

**THE
PROCEEDINGS
BOOK**

**INTERNATIONAL
GOBEKLITEPE
SOCIAL AND HUMAN
SCIENCES CONGRESS-IV**
September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Türkiye

EDITOR
Assoc. Prof. Dr. Hasan KAYA

<https://www.inbak.org/>

ISBN: 978-625-7464-98-7

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV

September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Türkiye

THE PROCEEDINGS BOOK

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Hasan KAYA

All rights of this book belong to IKSAD. Without permission can't be duplicate or copied.

Authors are responsible both ethically and juridically

IKSAD Publications – 2022 ©

Issued: 01.10.2022

ISBN: 978-625-7464-98-7

Bu Kitabın Tüm Hakları IKSAD Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerden sorumludurlar.

IKSAD Yayınevi – 2022 ©

Yayın Tarihi: 01.10.2022

ISBN: 978-625-7464-98-7

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE
SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV

DATE and PLACE

September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Turkey

ORGANIZATION

IKSAD INSTITUTE
iksadinstitute.org
iksad.org.tr
iksadyayinevi.com

ORGANIZING COMMITTEE

Assist. Prof. Dr. Hüseyin ERİŞ
Assoc. Prof. Dr. Mahmut MODANLI
Assist. Prof. Dr. Ahmet TAŞ
Assist. Prof. Dr. Suzan HAVLIOĞLU
Lect. Feray BUCAK
Gönül EDEŞLER
Neslihan BALCI

NUMBER of ACCEPTED PAPERS - 60

NUMBER of REJECTED PAPERS - 26

PARTICIPANTS COUNTRY

Turkey-51, Azerbaijan-8, Bosnia and Herzegovina-1

*Double blinded evaluation proces

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Osman ERKMEN
Gaziantep University

Prof. Dr. Aparna SRIVASTAVA
Noida University

Prof. Dr. Hacer HÜSEYİNOVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Prof. Dr. Mustafa TALAS
Omer Halisdemir University

Prof. Dr. Salih MERCAN
Bitlis Eren University

Assoc. Prof. Dr. Hakan EYGÜ
Ataturk University

Assoc. Prof. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
Cukurova University

Assoc. Prof. Dr. Froilan MOBO
Philippine Merchant Marine Academy

Assoc. Prof. Dr. Nilgün ULUTAŞDEMİR
Gumushane University

Assoc. Prof. Dr. Osman Kubilay GÜL
Cumhuriyet University

Dr. Ethem İlhan ŞAHİN
Adana Alparslan Turkes Science and Technology University

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV
Hoca Ahmet Yesevi International Kazakh-Turkish University

Dr. Damezhan SADYKOVA
Kazakh Girls State Pedagogical University

Dr. Hüseyin ERİŞ
Harran University

Dr. Terane NAGIYEVA
Azerbaijan State Pedagogical University

Elvan CAFEROV
Azerbaijan State Pedagogical University

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE
SOCIAL AND HUMAN SCIENCES
CONGRESS-IV

September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Türkiye

CONGRESS PROGRAM

---

zoom

Meeting ID: 872 4083 0891
Passcode: 444555

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 5 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler - TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom'da ekran paylaşma özelliğini kullanabilmelisiniz.
- Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir.
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır.

Important, Please Read Carefully

- To be able to attend a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- The participant must be connected to the session 5 minutes before the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

***

Zoom'a giriş yapmadan önce lütfen örnekteki gibi salon numaranızı, adınızı ve soyadınızı belirtiniz
Before you login to Zoom please indicate your hall number, name and surname

exp. H-5, Ömer Faruk ASLAN

DATE
10.09.2022

SESSION-1
HALL-4

ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Hale Eda AKDURU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Lect. Ömer Faruk ASLAN	<i>Ataturk University</i>	THE PLACE AND IMPORTANCE OF HEALTH TOURISM IN THE COUNTRY'S ECONOMY
Assoc. Prof. Dr. Nilgün SANALAN BİLİCİ Lect. Uğur PARLAK	<i>Atatürk University Iğdir University</i>	FINANCIAL RISK ANALYSIS: EXAMPLE OF TOURISM ENTERPRISES TRADED ON BIST
Dr. Kansu GENÇER	<i>Dumlupınar University</i>	EVALUATION OF KÜTAHYA REGION IN TERMS OF CAMPING AND CARAVAN TOURISM BY SWOT ANALYSIS
Ass. Prof. Hale Eda AKDURU	<i>Mugla Sitki Kocman University</i>	CONTROL FUNCTION IN MULTINATIONAL COMPANIES
Levent KAYA	<i>Harran University</i>	THE RELATIONSHIP BETWEEN INDUSTRIAL PRODUCTION AND EXPORT: AN EMPIRICAL REVIEW FOR TURKEY
Marijana Galic Elma Satrovic Adnan Muslija Melika Arifhodzic	<i>University of Sarajevo Hasan Kalyoncu University University of Zenica</i>	REVISITING THE LINKAGE AMID FISCAL POLICY AND ECONOMIC ACTIVITY IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
Melis KARAKUŞ Assoc. Prof. Dr. Salih TIRYAKI Yavuz DEMİR	<i>Selcuk University</i>	SOCIAL MEDIA AND VIRAL ADVERTISING RELATIONSHIP
Assist. Prof. Dr. Gözde SUNAL	<i>Istanbul Commerce University</i>	AN ALTERNATIVE STANCE TO MALE-DOMINATED CINEMA: FILMMOR FILM FESTIVALS
Esmanur TÜTÜNCÜ Assist. Prof. Dr. Hayrettin ŞAHİN	<i>Ahievran University</i>	RELIGIOUS AND CULTURAL EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENTS

DATE
10.09.2022

SESSION-1
HALL-5

ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

HEAD OF SESSION: Hasan ŞEN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Mammadova Ulkar Mammad kızı	<i>Ganja State University</i>	PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE AND OPPORTUNITIES FOR FAMILY EDUCATION
Hasan ŞEN Azize ÇELİK	<i>Mugla Sitki Kocman University</i>	ANALYSIS OF GÖBEKLİ TEPE FROM THE SOCIOLOGY OF RELIGION
Özlem BARIŞ Segâh YEŞİLYURT	<i>Haci Bayram Veli University</i> <i>Ondokuz Mayıs University</i>	HATE SPEECH ON SOCIAL MEDIAS : EXAMPLE OF TWITTER
Merve ER	<i>Sakarya University</i>	COMPARISON OF THE SENSITIVITY OF SOCIAL WORK STUDENTS AND GRADUATES TO CYBER BULLYING WITH STUDENTS AND GRADUATES OF OTHER DEPARTMENTS
Selva Seza CANDAN Assist. Prof. Dr. Hilal UYGURTÜRK	<i>Karabuk University</i>	THE EFFECT OF SELF IDENTITY DIMENSION ON PREDICTION OF CONSUMER BEHAVIOR WITHIN THE SCOPE OF EXTENDED THEORY OF BEHAVIOR A LITERATURE REVIEW
Emir Taha ERDOĞAN	---	MATERIAL SUPPORT FOR DISABLED INDIVIDUALS
Assist. Prof. Dr. Yunus BUCUKA	<i>Bingol University</i>	OCCUPATIONAL BURNOUT IN PERSONS IN DUTY FOR DEATH-RELATED JOBS
Lect. Dr. Aykut Günlü	<i>Pamukkale University</i>	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND RESILIENCE AND SMARTPHONE ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS
Assist. Prof. Dr. Sinan ACAR	<i>Bartın University</i>	LOOKING AT WOMEN'S ISSUES IN THE PANDEMIC PERIOD THROUGH THE CONCEPT OF SOCIOLOGICAL IMAGINATION

INTERNATIONAL GÖBEKLİTEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV
September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Turkey
(THE PROCEEDINGS BOOK)
www.inbak.org/

DATE
10.09.2022

SESSION-1
HALL-6

ANKARA TIME
10⁰⁰-12³⁰

HEAD OF SESSION: Neslihan BALCI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
İbrahim Halil İNCİK	<i>Tokat Gaziosmanpasa University</i>	THE USE OF SERIES/MOVIES AS A METHOD IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: THE EXAMPLE OF THE "DESTAN" SERIES
Dr. İzzettin AYDOĞAN	<i>M.E.B.</i>	THE PERFORMANCE OF REGRESSION TREE METHOD AT RANDOM MISSING DATAS
Asst. Prof. Hülya DEDE Asst. Prof. Seda ŞAHİN	<i>Kilis 7 Aralık University</i>	PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' VIEWS ON INTEGRATION OF MATHEMATICS AND SCIENCE EDUCATION
Lect. Mehmet Sercan Ercan	<i>Hitit University</i>	A BRIEF EVALUATION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP
Dr. İlyas KARA Dr. Ahmet TOKMAK	<i>M.E.B.</i>	EVALUATION OF THE SOCIAL STUDIES COURSE TEACHING PROGRAM IN THE CONTEXT OF CURRENT GLOBAL PROBLEMS
Dr. Ahmet TOKMAK Dr. İlyas KARA	<i>M.E.B.</i>	WOMEN IN THE TURKISH REPUBLIC HISTORY OF REVOLUTION AND KEMALISM COURSE
Erkan GÖKTAŞ Rana Dilara ÇIĞIR	<i>Selcuk University Eyyubiye Horoz Secondary School</i>	SCHOOL ADMINISTRATION AND GUIDANCE COUNSELORS IN DISTANCE EDUCATION
Dr. Harun ÇİÇEK	<i>Harran University</i>	AN ASSESSMENT OF MATHEMATICS ANXIETY WITH THE MATHEMATICS ANXIETY SCALE FOR TEACHERS AND TEACHER CANDIDATES

DATE
10.09.2022

SESSION-2
HALL-4

ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Hasan KAYA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Şule GECE	<i>Kirikkale University</i>	A PROVOCATIVE PAINTER INFLUENCING ABSTRACT ART AND PHILOSOPHY: VINCENT VAN GOGH
Lect. Dr. Mahmut ÜSTÜN	<i>Kafkas University</i>	LONELINESS THEME IN THE POEMS OF ABÛ AL-'ALÂ' AL-MA'ARRÎ
Assist. Prof. Dr. Jale Coşkun	<i>Istanbul Aydin University</i>	ROMAN JAKOBSON'S CONTRIBUTIONS TO LINGUISTICS
Res. Asst. Dr. Ahmet GEZEK	<i>Yalova University</i>	THE PHRASES AND CONJUNCTIONS USED IN MODERN ARABIC
Bayram Ali GÖK Hüseyin YASLI	<i>Near East University</i>	PHOEBE IN A WONDERLAND FILM IS TAKEN WITH AN OBSESSIVE AND COMPULSORY PERSONALITY
Lect. Dr. Yahya Kemal BEYİTOĞLU	<i>Adiyaman University</i>	AN EVALUATION ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE VERB DART-/TART- IN OLD ANATOLIAN TURKISH
Assoc. Prof. Dr. Hasan KAYA	<i>Tekirdag Namık Kemal University</i>	AN INVESTIGATION ON THE POEMS WHICH ARE POSTED IN SOME MECMUAS WITH THE PURPOSE OF NEŞATİ

DATE
10.09.2022

SESSION-2
HALL-5

ANKARA TIME
13⁰⁰-15³⁰

HEAD OF SESSION: Asst. Prof. Yasemin ANGIN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Eleonora Lutviq qizi Babayeva	<i>Azerbaijan University</i>	TRANSLATION FEATURES OF POLITICAL TERMS IN ENGLISH LINGUISTIC CULTURE
Huseynova Turane Musa qizi	<i>National Aviation Academy</i>	THE CHALLENGES IN TEACHING IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES
Fəridə HEYBƏTOVA	<i>AMEA</i>	PHRASEOLOGICAL DIALECTISMS IN THE WORKS OF JALIL MAMMADGULUZADE
Ebru ARSLAN Assist. Prof. Dr. S. Çiğdem KOÇAK	<i>Usak University</i>	RELATIONSHIP OF TEXTILE ART AND SCULPTURE
Metin KARA	<i>Bartın University</i>	WORKER MIGRATION FROM TURKEY TO EUROPE (1660-1974)
Asst. Prof. Yasemin ANGIN	<i>Atatürk University</i>	AN ASSESSMENT ON THE NECESSITY OF DEVELOPING CASE FORMULATION IN SPIRITUAL COUNSELLING PRACTICES
Derya HOCAOĞLU Assist. Prof. Dr. Yusuf AKÇAKOCA	<i>Atatürk University</i>	RHETORIC SUBTLETIES OF SURAH HAJURAT IN RAZI'S TAFSIR SUMMARY
Res. Assist. Kazım KARAYİĞİT	<i>Dokuz Eylul University</i>	REFLECTIONS OF SALAFI MENTALITY ON THE INDIAN SUBCONTINENT: THE EXAMPLE OF THE AHL AL-HADITH SCHOOL
Hidayet AYAN	<i>Marmara University</i>	QUR'AN MEMORIZATION ACTIVITIES IN FACULTIES OF THEOLOGY/ADVANTAGES-PROBLEMS (EXAMPLE OF MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY)

DATE
10.09.2022

SESSION-3
HALL-4

ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Emrullah ATASEVEN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Tuğba ÜLKER	<i>Zonguldak Bulent Ecevit University</i>	THE EFFECT OF CANDIDATE IMAGE ON VOTING BEHAVIOR IN LOCAL ELECTIONS; THE CASE OF BOLU IN 2019 LOCAL ELECTIONS
Assist. Prof. Dr. Emrullah ATASEVEN	<i>Ibrahim Cecen University</i>	THE INVENTION OF POST-IMPERIAL BRITISH EXCEPTIONALISM: ENOCH POWELL'S CRITICISM OF THE COMMON MARKET AND THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY
Assist. Prof. Dr. Suna Güzin AYDEMİR DECKER Ece Berfin KARAGÖZ	<i>Turkish-German University</i>	VISIONS AND POLICIES OF COMBATING FEMICIDE IN MODERN TURKEY
Assist. Prof. Dr. Suna Güzin AYDEMİR DECKER	<i>Turkish-German University</i>	YOUNG NEET WOMEN IN TURKEY – WHAT IS THE STATE DOING?
Barkın ÖZYURT	<i>Bilkent University</i>	DISCUSSIONS ON THE COMPOSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE LIGHT OF COMPARATIVE EXAMPLES
Seyran GÜMÜŞOĞLU	<i>Marmara University</i>	METHODS OF COMBATING CYBERBULLYING FOR CHILDREN AND YOUNG PEOPLE, CRIMES CAUSED BY CYBERBULLYING AND LEGAL MEASURES
Dr. Selin BAŞER	---	THE CONCEPT OF TERRORISM WITHIN THE FRAMEWORK OF DIFFERENT TYPES OF TERRORISM
Dr. Selin BAŞER	---	CYBER TECHNOLOGY AND TERRORISM: CYBER-TERRORISM

DATE
10.09.2022

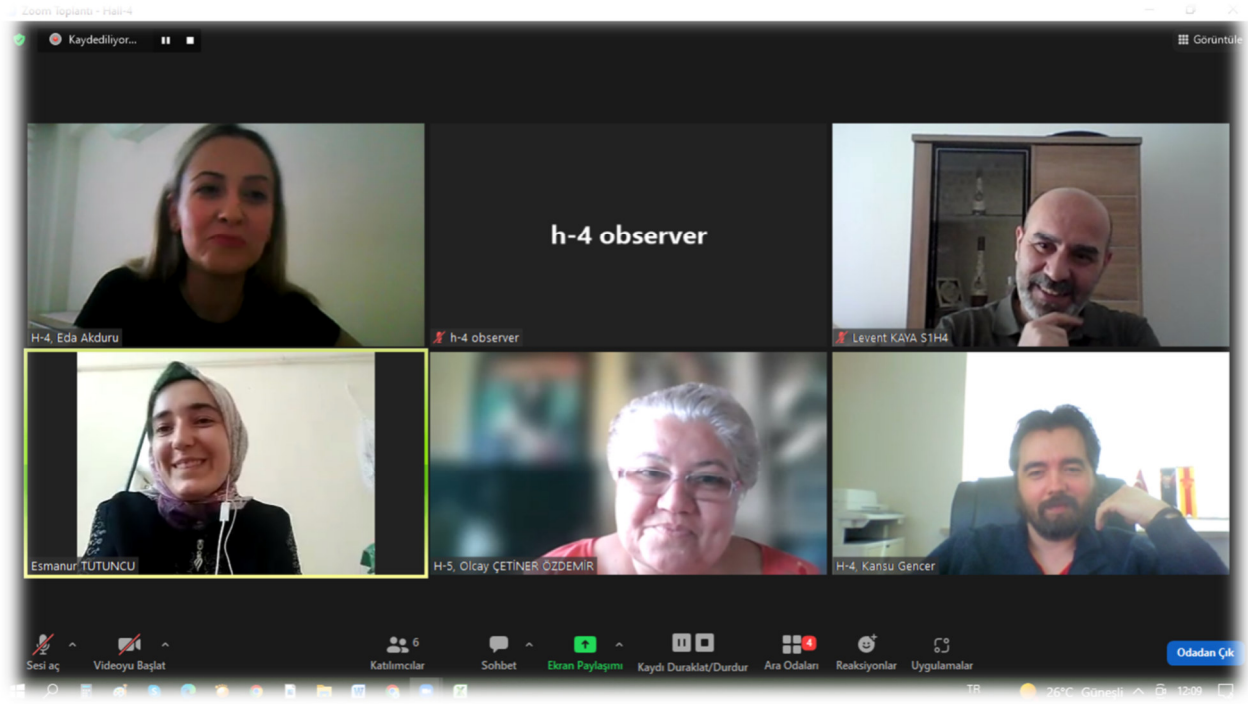
SESSION-3
HALL-5

ANKARA TIME
16⁰⁰-18³⁰

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Selahaddin GÖK

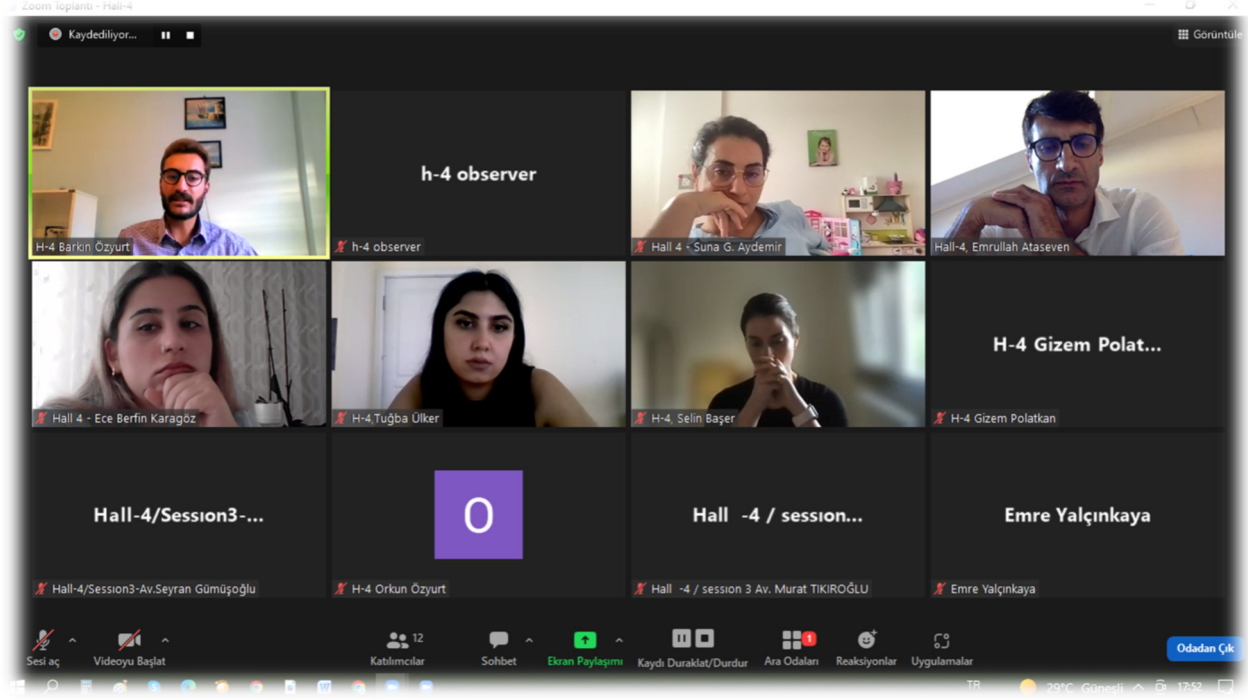
AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Haçadur Nersesoğlu	<i>Istanbul University</i>	OTTOMAN ARMENIAN MAGAZINE OF MEDICINE HAY PIJISK [ARMENIAN DOCTOR] EPIDEMIC DISEASES
Gülşən Xalıqova	<i>Azerbaijan State Pedagogical University</i>	ENERGY EXPORT POLICY OF AZERBAIJAN AND ITS IMPACT ON THE GEOECONOMIC SITUATION OF THE REGION
Assist. Prof. Dr. Mehtap NASIROĞLU AYDIN	<i>Batman University</i>	INHERITANCE OF A WEALTHY WOMAN WHO DIED IN 1739: LADY HATİCE OF DİYARBAKIR
Elmira Kazım qızı Məmmədova	<i>Azerbaijan State Pedagogical University</i>	HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL REGION OF AZERBAIJAN BORCHALI IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY
Assist. Prof. Dr. Selahaddin GÖK	<i>Adiyaman University</i>	THE IMPACT OF AFET İNAN'S HISTORICAL RESEARCH TRIPS IN THE CONTEXT OF HER TRAVEL TO GREECE, EGYPT, PALESTINE, AND SYRIA ON HER IDENTITY AS A HISTORIAN
Seba HÜSEYNOVA	<i>Azerbaijan State Pedagogical University</i>	RESCUE OF A THOUSAND YEARS OLD ARCHAEOLOGICAL MONUMENT (ANCIENT GABALA)
Olçay ÇETİNER ÖZDEMİR Ceylan ÖZDERİN GÜLÜŞTÜR	<i>Istanbul Health and Technology University</i>	SEEING GÖBEKLITEPE LIKE AN ARCHITECT/TOURIST
Assoc. Prof. Dr. Aghasalim HASANOV	ANAS	NEW GEOPOLITICAL REALITY IN SOUTH CAUCASUS AFTER THE SECOND KARABAKH WAR
Sümeyye TÛTÛNCÛ Assoc. Prof. Dr. Hüseyin KURT	<i>Kirsehir Ahi Evran University</i>	ÂŞIK PAŞA'S OPINIONS ABOUT SUFISM
Assoc. Dr. Huseyin KURT	<i>Kirsehir Ahi Evran University</i>	FOR A HUMAN-CENTERED LIFE AGAIN: ECONOMICS and ETHICS IN AKHISM

PHOTO GALLERY

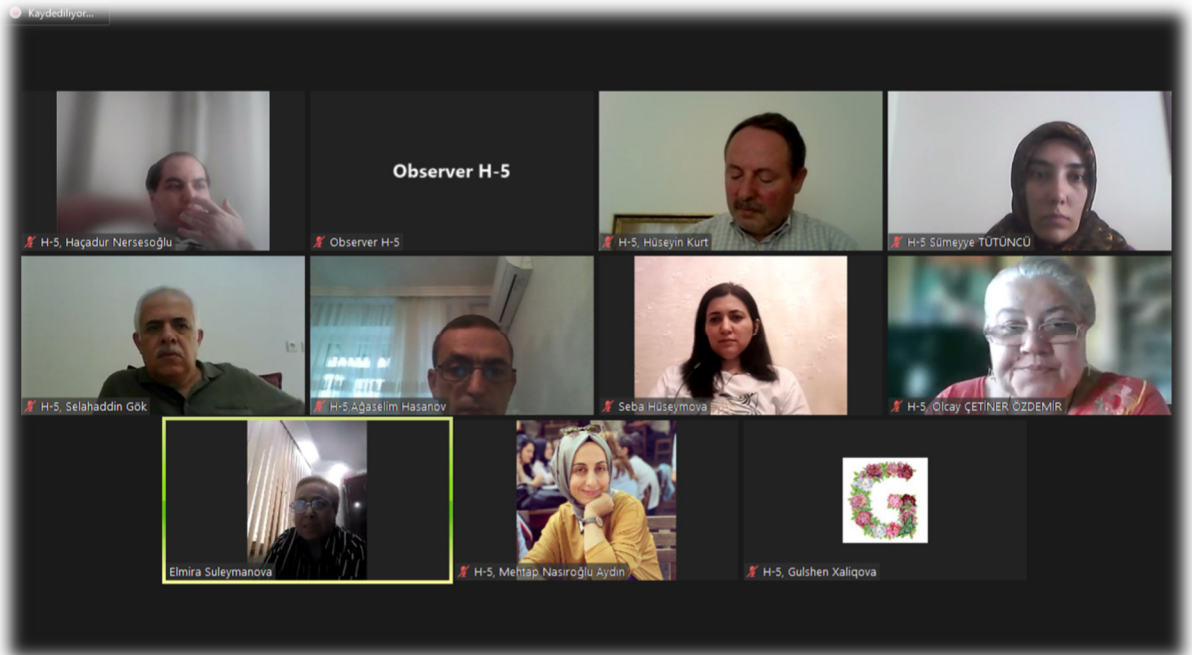
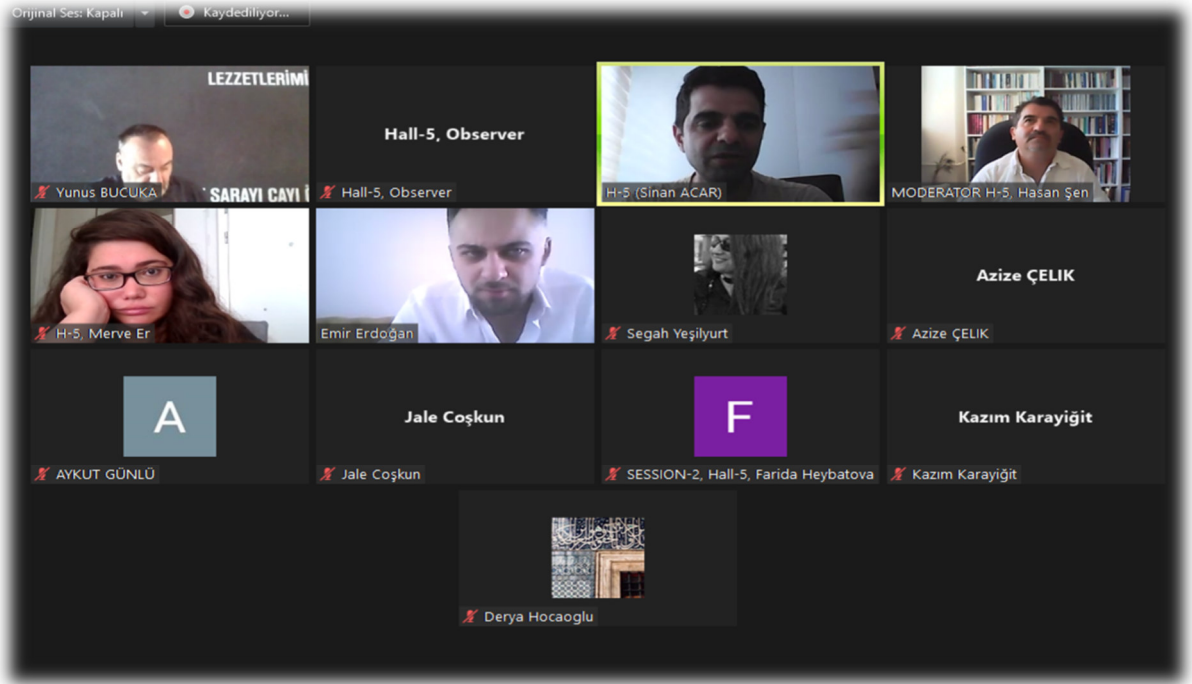

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV
September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Turkey
(THE PROCEEDINGS BOOK)
www.inbak.org/

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV
September 09-11, 2022 / Sanliurfa, Turkey
(THE PROCEEDINGS BOOK)
www.inbak.org/

CONTENTS

AUTHORS	PRESENTATION TITLE	NO
Ömer Faruk ASLAN	THE PLACE AND IMPORTANCE OF HEALTH TOURISM IN THE COUNTRY'S ECONOMY	1-13
Nilgün SANALAN BİLİCİ Uğur PARLAK	FINANCIAL RISK ANALYSIS: EXAMPLE OF TOURISM ENTERPRISES TRADED ON BIST	14-25
Kansu GENÇER	EVALUATION OF KÜTAHYA REGION IN TERMS OF CAMPING AND CARAVAN TOURISM BY SWOT ANALYSIS	26
Hale Eda AKDURU	CONTROL FUNCTION IN MULTINATIONAL COMPANIES	27-28
Levent KAYA	THE RELATIONSHIP BETWEEN INDUSTRIAL PRODUCTION AND EXPORT: AN EMPIRICAL REVIEW FOR TURKEY	29-37
Marijana Galic Elma Satrovic Adnan Muslija Melika Arifhodzic	REVISITING THE LINKAGE AMID FISCAL POLICY AND ECONOMIC ACTIVITY IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA	38
Melis KARAKUŞ Salih TIRYAKI Yavuz DEMİR	SOCIAL MEDIA AND VIRAL ADVERTISING RELATIONSHIP	39-45
Gözde SUNAL	AN ALTERNATIVE STANCE TO MALE-DOMINATED CINEMA: FILMMOR FILM FESTIVALS	46-47
Esmanur TÜTÜNCÜ Hayrettin ŞAHİN	RELIGIOUS AND CULTURAL EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENTS	48-49
Mammadova Ulkar Mammad kızı	PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE AND OPPORTUNITIES FOR FAMILY EDUCATION	50-55
Hasan ŞEN Azize ÇELİK	ANALYSIS OF GÖBEKLİ TEPE FROM THE SOCIOLOGY OF RELIGION	56-71
Özlem BARIŞ Segâh YEŞİLYURT	HATE SPEECH ON SOCIAL MEDIAS : EXAMPLE OF TWITTER	72-87
Merve ER	COMPARISON OF THE SENSITIVITY OF SOCIAL WORK STUDENTS AND GRADUATES TO CYBER BULLYING WITH STUDENTS AND GRADUATES OF OTHER DEPARTMENTS	88-104
Selva Seza CANDAN Hilal UYGURTÜRK	THE EFFECT OF SELF IDENTITY DIMENSION ON PREDICTION OF CONSUMER BEHAVIOR WITHIN THE SCOPE OF EXTENDED THEORY OF BEHAVIOR A LITERATURE REVIEW	105-106
Emir Taha ERDOĞAN	MATERIAL SUPPORT FOR DISABLED INDIVIDUALS	107-112

Yunus BUCUKA	OCCUPATIONAL BURNOUT IN PERSONS IN DUTY FOR DEATH-RELATED JOBS	113
Aykut GÜNLÜ	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND RESILIENCE AND SMARTPHONE ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS	114-115
Sinan ACAR	LOOKING AT WOMEN'S ISSUES IN THE PANDEMIC PERIOD THROUGH THE CONCEPT OF SOCIOLOGICAL IMAGINATION	116-122
İbrahim Halil İNCİK	THE USE OF SERIES/MOVIES AS A METHOD IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: THE EXAMPLE OF THE "DESTAN" SERIES	123-135
İzzettin AYDOĞAN	THE PERFORMANCE OF REGRESSION TREE METHOD AT RANDOM MISSING DATAS	136-143
Hülya DEDE Seda ŞAHİN	PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' VIEWS ON INTEGRATION OF MATHEMATICS AND SCIENCE EDUCATION	144-146
Mehmet Sercan ERCAN	A BRIEF EVALUATION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP	147-148
İlyas KARA Ahmet TOKMAK	EVALUATION OF THE SOCIAL STUDIES COURSE TEACHING PROGRAM IN THE CONTEXT OF CURRENT GLOBAL PROBLEMS	149-150
Ahmet TOKMAK İlyas KARA	WOMEN IN THE TURKISH REPUBLIC HISTORY OF REVOLUTION AND KEMALISM COURSE	151-152
Erkan GÖKTAŞ Rana Dilara ÇİĞİR	SCHOOL ADMINISTRATION AND GUIDANCE COUNSELORS IN DISTANCE EDUCATION	153-169
Harun ÇİÇEK	AN ASSESSMENT OF MATHEMATICS ANXIETY WITH THE MATHEMATICS ANXIETY SCALE FOR TEACHERS AND TEACHER CANDIDATES	170
Şule GECE	A PROVOCATIVE PAINTER INFLUENCING ABSTRACT ART AND PHILOSOPHY: VINCENT VAN GOGH	171
Mahmut ÜSTÜN	LONELINESS THEME İN THE POEMS OF ABŪ AL-'ALĀ' AL-MA'ARRĪ	172-180
Jale COŞKUN	ROMAN JAKOBSON'S CONTRIBUTIONS TO LINGUISTICS	181-186
Ahmet GEZEK	THE PHRASES AND CONJUNCTIONS USED IN MODERN ARABIC	187-191
Bayram Ali GÖK Hüseyin YASLI	PHOEBE İN A WONDERLAND FILM İS TAKEN WITH AN OBSESSIVE AND COMPULSORY PERSONALITY	192
Yahya Kemal BEYİTOĞLU	AN EVALUATION ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE VERB DART-/TART- İN OLD ANATOLIAN TURKISH	193-197
Hasan KAYA	AN INVESTIGATION ON THE POEMS WHICH ARE POSTED İN SOME MECMUAS WITH THE PURPOSE OF NEŞATİ	198-206

Eleonora Lutviq qizi Babayeva	TRANSLATION FEATURES OF POLITICAL TERMS IN ENGLISH LINGUISTIC CULTURE	207-212
Fəridə HEYBƏTOVA	PHRASEOLOGICAL DIALECTISMS IN THE WORKS OF JALIL MAMMADGULUZADE	213-214
Ebru ARSLAN S. Çiğdem KOÇAK	RELATIONSHIP OF TEXTILE ART AND SCULPTURE	215-237
Metin KARA	WORKER MIGRATION FROM TURKEY TO EUROPE (1660-1974)	238-245
Yasemin ANGIN	AN ASSESSMENT ON THE NECESSITY OF DEVELOPING CASE FORMULATION IN SPIRITUAL COUNSELLING PRACTICES	246-248
Kazım KARAYİĞİT	REFLECTIONS OF SALAFI MENTALITY ON THE INDIAN SUBCONTINENT: THE EXAMPLE OF THE AHL AL-HADITH SCHOOL	249-250
Hidayet AYAN	QUR'AN MEMORİZATİON ACTIVITIES IN FACULTIES OF THEOLOGY/ADVANTAGES-PROBLEMS (EXAMPLE OF MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY)	251-252
Tuğba ÜLKER	THE EFFECT OF CANDIDATE IMAGE ON VOTING BEHAVIOR IN LOCAL ELECTIONS; THE CASE OF BOLU IN 2019 LOCAL ELECTIONS	253-254
Emrullah ATASEVEN	THE INVENTION OF POST-IMPERIAL BRITISH EXCEPTIONALISM: ENOCH POWELL'S CRITICISM OF THE COMMON MARKET AND THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY	255-273
Suna Güzin AYDEMİR DECKER Ece Berfin KARAGÖZ	VISIONS AND POLICIES OF COMBATING FEMICIDE IN MODERN TURKEY	274-275
Suna Güzin AYDEMİR DECKER	YOUNG NEET WOMEN IN TURKEY – WHAT IS THE STATE DOING?	276-277
Barkin ÖZYURT	DISCUSSIONS ON THE COMPOSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE LIGHT OF COMPARATIVE EXAMPLES	278-287
Seyran GÜMÜŞOĞLU	METHODS OF COMBATING CYBERBULLYING FOR CHILDREN AND YOUNG PEOPLE, CRIMES CAUSED BY CYBERBULLYING AND LEGAL MEASURES	288-289
Selin BAŞER	THE CONCEPT OF TERRORISM WITHIN THE FRAMEWORK OF DIFFERENT TYPES OF TERRORISM	290-291
Selin BAŞER	CYBER TECHNOLOGY AND TERRORISM: CYBER-TERRORISM	292-293
Haçadur NERSESOĞLU	OTTOMAN ARMENIAN MAGAZINE OF MEDICINE HAY PIJISK [ARMENIAN DOCTOR] EPIDEMIC DISEASES	294-303
Gülşən Xalıqova	ENERGY EXPORT POLICY OF AZERBAIJAN AND ITS IMPACT ON THE GEOECONOMIC SITUATION OF THE REGION	304-309

Mehtap NASIROĞLU AYDIN	INHERITANCE OF A WEALTHY WOMAN WHO DIED IN 1739: LADY HATİCE OF DİYARBAKIR	310-315
Elmira Kazım qızı Məmmədova	HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL REGION OF AZERBAIJAN BORCHALI IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY	316-324
Assist. Prof. Dr. Selahaddin GÖK	THE IMPACT OF AFET İNAN'S HISTORICAL RESEARCH TRIPS IN THE CONTEXT OF HER TRAVEL TO GREECE, EGYPT, PALESTINE, AND SYRIA ON HER IDENTITY AS A HISTORIAN	325-331
Seba HÜSEYNOVA	RESCUE OF A THOUSAND YEARS OLD ARCHAEOLOGICAL MONUMENT (ANCIENT GABALA)	332-340
Olcay ÇETİNER ÖZDEMİR Ceylan ÖZDERİN GÜLÜŞTÜR	SEEING GÖBEKLİTEPE LIKE AN ARCHITECT/TOURIST	341-342
Aghasalim HASANOV	NEW GEOPOLITICAL REALITY IN SOUTH CAUCASUS AFTER THE SECOND KARABAKH WAR	343-344
Sümeyye TÜTÜNCÜ Hüseyn KURT	ÂŞIK PAŞA'S OPINIONS ABOUT SUFISM	345-346
Hüseyn KURT	FOR A HUMAN-CENTERED LIFE AGAIN: ECONOMICS and ETHICS IN AKHISM	347-349
Derya HOCAOĞLU Yusuf AKÇAKOCA	RHETORIC SUBTLETIES OF SURAH HAJURAT IN RAZI'S TAFSİR SUMMARY	350-358
Huseynova Turane Musa qizi	THE CHALLENGES IN TEACHING IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES	359-364

THE PLACE AND IMPORTANCE OF HEALTH TOURISM IN THE COUNTRY'S ECONOMY

Öğretim Görevlisi Ömer Faruk ASLAN

Atatürk Üniversitesi İspir Hamza Polat MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ORCID: 0000-0001-7415-6049

Abstract

Recently, many diseases have emerged in people due to the phenomenon of uncontrolled migration in urban life. Especially the negative effects such as sound and noise pollution and air pollution caused by traffic density have caused people to travel to other settlements in order to regain their health or to be protected. This has created a new sector, health tourism. Now, countries have started to compete to be the center of attraction in this sector. In this context, the aim of the study is to obtain data on health tourism in our country between the years 2002-2022 from TURKSTAT. Information will be given about the increase/decrease of the data obtained over the years. As a result of the findings, suggestions will be made to policy makers in order to bring the sector to the desired level. It is seen that our country is not at the desired level in health tourism, which has a superiority in terms of providing cheaper health services compared to other countries. In the conclusion part of the study, suggestions are given to policy makers.

Keywords: Health Tourism, Attraction Centre, TurkStat, Health Revenues, Health Travels.

Introduction

Health tourism, which includes travels due to illness, and with globalization, countries have started to compete more and more rapidly in this sector. In order to get more share in the field of health tourism, countries have entered the race to create places with high centers of attraction. In many countries, the revenues of health tourism have started to be used to increase employment, diversify national incomes and investments, and balance the balance of payments.

Our country, which has a high level of competition, is not at the desired level due to the fact that healthcare services are cheaper in our country compared to neighboring countries. It is seen that it has the potential to generate more income when specializing and branding in this sector. In order for the government to become a center of attraction in this area, it is necessary to make promotions at international levels.

In the study, first of all, the concepts of tourism, health tourism, its historical development and the aims of health tourism will be mentioned. Afterwards, a literature review will be made on domestic and foreign sources in this field. In the literature review, the surname of the author, the date of publication, the aim and the result of the study will be summarized. In general, the common features of the studies will be mentioned. Finally, information about the current situation will be given by giving data on health tourism in our country. As data on health tourism; Health tourism revenues, number of trips and average/overnight stays between 2002-2022 are taken. The rates of increase over the years were examined. Suggestions were made to policy makers within the framework of the data obtained.

Tourism and Health Tourism Concepts, Historical Development and Purposes of Health Tourism

The concept of tourism has been defined in various ways from past to present according to different perspectives. According to the Turkish Language Dictionary, tourism is expressed as a trip made for the purpose of visiting a place, having fun, resting, exploring or all of the studies on economic, cultural and technical measures in order to attract tourists to the country / region¹. According to the United Nations World Tourism Organization, it is defined as an activity that addresses the needs of the industrial structures, environmental conditions and people in the region in its own structure². The word tourism appears for the first time in the Oxford English Dictionary written in 1811. It is stated as the word meaning to express to the circle. In earlier times, the tourism “tour” dictionary was used. The word tour was first used in 1643. It meant to go around something³. The economic, social and environmental importance of tourism has been stated many times on international platforms. Documents from past to present are given below in articles⁴:

- International Warsaw Air Transport Convention, 1929
- Chicago Convention on International Civil Aviation, 1944 and Related Tokyo, The Hague and Montreal Conventions
- UN Universal Declaration of Human Rights, 1948
- Customs Facility Convention for Tourism, 1954 and Related Protocol
- European Covenant of Social Rights, 1961
- UN International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966
- UN International Covenant on Human Rights and Social Rights, 1966
- World Cultural and Natural Heritage Conservation Convention, 1972
- World Tourism Manila Declaration, 1980
- Convention on the Rights of the Child, 1989
- Rio Declaration on Environment and Development, 1992
- General Service Trade Agreement, 1994
- Bio - Convention on Diversity, 1995
- 11th General Assembly (Cairo) Resolution of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) Banning Organized Sex Tourism, 1995
- World Charter for Sustainable Tourism, Lanzarote, 1995
- Stockholm Declaration Against Sexual Abuse of Children, 1996
- International Social Tourism Organization (BITS) Montreal Declaration, 1996
- Sustainable Tourism Male Declaration, 1997
- Manila Social Tourism Declaration, 1997
- UNWTO Declaration on Istanbul Tourism Ethics, 1997
- Results of the UNESCO Conference on Cultural Policies for Development, 1998
- Global Principles of Tourism Ethics, Santiago, 1 Ekim 1999
- UNESCO - ICOMOS International Charter on Cultural Tourism, 1999

¹ Turkish Language Society, Turkish Dictionary, <https://sozluk.gov.tr/> (Date of Access: 30.06.2022).

² UNWTO, <https://www.unwto.org/> (Date of Access: 30.06.2022).

³ Gül, Güneş/Ayşe S., Dülger, 1. Bölüm: Turizm Kavramı, Turizmin Tarihçesi, Ülke Ekonomilerine Katkısı ve Turizm İstatistikleri[Chapter 1: The Concept of Tourism, History of Tourism, Contribution to the Country's Economy and Tourism Statistics], Sağlık Turizm (Ed.: Dilaver Tengilimoğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2020, p. 19.

⁴ <https://www.festtravel.com/turizmi-algilamada-ve-uygulamada-uluslararasi-temel-belgeler> (Date of Access: 01.07.2022).

- UNESCO International Declaration on Cultural Diversity, 2001
- Convention for the Protection of Intangible Cultural Heritage, 2003
- EU Economic and Social Committee “Social Tourism in Europe” Report – Barcelona Declaration, 2006
- All UNESCO Conventions and Recommendations.

It also causes many services to come to the area where tourism takes place. For example, the arrival of the infrastructure and superstructure after the hotel to be built in an undeveloped settlement in the countryside in order to realize mountain tourism will positively affect the citizens living in the region. In addition, within the framework of the multiplier mechanism in the place where the hotel is built, it will cause the markets to open in workplaces in areas such as ready-made clothing and to generate profits. Therefore, it will have an important role in the development of the region.

Tourism includes areas where more than one different nations interact with each other. This has a very important function especially in establishing peace between states and building a common culture. Therefore, tourism is used in country integrations that are desired to be realized at the international level. The most typical example of this is student exchange within the scope of "Erasmus" between the member states of the European Union and the candidate countries. Here, it is especially aimed to promote the cultural identities of the countries mutually. With these features of tourism, it is seen that there are positive benefits to countries both culturally and economically.

The concept of health was defined as follows according to the World Health Organization in 1946. Health does not mean simply having bodily integrity and not being sick. It is also defined as being physically, mentally and socially healthy⁵. In the definition of health tourism, there are definitions according to different perspectives. In particular, the subject has been expressed in different ways due to the different philosophy and interests of the authors. The concept has been expressed by the Ministry of Health, Department of Health Tourism as follows: “It is defined as the travels of individuals to another country in order to benefit from therapeutic, preventive, rehabilitative or health-improving activities against the diseases they have experienced in terms of health⁶.”

Health tourism emerges as a need that we need to benefit from at every stage of our lives. This need starts from the birth of people and continues until they die. Especially in these days when we are starting to feel the globalization and computer technology at every stage of our lives, the emergence of related diseases increases its importance even more. The prohibition of people from leaving their homes during the Covid-19 Pandemic period, which started to be seen in March 2020 in our country, caused them to spend more time in their homes and exhibit a sedentary lifestyle. In fact, the change in working conditions in the labor market such as flexible working and working from home in this period caused people to bring the stress they lived in business life to their homes and also affected their family members. It is predicted that this will lead to an increase in diseases, especially in the long term, and that this will lead to an increase in health tourism. The closures experienced during the pandemic period change the habits of people in order to increase the demands for more nature tourism rather than crowded holiday regions.

⁵ WHO, <https://www.who.int/> (Date of Access: 01.07.2022).

⁶ Ministry of Health-Health Tourism Department, p. 2. <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> (Date of Access: 01.07.2022).

There are basically three different types of health tourism. Gonzales and Brenzel stated in their study in 2001 as follows⁷:

Table.1. Types of Health Tourism

Beauty-Health Facilities	Therapeutic Facilities	Rehabilitation Centers
Sanitas Per Aquam (SPA)	Health Facilities Offering Elective Surgery Option	Dialysis Centers
Nature Tourism	Health Facilities Providing Plastic Surgery Service	Centers Providing Additional Program Services
Eco-Tourism	Health Facilities Providing Joint Replacement Services	Aged Care Centers
Group Tourism	Health Facilities Providing Cardiothoracic Services	Centers Providing Addiction Treatment
Herbal/Aromatic Treatment Centers	Health Facilities Providing Diagnostic Services	
Centers Providing Complementary Treatment	Health Facilities That Provide Cancer Treatment	
	Health Facilities Providing Infertility Services	

It is seen that our country appeals to all of the above-mentioned tourism types in terms of geographical and climatic characteristics. It can be said that some of our regions are rich in geothermal and have the potential to become a very important destination in terms of health tourism. However, both not being advertised on international platforms as much as necessary and the fact that the facilities operating in these areas are not in European standards have caused them not to be in the place they deserve.

Health tourism has two purposes. The first is to enable individuals living in cities to get away from the tensions around them and to treat their health problems, and the other is to diversify government revenues by increasing domestic and international tourism in order to create added value. Here we see that health tourism has two dimensions, health and economic⁸.

Literature Review

Many studies have been carried out from the past to the present about the place and importance of health tourism in the country's economy. The table containing the surname of the author, the date of publication, the aim and the result of the study will be given below in tabular form (See Table.2). At the end of the chapter, the studies in the literature will be evaluated and inferences will be made.

⁷ Anthony, Gonzales/ Logan, Brenzel, "Health Tourism and Related Services, Caribbean Development and International Trade", Final Report, 2001.

⁸ Hatice, Özkurt, Sağlık Turizmi Tahvilleri[Health Tourism Bonds], Maliye Dergisi, Sayı: 152, January-June 2007, s. 126.

Table.2. Literature Review

Author's Surname-Date	The Aim of The study	Results of The Study
Bozkurt-2007	It has been tried to investigate how the health tourism companies in Turkey will grow through "guaranteed preferred bonds" to be issued within the framework of the institutions and rules of the capital market and how they will have a positive impact on the tourism market in general.	In the study, it has been emphasized that the guaranteed privileged bonds have many benefits for the actors and that they should be adapted to the tourism sector.
Öztürk And Bayat-2011	In the study, it is aimed to reveal the role and importance of health tourism in tourism mobility in the international arena. In this direction, a literature review was conducted.	As a result of the findings, it has been stated that health tourism is an important tourism branch in terms of being able to do twelve months compared to other tourism branches.
Özer And Songur-2012	In the study, after giving information about health tourism, it is aimed to determine the place of our country in the international health tourism market.	The fact that Turkey provides services in the field of health cheaper than other countries offers a competitive advantage. In order for this to be used, it has been argued that the government should develop it by giving incentives to companies engaged in health tourism.
Gür O. And Cengiz-2013	The aim of this article is to outline the opportunities and threats of health tourism in Turkey.	As a result of the findings obtained from the study, it has been argued that health tourism is a promising sector of the near future, although Turkey has to overcome some threats with its potential and willingness to make an effort.
Tribe And Liburd-2015	Based on previous studies on the epistemology and ontology of tourism, it is aimed to reconceptualize the structure and contribution of tourism to the economy.	In the study, the conceptual dimension of tourism has been reinterpreted.
İştar-2016	In the study, news about health tourism published in newspapers between 20 July 2014 and 9 July 2015 were examined in order to determine the view of health tourism in Turkey and its situation in the current period.	Considering Turkey's geographical location, tendency to join the European Union, policies and health transformation plan, and the current state of the health sector, including Progress, it has been argued that the government should develop plans and programs in this direction, since the economic added value to be added by health tourism will be high.

Aydın And Karaahmet-2017	This study aims to present a holistic model of international health facility selection that includes important dimensions by evaluating growth factors and alternative factors suggested in the literature and confirming them with a survey study.	The findings of the study support the importance of many of the proposed variables as important factors influencing international healthcare facility selection.
Béland And Zarzeczny-2018	In the article, a literature review was conducted in order to emphasize the multifaceted relationship between medical tourism and the institutional features of national health systems.	In the study, it was stated that medical tourism has a complex structure. It has been argued that a comparative, institutional structure will shed new light on its constraints and effects, while ultimately helping policy development in this area.
Ağaoğlu, Karagöz And Zabun-2019	In the study, the current situation of Turkey was evaluated by mentioning the types of health practices. In this direction, it is aimed to make policy recommendations.	It has been argued that in order for our country to reach the desired level in the global market, it is necessary to develop various policies.
Bayar-2019	In the study, a survey was conducted in Antalya in order to determine the place and importance of health tourism in the economy in detail. As a result, it is aimed to give information about strengths, weaknesses, threats, opportunities and problems.	As a result of the findings, it has been determined that the most important problem in the health tourism of the Antalya region is the lack of sufficient promotion, marketing and trust of the service in international platforms. In this context, policy recommendations were made.
Burtan D. And Aslan-2019	It is aimed to determine the contribution to the country's economy by examining the current situation of health tourism in Turkey.	In the study, it was mentioned that health tourism is important for the country's economy and the policy recommendations necessary for its development were mentioned.
Dedeoğlu-2021	The main purpose of the study is to evaluate the current situation of the leading countries in health tourism in general. By comparing the characteristics of Turkey and Singapore health tourism, policy recommendations will be made for Turkey.	As a result of the study, the situations related to health tourism in Turkey and Singapore countries were evaluated from different points and policy recommendations were made for Turkey.

Wong And Sa'aid Hazley-2021	The article aims to suggest that the distance between healthcare providers worldwide and their potential patients can be greatly reduced in near real time.	The adoption of Industry 4.0 technologies is expected to make seeking treatment overseas more affordable, accessible, and health records available on a real-time and secure basis. However, he argued that it would be beneficial for the societies to attach importance to the growth of health tourism in terms of security, social and economic aspects.
Zhong vd.-2021	This research aims to respond to previous calls to integrate travel medicine and tourism research.	It has been argued that medical-health-tourism should be more integrated into the policy-making process related to sustainable development, which will integrate with other care sectors and in particular with regard to quality of life initiatives.
Liu, Lin And Zhang-2022	The study aims to present the details of China's health tourism reality and consumer demand of Chinese residents who travel or will travel for health.	In this research, there are also differences between the willingness of previous and potential customers with varying socio-demographic characteristics. In general, a wider variety of propaganda measures should be taken and government policies or legal documents should keep up. It has been argued that besides the promotion of health tourism products, supportive measures and branding should be emphasized.

Source: Compiled by the author.

When domestic and foreign resources are evaluated in general, it is seen that the added value of health tourism and medical tourism to the economy is mentioned. It is stated that competition in the global market is now directed towards these areas. It has been argued that although our country provides much cheaper health services in the international market compared to other countries, it is not at the desired level. This was attributed to the reasons for not making the necessary promotion, not being able to enter the markets, and the government's inability to develop a plan and program in this direction.

The study will enable us to see the position of our country in this field by compiling and evaluating the current data on health tourism in Turkey. In addition, it is predicted that making suggestions to policy makers in the light of data will play an important role in the development of health tourism.

General Evaluation on the Variables of Health Tourism

In the study, health incomes in our country for 2002-2022 (January, February, March) are given as the first data on health tourism (Table.3). It has been evaluated according to the increase and decrease over the years. It is observed that health incomes have increased continuously between 2002-2008.

While it was 147.844.000 dollars in 2002, it increased by 230 percent to 486.342.000 dollars in 2008. In 2009 and 2010, there was a decrease in health income. It can be said that the effect of the global economic crisis in 2008 is the effect of this. While it was \$488.443.000 in 2011, it increased by 72 percent to \$837.796.000 in 2014. By 2015, it decreased by 24 percent to \$ 638.622.000. In 2016, health revenues increased to \$715.438.000. In 2019, it increased by 49 percent to \$1.065.105.000. In 2020, it decreased by 49 percent to \$516.223.000. The decrease experienced here can be attributed to the restrictions after the Covid-19 Pandemic, which showed its effect in the world and in our country. In 2021, it achieved a record increase of 91 percent and amounted to \$1.048.549.000. The reason for the increase here is the removal of post-pandemic restrictions in the world and in our country. Assuming that the income for the first three months of 2022 goes at the same rate, it can be predicted that it will be \$996.636.000 at the end of the year. In general, it can be said that health incomes tend to increase. However, if the government follows encouraging policies in this area, it is seen that it has the potential to generate more income.

Table.3. Health Tourism Revenues in Turkey Between 2002-2022 (Thousand \$)

<u>Year</u>	<u>Spending Amount (Thousand \$)</u>	<u>Increase/Decrease Status</u>
2002	147 844	
2003	203 703	+
2004	283 789	+
2005	343 181	+
2006	382 412	+
2007	441 677	+
2008	486 342	+
2009	447 296	-
2010	433 398	-
2011	488 443	+
2012	627 862	+
2013	772 901	+
2014	837 796	+
2015	638 622	-
2016	715 438	+
2017	827 331	+
2018	863 307	+
2019	1 065 105	+
2020	548 882	-
2021	1 048 549	+
2022 (January-February and March)	332 212	

Source: TURKSTAT, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105> (Date of Access: 30.06.2022).

As the second data, the number of trips to our country for the purpose of receiving health services between 2009-2021 was taken (Table.4). In 2010, 5.288.000 trips were made in the field of health, increasing by 9 percent. In 2011, it decreased by 26 percent to 3.925.000. In 2012, it increased by 21 percent, reaching 4.752.000.

It increased continuously until 2014, with 5.938.000 numbers, and the rate of increase was 25 percent. It decreased in 2015 and 2016. It decreased in 2019 and 2020 due to the Covid-19 Pandemic. Other years have increased. When we look at the data in general, it is seen that there is an increasing trend. However, it does not meet the real potential of our country.

Table.4. Number of Trips Regarding Health Field Between 2009-2021 (Thousand)

Year	Number of Trips (Thousand)	Increase/Decrease Status
2009	4 872	
2010	5 288	+
2011	3 925	-
2012	4 752	+
2013	5 320	+
2014	5 938	+
2015	4 726	-
2016	4 338	-
2017	4 492	+
2018	3 616	+
2019	3 595	-
2020	1 796	-
2021	2 665	+

Source: TURKSTAT, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Sporve-Turizm-105> (Date of Access: 30.06.2022).

As the third data, the number of overnight stays in our country between the years 2009-2021 was taken (Table.5). Except for 2011, it increased continuously between 2009 and 2014. While the number of overnight stays was 38.525.000 in 2009, it increased by 21 percent to 46.480.000 in 2014. It decreased in 2015 and 2016 and was realized as 31.875.000. It decreased continuously until 2020, except for 2017 and 2021. While the number of overnight stays was 34.585.000 in 2017, it decreased by 47 percent to 18.309.000. In 2021, it increased by 41 percent and was seen as 25.813.000.

Table.5. Number of Overnights Between 2009-2021 (Thousand)

<u>Year</u>	<u>Number of Overnights (Thousand)</u>	<u>Increase/Decrease Status</u>
2009	38 525	
2010	41 671	+
2011	30 605	-
2012	39 184	+
2013	44 645	+
2014	46 480	+
2015	39 115	-
2016	31 875	-
2017	34 585	+
2018	33 711	-
2019	33 493	-
2020	18 309	-
2021	25 813	+

Source: TURKSTAT, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Sporve-Turizm-105> (Date of Access: 30.06.2022).

As the final data, the average number of overnight stays in the field of health tourism between the years 2009-2021 was taken (Table.6). Between 2009 and 2010, the number of overnight stays was 7.900. The average number of overnight stays, which was 8.200 in 2012, increased by 24 percent to 8.400 in 2013. Except for the years 2014, 2016, 2019 and 2021, the other years have increased continuously. While the number of overnight stays was 8.300 in 2015, it increased by 23 percent to 10.200 in 2020.

Table.6. Average Number of Overnights Between 2009-2021(Thousand)

<u>Year</u>	<u>Average Number of Overnights (Thousand)</u>	<u>Increase/Decrease Status</u>
2009	7,9	
2010	7,9	0
2011	7,8	-
2012	8,2	+
2013	8,4	+
2014	7,8	-
2015	8,3	+
2016	7,3	-
2017	7,7	+
2018	9,3	+
2019	9,3	0
2020	10,2	+
2021	9,7	-

Source: TURKSTAT, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Sporve-Turizm-105> (Date of Access: 30.06.2022).

Conclusion

Historically, from the past to the present, the chronic problem of tourism is that it does not address the whole year. Because the sector, which works in summer and winter seasons, remains empty in other seasons. Therefore, full added value cannot be provided in the sector. In order to spread the sector to twelve months, alternative tourism types are used. Especially as alternative tourism, health tourism, congress and meeting tourism, etc. It is aimed to spread the sector over twelve months by using

With globalization, the world is described as a "small village". National borders no longer matter in terms of economy. Multinational Companies (MNCs) operating in the international arena have entered the smallest settlements of the countries. Therefore, small firms have also had to compete with MNCs. Companies entered the race to "provide the best quality goods and services at the cheapest price". Firms have started to establish production centers close to the raw materials required for their production. Thus, it wants to increase the level of competition against other companies.

In the 1990s, Michael Porter started to develop the understanding of specialization according to the physical and human resources of the countries and exporting in that field, with the clustering model, which became more popular. In such an environment, it can be concluded that our country can specialize in this sector, as it is advantageous in terms of providing healthcare services at a cheaper cost than neighboring countries. With the development of health tourism, alternative resources will be created in the field of tourism. Added value will be created in the national economy.

In line with the data obtained within the scope of the research, it is seen that there is a stable increase in the field of health in general. Therefore, the government should provide incentives and so on for entrepreneurs to turn to these areas. should offer advantages. In addition, the realization of clusters for health tourism in certain regions will have an important function in eliminating the developmental differences in regional development. Considering the local physical and human characteristics of our country, clustering areas should be determined and companies should be established in these regions. With the fulfillment of these policies, the desired income will be obtained in the field of health tourism, which has high added value.

References

Ağaoğlu, Ferhat O./ Karagöz, Naim ve Zabun, Sezgin, [An Evaluation of Health Tourism Practices and Their Income to Turkey], S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 2, 2019, ss. 1-23.

Bayar, Kerem, Dünyada ve Türkiye' de Sağlık Turizminin Önemi ve Gelişimi: Antalya Yöresi Araştırması[The Importance and Development of Health Tourism in the World and in Turkey: Antalya Region Research], (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2019.

Béland, Daniel and Zarzechny, Amy, Medical Tourism And National Health Care Systems: An Institutional Research Agenda, Globalization and Health, 14: 68, 2018, pp. 1-7. <https://globalizationandhealth.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12992-018-0387-0.pdf> (Date of Access: 01.07.2022).

Burtan D., Bahar/Aslan, Abdülmücahit, Türkiye'de Sağlık Turizminin Mevcut Durumu Ve Ülke Ekonomisine Katkıları[Current Situation of Health Tourism in Turkey and Its Contribution to the Country's Economy], Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 18, 2019, ss. 391-420.

Dedeoğlu, Berika Z., Sağlık Turizminin Ekonomik Boyutu: Türkiye ve Singapur Karşılaştırması[Economic Dimension of Health Tourism: Comparison of Turkey and Singapore], (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.

Gonzales, Anthony/ Brenzel, Logan, "Health Tourism and Related Services, Caribbean Development and International Trade", Final Report, 2001.

Güneş Gül/ Dülger, Ayşe S., 1. Bölüm: Turizm Kavramı, Turizmin Tarihçesi, Ülke Ekonomilerine Katkısı ve Turizm İstatistikleri[Chapter 1: The Concept of Tourism, History of Tourism, Contribution to the Country's Economy and Tourism Statistics], Sağlık Turizm (Ed.: Dilaver Tengilimoğlu), Siyasal Kitapevi, Ankara, 2020.

Gür O., Esmâ G. ve Cengiz, Emrah, Health Tourism in Turkey: Opportunities and Threats, Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Vol: 4, No: 10, October 2013, pp. 424-431. file:///C:/Users/Dell/Downloads/Health_Tourism_in_Turkey_Opportunities_and_Threats.pdf (Date of Access: 01.07.2022).

İştar, Emel, Health Tourism In Turkey: A Study On Newspapers, Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 3, 2016, ss. 26-35.

Liu, Yao/Lin, Qian and Zhang, Dan, Understanding the Reality of China's Health Tourism and Consumer Demand From the Perspective of Consumers: A Cross-Sectional Study, Health Tourism Cognition and Demand, Vol: 13, 2022, pp. 1-10. file:///C:/Users/Dell/Downloads/fpsyg-13-824328.pdf (Date of Access: 01.07.2022).

Özer, Özlem ve Songur, Cuma, Türkiye'nin Dünya Sağlık Turizmindeki Yeri ve Ekonomik Boyutu[Turkey's Place and Economic Dimension in World Health Tourism], Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 7, 2012, ss. 69-81.

Özkurt, Hatice, Sağlık Turizmi Tahvilleri[Health Tourism Bonds], Maliye Dergisi, Sayı 152, Ocak- Haziran 2007, ss. 121-141.

Öztürk, Menşure ve Bayat, Murat, Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması[The Role of Health Tourism in International Tourism Movements and the Importance of Quality Studies A Literature Study], Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, 2011, ss. 135-156.

Ministry of Health-Health Tourism Department <https://shgmturizmdb.saglik.gov.tr/Eklenti/10944/0/02pdf.pdf> (Date of Access: 01.07.2022).

Tribe, John/Libur, Janne J., The Tourism Knowledge System, Annals of Tourism Research, 57, 2016, pp. 44-61. file:///C:/Users/Dell/Downloads/TribeandLiburd2016TKS.pdf (Date of Access: 01.07.2022).

TURKSTAT, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105> (Date of Access: 30.06.2022).

Turkish Language Society, Türkçe Sözlük[Turkish Dictionary], <https://sozluk.gov.tr/> (Date of Access: 30.06.2022).

UNWTO, <https://www.unwto.org/> (Date of Access: 30.06.2022).

WHO, <https://www.who.int/> (Date of Access: 01.07.2022).

Wong, Brian K. M. and Sa'aid Hazley, Sarah A., The Future Of Health Tourism In The Industrial Revolution 4.0 Era, Emerald Publishing Limited, Vol: 7 No: 2, 2021, pp. 267-272. <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JTF-01-2020-0006/full/pdf> (Date of Access: 01.07.2022).

Zhong, Lina/ Deng, Baolin/Morrison, Alastair M./ Coca-Stefaniak, J. Andres and Yang, Liyu, Medical, Health and Wellness Tourism Research—A Review of the Literature (1970–2020) and Research Agenda, *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 18, 2021, pp. 1-16. <file:///C:/Users/Dell/Downloads/ijerph-18-10875-v2.pdf> (Date of Access: 01.07.2022).
<https://www.festtravel.com/turizmi-algilamada-ve-uygulamada-uluslararasi-temel-belgeler> (Date of Access: 01.07.2022).

FİNANSAL RİSK ANALİZİ: BİST'TE İŞLEM GÖREN TURİZM İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Nilgün SANALAN BİLİCİ

Atatürk Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-8318-7250

Öğr. Gör. Uğur PARLAK

Iğdır Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-5901-7355

ÖZET

İşletmelerin temel amacı kar etmektir. Kar elde edebilmek için işletmelerin sağlam bir finansal yapıya sahip olması gereklidir. İşletmelerin finansal yapısı ne kadar sağlam olursa olsun bazen işletmenin elinde olmayan nedenlerden dolayı bazı finansal risklerle karşı karşıya kalması kaçınılmaz olabilir. Bu yüzden işletmenin finansal riskleri iyi analiz etmesi ve bu risklere karşı önlem alması önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal riskler açısından değerlendirilmesidir. Bu kapsamda 2012–2021 yılları arasında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal risk oranı, likidite risk oranları (carri oran, asit test oranı, nakit oran), finansal kaldıraç oranı ve kredi risk oranları incelenip tablolştırılmıştır.

Bu çalışma sonucunda BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin 2012–2021 dönemlerinde finansal risk oranlarının ortalama değerleri incelendiğinde en yüksek finansal riske sahip işletmeler sırasıyla, ETILR, MARTI, ULAŞ, MERİT, TEKTO ve AYCES işletmeleri olmuştur. Finansal risk oranlarının ortalama değerlerine göre finansal açıdan en az risk taşıyan işletmeler ise KSTUR, AVTUR, PKENT ve MAALT işletmeleri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Finansal Risk Analizi, Turizm İşletmeleri, BİST

FINANCIAL RISK ANALYSIS: EXAMPLE OF TOURISM ENTERPRISES TRADED ON BIST

ABSTRACT

The main purpose of business is to make profit. In order to make a profit, businesses must have a sound financial structure. No matter how sound the financial structure of the enterprises is, sometimes it may be inevitable for the enterprise to face some financial risks due to reasons beyond its control. Therefore, it is important for the business to analyze financial risks well and take precautions against these risks.

The main purpose of this research is to evaluate the tourism businesses traded in the BIST in terms of financial risks. In this context, the financial risk ratio, liquidity risk ratios (current ratio, acid test ratio, cash ratio), financial leverage ratio and credit risk ratios of tourism businesses traded on the BIST between 2012 and 2021 were examined and tabulated.

As a result of this study, when the average values of the financial risk ratios of the tourism enterprises traded in the BIST in the 2012-2021 periods are examined, the enterprises with the highest financial risk are ETILR, MARTI, ULAŞ, MERİT, TEKTO and AYCES, respectively. KSTUR, AVTUR, PKENT and MAALT enterprises were the enterprises with the least financial risk according to the average values of the financial risk ratios.

Keywords: Financial Risk Analysis, Tourism Enterprises, BIST

GİRİŞ

İşletmeler geçmiş finansal verilerini kullanarak geleceğe yönelik tahminlerde bulunarak finansal planlama yapmaktadırlar. Bu tahminleri gerçekçi ve doğru bir biçimde yapılması işletmenin başarısı için önem arz etmektedir. Yapılan tahminlerle gerçekleşen durumlar arasındaki farkın büyük olması işletmenin finansal açıdan sorun yaşamasına neden olabilir. Geleceğe yönelik yapılacak olan tahminlerde en büyük sorun yaşanması muhtemel olan finansal riskler, belirsizlikler ve krizlerdir. Belirsizlik veya kriz zamanlarında işletmeler finansal olarak yükümlülüklerini yerine getirememekte ve finansal başarısızlık yaşamaktadır. Ekonomik sistemlerde ortaya çıkan krizler ve belirsizlikler işletmeler açısından riskli bir durumdur. Bazı girişimciler bu riskli ortamda işletme kazancını artırabilmek için risk almayı severken, bazı girişimciler ise risk almayı sevmediğinden dolayı riskten kaçınmaktadır. Bu aşamada işletme yöneticisinin yapması gereken riski doğru tahmin etmesi ve buna yönelik önlemlerini zamanında almasıdır (Ege, 2020).

Bir işletmenin birincil amacı kar elde etmek ve devamlılığını sağlayabilmektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için işletmenin finansal yapısının iyi olması beklenir. İyi bir finansal yapıya sahip olamayan işletmeler ortaya çıkabilecek olası risklere müdahale etmekte zorlanabilir ve bu riskler işletmenin devamlılığını tehlikeye atabilir. İşletmeler böyle bir durumla karşı karşıya kalmamak için öncelikle işletmenin maruz kalabileceği finansal riskleri iyi bir biçimde analiz edebilmeli ve gerekli tedbirleri alabilmesi önem arz eder.

Finansal risk yönetiminin önemi her geçen gün daha da artmaktadır. Önceden işletmeler yangın, sel, hırsızlık gibi durumlardan korunmak için sigorta yaptırmaktaydılar. Artık günümüzde işletmeler kendilerini piyasalardaki fiyat dalgalanmalarından, faiz oranlarındaki değişimden ve döviz kurlarındaki artışlardan korumak istemektedirler (Elmas, 2019). Bu açıdan bakıldığında günümüzde işletmeler için finansal risk analizinin doğru bir biçimde yapılması işletmelerin piyasada önünü görebilmesi ve devamlılığını sağlayabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmaya konu olan turizm işletmeleri için risk analizi turizm sektörünün yapısı itibariyle önemli hale gelmektedir. Çünkü turizm sektörü belirsizliklerden, krizlerden ve finansal oynaklıklardan olumsuz etkilenebilen bir sektördür. Bu yüzden turizm işletmeleri finansal riskleri doğru tespit edebilmeli ve zamanında müdahale ederek riskten kaçınmalıdır. Aksi takdirde turizm işletmelerinin devamlılığı tehlikeye girebilir.

Bu araştırmanın temel amacı BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal riskler açısından değerlendirilmesidir. Bu kapsamda 2012–2021 yılları arasında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal risk oranı, likidite risk oranları (cari oran, asit test oranı, nakit oran), finansal kaldıraç oranı ve kredi risk oranları incelenip tablolaştırılacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu araştırma kapsamında finansal risk kavramı ve finansal risk analizleri ile ilgili literatür bilgilerine yer verilecektir. Ayrıca finansal risk analizi konusunda yapılmış olan çalışmalar kronolojik bir biçimde sıralanacaktır.

Finansal Risk Kavramı

Finansal risk, borç finansmanı ve nakit kiralama ile ilgili sabit finansal yükümlülükten kaynaklanan, özkaynak sahiplerinin net nakit akışlarının ilave değişkenliği olarak tanımlanır. Ayrıca, finansal risk, nakit ödeme yapamama riskini de kapsar (Gabriel Stephen ve Baker, 1980).

Risk, finansal hizmetler bağlamında kümülatif olarak firmanın faaliyetlerini oluşturan finansal işlemler ve pozisyonlarını etkileyen "sonuçların öngörülebilir olmaması" olarak tanımlanır.

Risk yönetimi ise öngörülemez sonuçların veya olayların firma performansı üzerindeki etkisini hesaba katarak, bir firmanın kaynaklarını ve taahhütlerinin değerini maksimize edecek şekilde yönetimidir (Bansal ve diğerleri, 1991).

Finansal Risk Analizleri

Bu araştırma kapsamında finansal risk analizleri tanımlanacaktır.

Finansal Risk Oranı: İşletmelerinin faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan kâr veya zararlarının mutlak değeri alınarak özkaynak tutarına bölünmesiyle bulunmaktadır. Bu oran, işletmelerinin geçmiş yıllardaki kar veya zararı ile mevcut dönemdeki kar veya zararlarının ne kadarını işletmenin özkaynakları ile karşılayabildiğini gösterir. Finansal risk oranı sıfır (0) dan büyük ise risk düşüktür. Sıfırdan küçük ise risk yüksektir (Dayı, 2015).

Likidite Riski: Likidite riski, bir kurumun yükümlülüklerini yerine getirememesinden veya varlıklarındaki artışların vadesi geldiğinde kabul edilemez maliyet veya kayıplara maruz kalmadan fonlanamamasından kaynaklanan kayıp potansiyelidir. Likidite riski, bir işletmenin sadece performansını değil, aynı zamanda itibarını da olumsuz etkiler (Arif ve Anees, 2012). İhtiyatlı düzenlemeler, kurumların çok çeşitli piyasa koşullarında ihtiyatlı likidite ve sermaye seviyelerini korumasını gerektirerek finansal sistemlerin şoklarına karşı dayanıklılığı artırmak için tasarlanmıştır. Ancak, piyasa çalkantılarının yaşandığı zamanlarda, bu düzenlemelerin öngördüğü iyileştirici eylemlerin sistemik istikrar üzerinde ters etkileri olabilir. Varlıkların zorunlu satışı, piyasa oynaklığını geri besleyebilir ve varlık fiyatlarında aşağı yönlü bir sarmal oluşturabilir ve bu da diğer finansal kurumları olumsuz etkileyebilir (Cifuentes, Ferrucci, ve Shin, 2005).

İşletmeler için genel kabul görmüş cari oran 2,5 olarak kabul edilmektedir. Bunun anlamı Cari pasifler yani kısa vadeli borçların karşılanma durumlarının belirlenmesidir. Cari aktifler cari borçların 2,5 katı olması, kısa vadeli yükümlülükleri karşılamada sıkıntı yaşamayacağı anlamına gelir.

Finansal Kaldıraç: Kârlardaki yüzde değişim oranının net kârdaki yüzde değişim oranı finansal kaldıraç olarak tanımlanmaktadır. İşletmenin belli bir dönemde borçlandığı varsayımına dayanarak bu borçların kârlılığı ne denli etkilediğini ölçen bir analizdir (Balı, 2016). Finansal kaldıraç, bir işletmenin ne kadar borçlandığını göstermektedir ve böylece işletmenin borcu arttıkça finansal kaldıraç oranı da artmaktadır (Caba, 2017). Genel olarak, endüstriden endüstriye geçişle birlikte bu oranın 0,50 olması arzu edilir (Hayes, 2020).

Kredi Riski: Kredi riski, 'bir sözleşme tarafının, üzerinde anlaşmaya varılan şartlara uygun olarak yükümlülüklerini yerine getirememesi potansiyeli' olarak tanımlanabilir. Kredi riski ayrıca temerrüt riski, performans riski veya karşı taraf riski olarak da adlandırılır (Brown ve Moles, 2014). Geleneksel olarak, borç verenin borçlu olunan anaparayı ve faizi alamama riskini ifade eder, bu da nakit akışlarının kesintiye uğramasına ve tahsilât maliyetlerinin artmasına neden olur (Investopedia, 2022).

Finansal Risk Analizi ile İlgili Alanyazı

Bu bölümde literatürde finansal risk analizi konusunda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemelerin sonucu aşağıda yer almaktadır.

Dayı (2019) futbol kulüplerinin finansal risk analizini yaptığı çalışmada, kulüplerin borçlanması ile döviz kuru arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kulüplerin borçlarındaki artış oranı finansal risk oranını artırdığı tespit edilmiştir.

Şenol ve Karaca (2017) yapmış oldukları "Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: BİST Örneği" adlı çalışmada likidite ve kur riskinin firma değerini olumsuz etkilediği, finansal kaldıraç ve kredi riskinin firma değerini olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Dayı (2015) yapmış olduğu çalışmada Zonguldak ilindeki kamuya ait sağlık işletmelerinin finansal tablo verilerini kullanarak finansal risk derecelerini tespit etmek için finansal risk oranı modeli oluşturmuştur. Araştırma sonucunda finansal risk oranı modelinin anlamlı sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Geliştirilen modelin anlamlı olduğu söylenebilir. Modelin başarısının test edilebilmesi için daha fazla sağlık kuruluşuna uygulanması gerekmektedir.

Arif ve Anees (2012) Pakistan bankalarında likidite riskini incelemek ve bankaların karlılığına etkisini değerlendirmek için yapmış oldukları çalışmada likidite riskinin, likidite riskini arttıran iki faktör olarak likidite açığı ve performans gösterememe ile banka karlılığını önemli ölçüde etkilediğini ve likidite riski ile bankaların kârlılıkları arasında olumsuz bir ilişkileri olduğunu tespit etmişlerdir.

Cifuentes, Ferrucci ve Shin (2005) likidite riski ve kötü etkisi üzerine yapmış oldukları çalışmada likidite tamponlarının sermaye tamponlarına benzer bir rol oynadığı, bazı durumlarda likidite gereksinimleri, sistemik etkiler için sermaye tamponlarından daha etkili olabileceğini belirlemişlerdir.

Gabriel Stephen ve Baker (1980) iş ve finansal risk kavramları adlı çalışmasında, çiftçilerin, işletmelerdeki bir artışa karşılık olarak finansal riskin azalmasına yol açan finansal düzenlemeler yaptığını göstermiştir. Ayrıca araştırmada riskin ister gelir değişkenliği açısından tanımlansın, isterse nakit ödeme aczi gibi bir olayın meydana gelme olasılığı olarak tanımlansın, toplam riskin belirlenmesinde finansman kararının önemli bir husus olduğu vurgulanmıştır.

Bansal ve diğerleri, (1991) finansal risk ve finansal risk yönetim teknolojisi (RMT): sorunlar ve gelişmeler adlı yaptıkları çalışmada gelişmiş bilgi teknolojileri, finansal riskin tanımlanmasına, ölçülmesine ve izlenmesine yardımcı olabileceği vurgulanmıştır. Ayrıca bazı risk türlerinin firmalar ve endüstriler arasında yaygın olduğu belirtilmiştir. Örneğin, tüm firmalar faaliyet risklerine tabidir. Ayrıca, piyasa riski ve kredi riski, farklı türdeki iş senaryolarının içeriğini yansıtacak şekilde kolayca uyarlanabilir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Araştırma Yöntemi

Araştırmada Borsa İstanbul'da (BİST) işlem gören turizm işletmelerinin finansal tablolarından alınan veriler kullanılmıştır. Çalışmanın veri setinde 2012–2021 yılları arasındaki veriler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan değişkenler ve formüller Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo-1: Araştırmada Kullanılacak Değişkenler ve Formüller

Değişkenler	Frekans	Kod	Formüller
Finansal Risk Oranı	Yıllık	FRO	(Geçmiş Yıllar Kar(Zarar)+Dönem Net Kar) /Özkaynaklar
Cari Oran (Likidite)	Yıllık	CO	Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Asit Test Oranı (Likidite)	Yıllık	ATO	(Dönen Varlıklar – Stoklar) / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Nakit Oranı (Likidite)	Yıllık	NO	Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
Finansal Kaldıraç	Yıllık	FK	Toplam Borçlar/ Varlıklar Toplamı
Kredi Risk Oranı	Yıllık	KRO	Alacaklar / Özkaynaklar

Kaynak: Karadeniz ve Öcek, 2019; Şenol ve Koç, 2021; Dayı, 2015; Şenol ve Karaca 2017'den uyarlanmıştır.

Verilerin Analizi

BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin son 10 yıllık bilançoları incelenmiş ve finansal risk oranı, cari oran, asit test oranı, nakit oran, finansal kaldıraç ve kredi risk oranları belirlenmiştir. Bu oranlar işletmelerin finansal açıdan risk taşıyıp taşımadığı, nakit kaynakları etkin kullanıp kullanmadığı, işletmelerin borçlanabilme kabiliyetlerini, öz kaynakların ne kadarının alacaklardan oluştuğunu analiz etme fırsatı sağlamaktadır.

Bulgular

Bu araştırma kapsamında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal açıdan risk taşıyıp taşımadığını belirleyebilmek için 2012–2021 dönemi bilançoları incelenmiş ve finansal risk oranı, likidite oranı, finansal kaldıraç oranı ve kredi risk oranları tablolar şeklinde gösterilerek yorumlanmıştır.

Finansal Risk Oranları

Finansal risk analizi kapsamında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin 2012–2021 dönemi bilançoları finansal risk oranı açısından incelenerek Tablo 2'deki verilere ulaşılmıştır.

Tablo-2: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Oranı Analizleri - (Geçmiş Yılların Karı (Zararı)+Dönem Net Kar (Zarar)/Öz kaynaklar (2012–2021)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,06	-0,07	0,03	0,05	0,16	0,06	0,23	0,28	0,30	0,48	0,16
AYCES	-0,15	-0,14	-0,13	-0,08	-0,13	-0,15	-0,13	-0,07	-0,10	-0,01	-0,11
ETILR	-0,03	-0,11	-2,62	-2,15	-1,10	-0,87	-7,71	-8,90	-0,21	0,13	-2,36
KSTUR	0,51	0,58	0,59	0,60	0,57	0,60	0,69	0,67	0,65	0,74	0,62
MAALT	-0,22	-0,20	-0,13	-0,07	-0,10	-0,06	0,14	0,30	0,41	0,59	0,07
MARTI	-0,11	-0,25	-0,77	-0,25	-0,78	-1,94	-2,23	-4,91	-8,83	-2,88	-2,29
MERİT	-2,19	-0,90	-0,45	-0,19	0,03	0,25	0,29	0,50	0,55	0,03	-0,21
PKENT	-0,01	0,12	0,06	0,10	-0,76	-0,46	0,37	0,53	0,51	0,52	0,10
TEKTU	-0,50	-0,48	-0,46	-0,44	0,08	0,12	-0,02	-0,07	-0,15	-0,19	-0,21
ULAS.	-0,09	-0,21	-0,29	-0,82	-1,61	0,37	-0,22	-0,27	-0,03	0,45	-0,27

Finansal risk oran analizi bir işletmenin geçmiş yıllara ait kar veya zararının dönem net kar veya zararı ile toplanıp toplam öz kaynaklara bölünmesi sonucunda bulunur. Bu oran sıfırdan büyük çıkarsa işletme finansal açıdan risk taşıyor ancak bu sayı sıfırdan küçük çıkarsa işletme finansal açıdan risk taşıyor anlamına gelmektedir.

Tablo 2'deki verilere bakıldığında 2021 yılı itibariyle AYCES, MARTI ve TEKTU işletmelerinin finansal açıdan risk taşıdıklarını söylememiz mümkündür. BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin 2012-2021 dönemlerinde finansal risk oranlarının ortalama değerleri incelendiğinde en yüksek finansal riske sahip işletmeler sırasıyla, ETILR, MARTI, ULAŞ, MERİT, TEKTU ve AYCES işletmeleri olmuştur. Ayrıca Tablo 1'deki verilere göre 2012–2021 dönemlerinde finansal risk oranlarının ortalama değerlerine göre finansal açıdan en az risk taşıyan işletmeler KSTUR, AVTUR, PKENT ve MAALT işletmeleri olmuştur.

2021 yılı itibariyle finansal risk en yüksek olan işletme MARTI işletmesi olurken finansal açıdan risk en düşük olan işletme ise KSTUR işletmesi olmuştur. 2012-2021 dönemine yıllar itibariyle bakıldığında her yıl KSTUR işletmesinin en düşük finansal risk taşıdığı görülmektedir. KSTUR işletmesinin bu dönemde karı zararından her zaman fazla olduğu tabloda görülmektedir. Ayrıca AYCES ve MARTI işletmeleri bu dönemde zararı karından yüksek olan işletmelerdir. ETILR işletmesi ise 2021 yılına kadar sürekli zararı fazla olan işletme iken 2021 yılında karını artırmış ve bu dönemde ilk kez karı zararını geçmiştir.

Likidite Oranları

Finansal risk analizi kapsamında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin 2012–2021 dönemi bilançoları likidite oranları açısından incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle cari oran analizleri yapılmış ve Tablo 3'teki verilere ulaşılmıştır.

Tablo-3: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Analizi Kapsamında Cari Oran Analizleri - *Dönen Varlıklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar* (2012–2021)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,51	0,45	10,69	0,80	0,69	0,30	4,96	2,53	6,02	6,23	3,32
AYCES	0,62	0,45	0,25	0,64	0,40	0,23	0,22	0,53	0,21	1,12	0,47
ETILR	4,34	4,92	2,98	2,14	1,70	0,30	0,25	0,19	13,75	5,58	3,62
KSTUR	6,64	3,70	2,02	2,34	6,84	6,51	3,64	8,41	11,55	16,61	6,83
MAALT	10,54	12,89	17,55	10,18	3,49	3,19	15,61	15,55	16,65	10,91	11,66
MARTI	0,68	0,56	0,56	0,35	0,34	0,25	0,39	0,11	0,13	0,61	0,40
MERİT	3,33	4,11	1,84	4,17	3,46	3,60	1,51	4,08	8,89	1,65	3,66
PKENT	0,51	0,72	0,47	0,56	0,32	0,42	0,97	1,36	1,23	2,13	0,87
TEKTU	2,70	2,09	1,42	4,36	1,88	1,16	1,14	0,72	0,97	0,43	1,69
ULAS	5,75	0,77	1,01	1,72	0,39	2,66	4,38	4,40	1,27	4,91	2,73

İşletmeler için genel kabul görmüş cari oran 2,5 olarak kabul edilmektedir. Bunun anlamı Cari pasifler yani kısa vadeli borçların karşılama durumlarının belirlenmesidir. Cari aktifler cari borçların 2,5 katı olması, kısa vadeli yükümlülükleri karşılamada sıkıntı yaşamayacağı anlamına gelir.

Tablo rakamlarına baktığımızda yıllar itibari ile birçok şirketin kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmede sıkıntı yaşayacağını söylememiz mümkündür. Çünkü birçok şirketin oranı 2,5' in altında kalmaktadır. Bazı şirketlerin verileri ise 2,5'in çok üstünde olduğu görülmektedir. Bu nedenle daha hassas bir ölçüm yapabilmek için asit test oranı hesaplamaları yapılmıştır.

BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin finansal risk analizi kapsamında 2012–2021 yılları arasındaki asit test oran analizleri Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo–4: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Analizi Kapsamında Asit Test Oran Analizleri- *Dönen Varlıklar – Stoklar / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar* (2012–2021)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,51	0,45	10,68	0,79	0,30	0,67	4,95	2,52	6,02	6,23	3,31
AYCES	0,57	0,41	0,22	0,56	0,36	0,21	0,20	0,47	0,20	1,07	0,43
ETILR	2,83	3,10	2,71	2,14	1,61	0,28	0,23	0,18	13,74	5,01	3,18
KSTUR	6,19	3,43	2,02	2,34	6,42	6,12	3,45	7,97	10,54	16,04	6,45
MAALT	10,43	12,87	17,54	10,18	3,49	3,19	15,61	15,55	16,65	10,91	11,64
MARTI	0,54	0,59	0,49	0,32	0,24	0,33	0,23	0,38	0,11	0,60	0,38
MERİT	3,33	4,11	1,84	4,17	3,46	3,60	1,51	4,08	8,89	1,65	3,66
PKENT	0,37	0,62	0,32	0,41	0,23	0,40	0,95	1,28	1,16	2,07	0,78
TEKTU	2,69	2,09	1,42	4,36	1,88	1,15	1,13	0,72	0,97	0,43	1,68
ULAS.	5,61	0,74	1,00	1,71	0,39	2,66	4,38	4,40	1,27	4,91	2,71

Tablo 4’teki verilere göre işletmelerin birçoğunun asit-test oranlarının arzu edilen değerin olan 1’den yüksek oldukları tespit edilmiştir. Bu bulgu işletmelerin birçoğunun stoklarını satamama durumunda kısa vadeli borçlarını ödemede bir zorluk çekmeyeceğini göstermektedir. AYCES, MARTI ve PKENT işletmelerinin stoklarını satamama durumunda finansal olarak zorlanacağı görülmekte ve bu işletmelerin asit test oranına göre diğer işletmelere oranla daha fazla finansal risk taşıdığını söylememiz mümkündür.

Likidite oranlarında en hassas ölçüm nakit oranı ile yapılabilmektedir. Nakit oranı: hazır değerler+ menkul kıymetlerin cari pasiflere bölünmesi ile bulunur. Bu hesaplamada kabul edilen rakam 0.20’dir. Nakit oranının 0,20’nin altına düşmemesi genel bir kural olarak arzulanmaktadır. Nakit oranının 0,20’nin altına düşmesi işletmenin nakit sıkıntısı çekmekte olduğunu gösterir bu durumda işletmeler kredi bulmak zorunda oldukları için bankalar veya finans kuruluşları gibi kredi veren kurumlardan kredi temin etme çabasına girmektedirler. Ayrıca nakit oranının çok yüksek olması da istenmez, çünkü böyle bir durumda işletmenin mevcut nakit paranın işletmenin kasasında bekletildiği yatırıma dönüştürülmediği için işletmenin nakit kaynaklarının verimli kullanmadığı anlamına gelir (Yenisu, 2019).

Araştırma verilerine göre bazı işletmelerin nakit ve benzeri değerlerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan daha hassas bir analiz yapabilmek için BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin 2012–2021 yılları arasındaki nakit oran analizleri yapılmış ve Tablo 5’teki verilere ulaşılmıştır.

Tablo-5: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Analizi Kapsamında Nakit Oran Analizleri - *Hazır Değerler + Menkul Kıymetler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar (2012–2021)*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,04814	0,00983	0,01552	0,00618	0,00742	0,00927	0,00702	0,01071	0,09136	5,00800	0,52
AYCES	0,19320	0,10713	0,09434	0,15286	0,08302	0,08716	0,06737	0,24427	0,10209	0,59229	0,17
ETILR	0,02904	0,07511	0,02152	0,00005	0,06863	0,04043	0,00270	0,00536	13,46185	2,43232	1,61
KSTUR	5,88897	3,01930	1,14538	1,36978	6,21370	5,85911	3,19708	7,85600	9,86881	15,43692	5,99
MAALT	10,11970	12,60778	17,37963	10,09507	3,42823	3,16469	15,58649	15,50714	16,07653	10,46092	11,44
MARTI	0,04769	0,01620	0,01956	0,01096	0,00472	0,00530	0,00374	0,00459	0,00178	0,01925	0,01
MERİT	0,02377	0,00498	0,00272	2,40556	0,00410	0,00354	0,00180	0,01066	0,02472	0,00944	0,25
PKENT	0,04491	0,22910	0,00988	0,02956	0,03527	0,05380	0,02356	0,15816	0,22925	1,83947	0,27
TEKTU	0,05368	0,01540	0,05316	2,55226	0,11783	0,01313	0,00461	0,00505	0,01377	0,00493	0,28
ULAS	4,79584	0,28059	0,88883	0,32896	0,11526	0,64053	1,70564	1,13724	5,55076	5,33449	2,08

Tablo 5'teki analiz sonuçlarına göre dört turizm işletmesinin nakit oranının arzu edilen değer olan 0,20'ye yakın olduğu görülmektedir. Bu işletmeler nakit kaynaklarını verimli kullandığını söylememiz mümkündür. Bazı işletmelerin nakit oranları arzu edilen değer çok üzerinde olduğu görülmekte ve bu durum işletmelerin nakit kaynaklarını yönetmede sorun yaşadığını göstermektedir. İşletmenin nakit oranlarıysa sektör oranlarının çok altındadır. Tablodaki verilere göre MARTI işletmesi en çok nakit sıkıntısı yaşayan işletme olduğu, MAALT ve KSTUR işletmeleri ise nakitlerini yönetmede en çok sorun yaşayan işletmeler olduğu görülmektedir.

Finansal Kaldıraç Oranları

İşletmelerin borçlanabilme kabiliyetlerini gösteren orandır. Finansal kaldıraç oranı 0,50 olarak genel kabul görmüştür. Bu oranının 0,50 den yüksek olması işletmelerin finansal açıdan riskli durumda oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Finansal risk kapsamında BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin 2012–2021 dönemi finansal kaldıraç oran analizleri yapılmış ve Tablo 6'daki verilere ulaşılmıştır.

Tablo-6: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Analizi Kapsamında Finansal Kaldıraç Analizleri - *Toplam Borçlar/ Varlıklar Toplamı (2012–2021)*

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,08	0,10	0,08	0,12	0,18	0,21	0,16	0,11	0,11	0,10	0,12
AYCES	0,17	0,18	0,17	0,15	0,20	0,24	0,24	0,22	0,22	0,17	0,20
ETILR	0,18	0,16	0,21	0,33	0,47	0,48	0,89	0,88	0,09	0,17	0,39
KSTUR	0,07	0,10	0,16	0,18	0,05	0,06	0,16	0,07	0,05	0,05	0,09
MAALT	0,10	0,02	0,02	0,04	0,12	0,15	0,53	0,47	0,40	0,33	0,22
MARTI	0,70	0,83	0,80	0,50	0,65	0,79	0,82	0,92	0,95	0,90	0,79
MERİT	0,08	0,14	0,10	0,09	0,08	0,12	0,14	0,10	0,07	0,04	0,10
PKENT	0,50	0,46	0,52	0,55	0,76	0,72	0,60	0,38	0,39	0,25	0,51
TEKTU	0,09	0,11	0,20	0,35	0,34	0,43	0,27	0,29	0,36	0,40	0,28
ULAS	0,15	0,41	0,55	0,68	0,77	0,30	0,24	0,18	0,12	0,25	0,37

Tablo 6'daki verilere göre BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin büyük bir çoğunluğunun finansal kaldıraç oranları açısından risk taşımadığı görülmektedir. Sadece MARTI işletmesi 0,79 ile finansal kaldıraç açısından finansal risk taşımaktadır. Bu veriler MARTI işletmesinin borçlarını ödemede zorluk çekebileceğini göstermektedir. 2012–2021 yılları itibariyle bakıldığında da BİST'te işlem gören turizm işletmelerinden en yüksek finansal kaldıraç oranına sahip olduğu görülmektedir. PKENT işletmesinin finansal kaldıraç ortalaması 0,50'nin üzerinde olmasına rağmen son yıllarda finansal kaldıraç oranının düştüğü görülmektedir bu durum işletmenin finansal anlamda riski azaltmaya başladığını göstermektedir.

Kredi Risk Oranları

İşletmelerin alacaklarının öz kaynaklar içerisindeki yerini göstere orandır. İşletmelerin öz kayıplarının içerisinde ne kadarının alacaklardan oluştuğunu gösterir. Kredi risk oranının düşük olması işletmelerin alacaklarını tahsil etmede güçlük çekmesi durumunda işletmenin finansal açıdan bir zorluk yaşamayacağını gösterir. Aynı zamanda işletmenin kredi bulmakta her hangi bir zorluk çekmeyeceği ve kolaylıkla kredi bulabileceği anlamına gelir. Ancak kredi risk oranının yüksek olması ise işletmenin alacaklarını tahsil edemediği durumlarda finansal açıdan zorluk yaşayacağını gösterir. Bu işletmelerin krediye ihtiyaç duydukları zaman kredi bulmakta zorlanacakları söylenebilir.

Finansal risk analizi kapsamında BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin 2012–2021 dönemi kredi risk analizleri yapılmış ve Tablo 7'deki verilere ulaşılmıştır.

Tablo-7: BİST'te İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Finansal Risk Kapsamında Kredi Riski Analizleri - *Alacaklar / Özkaynaklar* (2012–2021)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Ortalama
AVTUR	0,008	0,017	0,380	0,063	0,027	0,020	0,173	0,122	0,126	0,019	0,09
AYCES	0,027	0,031	0,008	0,005	0,009	0,005	0,011	0,005	0,001	0,007	0,01
ETILR	0,566	0,497	0,719	1,350	0,565	0,074	1,531	0,680	0,011	0,405	0,64
KSTUR	0,009	0,015	0,152	0,198	0,005	0,009	0,018	0,002	0,010	0,0004	0,04
MAALT	0,008	0,005	0,003	0,003	0,003	0,005	0,001	0,001	0,001	0,001	0,003
MARTI	0,237	0,730	0,658	0,136	0,354	0,599	0,627	1,389	2,012	0,916	0,77
MERİT	0,230	0,534	0,110	0,062	0,232	0,437	0,181	0,273	0,295	0,008	0,24
PKENT	0,241	0,233	0,171	0,274	0,212	0,479	1,085	0,491	0,441	0,165	0,38
TEKTU	0,157	0,177	0,289	0,247	0,313	0,425	0,084	0,105	0,127	0,073	0,20
ULAS.	0,039	0,072	0,049	0,562	1,053	0,642	0,408	0,040	0,035	0,207	0,31

Tablo 7'deki analiz sonuçlarına göre bir çok işletmenin alacaklarını tahsil etmede zorluk yaşaması durumunda finansal açıdan zorluk yaşamayacağı görülmektedir. Ancak ETILR ve MARTI işletmeleri alacaklarını tahsil etmede zorluk çekmesi durumunda finansal açıdan zorluk yaşayabilecekleri söylenebilir.

2012-2021 döneminde işletmelerin ortalama kredi risk oranları incelendiğinde kredi risk oranının en yüksek olduğu işletmenin MARTI işletmesi, kredi risk oranını en düşük olduğu işletmenin ise MAALT işletmesi olduğu görülmektedir. BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin kredi risk oranları incelendiğinde MAALT, AYCES, AVTUR gibi bir çok işletmenin kredi bulmada zorluk çekmeyeceği söylenebilir. Ancak MARTI ve ETILR işletmelerinin kredi bulmada zorluk çekeceği söylenebilir.

SONUÇ

Yapılan araştırmada BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin 2012-2021 dönemi bilançoları finansal riskler açısından değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 2012–2021 yılları arasında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal risk oranı, likidite risk oranları (cari oran, asit test oranı, nakit oran), finansal kaldıraç oranı ve kredi risk oranları analiz edilmiştir.

İşletmelerin finansal açıdan güçlü olup olmadığını belirlemek için yapılan finansal risk analizleri işletmelerin mevcut durumlarını görmeleri açısından önemli bir analiz türüdür. İşletmeler finansal açıdan kendisine risk oluşturabilecek etkenleri bu sayede tespit edip çok geç olmadan müdahale edebilme şansına sahip olabilir. Bu araştırma BİST'te işlem gören turizm işletmelerin bu finansal riskler açısından mevcut durumunu görebilmeleri açısından önem arz eder.

Bu araştırmada finansal risk analizi açısından yapılan analizlerden ilki finansal risk oranı an analizidir. Bu analiz sonucunda 2012–2021 dönemlerinde finansal risk oranlarının ortalama değerleri incelendiğinde en yüksek finansal riske sahip işletmeler sırasıyla, ETILR, MARTI, ULAş, MERİT, TEKTU ve AYCES işletmeleri olmuştur. Finansal risk oranlarının ortalama değerlerine göre finansal açıdan en az risk taşıyan işletmeler ise KSTUR, AVTUR, PKENT ve MAALT işletmeleri olmuştur. 2021 yılı itibariyle finansal riski en yüksek olan işletme MARTI işletmesi olurken finansal açıdan riski en düşük olan işletme ise KSTUR işletmesi olmuştur.

Araştırmada Finansal risk analizleri kapsamında yapılan ikinci analiz likidite analizleridir. Öncelikle cari oran analizi yapılmıştır. Cari oran analizi sonucuna göre AYCES, MARTI, PKENT ve TEKTU işletmelerinin kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada zorluk çekecekleri ancak AVTUR, ETİLİR, KSTUR, MAALT, MERİT ve ULAş işletmelerinin cari oranın yüksek olduğu için kısa vadeli yükümlülüklerini karşılamada güçlük çekmeyeceği söylenebilir. Bazı işletmelerin cari oranın genel kabul görmüş 2,5 katının çok üstünde olması araştırmada daha hassas bir ölçüm yapma zorunluluğu getirmiş ve asit test oranı analizi yapılmıştır. Asit test oranına göre değerlerin 1'in üzerinde olması beklenir. Bu kapsamda AYCES, MARTI ve PKENT işletmeleri stoklarını satamama durumunda finansal açıdan güçlük çekeceği söylenebilirken, diğer işletmelerde böyle bir risk olduğu söylenemez. Likidite oranlarında en hassa ölçüm nakit oranı ile yapılabilir. Genel kabul gören nakit oranı 0,20'dir. Nakit oranı analizine göre AYCES ve MARTI işletmelerinin nakit sıkıntısı çekmektedir. İşletmelerde çok fazla nakit bulunması işletmeler tarafından tercih edilmez, çünkü nakit para yatırım için kullanılır ve kar getirmesi beklenilir. Araştırmada MAALT ve KSTUR işletmelerinin nakit oranının genel kabul gören orandan çok yüksek olması bu işletmelerin nakitlerini yönetmede sıkıntı yaşadığının bir göstergesidir.

Araştırmada Finansal risk analizleri kapsamında yapılan üçüncü analiz finansal kaldıraç analizidir. İşletmelerin borçlanabilme kabiliyetlerini gösteren orandır. Finansal kaldıraç oranı 0,50 olarak genel kabul grmştir. Bu oranının 0,50 den yüksek olması işletmelerin finansal açıdan riskli durumda oldukları şeklinde yorumlanabilir. Araştırma kapsamında BİST'te işlem gören turizm işletmelerinin finansal kaldıraç oranlarının analizi sonucunda işletmelerin çoğunun borçlarını ödeyebilmeleri açısından risk taşımadıkları tespit edilmiştir. Ancak MARTI işletmesinin finansal kaldıraç oranı 0,79 olmasından dolayı borçlarını ödemede zorluk çekebileceği söylenebilir.

Araştırmada Finansal risk analizleri kapsamında yapılan dördüncü analiz kredi risk oranı analizidir. Bu analiz işletmelerin alacaklarının öz kaynaklar içerisindeki yerini gösteren oranın analiz edilmesidir. Kredi risk oranının düşük olması işletmelerin alacaklarını tahsil etmede güçlük çekmesi durumunda işletmenin finansal açıdan bir zorluk yaşamayacağını gösterir.

Kredi risk oranının yüksek olması ise işletmenin alacaklarını tahsil edemediği durumlarda finansal açıdan zorluk yaşayacağını gösterir. Yapılan analiz sonucunda birçok işletmenin alacaklarını tahsil edememesi durumunda finansal açıdan zorluk yaşamayacağı tespit edilmiştir. Sadece ETILR ve MARTI işletmeleri alacaklarını tahsil etmede zorluk çekmesi durumunda finansal açıdan zorluk yaşayabilecekleri söylenebilir.

Bu araştırma için bazı öneriler getirilmiştir. Finansal risk analizleri için işletmelerin araştırmacılara finansal tablolar için kolaylık sağlaması hem işletmeler hem de araştırmacılar için faydalı olabilir. İşletmeler finansal risk analizini yetkin kişilerce yaptırmış olur ve mevcut durumunu görmesi açısından önemlidir. Ayrıca yöneticiler işletmelerinin finansal risk taşıyıp taşımadığını tespit etme imkânına sahip olabilirler. Araştırmacıların finansal bilgilere ulaşması kolaylaştırılmalıdır. Araştırmacılarında bu bilgileri amacı dışında kullanmayacağını taahhüt etmesi gereklidir. Aksi takdirde hukuki yaptırımlara maruz kalacağını bilincinde olması gereklidir. Eğer işletmeciler ile araştırmacılar arasında güven ortamı sağlanabilirse araştırmacılar bilime işletmeciler ise işletmelerine katkı sağlamış olurlar. İşletmeler finansal risk analizlerini düzenli olarak yaptırmaları mevcut durumlarını görmesi açısından önemlidir. Bu araştırma daha önce hiç finansal risk analizi yapmamış işletmelere örnek olabilir.

Bu araştırmanın bazı sınırlılıkları vardır. Araştırmada turizm işletmeleri finansal tablolarını paylaşmak istememelerinden dolayı bu çalışma sadece BİST'te işlem gören turizm işletmelerini kapsamaktadır ve bu araştırmanın sonuçları sadece BİST'te işlem gören turizm işletmeleri için genellenebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda belirli bir il veya bölge baz alınarak turizm işletmelerinin finansal risk analizleri yapılabilir.

KAYNAKÇA

Arif, A., & Anees, A. N. (2012). Liquidity Risk and Performance of Banking System. *Journal of Financial Regulation and Compliance* , 20 (2), 182-195.

Aydın, Z. (2020). Kur Riskinin Akademisyenler Tarafından Yönetilmesinin Swara Yönetimi İle İncelenmesi. *Gümrük Ticaret Dergisi* , 7 (20), 51-63.

Balı, S. (2016). Başabaş ve Kaldıraç Analizi. *İşletme Finansmanı* (s. 179-198). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Bansal, A., Kauffman, R. J., Mark, R. M., & Peters, E. (1991). Financial Risk and Financial Risk Management Technology (RMT): Issues and Advances. *Information & Management* , 24 (5), 267-281.

Brown, K., & Moles, P. (2014). *Credit Risk Management*. Edinburgh, United Kingdom : Edinburgh Business School .

Caba, N. (2017). Finansal Kaldıraç ve Firma Büyüklüğünün Finansal Performans Üzerine Etkisi: BIST Sınai Endeksinde İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* , (ICMEB17 Özel Sayısı), 796-811 .

Cifuentes, R., Ferrucci, G., & Shin, H. S. (2005). Liquidity Risk and Contagion. *Journal of the European Economic Association* , 3 (2-3), 556-566.

Dayı, F. (2019). Futbol Kulüplerinde Finansal Risk Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları* (111), 357-386.

Dayı, F. (2015). Sağlık İşletmelerinde Finansal Risk Derecelendirmesi: Kamu Sağlık İşletmeleri İçin Bir Model Önerisi. *19. Finans Sempozyumu* (s. 743-763). Çorum: Hitit Üniversitesi.

Ege, İ. (2020). Riske İlişkin Temel Kavramlar. G. K. Murat ERTUĞRUL içinde, *FİNANSAL YÖNETİM II* (s. 33-60). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Elmas, B. (2019). Türev Ürünler. B. ELMAS içinde, *Finansal Yönetim* (s. 206-224).
Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

Gabriel Stephen, C., & Baker, C. (1980). Concepts of Business and Financial Risk.
American Journal of Agricultural Economics , 560-564.

Hayes, A. (2020, 04 30). *Investopedia*. 04 14, 2022 tarihinde Investopedia:
<https://www.investopedia.com/terms/l/leverageratio.asp#:~:text=This%20ratio%2C%20which%20equals%20operating,varies%20from%20industry%20to%20industry.> adresinden alındı

Investopedia. (2022, 04 13). 04 13, 2022 tarihinde Investopedia:
<https://www.investopedia.com/terms/c/creditrisk.asp#:~:text=Credit%20risk%20is%20the%20possibility,and%20increased%20costs%20for%20collection.> adresinden alındı

Karadeniz, E., & Öcek, C. (2019). Finansal Başarısızlık Riski Taşıyan ile Taşımayan İşletmelerin Finansal Oranlarının Karşılaştırmalı Analizi: Borsa İstanbul Turizm İşletmelerinde Bir Araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi* , 16 (2), 191-206.

Şenol, Z., & Karaca, S. S. (2017). Finansal Risklerin Firma Değeri Üzerine Etkisi: BİST Örneği. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi* , 3 (1), 1-18.

Şenol, Z., & Koç, S. (2021). Kur Riski ve Kur Riski Yönetiminin Firma Performansına Etkisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* , 6 (2), 534-564.

Yenisu, E. (2019). Finansal Tabloların Oran Analizi İle İncelenmesi: Adese Örneği. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 19-45.

EVALUATION OF KÜTAHYA REGION IN TERMS OF CAMPING AND CARAVAN TOURISM BY SWOT ANALYSIS

Dr. Kansu GENÇER

Dumlupınar University

ORCID: 0000-0002-6400-7274

ABSTRACT

Tourism sector is one of the fastest growing and developing sectors in Turkey. Tourism has brought many political, economic, cultural and social values for the countries. Mostly, tourism activities has been based on the trilogy of sea, sand and sun in Turkey. Since Turkey has many opportunities in terms of alternative tourism types, tourism investment trends are growing into more ecofriendly and sustainable tourism. One of those alternative tourism types is camping and caravan tourism.

Turkey has many suitable camping areas for camping and caravan tourism, this density makes itself felt more in the Aegean and Mediterranean regions. This study aims to investigate Kütahya to find out if camping and caravan tourism is possible in this region. For this purpose, Kütahya region SWOT analysis for camping and caravan tourism is a great method for presenting strengths, weaknesses, opportunities and threats.

Results show that Kütahya has many strengths in terms of natural beauties, climate conditions, location as being close to highly populated cities and ease of accessibility. Its weaknesses are lack of establishments and camping areas for caravans, bureaucratic obstacles, and difficulties to find financial supports. These are limiting camping and caravan tourism capacities. Still, Kütahya region has opportunities such as the growing demand for this type of tourism instead of mass tourism. Kütahya can be promoted for camping and caravan tourism by using adequate advertising and promotional campaigns since it has many strengths to compete with other destinations. Nevertheless, there are also some threats such as probable Pandemic related regulations may be limiting travelling from one city to another. Other regions may invest in this type of tourism more than Kütahya since Kütahya has difficulties on finding financial supports.

Keywords: Camping and caravan tourism, Kütahya, SWOT Analysis

ÇOKULUSLU FİRMALARDA KONTROL FONKSİYONU

Dr. Öğr. Üyesi Hale Eda AKDURU

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Milas Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü

ORCID: 0000-0003-4022-2364

Özet

Yönetimsel kontrol işletmede gerçekleştirilen faaliyetlerin ve çalışanların performansının üst yönetim tarafından belirlenen planlara uygunluk derecesini belirlemeyi amaçlayan bir fonksiyondur. Küreselleşen piyasalarda işletmelerin başka işletmelerle yaptıkları işbirlikleri gibi çeşitli anlaşmaların gereği olarak kontrol fonksiyonunun kapsamı genişlemiştir. Uluslararası pazarlarda başarı sağlamak ve kalıcı olabilmek amacıyla çokuluslulaşma eğilimine giren şirketlerde merkez şirketin bağlı işletmeler üzerinde etkili bir kontrol sistemi mevcut olmalıdır. Ana firmanın yabancı bağlı kuruluşları üzerindeki kontrol fonksiyonu 'uluslararası kontrol' olarak isimlendirilmektedir. Bu araştırma çokuluslu firmalarda kontrol fonksiyonunun nasıl gerçekleştirildiği ve etkin uluslararası kontrol faaliyetinin esaslarını belirlemeyi amaçlayan bir çalışmadır. Nitel araştırma yöntemlerinden sistematik literatür analizi kullanılarak yapılan bu çalışmada 2015-2020 yılları arasında Web of Science (VOS viewer 1.6.9 versiyonu kullanılmıştır), Scopus ve Google Akademik indexlerinde taranan ve çokuluslu firmalarda kontrol faaliyetleri üzerine yazılmış olan 54 adet makale incelenerek uluslararası kontrol sürecine ilişkin bulgular paylaşılmıştır. Buna göre çokuluslu firmalarda kontrol faaliyetlerinin işgörenlere ilişkin kontroller, sermayenin ve nakdin kullanılmasına ilişkin kontroller, zamana ilişkin kontroller, malzemeye ilişkin kontroller olmak üzere dörde ayrıldığı söylenebilir. Uluslararası kontrol faaliyetleri ise fiziki anlamda doğrudan (çıkartı kontrolleri) ve dolaylı kontroller (davranışsal kontroller) olarak iki temel başlığa ayrılmaktadır. Stratejik işbirliği vb. Ortaklıklar yapan işletmelerde etkin bir uluslararası kontrol sistemi sağlamak için genel itibarıyla kontroller kapsayıcı, örgüt yapısına uygun, esnek, tarafsız olmalıdır. Ayrıca kontrol faaliyeti sistemde meydana gelen sapmalara ilişkin düzeltmenin nasıl yapılacağını göstermelidir. Kontrollerin firmaların örgüt kültürü ve organizasyon yapılarınına uygun şekilde planlanması da etkinliğini artıran başka bir husus olarak göze çarpmaktadır. Diğer bir araştırma bulgusu ise uluslararası kontrol sisteminin temel sorunları arasında coğrafi mesafe, dil ve kültür farklılıkları ve güvenin bulunduğu.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Kontrol, Çokuluslu İşletmeler, Kontrol, İşletme Yönetimi

CONTROL FUNCTION IN MULTINATIONAL COMPANIES

Abstract

Administrative control is a function that aims to determine the degree of compliance of the activities carried out in the enterprise and the performance of the employees with the plans determined by the top management. In globalizing markets, the scope of the control function has expanded as a requirement of various agreements, such as the cooperation of enterprises with other enterprises. In order to be successful and permanent in international markets, businesses that tend to multinationalize should have an effective control system over the subsidiaries of the head company. The control function over the foreign subsidiaries of the parent firm is called 'international control'. This study aims to determine how the control function is performed in multinational companies and to determine the principles of effective international control activity.

In this study, systematic literature analysis which is one of the qualitative research methods was used, and 54 articles on control activities in multinational companies scanned in Web of Science (VOS viewer version 1.6.9 was used), Scopus and Google Scholar indexes between the years 2015-2020 were examined. According to the findings, control activities in multinational companies can be classified as controls on employees, controls on the use of capital and cash, controls on time, and controls on materials. On the other hand, international control activities can physically be classified as direct (output controls) and indirect controls (behavioral controls). In order to provide an effective international control system in the companies that make partnerships like strategic alliances, the controls should be inclusive, appropriate to the organizational structure, flexible and impartial. In addition, the control activity should show how to correct the deviations in the system. Planning the controls in accordance with the organizational culture and organizational structures of the companies stands out as another issue that increases their effectiveness. Another research finding is that geographical distance, language and cultural differences and trust are among the main problems of the international control system.

Keywords: International Control, Multinational Companies, Control, Business Management.

SANAYİ ÜRETİMİ İLE İHRACAT ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR İNCELEME

Levent KAYA

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

ORCID: 0000-0001-7278-8114

Özet

Sanayi üretimi, bir ülkenin gelişme sürecinde en temel göstergelerden biridir. Sanayi sektörü, mal ve hizmet üretiminin yanı sıra işsizliğin azaltılması, servetin ve sürdürülebilir kalkınmanın artırılmasında büyük bir öneme sahiptir. Sanayi sektörünün büyümesi, yalnızca kendi içinde değil, aynı zamanda geniş iş bölümü olanaklarına sahip diğer sektörlerde de verimliliği artırmaktadır. Küresel ekonomiyle entegrasyonun artırılması, uluslararası ticaretteki payın artırılması ve küresel anlamda rekabet edilebilmesi amacıyla günümüzde artık ülkeler ihracata dayalı sanayi modelini benimsemişlerdir. Türkiye’de sanayi üretimi ile ihracat arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada, 2013-2022 dönemine ait aylık sanayi üretim endeksi ve ihracat miktar endeksi verileri kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, iki kırılmalı Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Test sonucuna göre sanayi üretimi ile ihracatın uzun dönemde birlikte hareket ettiği tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayıları için dinamik OLS yöntemi kullanılmıştır. Sanayi üretiminde meydana gelen % 1’lik bir artış, ihracatı % 1.05 oranında artırmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda – Yamamoto (1995) testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sanayi üretimi ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Sonuçlar, sanayi üretimi ve ihracatın birbirlerini pozitif yönde destekleyen iki ekonomik unsur olduğunu göstermektedir. Küresel ticaret payının artırılması ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisinde başarı elde edebilmek için sağlanan destek ve teşviklerin etkin ve verimli bir şekilde uygulanması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Üretimi, İhracat, Eşbütünleşme, Nedensellik

THE RELATIONSHIP BETWEEN INDUSTRIAL PRODUCTION AND EXPORT: AN EMPIRICAL REVIEW FOR TURKEY

Abstract

Industrial production is one of the most basic indicators in the development process of a country. The industrial sector is of great importance in reducing unemployment, increasing wealth and sustainable development, as well as the production of goods and services. The growth of the industrial sector not only within itself, but also increases productivity in other sectors with wide division of labor opportunities. Today, countries have adopted the export-based industry model in order to increase integration into the global economy, increase the share in international trade and adapt to the global competitive environment. In this study, which examines the relationship between industrial production and exports in Turkey, monthly industrial production index and export quantity index data for the period 2013-2022 were used. The long-term relationship between the variables was examined using the two-break Hatemi-J (2008) cointegration test. According to the test results, it has been determined that industrial production and exports together in the long run. The dynamic OLS method was used for the long-term coefficients. One percent increase in industrial production increases exports by %1.05. The causality between the variables was examined using the Toda-Yamamoto (1995) test.

According to the results, a bidirectional causality was found between industrial production and exports. The results show that industrial production and exports are two economic factors that support each other positively. In order to increase the global trade share and to achieve success in the export-based industrialization strategy, it is of great importance that the support and incentives provided are applied effectively and efficiently.

Keywords: Industrial Production, Export, Cointegration, Causality

GİRİŞ

Sanayi, ekonominin temel sektörlerinden biri olup genelde sınai faaliyetlerini kapsar. Sınai faaliyetler ise hammaddelerin kullanılabilir ve taşınabilir ürünlere dönüştürülmesi şeklinde ifade edilir. Sanayileşme, sanayi kesimine yeni yatırımlar yapmak, tüketim malları imalatından yatırım malları, ara mallar üretimine geçmenin yanında yeni üretim tekniklerinin uygulanması, ürün kalitesinin artırılması, üretim maliyetlerinin azaltılması ile ülkenin ekonomik, toplumsal ve sosyal alanlarda meydana getirdiği değişiklikleri de kapsamaktadır. Bu anlamda sanayileşme, toplumda bilgi ve kültür seviyesinin yükselmesi ile bilimsel ve teknolojik gelişmelerle yakından ilgilidir (Koç vd., 2018). Modern ekonomilerde sanayi sektörü mal ve hizmet üretiminin yanı sıra istihdamın ve servetin artırılması ve sürdürülebilir kalkınma için de katkı sağlamaktadır. Sanayi sektörü, ekonominin çeşitlendirilmesinde ve yapısal dönüşüm hızının artırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle, hükümetler, sanayi üretimini ve kapasite kullanımını arttırmaya yönelik çeşitli stratejiler geliştirerek bu sektöre olan desteklerini gün geçtikçe arttırmaktadırlar (Güngör vd., 2020). İmalat sanayisinin ekonomi içindeki yeri, bir ülkenin gelişme sürecinde en temel göstergedir. İmalat sektörü, artan ölçeğe getiri, hızlı verimlilik artışı ve hızlı teknolojik değişimle ekonomik büyümenin lokomotifini görevini görmektedir (Polat, 2011).

İmalat sanayi sektöründeki değişimleri izleyebilmek, uygulanan politikaların etkilerini kısa dönemde görebilmek ve yatırımcıların gelecekle ilgili verecekleri kararlar için gerekli bilgileri elde edebilmeleri için ekonomik verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu amaçla TÜİK tarafından sanayi üretim endeksini ölçmek için sektör büyüklüğünün yaklaşık %60'ına karşılık gelen 7000 civarı işyerine anket uygulanmaktadır. Anket, elektrik, gaz, madencilik ve taş ocakçılığı, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtım sektörlerini kapsamaktadır (TÜİK). Sanayi üretim endeksi, aylık olarak açıklanmaktadır. Sanayide meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların, kısa dönemdeki etkilerinin ölçülmesi için hesaplanmaktadır. (Tekin, 2015; Pekçağlayan, 2021). GSYH verileri aylık bazda hesaplanmadığından dolayı ampirik çalışmalarda ekonomik büyümenin bir ölçütü olarak kullanılması, sanayi üretim endeksini önemli bir veri kaynağı kılmaktadır (Yıldırım ve Kılıç, 2016). Ayrıca üretim faaliyetlerindeki artış ya da azalışın yıllar itibarıyla karşılaştırmalı olarak izlenmesine olanak sağlayan bir göstergedir (Koç vd., 2016). Sanayi üretim endeksi, katma değer esasına dayanır ve imalat sanayindeki bütün üretim aşamalarını kapsar (Kızılca, 2007). Sanayi üretim endeksleri pek çok ülkede ulusal hesapların aylık ve üç aylık ekonomik göstergelerinin üretilmesi için anahtar girdilerdir (Öcal, 2013).

SANAYİ ve İHRACAT İLİŞKİSİ

Bir ekonomide üretim süreci, üretimi gerçekleştiren birimlerin nihai ürünün farklı parçalarını ürettikleri aşamalardan oluşur. Bu nedenle bir üretim süreci, birbirine bağlantılı ve birbirinden ayrılmaz aşamalar ağıdır. Bu da ekonomideki tüm iktisadi faaliyetleri etkileme gücüne sahip olmak demektir. Böyle bir durumda, nihai ürünün talebindeki azalış, o malın üretiminde kullanılan ara malların üretim miktarlarını ve üretici firmalarını önemli derecede etkileyecektir.

Öte yandan, nihai malın talebindeki artış ve iç talebin fazlası olan mal ve hizmetler için dış satım olanaklarının giderek artması halinde, üretim süreci de bir ivme kazanacaktır. Bu durum, artan üretim sayesinde ekonomik büyüme sağlanırken, dış ticaret açısından oluşturulan pazar payı artışı sayesinde de üretimin desteklenmesi ve büyümenin devam etmesi anlamına gelmektedir (Mete, 2011). Küresel rekabetin hızla yükselmesiyle, ülkeler uluslararası ticaretteki konumlarını korumayı ve güçlendirmeyi hedeflemektedirler. Bu nedenle, ihracata dayalı sanayileşme politikasını benimsemişlerdir (Şeker, 2021). Bir ekonominin ihracatını arttırması, ihracat mallarının arz ve talep esnekliğine bağlıdır. Arz ve talep esnekliği ne kadar yüksekse, ihracat, ekonomik büyümeyi o kadar fazla teşvik eder. Gelişmiş ülkelerde ihracat mallarının arz ve talep esnekliği gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksektir. İmalat sektöründeki daha yüksek büyüme oranı, gayri safi yurtiçi hasılda daha yüksek büyüme oranına neden olmaktadır. Sanayi sektörü bu özelliklerinden dolayı ekonomide genel olarak pozitif dışsallıklar sağlamakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Sanayi sektörünün büyümesi, yalnızca kendi içinde değil, aynı zamanda geniş iş bölümü olanaklarına sahip diğer sektörlerde de verimliliği arttırmaktadır. Endüstriyel üretimde büyümenin ancak yüksek büyüme hızına sahip dış talep yani ihracat yoluyla ile mümkün olmaktadır (Kaldor, 1968). İhracatın belirlediği imalat sanayiindeki büyüme hızı ne kadar yüksek olursa, ekonomik verimliliğin düşük olduğu sektörlerden sanayi sektörüne işgücü aktarımı o kadar hızlı olacak ve bu da daha hızlı bir verimlilik artışına yol açacaktır. (Kılavuz ve Topçu, 2012)

1980’li yıllardan itibaren Türkiye, ithal ikameci ekonomi modeli yerine ihracata dayalı sanayileşme modelini hayata geçirmiştir. Böylelikle, küresel ekonomiye uyumun arttırılması, uluslararası ticaretteki payın arttırılması ve küresel anlamda rekabet edebilmesi amaçlanmıştır. İhracata dayalı sanayileşme modeliyle birlikte Türkiye’de ihracata dayalı teşvik politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Gümrük Birliği’ne girmeden önce daha çok nakdi olarak verilen destekler, gümrük birliği üyeliği sonrasında daha çok ekonomik faaliyetlere dayanan ve nakdi olmayan desteklere dönüşmüştür. Ülkelerin öncelikli hedefleri, üretim düzeylerinin geliştirilmesi ve uluslararası ticaret içerisindeki ihracat payının arttırılması olmuştur. Bu nedenle, ülke içerisindeki üretim düzeyini arttırmayı ve ihracata teşviki amaçlayan politikaların uygulanması büyük önem arz etmektedir (Şeker, 2021).

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Halıcıoğlu (2007), Türkiye için 1980-2005 arası üç aylık verileri kullanarak ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini araştırmıştır. Sanayi üretimi ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemek için sınır testi yaklaşımını kullanmıştır. Ayrıca kısa ve uzun dönemde değişkenler arasındaki ilişkiyi yönünü belirlemek için Granger nedensellik analizi uygulamıştır. Elde edilen bulgulara göre ihracattan sanayi sektörüne doğru tek yönlü nedensellik tespit etmiştir. Öcal (2013), Türkiye’de 2001-2008 dönemi için aylık veriler kullanılarak sanayi üretim endeksi ile imalat sanayi eğilimini temsil eden 15 tane gösterge arasındaki ilişkiyi Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme analizi ile incelemiştir. Sonuç olarak sadece üretim miktarı göstergesi ile sanayi üretim endeksi arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Barışık ve Yayar (2012), sanayi üretimini en fazla etkileyen iktisadi değişkenleri belirlemek için 1998-2010 dönemine ait verileri kullanarak Türkiye için VAR analizini uygulamışlardır. Analiz sonuçlarına göre ihracat, döviz kuru, petrol fiyatları gibi dışsal faktörlerin ve tüketim harcaması ve ithalat gibi içsel faktörlerin sanayi üretimini etkilediğini tespit etmişlerdir. Varyans ayrıştırma analizine göre, ithalat ve kamu harcamalarının sanayi üretimini en fazla etkileyen değişkenler olduklarını belirtmişlerdir.

Pekçağlayan (2021), Türkiye için 2007-2020 yılları için aylık verileri kullanarak ARDL modeli ile sanayi üretim endeksini etkileyen faktörleri incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre elektrik tüketimi ve imalat sanayi kapasite kullanım oranının, sanayi üretim endeksini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini tespit etmiştir. Ayhan (2018), Türkiye ekonomisi için 2005-2014 dönemine ait verileri kullanarak sanayi üretim endeksi, istihdam, reel döviz kuru, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre sanayi üretimi ve ihracatın istihdam düzeyini pozitif, reel kur ve ithalatın ise istihdamı negatif yönde etkilediğini belirtmiştir. Tekkeli (2019), Türkiye’de imalat sanayi için ihracata dayalı büyüme hipotezinin geçerliliğini incelemiştir. 1996-2018 dönemi için Johansen eşbütünleşme testi, Granger nedensellik testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testini kullanarak imalat sanayi ihracatı ile sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Granger nedensellik testine göre sanayi üretiminden ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu, Toda Yamamoto testine göre ise iki değişken arasında nedensellik olmadığını tespit etmiştir. Johansen eşbütünleşme testine göre ihracata dayalı büyüme hipotezinin imalat sanayinde hem kısa hem de uzun dönemde geçerli olmadığını belirtmiştir. Mete (2011), Türkiye için 1990-2010 dönemine ait verileri kullanarak dış ticaret ile sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre sanayi üretim endeksi ile dış ticaret hacmi arasında pozitif ilişki olduğunu tespit etmiştir. Terzi ve Oltulular (2004), Türkiye için 1987-2001 dönemine ait verileri kullanarak ekonomik büyüme ile sanayileşme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Engle-Granger eşbütünleşme testine göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Granger nedensellik testine göre ekonomik büyüme ile sanayileşme arasında pozitif ve çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir. Güngör vd. (2020), finansal serbestleşme ile sanayi üretimi arasındaki ilişkiyi 2005-2018 dönemini dikkate alarak Türkiye için incelemiştir. Fourier eşbütünleşme testinden elde edilen bulgulara göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını belirtmişlerdir. Fourier Granger nedensellik testi sonuçlarına göre hisse senedi piyasa değeri/GSYİH oranı ve ticari kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranı ile sanayi üretimi arasında çift yönlü, M2/GSYİH oranından sanayi üretimine tek yönlü, sanayi üretiminden sanayi sektörüne sağlanan krediler/GSYİH oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Kılavuz ve Topçu (2012), gelişmekte olan 22 ülke için 1998-2006 dönemine ait verileri kullanarak ihracat ve ithalatın farklı sınıflandırmalarının ekonomik büyümeye olan etkisini panel veri analizi ile iki modele dayalı olarak test etmişlerdir. Birinci modele göre yüksek teknolojili imalat sanayi ihracatı ile yatırımın büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu belirtmişlerdir. İkinci modele göre ise yüksek teknolojili imalat sanayi ihracatı, yatırım ve düşük teknolojili imalat sanayi ithalatının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEMLER

Çalışmada Türkiye’de sanayi üretimi ile ihracat arasındaki ilişki incelenmiştir. Sanayi üretimini ve ihracatı temsilen sırasıyla aylık olarak yayınlanan sanayi üretim endeksi ve ihracat miktar endeksi kullanılmıştır. Değişkenler, logaritmik dönüşümleri yapılarak analize dâhil edilmiştir. Değişkenler ile ilgili tanımlamalar tablo 1.’de belirtilmiştir.

Tablo 1. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Kısaltma	Dönem	Kaynak
Sanayi üretim Endeksi	SANAYİ	2013M01-2022M05	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)
İhracat Miktar Endeksi	İHRACAT	2013M01-2022M05	Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

1. Hatemi-J (2008) Eşbütünleşme testi

Hatemi-J (2008) , Gregory ve Hansen (1996) tek kırılmalı (rejim kayması) eşbütünleşme testini genişleterek iki kırılmalı eşbütünleşme testini literatüre kazandırmıştır. Eşbütünleşmeyi test etmek için uygulanan standart model aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$y_t = \alpha + \beta'x_t + u_t \quad t = 1, 2, \dots, n \quad (1)$$

(1) numaralı modelde y_t , bağımlı değişken, x_t , bağımsız değişken, α , sabit terim, β , eğim katsayılarının m boyutlu vektörü ve t , zaman indeksini temsil etmektedir. İki yapısal kırılmanın hem kesişme noktası hem de eğimler üzerindeki etkisini göstermek için (iki rejim kayması) kullanılan genelleştirilmiş denklem aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_{1t} + \alpha_2 D_{2t} + \beta_0'x_t + \beta_1' D_{1t}x_t + \beta_2' D_{2t}x_t + u_t \quad (2)$$

(2) numaralı modelde D_{1t} ve D_{2t} kukla değişkenleri temsil etmektedir. Kukla değişkenler aşağıdaki şekilde tanımlanır.

$$D_{1t} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t \leq [n\tau_1] \\ 1, & \text{eğer } t > [n\tau_1] \end{cases} \quad (3)$$

$$D_{2t} = \begin{cases} 0, & \text{eğer } t \leq [n\tau_2] \\ 1, & \text{eğer } t > [n\tau_2] \end{cases} \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı gösterimde τ_1 ve τ_2 kırılma noktalarını göstermektedir. Z_α ve Z_t test istatistikleri düzeltilmiş birinci mertebeden otokorelasyon katsayısının tahmini olan $\hat{p}^*$ 'ye dayalı olarak hesaplanır.

$$\hat{p}^* = \frac{\sum_{t=1}^{n-1} (\hat{u}_t \hat{u}_{t+1} - \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\gamma}(j))}{\sum_{t=1}^{n-1} \hat{u}_t^2} \quad (5)$$

(5) numaralı denklemde $w(\cdot)$, spektral yoğunluk tahmincileri için standart koşulları karşılayan çekirdek ağırlıkların sağlayan bir fonksiyondur. B , Bant genişliği sayısıdır. $\hat{\gamma}(j)$, otokovaryans fonksiyonudur. otokovaryans fonksiyonu aşağıdaki şekilde gösterilir.

$$\hat{\gamma}(j) = \frac{1}{n} \sum_{t=j+1}^T (\hat{u}_{t-j} - \hat{p} \hat{u}_{t-j-1})(\hat{u}_t - \hat{p} \hat{u}_{t-1}) \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde $\hat{p}$, $\hat{u}_{t-1}$ 'in $\hat{u}_t$ üzerine kurulan sabit terimsiz OLS tahminidir. Z_α ve Z_t test istatistikleri aşağıdaki şekilde tanımlanır.

$$Z_{\alpha} = n(\hat{p}^* - 1) \quad (7)$$

$$Z_t = \frac{(\hat{p}^* - 1)}{(\hat{\gamma}(0) + 2\sum_{j=1}^B w(j/B)\hat{\gamma}(j)) / \sum_1^{n-1} \hat{u}_t^2} \quad (8)$$

(8) numaralı denklemde $\hat{\gamma}(0) + 2\sum_{j=1}^B w(j/B)\hat{\gamma}(j)$, $\hat{u}_t$ 'nin $\hat{u}_{t-1}$ üzerine regres edilmesiyle elde edilen kalıntıların uzun dönem varyans tahminini ifade etmektedir. Bu üç test istatistiği de standart normal dağılım göstermemektedir. *ADF* test istatistiğinin asimptotik dağılımı, Z_t istatistiğinin dağılımı ile aynıdır.

2. Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS)

Stock ve Watson (1993), uzun dönem katsayıların tahmin edilmesinde açıklayıcı değişkenlerin farkının gecikmeli değerlerinin modele eklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

$$y_t = X_t' \beta + D_{1t}' \gamma_1 + \sum_{j=-q}^r \Delta X_{t+j}' \delta + v_{1t} \quad (9)$$

(9) numaralı modelde y_t , bağımlı değişkeni, X_t' bağımsız değişkenler matrisini, q gecikme düzeyini ve r öncül değişkenleri, v_{1t} hata terimini göstermektedir. ΔX_t Değişkeninin gecikmelerinin ve öncül değerlerinin modele eklenmesi ile u_{1t} ve u_{2t} hata terimleri arasında ilişki olmadığı varsayılmaktadır. Elde edilen DOLS tahmincisi $\theta = (\beta', \gamma')$ asimptotik olarak standart normal dağılım göstermektedir.

3. Toda-Yamamoto (1995) Nedensellik Testi

Toda ve Yamamoto (1995) VAR modeline dayanan bir nedensellik testi geliştirmişlerdir.

$$y_t = \alpha(t) + \beta_1 y_{t-1} + \dots + \beta_{p+d} y_{t-(p+d)} + \varepsilon_t \quad (10)$$

Testin uygulanabilmesi için ilk aşamada VAR modeli yardımıyla optimal gecikme uzunluğu belirlenir. İkinci aşamada serilerin gecikme uzunluğuna bütünleşme dereceleri eklenir ($k + d_{\max}$). Her bir değişken için VAR modeli aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$y_t = \mu_0 + \left(\sum_{i=1}^k \alpha_{1t} y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{\max}} \alpha_{2t} y_{t-i} \right) + \left(\sum_{i=1}^k \beta_{1t} x_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{\max}} \beta_{2t} x_{t-i} \right) + \varepsilon_{1t} \quad (11)$$

$$x_t = \phi_0 + \left(\sum_{i=1}^k \gamma_{1t} x_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{\max}} \gamma_{2t} x_{t-i} \right) + \left(\sum_{i=1}^k \delta_{1t} y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{d_{\max}} \delta_{2t} y_{t-i} \right) + \varepsilon_{2t} \quad (12)$$

(11) ve (12) numaralı denklemde k , optimal gecikme uzunluğunu, $d_{\max}$ ise maksimum bütünleşme derecesini göstermektedir. (11) ve (12) numaralı denklemde sırasıyla x ve y değişkenlerinin birbirlerinin granger nedeni olmadığını ifade eden H_0 hipotezi, granger nedeni olduğunu ifade eden H_1 alternatif hipotezine karşı ayrı ayrı test edilir. Hipotezler k serbestlik dereceli χ^2 dağılımına uygun Wald testiyle sınanmaktadır.

AMPİRİK BULGULAR**Tablo 2.** Birim Kök Testleri Sonuçları

Augmented Dickey-Fuller (ADF)					
Değişkenler	Modeller	Düzye Değerleri		Birinci Fark Değerleri	
		t-istatistiği	p-değeri	t-istatistiği	p-değeri
SANAYİ	Sabit	0.524	0.987	-4.256	0.000
	Sabit ve Trend	-1.196	0.906	-4.382	0.004
İHRACAT	Sabit	0.284	0.976	-4.197	0.001
	Sabit ve Trend	-1.955	0.618	-4.308	0.005

Tablo 2 'de sanayi üretimi ve ihracat serilerine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre her iki değişken de düzey değerlerinde birim köklü çıkmıştır. Seriler, birinci farkı alındıktan sonra durağanlaşmıştır.

Tablo 3. Eşbütünleşme Test Sonuçları

Model	ADF^*	Kırılma Tarihleri	Z_t^*	Kırılma Tarihleri	Z_a^*	Kırılma Tarihleri
Sabit (C)	-7.678***	2014M05 2016M08	-7.713	2015M03 2017M03	-79.456**	2015M03 2017M03
Sabit ve Eğim (C/S)	-8.308***	2016M09 2017M08	-8.904	2018M08 2019M01	- 94.297***	2018M08 2019M01

***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık seviyesini göstermektedir.

Tablo 3'te eşbütünleşme ilişkisi sonuçlarına göre ADF^* , Z_t^* ve Z_a^* test istatistik sonuçlarına göre hem sabitte hem de sabit ve eğimde eşbütünleşme ilişkisini iddia eden H_0 hipotezi reddedilmektedir. Sanayi üretimi ile ihracat arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 4. Uzun Dönem Katsayıları

Dynamic Least Squares (DOLS)		
Bağımsız Değişken	Uzun Dönem Katsayısı	Olasılık Değeri
SANAYİ	1.046	0.000
C	-0.181	0.615

Tablo 4'te DOLS yöntemine göre uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Sanayi üretimi ile ihracat arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sanayi üretiminde meydana gelen % 1'lik bir artış, ihracatı % 1.05 oranında arttırmaktadır.

Tablo 5. Nedensellik Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık	Bootstrap Olasılık	Gecikme Sayısı
SANAYİ → İHRACAT	14.059	0.007	0.015	4
İHRACAT → SANAYİ	21.432	0.000	0.000	4

Tablo 5'te Toda – Yamamoto nedensellik testine göre sanayi üretiminden ihracata doğru ve ihracattan sanayi üretimine doğru nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, sanayi üretimi ve ihracatın birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini göstermektedir.

SONUÇ

Çalışmada sanayi üretimi ile ihracat arasındaki ilişki incelenmiştir. Değişkenler için durağanlık sınaması ADF birim kök testi ile yapılmıştır. Test sonucuna göre sanayi üretimi ve ihracat serileri düzey değerlerinde birim köklü çıkmıştır. Seriler birinci farkı alındıktan sonra durağanlaşmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi iki kırılmalı Hatemi-J (2008) eşbütünleşme testi ile incelenmiştir. Test sonucuna göre sanayi üretimi ile ihracat değişkenleri uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Uzun dönem katsayıları için dinamik OLS yöntemi kullanılmıştır. Sanayi üretiminde meydana gelen % 1'lik bir artış, ihracatı % 1.05 oranında arttırmaktadır. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi Toda – Yamamoto (1995) nedensellik testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre sanayi üretimi ile ihracat arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Sonuçlar, sanayi üretimi ve ihracatın birbirlerini arttırıcı yönde desteklediğini göstermektedir. Küresel ticaret payının arttırılması ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisinde başarı elde edebilmek için sağlanan destek ve teşviklerin etkin bir şekilde uygulanması ve ülke içerisindeki üretim düzeyini yükseltmeyi ve ihracatın özendirilmesini amaçlayan politikaların uygulanması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ayhan, F. (2018). Türkiye Ekonomisinde İhracat, İthalat ve İstihdam Düzeyi İlişkisinin Uygulamalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 115-135.

Barışık, S. ve Yayar, R. (2012). Sanayi Üretim Endeksini Etkileyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 27(316), 53-70.

Dickey, D. A. and Fuller, W. A. (1981). Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series With A Unit Root. *Econometrica*, 49(4), 1057-1072.

Gregory, A. W. and Hansen, B. E. (1996). Residual-Based Tests for Cointegration In Models with Regime Shifts, *Journal of Econometrics*, 70(1), 99-126.

Güngör, S., Şahin, E. ve Karaca, S. S. (2020). Finansal Serbestleşme ile Sanayi Üretimi Arasındaki İlişkinin Fourier Temelli Yaklaşımlar ile Test Edilmesi: Türkiye Örneği. *Maliye ve Finans Yazıları*, 113, 119-138.

Halicioğlu, F. (2007). A Multivariate Causality Analysis of Export and Growth for Turkey. *MPRA Paper*, 3565, 1-9.

Hatemi-J, A. (2008). Tests for Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with an Application to Financial Market Integration, *Empirical Economics*, 35(3), 497-505.

Kaldor, N. (1968), Productivity and Growth in Manufacturing Industry: A Reply. *Economica, New Series*, 35(140), 385-391.

Kılavuz, E. ve Topçu, B. A. (2012). Export and Economic Growth in the Case of the Manufacturing Industry: Panel Data Analysis of Developing Countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(2), 201-215.

Kızılca, Z. (2007). Türkiye’de Sanayi Üretim Endeksini Etkileyen Faktörler ve Zaman Serisi Analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 112s.

Koç, E., Kaya, K. ve Şenel, M. C. (2016). Türkiye’de Sanayi Sektörü ve Temel Sanayi Göstergeleri-Sanayi Üretim Endeksi. *Mühendis ve Makina*, cilt 57(682), 42-53.

Koç, E., Şenel, M. C. ve Kaya, K. (2018). Türkiye’de Sanayi Sektörünün Genel Durumu-Sanayi Ciro Endeksi. *Mühendis ve Makine*, 59(692), 17-34.

Mete, M. (2011). Türkiye’de Dış Ticaret-Sanayi Üretim İndeksi ilişkisinin Araştırılması (1990-2010). *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 3(5), 103-113.

Öcal, F. M. (2013). Türkiye’de sanayi üretim endeksi ve İmalat Sanayi Eğilim Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 242-258.

Pekçağlayan, B. (2021). Türkiye’de sanayi üretim endeksinin belirleyenleri: ARDL modeli. *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 71(2), 435-456.

Polat, H. (2011). Türkiye Ekonomisinde İmalat Sanayi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 24-39.

Stock, J. H. ve Watson, M. W. (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors In Higher Order Integrated Systems. *Econometrica*, 61(4), 783 – 820.

Şeker, A. (2021). Dâhilde İşleme Rejiminin Uluslararası Ticaret ve Sanayi Üretimi Üzerindeki Etkileri: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 30, 39-58.

Tekin, K. (2015). Mevsimsel Zaman Serilerinde Periodogram Analizi ve Sanayi Üretim Endeksi Üzerine Uygulamaları. *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, 119s.

Tekkeli, R. (2019). İmalat Sanayinde İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Türkiye Örneği. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 277-288.

Terzi, H. ve Oltulular, S. (2004). Türkiye’de Sanayileşme ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensel İlişki. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(2), 219-226.

Toda, H. Y. & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.

TUİK. (2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sanayi-Uretim-Endeksi-Haziran-2022-45736> (Erişim Tarihi: 14.07.2022).

Yıldırım, S. ve Kılıç, E. (2016). Türkiye’de Sanayi Üretim Endeksinin Periyodik Duraganlık Özellikleri. *Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 49-62.

**REVISITING THE LINKAGE AMID FISCAL POLICY AND ECONOMIC
ACTIVITY IN THE FEDERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Marijana Galic

School of Economics and Business, University of Sarajevo

Elma Satrovic

Department of International Trade and Logistics, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences

Adnan Muslija

University of Zenica

Melika Arifhodzic

Faculty of Political Science, University of Sarajevo

Abstract

The influence of fiscal policy on economy is visible through impact on public spending, or on budgetary expenditures. In the situations of evident budgetary expenditures growth, we refer to expansive fiscal policy that is reflected in increased budgetary spending. In the reverse situation increase of budgetary revenues with unchanged public spending results in a restrictive fiscal policy. For the government, or creators of economic policies and state budget management decision-makers, it is very important to understand the impacts of fiscal policy to the state economy. The fiscal policy, with public revenues and expenditures of state budget, achieves certain economic, social and political goals. The main task of the fiscal policy is public revenues, expenditures and indebt management. Functionality of the fiscal policy is reflected in gross domestic product (GDP) growth, price stability and a fairer revenue distribution. Despite the long-standing interest of past studies, a critical literature gap remained unaddressed, namely no research analyzed the fiscal policy-economic activity nexus considering the case of the Federation of Bosnia and Herzegovina (FB&H). The FB&H is burdened with numerous economic issues, which are related to implementation of a qualitative fiscal policy. Certain movements of public spending in the FB&H can lead to conclusion that fiscal policy does not apply the basic functions of public finances. Hereafter, the purpose of this paper is to explore whether or not fiscal policy can stimulate the economic activity in the FB&H. For this purpose, the time-series data are collected in the period 2008-2014. The methodology includes cointegration analysis and forecasting VAR (Vector Autoregressive) and VECM (Vector Error Correction Modeling) models. The results of impulse-response function suggest that a unit increase in revenue leads to a reduction in the gross domestic product in the long-run. Budgetary expenditures are found to stimulate gross domestic product only in initial period. However, results in the long-run are found to be negligible. Moreover, impulse-response function indicates there are many other determinants of gross domestic product in the FB&H besides budgetary expenditures. Therefore, the impact of fiscal policy on economic growth the FB&H is just partial. Hence, development policy based on budgetary expenditures will lead to only small increase in economic output.

Keywords: Federation of Bosnia and Herzegovina, fiscal policy, economic activity, VAR, VECM

SOCIAL MEDIA AND VIRAL ADVERTISING RELATIONSHIP

Melis KARAKUŞ

Selçuk Üniversitesi SBE
ORCID: 0000-0002-5758-7792

Doçent Doktor Salih TIRYAKI

Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi
ORCID: 0000-0002-0966-3359

Yavuz DEMİR

Selçuk Üniversitesi SBE
ORCID ID: 0000-0002-9755-0150

Özet

Son dönemde viral reklam, internet aracılığıyla genellikle video olarak üretilen reklam içeriklerinin sosyal medya araçlarıyla yayılması olarak tanımlanabilir. Viral reklamların en önemli özelliği, kişilerin sosyal medyadaki paylaşım özelliğini kullanarak kendi hesaplarından diğer kişilere bu paylaşımın görünür hale gelmesini sağlamasıdır. Viral reklamların diğer bir özelliği ise çok düşük maliyetlerle çok geniş kitlelere ulaşabilme potansiyeli taşımasıdır. Viral reklam kavramı, sosyal medyanın gücü sayesinde ortaya çıkmıştır. En fazla, daha çok tercih edilen sosyal ağlar üzerinden dolaşıma çıkan postlarla yayılmaktadır. Bu sebeple bu reklam türünün, video paylaşımına imkân veren sosyal ağlar arasından Youtube, Instagram gibi araçlarda daha çok yayıldığını söylemek mümkündür. Bu araçları kullanan kişiler, isteyerek ya da farkında olmadan bu tür reklamlarla karşılaşabilmekte ve beğenileri doğrultusunda tekrar dolaşıma sokabilmektedir. Sosyal medyada yer alan viral reklamlar beğeniye dayalı yayılma sağladığı için ücretsiz biçimde sosyal medyanın bilinen bir özelliği olarak paylaşımlarla geniş bir kitleye yayılmaktadır. Viral reklam türü, bir reklamı gibi tasarlanmadığı için insanların daha fazla ilgisini çekmektedir. Hatta bazı durumlarda, bunun viral reklam olup olmadığı tartışılmaktadır. Çalışmada, sosyal medya ve viral reklam kavramları açıklanmaya çalışılmış ve viral reklamların sosyal medya ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, viral reklamların ucuz ve etkili olması sebebiyle kullanıldığı, beğeni alan viral reklamların çok fazla kişi tarafından tekrar paylaşıldığı, reklama konu olan markanın gündeme gelmesini artırdığı gibi bazı bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, viral reklam, Youtube, Instagram

SOCIAL MEDIA AND VIRAL ADVERTISING RELATIONSHIP

Abstract

Recently, viral advertising can be defined as the dissemination of advertising content, which is usually produced as video, via social media tools. The most important feature of viral ads is that people use the sharing feature on social media to make this sharing visible to other people from their own accounts. Another feature of viral ads is that they have the potential to reach large audiences at very low costs. The concept of viral advertising has emerged thanks to the power of social media. It is mostly spread through the posts that are circulated through the more preferred social networks.

For this reason, it is possible to say that this type of advertisement is more widespread in tools such as Youtube and Instagram among the social networks that allow video sharing. People using these tools may voluntarily or unconsciously come across such advertisements and re-circulate them in line with their liking. Since viral advertisements in social media provide spread based on likes, they are spread to a wide audience as a known feature of social media free of charge. The viral type of advertising attracts people more because it is not designed as an advertisement. In some cases, it's even debated whether it's a viral ad. In the study, the concepts of social media and viral advertising were tried to be explained and the relationship between viral ads and social media was examined. As a result of the study, some findings were obtained, such as viral ads are used because they are cheap and effective, viral ads that are liked are shared again by many people, and the brand that is the subject of the ad is on the agenda.

Keywords: Social media, viral advertising, Youtube, Instagram

Introduction

Advertising is one of the most discussed elements of the marketing communication and promotion mix. With the development of the definition of marketing, products, services, people and thoughts were also considered within the scope of marketing, and the interests of advertising naturally expanded (Odabaşı and Oyman, 2009, p. 95). Advertising is one of the most important parts of the whole, which is called integrated marketing communication and gaining importance with the increasing distance between the producer and the consumer. Advertising is not only a method that manipulates the consumer to ensure or increase the sale of products or services, but also a form of communication in which the producer can talk to the consumer, explain himself and what he produces, convey what, why, where, to whom and why he produces to the target audience (Elden, 2016, p. 1).

According to one definition, advertising is “the purchase of just-in-time, persuasive and informative messages, products, services, placements and arrangements in any of the mass media to persuade or inform companies, non-profit organizations and public institutions.” (Kundakçı , 2013, p. 13). Advertising, in the most classical way and with a general point of view, is defined as 'the whole of the efforts to announce or promote a product, service, institution, person or idea to large masses of people by purchasing space and time from mass communication channels, in a way to know who paid for it' (Elden and Yeygel, 2006, p. 2).

The main purpose of advertising is to inform, persuade and remind (Otan, 2014, pp. 164-165). It is possible to define advertisement as all the communication efforts carried out by the company in order to explain the products it offers to the market and the benefits they will provide, to the targets it is in contact with or that it can find, and used in a systematic way (Karpas, 2006, p. 3). With the power of advertising in determining communication systems, it has become a reliable interlocutor against public forces both at the national level and around the world. Advertising presents a model of social relations with its effective resources, functions and expertise (Mattelart, 1991, p. 6).

More trade and more competitive environment that emerged after the industrial revolution gave birth to advertising media and media advertising, which was expressed in written, audio and visual media (Çamdereli, 2006, p. 9). Thus, advertising in the mass media has come to cover a large area.

Advertising strategy, which is the formatting of a sales message that contains a promise that conveys the benefits of products or services prepared and promoted for use in mass media, emphasizes the advantages of goods or services over other goods or services.

At the same time, it should be seen as a tool that shows the compatibility of the consumer with that good or service and indicates the results about the use of the product (Güz, 2001, p. 20).

The change that the concept of advertising has undergone in the historical process, emerges in parallel with the changes in the social and economic structure and, above all, the changes in the information and communication technologies, which are highly effective (Elden and Yeygel, 2006, p. 1).

The rapid increase in information due to technology has significant effects on consumer awareness, communication and information transfer are important especially in determining consumer preference and purchasing decision process. Accordingly, businesses have realized that advertising is very effective in the communication applications they carry out in order to provide competitive advantage and to close the information gap between the consumer and the product, and the importance given to the subject has increased. Advertising plays an important role in the process of providing information and informing the consumer. Accurate, clear and understandable information transfer is very important in communication applications, which have an important role in informing consumers and realizing product-consumer interaction. With communication practices within the scope of marketing principles and practices, businesses can reach large consumer masses through various channels (Karpat, 2006, p. 1,3).

In the past, the means of reaching these masses and the function of informing consisted of television, radio, newspaper and similar tools, which we call traditional media tools. However, today, there is new media that reaches target audiences much faster and easier than traditional media tools and also provides an interactive communication environment (Yavuz C. , 2018, p. 123). With the increase in the use of new media environments, a new marketing and advertising concept called 'viral marketing' has emerged. Viral advertising is a marketing activity that emerges as a result of users transferring their comments and likes about a product or service to each other in online environments (Becerikli, 2022, p. 105).

New Media and Viral Advertising

Various technological developments since the second half of the 90s have led to a total convergence between the information, communication and media sectors, and as a result of this convergence, the concept of new media has emerged, and interaction with this concept has come to the fore and changed many rules. These changes and transformation processes have changed the nature of advertisements that shape social life, overturning its traditional structure, and with the development of technology, interactive advertisements have had an effect that can compete with traditional media advertisements in a short time (Özkaya, 2010, p. 456). Internet environments were not seen as an advertising medium before, but with the widespread use of the Internet and the increase in the number of users with the developments in information and communication technologies, this situation has attracted the attention of advertisers and advertisements have started to be given in these new media environments as a requirement to reach people in these environments (Yavuz C. , 2018, p. 127).

All these technological developments have affected every field and progressed rapidly all over the world. The opportunities it provided also had a positive impact on the development of communication processes with new tools and opportunities. The advertising industry was also affected by these developments and gained momentum. Word of mouth advertisements made by consumers about products have been replaced by 'viral advertisements' in virtual environments (Kocaman, Köksal and Uzuner , 2021, p. 216).

While the concept of viral advertising does not equate to word of mouth advertising, viral advertising is an important word of mouth marketing category. Viral advertising has made word of mouth communication easier than ever before, with the speed and other possibilities offered by the internet. Word of mouth marketing, as a method that emerged on this reality, has created a different lane in the marketing world. The most important elements of this method are that it offers a communication based on honesty and transparency (Kazankaya, 2019, p. 2019). Word of mouth is the flow of information communication. In a way, viral marketing is a redefinition of the word-of-mouth marketing concept that has been known for years (Çakırkaya, 2016, p. 31).

Viral advertising is a buzz or rumor about companies' goods and services and is one of the most cost-effective methods. Just like viruses, viral advertising strategies allow the message to spread from thousands to millions of people. Viral advertising is a technique that encourages internet users to transfer a marketing message to other users (Kocaman, Köksal and Uzuner , 2021, p. 216). Viral advertising is used for the types of advertisements that the users will share knowingly and willingly, by not showing the advertisement, to make it more popular. It takes its name from the virus because it spreads quickly like a virus (Ercan, 2020). Viral advertising, which is likened to a virus, is a self-propagating new generation advertising method (Türk, 2013, p. 88).

As a content format, videos have the highest engagement and virality in new media and their networks. Videos are in a very important position as a content marketing tactic to explain certain topics, promote a product or service, or present a topic that attracts the attention of target audiences (Dincer, 2022, p. 16).

Therefore, video display platforms constitute the most important area of new media and viral advertisements. The most widely used among these is Youtube. Youtube can be shown as a kind of alternative to television in new media. In this platform where video sharing is free, the platform meets its revenues through advertisements (Yavuz V. , 2021, p. 112). The viral advertising practices, which spread rapidly all over the world, allowed brands to reach their target audience in a cost-effective way in the field of marketing. Viral advertising achieved this success primarily on Youtube (Karaalioglu, 2020, p. 3).

Viral Videos which are watched at large rates on video sharing sites, especially on Youtube, or on social networking platforms such as Facebook and Twitter, are becoming more and more important day by day. It can be said that these videos, which are one of the fast consumption tools, are more advantageous and practical for users. Instead of reading a long news, it is preferred to watch the video of the news (Kundakçı, 2013, p. 179-180). Advertisements published in new media can make a brand stand out more and increase the degree of perceived presence (Sutherland and Sylvester, 2004, p. 324). New media environments offer a very important difference such as low cost and reaching consumers 24/7. Websites, social media, search engines and internet environments covering all of them and internet advertising ensure the spread of a social and economic system that covers all segments of society (Yavuz C. , 2018, p. 124).

Viral ads are divided into two; advertisements produced by the end user and those produced by the company to be advertised (Türk, 2017, p. 222). In this context, it is ethically important to determine that the viral video is an advertisement somewhere in the video or image (Ülker, 2021, p. 492). In order to be published in social media environments and to create a viral effect of the video, viral advertisements must contain some features. These; It should be interesting, entertaining and necessarily contain information. Effectively giving a message, preparing with high video quality and ad length in the range of 3-8 minutes. Another requirement is optimization.

Optimizing keywords for the video to be viral will ensure that it rank high in search engines. Finally, it is to spread it on popular video sharing sites with a good keyword (Kundakç1, 2013, p. 190-181). Youtube is in priority and visible with the videos section in Google, the most used search engine (Çağ1, 2017, p. 103).

Viral advertisements should provide information due to their content and should entertain or make you think while giving the information. Fun ads have always been attention grabbing ads. In viral advertisements, entertainment can be made through humor.

There are three main mechanisms by which humor can work in advertisements (Sutherland and Sylvester, 2004, p. 236) These are; the opposite is discussed less, attracts more attention, and is liked more. These more popular ad types are more likely to be effective with target audiences. The inclusion of humor in persuasive messages affects perceptions of the source of the message at various levels. When the positive effects of humor are seen, this affects the determination of the source and sometimes its reliability positively (Zengin, 2017, pp. 71-72). It is thought that the use of humorous appeals has functions such as ensuring the reliability and likability of the source in terms of advertising, ensuring the development of positive attitudes towards the advertisement itself and the advertised brand, increasing the attractiveness of the advertisement, creating an emotional environment suitable for persuasion, ensuring message intelligibility and retention, and increasing sales (Elden and Bakır, 2010, p. 215).

Social media advertising, which is one step ahead of traditional advertising channels, has brought a new dimension to advertising. The changing market structure and multi-communication environment with globalization is the best way for institutions and organizations to learn and respond to the expectations of potential customers. In addition, social media advertising channels offer an easy advertising environment due to their flexible structure and ease of updating compared to traditional advertising channels (Çakın, 2018, p. 196).

CONCLUSION

Advertising is one of the important tools for companies to sell their goods or services. The function of advertising is to make companies' products or services appear in the media for a certain fee. In this way, companies increase their profitability and can accumulate capital.

With the emergence of social media, people from different education, age, gender and income groups have started to use social media intensively. As a result, companies have started to use social media advertisements as a part of marketing communication in this field. Social media is increasing its popularity day by day with advertisements, surpassing traditional media. This is because traditional media ads are often more expensive than social media ads. Social media advertising campaigns can be made with lower budgets and the target audience for the advertisement can be determined. In this way, it is possible to clearly identify the target audience of the advertisement, beyond the blind shot.

Viral ads are also social media ads in this sense. The most important feature of viral ads is that they spread quickly, free of charge, within the scope of the public's appreciation. The main reason for this spread is due to the sharing and interaction features of social media. A company or person shares a post on social media about a product or service for advertising purposes, and then consumers re-share this post or interact with likes.

In this respect, viral ads are a form of advertising without showing it. With such advertisements made without showing, consumers subconsciously have a positive thought with infotainment.

Viral advertising, unlike traditional media, is completely free and spreads based on likes. This results in the power of viral advertising being more effective than thought.

The fact that viral ads are entertaining and attractive, spreading rapidly, spreading based on likes, being free and having a clear target audience shows that such ads will always continue to be preferred by both consumers and brands in social media.

REFERENCES

- Becerikli, F. (2022). Sosyal Medya Pazarlaması. İ. Tarakçı, & M. Baş içinde, *Pazarlama Teoriden Pratiğe* (s. 101-116). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Çağıl, A. (2017). *Sosyal Medya ile Dijital Pazarlama*. İstanbul: Dikeyksen Yayınları.
- Çakın, Ö. (2018). Sosyal Medya Reklamcılığı. Ö. Çakın içinde, *Gelenekselden Dijitale Reklam Mecraları* (s. 175-198). Konya: Literatürk Yayınevi.
- Çakırkaya, M. (2016). *Viral Pazarlama Y Neslinin Perakende Risk Algısı ve Mağaza Sadakati*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Çamdereli, M. (2006). *Reklam Arası*. Konya: Tablet Yayınları.
- Dincer, C. (2022). İçerik Pazarlama. İ. Tarakçı, & M. Baş içinde, *Pazarlama Teoriden Pratiğe* (s. 7-26). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Elden, M. (2016). *Reklam Yazarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elden, M., & Bakır, U. (2010). *Reklam Çekicilikleri Cinsellik, Mizah, Korku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elden, M., & Yeygel, S. (2006). *Kurumsal Reklamın Anlattıkları...* İstanbul : Beta Yayınları.
- Ercan, S. (2020). *Dijitalizm*. İstanbul: Motto Yayınları.
- Güz, H. (2001). Reklam Stratejisi ve Reklam Stratejisini Etkileyen Unsurlar. *Selçuk İletişim*, 1(4), 20-28.
- Karaalioğlu, A. T. (2020). *YouTube'da Zirveye Çıkma Rehberi*. İstanbul: Pusula Yayıncılık.
- Karpat, I. (2006). Tüketicinin Bilgilendirilmesi Sürecinde Reklam Etiği. *Küresel İletişim Dergisi*(2), 1-20.
- Kazankaya, K. (2019). *E- Ticaret ve Dijital Pazarlama*. İstanbul: Sokak Yayın Grubu.
- Kocaman, Ş., Köksal, K., & Uzuner, E. (2021). İnternet Pazarlamasında Ağızdan Ağıza, Ağdan Ağa İletişim: Viral Reklamcılık. E. Çiçek, & G. Ghoghji içinde, *Görsel Kültürde İletişim, Sanat ve Temsil* (s. 213-226). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Kundakçı, M. (2013). *Üçü Bir Arada*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Mattelart, A. (1991). *Reklamcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Odabaşı, Y., & Oyman, M. (2009). *Pazarlama İletişimi Yönetimi*. İstanbul: MediaCat.
- Otan, O. (2014). *Televizyonda Gerçeklik Algısı*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Özkaya, B. (2010). Reklam Aracı Olarak Advergaming. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29(2), 455-478.
- Sutherland, M., & Sylvester, A. (2004). *Reklam ve Tüketici Zihni*. İstanbul: MediaCat.
- Türk, A. (2013). *Y Kuşağı İçin Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: KafeKültür Yayıncılık.
- Türk, A. (2017). *Değişimi DeEğitiren Geleceği Dönüştüren Y Kuşağı*. İstanbul: KafeKültür Yayıncılık.
- Ülker, Y. (2021). Yeni Medya Reklamlarında Etik Kavramı. M. Erdoğan, & B. Akcan içinde, *Reklama 'Yeni'den Bakmak* (s. 475-518). İstanbul: Efeakademi Yayınları.
- Yavuz, C. (2018). İnternet Reklamcılığı. Ö. Çakın içinde, *Gelenekselden Dijitale Reklam Mecraları* (s. 123-152). Konya: Literatürk Yayınları.

Yavuz, V. (2021). Yeni Medya, Yeni Finansman. İ. Tarakçı , & B. Göktaş içinde, *Muhasebe ve Finans Alanında Bilimsel Çalışmalar* (s. 93-118). İstanbul: Efeakademi Yayınları.

Zengin, G. (2017). *Dikkat Çek, Eğlendir, İkna Et: Reklamda Mizah ve Ünlü Kullanımı*. Konya: Litetatürk Yayınevi.

ERİL EKSENLİ SİNEMEYA ALERNATİF BİR GİRİŞİM: FILMMOR FİLM FESTİVALİ

Dr. Öğr. Üyesi Gözde SUNAL

İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

ORCID: 0000-0002-9535-5714

ÖZET

Tüm toplumsal ilişkilerin cinsiyet eşitliği üzerine kurulması bağlamında verilen mücadelenin adıdır feminizm. Bu mücadelede cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığa karşı bir duruş söz konusudur. Aslında feminizm cinsiyet ayrıcalığının ve mağduriyetinin ortadan kalkması için çabalayan toplumsal bir harekettir. Bu toplumsal hareketleri destekleyen kurumlardan biri ise 'Filmmor' kadın kooperatifidir. 2003 yılında kurulan ve sadece kadınların katılımına açık olan bu kuruluşun öncelikle amacının üretim olduğu vurgulanmaktadır. Filmmor, kadınların kendilerini ifade edebilmeleri için temsil ve üretime katılmalarını amaçlayan ve bunu sinema-medya alanında yapmalarını amaçlayan bir kurumdur. Buna dair, sinema atölyeleri, dijital ürünler, film-fotoğraf sergileri, konferans ve kampanyalar düzenlenmektedir.

Türkiye'de özellikle sinemanın üretim dinamikleri açısından eril eksenli bir alan olmayı sürdürdüğünü görmekteyiz. Kadın film yönetmenlerinin sayılarının azlığı sinemanın dışıl yüzünün ne kadar geride kaldığının göstergesidir. Söz konusu olan film festivalleri özellikleri kadınların üretime dahil olduğu, seslerini duyurmak ve varlıklarını kanıtlamak için var oldukları önemli bir alandır. Bu alanında da eril bakışına hakim olan alana bir alternatif olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada, filmmor tarafından düzenlenen festivaller üzerinde durulacaktır. Bu festivallerin, feminist bir görsellik oluşturmak için bir aracı olabilir mi? Eğer bu bir araç ise feminist görünürlük kazanmada bu festivallerin fonksiyonları nelerdir? sorularına cevap bulabilmek amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, ilk olarak feminizm'in tarihçesi ele alınarak ilk kadın hareketleri ile feminist sinema üzerine kuramsal bir anlatım gerçekleştirilecektir. Örnek olarak, eril eksenli sinemaya alternatif bir girişim olarak filmmor film festivali ele alınacaktır. Burada temel çıkış sorumuzu cevaplayabilmek amacıyla yöntem olarak literatür taraması, yüz yüze görüşme yöntemi ile feminist sinema dili ile yaratılan görünürlük incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Film Festivalleri, Feminizm, Filmmor

AN ALTERNATIVE STANCE TO MALE-DOMINATED CINEMA: FILMMOR FILM FESTIVALS

ABSTRACT

Feminism is the name of the struggle given in the context of the establishment of all social relations on gender equality. In this struggle, there is a stand against gender inequality and discrimination. In fact, feminism is a social movement that strives for the elimination of gender privilege and victimization. One of the institutions that supports these social movements is the 'Filmmor' women's cooperative. It is emphasized that the primary purpose of this organization, which was established in 2003 and is only open to women's participation, is production. Filmmor is an institution that aims to enable women to participate in representation and production so that they can express themselves and aims to do this in the field of cinema and media. In this regard, they organize cinema workshops, digital products, film-photography exhibitions, conferences and campaigns.

We see that cinema, especially in Turkey, continues to be a masculine-oriented field in terms of production dynamics. The small number of female film directors is an indicator of how far the feminine face of cinema has lagged behind. The characteristics of the film festivals in question are an important area where women are involved in production, where they exist to make their voices heard and prove their existence. In this field, it is also considered to be an alternative to the field that dominates the masculine point of view.

In this study, we will focus on the festivals organized by filmmaker. Can these festivals be a tool for creating a feminist visual? If this is a tool, what are the functions of these festivals in gaining feminist visibility? it is aimed to find answers to your questions. From this point of view, first of all, the history of feminism will be discussed and a theoretical narrative on feminist cinema with the first women's movements will be realized. As an example, the filmmaker film festival will be discussed as an alternative initiative to masculine-oriented cinema. Here, in order to answer our basic exit question, the method of literature review, face-to-face interview and visibility created by the language of feminist cinema will be examined.

Keywords: Cinema, Film Festivals, Feminism, Filmmor

SOSYAL MEDYANIN ERGENLER ÜZERİNDEKİ DİNÎ VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Esmanur TÛTÛNCÛ

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-4299-2103

Dr. Öğr. Üyesi Hayrettin ŞAHİN

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Edebiyat Fakültesi
ORCID: 0000-0003-1061-1238

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi, bireylerin günlük hayatın her noktasında sosyal medya araçlarına yönelmesine sebep olmuştur. Sosyal medya araçları teknolojik gelişmelerin bizlere vermiş olduğu bilgi paylaşımının kolay, bilgi ulaşımının hızlı, iletişimin sınırsız olduğu birçok imkân sağlayan dijital ağıdır. Diğer internet sitelerinden farklı olarak sosyal medya araçları, içerisinde bulundurduğu yeni uygulamalar sayesinde internet kullanıcılarının ilgisini kendi üzerine çekmeyi başarmıştır. Günümüz sosyal medya araçlarında oyun oynama, müzik dinleme gibi birçok özellik mevcuttur. Ayrıca kullanıcılar alışveriş, eğitim ve rehberlik gibi birçok gereksinimini sadece sosyal medyayı kullanarak giderdiği için farklı çözümlere ihtiyaç duymamaktadır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar göre de aktif internet kullanan kişilerin çoğu zamanını sosyal medyada geçirdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç hızla değişen dünyada sosyal medya araçlarının bireylerin günlük hayatının vazgeçilmezi haline geldiğini bizlere göstermektedir. Vazgeçilmez durumda olan sosyal medya araçlarının bireyler üzerindeki dini ve kültürel etkileri göz ardı edilemez boyuttadır. Çünkü dini ve kültürel değerler bireyler üzerinde kaçınılmaz etkisi olan konulardır ve sosyal medyanın bu iki alandaki etkisi kaçınılmazdır. Burada karşımıza sosyal medyanın dinî ve kültürel etkileri nelerdir araştırma sorusu karşımıza çıkmaktadır. Yapılan literatür araştırmalarında sosyal medya ve insan üzerindeki etkilerinden bahsedilmekte ancak sosyal medyanın kültür ve din üzerindeki etkilerini dair bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Ayrıca sosyal medyanın ergenler üzerindeki kültür ve dini etkileri ile ilgili de yeteri kadar çalışma yapılmadığı da göze çarpmaktadır. Sonuç olarak sosyal medyanın gençler üzerindeki kültürel ve dini etkilerini konu edinen bu çalışma özgün bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Açıklamasını yapmış olduğum, problemi ve genel amacı ifade edilen araştırma esnasında kaynaklardan taranarak problemin temelinde yatan etkenleri inceleyip elde edilen sonuçları aktarmak şeklinde planlanmıştır. Dönem dönem incelemeler yapılarak sosyal medyanın ergenler üzerindeki dini ve kültürel etkilerini zamansal olarak da karşılaştırmalara yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya, din, kültür.

RELIGIOUS AND CULTURAL EFFECTS OF SOCIAL MEDIA ON ADOLESCENTS

ABSTRACT

The development of technology has led individuals to turn to social media tools at every point of daily life. Social media tools are a digital network that provides many opportunities that technological developments have given us, where information sharing is easy, information access is fast, and communication is unlimited. Unlike other websites, social media tools have managed to attract the attention of internet users, thanks to the new applications they contain. In today's social media tools, there are many features such as playing games and listening to music.

In addition, users do not need different solutions as they meet many of their needs such as shopping, training and guidance only by using social media. . Research on the subject reveals that most of the people who use the internet actively spend their time on social media. This result shows us that social media tools have become indispensable in the daily life of individuals in a rapidly changing world. The religious and cultural effects of social media tools, which are indispensable, on individuals cannot be ignored. Because religious and cultural values are subjects that have an inevitable impact on individuals, and the impact of social media in these two areas is inevitable. Here, we come across the research question of what are the religious and cultural effects of social media. In the literature researches, social media and its effects on people are mentioned, but there is no study on the effects of social media on culture and religion. In addition, it is striking that there are not enough studies on the cultural and religious effects of social media on adolescents. As a result, this study, which deals with the cultural and religious effects of social media on young people, is an original research. It is planned to examine the factors underlying the problem and to convey the results obtained by scanning the sources during the research, the problem and general purpose of which I have explained. By making periodic analyzes, temporal comparisons of the religious and cultural effects of social media on adolescents will be included.

Keywords: social media, religion, culture.

GƏNCLƏRİN AİLƏ HƏYATINA HAZIRLANMASI və AİLƏNİN TƏRBIYƏ İMKANLARI

Məmmədova Ülkər Məmməd qızı

Ümumi pedaqogika kafedrası, Gəncə Dövlət Universite. Gəncə/Azərbaycan

Xülasə

Ailə bir-biri ilə məişət birliyi və qarşılıqlı məsuliyyətlə bağlı olan adamların nikah və ya qan qohumluğuna əsaslanan birliyi. Ana, ata, bacı, qardaş - bizim ailə dünyamızın acılı-şirinli xatirələri bu doğma adamlarla bağlıdır. Biz övladlıq, qardaşlıq və bacılıq hissi ilə onlarla ömürlük bağlıyıq. Ailə həm də cəmiyyətin ilkin özəyi, onun sosial strukturunun ünsürlərindən biridir. Ailə həm də qarşılıqlı məhəbbət, inam, etibar və hörmətə əsaslanan birlikdir. Məsələyə daha dərinədən yanaşdıqda isə ailə özlüyündə kiçik bir dövləti xatırladır. Dövlətdə dövlətin başçısı, dövlətin idarə olunmasında iştirak edənlər, onun vətəndaşları olduğu kimi, bu struktur eynilə ailəyə də aiddir. Ailə münasibətlərində cəmiyyətin bütün ünsürləri öz ifadəsini tapır. Ailə həmçinin insani münasibətlərin ilk aşılacağı məktəbdir. Demək olar ki, ilk əxlaqi təcrübə, yaxşı, pis, sevgi, nifrət, mərhəmət, xeyirxahlıq və bu kimi xüsusiyyətlər məhz birinci ailədə təşəkkül tapır və sonra cəmiyyətə daxil olur. Ailə tərbiyəsi ənənələri illərlə yaradılmışdır. Platon dövründən bu günə qədər pedaqoqlar təsdiq edirlər ki, insanın inkişafı və formalaşmasına onun əqli fiziki və yalnız qabiliyyətlərinə sağlamlığı və ənənəvi prinsiplərinə yalnız valideynlər münasibət təsir edə bilər. Əgər valideynlər uşaqlarının sağlamlığı barədə düşünür öz ürəyini və qəlbini bu iş üçün yandırarsa onda uşaqlar mühitin zərərli təsirindən qorunmuş olurlar. Uşaq fiziki cəhətdən nə qədər sağlam olub naznemət içində yaşasa da onun mənəvi humanist hissləri inkişaf etməz o dünyaya heç nə verə bilməz. Mədəni davranış mənəviyyat psixoloji inkişaf ünsiyyət həyat göstəriciləri bütün bunlar ailədə formalaşdırılır. Valideynlər hansı problemləri kimlərlə necə həll etməsindən asılı olmayaraq bütün bunlar uşaqların tərbiyəsində öz izini qoyur. V.A. Suxomlinski yazırdı ki, uşaqlar üçün sevinc ümmanını artırmaqda ən yaxşı vasitə bütün valideynlərin düzgün davranış kursudur. A. Səhhət belə hesab edirdi ki, uşaq tək-cə valideynin deyil, bütünlükdə yaşadığı cəmiyyətin vətənin övladıdır. Ona görə valideyn imkanı daxilində uşağının tərbiyəsi ilə maraqlanmalıdır. Valideyn uşağının mənəvi davranışı şüurlu hərəkəti dosta-yoldaşa münasibəti ilə vaxtında maraqlanmazsa o gələcəkdə nə vətənə nə də ailəyə heç bir xeyir verə bilməz. Nəticədə uşağın əxlaqi pozulur həyatda cəmiyyətdə valideynə böyük dərd olur. Bendjamen Spok isə belə hesab edirdi ki, valideyn tərbiyəsi tək-cə ciddilik və yumuşaqlıqdan deyil onların uşaqlara olan hisslərindən asılıdır. Uşaqlar ailənin, ata və ananın güzgüsüdür. Valideynin şəxsi nümunəsi tərbiyə işində son dərəcə böyük rol oynayır. Uşaqlar ata və analarının timsalında sosial təcrübələri mənimsəyirlər. Belə ki, valideynlər özlərinin zahiri görkəmləri, dünyagörüşləri, maraq və meyilləri ilə gənc nəsələ mühüm təsir göstərir. Üstəlik, uşağın yaşı nə qədər azdırsa, valideynin şəxsi nümunəsi o qədər əhəmiyyətlidir. Ailəyə tək-cə iki nəfərin qarşılıqlı məhəbbət yuvası kimi baxan insanlarda görürəm. Digər tərəfdən, ailələrdə yaşanan problemlərin başlıca səbəblərindən biri də həmin ailələrdə ata-ana münasibətlərinin düzgün tənzimlənməməsindədir. ətrafımızda, qonşuluğumuzda, ailələrdə çox böyük sosial aşınmalar var. Ona görə də bu gün ailə məsələləri hamının, xüsusilə də, cəmiyyətin və dövlətin diqqət mərkəzində dayanan strateji bir məsələyə çevrilməkdədir.

Açar sözlər: Tərbiyə, Ailə həyatı, Sosial mühit, Cəmiyyət

PREPARATION OF YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE AND OPPORTUNITIES FOR FAMILY EDUCATION

Comprehensive

The family is a union based on the marriage or marriage of the men who are connected to each other and to the marriage. Mother, father, sister, sibling - the bitter-sweet members of our family world are connected with these born men. We are connected with them for life with the feeling of praise, friendship and brotherhood. Ailə həm də cəmiyyətin first summary is one of the elements of its social structure. Family is a unity based on həm də qarşılıqlı məhəbbət, faith, etibar and hörmətə. For example, when approaching more deeply, it is a small tattoo in the family conciseness. Dövlətdə is the head of the tattoo, those who participate in the administration of the fight, as he is his citizens, this structure also belongs to the family. All elements of family relations and community worship self-expression. It is the school where all the family members are vaccinated for the first time. That is to say, the first family experience, good, dirty, love, hatred, mərhəmət, xeyirxahlıq, and this is why in the first family, animals are adored and later on, a tree is created. Pedaqoqs from the time of Plato to this day confirm that the development and formation of man, his physical and only physical strength and family principles are known only to the parents. If Əgər valideynlər thinks that their children are healthy and burns their own production and heart for this job, then the servants will be protected from the harm of the environment. Although Uşaq is physically strong and lives in affliction, his spiritual humanist feelings do not develop, he does not know what he can give to the world. Moral behavior, morale, psychology, development, unit life, all these are formalized in the family. Valideynlər hansı's problems do not depend on who is going to die, but all these make their own traces in the upbringing of the butlers. V.A. Suxomlinski wrote that the best way to increase the joy of children is a course of good behavior by all parents. A. Səhhət calculated that he was not praised by the child validey, but by the community in which he lived in integrity. According to him, the possibility of the mother should be sought with the education of the servant. If the moral behavior of the Valideyn's servant is not investigated in due time with a conscientious friend-comrade relationship, he will not be able to know anything about the future family. As a result, the butler's əxlaqı poses a great pain in life. Bendjamen Spok, on the other hand, reckoned that the mother's education is not based on all seriousness and softness, but on their feelings for the children. Uşaklar is the beauty of the family, father and mother. The exemplary specimen of the governor plays a very important role in the education work. Of course, the apparent magnificence of the parents, their worldviews, curiosity and inclinations show a significant impact on the younger generation. Moreover, if the age of the butler is younger, the mother's body copy is valid. I see people who look like a family of two nəfərin's quarrelsome love nest. On the other hand, one of the main reasons for the problems experienced in families is the proper arrangement of parent-parent relations in all families. There are great social abrasions around us, in our neighborhood, in our families. According to him, today, the strategy based on family affairs, in particular, in society, and in the center of the country is to turn into a problem.

Keywords: Education, Family life, Social environment, Community

Giriş

Ailə cəmiyyətin tarixən formalaşan özünəməxsus sosial qrup formalarından biri olmaqla yanaşı, həm də ər-arvad, valideyn-övlad münasibətlərini tənzimləyən əsas sosial təsisatlardan biridir.

Onun üzvlərini birləşdirən əsas vasitələr nikah və qohumluq əlaqələri olmaqla, bu baxımdan istər məişət, istərsə də bioloji və mənəvi yenidənistehsalın həyata keçirildiyi müasir dövrün əsas birgəyaşayış formasıdır. Müasir dövrdə elə bir dövlət və cəmiyyət yoxdur ki, burada mənəvi təkraristehsal və nəsillərin yenidən istehsalını özündə birləşdirən reproduktiv funksiya ailədən kənar qəbul edilsin. Bu isə dövlətin özəyinin ailənin təşkil etməsi ilə yanaşı, dünyaya gələn yeni nəsillərin, yaşadığı cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini, mədəniyyətini mənimsəməsi, norma və dəyərləri öyrənməsi və onlara riayət etməsinin ailə vasitəsilə reallaşmasından irəli gəlir. Yuxarıda qeyd olunanlar onu göstərir ki, ailə istər sosial təsisat, istər sosial qrup, istərsə də sosial institut olmaq etibarilə bir sıra sosial funksiyaları həyata keçirir. Bu funksiyalar içində ailənin əsas funksiyaları kimi reproduktiv, tərbiyə, sosiallaşdırma funksiyaları əsas yer tutmaqda, lakin təsərrüfat-iqtisadi, rekreasiya, tibbi funksiyalar da müasir dövrdə ailənin mühüm əhəmiyyət kəsb edən funksiyaları arasında yer alır.

Ailənin təkraristehsal və tərbiyə imkanları

Reproduktiv funksiya cəmiyyət üzvlərinin bioloji təkrar istehsalı ilə bağlıdır. Əgər bir nəslin digəri ilə əvəz olunmasının mütləq sistemi yoxdursa cəmiyyət mövcud ola bilməz. Ailə əhalinin artmasını təmin edən və təsisatlaşdırılan vasitədir. Düzdür, sovet məkanı ilə müqayisədə, hazırda ölkəmizdə çoxuşaqlı ailələrin sayının artması bir o qədər yüksək səviyyədə deyil.

Reproduktiv funksiya ailənin digər bir funksiyası tərbiyə funksiyası ilə sıx bağlıdır. Gənc nəslin sosiallaşması, başqa sözlə, toplanmış biliklərin, təcrübənin, yaşlı nəsillərin əxlaqi və digər dəyərlərinin ona verilməsi ailənin tərbiyə funksiyası ilə əlaqə kəsb edir. Yaşlıları əvəz edən yeni nəsil sosial rolları yalnız sosiallaşma prosesində mənimsəyə bilər. Ailə ilk sosiallaşmanın özəyidir. Valideynlər uşaqlara öz həyat təcəübəsini öyrədir, xasiyyətini aşılayır, peşə təlimi verir, nəzəri biliklərə yiyələnməsinə kömək edir, şifahi və yazılı nitqə yiyələnmənin bünövrəsini qoyur, onların hərəkətlərinə nəzarət edir. Uşaqların siyasi, əxlaqi, dini və s. Sosiallaşmasına ilk təsir göstərən başlıca təsisat ailədir (*Əlizadə H. Sosial pedaqogikanın aktual problemləri. Bakı, Maarif, 1998*).

Ailə uşağın siyasət, hakimiyyət, dövlət, məktəb, din və digər təsisatlar haqqında biliklərinin və təsəvvürlərinin əsasını möhümkləndirir. Beləliklə, onun müxtəlif hadisələrin xarakterini və düzgünlüyünü başa düşməsi məhz valideynlərin ümumi mədəniyyətinin səviyyəsi və ailədə qərarlaşan görüşlərlə şərtlənir. Bir sözlə, ailə uşaqların sosiallaşmasının əsl mənbəyidir.

Psixoloqlar və pedaqoqlar qeyd edirlər ki, əgər uşaq doğulandan üç yaşına qədər diqqətdən, qayğıdan, yaşlılarla bilavasitə emosional əlaqədən və hər şeydən əvvəl, ananın diqqətindən kifayət qədər məhrum olarsa, uşaqlarda xeyli sosial əhəmiyyətli keyfiyyətlərin formalaşması pozulur.

Uşağın şəxsiyyətinin formalaşmasına həmçinin ailə daxili mühit əhəmiyyətli təsir göstərir. Müəyyən edilmişdir ki, valideynlərin neqativ davranışı, xüsusilə sərxoşluq uşaqların davranışında pis əməllərin, hətta uşaq cinayətkarlığının ən mühüm səbəblərindən biridir. Mənəviyyətsizlik, əxlaqi mədəniyyətin, əxlaqi tərbiyənin qıtlığı nəinki hər hansı fərdin, eləcə də bütövlükdə xalqın, cəmiyyətin faciəsindən başqa bir şey deyildir. Ailə homeostazi və ya tarazlığı elə bir dərəcəyə kimi qorunub saxlanılır ki, burada bütün ailə üzvləri məhdud miqdarda olan qaydalara və ya gizli və şərtsiz razılışmalara riayət edirlər. Qaydalar və razılışmalar ailə çərçivəsi daxilində hüquq və vəzifələri, müvafiq davranışlar diapazonunu müəyyən edir. Qaydalar ailədə qarşılıqlı münasibətləri tənzimləyən, davranış və hərəkətləri müşayiət edən formulalardır.

Yazılmış və örtülü şəkildə olan qaydalar münasibətləri müəyyən edən və ailə üzvlərinin qarşılıqlı təsir üsullarına istiqamət verən davranış üçün reseptlər toplusunu əks etdirir. Qaydalar gizli və şərtsiz olduğundan (məsələn, adətən iştirakçının anlayış səviyyəsindən kənarında onun davranışını tənzimləyən yazılmamış qanunlar), onlar ailənin qarşılıqlı təsirinin və ünsiyyətinin müşahidəsi əsasında üzə çıxarılmalıdır. Ailə üçün vacib əhəmiyyəti olan məsələlərə münasibətdə ailə üzvlərinin davranışını diktə edən gizli və şərtsiz qaydalara bunlar daxildir. Məsələn, “Son söz atanındır”, “Anadan başqa hamının yanında seksdən danışmaq olar”, “Həqiqətən düşündüyünü demə”, “Şəxsi əmlaka və başqa ailə üzvlərinin sirlərinə hörmət etmək vacibdir”.

Ailələr əlbəttə ki, açıq tanınan və dəqiq ifadə edilən qaydalar formalaşdırırlar. Məsələn: “Yeniyyətələr axşam saat 10-da evdə olmalıdırlar”, “Uşaqlar gündə yalnız iki saat televizora baxa bilərlər”, “Evdə söyüş söymək olmaz”, “Uşaqlar, valideynlərə cavab qaytarmayın”. Ailə sisteminin qiymətləndirilməsində təcrübəçi ən çox ailənin hərəkətlərini müşayiət edən gizli və şərtsiz qaydalarla maraqlanır. Ona görə ki, bu qaydalar nə qədər disfunkcionaldırsa, bir o qədər ailəyə hissedilməz mənfi təsir göstərə bilərlər (məs, ailə üzvlərinə kəskin emosional zərbə vurulması, dəyişən şəraitə uyğunlaşmaqda ailənin qabiliyyətinin məhdudlaşması, inkişaf üçün sistemlərin və imkanların məhdudlaşması). Qaydalar gizli və şərtsiz olduğuna görə, onların ailələrin həyatına vurduğu ziyanın təsiri çox zaman tanınmır, ailə üzvləri elə bir vəziyyətə düşürlər ki, onların davranışı onların özlərinin xəbərsiz olduğu qüvvələr tərəfindən diktə edilir. Disfunkcional “qaydalar”a sadıq qalmaqla, ailə üzvləri adətən, şikayət etdikləri çox mürəkkəb davranışları qoruyub saxlayırlar və möhkəmləndirirlər (*Kazimov N.M. Həşimov Ə.Ş, Pedaqogika Bakı Maarif, 1993*).

Bir mədəniyyət digərindən fərqləndiyi kimi, qaydalar da bir-birindən köklü şəkildə fərqlənir. Məsələn, ənənəvi Asiya mədəniyyətinə görə, ailənin inkişaf prosesini tənzimləyən qaydalar aşağıdakı kimidir:

- Diqqəti özünə cəlb etmə;
- Böyüklərə hörmət et;
- Nəyin bahasına olursa-olsun, ailəni utandırmaqdan çəkin;
- Ailənə başucalığı gətir;
- Uşaqların borc qulaq asmaq və itaət etməkdir;
- Nəyin varsa, onu qohumlarla bölüş;
- Arvad əri qarşısında məsuliyyət daşıyır;
- Nüfuzlu insana etibar et.

Çox güman ki, siz bu qaydaların qərb cəmiyyətindəki tipik ailə qaydalarından əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndiyini görürsünüz. Qərb mədəniyyəti rəqabətə davamlıq, inadkarlıq və fərdilik kimi xüsusiyyətləri ön plana çəkir. Öhdəlik və vəzifələri nüvə ailəsinə kimi məhdudlaşdırır. Bu qaydalardan ikisi özünü ispan Diazlar ailəsində açıq şəkildə büruzə verir:

1. Böyüklərə hörmət et;
2. Uşaqların borcu qulaq asmaq və itaət etməkdir.

Ailəyə xidmət ailə ilə sosial iş çərçivəsində ailə-nikah münasibətlərini tənzimləmə mexanizmlərindən biridir, onun əsas məqsədi ailənin öz müxtəlif funksiyalarını, hər şeydən əvvəl, terapevtik, tərbiyəvi, reproduktiv funksiyalarını optimal şəkildə yerinə yetirməsini təmin etmək, ailədaxili münasibətlərin təkmilləşməsinə, ər-arvad və uşaq şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafına, nikahın davamlılığına imkan yaratmaq, eləcə də tənhalara ailə qurmaqda kömək etməkdir. Təşkilati cəhətdən ailə xidməti konsultasiya tipli müəssisələr şəbəkəsindən ibarətdir.

Ailə siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas istiqamətlərinə ailəyə sosial və psixoloji-pedaqoji yardım sisteminin yaradılması, ana və uşağın sağlamlığının qorunması, ailənin həyat fəaliyyətinin maddi şəraitinin yaxşılaşdırılması, aztəminatlı ailələrin dəstəklənməsi, qadınların professional və sosial statusunun yüksəldilməsi, həddi-buluğa çatmayanların qanun pozuntularının profilaktikası, ideoloji, təbliği və mədəni-maarifləndirici iş, sosial xidmət işçiləri kadrlarının hazırlanması aiddir. Təşkilati tədbirlər aşağıdakıları əhatə edir:

- xüsusi qanunvericilik və digər hüquqi aktların, yerli hakimiyyət orqanlarının qərarlarının qəbulu;

- hazırda fəaliyyətdə olan qanunvericiliyə bir qanunvericilik təşəbbüsü kimi ailə siyasəti məsələləri üzrə dəyişikliklərin, əlavələrin və digər hüquqi aktların daxil edilməsi;

- ailə siyasətinin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə kompleks və məqsədli xarakter daşıyan proqramların işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi;

- ailə və uşaqlara sosial-psixoloji və sosial-pedaqoji yardımın göstərilməsi ilə bağlı sosial müdafiənin ərazilər üzrə orqanlarının, həmçinin müxtəlif profilli və istiqamətli xüsusi xidmətlər sisteminin formalaşdırılması və s. (*Abdulov R. Sənin sosial fəallığı. Bakı, 2002*).

Gənc nəslin tərbiyəsinə ailədaxili münasibətlər böyük təsir göstərir ki, bu təsirin rolunun nəzərə alınmaması ailə tərbiyəsində yol verilən nöqsanlar içərisində xüsusi yer tutur. Hər şeydən əvvəl onu qeyd etmək lazımdır ki, uşağın tərbiyəsinə onun valideynlərinin öz əməlləri uyğun gəlməlidir. Evin məişət qayğılarında ata – ananın eyni dərəcədə iştirak etməməsi, hətta bu əsasda əmələ gələn söz – söhbət və münaqişələr uşaqlarda kişilik və qadınlıq haqqında təsəvvürlərin formalaşmasına mənfi təsir göstərir. Bəzən ata uşağa bir, ana başqa cür, nənə isə tamamilə fərqli yanaşır. Tərbiyəvi təsirlərin vəhdətdə olmaması uşaqların münasibətlər sisteminin və qiymət meyarlarının formalaşması prosesini çətinləşdirir. Gənc nəslin yaş, fərdi və cins xüsusiyyətlərinin, tələbat və imkanlarının hesaba alınması sahəsində də ciddi nöqsanlar var. Məsələn, psixoloqlar müəyyənləşdirmişlər ki, 5-6 yaşında uşaqlar dil öyrənməyə çox həssas olurlar, onlar ana dili ilə yanaşı, rus dilini, hətta üçüncü bir dili öyrənməyə bilirlər. Lakin təəssüflə, bildirməliyik ki, ailələr çox zaman bu böyük imkandan səmərəli istifadə etmirlər. Valideynlər uşaqların təbii imkan və qabiliyyətlərinin vaxtında üzə çıxarılması sahəsində də ciddi nöqsanlara yol verilir.

A.S. Makarenko göstərir ki, bəzi ailələrdə bu məsələyə daim etinasızlıqla yanaşırlar: “Valideynlər və uşaqlar sadəcə bir yerdə yaşayırlar və valideynlər ümid edirlər ki, hər şey öz-özünə qaydaya düşəcək. Belə valideynlərin nə aydın məqsədi, nə də müəyyən proqramı var. Əlbəttə belə hallarda tərbiyənin nəticəsi də həmişə təsadüfi olur və çox vaxt valideynlər sonra təəccüb edirlər ki, nə üçün onların maraqları korlanıb? Nəyə nail olmaq istədiyini bilmədən heç bir işi yaxşı görə bilməzsən. Evdəki mebellərə qayğı göstərən uşaq avtobusdakı oturacaqları kəsir, məktəbdə pəncərə şüşəsini sındırır, ictimai yerdə tum çirtlayıb yeri zibilləyir və s. Ana isə üstəlik, irad tutan vətəndaşların, ictimaiyyətin “acığın” oğluna tapşır ki, onlara fikir verməsin, dediklərini qulaq ardına vursun. Avtobusda yaşlı adamın ayaq üstündə durduğu halda uşağın özünü görməməzliyə vurması bizi narahat edir. Lakin valideyn özü buna şərait yaratdıqda vəziyyət dözülməz olur. Valideyn, əvvəla, pedaqoji cəhətdən düzgün hərəkət etmir. İkincisi, öz övladına etinasızlıq, saymazlıq və laqeydlik kimi məni keyfiyyətlər aşılayır. İnsan anadan olduğu gündən ömrünün sonuna kimi tərbiyəvi təsirlərin əhatəsində yaşayır. Bunun üçün valideynlər uşağı ilk gündən elə tərbiyə etməlidir ki, onun hansı yaşındasa yenidən tərbiyəsinə ehtiyac qalmasın. O, cəmiyyət üçün faydalı adam kimi böyüsun, ailə, kollektiv, ümumiyyətlə xalq üçün ağır yük çevrilməsin. Böyüməkdə olan nəslin tələbat – motivasiya sahəsinin, əxlaqi şüurunun və s. Formalaşmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Uşaq da özü haqqında aydın təsəvvür yaradılmalıdı (*Uşaq Hüquqları Konversiyası. Bakı, 1996*).

Nəticə

Azərbaycan, gənclərin sosial-demoqrafik struktur içində mühüm paya sahib olduğu ölkələr arasında yer alır. Gənclərin, 18 yaşdan yuxarı fərdlər olması səbəbi ilə, həyat üçün lazım olan bilik və bacarıqların yanında, ölkəmizin, dünya dövlətləri arasında mövqeyinin öyrənilməsi, milli adət-ənənələrə əsaslanan prixoloji, əxlaqi, sosial və mədəni məsələlərdə inkişaf etmələri və müxtəlifliyin fərqiində olmaları kimi bir sıra məsələlərdə lazımı dünyagörüşünə əsaslanan davranışlar nümayiş etdirmələri gözlənilir. Buna görə də, gənclərin evlilik və ailə həyatında dair pozitiv davranışlar sərgiləmələri və gələcək nəsillərə örnək təşkil etmələri üçün aşağıdakı təkliflər irəli sürülməkdədir:

- İstər ailə məktəblər, istərsə də ailə institutunun gücləndirilməsinə istiqamətlənən fəaliyyətlər həyata keçirən təşkilatlar tərəfindən gəncləri “evlilik və ailə həyatı” mövzusunda maarifləndirmək məqsədilə təlimlər, konfranslar və tədbirlər təşkil etmək;

- Ailə üzvləri arasında münasibətlərin möhkəmləndirilməsi, ailədaxili rol və vəzifələrin düzgün bölüşdürülməsinin əhəmiyyətini ortaya qoyun fəaliyyətlər həyata keçirmək;

- Nikah və ailə həyatına dair maarifləndirici proqramlar hazırlanmalı və bu proqramlar müxtəlif sosial institutlar (ailə, məktəb, mədəniyyət mərkəzləri, kütləvi informasiya vasitələri və s.) vasitəsilə gənclərə və gənc ailələrə çatdırılmalıdır;

Cəmiyyətdə nikah və ailə həyatının əhəmiyyətinə dair ictimai rəy formalaşdırmaq məqsədilə, siyasi sahədə də təkcə ailə həyatına və ailənin qorunmasına yönələn qərarların qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi təmin edilməlidir;

- Cəmiyyətdə aparıcı ailə tipi kimi mövcud olan ənənəvi ailələrdə ər və arvadların rollarının, eqlitar ailələrdə mövcud olan ər və arvad, ata və ana rolları ilə əvəzlənməsi üçün, təhsilin ən aşağı pillələrindən başlayaraq uşaqların bu sahədə hazırlanması, bu fikirlərin onlara aşılması vacibdir.

Ədəbiyyat

1. Əlizadə H. Sosial pedaqogikanın aktual problemləri. Bakı, Maarif, 1998
2. Əlizadə H. Tərbiyənin demoqrafik problemləri Bakı, Maarif, 1993
3. Uşaq Hüquqları Konversiyası. Bakı, 1996
4. Kazımov N.M. Həşimov Ə.Ş, Pedaqogika Bakı Maarif, 1993
5. Abdulov R. Sənin sosial fəallığın. Bakı, 2002

GÖBEKLİ TEPE'NİN DİN SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN ANALİZİ

Hasan ŞEN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0003-2111-2223

Azize ÇELİK

ORCID: 0000-0003-3433-9785

Özet

Şanlıurfa'da bulunan Göbekli Tepe'de, merhum Prof.Dr.Klaus Schmidt'in başkanlığını yaptığı kazılar sonucunda 20 tapınak tespit edilmiştir. Bunların gün yüzüne çıkartılan 6 tapınaktan elde edilen ilk bulgular çok büyük bir etki yaratmış, bu etkiye paralel önem kazanan Göbekli Tepe, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır¹. Söz konusu bulgular insanoğlunun genel olarak tarih, fakat özel olarak uygarlık tarihi üzerinde yeniden düşünmesine yol açacak gibi görünmektedir. Şöyle ki Göbekli Tepe yeryüzünde şu ana kadar bilinen ilk inanç merkezidir. Bu bakımdan dinler tarihi ve din sosyolojisinin merkezi ilgi odağındadır. Diğer yandan tarihin sıfır noktası olması bakımından başta tarih, uygarlık tarihi açısından birçok yeni araştırmaya ve tartışmaya kaynaklık etmesi bakımından çok önemli bir yere sahiptir.

Çalışmada Michel Foucault'un arkeolojik yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem, tarihsel ve sosyolojik bulguların dönemsel analizini ve yaşayan insanların o bulgulara verdikleri anlamların analizine dayanır. Böylece anakronizme düşmeden dönemi dönemin koşullarına göre değerlendirme imkânı sağlanır. Göbekli Tepe'deki tapınaklar bilindiği üzere karşılıklı "T" biçimli dikili taşlardan oluşmaktadır. Bu taşların üstünde ise çeşitli hayvan figürleri ve insana ait bazı eşyalar (kemer, toka vs.) resmedilmiştir. Hayvan figürlerinde kabartma tekniği denilen teknik kullanılmıştır. Söz konusu figürler, dönem insanların genel olarak dünyaya bakışları, inançları, inanç tarzları ve toplumsal yaşantıları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışmada bahsedilen figürler din sosyolojisi açısından ele alınıp analiz edilecektir. Öncelikle tapınakların inşa edildiği "T" şeklinin ve yuvarlak dizilimin anlamı üzerinde durulacaktır. Ardından tapınaklarda yer alan başta Turna, Domuz, Yılan gibi hayvanların ne anlama geldiği ve o insanların toplumsal yaşantısı hakkında neler ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Son olarak tapınakların gömülmesinin sosyolojik nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göbekli Tepe, Din Sosyolojisi, Tarih, T Sütunlar

---

¹UNESCO tarafından 2011'de (15.04.2011) geçici dünya miras listesine alınan Göbekli Tepe (whc.unesco.org/en/tentativelists/5612 erişim tarihi: 05.10.2019), 24 Haziran-4 Temmuz 2018 tarihleri arasında Bahreyn'de yapılan 42. Dünya Mirası Komitesi toplantısında Dünya Mirası listesine alınmıştır (02.09.2022). Böylelikle ülkemizin UNESCO Miras listesinde ki 18. Eseri olarak tescillenmiştir (whc.unesco.org/en/list1572, Erişim tarihi 02.09.2022).

ANALYSIS OF GÖBEKLİ TEPE FROM THE SOCIOLOGY OF RELIGION

Abstract

Subject and Importance of the Study: In Göbekli Tepe, 20 temples were identified as a result of the excavations led by the late Prof. Dr. Klaus Schmidt. The first findings from the 6 temples excavated had a great impact. As a result, Göbekli Tepe was included in the UNESCO World Heritage List. It seems that these findings will lead mankind to rethink history and the history of civilization. That is to say, it turned out that Göbekli Tepe was the first belief center known so far on earth. In this respect, it has become the central focus of interest in the history of religions and sociology of religion. Again, Göbekli Tepe is the zero point of history as of now. For this reason, it has a very important place in terms of being a source for many new researches and discussions in terms of history.

Method of Study: The archaeological method of Michel Foucault is used in the study. This method is based on the periodic analysis of historical and sociological findings and the analysis of the meanings that living people give to those findings. Thus, it is possible to evaluate the period according to the conditions of the period without falling into anachronism. As it is known, the temples in Göbekli Tepe consist of mutually "T" shaped obelisks. Various animal figures and some human belongings (belts, buckles, etc.) are depicted on these stones. The technique called embossing technique was used in animal figures. The figures in question provide important information about the view of the world in general, their beliefs, belief styles and social lives of the people of the period.

The figures mentioned in this study will be discussed and analyzed in terms of the sociology of religion. First of all, the meaning of the T shape and round arrangement in which the temples are built will be emphasized. Then, the meaning of animals such as Crane, Pig, Snake in the temples and what they mean about the social life of those people will be emphasized. Finally, the sociological reasons for the burial of the temples will be discussed.

Keywords: Göbekli Tepe, Sociology of Religion, History, T-Pillars

Giriş

Yakın zamana kadar Urfa'nın dünyanın en eski şehirlerinden biri olduğu söylenildiği zaman bu düşünce bazı kimseler tarafından fazla abartılı bulunuyordu. Ama 1980'lerden sonra Urfa merkezinde Balıklı Göl bölgesinin hemen kuzey tarafında bir bina yapımı sırasında tesadüfen de olsa bulunan bir heykel, Urfa'nın dünyanın en eski şehirlerden biri olduğunu ispatlamaya yetti. Bu heykelin M.Ö. X. bin ile IX. bin yılları arasında Neolitik devre ait olduğu arkeoloji uzmanları tarafından tespit edilerek onaylandı. Dolayısıyla "Urfa Heykeli" adını alan söz konusu heykel, bütün olarak ele geçirilmiş dünyanın en eski heykeli unvanını aldı. Heykelin bulunduğu bölge, Balıklı Göl denilen Halilürrahman ve Aynzüleyha göllerinin geçtiği vadinin hemen kenarı idi. Bu bölge bilhassa eski tarihi dönem Urfa'nın merkezidir. Aynı vadiden ilk çağlarda Karakoyun Deresi de geçmekte idi. Dolayısıyla suyun olduğu her yerde hayatın ve medeniyet varlığının kesin olduğu görüldüğü gibi bu yerde bulunan heykel de Urfa'da on iki bin evvel yaşayan insanlara ait bir medeniyetinin varlığını ispatlamaktaydı (Schmidt, 2007: 226).

Bu keşif aslında Urfa için sürpriz sayılmazdı. Çünkü son buzul çağının sona ermesi ile birlikte yüksek sıcaklığa, kuru topraklara ve bereketli ırmaklara sahip olan Mezopotamya bölgesinde tarımsal üretimin ortaya çıktığı düşünülmektedir. "Yapılan genetik analizler, tek taneli küçük kıvılcık buğday ile gernik buğdayının, Göbekli Tepe'nin beslenme bölgesinde yer alan Karacadağ bölgesinde evcilleştirildiğini gösterir" (Notroff vd., 2015: 42).

Neolitik dönemin, insanoğlunun göçebe hayat tarzından yerleşik hayata geçişte çok önemli bir dönem olduğu ve bu döneme adeta ev sahipliği yaptığı düşünüldüğünde Urfa'nın önemi bir kat daha artmaktadır. Fakat Urfa'nın tarihsel önemini tescil eden esas gelişme vurgulamak gerekirse Şanlıurfa kentinin 15 km kuzeydoğusunda, Örencik mahallesinin yaklaşık 2 km doğusunda bulunan Göbekli Tepe'nin kazılmasıdır.

Göbekli Tepe'nin bulunmasında birçok kişinin çalışması katkı yapmıştır. İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Halet Çambel ve Chicago Üniversitesi'nden Prof. Dr. Robert Braidwood'un 1963 yılında başlattıkları yüzey çalışmaları bunların başındadır (Schmidt, 2009:7). Bu yüzey çalışmalarında "aralarında çok miktarda çakmaktaşı, yonga ve taş aletten oluşan buluntularına rastlanmıştır" (Notroff vd, 2015: 54). Fakat esas olarak ilk kapsamlı kazılar, 1995 Klaus Schmidt'in başkanlığında başlamıştır. 1995-2014 yılları arasında kazılar yapılmıştır. 20 Temmuz 2014'te kazı başkanı Klaus Schmidt geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir. Klaus Schmidt, buranın bölgedeki tek neolitik dönem yerleşmesi olmayacağını ve bölgede Nevali Çori'ye benzer başka neolitik yerleşmeler olması gerektiğini düşünmüştür. Schmidt (2009:7) bölgeye yaptığı ilk ziyarette gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:

Bu noktada bana tevazu'yu terk etme şansını vermenizi diliyor ve Göbekli Tepe'nin 1994 yılında bu ilk ziyaretim sırasında benim tarafımdan keşfedildiğini ve arkeolojik açıdan gerçek öneminin fark edildiğini söylemek istiyorum. Bu kazı yapılan alana vardığımızda burada geçirdiğim ilk dakikalardan itibaren olağanüstü bir buluntu yeri ile karşı karşıya olduğumun bilinci içindiyim ve mesleki geleceğimin bu buluntu yerinin şekillendireceğini ve dolduracağını biliyordum.

Schmidt'in öngörüsü zaman içinde bilimsel olarak karşılık bulmuştur. Son Buzul Çağı'nın ardından, çanak çömleksiz Neolitik olarak adlandırılan dönemde avcı toplayıcı gruplar tarafından inşa edilen bu anıtsal yapıların, çanak çömleğin çıkışından bile daha erken tarihli olduğu tespit edilmiştir (Magli, 2016: 337). Notroff ve arkadaşlarına (2015: 54) göre; "Göbekli Tepe, M.Ö. 10.000 yani günümüzden 12.000 yıl öncesine tarihlenen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait Anadolu'nun en eski inanç merkezidir". Zira Göbekli Tepe keşfedilmeden önce bilinen en eski kült yapı (tapınak) Malta'da bulunmaktaydı ve M.Ö. 3000'e tarihlenmekteydi. "Stonehenge'den 7.000 yıl, Mısır piramitlerinden ise 7.500 yıl daha yaşlı" (Yavuz, 2020: 68) olan Göbekli Tepe ile ilgili olarak Klaus Schmidt (2007:113) şunları ifade etmiştir:

Böylece Göbekli Tepe'de ilk araştırma kampanyası sonrasında, bölgedeki tüm insanların uzun bir zaman diliminde çalıştıkları ve çok daha uzun bir zaman diliminde buradaki kült törenlerini ziyaret ettikleri, bir kült merkezi ile karşı karşıya olduğumuz kesindi. Fakat daha da önemlisi, yapılan kazılarda insanlık ve uygarlık tarihini değiştirecek veriler bulunmuştur. Elde edilen veriler insanoğlunun sahip olduğu bilgi ve inanç geleneğinin yeniden yazılmasını gerektirecek niteliktedir.

Bu bağlamda Göbekli Tepe, an itibarıyla dünyanın ilk tapınağı ve tarihin sıfır noktası olarak bilinmektedir. Toplamda 20 tapınağı olduğu tespit edilen ve sadece kazılan 6 tapınağı ile büyük ilgi uyandıran Göbekli Tepe, diğer tapınakların kazılması ile elde edilecek buluntularla çok daha önemli hale gelecektir. Şüphesiz ki Schmidt'in de ifade ettiği gibi "bilgi ve inanç geleneğinin yeniden yazılmasını gerektirecek nitelikte" olan Göbekli Tepe başta arkeoloji olmak üzere tarih, ekonomi, din ve sosyoloji gibi sosyal bilim disiplinlerinin ilk elden dikkatini çekmektedir.

Bu çalışmada Göbekli Tepe din sosyolojisi açısından ele alınacaktır. Çalışma Michel Foucault'un arkeolojik yöntemi ile yapılacaktır. Bu yöntem bilgi sosyolojisi içinde de kendine yer bulmakta, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin neliğine dair bir tartışmayı da içermektedir.

Fakat bu tartışma bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Burada sadece onun bu yöntemden ne anladığına değinilecektir. Foucault'a göre (1999:209) arkeolojik yöntemin dayandığı ana temel söylemsel yapılardır. Çünkü "hayat bir söylemdir". Bir toplumun yaşadığı dönemde dil, mekân, cinsellik üzere yaşam adına ürettiği ve ona yüklediği tarihsel ve söylemsel anlamların çözümlenmesi çok önemlidir. Burada üzerinde durulması gereken temel nokta ise, "insanların yaşadıkları dönem içinde ona verdikleri anlamın öne çıkarılmasıdır". Bu bağlamda Göbekli Tepe'de "T" Steller ve onun gönderme yaptığı arkeolojik malzemelerin, dönemin insanı için ifade ettiği anlamın çözümlenmesi, yine o döneme ait tarihsel ve kültürel ipuçlarını anlamak bakımından çok önemlidir.

Dinler tarihi ve din sosyolojisi açısından birçok yeni tartışmaya gebe "T" biçimli tapınakların, dönemin insanı ve toplumu hakkında önemli ipuçları verdiği malum olan bu tapınaklarda yer alan hayvan figürleri, din sosyolojisi açısından birçok anlama gelmektedir. Bu nedenle çalışmada ilk olarak Göbekli Tepe'de yer alan tapınakların işaret ettiği inanç tarzları hakkında bilgilere yer verilecektir. İkinci olarak Göbekli Tepe'de yer alan figür ve şekiller analize tabi tutulacaktır. Son olarak tapınakların gömülme nedenlerine dair ortaya atılan teoriler ele alınacaktır.

Tarihin Sıfır Noktası Göbekli Tepe

T-Steller ve Dinsel-Sosyal İnşa

Göbekli Tepe'nin keşfi, yukarıda da ifade edildiği üzere yeni bir medeniyet ve tarih yazımının arifesinde olunduğunu göstermektedir. Şöyle ki klasik öğretilerde avcı toplayıcı toplumlar tarımı öğrenerek yerleşik hayata geçmiş böylece köyler ve şehirler kurulmuştur. Şehirlerin kurulmasıyla tapınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Din sosyolojisinde de büyük ölçüde kabul gören bu anlayışın zirvesi Marxist din çözümlemesinde görülmüştür. Buna göre dinler, yerleşik hayata geçilmesiyle birlikte egemenin (iktidarın) ele geçirdiği artı ürünü koruma içgüdüsüyle, ideolojik olarak inşa ettiği ve kullanıldığı bir aygıt olarak iş görmüştür (Şen, 2019: 37). Fakat insanların henüz yerleşik hayata geçmediği, hayatın büyük bir ölçüde avcı-toplayıcı bir sistemde devam ettiği düşünülen on iki bin yıl önce, Göbekli Tepe gibi karmaşık ve gelişmiş anıtsal yapıların inşası, bu teorinin geçerliliğini sorgulatmıştır. "Önce şehir geldi sonra tapınak geldi" şeklindeki mevcut teori, Göbekli Tepe'nin bulunmasıyla Klaus Schmidt'in artık klasikleşmiş ifadesiyle, "önce tapınak geldi, sonra şehir kuruldu" teorisi tarafından ciddi şekilde tartışmaya açılmıştır. Bu da tarih yazımını, dinlerin başlangıcına dair teorilerin gözden geçirilmesine yol açmıştır.

Schmidt (2007:20) aslen dikkatli ve ihtiyatla kullanılması kaydıyla tapınak olarak tanımladığı Göbekli Tepe'deki sütunların 200 civarında ve yapıların çaplarının yaklaşık 10-30 metre arasında olabileceğini ifade etmiştir. Yuvarlak formlu yapıları oluşturan taşlar "T" biçimlidir.

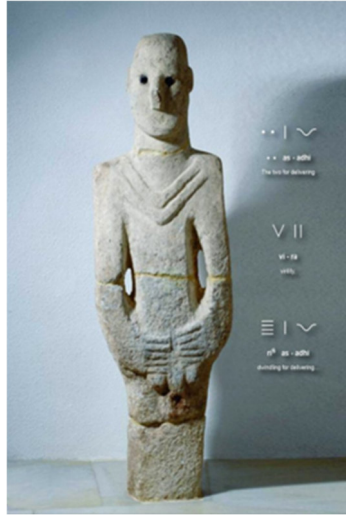
Kaynak: <https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/d%C3%BCnya-gobekli-tepe-enski-tap%C4%B1na-%C4%9F%C4%B1-gm992329572-268871524?phrase=g%C3%B6bekli%20tepe>

Göbekli Tepe’de merkezde iki büyük T-biçimli dikili taş bakacak şekilde yerleştirilmişlerdir. Bu T-biçimli dikili taşlar antropomorfik (insan biçimli) özellikler gösterir. T-biçimli bu dikili taşların “T” formunu oluşturan dikdörtgen biçimli üst kısmının insan kafasını temsil eden soyut bir tasvir olduğu, kısa kenarının ise insan yüzünü temsil ettiği düşünülmektedir. Notroff ve arkadaşlarına (2015: 30) göre, “Göbekli Tepe’deki dikili taşların gövde kısmında kollar ve eller açıkça belirgindir. Taşlar üzerinde yer alan gerdanlık, kemer, kemer tokası ve peştamal gibi kıyafet ve aksesuarlar motifleri de yine insansı özelliklere vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla dikili taşlar bir tür heykel olarak yorumlanabilir”.

Göbekli Tepe’den zamansal olarak daha sonra kurulmuş olan Mezopotamya’da da “belirli ritüeller sayesinde canlandıklarına inanılan insan biçimli tanrı heykelleri” görülmüştür. “Bu heykellerin, insan biçimli olmalarının sebebi, “Mezopotamyalıların, gökyüzünde yaşayan tanrıların insanlar gibi yaşadıklarına inanmalarından kaynaklanmaktadır” (Bahar H. ve Dilek Y., 2019: 1366). Bu insan tasvirlerinin erkeği temsil ettiği düşünülmektedir. Çünkü bu tapınaklardaki “T” şeklindeki dikili taşlar birer stilize erkek, dolayısıyla stilize Tanrı figürlerini andırmaktadır. Ayrıca tapılan kazılarda gebe olduğu düşünülen bir figür ve çıplak kadın figürü dışında kadın kabartmalarına yer verilmemesi, kabartmalarda çoğunlukla erkek sembollerinin kullanılması bu düşüncüyü destekle niteliktedir (Arkeofili Dergisi, 2018).

Elde edilen bu ilk buluntular toplumsal değişmeye, din ve toplum ilişkisine ve özellikle bu çalışmanın odağında yer alan din sosyolojisine dair önemli ip uçları barındırmaktadır. Nitekim bu geçiş döneminde “daha önceleri bolluk ve bereketi simgeleyen “Ana Tanrıça” odaklı Neolitik Çağ simgesinin yerini güçlü erkek figürü almış ve bunun yanında doğadaki hareketli olan her türlü canlının da inanç sistemi içinde önemli bir simgesel değeri olduğu ortaya çıkmıştır” (Özdoğan, 2005: 50). Dolayısıyla “bu bölgede” ataerkil formun yavaş yavaş hem inanç düzleminde hem de toplum düzeyinde yerleşmeye başlamasıyla anaerkil süreç geri çekilmeye başlamıştır.

Kullanılan “bu bölge” ifadesi ile terminolojik kısıtlamaya gidilmesinin nedeni, tam da Foucault’un ifade ettiği gibi arkeolojik buluntuların genelleştirilmemesi ve bulunduğu dönem içinde kabul gören anlamının öne çıkarılmasıyla ilgilidir. Zira Göbekli Tepe’de ataetkillik formları görülürken daha sonra inşa edilen Çatalhöyük’te kadın tanrıçalar etkin konumdadır. Nitekim Seher Selin Özmen’in (2016, 382) ifade ettiği gibi, “M.Ö. 6000’lerde Anadolu’da Neolitik Devir’in en önemli iki merkezi olan Konya - Çatalhöyük ve Burdur - Hacılar’da yapılan kazılarda Ana Tanrıça Kültü’nü çağrıştıran pek çok heykelcik ve duvar resimleri bulunmuştur”. Yani Ana Tanrıça kültü Anadolu’da devam etmektedir. Buna karşın Göbekli Tepe’de bu dönemin yavaş yavaş sonlarına gelindiği görülmektedir. Benzer formların Antik Mezopotamya inanç sistemlerinde de görülmesi, bu durumun sonraki dönemlere yansıdığını ve onları etkilediğini göstermektedir.

Kaynak: <https://gazetesanat.com/gobekli-tepe>, (Erişim Tarihi, 06.09.2022)

Göbekli Tepe’nin açığa çıkarılmış “T” şeklindeki tapınaklara dair görüşler bunların kireç taşıdan yapıldığı ve göğe doğru yükselen kutsal simgelediği yönündedir. Ayrıca bu tapınakların merkezinde bulunan yerin ise tören alanı olduğu düşünülmektedir. Kirecin belirli aşamalardan geçirildikten sonra zemine sürülmesiyle oluşan düzgün, parlak ve su geçirmez yapı olan bu *terrazzo* taban, Göbekli Tepe tapınaklarında sıklıkla görülmektedir (Schmidt, 2007:260). Serap Özdöl’e göre (Özdöl: 2011 181-182), gösterişli bir yapısı bulunan *terrazzo* taban, kült yapılarına (tapınaklara) özgüdür. “Bazı kutsal yapıların tabanlarında ise, üzerlerinde sunu ve libasyon yapıldığının kanıtları olarak düşünülebilecek sıvı kalıntıları tespit edilmiştir”. Bu taban yapısı, Göbekli Tepe’de sıvı içeren ayinlerin yapıldığını göstermektedir. Tören alanında ve tapınaklarda bulunan bazı şekiller de, insanların bu ayinsel törenleri izlediğini göstermektedir.

Ortaya çıkarılan arkeolojik malzemelerden hareketle, öncelikle şunu belirtmek gerekir ki çoğu kayalık bölgelerden bu derece büyük taş ve sütunların, dönemin teknolojisi düşünüldüğünde, çok zor koşullarda 2 km taşınarak Göbekli Tepe’ye getirilmesi, ancak çok sayıda insanın bir araya gelmesi ile mümkün olabilirdi. Bu da inanç merkezli topluluk halinde olma zorunluluğunu ve buradan doğan topluluk bilincine işaret etmektedir. Nitekim Özdöl, konuya dair şu tespitleri yapmaktadır. “Urfa bölgesindeki “Akeramik Neolitik Dönem’in avcı toplayıcıları, eğer törensel bir merkez yapımı için bir araya geliyorlarsa, o halde dinsel inanç sistemlerine ilişkin kuralları, ritüelleri ve sembelleri oluşturmuş ve ideolojik olarak belli bir yaptırım gücüne ulaşmış demektir” (Özdöl, 2011: 189).

Buradan bakıldığında Göbekli Tepe insanların avcı toplayıcı dönemden yerleşik hayata geçiş aşamasında bir kilometre taşı konumundadır. Fakat daha da önemlisi bu durum, dönemin insanların “beklenmedik bir biçimde, inanç ve kutsallık içgüdüleriyle anıtsal yapılar inşa ettiklerini kanıtlamaktadır” (Birinci vd., 2018: 1359-1360). Ayrıca Göbekli Tepe tapınakları topluluk şuuru inşa etmesi ile olduğu kadar, insanın mağaralara resim çizmesi veya kabartmalar yapmasından farklı olarak tapınağını tümüyle bizatihi insan eliyle yapması bakımından da çok önemlidir. Bu yönüyle bakıldığında sanatsal açıdan da yeni bir döneme geçişi temsil etmektedir.

Bu nokta gerek sosyolojik açıdan gerekse din sosyolojisi açısından çok önemlidir. Çünkü malum olduğu üzere ancak yüksek bir ideolojik, ekonomik veya dinsel inanç insanları bir araya getirebilir ve onları motive edebilir. Anlaşılan o ki söz konusu inanç o dönem dinsel kanattan gelmiştir. Yani tanrılara duyulan inanç, bir motivasyon yaratarak sosyalin inşasını tetiklemiş ve bir topluluk mefhumu oluşturmuştur. Zaten bu motivasyonun insanları bir araya getirme konusunda çok yetenekli olduğu tarihsel olarak bilinen dinden gelmesi tesadüfi sayılamaz. Zira bu motivasyon bizatihi dinin kelime kökeninde yer almaktadır. Nitekim din sözcüğünün Latince kökeni olan *religare* sözcüğü, “toplanmak, hatırlamak, yan yana gelmek anlamlarına” gelmektedir (Şen, 2017:245). Bu da şunu göstermektedir ki Göbekli Tepe’deki tapınakları inşa etmek için insanlar inanç eksenli toplanmakta ve yan yan gelmektedir. Peter Berger’in (1993: 32), klasikleşmiş olan “her insan topluluğu bir dünya kurma girişimidir. Bu girişimde din özel bir yer işgal eder” şeklindeki ifadesi, insanların bir dünya inşa etmek için bir araya gelmesinde dinin rolüne vurgu yapmaktadır. Anlaşılan bu rol Göbekli Tepe’de hayati bir yere sahiptir.

Göbekli Tepe’de bulunan tapınakların inşasında kullanılan bu büyüklükteki taşların getirilmesi, işlenmesi için çok sayıda insanın bir araya gelmesi gerekir. Bu insanların beslenmesi, çalıştırılması, disiplin altına alınması bahsedilen kolektif bilincin yanı sıra bir organizasyonu ve toplumsal düzenin inşasını gerektirir. Zaten Göbekli Tepe’de bulunan ve yapılan kazılarda daha sonra alanın gömülmesinde kullanılan dolgu yığını içinde 100.000 civarı hayvan kemiği, sadece yapılan dinsel törenler yani birazdan değinileceği üzere yapılan “kurban ayini” için bu hayvanlara ihtiyaç duyulmasıyla açıklanamaz. Anlaşılan o ki şölenlerin dışında bölgede tapınak yapımında çalışan insanların besin ihtiyacının karşılanması bu yolla karşılanmıştır.

Yine bir dinin en önemli özelliklerinden birisi inancı bireysel olmaktan daha öteye taşıyıp kolektif bir düşünce ve eyleme dönüştürebilmesidir. Yani cemaati dinselleştirebilmesidir. Bunun önemli yollarından birisi olan “dinsel ritüel düşüncenin bedende somutlaşmasıdır. Çünkü ritüel, dinsel düşüncenin topluma çağırılmasıdır. “Ritüel, inancın dansıdır ya da dansın inanç halidir. Kutsalın bedenlerdeki hareketi olan ritüel inancın davranışta hatırlanmasıdır” (Şen,2018: 209). Göbekli Tepe’de toplu dini ayinlerin yapılması inancın yayılmasının ve eyleme dönüştürülmesinin ilk örneklerinden biridir. “Tapınakların yapımında olduğu gibi büyük ölçekli şölenler için de gereken besin kaynaklarının sürdürülebilir yöntemlerle geliştirilmesi, besin fazlasının biriktirilmesi, saklanması ve en önemlisi yeniden dağıtılması şarttır” (Notroff vd, 2015: 40). Göbekli Tepe’de bulunan tüketilen yiyecek ve içecek kalıntıları, yapılan ayinlerde ve şölenlerde, birçok dinin temelinde yer alan kurban kesme ritüelinin yapıldığını göstermektedir. Özellikle yukarıda bahsedildiği gibi tapınakların tabanları sıvı içerikli ayinlere göre tasarlanması, bu ayinlerin belli bir özenle ve planlı şekilde yapıldığını göstermektedir. Tüketilen sıvılarda alkol içerikli maddelere rastlanması ise bölgede besinlerin fermantasyonu konusunda yol alındığını ve özellikle biranın yapıldığını göstermektedir.

Göbekli Tepe’de yapılan kurban ayinlerinin sonraki dinlerde görülmesi, bu ayinlerinin kültürel aktarım yoluyla sürdürüldüğüne işaret etmektedir². Mezopotamya tapınaklarında ve özellikle Sümer inancında benzer içerikli ayinlerin yapılması bunun bir örneğidir. “Sümer tapınaklarında şu-luh olarak adlandırılan el yıkama ayini ile kişi arınır ve kutsalı tecrübe etmeye hazır hale gelirdi. Mezopotamya’da bazı tapınaklarda su kaynağı bulunurdu (Göler ve Kurt, 2017: 1125).

Din sosyolojisi açısından analiz edildiğinde, tarihsel olarak inançların merkezinde “Tapınak, Temizlik ve Arınma” üçlüsü yattığı söylenebilir. Nitekim arınma, saflık demektir ve kutsalla girilen ilişkinin en saf ve temiz şekilde olması demektir. Bu nedenle arınma sadece fiziki olarak değil, fiziki arınma yoluyla varılacak olan ruhsal arınma anlamına gelir. Bu nedenle tapınağın, kutsal ve onu temsil eden mekânın yani mabedin kirletilmemesi, temiz tutulması önemsenen çok eski bir ritüel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göbekli Tepe’de yapılan kurban öncesi ve sonrası temizliğin, dinlerdeki temizliğin arketipi olduğu söylenebilir. Nitekim daha sonraları özellikle Mezopotamya dinlerinde güçlü bir şekilde benimsenen temizliğin, hem tapınak hem de bireysel olmak üzere inananların yaşamında daha fazla yer aldığı görülecektir. Sümer dinlerinde, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da da mabet ve kişinin temizliği değişik yöntemlerle de olsa devam ettirilmiştir. Suyla arınma ve gelenekselleşen vaftiz törenleri Hristiyanlıkla özdeşleşmiştir. Ganj nehrine giren milyonlarca insanın (fiziksel olarak pek de temiz olmasa da) ruhlarının arındığına inanması buna bir örnektir. Yine İslam dininde su ile alınan abdest, su yoksa toprakla yapılan teyemmüm, Zerdüştlük’te ateş, ruhsal arınmaya dair verilebilecek bir başka örnektir.

Klaus Schmidt’e göre Göbekli Tepe’deki tapınaklarda başta kuş figürü olmak üzere çeşitli hayvan simgelerinin bulunması Neolitik Dönem Paganizminin ve Şamanizminin birtakım ritüellerinin gerçekleşmiş olabileceği anlamına gelmektedir (Schmidt, 2007: 241). Özellikle yuvarlak tapınak yapısı, o dönemde arkaik ilk pagan inancına dair bir örnektir. Paganizmin merkezinde yer alan çok tanrılılık (panteizm) insanların farklı yönleri bakması anlamına gelir. Zira çok tanrı çok yön demektir³.

Diğer yandan sütunların göğe doğru yükselmesi, birçok dinde görüldüğü gibi insanların kutsalı hem yerde ama asıl olarak gökte aradığını göstermektedir. Örneğin Collins’e göre (2014:144), “Göbekli Tepe’nin Akbaba Dikilitaşında gerçekten bir akbaba, öte dünyaya giden bir insan ruhuna *psykhopompos* rolüyle eşlik ediyorsa, o zaman bu zengin imgelerin gökyüzüyle bağlantılı temalar içermesi muhtemeldir”. Belli ki “sema”, “gök” bu dönemde de yüksek derecede kutsallığa sahiptir. Sema, gök, yukarı, sadece bir yön olması bakımından değil aynı zamanda bir kutsalın nitelikleri olan sonsuzluk, belirsizlik ve ihtişama sahip olmak bakımından insanları etkilemiş ve birçok inancın ilk elden adresi olmuş, günümüze kadar gelmiştir. Mezopotamya dinlerinde “yeryüzünü kaplayan toprak, sayısız yıldız, göktaşları, rüzgâr, yağmur, yıldırımlar, yeraltından çıkan tatlı sular” ve konumuzu teşkil eden “sonsuz gökyüzü” önemli bir yere sahip olmuştur (Bahar H. ve Dilek Y., 2019: 1344). Özellikle animist ve naturistik dönemden gelen etkiyle başta güneş ve ay insanların ilgisini çekmiştir. Sonraki dönemlerde iyice belirgin hale gelen “Gök Tanrı”, “Tengri”, gibi kutsalların kaynağının gök olması bu etkiyle açıklanabilir.

2 Kurban başta olmak üzere bu tür ayinlerin, birbirinden çok uzak hatta birbiriyle karşılaşması mümkün olmayan topluluklarda görülmesi de olasıdır. Bu durumda insanlarda bazı inançların ortak olarak keşfedildiğini veya bu ayinlerin inanç evriminin bir aşamasını temsil ettiğini düşündürmektedir.

3 Bir başka çalışmanın konusunu oluşturabilecek olan müritlerinin oturma dizilimindeki değişiminin, toplumsal düzenin değişimine paralel olarak din ve iktidar ilişkisinin değişiminin bir sonucu olduğu söylenebilir. Nitekim özellikle Şamanizmde görülen yuvarlak dizilimin, tapınağa gelen her kabilenin bir tür eşit temsilini sağladığı bu sistem tek Tanrılı (monoteist) dinlerde tek yöne ve hiyerarşik bir düzene sokulmuştur. Çünkü tek tanrı tek yön tek güç demektir, gücün toplandığı tek odak demektir.

T-Stelleri ve Taşdıkları Anlamlar

Göbekli Tepe’de yer alan T-Stelleri üzerinde büyük bir zanaatkarlık sonucu üretilmiş eserlerde birçok insan ve hayvan betimlemesi bulunmaktadır. Bunların dönemin yaşantısı, insanların düşünce ve inanç yapısı hakkında çok önemli veriler olduğu muhakkaktır. Bunların neleri ve kimleri temsil ettiğine dair değişik görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan ilki, söz konusu dikili taşların birer hikaye anlatıcı (*story-teller*) oldukları şeklindedir. Yani bu dikili taşlar, insanların kendi hikayelerini bir sembol üzerinden tarihe kazımaları anlamına gelebilir. İkinci görüş, sözü edilen dikili taşların bunların “söz konusu hayvan figürlerinin tapınağı ziyaret eden farklı kabileleri temsil eden semboller olduğu şeklindedir” (Yıldız ve Rızvanoğlu, 2014: 6-7).

Konuya din sosyolojisi açısından bakıldığında, ister dönem insanların hikâyelerini anlatsın ister toplulukları temsil etsin tüm, bunlar her şeyden önce öncelikle insanların dünya, kutsal veya kendi aralarındaki ilişkileri anlatan bir sembolik dil, anlam şemalarının ve sembolik evrenin inşasıdır. Kısacası tarihe bırakılan izlerdir. Bu tasvirler aynı zamanda Emile Durkheim’in ifade ettiği kabile ve totem ilişkisini ortaya koymaktadır. Durkheim’e göre bu semboller, “totem düşüncesine simgeler eşlik ederdi. Nitekim totemle ilgili imge ve simgeler evlerde olduğu kadar o totemden geldiğine inanan insanların bedenlerine de işlenirdi. Söz konusu resim ve imgeler o klanı diğer klanlardan ayırırdı” (Durkheim, 2005:41-68;147-150). Bunlar kutsalın simgesidir, insan bedenine veya mekâna kazınmasıdır. Şen’e göre (2018:211); Tek bir sembol ile birçok şey anlatılabilir. Her sembol ve simge bir inanca yüklenen izleri taşır. Sembollerin küçük veya büyük olmasından ziyade o simgede çağrıştırılan anlam önemlidir. Semboller inançları çağrışım yoluyla somutlaştırır. Duyguyu ve düşünceyi resmeder. Bu yönüyle her sembol, bir hatırlamadır çünkü inancı anıya, hatıraya dönüştürür ve bunları biriktirir. İnancı hatırlatmak bakımından maddenin hafızaya kazılmış silüetidir.

Totem ve toplum arasındaki ilişkinin kurumsallaşması anlamına gelen örneğin kabartmalarda yer alan hayvan semboller, Tanrı ile dünya arasında kurulan bağın simgesel araçlarıdır. Günümüzde Fransa’da “horoz”, Türklerde “kurt” olmak üzere birçok sembol, bu geleneğin devamıdır.

Dikili taşların üzerinde sadece hayvan kabartmaları değil aynı zamanda “ daire, yatay yarım ay” gibi semboller bulunmaktadır (Schmidt, 2007: 251). Güneş ve ay, ilksel insanların ilk kutsallarından birisidir. İbrahim Sarı’ya (2017:93) göre, “eski toplumlarda Ay, inanç sisteminin temeliydi. Bu yüzden takvimler, ayın hareketlerine göre yapılmıştı. Ay tanrısının ismi de kültürden kültür değişse de en çok “Sin” ve “Nanna” şeklindeydi”. Özellikle Mezopotamya bölgesinde ortaya çıkan dinlerde Ay ve onun aylık hareketinin sonucu olan örneğin daire (dolonay), yarım ay ve özellikle hilal simgesi kutsal kabul edilmiştir. Bu hareketlerin yedi günde bir gerçekleştiği için ve yedi (7) sayısı da birçok dinde yer almaktadır. Muzzez İlmiye Çığ (2005:24) konuya dair şunları söylemektedir: “Sümerlilerde 7 sayısı çok önemlidir. 7 gün geçmek, 7 dağ aşmak, 7 ışık, 7 ağaç, 7 kapı gibi. Aynı şekilde *Tevrat* ve *Kur’an’da* da 7 sayısı bolca bulunmaktadır. İslam’a göre cennetin 7 kapısı vardır; Sümer yeraltı dünyasının da 7 kapısı bulunuyor”. Yine İslam dinini temsil eden Hilal simgesinin kökeni Sümerlere kadar dayanmaktadır. Anlaşılan odur ki Göbekli Tepe’de, sözü edilen inançların arketipi bulunmaktadır.

T-Stellerin Üzerinde Bulunan Hayvan Sembolleri

Göbekli Tepe’de birçok hayvan figürü “T” biçiminde dikilitaşlarda hiyorefani şeklinde resmedilmiştir. Mircea Eliade’ye göre, “hayvanların hiyerofaniye dönüştürülmesi ve doğaüstü güçlerle donatılması insanlığın en erken dönemlerinde görülen bir uygulamadır” (Aktaran: Göler ve Kurt, 2017: 1121).

Göbekli Tepe'nin A tapınağında yılan, B tapınağında tilki, C tapınağında yaban domuzu ve D tapınağında ise kuş ve yılan figürü baskın olarak görülmektedir (Notroff vd., 2015: 64). Bunların hepsini burada ele almak mümkün değildir. Bu nedenle tapınaklarda baskın figürleri olan turna, yılan, tilki ve yaban domuzu gibi hayvanlar ele alınacaktır.

Turna

Saptanan hayvan resimleri arasında, turna özellikle dikkati çekmektedir. Schimdt bu keşfi şöyle anlatmaktadır: "A yapısı'nın doğudaki merkezi dikili taşı olan Dikilitaş 2'de uzun ayaklı bir kuş tespit edilmiş ve bu hayvan turna olarak tanımlanmıştı" (Schmidt, 2007: 216).

Kaynakça: İndigodergisi.com, Erişim Tarihi, 06.09.2022

Turna'nın dikilitaşlarda bulunma sebebine dair olarak Schimdt (2007: 216-217) şu tespitleri yapmaktadır:

Turna bir su kuşudur. Yuvasını bataklıklarda gizli yerlerde yapar ve yumurtalarını ve yavrularını koruma ve düşmanları yuvadan uzak tutma konusunda, öncelikle oldukça dikkatli bir kuş olarak bilinir. Turna dansı oldukça meşhurdur ve sadece çiftleşme döneminde değil yılın her döneminde yapılır ve yaşama sevincini dile getirir. Turnalar oldukça zekidir ve kolayca insan çevresine alışabilen bir özelliğe sahiptir... turnalar, olasılıkla daha Neolitik'te sevilen bir av etiydi. Bunu ilkin, bu döneme ait kemik buluntularından çıkartabilmekteyiz.

Yılan

Göbekli Tepe'de en çok yılan motifine rastlanmıştır. Yılanlar tek başlarına ya da grup olarak da, yani boğa ve yaban eşiği gibi diğer hayvanlara tümüyle zıt olarak da görülmektedir.

Kaynak: <https://gazetesanat.com/gobekli-tepe>, (Erişim Tarihi: 06.09.2022)

Doğal boyutundan büyük, maalesef erken dönemdeki resim tahribatlarında ön yüzü tümü vurularak kesildiği için yüzü seçilemeyen, yılan taşıyan olarak adlandırılan çıplak bir baş heykeli Nevali Çori’de bulunmuştur. Burada, kafatasının arkasında, bakan kişiye doğru kıvrılarak gelen yılan betimi ise çok iyi korunagelmıştır. Büyüklüğü, kalp biçimli başı, bu yılanın büyük olasılıkla çok zehirli bir engerek yılanı grubuna ait olduğunu gösteriyor. Ama bütün bunlar Göbekli Tepe’deki yılanların işlevini açıklamaya yetmemektedir (Schmidt, 2007: 220). Birçok kültürde zengin ve farklı sembolik anlamlar taşıyan yılan figürü, Mezopotamya’da birçok Tanrı’nın simgesi olmuştur. “Mezopotamya’da yılan, mitoslarda tanrı ve tanrıça ile ilişkilendirilmiştir. Yılan tanrı olan Nirah’a Mezopotamya ile Elam arasındaki Der şehrinin yerel tanrısı İştâr’ın elçisi olduğu düşünülerek tapınılmıştır” (Deniz ve Kalkan, 2021: 2333). “Sümer bahar bitki örtüsü tanrısı “Tammuz” yılan görünümündü. Yerin gelmişken not etmek gerekir ki Temmuz ayı ismi Babil döneminde bu tanrının onuruna verilmiştir. Yılan, Sümer mitolojisinde “Tammuz’un arkadaşı” olarak adlandırılan tanrı Ningizzida’nın da kutsal sembolüydü” (Skinner, 2001: 46).

Tilki

Göbekli Tepe tilki çok açık ve net biçimde resmedilmiştir.

Kaynak: <http://www.mistikalem.com/kose-yazisi/gobeklitepe-ve-tilki-sembolizmine-mistik-bir-bakis/12458>, Erişim Tarihi, 06.09.2022

Göbekli Tepe’de tilkinin dikilitaşlarda yer almasının oldukça ilginç olduğunu belirten Schmidt (2007: 221) konuya dair şunları söylemektedir:

Aslında Yakındoğu’da tilki, ikonografik açıdan pek fazla anlam taşımamaktadır. Gerçi MÖ 3. binin başlarındaki eski işaretler arasında gözükmemektedir ama Sümer yazısının ortaya çıkmasıyla ortadan kaybolmaktadır. Resim betimlerinin yer aldığı bütün eski işaretlerde olduğu gibi, burada da tilkinin özel bir anlamı olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz. Aynı zamanda tilkiye eşlik eden kesin bir Tanrı da yoktur. Tilkiyi başrolde sadece Eski Doğu fabllarında (hayvan masalları–ç.n.) görmekteyiz. Babil tilkisi, bir anlamda bizim Meister Reineke’nin (tarihi Orta Çağ’a kadar uzanan fabllardaki Tilki Reineke tipi–ç.n.) ata babası gibi bir şey. Örneğin, çobanların hizmetçisi köpeğe karşı, kurtla birlik olur. Bu nedenle de hâkime şikâyet edilir, ama kendisini kurnazca savunduğu için suçlamalardan kurtulur.

Domuz

Dikili taşlarda görülen diğer bir hayvan olan domuz muhtemelen evcilleştirilen bir besin hayvanı olmak bakımından, dönemin insanı tarafından önem kazanmıştır. “Göbeklitepe’de altı adet kabartması ve dört heykeli bulunan domuzun erkek cinsi, kadim Anadolu’da tanrının sembolü, Kelt’lerde tanrı olarak görülürdü. Bunun yanında eski Türklerin kullandığı on iki hayvanlı takvimde de domuzun yer aldığı görülür” (Göler ve Kurt, 2017: 1121).

Kaynak: <https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller>, (Erişim Tarihi, 06.09.2022)

Göbekli Tepe’de bulunan hayvanlar sadece bir süs, resim olmanın dışında dönemin insanların yaşamları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Örneğin anlaşıldığı kadarıyla turna kuşu gerek av gerekse insanlar için davranışları bakımından model olarak alınmıştır. Yaşam sevincini simgelemekte olan turna, zekâsı, dansı, çiftleşme ritüelleri dönemin insanları tarafından izlenmiş ve taklit edilmiştir. Yılanın yaz özellikle Temmuz ayında ortaya çıkması dönemin insanların bolluk, bereket, sonraki dönemlerde hasat ve canlılık hissi uyandırması nedeniyle sembolleştirildiği düşünülmektedir. Keza tilkinin kurnazlığı temsil etmesi, toplumsal yaşamda da insanların çeşitli derecelerde yaptığı kurnazlığa gönderme olarak görülebilir. Domuzun ise daha ziyade av hayvanı olarak kullanılmakta olduğu görüşü ağır basmaktadır.

Kendinden sonraki dönemlerin inanç ve toplumsal sembolleri üzerinde etkiler bırakan olan Göbekli Tepe’deki bu hayvan sembollerinin ne anlama geldiğine dair çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi söz konusu hayvanların avcı ve toplayıcı toplumların kutsalları olduğu yönündeki teoridir. O dönemde av hayvanı olarak kullanılmayan yani besin değeri olmayan örneğin tilki ve yılan gibi hayvanların tercih edilmesine karşın koyun, ceylan ve keçi gibi besin ve av değeri olan hayvanların tercih edilmemesi (Özdoğan, 2005: 50) bu teorinin kanıtı olarak sunulmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere örneğin yılan gibi bazı hayvanların diğer uygarlıklarda da kutsal olarak görülmesi yine başka bir kanıt olarak görülebilir.

İkinci teoriye göre, bu hayvanlar daha ziyade kutsal olmasa da o toplumların simgesel dünyasında karşılığı olması nedeniyle resmedilmektedir. Çünkü bir hayvanın kutsallık kazanması için ilk elden o insanların fiziksel veya manevi ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. Fiziksel ihtiyaçlarını tabi ki yemek ve içmekle ilgilidir ki bu durumda bu hayvanların av hayvanları olması gerekir. Oysa resmedilen bazı hayvanların bazıları av hayvanı değildir. Nitekim Schmidt (2007: 219) konuya dair olarak şunları söylemektedir:

Göbekli Tepe’de betimlenen diğer hayvanlarla (boğa ve tilki) olan ilişkisi de, bu konuyu sadece bir “av topluluğu” şeklindeki acele bir yoruma götürmemelidir. Turna, bir av hayvanı olarak yenilebilir ama bu durum, Neolitik Çağ’da oldukça sık betimlenen tilki için kesinlikle söz konusu olamaz. Yılan betimleri düşünüldüğünde, zor durumda kaldığında yılan yenilebilir ama sadece bu nedenle yılan, bir dikilitaşı üzerine av hayvanı olarak resmedilmesi beklenmez.

Din sosyolojisi açısından değerlendirildiğinde, ister av hayvanı olarak ister kutsal bir sembol olarak kabul edilsin bu resmedilen hayvanlar insanların kendilerini, içinde yaşadıkları toplumu ve dünyayı anlamlandırmalarında büyük önem kazanmaktadır. Yukarıda ifade edildiği şekliyle Durkheim, totem-toplum ilişkisinde bu duruma özel bir yer vermektedir. Çünkü bu ilişki, toplumsal kuralların, siyasi ve ahlâki değerlerin, buna eşlik eden toplumsal düzenin inanç eksenli inşasının temel taşıdır. İnsanların kendilerini bir totemle simgeleştirmeleri, totem aracılığıyla bir topluluk bilinci ve kolektivite inşa etmeleri bakımından önemlidir. Max Weber (1996:357) de farklı bir açıdan yaklaşarak, dinlerin esasen bir “kozmos inşa etmek” amacıyla üretildiğini belirtmektedir. Bu kozmosun bir bölümünü teşkil eden dinsel sembolizm, insanların dünyayı algılayış tarzını şekillendirmektedir. Buradan bakıldığında söz konusu hayvanların bu sembolizmin önemli bir bileşeni olan rol oynadıklarını söylemek mümkündür.

Göbekli Tepe’nin Toprak Altına Gömülmesi

Göbekli Tepe tapınaklarının aslen bugüne kadar gelmesine de vesile olan olay, onu inşa eden insanlar tarafından gömülmesidir. Tapınakların gömülmesinin nedenleri şu an tam bilinmemektedir. Bununla birlikte dönemin yaşantı ve inanç sistemini merkeze alarak konuya dair birkaç görüş öne sürülmektedir. Zira bu görüşler kanıtlanmaya muhtaç varsayımlardır ve bu nedenle erken yorumlara gidilmemelidir.

Bunlardan ilki, dönemin insanların artık bu kutsallara ihtiyacı kalmaması nedeniyle tapınakları gömdükleri yönündedir. Muhtemel sosyal ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak tanrıların insanların ihtiyaçlarını karşılayamamaları nedeniyle onların da tanrılara ihtiyaç duymaması, bir tür Tanrının ölümü olarak görülmektedir. Yani tapınakların toprak altına gömülmesi tanrının öldüğü inancını ifade etmektedir. Bu görüşe dayanak teşkil eden ve destekleyen olay ise benzer hadiselerin bazı uygarlıkların dinsel inanışlarında görülmesidir. Bu görüşe zemin hazırlayan düşünce, din sosyolojisinde çok önemli bir yere sahip olan Max Weber’in (1996:340;357) dinin toplumu, toplumun da dini etkilediği ve değiştirdiği tezinden uylanmaktadır. Nitekim Weber (2008), modern dünyanın yepyeni bir toplum ve ahlâk yapısını inşa etmesiyle, Hristiyanlığın Katolik mezhebinin buna ayak uyduramaması nedeniyle sözü edilen mezhebin önemli ölçüde terk edildiğini ve yeni durumlara yanıt veren Protestanlığın benimsendiğini vurgulamaktadır. Buradan bakıldığında toplumsal değişimin oluşturduğu yeni durumlara ve ihtiyaçlara mevcut tanrıların yanıt verememesi Göbekli Tepe’de de insanların eski tanrılarını terk etmelerini ve onlarla onları gömmek yoluyla vedalaşmalarını beraberinde getirmiş olabilir.

Tapınakların gömülmesine dair ikinci görüş, Tanrıların öldüğüne fakat bir gün dirileceğine dair inançtır. Hurowitz (2003:155) konuya dair olarak şunları ifade etmektedir: “Kült heykeller doğarsa, yeniden dirilebileceklerini varsaymak mantıklı olur. Bu varsayım, Assur (pre-TuL 27) nolu tableti tarafından doğrulanmıştır. Hasar görmüş bir heykeli ölü bir tanrı olarak kabul etmek Sümer mitinde de görülmektedir”. Özellikle animizm inancından beslenen bu görüşe göre, her kutsal olan gibi tanrı da bir ruha sahiptir. Fiziki olarak ölebilir fakat yine dirilecektir.

Nitekim Durkheim'e göre bu anlayışta, (2005:72), "ruh bedeninin bir hayalî gibi tasarlanır. Bedendeki bir yara ya da kesiklik ruhu da etkiler". Dolayısıyla o ruhu temsil eden fiziksel yapısı, örneğin insan bedeni zarar görmeden korunmalıdır yani gömülmelidir.

Başka bir görüş de Tanrıları için kendi elleriyle yaptıkları tapınakları yine Tanrılarına kurban etmek için yine kendi elleriyle gömdükleri şeklindedir. Bunda da daha gelişmiş bir tanrı ile karşılaşılması ve eski tanrıları bu yeni tanrının kıskanmasını önlemek için saklanması ya da kurban edilmesi düşüncesi öne çıkmaktadır.

Sonuç

Tarihsel olarak bakıldığında din ve toplum arasında birbirlerini sürekli ve karşılıklı olarak etkileyen bir ilişkinin olduğu hemen görülecektir. Söz konusu ilişkinin seyri dönem dönem tarafların birisinin özgül ağırlığına bağlı olarak değişebilmektedir. Fakat bu ilişkinin seyri günümüze kadar çeşitli şekillerde ve düzeylerde etkisini gösterebilmektedir. Nitekim Göbekli Tepe'nin keşfi, bulunduğu bölgeden başlayarak tüm dünyayı etkisi altına alan bir takım gelişmeleri beraberinde getirmiş ve bir anda Türkiye'yi dünyanın konuyla ilgili gündeminin merkezine yerleştirmiştir. Göbekli Tepe aynı zamanda birçok ilkleri beraberinde getirmiştir. An itibarıyla tarihte bilinen ilk tapınak, ilk kez inanç merkezli inşa, tarih yazımı bunlardan bazılarıdır. Kazıların ilerlemesiyle zaman içinde çok daha yeni bilgiye ulaşılacağını tahmin etmek güç olmasa gerek. Bunların da birçok disiplinde yeni akademik tartışmaların fitilini ateşleyeceği de aşikar. Tarihsel olarak dinlerin kökenine, birbirleri üzerindeki etkilere ve din-toplum ilişkisine dair çok önemli bilgilere sahip olan Göbekli Tepe'nin, hem akademik hem kültürel ve turizm açısından Batıda gördüğü ve hak ettiği ilginin Türkiye'de de görmesi umuduydu.

KAYNAKÇA

Bahar H. ve Dilek Y. (2019) "Eski Mezopotamya Dininde ve Ritüellerinde Nesnelere Kutsallığı ve Önemi", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt:6 / Sayı:3, Eylül, s: 1340-1372

Berger, P.,L.(1993) *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (Çeviren: Ali Coşkun), İstanbul: İnsan Yayınları.

Birinci, S., Kaymaz, Çağlar K., Camcı, A. (2018). "Göbekli Tepe'nin Arkeolojik Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi (Şanlıurfa)", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(3), s. 1351-1367.

Collins, A. (2014) *Göbekli Tepe: Tanrıların Doğuşu*, (Çeviri: Leyla Tonguç Basmacı), İstanbul: ALFA Yayınları 144.

Çelik, B. (2008). Arkeolojide Urfa, Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 1-25.

Çiğ, M.İ. (2005) *Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni*, 9.Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları

Deniz Ö. ve Kalkan H. (2021) "Yılan Figürü ve Sembolizm", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt/Volume: 10, Sayı/Issue: 3

Durkheim, E. (2005) *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, (Çeviren: Fuat Aydın), İstanbul: Ataç Yayınları

Foucault, M. (1999) *Bilginin Arkeolojisi*, (Çeviren: Veli Urhan), İstanbul: Birey Yayıncılık

Göler M.E. ve Kurt (2017) "Anadolu'da İlk Tapınak: Göbeklitepe" ,Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal, CUID, December 2017, 21 (2): 1107-1138

Hurowitz, V.A (2003) “The Mesopotamian God Image, from Womb to Tomb”, Journal of the American Oriental Society, Volume 123, No. 1

Magli, G. (2016). “Sirus and The Project of The Megalithic Enclosures at Göbekli Tepe”, Nexus Network Journal, 18, s. 336-337.

Notroff, J., Dietrich, O., Peters, J., Pollath, N. ve Schmiedt-Köksal, Ç., (2015). “Göbekli Tepe Uygarlığın Doğuşunda Neolitik Şölenlerin İzleri”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı: 46

Özdoğan, M. (2015). “Göbeklitepe'yi Anlamak Göbeklitepe'nin Uygarlık Tarihi İçindeki Yeri”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, Sayı: 46, 38-51.

Özdöl, S. (2011) “Çanak Çömleksiz Neolitik Çağda Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı”, Tarih İncelemeleri Dergisi 26, sy. 1 (2011): 173-199.

Özmen, S. S. (2016) “Anadolu'da Ana Tanrıça Kybele Kültü”, Humanitas, 4(7), 381-397.

Sarı, İ. (2017) Sümer Uygarlığı, Nokta E-Kitap Yayıncılık

Schmidt, K (2007), *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alan Göbekli Tepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev. Rüstem Aslan), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları

Skinner, A.C. “Serpent Symbols and Salvation in the Ancient Near East and the Book of Mormon”, Journal of Book of Mormon Studies 10/2 (2001), Utah

Şen H. (2017). “Din Sosyolojisi”, Sosyolojiye Giriş Sosyolojinin Temel Tartışmaları/ (Editör: Muammer Tuna), 3.Baskı, Ankara: Detay Yayınları

Şen H. (2018). “Emile Durkheim'in Dine ve Din Sosyolojisine Bakışı: Karşılıklı Bir Hayranlık Hikâyesi”, Emile Durkheim'i Yeniden Okumak, (Editörler: Ümit Tatlıcan ve Vefa Saygın Ögütler), Ankara: Phoenix Yayınları

Şen H. (2019). “Din Sosyolojisi/Sosyoloji Teorileri ve Din Olgusu”, Din Sosyolojisi, (Editörler: Ahmet Onay, Nazmi Avcı), İstanbul: Lisans Yayıncılık

Voigt M.M (2002), “Çatal Höyük in Context Ritual at Early Neolithic Sites in Central and Eastern Turkey”, Life in Neolithic Farming Communities Social Organization, Identity, and Differentiation ed. Lan Kuijt, London: Kluwer Academic Publishers.

Weber M. (1996) *Sosyoloji Yazıları*, (Çeviren T. Parla), İstanbul: İletişim Yayınları

Weber M. (2008) *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhunu*, (Çev. Z. Gürata), Ankara: Ayraç Yayınevi

Yavuz, M. & Bayuk, M. N. (2020). “Turizm Destinasyonlarının Arkeolojik Sit Alanı Pazarlaması: Göbekli Tepe Yılından Ardından Bir Araştırma”, 2019 Göbeklitepe Year. Journal of Applied Tourism Research, 1(2), 65-82.

Yıldız, S., ve Rızvanoğlu, M., S. (2014). *Göbekli Tepe 12.000 Yıllık Dünyanın En Eski Tapınağı*, Şanlıurfa: T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları: 35, s. 6-11.

İnternet Kaynakları

<https://arkeofili.com/gobekli-tepe-ile-ilgili-tum-merak-ettikleriniz-jens-notroff-roportaji/>

<http://whc.unesco.org/en/list/1572>, (Erişim Tarihi: 02.09.2022).

<http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5612>, (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

<https://www.istockphoto.com/tr/foto%C4%9Fraf/d%C3%BCnya-gobekli-tepe-en-eski-tap%C4%B1na%C4%9F%C4%B1-gm992329572-268871524?phrase=g%C3%B6bekli%20tepe> (Erişim tarihi: 12.09.2022).

<https://gazetesanat.com/gobekli-tepe>, Erişim Tarihi, 06.09.2022

[İndigodergisi.com](http://indigodergisi.com), Erişim Tarihi, 06.09.2022

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV
(THE PROCEEDINGS BOOK)

WEB: <https://www.inbak.org/>
E-MAIL: harrankongresi@gmail.com

<https://gazetesanat.com/gobekli-tepe>, Erişim Tarihi, 06.09.2022
<http://www.mistikalem.com/kose-yazisi/gobeklitepe-ve-tilki-sembolizmine-mistik-bir-bakis/12458>, (Erişim Tarihi, 06.09.2022)
[Whc.unesco.org/en/tentativelists/5612](http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5612), (Erişim Tarihi: 02.08.2022).
<https://www.kenanyelken.com/gobekli-tepe-figurler-semboller>, (Erişim Tarihi, 06.09.2022)

SOSYAL MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ: TWİTTER ÖRNEĞİ

Özlem BARIŞ

Hacı Bayram Veli Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-5010-7776

Segâh YEŞİLYURT

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-8781-7472

Özet

Bireyin dil, din, ırk, cinsel yönelim gibi farklılıklarının ön plana çıkarılarak aşağılanması ötekileştirilmesi ve düşmanlaştırılması sonucunda nefret söylemi ortaya çıkmaktadır. Nefret söylemi azınlık durumunda kalan bireylerin fiziki ya da düşünsel özelliklerinin çoğunluk tarafından saldırıya uğramasına neden olmaktadır. Bu durum özellikle gündelik hayatın büyük oranda yansıdığı sosyal medya platformlarında gözle görülür bir büyüme kaydetmektedir. Sosyal medyada duygu ve düşüncelerini ifade eden bireyler zaman zaman nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki farkı unutarak bireyleri özelliklerine yönelik düşmanca tavır içeren paylaşımlar yaratmaktadır. Böylece kişilik hakları ve özelliklerinin aşağılandığı birey toplum içinden soyutlanmakta, dışlanmaktadır.

Bu çalışma gündemin büyük ölçüde etkilediği sosyal medya platformlarından biri olan Twitter'da Afganistan uyruklu anahtar kelimesi ile yapılan aramada 1 Şubat 10 Mart 2022 tarihleri arasında oluşturulan paylaşımların içerik analizi ile incelenmesini amaçlamaktadır. Olumlu, olumsuz ve nötr kelimelerin yer aldığı bir kodlama cetveli çerçevesinde analiz edilen tweetler tablolaştırılarak frekanslar halinde yorumlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nefret söylemi, sosyal medya, Twitter, Afganistan uyruklu, göç.

HATE SPEECH ON SOCIAL MEDIAS: EXAMPLE OF TWITTER

Abstract

Hate speech emerges as a result of the humiliation, marginalization and hostility of the individual by emphasizing differences such as language, religion, race and sexual orientation. Hate speech causes the physical or intellectual characteristics of individuals who are in the minority to be attacked by the majority. This situation shows a remarkable growth especially in social media platforms where daily life is reflected to a large extent. Individuals expressing their feelings and thoughts on social media sometimes forget the difference between hate speech and freedom of expression and create posts that contain hostile attitudes towards the characteristics of individuals. Thus, the individual whose personality rights and characteristics are humiliated is isolated and excluded from the society.

This study aims to analyze the posts created between February 1 and March 10, 2022 in a search made with the keyword "Afghan nationality" on Twitter, one of the social media platforms that the agenda has greatly affected, by content analysis. The tweets analyzed within the framework of a coding table that includes positive, negative and neutral words are tabulated and interpreted as frequencies.

Keywords: Hate speech, social media, Twitter, Afghan national, migrant.

1.GİRİŞ

Nefret söylemi son dönemin büyük yaygınlık gösteren dışlanma, ötekileştirme ve düşmanlaştırma faktörlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kavram köken itibarıyla oldukça eskiye dayanmasına rağmen sosyal medyada nefret söylemine maruz kalma durumu internet teknolojisinin gelişmesi ve bireylerin sosyal medyada birer kullanıcı olarak yer almasına paralel bir şekilde ortaya çıkmıştır (Karan, 2012,s. 82). Her bireyin sosyal medya hesaplarına sahip olma imkânına erişmesi sonucunda toplumda dışlanan ötekileştirilen bireyler için sosyal medyada da aynı dışlayıcı ve düşmanlığa artırıcı söylem yayılmıştır. Pek çok kullanıcı sosyal medyadan gerçekleştirdiği nefret söylemini ifade özgürlüğü ile karıştırarak bireyin kişilik haklarına hakaret etmektedir. Bu noktada yasal çerçevelerle sınırlandırılan ifade özgürlüğü nefret söylemine dönüştüğü takdirde belirli yaptırımlar ortaya çıkmaktadır (Kaymak, 2010, s. 273). Nefret söylemi her alanda meydana gelse de en belirgin nefret söylemleri kişilerin dil, din, ırk, cinsel yönelim gibi özelliklerine karşı yöneltilmektedir. Özellikle savaş, kıtlık, eğitim, çalışma gibi faktörlerle bir yerden başka bir yere göç etme ihtiyacı duyan bireylerin çoğunluk arasında azınlıkta kalması zaman zaman nefret söylemini ortaya çıkarmaktadır. Sayısı her geçen gün artan sosyal mecralarda kişileri olumsuz yönleri ön plana çıkarılarak genelleme yapıldığında birey ırksal özelliklerine karşı nefret söylemine maruz kalmaktadır (Kurt, 2019, s. 1).

Gündemin hızlı değiştiği ve mutlaka gelişmelerin yer aldığı sosyal medya platformlarında nefret söyleminin büyük ölçüde görüldüğü sosyal medya platformlarında farklı ırklarda bireylerin gerçekleştirdiği herhangi bir olayın tüm ırk insanına mal edilmesi bu kesimin dışlandığı, aşağılandığı ve hakarete uğradığı gözlemlenmektedir. Gündeme ilişkin konuların yer aldığı sosyal medya platformları arasında büyük önem taşıyan Twitter da ırka dayalı nefret söyleminin yoğun görüldüğü bir mecraadır (Waseem ve Hovy, 2016,s. 88).

Bu araştırma Twitter'da "Afganistan uyruklu" anahtar kelimesi ile oluşturulan tweetleri içerik analizi yöntemi ile incelemektedir. Araştırma incelemenin güncelliği yansıtması amacıyla 1 Şubat ve 10 Mart 2022 tarihleri arasında arasını kapsamaktadır. Araştırma çerçevesinde olumlu, olumsuz ve nötr kelimeleri kelimelerin oluşturduğu bir kodlama cetveli yardımıyla belirlenen tarihler arasında oluşturulan tweetler içerik analizine tabi tutulmuştur. İncelenen 131 adet tweet içerisinde %90,12 oranında olumsuz kelimelerin yer aldığı saptanmıştır.

1.1.NEFRET SÖYLEMİ KAVRAMI

Nefret söylemi, değerler üzerinde, bir insan topluluğunu hedef alan; dil, cinsiyet, ırk, renk ya da düşünce tarzından dolayı bireyler arasında biz ve öteki ayrımını konumlandırmaktır. Her toplumda ortaya çıkabildiği gibi belirli yasal ve hukuki süreçleri de içinde barındırmaktadır. Kişinin etnik kökeni, cinsel kimliği ya da değerleri üzerinden bir olumsuz yargı yayma çabası nefret söylemi olarak tanımlanmaktadır (Vardal, 2015,s. 133). Bu durum bireylerin direkt olarak kişiliğini hedef alırken aynı zamanda nefret söylemi oluşturulan kişi için düşmanlık ötekileştirme ve dışlama faktörlerinin ortaya çıkarabilmektedir. Böylece nefret söylemine tabi tutulan bireyin toplumdan farklı kesim de yer aldığı bu sebeple de toplumsal değerleri taşımadığı düşüncesi oluşturulmaktadır (Culpeper, 2021,s. 5).

Nefret söylemi kişiyi ve grubu sahip olduğu özelliklerden ya da fikirlerden dolayı hedef almak küçük görmek taciz etmek incitmek alay etmek düşmanlık oluşturmak ve duyarsızlaştırma gibi şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda bireyin kişilik haklarına engel olunması sebebiyle nefret söyleminin ifade özgürlüğü çerçevesinde yer almaması muhtemeldir. Nefret söylemi ifade özgürlüğü çerçevesinde belirli bir yasal sınırlandırma ile engellenmektedir (Demirbaş, 2017,s. 2701).

1990'lı yıllarda ilk nefret söylemi içimi ırk ve dini temelli saldırılarının yanı sıra cinsellik, cinsiyet ayrımcılığı milliyetçilik gibi kişisel faktörleri ele alacak şekilde ortaya çıksa da bugün büyük ölçüde düşünce ve nitelik çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Nefret söylemine ilişkin ilk tanım 1997 yılında ortaya atılmış ve uluslararası çerçevede kabul görmüştür. Bu tanım Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından hazırlanan bir tavsiye kararı bünyesinde yer almaktadır. Nefret söylemi bu noktada “ırksal nefretin oluşturulduğu, yabancılara karşı düşmanlık beslendiği içerisinde hoşgörü ve farklılığa karşı olumlu tutum barındırmayan ifade biçimlerinin tümü” olarak nitelendirilmektedir (Grosfoguel, 2016,s. 10).

Nefret söylemi kavramı 1980'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri içerisinde yaşayan hukuk bilimcileri tarafından ortaya konmuştur. Mari Matsuda 1989 yılında nefret söylemine karşı kamuoyu tepkisi adını verdiği makalesinde nefret söylemi kavramını ilk kez kullanmıştır. Burada terim genel anlamda hukuk sistemi içerisinde ırkçı nitelendirmeye yönelik ötekileştirme çerçevesinde ele alınmıştır. Nefret söylemi tüm dünyanın bir sorun olarak algıladığı ve yasalarında özellikle yer verdiği bir ötekileştirme söylemi olmaktadır (Matsuda, 1989,s. 2320). AGİT nefret söylemini bir suç olarak nitelendirilmekte ve herhangi bir gruba ve destekçisine karşı oluşturulmuş bir suç olarak tanımlamaktadır. Genel anlamıyla nefret söylemi Homofobi, kadın düşmanlığı, İslamofobi gibi şekillerde karşılaşılan ve belirli düşünceleri reddeden görüş olarak bilinmektedir (Weber, 209,s. 18). Nefret söylemi kavramı her alanda bireyin karşısına çıkabileceği gibi zamanla popüler kültür ürünlerinde de görülebilmektedir. İnsanların görünüş özellikleri, düşünceleri gibi bireysel edinimlerinin metalar aracılığıyla küçümsenmesi ötekileştirilmesi ve kötüleştirilmesi nefret söyleminin somut hale geçişini temsil etmektedir.

Nefret söylemine ilişkin değerlendirmelerde önemli yorumlardan biri Stuart Mill tarafından ortaya konmuştur. İfade özgürlüğünün belirli sınırları olduğunu bu sınırları aşmanın nefret söylemine yol açtığını ifade etmiştir. İfade özgürlüğünün nefret söylemine taşınması durumu ifadeyi zararlı kıldığı gibi bireyin çeşitli hak ve özgürlüklerine de engel olmaya sebebiyet vermektedir (Yaşa ve Öksüz, 2020,s.1385). Bireyler ne kadar nefret söylemi çerçevesinde çeşitli değerleri ve özellikleri aşağılama, küçük görme yoluna gitse de özgürlük yasal çerçevede yer almaktadır. Özgürlüğün, hak çerçevesinde yer alması kadar bireyin fikirlerini ifade etmesi de doğaldır. Ancak özgürlüğün belirli noktalarda son bulduğu gibi ifade özgürlüğünün de nefret söylemine dönüştüğü takdirde sınırlandırılması söz konusudur. Nefret söylemi içerikli ifadeler kişinin ifade özgürlüğü değerlendirmesi içerisinde yer alamamaktadır (Görgeçli, 2013,s. 35).

1.2.NEFRET SÖYLEMİ TÜRLERİ

1.2.1.FİKRİ AYRIMCILIK

Nefret söyleminin en fazla ortaya çıktığı ve gerçekleştirilen suçun basitleştirildiği, yaygın nefret söylemi türlerinden biri bireyin fikri olarak dışlandığı ötekileştirildiği ve düşmanlığa uğradığı düşünsel ayrımcılık şeklidir (Çelik, 2013,s. 216). Bireyler bu noktada kendi fikri düşüncesine uymayan ve karşı çıktığı fikirleri eğilimler hakkında olumsuz, kışkırtıcı düşünceler yaymaktadır. Bu noktada zaman zaman bireyin bir siyasi düşünceyi ya da kişisel fikri holiganizm boyutunda savunması ile ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce şeklinde kişi karşıt ya da aykırı bulunduğu görüşe mensup olan kişinin düşünce özgürlüğü haklarını yok saymaktadır (Gül ve Karan, 2011,s. 13).

1.2.2.ETNİK KÖKEN AYRIMCILIĞI

Etnik kökene ya da ırka yönelik gerçekleştirilen nefret söylemi milliyetçilik kavramında ortaya çıkan büyük bir sorundur. Doğan'a göre yaşayan farklı etnik kökene sahip bireylerin dışlanması büyük oranda kişinin ötekileştirilmesi, dışlanmasına sebebiyet vermektedir (Doğan, 2015,s. 30). İçerisinde farklı milletlerden insan barındıran toplumlarda, azınlıkta kalan ırka dayalı nefret söylemlerinin fazla yer aldığı coğrafyalarda bu bireyler kendi kültürel geleneklerini yaşatamamanın yanı sıra hakaret ve düşmanca tavra maruz kalmaktadır. Bu nefret söyleminin bir diğer sebebi de toplumun bir arada tutulabilmesini kolaylaştırmak adına tek millet oluşturmayı sağlama çabasıdır (Bleich, 2011,s. 920). Böylece toplum ortak yargılarla bir bütün haline gelmekte ve ayrık milletlerin etkisi azaltılmaktadır. Bu durum farklı kültürel öğelere sahip bireyleri silikleştirirken toplumun genelinde bu bireylere karşı antipatinin ve nefretin doğmasına neden olmaktadır.

1.2.3.İNANÇSAL AYRIMCILIK

Dine yönelik gerçekleştirilen nefret söylemleri genellikle bireyin azınlık halinde kaldığı ve ötekileştirilerek küçük görüldüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Kişilerin dini inançlarına yönelik bu inançların dışında kalanlar tarafından hoşgörüsüzlükten kaynaklı bir nefret söylemi meydana gelmektedir (İnceoğlu, 2012,s. 17). Azınlıkta kalan ya da kötü algı yaratılmak istenen toplumlarda dini inancı yönelik saldırılar sıklıkla görülmektedir. Özellikle Müslümanları hedef alan İslamofobi gibi kavramların çıkış sebebi de inançsal ayırmadan meydana gelmektedir. Bu noktada Filistin ile gerçekleştirdiği savaşlardan dolayı İsrail'e yönelik nefret söylemi çoğunlukla gözlemlenmektedir. Ayrıca çeşitli dinlere ait özel günlerde zaman zaman nefret söylemine maruz kalmaktadır. Hristiyanlar için yılbaşı, Müslümanlar için Kurban Bayramı çeşitli nefret söylemleri ile nitelendirilmektedir (Samur, 2017,s. 159). Kimi zaman ülkeler arasında yaşanan diplomatik krizler sonucunda da nefret söylemi ortaya çıkabilmektedir. Bu ülkelerde diplomatik kriz yaşayan ülkelerin vatandaşları birbirlerinin dini inançlarına karşı saldırılar başlatabilmektedir (Saeed, 2019, s. 2).

1.2.4.CİNSEL KİMLİK

Cinsel kimlik bireyin kadın ya da erkek cinsiyetini bireyin sahip olduğu kadın ya da erkek cinsiyetinden farklı olarak iki cinsiyetli ya da alternatif bir cinsiyet oluşumu meydana getirmektedir. Dolayısıyla cinsel kimlik kavramı kendinden bir bireye karşı romantik ve cinsel anlamda şehvetli gelen cinsiyeti ifade etmektedir (Stakic, 2011, s. 46). Cinsel yönelim kişinin farklı bir cinsiyete karşı heteroseksüellikten farklı olarak duyduğu cinsel yönelimdir. Genellikle gay, trans lezbiyen, biseksüel gibi ifadelerin kullanıldığı ve LGBT olarak tanımlanan bu bireyler toplumda yaygın olan çoğunluğa göre azınlık konumunda almakta ve dışlanmaktadır. Toplumda var olan çoğunluk sebebiyle tohumluğun içinde kalan bireyler her zaman için öteki olarak nitelendirilmektedir. Ötekileştirme zaman zaman nefret söylemi biçiminde ortaya çıkmaktadır (Ertekin ve Uçar, 2016,s. 41-56). Meyer'e göre kişilerin çoğunluğunun dışında değerleri ya da inançlara sahip olması onun nefret söylemine mavi kalmasına neden olabileceği gibi cinsel kimlik olarak da adını konumunu dönüştürmek bir nefret söylemi yaratmaktadır. Bunun kadar bireylerin fizik biyolojik görünüşünden farklı olarak bir cinsiyete bürünmesi çoğunluk için olumsuz bir durum olarak nitelendirilmektedir Bireyi tercih ettiği cinsel kimlik LGBT olarak ortaya çıktığında kişiler günah, ahlaksızlık çerçevesinde tanımlanmaktadır (Meyer, 2008,s. 263). Bu kişilerin düşünce ve davranışlarını kontrol altına alınmasında nefret söylemi büyük ölçüde etkilidir bireyler toplumdan soyutlanma dışlanma ve saldırganlık görme tehdidiyle karşı karşıya kaldıklarında cinsel kimliklerini kendi içlerinde bastırma eğimini göstermektedir.

LGBT bireylerin karşılaştığı nefret söylemi bu bireyler için sessizleştirme politikası yaratmaktadır. Avrupa Konseyi 2010 yılında bireyin bireylerin cinsel kimlik sebebiyle nefret söylemine maruz kalmasının meşrulaştırılamayacağını belirten bir tavsiye kararı yayınlamıştır (Woods, 2017,s. 671).

1.2.5.FİZİKİ ÖZELLİK AYRIMCILIĞI

Bireylerin cinsel kimlikleri inançları savundukları düşünceler unsurların yanı sıra bireysel fiziki özellikleri de nefret söylemine maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Bu durumun en belirgin örneği siyahi bireylere Amerika gibi ülkelerde bireylerin görünüşünden dolayı nefret söylemine maruz kalması sonucu ortaya çıkmıştır. Bireyler görünüş özelliklerinden dolayı uzun bir süre insani çerçevede yer alan hak ve özgürlükten uzak tutulmuş, ötekileştirilmiş ve düşmanlığa maruz kalmıştır (Tosun, 2020, s. 5114). Bireylerin kendilerine benzer olmayan kişileri ben ve diğerleri çerçevesinde ayırtırıldığı ve değersizleştirildiği durum hiyerarşik yapı ile birlikte bireyler için bir tahakküm aracı haline gelmiştir. Ayrıca yasal çerçevede bireyler ayrımcılığa uğramış azınlıkta olmaları sebebiyle haklarını, koruma ve kullanma imkânlarından uzak tutulmuşlardır. Hukuki bakımdan yasalar bireylerin bir renk, ırk, cinsiyet gibi farklılıkları dikkate alınmaksızın istihdam, eğitim, barınma, yerleşim, göç, güvenlik, refah, saygı, yasal savunma gibi haklarda eşit düzeyde muamele görmesini şart koşmuştur (Van Dijk, 1991,s. 30).

2. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE NEFRET SÖYLEMİ

İfade ve özgürlük kelimelerinin bir araya gelmesiyle ifade özgürlüğü kavramı ortaya çıkmıştır. İnsan hafızasından güç alan söz ve yazı ile oluşturulmuş ifade özgürlüğü kavramı, her türlü işaretlerden de destek almıştır (Küçük, 2003, s.11).Kamuoyu düşünen bir yapıdır. Bu düşünceleri sayesinde etkileşim kurmaktadır. Etkileşim yaşadığı fikirler üzerinden kendi içinde bir fikir aktarımı da bir gereklilik ve ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu haklarını bilgi edinme, düşünme hürriyeti şeklinde kullanmaktadır (Ünal, 2003, s.232).

Yeni medya platformlarında insanlar hislerini, fikirlerini paylaşma ve etkileşim kurma fırsatı yakalayabilmişlerdir. Bu durum insanların fikirlerini rahatça ifade etme durumunu ortaya çıkarırken diğer taraftan da fikirlerin daha çok çatışmasına da zemin oluşturabilmektedir. Yeni medya ile milyonlarca kullanıcı fikirlerini ötekileştirmiş ve nefret söylemi birbirinden farklı platformlarda kendine yer edinebilmiştir. Kullanıcıların kurdukları diyaloglarla fikirler için egemen platformlar oluşturdukları söylenebilir. İnsan toplum ile birlikte yaşadığı için fikirlerinde de ortaklık aramaktadır. 1789 yılında ortaya çıkan Fransa'daki İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin 11.maddesine göre, düşüncelerin ve fikirlerin insanların arasında paylaşımı en önemli haktır (Küçük, 2003, s.66).

Uygar toplumlarda fikirlerin aydınlığa kavuşması, ortak kanaatlerin oluşması önemlidir. İnsanların farklı düşünce ve fikirleri tartışması uygar toplumların olmazsa olmaz şartıdır. İnsanlar toplum içinde yaşamlarını devam ettirebilmek için fikirlerini paylaşmaktadırlar ve bu paylaşımın hiçbir kısıtlama ve zorlama olmadan yapılması önemlidir. Birey ne kadar kanaatlerini ve fikirlerini kamuoyu ile paylaşır ve kamuoyuna mal ederse o bireyin fikir özgürlüğünden söz edilebilir (Ünal, 2003, s.241). Tarihteki nefret söylemlerinin toplumsal başkaldırlara teşvik eden ifadeleri düzenlemek amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Yahudi soykırımını reddetmek ya da ırkçı eylemleri harekete geçiren ifadelerin yasaklanması örnek oluşturmaktadır (Özlü, 2015, 22). Her şey söz ile başlamaktadır. İktidar söz ile ayakta kalır. İktidarın yapmak istedikleri için yol haritası sunar.

Yönetim insanlara söz ile iftira atar ya da ödüllendirir. İnsanların akıllarındaki sözlerine yansımaktadır. İnançlarını ve yaşamın anlamını da sözle ifade etmektedirler. Gerisi tamamen sözün aktardığını eyleme çevirmekten ibarettir (Çınar, 2003, s.138).

2.1.SOSYAL MEDYADA NEFRET SÖYLEMİ

Günümüzde internet ve yeni iletişim teknolojilerinin bir araya gelmesiyle oluşan yeni medyada enformasyona ulaşmak daha hızlı ve kolay olabilmektedir. Yeni medyanın ortaya çıkması ile alışılmış iletişim modelinden farklı enformasyon akışları oluşabilmektedir. Etkileşim ve yönlendirmenin arttığı hareketlerin yeni mecra içerisinde kitlesel gerçekleştiği söylenebilir. İnternette dolaşım olan birtakım söylemler kitlesel nefret söylemlerini meşrulaştırabilmektedir.

İdeolojilere söylemler katkıda bulunmaktadır ve etkili iktidar alanlarıdır. Medya ötekileştirici ideolojileri desteklemektedir. Dolayısıyla nefret söylemini pekiştirmektedir (Görgenli, 2003, s.59).

Türkiye’de medyada kullanılan ve özellikle köşe yazıları ve haberlerde yer alan nefret söylemlerini şu şekilde kategorilendirmek mümkündür;

Aşırıya Kaçmak: Tek bir olay, olgu ya da şahıslardan yola çıkarak toplumun geneline yapılan olumsuz genelleyici atıf yapılan kategorilerdir.

Küçük Düşürmek: Ahlaksız, adi, utanmaz gibi söylemlerin yer aldığı kategorilerdir.

Husumetlik /Hasımlık Söylemi: Bir millet ya da grup hakkında kin duygusu ve dargınlık yaratan söylemlerin yer aldığı kategorilerdir.

Normal Kimlik Ögesini Sevilmeyen, Aykırı Unsurlar Olarak Kullanma: Normal bir kimlik ögesini antipatik durum gibi sembolleştiren söylemler kategorisidir (Örnek; Senin baban Ermeni zaten) söylemler kategorisidir (Çınar, 2003, s.144).

Yeni medyada kullanılan nefret söylemleri benzer kategorilerde giderek artmıştır. Binark ve Çomu’ya (2003, s.208) göre, kullanıcıların içeriklerin oluşturulmasında nefret söylemleri üzerindeki rolleri öne çıkmaktadır. Bu rollerini farklı nefret kategorilerinde üretmektedirler. Bunlardan birkaçı ırkçılık ya da cinsel kimlik yönelimleri ile ilgili olabilmektedir. İçerik üreten kullanıcıların sadece kendi fikirlerini ifade etmeleri bile nefret söylemini doğallaştırabilmekte ve nefret söyleminin yayılımına olanak tanımaktadır. Yeni medyadaki nefret söylemi medyanın hipermetinsellik, multimedya gibi özellikleri sayesinde daha da güçlenmektedir. İçerik üreticilerinin etiketlemeleri ya da davranışları söylem kullanımları ile ortaya çıkmaktadır. Bu söylem kullanımları birçok farklı grupları hedef almaktadır.

Van Dijk’ın da söylediği gibi nefret söylemi sorunu sadece medyanın sorunu değildir. Medyada azınlıkların nasıl sunulduğu sorundur. Medyaya sahip olanlar medyayı suistimal ederek söylemi çerçevlendiren bağlam ile hâkimiyet de kurmaktadır. Bu hâkimiyet ile zihinsel kalıpları de inşa etmektedirler (Çınar, 2003, s.132).

Binark ve Çomu’ya (2003, s.208) göre farklı grupları hedef alan nefret söylemlerinin sosyal medyada ortaya çıkış kategorilerini şu şekilde belirtmek mümkündür;

Politik Fikirlerdeki Nefret Söylemi Aynı siyasi fikre inanan insanları hedef alan nefret söylemleri kategorisidir.

Kadınlar Hakkındaki Nefret Söylemi: Kadınları itici tanıtan ifadelerin kullanıldığı söylem kategorileridir.

Göç Edenlere Ve Farklı Etnik Gruplara Yönelik Nefret Söylemi: İrkçi söylemlerin ön planda olduğu söylem kategorileridir.

Cinsel Kimlikler Hakkındaki Nefret Söylemi: Kamusal alanda hedef alınan grupların tehdit yarattığı ya da sapkın oldukları yönünde iddiaların ortaya atıldığı söylem kategorileridir.

İnanç Ve Görüşler Hakkındaki Nefret Söylemi: Dünyadaki farklı inanç grup ve görüşlerin arasında ötekiliklerin ortaya atıldığı söylem kategorileridir.

Engeli Olan Ya Da Hastalıklar Hakkındaki Nefret Söylemi: Ruhsal ya da fiziksel sağlık üzerinden kişilerin hedef alındığı söylem kategorileridir.

Sosyal medyada fikir grupları ve etkileşim sağlayan ağ yapıları vardır. İnsanlar bu teknolojik ağlar üzerinden fikir ve düşünceleri hakkında bağlılık kurabilmektedirler. Dolayısıyla yeni medyanın çok farklı grup ve yapıları destekleyebilen söz üretiminde önemli bir zemin olduğu söylenebilir. Toplumsal dinamikleri etkileşime sürükleyen bir yapısı olduğu vurgulanabilir.

2.2. GÖÇ OLGUSU VE GÖÇÜN SEBEPLERİ

Göçün günümüzde toplumları etkileyen bir parametre olduğu söylenebilir. Kavram olarak mekânın değişikliği ile ortaya çıkan göç, insanların yaşamsal coğrafyalarının yerini değişikliğe uğratabilmektedir. Pek çok farklı yaşam biçimlerine karşı duruşu temsil eden göç olgusu ayrıca insanların yaşam biçimlerini de temsil edebilmektedir. Göçün insan iradesiyle yapılması ya da şartlar altında maruz kaldığı duruma direnemediği için göç etmesinden söz edilebilir. Türkiye'nin transit ülke konumunda olması göç alma ve verme potansiyelini artırmaktadır. Göç olgusu coğrafi, sosyal ve kültürel etkilere maruz kalan bir mücadelenin sonucudur (Özer, 2004, s.32). Petersen'e göre (1996, s.3), dört farklı göç biçimi vardır; Bunlardan ilki, ilkel göçtür. Doğal afetlerin sebep olduğu göçlerdir. İkel taşınma yapan insanlar önceki yaşam biçimlerini devam ettirmek için benzer ortamlar aramaktadırlar. İkel taşınmada ile göç edenler süreci kısmen kendileri kontrol edebilmektedir.

İkincisi mecburi göçlerdir. Sosyal bir baskı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu göç ile yaşam biçimleri tamamen değişmektedir. Yaşam biçimleri üzerindeki kontrol tamamen ortadan kalkmaktadır. Üçüncüsü bağımsız göçlerdir. Bu göç türünde insanlar hangi şehir ya da ülkeye gidecekleri konusunda özgürdürler. Kendi tercih haklarını kullanmaktadırlar. Çalışma amacıyla başka bir ülkeye göç etmek örnek olarak verilmektedir. Dördüncüsü toplu ve kişisel göçler; Büyük bir ekip halinde göç etmektedirler. Aile ve bireylerin bir grup halinde göç etmeye karar vermeleri sonucu meydana gelmektedir. Sadece tek bir bireyin göçü olarak düşünülse de çekirdek aileyi temsil etmesi açısından bireysel göçler olarak tanımlanmaktadır. Göç ettikleri yerlerde önderlik yapabilmektedirler. Geriden gelenler için yaşayacakları yerin imkanları hakkında kılavuzluk etmektedirler. Art arda gelen göçmenler için göç dalgası oluşturulmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Göç, insanların istekleri dışında gerçekleşen her türlü olayın sonunda mecbur bırakılmasıdır. Özgür iradeye bağlı olarak yapılan göçler de mevcuttur. Kitlese olarak ya da bireysel yaşanan bu hareketler göçün ortaya çıkaracağı etkileri hesaplamak için önemlidir (Çınar, 2003, s.133).

Peterson, göçe neden olan unsurların en önemlisi olarak ekonomik faktörleri vurgulamaktadır. Ekonomik faktöre alt orta ve üst gelir durumundaki sınıfların çeşitli etkiler oluşturduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna göre göç olgusu dört farklı göç biçimi olarak ele almıştır. Göçün sonuçları bireye ve topluma pek çok farklı şekilde tesir etmektedir. Ekonomik nedenlerden güvenliğe kadar pek çok neden göçün sebepleri arasında sıralanabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Dolayısıyla göçün sebeplerini başlıklar halinde vurgulamak önemlidir.

2.2.1. EĞİTİM

Üniversitelerin toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek olan iş birliklerinde yetersiz kalmaları işin pratiğe geçirilmesinde zorluklara neden olmaktadır. Bu durum ülkede yapısal anlamda işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bunu özetleyen sonuç ise gençlerin iş ve mesleki kariyerini devam ettirebileceği olanaklar için başka bir ülkeye göç etmektedir (Şahinöz, 1982, s.53).

Dolayısıyla eğitimli kişiler, doğup büyüdüğü ülkelerden başka ülkelere göç edebilmektedirler. Eğitimli kişilerin göç etmek istemelerinin nedenleri, uzmanlık alanındaki iş fırsatlarının kısıtlı olması ya da işi ile ilgili maddi zorluklar yaşaması olabilmektedir. Daha iyi hayat standartlarını yakalayabilmek için ya da daha iyi bir istikbal için göç ettikleri ülkeye yerleşebilmektedirler. Farklı coğrafyalara göç etmek isteyen insanlar sosyo ekonomik faktörlü statü için de göç edebilmektedirler. Yaşadığı ülkedeki eğitim şartlarında akademik kariyeriyle ilişkili iş birlikleri için yetersiz kalınması da önemli faktör olabilmektedir. Ülkedeki mali ve sosyal politikalar da göç nedeni olarak vurgulanabilir.

2.2.2. SOSYAL ŞARTLAR

İnsanlar sağlık, eğitim ya da kültürel konularını artırmak için sağlık, eğitim ve kültürel olanak ve fırsatları yakalamış olan ülkelere göç etmektedirler. İnsanlar göç ettiklerinde sağlıkla ilgili güvenliklerini sağlamak isterken maddi koşullarını da yeniden yapılandırmak zorundadırlar. Bu sebeple insanlar tarafından gerçekleştirilen göçlerin maddi ve manevi tatmini sağlamak amacıyla yapıldığı bir gerçektir. Ayrıca farklı coğrafyalarda birbirinden uzakta yaşayan aileler de birlikte yaşamak amacıyla bir araya gelmektedirler (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Dolayısıyla göç yetersiz kamu hizmetleri, güvenlik, savaş gibi pek çok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

İnsanların bir yılın belirli bir zamanını farklı mekanlarda geçirmek istedikleri için yaptıkları ya da düzenledikleri mevsimlik göçler vardır. Farklı bir ülke ya da memlekette farklı kültür ve yemekleri deneyimlemek amacıyla gidenler göç etmiş sayılmaktadırlar. Bu kısa süreli göçlerde pek çok farklı kültüre sahip insanlar bir araya gelmektedirler (Sağlam, 2006,s.34).

2.2.3.İŞ GÜCÜ

Göçün en önemli sebebinin ekonomik kaynaklı olduğu söylenebilir. Açlık, fakirlik ekonomik kaynaklı toplumsal problem olabilmektedir. Bu problemleri yaşayan insanlar buldukları coğrafyayı ekonomik problemlerini çözüme ulaştırabilmek için terk edebilmektedirler.

Göç etmenin amacı yeni yaşam olanaklarını bulmak içindir. Göç etmeye neden olan iki faktör bulunmaktadır. İlkinde mekânsal değişiklik ikincisinde de mekânsal değişiklik sonucu ekonomik gelir sağlanmaktadır (Doğan ve Durgun 2012, s. 23). Sosyal yaşamın dengesini yeniden yapılandırabilmek için gösterilen çabanın göç olduğu söylenebilir. Dolayısıyla çalışmak amacıyla yabancı bir ülkeye işgücü olarak girmeye çalışan bir kişinin önceliği çıkış yaptığı ülkenin iş fırsatı sunan sektörlerinde çalışmak olduğu vurgulanabilir. Bunun yanında iş gücünün pek çok göç eden kişiler için yeni imkan ve yeni sorunlar da ortaya çıkardığı söylenebilir. İş göçü sonucu ortaya çıkan sorunlar rakamsal değerlerinden çok daha büyük olabilmektedir. Bu sorunun sadece ekonomik açıdan ele alınması diğer pek çok kültürel ya da sosyal durumların göz ardı edilmesine anlamına gelebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik gelişmelerin gerilediği ya da hızlı olmadığı ülkelerde iş fırsatlarının da yeterli olmadığı söylenebilir. İşsizliklerin yaşandığı coğrafyalarda iş bulmak ve maddi kazanç sağlamak amacıyla yapılan göçlere iş gücü göçü olduğu söylenebilir.

2.2.4. MÜBADELE

Mübadele değiş ve tokuş kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. İki farklı ülkenin anlaşması ile vatandaşlarını birbirlerine yönlendirmeleri anlamına gelmektedir. Harp sonrası değişime uğramış olan sınır çizgileri ülkelerinden kopup gelmiş kişilerin yaşadıkları ülke ile irtibatlarının kopmaması için uygulanan bir yöntemdir. Diplomasiler sonucu göç eden kişilerin yaptığı göçün olumsuz yanı ise din ve etnik bağlamda yapılmasıdır. Doğdukları toprakları terk eden kişiler kültürlerini de kaybetmektedirler (Cankara, 2020, s.32).

Mübadele değişim anlamına gelmektedir. Lozan konferansının imzalanması ve Türkiye’de yaşayan Rumlar ile Yunanistan’daki Müslüman Türklerin değişimi için kullanılmıştır. Göç edilme koşullarında değişim yaşayan kişiler mübadil olmaktadır (Doğan ve Durgun 2012, s. 32).

Dolayısıyla mübadelenin bir kişi ya da grubun yaşam alanlarından ayrılıp yer değiştirmeleri sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. İnsanlar topraklarından ya da yuvalarından koparılıp farklı diyarlara gitmek için zorlanabilirler. Böylece istenilmeyen sebeplerden kurtulmak için göç edebilmektedirler. İstenilmeyen sebepler farklılık gösterebilmektedir. Sonuç olarak zorunluluktan göçlerde diplomatik zorlamalar güç olabilmektedir.

2.2.5. SAVAŞ

Bir ülkenin yüz yüze kaldığı çatışmalar ya da siyasi sıkıntılar sonucu göçler yaşanmaktadır. O ülke topraklarında yaşayan insanlar için pek çok kişilik haklarının kaybına neden olmaktadır. Bu sebeple inşalar göç etmek zorunda kalmaktadırlar (Cankara, 2020, s.38). Kazakistan topraklarındaki nükleer bomba denemesi bu coğrafyada yaşayan insanların topraklarını terk etmesine zorlamıştır (Taşçı, 2009,s. 188-189). Savaş ve göç hareketlerinde en savunmasız kalan kadın ve çocuklar olduğu söylenebilir. Savaş sonrası topraklarından göç eden kadınlar göçün stres kaynaklarından etkilenebilmektedirler. Mülteci kadın ve erkeler kamplarda pek çok kişisel sağlık problemini aşmak zorunda kalabilmektedirler. Savaş sonrası göç, ülkelerini terk eden insanlar üzerinde yaşamsal stres faktörü oluşturabilmektedir.

2.3. AFGANİSTAN’DAN TÜRKİYE’YE GÖÇ

Tarihi ticaret yollarının ortasında Afganistan aynı zamanda doğu ile batı arasında ticarete köprü olmuştur. Afganistan Türkistan’ın en yoğun nüfusuna sahiptir. Başkenti Kabil’dir. Yüz ölçümü ise 652,230 km² ‘dir ve nüfusu 30 milyondur (Cankara, 2020, s.2).

Türkiye’nin sürekli göç alıp vermek amacıyla giriş çıkış yapan göçmenlerin bir bağlantı noktasıdır. Çevresindeki ülkelerin yaşadıkları iç problemler yüzünden coğrafyalarını terk etmişlerdir ve Türkiye de bu durumdan etkilenmiştir. Avrupa ile bağlantısının olması Asya coğrafyasından göç edenler için giriş çıkış yapanlar için önemli olmuştur. Türkiye’ye göç etme nedeni çevremizdeki ülkelerin ekonomik ya da iç savaş problemleri ile dağılma noktasına gelmiş olmalarındandır. Afganistan’ da yaşayan Afgan toplumu ya kendi istekleri ile ya da yerinden edilerek göç etmişlerdir. Afganistan’ın tarihi kaderi kitlesel göç hareketleri ile yüzleşmektedir. Bu göçün sonuçlardan Türkiye de etkilenmektedir. Afgan halkının Türkiye’de kalmalarının nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür; Birincisi eğitim, iş gücü gibi düzenli göç sebepleridir. İkincisi uluslararası anlamda korunma statüsüne sahip kişilerdir. Üçüncüsü ise ilk grubun dışındakileridir. Düzenli olmayan göçlerle ve geri gönderim merkezlerindeki göçmenlerdir (Eryurt ve Koç, 2017, s.20). Afganistan coğrafyasından batıya doğru gerçekleşen ilk kitlesel göç, Sovyetler Birliğinin işgali ile oluşmuştur (Han, 2011, s.84). Taliban ile ortaya çıkan çatışmalar Afganistan halkının ikinci bir göç yaşamasına neden olmuştur. Bu göç 1994 ile 2001 yılları arasında yaşanmıştır Dünya tarihinde 11 Eylül olaylarının Afgan göçü üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Afgan halkının kendi coğrafyasından göç etmesinin ve günümüze dek de süren sürecin zincirini 11 Eylül olayları oluşturmaktadır. George W. Bush dünyaya, saldırıyı yapanların El- Kaide terör örgütü olduğunu açıklamıştır. Taliban lideri Ladin’i devireceğini açıklamıştır. Amerika El Kaide ile savaşmıştır. Bu savaştan Afgan halkı etkilenmiştir ve yaşadıkları coğrafyayı terk etmişlerdir (Cankara, 2020, s.447-460).

Düzenli olmayan şekillerde göç eden Afganların gittikleri ülkelerde ekonomik kalkınma için ihtiyaç iken günümüz şartlarında istenilmeyen göçmen olmuşlardır (Yıldırım, 2018, s. 131). Afganistan'dan Türkiye'ye gelen Afgan göçmenler düzenli olmayan şekillerde göç akımı gerçekleştirebilmektedirler. Bu düzensiz göç akımı ülke topraklarını her anlamda tehdit edebilmektedir. Bu tehdit unsurları politik, kültürel ya da sosyal imkanlar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Son yıllarda yoğun şekilde Afgan göçmenlerin nüfus hareketleri ile ilgili büyük problemlerle karşılaşmaktadır. Bundan dolayı bu problemlere karşı tutumunu değiştirmiştir. Hem insan hakları çerçevesinde hem de ülke için tehdit oluşturabilecek durumlar için öngörü çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Ünal,2014, s.68).

Dolayısıyla göçün beraberinde taşıdığı problemler göçü alan ülkeleri yeni çözüm arayışlarına götürebilmektedir. Göçmenlerin maruz kaldığı istikrarsızlıklar ve huzursuzluk göç etmelerine neden olabilmektedir. Göç ettikleri ülkelerde de yeterli şekillerde gereksinimlerini karşılayamamaları ve gerekli kaynaklara ulaşamamaları hem göç ettikleri ülkedeki insanlar hem de bireysel stres kaynağı oluşturması açısından yeni sorun ve çözüm arayışlarını gündeme getirebilmektedir. Göçmenler ülkeler için dinamik sorun kaynağı oluşturabilmektedir.

3.YÖNTEM

Araştırmada kullanılan yöntem olan içerik analizi nicel ve nitel olmak üzere iki farklı incelemenin gerçekleştirilebildiği bir metottur. Bu çalışmadaki veri analiz planına göre nitel araştırma yönteminde veriler çalışmaya çeşitlilik ve esneklik kazandırmıştır.

İçerik analizi sosyal bilimler alanında kullanılan bir araştırma tekniğidir. Öncelikle toplumbilimleri daha sonra iletişim çalışmalarında kullanılmıştır (Aziz, 1990, s.105). Wolcott'a göre (1994), nitel veri analizi üç şekilde elde edilir. İlki elde edilen verilerin orijinal halini değişikliğe uğratmadan ve gerektiğinde katılımcıların söylediklerini doğrudan alarak betimsel bir yaklaşım kullanmaktır. İkincisinde, neden sonuç ilişkisine ulaşabilmek için sistematik analiz yapılmaktadır. Bu analiz birinci yaklaşıma bazı benzerlikler taşımaktadır. Elde edilen veriler betimsel olarak sunulmaktadır. Bu betimlemelerin sonucu temalandırılır. Temalar arası ilişkileri kurabilmeleri için okur için araştırmacılar ek analizler sunar. Üçüncüsünde ise araştırmacı kendi yorumunu katmaktadır. Temel aldığı veriler birinci ve ikinci analizlerde elde ettiği analizlerdir. Bu aşamada araştırmacının öznel ve özgün yorumu da ortaya çıkmaktadır.

İçerik analizi elde edilen verilerden açıklama yapmayı ve bu veriler arasında ilişkiyi amaçlamaktadır. Betimsel veriler içerik analizi ile derinlemesine işlenmektedir. Böylece betimsel analiz ile bahsedilmemiş tema ve konuların bir kestirimi ya da tahmini yapılabilmektedir. Bu amaçla elde edilmiş veriler ilk olarak kavramsallaştırılmakta daha sonra da elde edilen sonuçlar kavramlar arası ilişkilendirmeler ile temalar tespit edilmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan içerik analizi yöntemi ile birbirine benzeyen veriler belirli kavramlar ve temalar doğrultusunda toplanmıştır. Ayrıca içerik analizi yapılırken birtakım izlenmesi gereken aşamalar ile düzenlemeler ve yorumlar yapılmıştır.

3.1 EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini içerisinde mültecilere yönelik nefret söylemi barındıran içeriklerin oluşturulduğu sosyal medya platformları meydana getirmektedir. Araştırmanın örneklemini ise özellikle güncel olayların sosyal medya platformunun gündeminde yer edindiği Twitter adlı sosyal medya platformu oluşturmaktadır. Araştırmada gündemlerin yer aldığı Twitter keşfet butonundan "Afganistan uyruklu" anahtar kelimesi ile gerçekleştirilen arama sonucunda çıkan tweetler oluşturulan kodlama cetveli yardımı ile analiz edilmiştir.

Analiz edilen tweetlerin oluşturulduğu tarih 1 Şubat ve 10 Mart 2022 arasında arasını içermektedir. Bu tarihin kapsamı araştırmanın güncelliğini sağlanması sebebiyle seçilmiştir.

3.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Araştırmanın veri toplama tekniği daha önce de farklı araştırmalarda kullanılan bir kodlama cetvelinin güncellenmesi sonucunda meydana gelen olumlu, olumsuz ve nötr kelimelerin birleşimi gelişimini içeren yeni bir kodlama cetvelidir. Bu kodlama cetveli içerisinde şu kelimeleri barındırmaktadır; Olumlu: kutsal, saygı, sevgi, hoş görü, kaynaşma, kurtarma, güven, uyum, güzellik, mutluluk, başarı, yardımlaşma, yardımcı olma, dayanışma, iyileştirme, prestij, eğitim, temsil, suçsuz, ziyaret, etkileyici, hoş-a-una gitmek, yükselmek, gelişmek, güçlendirmek, övgü, sığınma, desteklemek, hediye, kabul, gönüllülük, barış, umut, ticaret, yalnız bırakmamak, yanında yer almak, serbest. Olumsuz: cinayet, yaralama, saldırgan, çatışma, terör, infaz, saldırı, kavga, ölü, hakaret, küfür, sınır dışı, kaçakçılık, tartışma, örgüt, şiddet, istismar, kılıç, tutuklama, operasyon, katliam, husumet, endişe, yasa dışı, tehdit, rehin, işgal, suç-lamalar, öfke saçma- lenme, kadına şiddet, silah, darp, taciz, kaçma, ölü öldürme, işkence, vahşet. Nötr: önerme, iddia etme, örtünme, anlaşma, görüşme, bildirme, açıklama, anlatma, savunma, yer verme, söyleme değinme, dedi, belirtme, ekleme, gözaltı, belirleme, öğrenci, turist, bakan, izlenimi verme, iddia etme, şüpheli, öğrenildi, araştırma, duyurma.

3.3. SINIRLILIKLAR

Araştırmanın belirli tarihler arasını kapsamı araştırma çerçevesinde bir sınırladığı ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacıların zaman sınırından meydana gelmektedir. Ayrıca araştırma kapsamında incelenen tweetlerin birbirinin tekrarı olduğu tespit edildiğinde yalnızca bir tanesi analize tabi tutulmuştur Araştırmacılar tarafından elde edilen sonuçları akran testine tabi tutulmuş ve kodlama cetveli dışında kelimeler bulunduran tweetlerde ortak bir yargıya varılmıştır.

4. BULGULAR

Tarih	Olumlu		Olumsuz		Nötr		Toplam
	Sayı	Fr	Sayı	Fr	Sayı	Fr	53
1- 10 Mart 2022	3	%5,6	48	%90,5	2	%3,9	%100

Tablo 1: 1- 10 Mart 2022 tarihleri arasında “Afganistan uyruklu” kelimesiyle oluşan nefret söylemi oranı

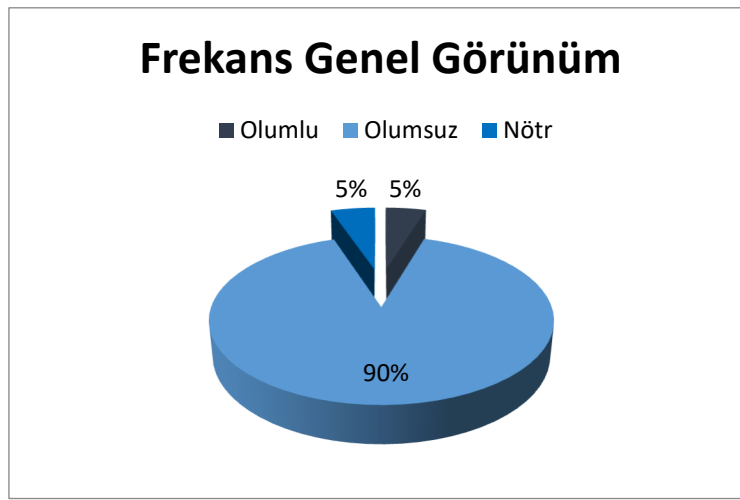
Kodlama cetveli çerçevesinde Mart ayının ilk 10 gününde; 1- 10 Mart 2022 arasında Twitter’ da gerçekleştirilen “Afganistan uyruklu” anahtar kelimesiyle oluşturulmuş nefret söylemi bulguları Tablo1’de görülmektedir. Tabloya göre Afganistan uyruklu kelimesini içeren toplam 53 adet tweetin %90,5 ‘i olumsuz kelimelerden meydana gelmiştir. Aynı tarihler arasında anahtar kelimeyle atılan toplam 53 tweetin %5,6’sı olumlu, %3,9’u nötr olarak saptanmıştır.

Tarih	Olumlu		Olumsuz		Nötr		Toplam
	Sayı	Fr	Sayı	Fr	Sayı	Fr	
1 – 2 Şubat 2022	3	%3,75	70	%90	5	%6,25	80

Tablo:2. 1- 28 Şubat 2022 tarihleri arasında Afganistan uyruklu” kelimesiyle oluşan nefret söylemi oranı

Tablo 2’ de 1-28 Şubat 2022 tarihleri arasında ise Afganistan uyruklu anahtar kelimesi üzerinden toplam 80 adet tweet atıldığı görülmektedir. Bu tweetler de tablo 1’deki gibi %90 oranında olumsuz

kelime içermiştir. Bu durum Mart ayının ilk 10 günü ile şubat ayının tamamının benzer şekilde geliştiğine işaret etmektedir.

Grafik 1: 10 Mart – 1 Şubat 2022 tarihleri arasında “Afganistan Uyruklu” anahtar kelimesi ile oluşturulan nefret söylemi

10 Mart – 1 Şubat 2022 tarihleri arasında anahtar kelime ile atılan tweetlerin genel görünümü Grafik 1’de yer almaktadır. Grafiğe göre analiz edilen toplam 131 tweetin 118’i olumsuz kelimelerle meydana gelmiştir. 6 adet olumlu tweet bulunurken 7 adet de nötr kelimelerle oluşturulmuş tweet atılmıştır. Bu rakamlar frekans olarak yorumlandığında olumsuz tweet sayısı %90,12’ye, olumlu tweet sayısı %4,70’e olumsuz tweet sayısı ise %5,12’e tekabül etmektedir.

5.SONUÇ

Nefret söylemi bugün her alanda bireyin karşısına çıkabilmektedir. Dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi düşünce ve benzeri pek çok konu hakkında nefret söylemi oluşturulabilmektedir. Özellikle çok sayıda kullanıcısı bulunan ve gündem konularını takip etmeye yarayan sosyal medya platformlarında nefret söylemi sıklıkla görülmektedir. Farklı ülkelerde yaşayan bireylerin genellendiği sosyal medya içeriklerinde nefret söylemine yoğun olarak rastlanmaktadır. Sosyal medya bu noktada olumsuz yargıların yayılarak kişilere karşı nefret algısının oluşturulmasında aracı bir rol oynamaktadır.

Araştırma bulgularından elde edilen sonuca göre “Afganistan uyruklu” anahtar kelimesi ile Twitter’da oluşturulan 131 tweetin 118’i olumsuz öğeler içermiştir. Bu olumsuz öğelerin büyük çoğunluğu ölüm, tartışma, yaralama, saldırma, taciz tecavüz, kaçakçılık gibi olaylarla çerçevelenmiştir. Dolayısıyla 10 Mart – 1 Şubat 2022 tarihleri arasındaki incelemede oluşturulan tweetlerin büyük çoğunluğunun olumsuz kelimelerle yer aldığı görülmüştür.

Bu durum Twitter 'da Afganistan uyruklu kelimesi ile oluşturulan tweetlerin olumsuz yargılar içerdiğini ve bunu sürekli tekrar ettiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla içerikte yer verilen kişiler genellenerek sorumluluk Afganistan uyruklu bireylerin tamamına yüklenmiştir. Üretilen olumsuz içeriklerde bireyin dini, dili, ırkı, cinsel tercihi gibi bilgilere vurgulayıcı şekilde ya da o bireylerin geneline yayılarak yorumlanması bu kişiler hakkında olumsuz yargının artmasına neden olurken dışlanma, değiştirmeye çalışma, düşmanlaştırma gibi istenmeyen sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir. Bireylerin dil, din, ırk, cinsiyet, cinsel tercih gibi olgular için oluşturdukları tweetlerde nefret söylemi ile ifade özgürlüğünü karıştırmaları da muhtemel bir sonuçtur. Bu doğrultuda gerek sosyal medya platformlarının sorumlu davranması gerekse bireylerin bilinçlenmesi önemli bir husustur.

6. ÖRNEK TWEETLER

Örnek 1: 24 Şubat 2022'de oluşturulmuş olumlu bir tweet örneği.

Örnek 2. 3 Mart 2022'de oluşturulmuş olumsuz tweet örneği.

Örnek 3. 14 Şubat 2022'de oluşturulmuş nötr tweet örneği.

Kaynakça

- Aziz, A. (1990). *Araştırma yöntemleri, teknikleri ve iletişim*. Ankara : İlad Yayınları.
- Binark, M., Çomu, T. (2003). Yeni medya ortamında nefret söylemi, medya ve nefret söylemi kavramlar mecralar tartışmalar. *Hrant Dink Vakfı Yayınları*, İstanbul.
- Bleich, E., (2011), The rise of hate speech and hate crime laws in liberal democraci, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol.37, No.6, 920.
- Cankara, Y. (2020). Tarihsel süreç içerisinde Afganistan'ın göç sorunu ve Türkiye'ye yansımaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt 124. Sayı 245, ss. 447-460.
- Culpeper, J. (2021). Impoliteness and hate speech: *Compare and contrast*. *Journal of Pragmatics*, 179, 4–11.
- Çelik, E. (2013), Nefret söylemi ifade özgürlüğünün neresinde?, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:4 Sayı:2., 216.
- Çınar M. (2013). *Habercilik ve nefret söylemi, medya ve nefret söylemi kavramlar mecralar tartışmalar*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Demirbaş, T. (2017). Nefret söylemi ve nefret suçları, *Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt. 19, Özel Sayı-2017, s. 2693-2701.
- Doğan, C. (2017). Düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye ekonomik açıdan etkileri. *Tarih Okulu Dergisi*, 10(31), 315-329.
- Doğan, E., (2015), *Televizyon haberlerinde nefret söylemi: Suriyeli sığınmacılar örnek olayı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Doğan, Y. (2019). Trabzon'da yaşayan Afganistan uyruklu sığınmacıların göç deneyimleri ve sorunları. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 11-29.
- Doğan, G. ve Durgun, B. (2012). Arap baharı ve Libya: tarihsel süreç ve demokratikleşme çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 61-90.
- Ertekin, E. ve Uçar, S. (2016). Nefret söylemi ve nefret suçları: LGBT bireyler konuşuyor, *Hukuk Kuramı*, Cilt. 3, Sayı. 3, 41-56.
- Ekici, S., Tuncel, G. (2015). Göç ve insan. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(1), 9-22.
- Eryurt M.A., Koç İ. (2017). Türkiye'de Afganistan uyruklu uluslararası koruma başvurusu ve statüsü sahipleri üzerine analiz: Türkiye'ye geliş sebepleri Türkiye'de kalışları gelecek planları ve amaçları. *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi*, Ankara.
- Görgenli, M. (a2003). Nefret söylemi ve nefret suçları, medya ve nefret söylemi kavramlar mecralar tartışmalar. *Hrant Dink Vakfı Yayınları*, İstanbul.

- Göregenli, M. (b2013). *Temel kavramlar: Önyargılar, özcü inançlar ve ayrımcılık*. M. Çınar (Ed.). Medya ve nefret söylemi. İçinde (s. 23-37). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Grosfoguel, R. (2016). What is racism?. ://jwsr.pitt.edu/ojs/jwsr/article/view/609/743, Erişim Tarihi: 14.03.2022.
- Han, A. K. (2011). Sovyet işgali ve sürekli özgürlük: Afganistan'da süper güç müdahalelerinin uluslararası sisteme etkileri üzerine karşılaştırmalı bir jeopolitik inceleme. *Ortadoğu Etütleri*, 2(2), 84.
- İnceoğlu, Y. (2012). *Nefret suçları ve nefret söylemi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaymak, A. (2010). *Yeni medyada nefret söyleminin hukuki boyutu*, Yeni medyada nefret söylemi, Ed: Tuğrul Çomu, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Karan, U. (2012). *Nefret içerikli ifadeler, ifade özgürlüğü ve uluslararası hukuk. Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*, Ed: Yasemin İnceoğlu, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kurt, G. (2019). Yeni medyada nefret söylemi: Youtube'da Suriyeli mültecilere karşı üretilen nefret söylemi üzerine bir araştırma. *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 5 (1), 1-20.
- Küçük, A. (2003). İfade hürriyetinin unsurları. *Liberal Düşünce Topluluğu*, Ankara.
- Matsuda, M. (1989). Public response to racist speech considering the victims story , *Michigan Law Reiver*, vol. 87. 2321.
- Meyer, D. (2008). Queer karşıtı şiddeti yorumlamak ve yaşamak: LGBT nefret suçu mağdurları arasındaki ırk, sınıf ve cinsiyet farklılıkları, *İrk, Cinsiyet ve Sınıf*, Cilt 15, No. 3/4, 262-282.
- Özer, İ.(2004). Kentleşme, kentlileşme ve kentsel değişim, *Ekin Kitabevi*, Bursa.
- Özlu, E.G. (2015). ABD yüksek mahkemesi ve iham kararları ışığında ifade özgürlüğü ve nefret söylemi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Petersen, W. (1996). A general typology of migration, theoris of migration. robin cohen(der.), Edward Elgar publishing limited içinde, England.
- Sağlam, S. (2006). Türkiye'de iç göç olgusu ve kentleşme. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 5, 34.
- Saeed, A. (2019). An overview of Islamophobia as othering. *Global Mass Communication Review* , 4 (1), 1-9.
- Samur, H. (2017). Avrupa'nın önyargılarının ve çelişkilerinin bir sonucu olarak İslamofobi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15 (29), 147-173.
- Staki, I. (2011). The Homophobia and hate speech in Serbian public discourse: How nationalist myths and stereotypes influence prejudices against the LGBT, *Minority Equal Rights Review*, Vol. 7, 46.
- Şahinöz, A. (1982). Beyin göçü ve teknoloji sorunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 15(4), 49-62.
- Taşçı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 10,177-204.
- Tosun, Ç. (2020). Irkçılık ve nefret söylemi bağlamında George Floyd'un Ölümü Haberlerinin Analizi: *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt, 10, Volume:16 Sayı Issue :32, : 2528-9535.
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal World of Turks*, Cilt 6, 3, 68.
- van Dijk, T. A. (1991). *Racism and the press*. London and New York: Routledge.

Vardal, Z. B. (2015). Nefret söylemi ve yeni medya, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 133.

Yaşar, H.ve Öksüz, O. (2020).Nefret söyleminin inşasında sosyal medyanın rolü: ekşi sözlük örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*, Volume 7,Issue 2, 1383-1408 1385.

Yeşiladalı, B. ve Gökçiçek, A. (2011). *Ayrımcılık yasağı kavram, hukuk, izleme ve belgeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları.

Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: istikrarlı mülteciler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, 2, 128-159.

Walcott, H. F. (1994). Transforming qualitative data: description, *Analysis and Interpretation*. London: SAGE Publications.

Waseem, Zeerak., D. Hovy., (2016). Hateful symbols or hateful people? predictive features for hate speech detection on Twitter. *California: Association for Computational Linguistics*, 88-93.

Weber, A. (2009). *Nefret söylemi el kitabı*, İstanbul: Avrupa Konseyi.

Woods, B.J. (2017). LGBT Identity and Crime, *California Law Review* Vol. 105, No. 3667-733.

SOSYAL HİZMET ÖĞRENCİ VE MEZUNLARININ SİBER ZORBALIĞA İLİŞKİN DUYARLILIĞININ DİĞER BÖLÜMLERİN ÖĞRENCİ VE MEZUNLARIYLA KARŞILAŞTIRILMASI

Merve ER

Sosyoloji, Sakarya Üniversitesi
ORCID: 0000-0001-7733-5667

Özet

Bu çalışmanın amacı; sosyal hizmet bölümü öğrenci ve mezunlarının diğer bölüm öğrenci ve mezunlarına göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının karşılaştırılmasıdır. Araştırma, amacına uygun olarak Türkiye’de üniversite eğitimi görmüş ya da görmeye devam eden 847 bireyden oluşmaktadır. Bu bireylerin 434’ü sosyal hizmet öğrenci ve mezunuyken, 413’ü diğer bölümlerin öğrenci ve mezunlarından oluşmaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Veri analizleri için SPSS 22 programı kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılığı belirlemek için T Testi ve One Way ANOVA Testi, grup farklılıklarının kaynağını belirlemek için post hoc analizlerinden Games-Howell kullanılmıştır. Siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ile cinsiyet ($p = .011 < .05$), öğrenim türü ($p = .001 < .05$), bölüm ($p = .050 = .05$) ve babanın eğitim durumu ($p = .015 < .05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Sosyal hizmet bölümü öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılığının diğer bölümlerin öğrenci ve mezunlarından daha yüksek olduğu sonucu elde edilmiştir.

COMPARISON OF THE SENSITIVITY OF SOCIAL WORK STUDENTS AND GRADUATES TO CYBER BULLYING WITH STUDENTS AND GRADUATES OF OTHER DEPARTMENTS

Abstract

The aim of this study is to compare the sensitivity of Social Work Department students and graduates to cyberbullying compared to other department students and graduates. The research consists of 847 individuals who have studied or continue to study in Turkey. Of these individuals, 434 are social work students and graduates, while 413 are students and graduates of other departments. A Personal Data Sheet and A Sensitivity Scale to Cyberbullying were used in the research. SPSS 22 was used for data analysis. The T test and one way ANOVA test were used to determine the difference between groups, and Games-Howell from post hoc analyses were used to determine the source of group differences. Gender with sensitivity to cyberbullying ($p = .011 < .05$), type of education ($p = .001 < .05$), department ($p = .050 = .05$) and father's educational status ($p = .015 < .05$) a significant difference was obtained between the variables. It was concluded that the sensitivity of Social Work Department students and graduates to cyberbullying was higher than that of other departments..

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, siber zorbalık, duyarlılık, üniversite öğrencileri.

GİRİŞ VE AMAÇ

Bilişim teknolojileri günümüzde çok ilerleyerek hayatımızın her noktasına girmiş bulunmaktadır. İnternette alışverişten, aile üyeleriyle iletişime; bankacılık işlemlerinden, elektronik kitap okumaya; eski arkadaşlarımızı sosyal medya üzerinden bulup tekrardan iletişim kurmaktan, yeni insanları tanımaya ve yeni insanlarla sosyalleşmeye kadar ilerleyerek hayatımıza birçok alanda dahil olmaktadır.

Bu ilerleyiş yanında olumlu birçok özelliğe ek olarak olumsuz durumlar da getirmektedir. Sosyal medya kullanımının artması, gerçek ilişkilerin yerini sanal ilişkilerin alması, bireylerin internette geçirdikleri zamanın artması ve interneti kullanım amaçlarının değişmesi, bireylerin çevreleriyle geçirdikleri kaliteli zamanın azalması ve siber zorbalık bu olumsuz durumlara örnek olarak verilebilmektedir. Siber zorbalık; bireylerin bilgi iletişim teknolojileri üzerinden diğer bireylere karşı şiddet, hakaret, ırkçılık, taciz gibi davranışlarda bulunmasıdır. Bu davranışlar çokça kez tekrarlanacağı gibi bir seferlik de olabilmektedir, burada dikkat edilmesi gereken nokta bireyin nasıl etkilendiğidir.

Sosyal hizmet bütüncül yaklaşım perspektifinde işleyen bir bilimdir. Herhangi bir dezavantajlı grubu ele alırken onu tüm yönleri ile değerlendirir. Grup ile ilgili risk ve tehlikeleri göz önünde bulundurur. Sosyal hizmet mesleği, toplumun her kesiminden her yaş grubuyla çalışarak bireylerin refah seviyelerini arttırmaya, bireyleri güçlendirmeye, kendi kaderlerini tayin etmelerine yardımcı olmaya çalışmaktadır. Günümüzde teknoloji kullanımının artmasıyla bireyler sadece fiziksel ortamda değil aynı zamanda sanal ortamlarda da risk altında bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı müracaatçılarıyla çalışırken bütün risklerin farkında olmalı ve bunlara karşı duyarlı olmalıdır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’de sosyal hizmet bölümü okuyan öğrencilerin ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının incelenmesidir.

Siber Zorbalık

İnternet ve teknoloji kullanımı her geçen gün artmaktadır. Doğru amaçlarla kullanılmadığında bilgi teknolojilerinin kullanımı bireyleri risk altında bırakmaktadır. Kişilerin bilgi teknoloji araçlarına ve internete kolaylık ulaşması, sanal ortamdaki cezai yaptırımların az ya da hiç olmaması, sanal ortamda kişilerin anonim olması gibi etkenler bireyleri internet veya bilgi teknoloji araçları aracılığıyla oluşabilecek risklere savunmasız bırakmaktadır. Bu riskler arasında siber zorbalık da bulunmaktadır. Siber zorbalık, teknoloji araçlarını kullanarak birisini sürekli rahatsız etmek, o kişiye zarar vermek olarak tanımlanmaktadır (Beale ve Hall, 2007; Beran ve ark., 2012; Mason, 2008; Patchin ve Hinduja, 2006). Siber zorbalık, birisinin şifresini çalma, onu sahte hesaplarla rahatsız etme, sanal ortamdaki oyunlar esnasında online kavgalarda bulunma, fotoğraflarının, yazılarının altına kötü yorumlar bırakma, virüs içeren ekler/mailler gönderme siber zorbalık örneklerindedir (İnciler, 2015). Siber zorbanın iletişim araçları vasıtasıyla mağdurla istediği her an, her yerde ve mağdur nerede olursa olsun onunla iletişim kurma olanağına sahip olması, siber mağduru sürekli zorbalığa uğrama tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır (Kowalski ve Limber, 2007). Araştırmacılar siber zorbalığın görülme şekillerini yediye ayırmaktadırlar. Bunlar; online kavgaya, siber taciz, iftira, taklit, başkasının bilgilerini sanal ortamda izinsiz kullanma, dışlama ve tehdittir (Bamford,2004; Beran ve Li, 2005; Willard, 2005; Patchin ve Hinduja, 2006; Li, 2007; Hines,2011; Baştaç ve Altınova,2015). Siber zorbalık davranışı birisinin fotoğrafın altına yaptığı “Öl”, “Çok çirkinsin” benzeri ibareler olabileceği gibi mesajlaşma gruplarından çıkartılmak olarak da görülmektedir. Bu davranışlara maruz kalan birisinin siber zorbalığa uğradığını söylemek için davranışların süreklilik teşkil etmesi ya da bireyin birden fazla kez maruz kalması (Smith ve ark., 2006) gerekmektedir ancak bir defalık dahi olsa eylemin kişinin üzerindeki etkisi siber zorbalık olarak adlandırılabilir.

İnternetin kişilere anonim olma (Barlett ve Gentile, 2012; Bhat, 2008; Wong-lo ve ark., 2011) imkânı tanınması siber zorbalıktaki güç dengesini değiştirmektedir. Akran zorbalığında güç veya statü bakımından üstte olan zorba olurken siber zorbalıkta bu durum geçerli değildir. Ergen bir bireyin yetişkin bir bireye zorbalık uygulayabileceği gibi akranlardan güç olarak daha alt düzeyde olan güçlü olana siber zorbalık uygulayabilmektedir.

Siber zorbalıkta önemli husus kişinin bilgi iletişim teknolojilerine ne kadar hâkim olduğu ve kendisini, bilgilerini korumak için ne kadar önlem aldığıdır. Siber zorbalık araçlarına bakıldığında bireylerin zorbalık yapmak için yazılı mesaj, telefon, e-posta (Akbulut ve Eristi, 2011; Akbulut, Şahin ve Eristi, 2010; Finn, 2004; MacDonald ve Roberts-Pittman, 2010), fotoğraf veya video klip, sohbet odaları, sosyal paylaşım siteleri ve web siteler gibi araçları kullandığı görülmektedir.

Siber zorbalığa uğrayan bireyde; sosyal, duygusal, psikolojik ve akademik etkiler görülebilmektedir. Sosyal anlamda etkilere bakıldığında zorbalığa uğrayan bireyin sosyal ilişkilerinin olumsuz etkilendiği, iletişim kurmada güçlük çektiği görülmektedir. Siber zorbalığa uğrayan bireyin öfke, çaresizlik, intikam, üzüntü, korku (Finkelhor, Mitchell ve Wolak, 2000) gibi duygular hissettiği görülmektedir. Bazı bireylerde zorbalık davranışı sonucu oluşan üzüntü ve çaresizlik duyguları bireyde depresyona (Ybarra, 2004) ve intihara neden olabilmektedir. Sosyal çevresi zarar gören, duygusal olarak çökkün olan bireyin eğitim hayatında da sıkıntılar baş göstermektedir. Bireylerde devamsızlıkta artış ve notlarda düşüşler incelenmektedir.

Duyarlılık, başkasının duyguları gibi bir şeye karşı keskin bir algı veya yanıt anlamı olarak tanımlanmaktadır. *Siber zorbaca davranışlar da kişi için tehdit algısı oluşturabilen bir durumdur. Bu sebeple bunu tehdit olarak algılayan bireylerde duyarlılık durumunun gözlenmesi beklenebilir. Bu anlamda siber zorbalık duyarlılığı, "internet, cep telefonu gibi siber araçların kullanımı esnasında zorbaca davranışlara maruz kalmaya yol açabilecek davranışlardan uzak durma, bu türlü tehditlerin varlığından haberdar olma ve tedbir alma, tehdit oluşturabilecek uyarıcıları fark etmeye yönelik dikkati yüksek tutma davranışları" olarak tanımlanabilir* (Tanrıku, 2011; Akt. Tanrıku, Kınay ve Arıca, 2013).

Sosyal Hizmet ve Siber Zorbalık

Birleşmiş Milletler sosyal hizmetin tanımını; bireylerin birbiriyle ve çevresi ile uyum sağlamasını kolaylaştırmak amacını taşıyan örgütlenmiş çalışmalar olarak ve bu amacın bireyin, grubun ve toplulukların ihtiyaçlarını karşılamada ve toplum yapısındaki değişimlere uyum sorunlarını çözmeye yardımcı olmaya yönelik yöntemler yoluyla gerçekleştirildiğini; iktisadi ve sosyal durumların düzeltilmesi ile ilgili topluca önlemlerin de aynı amaca yönelik olduğunu söylemektedir. Sosyal hizmet, toplumsal değişme ve kalkınmanın, toplumsal birlikteliğin tesis edilmesine ve insanların yetkinlik ve özgürlüklerinin geliştirilmesine yardımcı olan uygulama temelli bir meslek ve bilim dalıdır. Sosyal adalet, insan hakları, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkeleri sosyal hizmet mesleğinin odağında yer alır. Temellerini sosyal hizmet kuramları, sosyal bilimler, beşerî bilimler ve uygulamadan elde ettiği bilgilerin oluşturduğu sosyal hizmet, yaşamda karşılaşılan güçlüklerin giderilmesi ve iyilik halinin sağlanması için insanlar ve toplumsal yapılarla meşgul olur (IFSW, 2014; Attepe Özden, Pak, İçağasıoğlu-Çoban, 2017).

Amerika'daki okul sosyal hizmet uzmanları siber zorbalığa ilişkin almış oldukları sınırlı eğitim ve deneyimlerden dolayı nasıl müdahale etmeleri gerektiği belirsiz olabilmektedir. Ayrıca okul sosyal hizmet uzmanları okul politikasının siber zorbalıkla mücadele etmekte yardımcı olmadığını dile getirmektedir. Eğer okul sosyal hizmet uzmanları siber zorbalığa dair gerekli ekipmanlara sahip olabilirlerse diğer okul çalışanlarını da bu konu üzerinde eğitebilir (Slovak ve Singer, 2011).

Siber zorbalık ergenlerin gelişimlerini etkileyebilmektedir (Hindjua ve Patchin, 2010). Zorbalığa uğrayan ergenlerin uğramayanlara göre daha az özsaygılarının olduğu görülmektedir (Wild ve ark., 2004; Beaty ve Alexeyev, 2008).

Akran zorbalığının siber zorbalığa evrilmesi ve daha fazla alana yayılarak daha çok insanı etkilemesiyle günümüzün önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Siber zorbalığın bireyler için birçok olumsuz sonucu bulunmaktadır; sosyal medyada bulunan fotoğrafları ile ilgili sahte hesaplar açılarak şantaja maruz kalma, küçük düşme, ölüm tehditleri, dışlanma, maddeye kolay ulaşım, cinsel istismar bu olumsuz sonuçlardan bir kaçıdır (Hinduja ve Patchin, 2009; Ybarra ve Mitchell, 2004). Sosyal hizmet mesleğinin amacı kişilerin iyilik halini etkileyen tehlikelere karşı önlem almak, müdahale etmek ve korumaktır.

Ülkemizde sosyal hizmet mezunları veya öğrencileriyle siber zorbalığa ilişkin herhangi bir çalışma yapılmadığından ve yurtdışında yapılan çalışmaların ise çok sınırlı olması ve okul sosyal hizmeti gibi ülkemizde uygulamaya geçilmemiş alanları içermesi durumundan bu konu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sosyal hizmet bölümü öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarına yönelik ne yurtiçinde ne de yurtdışında herhangi bir çalışma bulunmadığından yapılan bu çalışma özgün bir konum elde etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemine göre hazırlanmıştır. Araştırmada veri ve bilgilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Google Forms üzerinden hazırlanan anketin tamamı elektronik ortam üzerinden okulların sınıf gruplarına, sosyal hizmet uzmanlarının yardımlaşma gruplarına, yüksek lisans ve doktora yardımlaşma gruplarına dağıtılmasıyla doldurulmuştur.

Anket formu, üniversite öğrencilerine ve üniversite mezunlarına yönelik olmak üzere her iki gruba yönlendirilen 26 sorudan oluşmaktadır. Bu soruların ilk bölümünde ankete katılan bireylerin yaş, cinsiyet, sınıf, interneti kullanma amaçları, aile eğitim durumu gibi demografik sorulara yer verilirken, ikinci bölümde ise siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarına yönelik sorulara yer verilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini ve örneklemi; Türkiye’de üniversitede okumuş veya okumaya devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmaya 434 sosyal hizmet öğrencisi ve mezunu katılırken, diğer bölümlerde okumuş veya okumakta olan 413 kişi, toplam 847 birey katılmıştır.

Verilerin Toplanması

İlk olarak araştırmanın amacına ilişkin mevcut bilgiler, literatürün taranmasıyla sistematik bir şekilde verilerek konu hakkında teorik bir çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği kullanılmıştır. Google Forms üzerinden hazırlanıp internet ortamında dağıtılarak üniversite öğrenci ve mezunlarına uygulanmıştır.

Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Tanrıku, Kınay ve Arıca (2011) tarafından geliştirilmiştir. Tanrıku, Kınay ve Arıca (2013) tarafından ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır ($\alpha=0.63$). Ölçek tek faktörden oluşmaktadır ve bu tek faktör toplam varyansın %46,65’ini açıklamaktadır. Ölçek, 13 maddeden oluşmakta olup üçlü (Evet, Bazen, Hayır) cevap ölçeği üzerinden yanıtlanmaktadır. Ölçeğin puanlanması, hayır=1, bazen=2 ve evet=3 şeklindedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan ise 93’tür. Ölçekten alınan puanın yüksekliği siber zorbalığa ilişkin duyarlılığın yüksek oluşunu göstermektedir (Tanrıku, Kınay ve Arıca, 2011).

Verilerin Analizi

Verilerin çözüm ve yorumlanmasında; siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği puan toplamalarının cinsiyet, öğrenim türü ve öğrenim düzeyi arasındaki ilişkinin analizi için T testi uygulanırken, anne ve baba öğrenim durumu, ailenin birliktelik durumu, yaş, bilgisayara sahip olma süreleri, telefona sahip olma süreleri, interneti kullanım amaçları, internete bağlandıkları araç ve interneti kullanım süreleri değişkenleriyle siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği puan toplamları arasında One-Way Anova testi kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde ve hesaplanmış değerlerin bulunmasında SPSS 22 programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Cinsiyet, Öğrenim Türü, Öğrenim Düzeyi, Bölüm ve Sınıf Değişkenleri Frekans Analizleri

		Cinsiyet				Öğrenim Türü	Öğrenim Düzeyi				Sınıf	Bölüm				
		f	%	Geçerli %	Yığılmalı %		f	%	Geçerli %	Yığılmalı %		f	%	Geçerli %	Yığılmalı %	
Cinsiyet	Kadın	690	81,5	81,5	81,5	Örgün	695	82,1	82,1	82,1	1.Sınıf	135	15,9	15,9	15,9	
	Erkek	157	18,5	18,5	100,0		Açık öğretim	152	17,9	17,9	100,0	2.Sınıf	178	21,0	21,0	37,0
	Toplam	847	100,0	100,0			Toplam	847	100,0	100,0		3.Sınıf	85	10,0	10,0	47,0
Öğrenim düzeyi		f	%	Geçerli %	Yığılmalı %		f	%	Geçerli %	Yığılmalı %	4.Sınıf	105	12,4	12,4	59,4	
	Önlisans	140	16,5	16,5	16,5	Sosyal Hizmet	434	51,8	51,8	51,8	5.Sınıf	2	0,2	0,2	59,6	
	Lisans	618	73	73	89,5	Diğer	413	48,2	48,2	100,0	6.Sınıf	3	0,4	0,4	60,0	
	Yüksek Lisans	75	8,9	8,9	8,9						Mezun	339	40,0	40,0	100,0	
	Doktora	14	1,7	1,7	100,0	Toplam	847	100,0	100,0		Toplam	847	100,0	100,0		
	Toplam	847	100,0	100,0												

Tablo 1'den de anlaşılacağı üzere, örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrencisi ve mezunlarının 690'ı (%81,5) kadın, 157'si (%18,5) erkek cinsiyet grubunda bulunmaktadır. Araştırmada yer alan üniversite öğrencisi ve mezunlarının 618'i (%73,0) lisans, 140'ı (%16,5) önlisans, 75'i (8,9) yüksek lisans ve 14'ü (1,7) doktora öğrenim düzeyi grubunda bulunmaktadır. Araştırma grubundaki üniversite öğrencisi ve mezunlarının 695'i (%82,1) örgün eğitim grubunda yer alırken 152'si (%17,9) açıköğretim türü eğitim grubunda yer almaktadır. Örneklem grubunda yer alan üniversite öğrencisi ve mezunlarının 434'ü (51,8) sosyal hizmet bölümü oluştururken 413'ü (48,2) diğer bölümler oluşturmaktadır. Örneklem grubunda yer alan üniversite öğrencisi ve mezunlarının 135'i (%15,9) 1.sınıf, 178'i (%21,0) 2.sınıf, 85'i (%10,0) 3.sınıf, 105'i (%12,4) 4.sınıf, 2'si (0,2) 5.sınıf, 3'ü (0,4) 6.sınıf ve 339'u (%40,0) mezundur.

Tablo 2. Anne ve Babaların Eğitim Durumu, Anne ve Babanın Birliktelik Durumu ve İnterneti Kullanım Süresi Değişkenleri Frekans Analizleri

		<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>			<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>
Anne eğitim durumu	Okur-yazar değil	67	7,9	9,1	9,1	Baba eğitim durumu	Okur-yazar değil	9	1,1	1,1	1,1
	Okur-yazar (İlkokul mezunu değil)	75	8,9	7,8	16,8		Okur-yazar (İlkokul mezunu değil)	42	5,0	5,0	6,0
	İlkokul	364	43,0	43,0	59,7		İlkokul	285	33,6	33,6	39,7
	Ortaokul	122	14,4	14,4	74,1		Ortaokul	149	17,6	17,6	57,3
	Lise	123	14,5	14,5	88,7		Lise	183	21,6	21,6	78,9
	Üniversite	83	9,8	9,8	98,5		Üniversite	159	18,8	18,8	97,6
	Yüksek Lisans-Doktora	13	1,5	1,5	100,0		Yüksek Lisans-Doktora	20	2,4	2,4	100,0
	Toplam	847	100,0	100,0			Toplam	847	100,0	100,0	
		<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>			<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>
Anne ve baba;	Birlikte	693	81,8	81,8	81,8	İnternet kullanım süresi	0-3 saat	308	36,4	36,4	36,4
	Boşanmış	65	7,7	7,7	89,5		4-7 saat	387	45,7	45,7	82,1
	Üvey anne	1	0,1	0,1	89,6		8-11 saat	99	11,7	11,7	93,7
	Anne hayatta değil	17	2,0	2,0	91,6		12 saat ve üzeri	53	6,3	6,3	100,0
	Baba hayatta değil	65	7,7	7,7	99,3		Toplam	847	100,0	100,0	
	İkisi de hayatta değil	6	0,7	0,7	100,0						
	Toplam	847	100,0	100,0							

Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrenci ve mezunlarının annelerinin eğitim düzeyi 67'si (%7,9) okur-yazar değil, 75'i (%8,9) okur-yazar ancak ilkokul mezunu değil, 364'ü (%43,0) ilkokul mezunu, 122'si (%14,4) ortaokul mezunu, 123'ü (%14,5) lise mezunu, 85'i (%9,8) üniversite mezunu ve 13'ü (%1,5) yüksek lisans-doktora mezunu olup anne eğitim durumu grubunda; üniversite öğrenci ve mezunlarının babalarının eğitim düzeyi 9'u (%1,1) okur-yazar değil, 42'si (%5,0) okur-yazar ancak ilkokul mezunu değil, 285'i (%33,6) ilkokul mezunu, 149'u (%17,6) ortaokul mezunu, 183'ü (%21,6) lise mezunu, 159'u (%18,8) üniversite mezunu ve 20'si (%2,4) yüksek lisans-doktora mezunu olup baba eğitim durumu grubunda yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrenci ve mezunlarının ailelerinin 693'ü (%81,8) birlikte, 65'i (%7,7) boşanmış, 1'i (%0,1) üvey anne, 17'si (%2,0) anne hayatta değil, 65'si (%7,7) baba hayatta değil ve 6'sı (0,7) ikisi de hayatta değil olduğu bulunmaktadır. Araştırmada yer alan üniversite öğrenci ve mezunlarının 308'i (%36,4) 1-3 saat aralığıyla, 387'si (%45,7) 4-6 saat aralığıyla, 99'u (%11,7) 7-11 saat aralığıyla ve 53'ü (%6,3) 12 saat ve üzerinde interneti kullanmaktadır.

Tablo 3. Yaş, Bilgisayar ve Cep Telefonuna Sahip Olma, İnternet Kullanım Amacı Değişkenleri Frekans Analizleri

		<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>			<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>			<i>f</i>	%	<i>Geçerli %</i>	<i>Yığılmalı %</i>
Yaş	17-21 yaş	259	30,6	30,6	30,6	İnternete bağlanılan cihaz	Cep telefonu	771	91,0	91,0	91,0	İnterneti kullanma amacı	Ders çalışmak/ Ödev hazırlamak	130	15,3	15,3	15,3
	22-26 yaş	358	42,3	42,3	72,9		Bilgisayar	72	8,5	8,5	99,5		Eğlence	142	16,8	16,8	32,1
	27-31 yaş	108	12,8	12,8	85,7		Tablet	4	0,5	0,5	100,0		E-mail alıp göndermek	17	2,0	2,0	34,1
	32 yaş ve üstü	121	14,3	14,3	100,0		Toplam	847	100,0	100,0	Film izlemek/ indirmek		69	8,1	8,1	42,3	
	Toplam	846	100,0	100,0													
Bilgisayar	0-3 yıl	325	38,4	38,4	38,4	Cep Telefonu	0-3 yıl	70	8,3	8,3	8,3	İnterneti kullanma amacı	Alışveriş yapmak	5	0,6	0,6	42,9
	4-7 yıl	202	23,8	23,8	62,2		4-7 yıl	210	24,8	24,8	33,1		Haber edinmek	90	10,6	10,6	53,5
	8-11 yıl	189	22,3	22,3	84,5		8-11 yıl	311	36,7	36,7	69,8		Sosyal ağlar	383	45,2	45,2	98,7
	12 yıl ve üzeri	131	15,5	15,5	100,0		12 yıl ve üzeri	256	30,2	30,2	100,0		Müzik indirmek	11	1,3	1,3	100,0
	Toplam	847	100,0	100,0			Toplam	847	100,0	100,0							

Araştırmada yer alan üniversite öğrenci ve mezunlarının 259'u (%30,6) 17-21 yaş aralığı, 358'i (%42,3) 22-26 yaş aralığında, 108'i (%12,8) 27-31 yaş aralığında ve 121'i (%14,3) 32 yaş ve üzeri yaş grubunda bulunmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrenci ve mezunlarının 325'i (%38,4) 0-3 yıl, 202'si (%23,8) 4-7 yıl, 189'u (%22,3) 8-11 yıl ve 131'i (%15,5) 12 yıl ve üzeri bilgisayara sahip olma süresi grubunda; 70'i (%8,3) 0-3 yıl, 210'u (%24,8) 4-7 yıl, 311'i (%36,7) 8-11 yıl ve 256'sı (%30,2) 12 yıl ve üzeri telefona sahip olma süresi grubunda yer almaktadır. Örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrenci ve mezunlarının 771'i (%91,0) internete cep telefonuyla bağlanırken 72'si (%8,5) internete bilgisayardan ve 4'ü (0,5) internete tableten bağlanmaktadır. Tablodan da anlaşılacağı üzere, örneklem grubunu oluşturan üniversite öğrenci ve mezunlarının 130'u (%15,3) ders çalışmak/ ödev hazırlamak amacıyla, 142'si (%16,8) eğlence amaçlı, 17'si (%2,0) e-mail alıp göndermek amacıyla, 69'u (%8,1) film izlemek/indirmek amacıyla, 5'i (%0,6) alışveriş yapmak amacıyla, 90'ı (%10,6) haber edinmek amacıyla, 383'ü (%45,2) sosyal ağlar amaçlı ve 11'i (%) müzik indirmek amacıyla interneti kullanmaktadırlar.

Tablo 4. Bireylerin Öğrenim Türü, Cinsiyet ve Bölüm Değişkenleri ile Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği Topamları ile Yapılan T Testi Sonuçları

		N	$\bar{x}$	ss	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Öğrenim Türü	Örgün	695	33,136	4,358	.165	-3,297	845	.001
	Açıköğretim	125	34,414	4,186	.339			
		N	$\bar{x}$	ss	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Cinsiyet	Kadın	690	33,547	4,266	.162	2,557	845	.011
	Erkek	157	32,566	4,648	.370			
		N	$\bar{x}$	ss	Sh _x	t Testi		
						t	Sd	p
Bölüm	Sosyal Hizmet	434	33,652	4,127	.198	1,964	845	.050
	Diğer	413	33,065	4,563	.224			

Tablo 4'te görüldüğü gibi; cinsiyet değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (T değeri=-3,297, p= .011<.05). Kadın üniversite öğrenci ve mezunların siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değeri (X =33,547) iken erkek üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değer (X =32,566)'dır. Bu da bize kadın üniversite öğrencilerin siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri, erkek üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinden yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Öğrenim türü değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (T değeri=-3,297 p= .001<.05). Açıköğretimde öğrenim gören üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değeri (X =34,414) iken örgün eğitimde öğrenim üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değeri (X =33,136)'dır. Bu da bize açıköğretim türünde eğitim göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri, örgün eğitim gören üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinden yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Araştırma grubunda yer alan üniversite öğrenci ve mezunlarının bölüm değişkenine göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri incelendiğinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur (T değeri= 1,964, p=050=.05). Sosyal hizmet bölümü öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değer (X=33,652) iken diğer bölümlerin öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerine ilişkin ortalama değer (X= 33,065)'dir. Bu sonuçlar da sosyal hizmet bölümü öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinin diğer bölümlerin öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeylerinden yüksek olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 5. Araştırma Grubunun Babanın Eğitim Düzeyi Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

	<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>					<i>ANOVA Sonuçları</i>				
	<i>N</i>	<i>$\bar{x}$</i>	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	
Babanın eğitim durumu	Okur-yazar değil	9	30,9	5,441	Gruplar arası	298,976	6	49,829	2,660	.015
	Okur-yazar (İlkokul mezunu değil)	42	34	5,082						
	İlkokul	285	33,8	3,805						
	Ortaokul	149	32,3	4,062						
	Lise	183	33,3	4,749	Grup içi	15733,564	840	18,730		
	Üniversite	159	32,5	4,734						
	Yüksek Lisans-Doktora	20	34,6	3,515						
	Toplam	847	33,4	4,353	Toplam	16032,541	846			

Tablo 5'te görüldüğü gibi; baba eğitim durumu değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (f değeri= 2,660, $p = .015 < .05$). Gruplar arasında inceleme yapılmak üzere post-hoc analiz tekniği uygulanmıştır.

ANOVA sonrası hangi post-hoc çoklu karşılaştırma tekniğinin kullanılacağına karar vermek için öncelikle Levene's testi ile grup dağılımlarının varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olmadığı saptanmıştır ($LF = .005$). Varyansların homojen olmaması durumunda yaygınlıkla kullanılan Games-Howell çoklu karşılaştırma tekniği tercih edilmiştir. Games-Howell çoklu karşılaştırma analizi sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Araştırma Grubunun Babanın Eğitim Düzeyi Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle Games-Howell Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

Baba eğitim durumu (i)	Baba eğitim durumu (j)			
İlkokul	Üniversite	1,386	.437	.028
Üniversite	İlkokul	-1,386	.437	.028

Baba eğitim durumu puanlarının yaş değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonrası post-hoc Games-Howell testi sonucunda ilkokul mezunları ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu durum, babası üniversite mezunu olan üniversite öğrenci ve mezunlarının, babası ilkokul mezunu olan üniversite öğrenci ve mezunlarından daha yüksek olduğunu göstermektedir. Diğer alt boyutlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 7. Araştırma Grubunun Annenin Eğitim Düzeyi Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Annenin eğitim durumu	Okur-yazar değil	67	33,582	4,687	Gruplar arası	238,54	6	39,756	2,114	.049
	Okur-yazar (İlkokul mezunu değil)	75	32,96	4,326						
	İlkokul	364	33,813	4,017						
	Ortaokul	122	33,368	4,11						
	Lise	123	32,869	4,878	Grup içi	15794	840	18,802		
	Üniversite	83	32,204	4,908						
	Yüksek Lisans-Doktora	13	34,153	3,826						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16033	846			

Tablo 5'te görüldüğü gibi; annr eğitim durumu değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, anne eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (f değeri=2,114, p= .049< .05) ancak veriler arasındaki sayı farkının çok olması nedeniyle sağlıklı bir veri elde edilememektedir.

Tablo 8. Araştırma Grubunun Bilgisayara ve Cep Telefonuna Sahip Olma Değişkenlerinin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Bilgisayar	0-3 yıl	70	33,714	4,086	Gruplar arası	12,835	3	4,278	.225	.879
	4-7 yıl	210	33,328	4,158						
	8-11 yıl	311	33,266	4,504	Grup içi	16019,705	843	19,003		
	12 yıl ve üzeri	256	33,425	4,411						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16032,541	846			

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Cep Telefonu	0-3 yıl	325	33,175	4,215	Gruplar arası	39,52	3	13,173	.694	.556
	4-7 yıl	202	33,46	4,509						
	8-11 yıl	189	33,709	4,535	Grup içi	15993,021	843	18,972		
	12 yıl ve üzeri	131	33,198	4,188						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16032,541	846			

Tablo 8’de görüldüğü gibi; bir bilgisayara sahip olma süresi değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri=.225, p= .879> .05). Cep telefonuna sahip olma değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri=.694, p= .556> .05).

Tablo 9. Araştırma Grubunun Yaş Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>				
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Yaş	17-21 yaş	259	33,293	4,01	Gruplar arası	66,185	3	22,06	1,163	.323
	22-26 yaş	358	33,148	4,545						
	27-31 yaş	108	33,611	4,527	Grup içi	15966,22	842	18,96		
	32 yaş ve üzeri	121	33,95	4,327						
	Toplam	846	33,366	4,355	Toplam	16032,41	845			
		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>				<i>ANOVA Sonuçları</i>				
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Sınıf	1.Sınıf	135	33,755	3,678	Gruplar arası	178,978	6	29,83	1,581	.150
	2.Sınıf	178	33,511	4,276						
	3.Sınıf	85	33,082	4,405						
	4.Sınıf	105	32,628	4,973						
	5.Sınıf	2	27,5	4,949						
	6.Sınıf	3	31	6,557	Grup içi	15853,56	840	18,87		
	Mezun	339	33,489	4,382						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16032,54	846			

Tablo 9’da görüldüğü gibi; yaş değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri= 1,163, p= .323> .05). Araştırma grubunun sınıf değişkenine göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri= 1,581, p= .150> .05).

Tablo 10. Araştırma Grubunun İnternet Kullanım Süresi Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	<i>$\bar{x}$</i>	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
İnternet Kullanım Süresi	0-3 saat	308	33,574	4,557	Gruplar arası	55,3	3	18,433	.973	.405
	4-7 saat	387	33,186	4,204						
	8-11 saat	99	33,08	4,268	Grup içi	15977,241	843	18,953		
	12 saat ve üzeri	53	34	4,367						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16032,541	846			

Tablo 10'da görüldüğü gibi; araştırma grubunun internet kullanım süresi değişkenine göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri=.973, p= .405> .05).

Tablo 11. Araştırma Grubunun Öğrenim Düzeyi Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	<i>$\bar{x}$</i>	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Öğrenim Düzeyi	Önlisans	140	33,785	4,505	Gruplar arası	36,029	3	12,01	.633	.594
	Lisans	618	33,265	4,358						
	Yüksek Lisans	75	33,506	4,4	Grup içi	15996,511	843	18,976		
	Doktora	14	32,857	3,37						
	Toplam	847	33,366	4,353	Toplam	16032,541	846			

Tablo 11'de görüldüğü gibi; öğrenim düzeyi değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri=.633 , p= .594>.05).

Tablo 12. Araştırma Grubunun İnternet Kullanım Amacı Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>				
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
İnternet kullanım amacı	Ders çalışmak/ Ödev hazırlamak	130	34,03	Gruplar arası	252,655	7	36,094	1,919	.064
	Eğlence	142	33,077						
	E-mail alıp göndermek	17	35,058						
	Film izlemek/ indirmek	69	33,144	Grup içi	15779,886	839	18,808		
	Alışveriş yapmak	5	32						
	Haber edinmek	90	34,033						
	Sosyal ağlar	383	32,02						
	Müzik indirmek	11	35,181	Toplam	16032,541	846			
	Toplam	847	33,366						

Tablo 12’de görüldüğü gibi; internet kullanım amacı değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin One-Way Anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri= 1,919, p= .064>.05).

Tablo 13. Araştırma Grubunun İnternete Bağlı Cihaz Değişkeninin Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Düzeyiyle One-Way ANOVA Testi Karşılaştırılmasını Gösteren Dağılımı

		<i>f, $\bar{x}$ ve ss Değerleri</i>			<i>ANOVA Sonuçları</i>					
		<i>N</i>	$\bar{x}$	<i>ss</i>	<i>Varyans Kaynağı</i>	<i>KT</i>	<i>Sd</i>	<i>KO</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Cihaz	Cep telefonu	771	33,307	5,441	Gruplar arası	29,698	2	14,849	.783	.457
	Bilgisayar	72	33,972	5,082						
	Tablet	4	33,75	3,805	Grup içi	16002,842	844	18,961		
	Toplam	847	33,366	4,062	Toplam	16032,541	846			

Tablo 13'te görüldüğü üzere; internete bağlanılan cihaz değişkenine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (f değeri=.783, p= .457> .05).

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnternetin anlık iletişim yolu ile günlük yaşamımıza anlık olarak etki etmeye başlaması yararlarının yanında zararlarını da birlikte getirmiştir. Özellikle sosyal medya kullanımının önüne geçilmez bir şekilde artması, bu mecralarda yaş sınırlaması olmaması, kimliklerin kolay bir şekilde gizlenebilmesi, bir paylaşımın dakikasında binlerce kişiye ulaşması gibi arttırılabilir sebepler internet kullanıcısı olan her bireyi siber zorbalık tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Sosyal hizmetin odak noktası olan dezavantajlı grubun içerisine giren ergen grubu bu konuya olan ilgiyi arttırmaktadır.

Araştırma grubu verilerine uygulanan T Testi sonuçlarında üniversite öğrenci ve mezunlarının cinsiyet (p= .011<.05) ve öğrenim türü (p= .001<.05) değişkenlerinde anlamlı bir sonuç elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre kadın üniversite öğrenci ve mezunları erkeklere göre siber zorbalığa daha duyarlıyken, açıköğretim türünde eğitim gören veya görmüş olan bireylerin örgün eğitim türünde öğrenim gören veya görmüş bireylere göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının daha fazla olduğu sonucu elde edilmiştir. Yapılan benzer bir çalışmada da aynı sonuç elde edilmiştir (Aktan ve Çakmak,2015). Cinsiyet değişkeninde kadın üniversite öğrenci ve mezunların duyarlılığının daha yüksek olmasının sebebinin siber zorbalık araştırmalarında elde edilen sonuçlarla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Hinduja ve Patchin, 2010; Mishna ve ark., 2011). Elde edilen bu sonuçlar açıköğretim türünde eğitim görenlerin internet ve teknoloji araçlarıyla daha fazla bir arada olması nedeniyle siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının daha fazla olabileceği kanaatini oluşturmuştur. Bölüm değişkeni ve siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği toplamı arasındaki ilişkinin sonuçları incelendiğinde sosyal hizmet bölümünde eğitim görmüş veya görmekte olan bireylerin diğer bölümlerde eğitim görmüş veya görmekte olanlara göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur(p=.050=.05). Sosyal hizmet disiplini dezavantajlı gruplarla çalışmaktadır. Siber zorbalığın anlamını bilmek, bu duruma karşı duyarlı olmak, siber zorbalığa sebep olan davranışları tanımak, bu davranışların sonuçlarına verebilecek tepkileri ve bu davranışlarla baş edebilme yöntemlerini bilmek ve anlamak, sosyal hizmet uzmanına siber zorbalıkla mücadele eden bireylere yardımcı olabilmelerine olanak sağlamaktadır.

Araştırma grubu verilerine uygulanan One Way ANOVA Testi sonuçları incelendiğinde baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık ölçeği toplamı arasında anlamlı bir sonuç bulunmaktadır (p= .015<.05). Yapılan Games-Howell Post Hoc analizi sonucunda; babası üniversite eğitimi almış üniversite öğrenci ve mezunlarının, babası ilköğretim eğitimi almış üniversite öğrenci ve mezunlarına göre siber zorbalığa ilişkin duyarlılıklarının daha fazla olduğu bulunmuştur. Anne eğitim durumu değişkenine uygulanan One Way ANOVA Testine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılığı incelendiğinde anlamlı bir sonuç bulunduğu görülmüş ancak verilerin homojen dağılmamasından dolayı sağlıklı sonuçlar elde edilememiştir.

Bilgisayara ($p = .879 > .05$), cep telefonuna ($p = .556 > .05$) sahip olma süresi, internet kullanım süresi ($p = .405 > .05$), internet kullanım amacı ($p = .064 > .05$), sınıf düzeyi ($p = .150 > .05$), öğrenim düzeyi ($p = .594 > .05$), internete bağlanılan cihaz ($p = .457 > .05$) ve yaş değişkenlerine göre üniversite öğrenci ve mezunlarının siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyine ilişkin one-way anova testi karşılaştırılmasını gösteren dağılım incelendiğinde; üniversite öğrenci ve mezunlarının, baba eğitim durumu değişkeni ile siber zorbalığa ilişkin duyarlılık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Anne ve babanın birlikteliği değişkeninde veriler homojen dağılmadığından sağlıklı sonuçlar elde edilemeyeceği için One Way ANOVA Testi uygulanmamıştır.

Günümüzde teknoloji hızla gelişmekte ve toplum içindeki davranışlarımızı etkilemeye başlamıştır. Yetişkinler de dahil olmak üzere gençler için bilgisayar, cep telefonu ve diğer teknolojik araçlar yaşamlarının bir parçası olmuştur. Yeni arkadaşlıklar edinme ve sürdürme toplumsal ve sosyal ilişkileri ve normları oluşturma bu teknolojik araçlarla gerçekleşir duruma gelmiştir ancak teknoloji ve internet kullanımının faydalarının yanı sıra beraberinde getirdiği siber zorbalık gibi riskler de bulunmaktadır. Bu riskleri önlemek için öncelikli olarak birey sorunun farkında olmalıdır (Campbell, 2005). Ayriyette bilgi iletişim araçları ve internetin kullanım amaçları doğrultusunda kullanılmasına yönelik bireylerin eğitilmesi (Hinduja ve Patchin, 2010) ve farkındalıklarının artırılması (Liau, Khoo ve Ang, 2008) da sorunların önüne geçebilmek için önemli bir adımdır.

Siber zorbalık sosyal hizmete konu olmaktadır. Sosyal hizmet için akran zorbalığının önemi ne ise siber zorbalıkta bir o kadar önem teşkil etmektedir. Siber zorbalık bireylerin psiko-sosyal yaşamlarını riske etmektedir ve sosyal hizmet ise bireylerin karşılaştığı riskleri önlemeye çalışan ya da oluşmuş risklere müdahale edip bireylerin iyilik halini yükseltmeye çalışan bir disiplindir. Bu nedenle, sosyal hizmet, bireylerin uğramakta olduğu siber zorbalıkla alakalı araştırmalar ve bu riskleri azaltmak için çalışmalar yapması gerekmektedir. Bireylerin hayatlarındaki risklerin farkında olmak, önleyebilmek ve bireyleri koruyabilmek için sosyal hizmet uzmanları bu risklerin farkında olmalıdır.

Sonuç olarak; teknoloji ve internet kullanımının bireylerin hayatlarında önemli bir yer edinmesi ve sosyal ağ kullanan birçok kişinin siber zorbalıkla yüz yüze kalması bu durumun önemini ortaya koymaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının ise bu duruma yönelik farkındalıklarının yüksek olması, bireylerin sadece fiziksel ortamda değil aynı zamanda teknolojik ortamda da risklerle mücadele ettiklerini görmelerine, bireyleri risklere karşı korumalarına ve bu risklere yönelik mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır.

KAYNAKLAR

Akbulut, Y., Şahin, Y.L. ve Erişti, B. (2010). Development of a scale to investigate cybervictimization among online social utility members. *Contemporary Educational Technology*, 1(1), 46-59.

Akbulut Y., Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students, *Australasian Journal of Educational Technology*, 27(7).

Aktan, E., Çakmak, V. (2015). Halkla İlişkiler Öğrencilerinin Sosyal Medyadaki Siber Zorbalık Duyarlılıklarını Ölçmeye İlişkin Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Elektronik Fakültesi İletişim Dergisi*, 3 (2), 159-176.

Attepe Özden, S., Pak, M. D., İçağasıoğlu Çoban, A. (2017). Sosyal Hizmette İyilik Hali Kavramı, *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 87-104.

Bamford, A. (2004). Cyber-bullying. Paper presented at the Association of Heads of Independent Schools of Australia Pastoral Care National Conference, Melbourne.

Barlett, C. P., & Gentile, D. A. (2012). Attacking others online: The formation of cyberbullying in late adolescence. *Psychology of Popular Media Culture*, 1(2), 123–135.

Baştağ G., Altınova, H. H. (2015). Lise Öğrencilerinde Yaratıcı Drama Yöntemiyle Siber Zorbalık Hakkında Duyarlılık Oluşturma. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 10 (1).

Beale, A. V., & Hall, K. R. (2007). Cyberbullying: What School Administrators (and Parents) Can Do. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 81(1), 8–12.

Beatty LA, Alexeyev EB. The problem of school bullies: what the research tells us. *Adolescence*. 2008;43(169):1-11.

Beran, T., & Li, Q. (2005). Cyber-harassment: A new method for an old behavior. *Journal of Educational Computing Research*, 32, 265–277.

Beran, T. N., Rinaldi, C., Bickham, D. S., & Rich, M. (2012). Evidence for the need to support adolescents dealing with harassment and cyber-harassment: Prevalence, progression, and impact. *School Psychology International*, 33(5), 562–576.

Dehue, F., Bolman, C., & Völlink, T. (2008). Cyberbullying: Youngsters' experiences and parental perception. *CyberPsychology & Behavior*, 11, 217–223.

Finkelhor, D., Mitchell, K., & Wolak, J. (2000). Online victimization: A report on the nation's youth. <http://unh.edu/ccrc/pdf/CV138.pdf> 30.01.2020 tarihinde erişildi.

Finn, J. (2004). A Survey of Online Harassment at a University Campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 19(4), 468–483.

Hines, H. N. (2011). Traditional Bullying and Cyber-Bullying: Are the Impacts on Self-Concept the Same?, A thesis presented to the faculty of the Graduate School of Western Carolina University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Specialist in School Psychology.

Hinduja S, Patchin JW. (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications (Corwin Press). <http://blog.sascentre.com/tr/tag/akran-zorbaligi>, 24.12.2019 tarihinde erişildi.

IFSW & IASSW. 2014. Global Definition Of Social Work. <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>

Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2007). Electronic Bullying among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41, S22-S30.

Li, Q., Cross, D., & Smith, P. K. (Eds.). 2012. *Cyberbullying in the global playground: Research from international perspectives*. Wiley-Blackwell.

MacDonald, C. D., & Roberts-Pittman, B. (2010). Cyberbullying among college students: prevalence and demographic differences. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 9, 2003–2009.

Mason, K. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for the school personnel. *Psychology in the Schools*, 45, 323–348.

Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review* 34, 63–70.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond the Schoolyard. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148–169.

Patchin, J. W., & Hinduja, S. (2010). Cyberbullying and Self-Esteem. *Journal of School Health*, 80(12), 614–621.

Rice, E., Petering, R., Rhoades, H., Winetrobe, H., Goldbach, J., Plant, A., Kordic, T. (2015). Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. *American Journal of Public Health*, 105(3), 66–72.

Slovak, K., Singer, J. B. (2011). School Social Workers' Perceptions of Cyberbullying. *Children & Schools*, 33 (1), 5–16.

Smith, P. K. (2012). Cyberbullying: Challenges and opportunities for a research program—A response to Olweus, *European Journal of Developmental Psychology*, 9 (5), 553-558.

Tanrikulu, T., Kınay, H. ve Arıca, O.T.(2013). Siber Zorbalığa İlişkin Duyarlılık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 38-47.

Wild LG, Flisher AJ, Bhana A, Carl L. Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domains. *J Child Psychol Psychiatry*. 2004;45:1454-1467.

Willard, N. (2005). *Educator's Guide to Cyberbullying Addressing the Harm Caused by Outline Social Cruelty*.

Willoughby, M. (2018): A review of the risks associated with children and young people's social media use and the implications for social work practice, *Journal of Social Work Practice*, 33 (2), 127-140.

Wong-Lo, M., & Bullock, L. M. (2011). Digital Aggression: Cyberworld Meets School Bullies. *Preventing School Failure: Alternative Education for Children and Youth*, 55(2), 64–70.

Ybarra ML, Mitchell JK. (2004). Online aggressor/targets, aggressors and targets: a comparison of associated youth characteristics. *J Child Psychol Psychiatry*, 45, 1308-1316.

Ybarra, M. (2004). Linkages between depressive symptomology and Internet harassment among young regular Internet users. *Cyber Psychology & Behavior*, 7, 247–257.

GENİŞLETİLMİŞ PLANLI DAVRANIŞ TEORİSİ KAPSAMINDA ÖZ KİMLİK BOYUTUNUN TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ÖNGÖRMEDEKİ ETKİSİ BİR LİTERATÜR TARAMASI

Selva Seza CANDAN

Karabük Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0001-2345-6789

Dr. Öğr. Üyesi Hilal UYGURTÜRK

Karabük Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-6925-0150

ÖZET

Tüketici davranışları sosyal, psikolojik ve bilgi gibi birçok faktör tarafından etkilenebilmektedir. Ajzen (1991) tarafından geliştirilen planlı davranış teorisi birçok davranışın öngörülmesinde başarıliliği ispatlanmış bir teoridir. Planlı davranış teorisi tüketici davranışlarını tahmin etmek için de yaygın olarak kullanılmaktadır. Planlı davranış teorisi genel olarak; öznel normlar, davranışa yönelik tutum, algılanan davranışsal kontrol ve niyet boyutlarından oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda teorinin tahmin yeteneğini arttırabilmek için ek değişkenler dahil edilmiş ve başarılı bulunmuştur. Öz kimlik terimi ise, orijinal olarak özdeşlik teorisinden türetilmiştir. Ajzen'in modeliyle ilişkili olarak özdeşlik teorisi düşünüldüğünde planlı davranış teorisi ile uyumlu olmakta ve her iki teori de niyetin davranışın en iyi öngörücüsü olduğuna inanmakta, sonuçların davranışlar olduğunu kabul etmektedir. Özellikle öz kimliğin bir dizi araştırma sonrası dahil edilmesi, insanların bir davranışa girerken dikkate aldıkları sosyal olarak tanımlanmış rollere ilişkin olarak sosyal kimlik teorisinden geliştirilen hipotezlere dayanmaktadır. En temel düzeyde öz kimlik psikolojik bir değişken olarak değil, sosyal bir yapı olarak görülmekte olup bir kişinin sosyal bir yapıda işgal ettiği farklı rolleri temsil etmektedir. Sosyal kimlik teorisinin temelinde, grup üyeliğinin karar verme ve benlik kavramını nasıl etkilediği yatmaktadır. Bu nedenle insanlar grup üyeleri tarafından onaylanan normları ve rolleri (yani hedefler, tutumlar ve davranışlar) benimseme eğiliminde olacaktır.

Yapılan bu çalışmada planlı davranış teorisine öz kimlik boyutu dahil edilerek tüketici davranışlarının tespit edebilmesindeki etkisi literatürde yapılan ilgili çalışmalar incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Planlı Davranış Teorisi, Öz Kimlik, Tüketici Davranışı, Pazarlama

THE EFFECT OF SELF IDENTITY DIMENSION ON PREDICTION OF CONSUMER BEHAVIOR WITHIN THE SCOPE OF EXTENDED THEORY OF BEHAVIOR A LITERATURE REVIEW

ABSTRACT

Consumer behavior can be affected by many factors such as social, psychological and information. The theory of planned behavior, developed by Ajzen (1991), is a theory that has proven successful in predicting many behaviors. Planned behavior theory is also widely used to predict consumer behavior. Planned behavior theory in general; subjective norms, attitude towards behavior, perceived behavioral control and intention dimensions. In the studies, additional variables were included in order to increase the predictive ability of the theory and it was found to be successful.

The term self-identity was originally derived from identity theory. Considering the identity theory in relation to Ajzen's model, it is compatible with the planned behavior theory, and both theories believe that intention is the best predictor of behavior and accept that outcomes are behaviors. In particular, a series of post-research inclusion of self-identity is based on hypotheses developed from social identity theory regarding the socially defined roles that people consider when engaging in a behavior. At its most basic level, self-identity is viewed not as a psychological variable but as a social construct, representing the different roles a person occupies in a social structure. The basis of social identity theory is how group membership affects decision making and self-concept. Therefore, people will tend to adopt norms and roles (i.e. goals, attitudes, and behaviors) endorsed by group members.

In this study, the self-identity dimension was included in the theory of planned behavior and its effect on determining consumer behavior was tried to be explained by examining the related studies in the literature.

Keywords: Planned Behavior Theory, Self Identity, Consumer Behavior, Marketing

ENGELLİ BİREYE YÖNELİK MANEVİ DESTEK

Emir Taha ERDOĞAN

ORCID: 0000-0002-0013-0038

ÖZET

Bu çalışma sosyal destek hizmetlerinden biri olan manevi destek hizmeti üzerine yapılmış bir çalışmadır. Çalışmada serebral palsili bir çocuğun yetersizlikleri sebebiyle yaşadığı olumsuz durumların ortaya çıkardığı manevi desteğe olan ihtiyacı belirlenmek amacıyla yapılmıştır. Serebral palsili bireyle yapılan görüşme sonucunda, bireyin yaşadığı zorluklar sebebiyle manevi desteğe ihtiyaç duyduğu belirlenmiş ve bireye bu ihtiyaca yönelik bir hizmet sunulmuştur. Sonuç olarak herhangi bir yetersizlikten etkilenen bireyin sadece fiziksel değil manevi olarak da ihtiyaçlarının olabileceği düşüncesine varılmıştır. Bu anlamda ülkemizde sunulan manevi destek hizmetlerinin geliştirilmesi ve artırılması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, Manevi destek, Engelli birey, Serebral palsy

MATERIAL SUPPORT FOR DISABLED INDIVIDUALS

ABSTRACT

This study is a study on moral support service, which is one of the social support services. The study was conducted to determine the need for moral support due to the difficulties experienced by a child with cerebral palsy. As a result of the interview with the individual with cerebral palsy, it was determined that the individual needed moral support due to the difficulties experienced and a service was provided to the individual for this need. As a result, it was concluded that the individual affected by any disability may have not only physical but also spiritual needs. In this sense, it can be said that the spiritual support services offered in our country should be developed and increased.

Keywords: Social service, Moral support, disabled individual, Cerebral palsy

GİRİŞ

Sosyal hizmet; toplumdaki tüm bireyleri ve aileleri, kendilerinden, çevre şartlarından dolayı ya da bireylerin kendi istekleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesi amacıyla; sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olunması ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi adına sunulan sistemli ve programlı hizmetleri içermektedir (Seyyar, 2010). Sosyal hizmet mesleği bireyin, kendi yararı için kullanabileceği karar verebilme özgürlüğü açısından bireyi bilinçlenmesi, bireyin yaşadığı çevrenin farklı şartlarına uyum sağlayabilmesi için gerekli müdahalelerin yapılmasına yönelik bilgi, yöntem ve becerilere sahip bir meslektir. Bu kapsamda sosyal hizmetin rolleri aşağıda verildiği gibidir (Ölçer ve Arkadaşları, 2001):

- Müracaatçıya yönelik hizmetler
- Müracaatçının ailesine yönelik hizmetler
- Toplumla çalışma

Sosyal hizmet mesleği bu rolleri gerçekleştirirken yaşlı, bakıma muhtaç, engelli gibi birçok açıdan ihtiyaçları bulunan bireylere ve gruplara hitap etmektedir. Bu hizmet gruplarından biri de engelli bireyler ve aileleridir.

Engellilik ve Sosyal Hizmet

Birçok sebebe bağlı olarak ortaya çıkan engel durumu bireylerin hayatını olumsuz etkileyen birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Engellilerin bu sorunlarının belirlenmesi ve çözüme kavuşturulabilmesi için Türkiye’de engelli bireylere hizmet sunan çeşitli kamu kurum ve kuruluşları bulunmaktadır (Tekindal & Özden, 2017). Bunun dışında yerel yönetimlerin hizmetleri ve özel kuruluşlar olarak “Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri” de bulunmaktadır. Engelli bireylere hizmet veren kurumların başında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı(ASPB) gelmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı özel bakım merkezleri, umut evleri ve bakım merkezleri, rehabilitasyon ve aile danışma merkezleri de bulunmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2015).

2005 yılında çıkarılan “5378 Sayılı Engelliler Kanunu” kapsamında engellilerin sahip olması gereken haklardan, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı sorumludur. Bu sorumluluk kapsamında engellilere, öncelikle günlük yaşamda bağımsız olabilmeleri için engel durumlarına yönelik gerekli psikososyal destek ve bakım hizmetleri sunulur (Erkan, 2003). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından engellilere sunulan hizmetlerden biri de sosyal hizmettir. Sosyal hizmet, 2014 yılında “*bireylerin özgürleşmesini ve güçlenmesini, sosyal uyumu, sosyal değişmeyi ve gelişmeyi sağlayan uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplin*” olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanıma göre sosyal hizmet “insanların yaşam kalitesini artırmaya yardım eden bir meslektir” (Duyan, 2012).

Engellilere yönelik sosyal hizmetler, sosyal hizmet uzmanları tarafından verilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bireyle çalışma, danışmanlık, değerlendirme, birey ve aile ile çalışma, savunuculuk, politika geliştirme ve toplumla çalışma gibi görevleri bulunmaktadır. Engelli bireylere sunulan sosyal hizmetlerde özellikle güçlendirmenin önemli olduğu düşünülmektedir (Beaulaurier & Taylor, 2001). Sosyal hizmet uzmanları engellilere hastanelerde, rehabilitasyon merkezlerinde, ana-çocuk sağlığı merkezlerinde, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, mesleki rehabilitasyon merkezlerinde, engelli danışma merkezlerinde, özel eğitim okullarında vb. çeşitli hizmetler sunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanlarının engellilere yönelik hizmetleri üç şekildedir:

1. Engelli bireyler ve aileleri ile sosyal hizmet uygulamaları
2. Engelli grupları ve aileleri ile sosyal hizmet uygulamaları
3. Engelliler ve ailelerine yönelik toplum düzeyinde sosyal hizmet uygulamaları

Engelli bireylere yönelik sosyal destek; aile üyeleri, arkadaşları ve sosyal hizmet uzmanları tarafından sağlanır. Sosyal hizmet uzmanları engelli bireylere sundukları hizmetlerle bu bireylerin ailelerine de yardımcı olur (Erkan, 2003). Aileler, engelli bireylerin bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürebilmelerinde en önemli role sahiptir. Bu anlamda engelli bir üyeye sahip olan aileler, bazen herhangi bir desteğe ihtiyaç duymazken bazen de sosyal destek programlarından yararlanmaktadır.

Engelli Bireylere Yönelik Manevi Destek

Sosyal risklerle başa çıkmaya çalışan engelli bireyler, sahip oldukları yetersizliklere bağlı olarak; yaşadıkları sorunlar ve toplumsal rolleri yerine getiremedikleri için umutsuzluk ve çaresizlik gibi duygular nedeniyle manevi desteğe normal bireylerden daha çok ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bağlamda manevi sosyal destek; kişiye, ailesine ve topluma manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunarak, bireyin sorunlarına çözüm bulabilecek şekilde manevi gelişimi sağlamaya yönelik bir hizmettir (Seyyar, 2008).

Engelli birey, aile, grup ve topluma yönelik sunulan manevi destek hizmetleri kapsamında yer alan bazı hizmetler şunlardır (Seyyar, 2007);

- a. Müracaatçıların maneviyatını ve kişisel gelişimlerini güçlendirerek, moral düzeylerini yükseltmek
- b. Hayatın anlamını ve amacını bulmasında yardımcı olmak
- c. Hayata bağlılık düzeyini artırmak
- d. İç (manevi) dünyalarıyla barışık olmalarını sağlamak
- e. Manevi sapmaları ve korkuları gidermeye çalışmak
- f. Hastalıklarının yenmelerinde destek ve yardımcı olmak
- g. Hayatını gözden geçirebilmesi için cesaret verici telkinlerde bulunmak
- h. Kişileri sabırla ve dikkatle dinlemek
- i. Kişinin, inanç ihtiyaçlarını desteklemek ve ibadetlerini yerine getirmesinde yardımcı olmak
- j. Güven oluşturmak
- k. Manevi huzursuzluklarını, endişelerini, kaygılarını ve sapmalarını gidermek
- l. Kişinin, sabır içinde şükretmesine yardımcı olmak

Manevi destek, daha çok dini destek ve dini danışmanlık şeklinde yapılan “*Dini Danışmanlık ve Rehberlik, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*” gibi durumlar üzerinde durulan bir hizmettir (Beki, 2016). Ayrıca mânevî destek hizmetleri, sadece engelli bireylerin değil sağlıklı insanların da bazı zamanlarda ihtiyaç hissedebileceği bir hizmettir (Özdemir, 2017). Bu nedenle de engelli bireylerin yaşadıkları sorunların manevi olarak üstesinden gelebilmeleri amacıyla, engelli bireylere sunulması gereken önemli bir hizmettir.

Serebral Palsili Bireye Yönelik Manevi Destek

Serebral Palsi (SP) genel olarak motor bozukluğu olarak bilinmekle birlikte (Morgan, Novak ve Badawi, 2013) duyu, iletişim ve zihinsel yetersizliklerin de olabildiği (Novak, 2014) ve bu durumlara bağlı olarak bireyin öz bakım becerilerinin de kısıtlandığı bir yetersizlik türüdür. Bu bireylerde genellikle gelişimsel eksiklikler, beslenme bozukluğu, ruhsal sorunlar (depresyon, anksiyete vb.), davranış bozuklukları (dikkat eksikliği, hiperaktivite, agresyon vb.), iletişim kurabilme zorluğu, işitme ve görme sorunları, epilepsi, uyku bozukluğu, akciğer enfeksiyonları, ağrı gibi durumlar görülebilir (Sewell ve ark., 2014).

İşlevsel bozukluklara bağlı yetersizlikler veya sorunlar nedeniyle SP’li bireylerin yaşamları boyunca özel ilgi ve bakıma ihtiyaçları vardır (Sardana, Singh ve Sumalatha, 2016). Bu özel ilgi ve bakım genellikle aile bireyleri tarafından gerçekleştirildiği için, özellikle ebeveynlerde ekstra bir yük oluşturmaktadır. Bu yükün ebeveynlerde fiziksel ve psikolojik etkileri; onların sosyal, kültürel ve meslek yaşamlarını olumsuz yönde etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir (Guillamón, Nieto, Pousada, Redolar, Muñoz ve Hernández, 2013). Ebeveynler, bazen çocuklarının gereksinimlerine uyum sağlamayı başarırken; bazen de çeşitli zorluklar yaşamaktadırlar.

Yukarıda bahsedilen tüm sorunlara bağlı olarak SP li birey de hem kendi yetersizlikleri hem de ailesindeki bireylerin yaşadığı durumlar nedeniyle çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu bağlamda çalışma, serebral palsili bir bireyin yaşadığı zorluklar sebebiyle ihtiyaç duyduğu manevi desteğin belirlenmesine yönelik olarak yapılmıştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çalışma verileri görüşme türlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılarak toplanmıştır. Durum çalışması yöntemine bağlı olarak SP’li bireye manevi destek kapsamında sosyal hizmet uygulaması yapılmıştır. Sp li bireyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Bulgular

Çalışma da doğduktan kısa bir süre sonra erken doğuma bağlı serebral palsi tanısı konulmuş ve bir yaşı itibariyle de özel eğitim ve rehabilitasyon sürecine başlanmış olan 11 yaşında bir çocuğun görüşlerine başvurulmuştur. SP li çocuk, kaslarda oluşan zayıflık sebebiyle yürüyememekte ve tekerlekli sandalye kullanmaktadır. Eğitim-öğretimine devam etmekte ve okula gidiş gelişlerinde ailesi destek vermektedir. Okul hayatında ve ailesi ile olan ilişkilerinde herhangi bir sorun yaşamadığını belirten birey, arkadaş ilişkilerinde bazı sıkıntılar yaşadığını dile getirmiştir. Özellikle teneffüslerde ve oyun saatlerinde arkadaşlarının kendisiyle oynamadığını, birçok etkinlikte kendisini dışladıklarını belirtmiştir. Yapılan görüşmeye bağlı olarak elde edilen bulgular Tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. SP li bireyin gereksinimleri

	Gereksinimler
Öz bakım becerileri	Tuvalet, banyo vb. ihtiyaçlarını kendisi karşılayamıyor olması
	Yemek yerken bir desteğe ihtiyaç duyması
	Bireysel olarak herhangi bir oyunu oynayamaması
Sosyal ilişkiler	Arkadaşlarının okulda oyunlara dahil etmemesi
	Arkadaşlarının her durumda yardım etmeye çalışmaları
	Arkadaşlarının zaman zaman yetersizlik durumunu sorgulamaları

Tablo 1 de verilen bilgiler SP li bireyle yapılan görüşmeye bağlı olarak elde edilmiştir. Bu bağlamda öğrencinin görüşme esnasında verdiği ilk cevaplara bağlı olarak, evde bir sorun yaşamadığı düşünülmüş ancak cevaplarını detaylandırmaya başladığında aslında ailesinin kendisine yapmış olduğu yardımlardan bile huzursuz olduğunu dile getirmiştir. Bunların kendi suçu olduğunu, Allah'ın kendisine bir ceza verdiğini düşündüğünü dile getirmiştir. Yetersizlikleri sebebiyle annesini, babasını ve diğer aile bireylerini üzdüğünü ve sürekli sıkıntılar yaşattığını ve buna bağlı olarak da cezalandırılacağını, bir sürü günah kazandığını ifade etmektedir. Manevi anlamda temel kavramları biliyor olması sebebiyle de kendi durumunu ve ailesine yaşattıklarının bir sonucu olarak Allah'ın ona ceza verdiğini düşünmektedir.

Belirlenen bu gereksinimlere bağlı olarak SP li bireye bir hafta süreyle manevi destek hizmeti sağlanmıştır. Verilen hizmette bireyin var olan yetersizliklerinin kendinin veya ailesinin suçu olmadığı, aslında herkesin başına gelebilecek bir durum olduğu anlatılmıştır. İlk gün bu durumu kabul etmek istemese de sonraki günlerde buna inanmış ve bu sıkıntıları aşabilmek neler yapabileceğini öğrenmeye çalışmıştır. Belirgin bir şekilde başarılı olduğu ve yapabildiği beceriler belirlenerek bireye bu yönde bir destek verilmeye çalışılmıştır. Bir hafta sonunda SPLi birey, sahip olduğu yetersizliklerin Allah tarafından kendisine verildiği ve aslında bu yetersizliklerle de yaşanabildiğini kabul etmiştir. Bir hafta sonra destek sonlandırılmış ve birkaç gün sonra bireyle tekrar bir görüşme yapılmıştır. Ailesinin ve yakınındaki diğer insanların kendisine yönelik davranışlarının dışlama, hor görme gibi davranışlar olmadığını sadece yetersizliklerinden kaynaklandığını ve dua ettikçe daha mutlu olduğunu dile getirmiştir. Ancak ailesi ile yapılan görüşme neticesinde, aile çocuklarına sunulan manevi destek hizmetlerinin belli aralıklarla devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, SP’li bir çocuğun yapılan görüşme sonucunda, sahip olduğu bazı yetersizlikler sebebiyle mutsuz ve bu yetersizliklerin neden olduğu durumları düzeltemediği için de çaresiz olduğu belirlenmiştir. Buna ek olarak serebral palsili çocuğa sahip ailelerin, çocuklarıyla ilgilenirken daha dikkatli ve öz saygı zedelemeyecek şekilde ilgilenmeleri gerektiği belirlenmiştir.

Türkiye’de “2005 tarih ve 5378 Sayılı Engelliler Kanunu” kapsamında sadece yoksulluk sınır altında olan bakıma muhtaç kişiler maddî koruma altına alınmıştır. Bu bağlamda bu kişilere asgari ücret üzerinden bakım ödeneği hizmeti sağlanmaktadır. Dolayısıyla bakım güvence anlamında sadece maddi desteğin sunulması yeterli olmamakla birlikte, manevî sosyal hizmetlerinde sunulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak da;

- Türkiye’de sosyal ve manevî bakım hizmetlerinin uygulanması ve yaygınlaştırılması kanunlara ve içeriklerine bağlı olarak yeniden düzenlenmelidir.
- Engellilerin için yapılacak olan yasal düzenlemeler, engellilere yardım ve destek sayesinde topluma dahil olmalarının ön koşullarını içermelidir (Erkan, 2003).
- Engellilerin yasal hakları konusunda toplumsal bilgilendirilmeler yapılmalı; yasaların uygulanmasında engelli, engelli aileleri ve toplumun bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- Aile manevi destek hizmeti yaygınlaştırılmalıdır.
- Sosyal ve manevi destek hizmetlerinden yararlanılabilmesi için çeşitli tanıtım seminerleri düzenlenmelidir.

Bu bağlamda çalışmaya örnek teşkil eden serebral palsili bireyden yola çıkılarak, çeşitli yetersizliklerden etkilenen ve toplumsal bazı durumlar sebebiyle engelli olarak tanımlanan bireylerin bütün ihtiyaçlardan daha çok manevi desteğe ihtiyaçları olduğu düşünülmektedir. Her ne kadar engelli bireyler zihinsel yetersizlik çekmedikleri sürece yetersizliklerinin farkında olsalar da; yaşadıkları bazı olumsuz durumlarda manevi olarak bir boşluğa düşmektedirler. Bunun sonucu olarak da Allah ‘a olan inancın değişmesi, çaresizlik sebebiyle her şeyin kendileri için bir ceza olarak verildiğini düşünme gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle engelli bireylere manevi destek hizmeti sunulurken bireyin manevi değerleri bilinmeli ve mevcut durumuna yönelik bir güçlendirme yaklaşımı ile destek sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı [ASPB], (2015). Engelli Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığı Birifing Raporu. <https://eyh.aile.gov.tr/yayin-ve-kaynaklar/engelli-bakim-hizmetleri/engelli-bakim-hizmetleri-dairesi-baskanligi-birifing-raporu>, erişim tarihi: 13.02.2021.

Beaulauier, R. L & Taylor, S. H. (2001). Social work praclice with people with disabilities in the era of disability rights. *Social Work in Health Care*, 32(4), 67-91.

Beki, A. (2016), Manevi Destek Hizmetleri, AUZEF, İstanbul.

Duyan, V. (2010). Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Erkan, G. (2003). Özürlülerle sosyal hizmet uygulamaları, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, Özel Eki*, 25 (4).

Guillamón N, Nieto R, Pousada M, Redolar D, Muñoz E, Hernández E, et al. (2013). Quality of life and mental health among parents of children with cerebral palsy: The influence of self-efficacy and coping strategies. *Journal of Clinical Nursing*. 22 (11-12), 1579-1590.

Morgan C, Novak I, Badawi N. (2013). Enriched environments and motor outcomes in cerebral palsy: systematic review and meta-analysis. *Pediatr*, 132(3), 735-746.

Novak, I. (2014). Evidence-based diagnosis, health care, and rehabilitation for children with cerebral palsy. *Journal of Child Neurology*, 29(8), 1141-1156.

Özdemir, S, (2017), Engelli bireylerin mânevî rehabilitelerinde iletişimin önemi, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, s. 137- 159.

Seyyar, A.(2007); Bakım Terimleri Sözlüğü; Şefkatli Eller Yayınları; Ankara.

Seyyar, A.(2010). Tıbbî Sosyal Hizmetlerde Manevî Bakım; 2. Baskı; Rağbet Yayınları; İstanbul.

Tekindal, M. ve Attepe Özden, S. (2017) Özel Eğitim Merkezlerinde Sosyal Hizmet Uygulamaları Özel Eğitim ve Sosyal Hizmet, *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(2), 186-203.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Seçkin Yay., 2005), 39.

ÖLÜMLE İLGİLİ İŞLERDE GÖREVLİ KİŞİLERDE MESLEKİ TÜKENMİŞLİK

Dr. Öğr. Üyesi Yunus BUCUKA

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0003-3001-2646

Özet

Bu çalışmanın amacı, ölümle ilgili faaliyetlerde görevli kişilerin mesleki tükenmişlik düzeylerini bazı demografik değişkenlere göre incelemektir. Mesleki tükenmişlik; yapılan iş ve meslekler nedeniyle insanlarla yoğun ilişki içerisinde olan kişilerde duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusu kaybı gibi boyutlarda ortaya çıkan önemli bir mesleki sendromdur. Nicel bir çalışma olan bu araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya Bingöl, Elazığ ve Diyarbakır Belediyeleri bünyesinde ölümle ilgili faaliyetlerde çalışan, rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen gönüllü 66 kişi dâhil edilmiştir. Çalışanların mesleki tükenmişlik düzeyleri yaş, cinsiyet, ekonomik ve medeni durum, hizmet süresi gibi bazı değişkenler bakımından incelenmiştir. Çalışmada ölçme aracı olarak, 22 madde ve üç alt boyuttan oluşan "Maslach Tükenmişlik Ölçeği" kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda, çalışanların; normal düzeyde duygusal tükenme ile yüksek düzeyde duyarsızlaşma ve kişisel başarı duygusu kaybı yaşadıkları tespit edilmiştir. Ancak çalışanların mesleki tükenmişlik düzeyleri ile yaş, cinsiyet, medeni durum, hizmet süresi gibi değişkenler bakımından anlamlı bir farklığa ulaşılamamıştır. Bu bağlamda tükenmişliğe yol açan sebepleri ortaya koyan araştırma yürütülmeli ve elde edilen veriler ışığında mesleki tükenmişliği azaltmak için gerekli bireysel ve kurumsal çözümler üretilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm, Meslek, Tükenmişlik, Maslach Tükenmişlik Ölçeği.

OCCUPATIONAL BURNOUT IN PERSONS IN DUTY FOR DEATH-RELATED JOBS

Abstract

The aim of this study is to examine the occupational burnout levels of the people involved in death-related activities according to some demographic variables. professional burnout; It is an important occupational syndrome that occurs in people who have intense relationships with people due to their jobs and professions, such as emotional exhaustion, depersonalization and loss of personal accomplishment. Relational screening method was used in this research, which is a quantitative study. Voluntarily 66 employees working in death-related activities within the Municipalities of Bingöl, Elazığ and Diyarbakır selected by random sampling method were included in the study. The occupational burnout levels of the employees were examined in terms of some variables such as age, gender, economic and marital status, and length of service. The "Maslach Burnout Inventory" consisting of 22 items and three sub-dimensions was used as a measurement source in the study.

As a result of the research, employees; they were found to experience normal emotional exhaustion, high levels of depersonalization and loss of personal accomplishment. However, there was no significant difference in terms of occupational burnout levels of the employees and variables such as age, gender, marital status, and length of service. In this context, research that reveals the causes of burnout should be conducted and in the light of the data obtained, necessary individual and institutional solutions can be produced to reduce professional burnout.

Keywords: Death, Occupation, Burnout, Maslach Burnout Inventory

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM DOYUMU VE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK İLE AKILLI TELEFON BAĞIMLILIĞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör Dr. Aykut GÜNLÜ

Pamukkale Üniversitesi, Tavas Meslek Yüksek Okulu

ORCID: 0000-0002-6617-2871

Özet

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ve psikolojik sağlamlık ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Ayrıca araştırmada akıllı telefon bağımlılığı düzeylerinin de belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma ilişkisel tarama modeli çerçevesinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 18 ile 22 arasında farklılaşan toplam 371 üniversite öğrencisi (182 kız, 189 erkek) oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri 2021-2022 Eğitim-Öğretim yılında, Pamukkale Üniversitesinde eğitimine devam öğrencilerden çevrimiçi anket yoluyla elde edilmiştir. Araştırmada; Diener, Emmons, Larsen ve Griffin (1985) tarafından geliştirilen Dağlı ve Baysal (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Yaşam Doyum Ölçeği, Smith ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilen ve Doğan (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği ve Kwon ve diğerleri (2013) tarafından geliştirilip, Noyan, Darçın, Nurmedov, Yılmaz ve Dilbaz (2015) tarafından Türkçeye uyarlanan Akıllı Telefon Bağımlılığı Ölçeği-Kısa Formu kullanılmıştır. Araştırmanın analizleri SPSS 24 paket programı aracılığı ile gerçekleştirilmiştir.

Araştırmadaki değişkenlerinin normal bir dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Katılımcıların günlük akıllı telefon kullanım süresi ortalama 5.41 saattir. Katılımcıların akıllı telefon kullanım uygulamaları arasında birinci sırada whatsapp, ikinci sırada instagram ve üçüncü sırada ise twitter yer almaktadır. Ayrıca katılımcılar en çok iletişim amaçlı, sosyal medyayı takip etme amaçlı akıllı telefonu kullanmaktadır. Akıllı telefon bağımlılığı riski ve üzerinde değerlendirilen (ölçeğin uyarlanması sürecinde belirlenen kesme puanı 31 olarak baz alınmıştır) 268 katılımcının olması araştırmanın önemli bir bulgusudur.

Anahtar kelimeler: Psikolojik sağlamlık, yaşam doyumu, akıllı telefon bağımlılığı

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND RESILIENCE AND SMARTPHONE ADDICTION IN UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between life satisfaction, resilience, and smartphone addiction in university students. In addition, it is aimed to determine the levels of smartphone addiction in the study.

The study group of the research consists of a total of 371 university students (182 female, 189 male) aged between 18 and 22. The data of the research were obtained through an online questionnaire from the students who continue their education at Pamukkale University in the 2021-2022 academic year. In the research; Satisfaction with Life Scale developed by Diener, Emmons, Larsen, and Griffin (1985) and adapted into Turkish by Dağlı and Baysal (2016), Brief Psychological Resilience Scale developed by Smith et al. (2008) and adapted into Turkish by Doğan (2015), and Kwon et al. 2013) and adapted into Turkish by Noyan, Darçın,

Nurmedov, Yılmaz, and Dilbaz (2015) was used. The analysis of the research was carried out with the SPSS 24 package program.

It was determined that the variables in the study showed a normal distribution. The average daily smartphone usage time of the participants is 5.41 hours. Among the smart phone usage applications of the participants, whatsapp is the first, Instagram is the second and twitter is the third. In addition, participants mostly use smart phones for communication purposes and to follow social media. It is an important finding of the study that there were 268 participants who were evaluated at and above (the cut-off score determined as 31 during the adaptation of the scale was taken as basis) the risk of smartphone addiction.

Keywords: Resilience, life satisfaction, smartphone addiction

SOSYOLOJİK HAYAL GÜCÜ KAVRAMI ÜZERİNDEN PANDEMİ DÖNEMİ KADIN SORUNLARINA BAKMAK

Dr. Öğr. Üyesi Sinan ACAR

Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ORCID: 0000-0002-5270-542X

Özet

Amerikalı sosyolog Charles Wright Mills, sosyolojik hayal gücü kavramı ile özel/bireysel olarak görülen sorunların arkasındaki toplumsal yapıyı işaret etmiştir. Sosyolojik hayal gücü kavramı işsizlik, hırsızlık, boşanma, cinayet gibi sorunların arkasındaki toplumsal yapıyı ortaya koymaya çalışan eleştirel bir bakış açısıdır. Toplumsal sorunların nedenlerinin ve çözümünün ortaya konmasında sosyolojik bakış açısına sahip olmak araştırmacılara sorunlara daha geniş açıdan yaklaşma imkânı sunar. Bu çalışmamızda COVID 19 pandemisi döneminde kadınların yaşadıkları sorunlara sosyolojik hayal gücü kavramı üzerinden değinilmeye çalışılacaktır. Bu dönemde kadınlar başlıca çalışma hayatı, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım, ev içi artan rol ve sorumlulukları gibi alanlarda birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu metinde bu dönemde ortaya çıkan mevcut sorunların nedenleri ve çözüm önerileri üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyolojik Hayal Gücü, COVID-19, Kadın Sorunları

LOOKING AT WOMEN'S ISSUES IN THE PANDEMIC PERIOD THROUGH THE CONCEPT OF SOCIOLOGICAL IMAGINATION

Abstract

With his concept of sociological imagination American sociologist Charles Wright Mills pointed to the social structure behind the problems seen as private/individual. The concept of sociological imagination is a critical perspective that tries to reveal the social structure behind problems such as unemployment, theft, divorce and murder. Having a sociological perspective in revealing the causes and solutions of social problems allows researchers to approach problems from a wider perspective. Based on the concept of sociological imagination, this study will address women's problems experienced during the COVID 19 pandemic. During this period, women faced many problems in issues such as working life, access to education and health services, and increasing roles and responsibilities at home. This paper will mainly focus on the causes and solution proposals of the current problems emerged in this period.

Keywords: Sociological imagination, COVID-19, Women's issues

GİRİŞ

Bu çalışmada, COVID-19 pandemisi sürecinde ortaya çıkan kadın sorunlarına sosyolojik hayalgücü kavramı üzerinden yaklaşılacak ve konunun çok boyutlu açıdan kavranmasına ve bu noktadaki çözüm önerilerinin ortaya konulmasına çalışılacaktır. Metinde ilk olarak sosyolojik hayalgücü (muhayyile) kavramının mahiyetine ve gelişim sürecine değinilecektir. Daha sonra bu kavramın sunduğu bakış açısı üzerinden pandemi döneminde kadınların en çok karşılaştıkları sorunlara belirli başlıklar üzerinden değinilerek, ilgili sorunların farklı boyutlarıyla ele alınmasına çalışılacaktır.

1. SOSYOLOJİK HAYAL GÜCÜ (MUHAYYİLE)

Endüstri Devrimi'nin toplumların ekonomik, siyasal ve kültürel yapılarını köklü bir şekilde dönüştürdüğü, kentlerin daha fazla sayıda ve heterojen bir görünüme sahip insan yığınlarını barındıran mekânlar haline geldiği dönemlerle birlikte, toplumsal problemlerin bilimsel yöntem ve ilkelere dayalı incelendiği ve buna bağlı farklı sosyal bilim disiplinlerinin ortaya çıktığı bir süreç ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni toplumsal yapıda ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk, hastalık, çalışma alanlarındaki sömürü ve farklı eşitsizlik türlerinin olumsuz yansımalarının azaltılması noktasında devletlerin bu dönemlerle birlikte sosyal refah devleti anlayışına dayalı olarak yeniden yapılandığı bir dönem ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda devletin ülke sınırları içindeki vatandaşlarının mutluluğu ve refahını artırma noktasında başlıca sağlık, eğitim, güvenlik, beslenme, korunma, barınma ve istihdam süreçlerinde aldığı karar ve sürdürdüğü uygulamalar bütünü olan sosyal politika disiplininin bu dönemlerden itibaren sosyal adalet ve sosyal refahı geliştirme amacıyla gelişme ve kurumsallaşma sürecine girdiği söylenebilir. Aynı şekilde sosyal hizmet disiplininin de bu dönemlerden itibaren sosyal refah ve sosyal adaleti hak temelli bir anlayışa dayalı olarak sağlama amacıyla sosyal politika alanının geliştirdiği araçlar üzerinden bu amaçları gerçekleştirmeye çalışan bir disiplin/meslek olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Diğer yandan toplumsal grupları ve kurumları sistematik bir şekilde inceleyen bir disiplin olan sosyoloji disiplini de Endüstri Devrimi'nin ortaya çıkardığı toplumsal sorunların bilimsel bir açıdan anlaşılması ve muhtemel çözümlerinin neler olduğunu ortaya koyma noktasında pratik kaygılar/amaçlar üzerinden aynı dönemlerde pozitif bir bilim karakteri kazanmaya başlamıştır. Bu dönemlerle birlikte ortaya çıkan/bağımsızlığını kazanan disiplinlerin toplumsal sorunları olması gerekenden ziyade olanı (mevcudu) ele alan ve sorunların kaynağını ve çözümünü yine toplumsal yapıda aramaları noktasında ortaklaştıkları söylenebilir. Bu disiplinlerin ortaya çıkış süreciyle birlikte toplumsal sorunların sosyolojik bakış açısına dayalı, daha geniş bir çerçeve üzerinden ele alındığı bir yaklaşımın sosyal bilimler alanında gittikçe güçlendiği söylenebilir.

Sosyolojik bakış açısı (tahayyül, muhayyile) kavramını kullanan C. W. Mills bu kavramla, her bireyin belirli bir toplum içerisinde yaşamını sürdürdüğünü ve kendi kişisel biyografisini belirli bir tarihsel düzen içerisinde inşa ettiğini ve sınırlı da olsa toplumun şekillenmesine küçük de olsa katkı da bulunduğu belirterek; sosyolojik tahayyül gücünün tarih ile biyografi arasındaki ilişkiyi anlamamıza imkân sunan önemli bir kavramsal enstrüman olduğunu belirtmektedir (Mills, 2016: 17). Sosyolojik bakış açısı, esasen birey ve toplum arasında karşılıklı bir ilişkinin/belirlenimin olduğu ilkesinden hareketle insanların karşılaştıkları sorunları, tarihsel değişimler, kurumsal ilişkiler ve çatışma süreçleri üzerinden ele alarak mevcut sorunların toplumsal bağlamını ortaya çıkarmayı, diğer bir deyişle özel olarak görülen birçok olay veya olgunun arkasındaki geneli (toplumsalı) ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sosyolojik bakış açısının, araştırmacının eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını, farklı dünyaların/doğruların mümkün olabileceği noktasında esnek bir dünya görüşü kazanmasını, kişinin kendi ön yargılarının bilincine vararak bunların araştırma/inceleme süreçlerini olumsuz anlamda etkilememesini sağlamasını, topluma farklı şekillerde bakan/rahatsız edici sorular soran ve bu yönüyle görünen şeylerin altındaki görünmeyen gerçekleri ortaya çıkarmasını ve var olan düzeni yeniden kurmasını amaçlayan bir yapısının olduğu söylenebilir. Örneğin 100 bin nüfuslu bir toplumda tek bir kişinin işsiz kalması daha çok o kişinin şahsi bir sıkıntısı iken; 50 milyonluk işgücüne sahip bir toplumda 15 milyon kişinin işsiz olması durumu artık kişisel bir sıkıntıdan ziyade toplumsal bir soruna işaret eder ve burada araştırmacının bireysel etmenleri/tercihleri aşan toplumsal süreçlerin söz konusu olduğunu aklına getirmesi, problemin nedenlerinin ve çözümlerinin ortaya konulmasında ekonomik ve siyasal kurumları göz önünde bulundurması gerekmektedir (Mills, 2016: 20).

Diğer yandan Sosyoloji disiplininin kurucu düşünürlerinden biri olan Emile Durkheim'in "İntihar" isimli çalışmasının sosyolojik bakış açısının anlaşılması noktasında işlevsel bir örnek olduğu söylenebilir. Durkheim, Endüstri Devrimi'nin olumsuz yoğun yaşandığı kentlerdeki intihar olayları üzerine yaptığı çalışmasında intihar olgusunun salt bireysel mutsuzluklar/psikolojik etmenler üzerinden açıklanamayacağını; toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel etmenlerin de bu süreçte belirleyici olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Durkheim çalışmasında, geleneksel ve endüstri toplumlarında görülen intihar olaylarının farklı (toplumsal) motivasyonlar üzerinden ortaya çıktığını temellendirmeye çalışmıştır (Durkheim, 2013). Sonuç olarak sosyolojik bakış açısına sahip araştırmacı incelediği sorunun/konunun bireysel ve toplumsal boyutlarını karşılıklı bir şekilde ele almanın bilincinde olarak sürece eleştirel bir açıdan yaklaşır ve bu noktada daha gerçekçi tespitlere ulaşma ve daha kalıcı ve etkin çözümler üretme imkânına sahip olur.

2. COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE KADIN SORUNLARI

• Çalışma Hayatındaki Sorunlar

Dünya Ekonomik Forumu Küresel Cinsiyet Eşitsizliği 2022 Raporu, çalışma alanlarında pandemi öncesi dönemlerde var olan ve cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkaran yapısal nedenler, sosyoekonomik dönüşümler ve ekonomik şokların yanında salgın sürecinin de bu eşitsizlik sürecini derinleştirdiğini göstermektedir. ILO verilerine göre küresel ölçekte işsizlik oranları erkeklerde 2019'un son çeyreğinde %5,4 iken bu oran 2020'nin 3. çeyreğinde %7,9'a, kadınlarda ise sırasıyla %6,8'den %9,6'ya çıkmıştır (WEF, 2022: 32-34). Salgın sürecinin etkilerine çalışma alanları üzerinden bakıldığında özellikle sağlık sektöründeki çalışanların ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmasından (%70) kaynaklı bu süreci daha ağır deneyimledikleri söylenebilir (Şenol & Akın, 2020). Bu süreçte kadın sağlık çalışanlarının bulaş riskinden kaynaklı ailelerinden ve yakınlarından uzak kalmaları, tek ebeveynli çalışanların çocuklarının bakımı noktasında yeterli desteği bulamamaları gibi durumların sıklıkla yaşandığı görülmüştür (TTB, 2020). Aynı şekilde sağlık sektörü dışındaki başlıca konaklama, yemek hizmetleri, hazır giyim endüstrisi ve perakende sektörlerinde yüksek oranlarda istihdam edilen kadınların pandemi döneminde başlıca kayıt dışı çalışma, ücretsiz izne çıkarılma ve birçok haktan mahrum olmaları durumlarıyla daha sık karşılaştıkları söylenebilir (Rivera vd. 2020). DİSK/Genel-İş Sendikası'nın 2022 yılında yayımladığı Kadın Emegi Raporu'na göre Türkiye'de kadınların istihdamı noktasında birçok engel ve problemin olduğu görülmüştür. Buna göre Türkiye'deki kadın istihdamı oranlarının OECD ve AB ülkelerine kıyasla oldukça düşük seviyelerde olduğu, genç kadın işsizliğinin resmi verilerin iki katı olduğu, 13,3 milyon kadının ücretsiz bakım emeği vermesinden kaynaklı çalışma hayatına katılamadığı, her 10 kadından 3'ünün kayıt dışı çalıştığı, 1,2 milyondan fazla kadının hem yarı zamanlı hem kayıt dışı çalıştığı, erkeklerin kadınlara göre % 27,4 daha fazla ücret kazandığı, sendikalaşma oranlarının erkeklere göre düşük seviyelerde gerçekleştiği ve bu durumun salgın sürecinde daha da kötüleştiği söylenebilir (DİSK/Genel-İş, 2022). Bu bağlamda pandemi sürecinde çalışma hayatında ortaya çıkan problemlerin özellikle alt- orta sınıfa mensup kadınlar nezdinde daha dramatik sonuçlarının olduğu söylenebilir. Bundan kaynaklı pandemi sürecinde çalışma alanlarında ortaya çıkan olumsuzluklara karşı ilgili grupların desteklenmesinin büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

• Sağlık Hizmetlerine Ulaşımında Yaşanan Güçlükler

Koronavirüs salgınının toplumları siyasi, ekonomik ve diğer yönlerden teste tabi tutuldukları ve toplumdaki var olan eşitsizlikleri daha derinleştirme riskini ortaya çıkaran bir sürece yol açtığı söylenebilir (Editorial, 2020: 235).

Birçok toplumda erkekler genellikle kadınlara nazaran daha fazla fırsat, ayrıcalık ve güce sahip olsa da bu avantajlı konumların her zaman erkeklere daha iyi sağlık koşulları sunduğu söylenemez. Daha ağır ve tehlikeli çalışma koşullarına sahip olma, egemen erkeklik normlarıyla alakalı sağlık konusunda bazı riskleri üstlenme, daha fazla alkol ve zararlı madde tüketimi gibi nedenler erkeklerin kadınlara nazaran daha çok sağlık problemiyle karşılaşmalarına ve daha düşük ömür beklenti sürelerine sahip olmalarına yol açmaktadır (Baker vd., 2014: 618). Salgın sürecinde her ne kadar COVID 19'un "demokratik" olarak herkesi hasta ettiği yönünde bir söylem ortaya atılsa da diğer salgınlarda olduğu gibi bu salgında da toplumun ötekileştirilmiş kesimlerinin bu süreci daha ağır deneyimlediği söylenebilir (Yorgancıoğlu, 2020: 40). COVID 19 salgını sürecinde kadınlar için yerleşmiş eşitsizlikler, normatif yapılar ve eşitsiz güç ilişkilerinin doğurduğu ek risklerin kadınların bu süreci erkeklere nazaran daha ağır geçirmelerine yol açtığı söylenebilir. Salgın süreçlerinde kadınların karar verme süreçlerinde erkekler kadar etkin olmadıkları ve bundan kaynaklı kadınların sağlık ihtiyaçları, cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında çeşitli olumsuzluklarla karşılaştıkları söylenebilir. Örneğin Zika virüs salgınının yaşandığı dönemde ortaya çıkan deneyimler, kadınların salgının yayılmasının önlenmesi noktasında gerçekleştirilen faaliyetlerin büyük bir çoğunluğunu üstlendiğini bunun yanında kadınların çocuklarının sağlık kontrollerini yapma noktasında sağlık hizmetlerine erişim, yeterli düzeyde hizmet alma noktasında yeterli kaynaklara sahip olmadıkları görülmüştür. Örneğin salgın sürecinde özellikle orta ve düşük gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerde kadınların modern doğum kontrol yöntemlerine ulaşımının (salgın öncesi dönemde %55 altı) daha da zorlaşmasına bağlı olarak da anne ölümlerinin ve adolesan yaş grubundaki gebeliklerin artış yönünde olduğu söylenebilir (Rivera vd., 2020; UNFPA, 2020: 5). Aynı şekilde Nepal'de yapılan bir çalışmada salgın döneminde hastanenin doğum ve jinekoloji hizmetlerinden faydalanma oranının bir önceki yıla göre %85-90 oranında azaldığı görülmüştür. Bunun yanında kadınların başlıca doğum bakımı, üreme sağlığı hizmetleri, koruyucu müdahaleler, beslenme önerileri, ruh sağlığı noktasındaki hizmetlerden yararlanmaları noktasında ciddi mahrumiyetlerin yaşandığı söylenebilir (Poudel vd., 2020: 113). Sağlık hizmetlerinden yeterince faydalanamama durumlarında ortaya çıkan istenmeyen gebeliklerin sonlandırılması noktasında kadınların tıbbi ve cerrahi kürtaj taleplerinin hastanelerce çeşitli gerekçelerle reddedilmesinin de kadınların bu süreçte karşılaştıkları bir diğer kriz durumu olarak nitelenmesi mümkündür (Sharma vd., 2020: 251). Kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımı noktasında sağlık sigorta sistemlerine daha çok kendileri dışındaki bireyler (baba, eş, vb.) üzerinden dâhil olmaları durumu da vurgulanması gereken bir başka noktadır. Bu noktada yapılan bir çalışmada katılımcılardan erkek olanların %77,4'ünün kendilerine ait bir sağlık sigortası bulunurken kadınlarda bu oranın %43 şeklinde olduğu görülmüştür. Kadınların %46,2'sinin eşleri veya ebeveynleri üzerinden sağlık sigortasına sahip olduğu, erkeklerin ise %8,5'inin eşleri veya ebeveynleri üzerinden sigortalı olduğu görülmüştür (Kalaylıoğlu, 2020: 8). Bu noktada kadınların sağlık hizmetlerine ulaşımında yerel otoriteler yanında, Birleşmiş Milletler'in geliştirmekte olan ülkelerde kadınların sağlık hizmetlerine erişiminde yaşadıkları sıkıntıları aşma noktasında çeşitli sigorta paketleri sunması, sağlığın geliştirilmesi noktasında eğitsel, kültürel alana yönelik yatırımlarda ve teşviklerde bulunmasının büyük önem arz ettiği söylenebilir (Badri, 2020).

- **Eğitim Alanında Yaşanan Sorunlar**

Küresel salgın sürecinin diğer birçok alanda olduğu gibi eğitim alanındaki eşitsizlikleri de daha görünür hale getirdiği söylenebilir. Salgının küresel bir pandemi halini almasıyla birlikte okulların kapanması öğrenciler, öğretmenler ve veliler için birçok problemi beraberinde getirmiştir. Normal eğitimden uzaktan eğitime geçiş sürecinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde alt yapı yetersizliği, bilgisayar ve internete erişimin sınırlı olması gibi durumların sıklıkla yaşandığı söylenebilir (Tadesse & Muluye, 2020: 159). UNICEF verilerine göre küresel salgının üçüncü yılına girildiği süreçte erkek çocuklara nazaran kız çocuklarının daha kırılgan bir grup haline geldiği görülmektedir. Dünya genelinde 11 milyonu aşkın kız çocuğunun salgın sonrası okula dönmeme ihtimali bulunmaktadır. Kenya’da, 10-19 yaşlarında olan 4.000 çocukla yapılan bir ankete göre, kız çocuklarının yüzde 16’sının, erkek çocuklarının ise yüzde 8’inin yeniden açılan okullarına dönmediği görülmüştür. Okulu terk etmek zorunda kalan ve toplumun en savunmasız kesimlerinden gelen bu çocukların temel okuma yazma, matematik becerileri ve okulların sağladığı güvenlik ağının dışında kalmaları durumu onların gelecekleri noktasında riskli bir sürece yol açmaktadır (UNICEF, 2022). Özellikle düşük sosyoekonomik koşullarda yaşayan kesimlerden gelen çocukların eğitim olanaklarından mahrum kaldığı bu süreçte erkeklere nazaran kız çocuklarının eğitim süreçlerinden daha da dışlandığı söylenebilir. Bu süreçte kadınların ve kız çocuklarının başlıca ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenmesi, erken veya zorla evlilik ve erken gebelik riski gibi durumlarla karşılaşması, ailelerin kız çocuklarının eğitimini önemsememesi gibi durumların yaşanması kız çocuklarının okullara dönüşünü engellemiştir (UNESCO, 2020: 3). Kız çocuklarının eğitim süreçlerinden erken dönemde ayrılması durumu ilerleyen süreçte onları çalışma hayatı dışına itmekte ve maddi olarak başkalarına bağımlı bir hayat sürmelerine yol açmakta ve onları dezavantajlı bir grup haline getirmektedir (Koç & Yeniçeri, 2021: 94). Salgın sürecinin eğitim alanında ortaya çıkardığı olumsuzlukların giderilmesi ve başta kırılgan gruplar olmak üzere tüm öğrencilerin bu süreçte desteklenmesinin büyük öneme sahip olduğu söylenebilir. Diğer yandan eğitim kurumlarında ortaya çıkan problemlerin çözümünde sadece bu kurumlara yönelik yapılacak politika ve iyileştirmelerin yeterli olmadığı; aynı şekilde kapsamlı sosyal koruma politikalarının hayata geçirilmesi, insan onuruna uygun çalışma şartlarının oluşturulması, çalışma süreçlerinin toplumsal cinsiyet temelli güçlendirilmesi, kadın istihdamını arttırıcı politikaların hayata geçirilmesinin de bu noktada elzem olduğu söylenebilir (Gencer, Kesbiç, Arık; 2021: 37). Sonuç olarak salgın sürecinin derinleştirdiği bu eşitsizliklerin önlenmesi noktasında devletin ve sivil toplum kuruluşlarının bu alanda gerekli önlemleri alması ve refah politikalarını hayata geçirmesinin zorunlu bir nitelik taşıdığı belirtilebilir.

- **Ev İçi Rol ve Sorumluluklarda Artış ve Şiddet**

Küresel pandemi ilanının akabinde ilk, orta ve yükseköğretim kurumlarında uzaktan eğitim geçiş süreciyle birlikte ilgili eğitim süreçlerinin evlerde yürütülmesi durumu kadınların ev içi rol ve sorumluluklarında olağanüstü artışlara yol açmıştır. Eğitim süreçlerinin takibi, çocukların bakımı ve ev işlerinin ağırlıklı olarak kadınlar üzerinde yürütüldüğü bir süreç yaşanmıştır (Tan, 2020). IPSOS’un 2021 yılında farklı ülkelerde yürüttüğü üç önemli araştırmada elde ettiği veriler kadınların pandemi sürecinde iş rutinleri ve organizasyonlarında ve iş güvencelerinde daha çok değişimler ortaya çıktığını ve bundan kaynaklı kadınların daha fazla strese maruz kaldıklarını göstermektedir.

Bu dönemde hem kadınların hem erkeklerin hane içi sorumluluklarında ve çocuklara ayırdıkları sürelerde belirgin artışlar ortaya çıktığı; diğer yandan Türkiye gibi geleneksel yapının güçlü olduğu ülkelerdeki verilere bakıldığında ise salgın öncesi dönemde ev işleri ve çocuk bakımı işlerinde ana sorumluluğun kadınlarda olmasından kaynaklı salgın döneminde kadınların daha da ağır yük altına girdikleri ve şiddete daha fazla maruz kaldıkları görülmüştür (IPSOS, 2021). Birleşmiş Milletler 'in verilerine göre pandeminin başından itibaren kadına yönelik şiddetin sistematik olarak arttığı ve şiddet olaylarının önemli bir kısmının da resmi makamlara yansımadığını göstermektedir. Kadınların bu süreçte uğradıkları şiddet durumlarında gerekli sığınakların, yardım hatlarının ve diğer hizmetlerin devreye sokulması ve etkin olarak işlemesi büyük öneme sahiptir. İlerleyen süreçte ilk olarak Kadınların bu süreçte uğradıkları şiddet durumlarında gerekli sığınakların, yardım hatlarının ve diğer hizmetlerin devreye sokulması gerekmektedir. Diğer yandan toplumu şiddete karşı bilinçlendirmeye yönelik eylemlerin planlanması ve uygulanması, kadın örgütlerine sağlanan fonların artırılması, bilgi ve iletişim kanallarını özellikle engelli kadınlar için erişebilir hale getirme noktasında devlete ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir (UN Women, 2020).

SONUÇ

Küresel pandemi sürecinde kadın sorunlarına sosyolojik bakış açısıyla yaklaştığımız bu metinde kadınların bu süreçte başlıca, çalışma hayatı, eğitim, sağlık hizmetlerine ulaşım, ev içi alanlarda artan rol ve sorumluluklar ve şiddet başlıkları üzerinden karşılaştıkları sorunlara ve bu sorunların dünyadaki ve Türkiye'deki görünümü üzerinde durulmuştur. COVID-19 pandemisinin ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal hayatın rutinlerinin ve yerleşik kurallarının alt üst olduğu bu dönemde (özellikle alt orta sınıflara mensup) kadınların bu süreci daha ağır deneyimledikleri söylenebilir. Bu noktada mevcut sorunların tespiti ve çözümü noktasında; toplumun sınıfsal, ekonomik, siyasal, dini ve kültürel yönleri üzerinden bütünlüklü bir yaklaşımla ele alınmasının büyük bir öneme sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Badri, B. (2020). The Impact of COVID-19 on Women. <https://www.un.org/en/un-chronicle/impact-covid-19-women>.
- Baker, P., & vd. (2014). The men's health gap: men must be included in the global health equity agenda. *Bulletin of the World Health Organization*, 92(8), 618-620.
- DİSK/Genel-İş. (2022). Kadın Emegi Raporu. Ankara: Türkiye Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (DİSK/Genel-İş).
- Editorial. (2020). COVID-19 puts societies to the test. *Lancet Public Health*, 5(5), 235.
- World Economic Forum (2022). Global Gender Gap Report 2022. Switzerland: World Economic Forum.
- Gencer, E. G., Kesbiç, K., & Arık, B. M. (2021). COVID-19 Etkisinde Türkiye'de Eğitim. İstanbul: TÜSİAD.
- IPSOS. (2021). Kadına Yönelik Şiddet, Salgın Sonrası Dönemde İyileştirilmesi Gereken En Öncelikli Sorun... 09 01, 2022 tarihinde <https://www.ipsos.com/tr-tr/kadina-yonelik-siddet-salgın-sonrası-dönemde-iyileştirilmesi-gereken-en-öncelikli-sorun>. adresinden alındı
- Kalaylıoğlu, Y. (2020). Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi - Rapor Özeti. UN Women Türkiye.

Koç, E., & Yeniçeri, Z. (2021). COVID-19 Pandemi Sürecinin Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)liğine Etkileri. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 4(1), 80-102.

Mills, C. W. (2016). *Sosyolojik Tahayyül*. İstanbul: Hil Yayın.

Poudel, R., & vd. (2020). The Impact of COVID-19 on Women's Health in Nepal. *Kathmandu Univ Med J*, 70(2), 113-4.

Rivera, C., & vd. (2020). What does coronavirus mean for women. UNDP.

Sharma, P., & vd. (2020). COVID-19: Endangering women's mental and reproductive health. *Indian J Public Health*, 64, 251-2.

Şenol, N., & Akın, A. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısı İle COVID-19 Salgınında Dikkate Alınması Gereken Bazı Özet Bilgiler. 02 10, 2021 tarihinde https://korona.hasuder.org.tr/wp-content/uploads/K%C4%B1sa-Bilgi-Notu_covid-19-1.pdf. adresinden alındı

Tadesse, S., & Muluye, W. (2020). The Impact of COVID-19 Pandemic on Education System in Developing Countries: A Review. *Open Journal of Social Sciences*, 8, 59-170.

Tan, M. G. (2020). COVID-19: Pandemi-Eğitim-Toplumsal Cinsiyet. 08 23, 2022 tarihinde <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID-19-Pandemi-E%C4%9Fitim-Toplumsal-Cinsiyet.pdf>. adresinden alındı

TTB.(2020).https://www.ttb.org.tr/kollar/covid19/yazdir.php?Tablo=tbl_haber&Guid=b30a02c4-904a-11ea-9b7d-6d38d16eb233. 02 05, 2021 tarihinde alındı

UNESCO. (2020). COVID-19 Education Response Webinar Report. https://en.unesco.org/sites/default/files/covid-19-ed_webinar_3-addressing_the_gender_dimensions_of_school_closures-report-en.pdf.

UNFPA. (2020). Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden COVID-19,. 02 10, 2021 tarihinde https://turkey.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note_Turkish.pdf. adresinden alındı

UNICEF. (2022). COVID-19 toparlanma döneminde kız çocuklarına öncelik vermeliyiz. <https://www.unicefturk.org/yazi/kiz-cocuklarina-oncelik-vermeliyiz>. adresinden alındı

U WOMEN,. (2020). Gender-Based Violence Women and girls at risk. 08 15, 2022 tarihinde <https://www.unwomen.org/en/hq-complex-page/covid-19-rebuilding-for-resilience/gender-based-violence>. adresinden alındı

Yorgancıoğlu, A. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadın ve COVID-19. COVID-19 Pandemisi ve Sağlıkın Sosyal Bileşenleri (s. 38-41). içinde Ankara: Türk Toraks Derneği COVID-19 E-Kitapları Serisi.

TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE BİR YÖNTEM OLARAK DİZİ/FİLMLEİN KULLANIMI: “DESTAN” DİZİSİ ÖRNEĞİ

İbrahim Halil İNCİK

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türkçe eğitimi

ORCID: 0000-0001-5861-074X

ÖZET

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte dil öğretiminde pek çok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemler arasında görsel-işitsel yöntem, birden fazla duyuya hitap etmesi nedeniyle öğrenmenin kalıcılığını artıran yöntem olarak bilinmektedir. Teknolojinin ilerlemesiyle görsel-işitsel materyaller arasında yer alan ve pek çok amaçla kullanılan dizi/filmler dil öğretiminde de kullanılmaya başlanmıştır. Dizi/filmlerin dil öğretiminde müstakil bir yöntem olarak kullanımı sayesinde bireyler öğrenmekte olduğu yabancı dilin pek çok olanağından yararlanmaktadırlar. Dizilerle/filmlerle yabancı dil öğrenen bireyler o dildeki özdeyişleri, beden dilindeki anlamları, deyimleri, atasözlerini kısacası kültürü öğrenme imkanı elde etmektedirler. Bu çalışmada Destan dizisinin Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılması amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evreni dizi/filmler olup örnekleme ise Destan dizisinin 1. bölümüdür. Çalışmanın araştırma nesnesi Türk tarihinden ilham alınarak Türkiye’de yayınlanan Destan dizisinin 1. bölümüdür. Görsel-işitsel bir materyal olan Destan dizisinde verileri toplamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Dizideki verileri analiz etmek için içerik analizine başvurulmuştur. Türk tarihinden bir kesit sunan dizide özdeyişlere, Türk devlet geleneğine, atasözlerine, Türklerin cenaze törenlerine, günlük yaşama yönelik uygulamalara ve Türkçenin inceliklerine yer verilmiştir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi açısından dilin dört temel becerisi olan dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi için etkinlikler tasarlanmıştır. Dinleme, konuşma, okuma, yazma, dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi olmak üzere yedi alanda etkinlikler tasarlanmıştır. Her alan için ikişer adet etkinlik olmak üzere 14 etkinlik hazırlanmıştır. Destan dizisinin içeriğinden hareketle tasarlanan etkinlikler vasıtasıyla Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler Türkçenin ve Türk kültürünün birçok olanağından yararlanma imkanı elde edeceklerdir. Sonuç olarak sınıf içi veya sınıf dışı etkinlikler olarak tasarlanan bu etkinlikler, Türkçeyi ve Türk kültürünü öğrenen bireylere Türkçe öğrenme açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Hazırlanan etkinlikler görsel-işitsel yönden birden fazla duyuya hitap ettiğinden dolayı temel dil becerilerini etkin kılarak öğretimi anlamlı ve kalıcı kıldığı söylenebilir. Dolayısıyla bu çalışmanın teknolojinin imkanlarından faydalanarak dil öğretiminde görsel-işitsel açıdan eşsiz birer araç olan dizi/filmlerle Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmek isteyen araştırmacılara örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi, dizi/filmler, destan dizisi, dinleme, okuma, konuşma, yazma, dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi.

THE USE OF SERIES/MOVIES AS A METHOD IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: THE EXAMPLE OF THE “EPIC” SERIES

SUMMARY

With the rapid development of technology, many methods have been developed in language teaching. Among these methods, the audio-visual method is known as the method that increases the permanence of learning because it appeals to more than one sense.

With the advancement of technology, TV series/films, which are among the audio-visual materials and used for many purposes, have also started to be used in language teaching. Thanks to the use of TV series/films as an independent method in language teaching, individuals benefit from many opportunities of the foreign language they are learning. Individuals who learn a foreign language through TV series/films have the opportunity to learn the idioms in that language, the meanings in body language, idioms, proverbs, in short, culture. In this study, it is aimed to use the epic series in teaching Turkish as a foreign language. Qualitative research method was used in the study. The universe of the research is TV series/movies and the sample is the 1st episode of the epic series. The research object of the study is the 1st episode of the epic series, inspired by Turkish history. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used to collect data in the series of Destan, which is an audio-visual material. Content analysis was used to analyze the data in the series. In the series, which presents a cross-section of Turkish history, a lot is given to aphorisms, Turkish state tradition, proverbs, funeral ceremonies of Turks, practices for daily life and the subtleties of Turkish. In terms of teaching Turkish as a foreign language, activities were designed for the four basic language skills of listening/watching, speaking, reading and writing, and teaching grammar, vocabulary and culture. Activities were designed in seven areas: listening, speaking, reading, writing, grammar, vocabulary and culture teaching. 14 activities were prepared, two for each area. Individuals who learn Turkish as a foreign language through activities designed based on the content of the epic series will have the opportunity to benefit from many opportunities of Turkish and Turkish culture. As a result, these activities, which are designed as in-class or out-of-class activities, will provide important contributions to individuals learning Turkish and Turkish culture in terms of learning Turkish. Since the prepared activities appeal to more than one sense in terms of audio-visual, it can be said that they make teaching meaningful and permanent by activating basic language skills. Therefore, it is thought that this study will set an example for researchers who want to teach Turkish as a foreign language with TV series/films, which are unique audio-visual tools in language teaching by making use of the possibilities of technology.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, TV series/films, epic series, listening, reading, speaking, writing, grammar, vocabulary and culture teaching.

Giriş

Bir dilin coğrafyası dışına taşıp farklı coğrafyalarda konuşulması o dile olan ihtiyacı göstermektedir. İngilizcenin dünya üzerindeki bu derece yaygın olması bu ülkenin dünyadaki önemini de göstermektedir. Dünya üzerinde bütün lehçeleriyle birlikte yaklaşık 220 milyondan fazla konuşanı olan Türkçenin dünyada yaygınlığı giderek artmaktadır (Akalin, 2008). Türkçenin en fazla konuşulduğu coğrafya ise Türkiye Cumhuriyeti sahasıdır. Bugün idari ve ekonomik olarak en fazla gelişen ve Türkçenin en fazla konuşulduğu coğrafya Türkiye Cumhuriyeti olduğundan dolayı Türkiye Türkçesine olan ilgi ve merak son yıllarda giderek artmaktadır. Özellikle üniversitelerin bünyelerinde kurulan daha sonra kurumsal bir nitelik kazanan Türkçe Öğretim Merkezleri (TÖMER) Türkiye Türkçesini yurt içerisinde; Yunus Emre Vakfı ise Türkiye Türkçesini yabancı dil olarak yurt dışında öğreten başlıca kurumlardır. Bu kurumların hedefi Türkçenin dünya üzerinde konuşan sayısını artırmaktır. Bu amaçla Türkçeyi yabancı dil olarak öğretmeyi hedeflemektedir.

Geçmişte yabancı dil öğrenmek bir ayrıcalıkken günümüz dünyasında bu bir zorunluluk halini almıştır. Yabancı dil öğrenmek böylesine zorunluysen elbette bu ihtiyaca cevap veren pek çok yöntem ve yaklaşım bulunmaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de pek çok yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında daha çok basılı materyaller olan kitaplar tercih edilmektedir. Ancak hem basılı materyallere ek olarak hem de bu konuda bir yöntem olarak dizi/filmlerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanımı birden fazla duyuya hitap etmesi öğrenilenlerin kalıcılığı artırmaktadır.

Filmlerle yabancılara Türkçe öğretiminde öğrenciler aktif olarak kendilerine yer buldukları bir öğretim tekniğidir (İşcan & Yassıtaş, 2019). Filmler hareketli resimler olarak ses unsuru ile Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanıldığında öğrencinin etkin katılımı ile Türkçeyi öğrenmede kolaylık sağlayan bir yöntemdir. Dupuy'a göre dizi/filmler dil edinimi, dil eğitimi ve sınıf içi etkinlikler açısından eşsiz görsel araçlardır (Akt. İşcan, 2018). Bu nedenle dil öğretiminde filmlerden yararlanmak dili çabuk öğrenme olanağı sağlamaktadır. Fransızlar tarafından ortaya atılan ve Fransızcanın dünyadaki etkisini yeniden artırmak amacıyla geliştirilen, ses boyutuna görsellik ve hareket eklenen Görsel-İşitsel Yöntem dil öğretiminde sıkça kullanılan bir yöntem olmuştur (Güneş, 2011). Türkiye'de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde görsel işitsel bir yöntem olan dizi/filmlerin kullanımı eşsiz birer dil öğretim yöntemidir.

Dizi/filmlerde yer alan diyaloglarda Türkçenin en temiz ve en pürüzsüz hali yer almaktadır. Ayrıca Türk dizi/filmlerinde genellikle Türkçenin en güzel kullanımı, Türk kültürünün yansımaları, Türk folkloru en doğal hali korunmakta ve kullanılmaktadır.

Türk dizi/filmlerinde Türkçenin öğretimi açısından özdeyişlere, deyim ve atasözlerine, Türklerin günlük ve tarihi safhadaki yaşantısına, giyimine, devlet yönetimine, insan ilişkilerine, jest ve mimiklerine yer vermesi bakımından hedef dil olan Türkçe öğretimine katkı sağlamaktadır.

Günümüzde teknoloji destekli dil öğretim olanakları artmıştır. Bu olanaklardan biri de Dizi ve filmlerdir. Dizi/Filmler dikkat çekici, eğlendirici bunun yanında eğitici bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle dizi/filmler dil öğretiminde bir yöntem olarak kullanılması son yıllarda ortaya çıkan bir gelişmedir. Bu gelişmelerin ışığında Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde Türk kültürünü, Türkçenin semantiğini, gramerini, kelime servetini en iyi şekilde yansıtan/aktaran dizi/filmlerden yararlanmak son derece önemlidir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dizi/filmlerden yararlanmak derste sıkılan öğrenciyi aktif kıldığı, öğrencinin yaparak yaşayarak deneyim kazanmasına olanak tanıyan bir tekniktir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dizi ve filmlerin kullanımı konusunda ilk çalışmalar üniversitelerin Türkçe eğitimi bölümleri tarafından yapılmıştır. İşcan tarafından 2011 yılında hazırlanan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Filmlerin Yeri ve Önemi" adlı makalede filmlerin YTO konusunda filmlerin beceri alanlarındaki önemine ve Türkçenin Yabancı dil olarak öğretimi konusunda film önerilerine yer vermiştir. İşcan ve Karagöz 2016 tarafından yapılan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Konuşma Becerisi Kazandırmada Filmlerin Kullanımı" adlı çalışmada filmlerin konuşma becerisindeki rolüne ve bu alana olan katkılarına değinilmiştir. Yine Adem İşcan tarafından 2016 yılında yapılan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Becerisi Kazandırmada Filmlerin Kullanımı" adlı makalede yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisini kazandırmada filmlerin kullanımına ve etkinliklerin önemine vurgu yapılmıştır. 2016 yılında Adem İşcan tarafından hazırlanan "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarım Aracı Olarak Filmlerden Yararlanma" adlı çalışmada kültür öğretiminde filmlerin önemine değinilmiştir.

Adem İŞCAN ve Mahmut DELEN tarafından 2017 yılında müşterek olarak hazırladıkları "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Filmlerin Kullanımı (Selvi Boylum Al Yazmalım Filmi Örneği)" adlı makalede bir kültür ve dil aracı olarak filmlerin önemine değinilmiştir.

Makale hazırlanan etkinlikler Gaziosmanpaşa Üniversitesi TÖMER B1 sınıfı öğrencilerine öğretilen bir dizi çalışmanın analizini kapsamaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde İşcan ve Yassıtaş tarafından 2019 yılında yapılan “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Farklı Öğretim Alanlarına Yönelik Film Etkinlikleri: Uzun Hikâye Film Örneği” adlı çalışmada dinleme, konuşma, okuma, yazma, dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi alanlarına yönelik etkinlik örnekleri yer almaktadır.

Kanbulat ve İşcan tarafından 2022 yılında hazırlanan “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Türk Dizilerinin Kullanımı(Leyla ile Mecnun Dizisi Örneği)” adlı çalışmada hem teknoloji destekli dil öğretimine değinilmiş hem de Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Türk dizilerinin kullanımına değinilmiştir.

Akarsu ve İşcan tarafından 2022 yılında hazırlanan “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Türk Filmlerinin Kullanımı: Naim Süleymanoğlu Film Örneği” adlı çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Türk filmlerinin önemine ve film örneğinden hareketle etkinlik örnekleri sunulmuştur.

Konu

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde bir yöntem olarak dizi/filmlerin önemine değinilmiştir. Dizi/filmlerden hareketle «Destan» dizisi çalışma nesnesi olarak seçilmiştir. Bir Türk dizisi olan «Destan» dizisinde dinleme, konuşma, okuma, yazma becerileri ile dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi alanlarında kullanılması önerilen etkinlik örnekleri sunulmaktadır. Bu etkinlikler Bloom taksonomisinin bilişsel alan basamakları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada 2021 yılında Türkiye’de yayınlanan Destan dizisi ele alınmış ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde diziden hareketle çeşitli etkinlikler üretilmiştir. Diziden hareketle eğitimde farklı öğretim alanlarına yönelik bu etkinlik örnekleri Türkçeyi öğrenen bireyler için ve ileride yapılacak çalışmalar için sunulmuştur. Etkinlikler, temel dil becerilerinden dinleme, konuşma ile sözlü iletişim beceri alanlarına; okuma ve yazma ile yazılı anlatım becerileri ile dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi alanlarını kapsamaktadır. Bu alanlara yönelik on dört etkinlik örneği sunulmuştur.

Önem

Görsel ve işitsel niteliklere sahip olan dizi/filmler dil öğretim ilkeleri bağlamında hem ana dil hem de yabancı dil öğretiminde önemli birer araçtır. Bu araçlar temel dil becerileri ile bütünleştiği ölçüde dil öğretimini kalıcı kılmaktadır.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde filmlerin kullanımı konusunda yapılan araştırmalar yeni bir araştırma sahası olduğundan dolayı bu çalışma literatüre katkı sağlaması düşünülmektedir.

Muhtevasında Türkçenin ve Türk kültürünün inceliklerini barındıran “Destan” dizisi Türkçenin temel dil becerileri ile kelime, kültür ve dil bilgisi öğretim alanlarıyla bütünleşen bir dizi olarak Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde önemlidir.

Amaç

Bu çalışmada Destan dizisinin Türk dili ve Türk kültürü açısından Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi amaçlanmaktadır. Bu amaç kapsamında temel dil becerilerinden dinleme, konuşma, okuma, yazma alanlarına ve dil bilgisi, kelime ve kültür öğretimi alanlarına yönelik çeşitli etkinlik örnekleri sunulmuştur.

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Görsel-işitsel bir materyal olan Destan dizisinde verileri toplamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen yazılı, görsel, işitsel materyallerin analizini kapsayan araştırma yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Dizideki verileri analiz etmek için içerik analizine başvurulmuştur.

Evren ve Örneklem

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde özellikle Türkçe hassasiyeti bulunan ve Türk kültürünü barındırması nedeniyle Araştırmanın evreni Türk dizi/filmleri olup örneklem içinse Türkiye’de 2021-2022 yılları arasında yayınlanan bir Türk dizisi olan Destan dizisinin 1. bölümü seçilmiştir.

Çalışma Nesnesi

Çalışmanın araştırma nesnesi Türk tarihinden ilham alınarak Türkiye’de yayınlanan Destan dizisinin 1. bölümüdür.

Bulgular

Dizinin konusu

Destan dizisinde, düşmanına esir olan Akkız ile babasının sarayında ezilen çolak ve total biri olan hükümdarın oğlu Batuga'nın hikayesini konu edinmektedir. Orta Asya'nın acımasız bozkırlarında Gök Kağanı Alpagu Han'ın yetim bıraktığı savaşçı Türk kızı Akkız ile yine Alpagu Han'ın oğlu "Eksik Tegin" diye nitelenen Batuga arasındaki aşkı; Orta Asya'daki Türklerin kendileri arasındaki mücadelelerini; Çin entrikalarını konu edinmektedir.

Dizinin Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Açısından Önemi

Destan dizisi, Türk tarihinin ve kültürünün geçmiş izlerini orijinal bir şekilde aktarması yönüyle önemli bir dizidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerde hem kültürel hem de hedef dile ait farkındalık oluşturacağı düşünülmekte; dizideki diyaloglarda söz varlığı ve kelime öğretimi ile birlikte dinleme, konuşma becerileri açısından dizi yabancılara Türkçe öğretimi derslerinde kullanılacak bir dizi/film olarak görülmekte ve değerlendirilmektedir.

Dizinin Karakterleri

- Akkız
- Batuga
- Alpagu Han
- Ulu Ece
- Balamir Beg
- Saltuk Beg
- Danış Ata
- Çolpan Hatun
- Kaya Tegin
- Günseli Hatun
- Timur Tegin
- Mei Jin
- Sırma
- Yaman
- Kırççek
- Kün Ata

Dizinin 1. Bölüm Özeti

Gök Hanlığı giriştikleri bir savaşta Balamir Yabgunun gizlice Dağ hatunu olan ve Batuga'nın annesi olan Bike'yi hainmiş gibi gösterir. Ardından Alpagu Han, Bike'nin oğlu Batuga'yı da alarak saraydan kaçtığını öğrenince Bike'nin hain olduğu kanısına varır. Ardından onu ve oğlunu aramaya koyulur. Sonrasında Bike'yi oğlu Batuga ile kaçmak üzereyken nehir kenarında yakalar ve oracıkta öldürür. Babasının annesini öldürmesinden çok üzülen Batuga bunun üzerine babasına ölünceye kadar kendisiyle konuşmayacağına dair yemin eder. Daha sonra Alpagu Han Bike'nin ölüsünü alıp Bike'nin obası olan Dağ Hanlığına bırakır. Ancak orada çıkan karışıklıkta Bike'nin babasını ve Akkız adında küçük bir kızın babasını öldürür. Akkız babasının intikamını almak için yemin eder. Alpagu Han daha sonra Gök Orda sarayına döner ve devlet idarecilerine saraydaki bütün Dağlıları öldürme emrini verir. Ancak dağ sütü emen Batuga Tegin'i de öldürmek isterler ancak Alpagu Han oğlunu öldürmek istemez. Fakat devlet adamlarının baskısı neticesinde oğlunu idam etmek ister. Yay kirişi ile idam edilmek üzereyken korkudan düşüp bayılan çolak tegin olan Batuga görünürde konuşma yetisini ve aklını kaybeder.

Aradan yıllar geçer Batuga ve Akkız büyür. Akkız Babasının intikamıyla tutuşurken Batuga da saraydaki entrikalarla Balamir Yabgunun kızıyla evlendirilmek istenir. Bu sebeple devletin iyiliği için böyle bir işe girilir. Balamir Yabgunun kızını almak üzere Alpagu Han ve ailesi yola çıkarlar. Yolda nehir kıyısında otağ kurup dinlenirler. Bu sırada Batuga Tegin otağdan kalkıp dışarıya nehir kıyısına iner ardından babası Alpagu Han da oğlunun yanına gider ona içine döker. Daha sonra havanın kararmasıyla ailesiyle akşam yemeğine otururlar. Alpagu Han ailesiyle akşam yemeği yedikten sonra (onları uzun bir takipten sonra yakalayan) Akkız babasının katili olan Alpagu Han'ı ok ile yaralar ve böylece bölüm sona erer.

Etkinlik Önerileri

A) Dinleme Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: Öğrencilere dinleme esnasında not alarak dinleme becerisi kazandırmak için öğrencilere önceden hazırlanmış olan soruların listesi verilir. Öğrenciler dinleme esnasında listede yer alan soruların cevaplarını bulmaları istenir.

İzletilecek sahne: 18.00-19.30 dakika

Düzy: B2

Uygulama

- Alpagu Han Çift Başlı Kurt'u yakalama görevini kime vermektedir?
- Sahnedeki olay nasıl bir mekanda geçiyor? Mekanı tasvir ediniz.
- Alpagu Han'ın nasıl bir kişiliğe sahiptir?

Etkinlik-2

Yönerge: İzletilen metinde yer alan dört dakikalık sahnedeki ifadelerin öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılması için doğru yanlış etkinliği yapılır. Öğrencilerin dinlediği/izlediği metni daha iyi anlamaları sağlanır.

İzletilecek sahne: 90.00-94.00 dakika

Düzy: A2

Uygulama:

Dinlediğiniz/İzlediğiniz metinde yer alan ifadelerin doğru olanların başına "D" yanlış olan ifadelerin başına "Y" yazınız.

- Alpagu Han, Yabgunun gururunu değil yurdunun iyiliğini düşünmektedir.....( )
- Ülkeler bilgiyle alınır, kılıçla tutulur.....( )
- Yabgunun tahtta gözü vardır.....( )
- Balamir Yabgu, Çin'e bin at armağan etmişti.....( )
- Alpagu Han kendinden sonra Kaya'nın kağan olmasını ister.....( )

B) Konuşma Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: Sahnede verilen 2 dakikalık sahnede geçen karşılıklı konuşmalar diyaloglara dönüştürülür. Metin haline gelen sahne öğrencilere verilir. Metin dikkatli bir şekilde birkaç kez okunur. Sahne için iki öğrenci seçilir ve sahne seçilen öğrenciler tarafından canlandırılır. Böylece öğrencilerin hem Türkçe konuşma becerileri hem de özgüvenleri gelişir.

İzletilecek sahne: 84.12-86.15 dakika

Düzy: B1

Uygulama

Dinlediğiniz bu metni gruplara ayrılarak canlandırınız. Canlandırmalarda ses tonunu, duyguları verecek, canlandırduğunuz kişilerin özelliklerini yansıtacak şekilde ayarlayınız.

- Mei Jin: Geç Kaldın?
- Temur: Kendine Çift Başlı kurdun pençesi diyen çapulcunun peşine alp çıkardım.
- Mei Jin: Kayanın Suratını gördün mü?
- Temur: Ben Kayanın o donuk suratını yıllardır görürüm.
- Mei jin : Ben onu mu derim. Hanımız çapulcuyu bulma görevini sana verince kaya anasının kucağına koşacaktı neredeyse. Belli ki han baban sana çok güvenir. Kendisinden sonra senin kağan olmasını dilerse hiç şaşırımam. Hem...
- Temur: Hem?
- Mei Jin: Benim babam da çok sevinir.
- Temur: Eğer bir gün kağan ben olursam neye yanarım bilir misin? Çin imparatorunun sevineceğine.

Etkinlik –2

Yönerge: Filmde yer alan sahnenin bir kısmı öğrencilere izletildikten sonra yarıda kesilir. Ardından öğrencilerin metnin devamında “Alpagu Han’ın yerinde siz olsaydınız Batuga Tegin’i idam ettirir miydiniz?” sorusunu sorulur. Verilen cevapları herhangi bir metne bağlı kalmadan sözel bir şekilde ifade etmeleri istenir. Böylece öğrencilerin sözel ifade becerileri artmış olur ve de öğrencilerin özgüven becerisi gelişir.

İzletilecek sahne: 51.00-61.00 dakika

Düzyey: B2

Uygulama:

- Alpagu Han’ın yerinde siz olsaydınız hainlikle suçlanan eşinizden doğma oğlunuz Batuga Tegin’i idam ettirir miydiniz? Açıklayınız.

C) Okuma Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: Filmde yer alan 2 dakikalık bir sahnenin metni öğrencilere verilir. Öğrenciler metni iki kez okumaları istenir. Sonrasında öğrenciler kendi kelimeleri ile metni özetlemeleri istenir. Öğretmen daha sonra geri dönüt verir varsa düzeltme yapar. Sahneyi en iyi özetleyen metin sınıfta okunur. Böylece öğrencilerin okuma ve anlama becerisi geliştirilmiş olur.

İzletilecek sahne: 23.15-25.20

Düzyey: C1

Uygulama:

- 1- İzlediğiniz sahnenin metninden hareketle sahneyi kendi kelimeleriniz ile özetleyiniz.

Etkinlik –2

Yönerge: İzletilen dizideki sahneden bir görsel verilir. Öğretmen öğrencilerden görsel okuma yöntemiyle görselden hareketle duygu ve düşüncelerini yazarlar. Etkinlik sonunda sınıfça değerlendirme yapılır.

Düzyey: C1

Uygulama:

Yukarıdaki verilen görseli dikkatlice inceleyiniz görselin vermek istediği mesajlar nelerdir? Görseldeki imgeleri dikkatli bir şekilde yorumlayınız ve görselden hareketle bu imgelerin Türk tarihi ile ilgili yönleri nelerdir?

D) Yazma Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: İzletilen 2 dakikalık sahnede olayın gelişimi hakkında öğrencilerin tahminlerini yazmaları istenir. Böylece öğrencilerin hayal gücü ve yaratıcılığı harekete geçirilmiş olur. Etkinliğin sonunda öğrencilerle birlikte sahnenin devamı izletilir. Doğruya en yakın cevaplar listelenir.

İzletilecek sahne: 59.00-61.00 dakika

Düzy: C1

Uygulama

1) İzlediğiniz sahne ile ilgili olayın sonucu hakkında tahminlerinizi yazınız.

Etkinlik-2

Yönerge: Metinde iki dakikalık bir sahnede yer alan bir cümle verilir o cümle ile ilgili olarak anlatılmak istenen düşüncenin ne olduğunu öğrencilerin yazmaları istenir.

İzletilecek sahne: 90.00- 92.00 dakika

Düzy: B2

Uygulama

1) “Zamanı Tengri yaşar, insanoğlu ölmek için türemiştir.” sözüyle anlatılmak istenen nedir? Açıklayınız

2) “Ülkeler kılıçla alınır, bilgiyle tutulur.” sözü ile ilgili olarak anlatılmak istenen nedir? Açıklayınız.

E) Dil Bilgisi Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: Birden fazla kişinin konuştuğu iki dakikalık bir sahne seçilir. Öğrencilere kişi zamirlerinin olduğu bir liste verilir. Öğrenciler bu sahnede geçen kişi zamirlerini bulup işaretleyeceklerdir. Böylece öğrencilerin filme yoğunlaşmaları sağlanır. En sonunda verilen cevapların doğru olup olmadığı sınıfla birlikte kontrol edilir.

İzletilecek sahne: 54.00-56.00 dakika

Düzy: A1

Uygulama:

İzlediğiniz sahnede geçen kişi(şahıs) zamirlerini kutucuk içine alınız.

Ben	• Biz
Sen	• Siz
O	• Onlar

Etkinlik-2

Yönerge: Filmden iki dakikalık bir sahne kesilir ve öğrencilere izletilir. Sonrasında öğrencilerden izletilen sahnede yer alan diyaloglardaki fillerin haber (zaman) kiplerini bulmaları istenir. Etkinliğin sonunda verilen sözcükler sınıfça yeniden değerlendirilir.

İzletilecek sahne: 54.30- 56.00 dakika

Düzy: A2

Uygulama

- ...kaldın
- ...görürüm
- ...koşacak
- ...aşırmam
- ...sevinir
- ...gördün mü

F. Kelime Bilgisi Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: Filmden bir buçuk dakikalık bir sahne izletilir. Öğretmen izletilen sahnede geçen diyaloglardaki kelimelerden oluşan bir liste verir. Öğrencilerden daha sonra etkinlikte verilen kelime havuzunda yer alan kelimeleri verilen etkinlikteki cümlelerin karşısına yazmaları istenir. Etkinliğin sonunda öğrencilerin verdiği yanıtla sınıfıla birlikte değerlendirilir.

İzletilecek sahne: 81.00-82.36 dakika

Düzy: B2

Uygulama:

Yukarıdaki kelime havuzunda verilen kelimeleri aşağıda anlamı verilen cümlelerin karşısına yazınız.

- Eski Türk toplumlarında hükümdara verilen unvana verilen unvandır. →
- Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde kağandan sonra gelen en üst düzeydeki yöneticinin adıdır. Aynı zamanda kağanın kardeşidir. →
- İlk Türk devletlerinde hükümdar çocuklarına verilen unvandır. →
- Bir kişinin aynı anneden aynı babadan olan küçüğüne verilen isimdir. →
- Babanın erkek kardeşi. →
- Bir kimsenin kendisinden yaşça büyük olan erkek kardeşi. →
- Erkek evlat. →
- Özellikle eski Türk devletleri için hükümdarlar adına kullanılan bir unvan. →
- Eski Türklerde hükümdarlık unvanı. →

Etkinlik-2

Yönerge: Filmden iki üç dakikalık sahne izletilir. Öğretmen öğrencilere daha önce sahnedeki diyaloglardan bir kısmını seçip bir çalışma kağıdı verir. Çalışma kağıdında önce cümlelerde boş bırakılan kelime listesi yer alır cümlelerde boş bırakılan yerlerde kelime listesinden seçilip cümleler tamamlanır.

Düzy: A2

İzletilecek sahne: 49.50- 52.25 dakika

Kelimeler:

Hatun, boyun, söz, sonu, odana, düşmanı, anası, dokuz

Cümleler

- Sen ..... git.
- Dağ kızından Gök Hanı'na ... .. olmaz, dedim.
- Dağ, Gök'ün en büyük ... .. dedim.
- ... .. öldü, canı yana.
- .....kutlu yaşamızdan beşincisi ne der.
- Törenin buyurduğuna ..... eğilir
- Şimdi ne yapacağımızı konuşmak için..... isterim
- akıl Gök Hanlığı'nın..... olabilir.

G) Kültür Öğretimi Etkinliği

Etkinlik-1

Yönerge: öğretmen filmden üç dört dakikalık bir sahne seçer ve öğrencilerin Türklerin kültürel unsurlarından olan cenaze törenine ilişkin izletilen sahnedeki çeşitli motifleri yorumlamaları istenir. Etkinliğin sonunda sınıfça yeniden değerlendirme etkinliği yapılır.

İzletilecek sahne: 43.00 - 47.00 dakika

Düzy: C1

Değerlendirme soruları:

Türklerin ölümlerinin arkasından ne gibi davranışlar sergilemektedirler?

İzlediğiniz sahneden hareketle Türklerin cenaze töreni hakkında neler söylersiniz?

Etkinlik-2 : Türklerin devlet yönetimi

Yönerge: 4 dakikalık sahnedeki diyaloglardan hareketle Türklerin devlet yönetim geleneği hakkında verilen soruları cevaplamaları istenir.

İzletilecek sahne: 52.00-56.00 dakika

Düzyey: C1

Uygulama:

- İzlediğiniz sahnedeki diyaloglardan hareketle Türklerin devlet yönetimi ile ilgili neler söyleyebilirsiniz?
- Sahnedeki diyaloglardan hareketle Türk kadınının devlet yönetimindeki yeri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- Danış Ata, Alpogu Han, Balamir Yabgu ve Ulu Ece Türklerin devlet yönetiminde nasıl bir yere sahiptirler?
- Türklerin devlet yönetiminde törenin/yasanın yeri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Tartışma ve Sonuç

Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde pek çok yöntem ve teknik kullanılmaktadır. Özellikle bu alanda basılı materyaller olan kitaplardan yararlanılmaktadır. Ancak kitaplar Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde derse tekdüzelik kattığından dolayı öğrenciler Türkçeyi öğrenirken Türkçenin dil lezzetine varamamakta aksine çabuk sıkılmaktadırlar. Buna mukabil diziler, öğrenci ile görsel ve işitsel boyutta etkileşim imkanı sağladığı için derste öğrencilerin hem stresi azalmakta hem de dil öğretiminde tekdüzeliği kırmaktadır. Dizi ve filmler aracılığı ile öğrenciler Türkçeyi öğrenirken Türkçenin söyleyiş özelliklerinden keyif alarak Türkçeyi öğrenmektedirler. Öğretmenlerin derste dizi/filmlerden yararlanarak ders ortamı oluşturması, hem dizi/filmlerin muhtevasındaki semanatiği hem de Türkçenin kullanımını orijinal şekilde tanıma imkanı sağlamaktadır.

Dizi/Filmler görsel ve işitsel boyuta haiz olduklarından dolayı bellekte kalıcılığı artırmasının yanı sıra öğrenilenlerin anlamlı olmasını sağlamaktadır.

Derste aktif bir materyal yahut yöntem olarak dizi/filmlerin kullanılması zaman kaybını önlediği gibi öğrencilerin zaman ve mekandan bağımsız olarak Türkçeyi ve Türk kültürünü tanımalarını sağlamaktadır.

Öneriler

1. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde dizi/filmler öğrencilerin etkin katılımını sağlayan, görsel işitsel duylara hitap eden ve bu sayede dil öğretimini daha kalıcı hale getiren birer araç olarak TÖMER'lerde ve Türkçeyi ve Türk kültürünü öğretmek için Yunus Emre Vakfı tarafından daha fazla kullanılmalıdır.
2. Filmlerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılması yeni bir alan olduğu için hem uygulayıcılar hem de araştırmacıların üzerinde daha fazla durmaları gereken bir alandır. Bu sebeple Türkçenin dünya dili olması yolunda Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bir yöntem olarak dizi/filmlerden daha fazla yararlanılmalıdır.
3. Türk dizilerinden yararlanarak Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde daha fazla örnekler seçilebilir ve temel dil becerilerine yönelik etkinlik örnekleri artırılabilir.

Kaynakça

AKALIN, Haluk. (2008). Türk Dili: Dünya Dili. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKARSU, Mehmet Ali ve İŞCAN, Adem. (2022). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Türk Filmlerinin Kullanımı: Naim Süleymanoğlu Film Örneği. 15. Dil, Edebiyat ve Kültür Kongresi. İstanbul.

GÜNEŞ, Firdevs. (2011). Dil Öğretim Yaklaşımları Ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Destan_\(dizi\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Destan_(dizi)) (Alıntılama tarihi 20.08.2022)

İŞCAN, Adem ve DELEN, Mahmut. (2017). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Filmlerin Kullanımı (Selvi Boylum Al Yazmalım Filmi Örneği). Ana Dili Eğitimi Dergisi.

İŞCAN, Adem ve KARAGÖZ, Beytullah. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Konuşma Becerisi Kazandırmada Filmlerin Kullanımı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.

İŞCAN, Adem ve YASSITAŞ, Tufan. (2019). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Farklı Öğretim Alanlarına Yönelik Film Etkinlikleri: Uzun Hikâye Film Örneği. Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi

İŞCAN, Adem. (2011). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Filmlerin Yeri ve Önemi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.

İŞCAN, Adem. (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Okuma Becerisi Kazandırmada Filmlerin Kullanımı. Turkish Studies.

İŞCAN, Adem. (2017). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarım Aracı Olarak Filmlerden Yararlanma. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Eğitimi Dergisi[TAED].

İŞCAN, Adem. (2018). Nobel Akademik Yayıncılık. İstanbul.

KANBULAT, Emrah ve İŞCAN, Adem. (2022). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretilmesinde Türk Dizilerinin Kullanımı (Leyla ile Mecnun Dizisi Örneği). 15. Dil, Edebiyat ve Kültür Kongresi. İstanbul.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. Web sitesi. Alıntı tarihi 07.09.2022.

REGRESYON AĞACI YÖNTEMİNİN RASLANTISAL KAYIP VERİLERDEKİ PERFORMANSI

Dr. İzzettin AYDOĞAN

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0002-5908-1285

Özet

Bu araştırmayla kayıp verilere karşı dirençli olan regresyon ağacı yönteminin kayıp veri içeren regresyon modellerindeki performansının incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu PISA 2015 uygulamasına katılan 2000 öğrenci oluşturmuştur. PISA 2015 uygulaması verilerinden yararlanılarak okuma becerilerine ilişkin 19 maddeye verilen yanıtlara ilişkin toplam süre miktarı yordanan ve okuma becerilerine ilişkin maddelerin yanıtlama sürelerini yordadığı varsayılan altı değişkenin yordayıcı değişken olduğu veri seti oluşturulmuştur. Yordayıcı değişkenlerden birindeki gözlemler gelişigüzel %2,5-5-7,5-10 oranlarında silinerek alt veri setleri elde edilmiştir. Alt veri setlerine yönelik kayıp veri analizleri gerçekleştirilmiş ve kayıp verilerin rastlantısal olduğu doğrulanmıştır. Daha sonra oluşturulan regresyon modeli, beş veri seti için regresyon ağacı yöntemi ile analiz edilmiştir. Kayıp veri içermeyen ve kayıp veri içeren veri setleri için regresyon ağacı yönteminin performansı RMSE ve MSE metrikleri ile incelenmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre metrik değerlerinin yakın değerlerde olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda araştırmacının çalışma grubu özelinde, regresyon ağacı yönteminin rastlantısal kayıp veri içeren veri setleri ile gerçekleştirilen analizlerde başarılı sonuçlar ürettiği söylenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Regresyon ağacı, kayıp veri, rastlantısal

THE PERFORMANCE OF REGRESSION TREE METHOD AT RANDOM MISSING DATAS

Abstract

In the current study, it is aimed to examine the performance of the regression tree method, which is resistant to missing data, in regression models including missing data. The study group of the current research consisted of 2000 students who participated in the PISA 2015 application. Using the PISA 2015 application data, a data set was created in which the sum of time for responses to 19 items on reading skills is the predicted variable and six variables assumed to predict response times for items related to reading skills are predictor variables. Sub-datasets were obtained by randomly deleting the observations in one of the predictor variables at a rate of 2.5-5-7.5-10%. Missing data analyses for sub-datasets were performed, and it was confirmed that the missing data was random. Then, the regression model created was analyzed with the regression tree method for five data sets. The performance of the regression tree method for data sets with and without missing data was examined with RMSE and MSE metrics. According to the results, it was understood that the metric values were close to each other. Thus, it can be said that the regression tree method produces successful results in the analyses performed with data sets containing random missing data, specific to the study group of the current research.

Keywords: Regression tree, missing data, random

GİRİŞ

Gerçekleştirilen bir araştırmada, ulaşılması planlanan veri kümesi ile elde edilen veri kümesi arasındaki farka kayıp veri denir (Longford, 2005). Bilimsel araştırmalarda karşılaşılan problemlerden biri olan kayıp veriler, veri toplama sürecinde araştırma değişken ya da değişkenlerinde rastlanan eksik gözlemler olarak ifade edilmektedir. Kayıp verilerin oluşmasına neden olabilecek birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Araştırmacılar, yanıtlayıcılar, veri toplama araçları, sosyolojik faktörler vb. gibi bir takım unsurlar kayıp veri kaynaklarına örnek gösterilebilir. Araştırma grubunun bazı madde/maddeleri kültürel, etnik, dini vb. gibi hassasiyetlerinden dolayı yanıtlatmak istememeleri, çevresel ya da politik nedenlerden dolayı yanıtlatmaktan kaçınmaları, gözden kaçırmaları, anlamadıklarından dolayı yanıtlatmamaları; araştırmacıların yanlış yönlendirmeleri, veri toplama aracının biçimsel özellikleri, yanıtlayıcılara ulaşamama gibi nedenler eksik gözlemlere sebebiyet vermekte ve nihayetinde kayıp veriler oluşmaktadır.

Kayıp veriler araştırmalar açısından bazı sorunlara neden olabilmektedir. Bir araştırmada yer alan değişken ya da değişkenlerin eksik gözlem içermesi bilgi kaybı, hata miktarının artması, güç kaybı ve yanlılık gibi problemlere neden olmaktadır (Dong & Peng, 2013). Kayıp verilere yönelik liste bazlı silme, ikili silme, ortalama atama, çoklu atama gibi çözüm yolları geliştirilmiştir (Little vd., 2014). Ancak geliştirilen bu çözüm metodlarının tam anlamıyla tatmin edici bir yönünün olmadığı üzerine bir görüş söz konudur. Eksik gözlemlerin az sayıda olması araştırmanın bütünlüğü açısından risk oluşturmayabilirken; eksik gözlem miktarının fazla olması riski ve yanlılığı artırabilmekte ve araştırmanın gücünü azaltabilmektedir (Altman & Bland, 2007). Rubin (1976) araştırmalarda karşılaşılan kayıp verileri; tamamen rastlantısal (MCAR), rastlantısal (MAR) ve rastlantısal olmayan (MNAR) olmak üzere üç türde sınıflandırmaktadır. Tamamen rastlantısal (MCAR) türündeki kayıp verilerde eksik veriye sebep olan durum araştırmanın değişkenleriyle ilişkili olmamaktadır. MCAR türündeki kayıp verilerde yanlılık söz konusu olmazken güç kaybı yaşanabilmektedir. Eksik veri olmadığı durumda oluşacak değişkenin ortalama değeri ile eksik değerlerin yer aldığı değişkenin ortalama değeri arasında fark olmamaktadır. Dolayısıyla kayıp değerlere yönelik uygun bir çözüm yöntemi uygulandığında güç kaybı telafi edilebilir özellikte olmaktadır. Rastlantısal (MAR) türdeki kayıp verilerde eksik değerlerin kaynağı kestirilebilir niteliktedir. MAR türündeki kayıp veriler MCAR türündeki kayıp verilerde olduğu gibi yanlılık içermeyen ve uygun bir çözüm yöntemi kullanılarak güç kaybı telafi edilebilmektedir. Rastlantısal olmayan (MNAR) türdeki kayıp veriler, yanıtlayıcıların değişken durumuyla ilgili özelliklerinden kaynaklanan eksik gözlemlerden oluşmakta ve ihmal edilemez nitelikte olmaktadır (Little vd., 2014).

Bu araştırmanın odak noktası rastlantısal özellikteki (MCAR ve MAR) kayıp veri türleri olup araştırmayla kayıp verilere karşı dirençli ve regresyon çözümlemeleri amacıyla kullanılan bir yöntem olan regresyon ağacı yönteminin rastlantısal türde kayıp veri içeren veri kümelerindeki performansının belirlenmesi planlanmıştır. Regresyon ağacı yöntemi aslında sınıflandırma ve regresyon yöntemi olarak bilinmekte ve oluşturulan regresyon modellerinin yordanan değişkeni sürekli yapıda olduğunda regresyon ağacı; yordanan değişkeni kategorik yapıda olduğunda sınıflandırma ağacı olarak ifade edilmektedir (Chang & Wang, 2006). Regresyon ağacı yöntemi karar ağaçları yöntemi ailesinin bir üyesi olup olasılık temelli ve non-parametrik bir tekniktir. Çözümlemeler, yordanan değişken ile ilişkili olan yordayıcı değişkenlerin seçildiği ve en güçlü ilişkinin en üstte yer aldığı ağaç yapısını andıran görsel bir çıktı ile ifade edilmektedir. Gözlem değerleri kendi içlerinde homojen, gruplar arasında heterojen olacak şekilde belirlenen kesme puanlarıyla iki gruba ayrılarak bölünmeler gerçekteger.

Gruplarda yer alan gözlemler değerlerin gruplarda yer alma olasılığına bağlı hesaplamalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Gözlemler arasındaki farklılaşmanın sona ermesiyle bölünmeler sonlandırılarak ağaç yapısı tamamlanmaktadır (Breiman vd., 1984). Optimal ağaç yapısının sağlanması adına bir takım iyileştirmeler yapmak mümkündür. Bu iyileştirmeler; bölünmenin sonlandırılmasını ve grup içi homojenlik seviyesinin en iyi derecede olmasını sağlayan bir eşik değerinin belirlenmesi (tunning), budama (prunning) ve torbalama yöntemleri olarak sıralanmaktadır (Moisen, 2008).

Dolayısıyla bu araştırmayla olasılık temelli olan ve kayıp verilere karşı dirençli olan regresyon ağacı yönteminin kayıp veri içeren regresyon modellerindeki performansının incelenmesi amaçlanmıştır. PISA 2015 uygulaması verilerinden yararlanılarak okuma becerilerine ilişkin 19 maddeye verilen yanıtlara ilişkin toplam süre miktarının yordanan ve okuma becerilerine ilişkin maddelerin yanıtlama sürelerini yordadığı varsayılan altı değişkenin yordayıcı değişken olduğu veri seti oluşturulmuştur. Yordayıcı değişkenlerden birindeki gözlemler gelişigüzel ve farklı oranlarda silinerek rastlantısal özellikte kayıp veri içeren alt veri setleri elde edilmiş ve kayıp veri içermeyen ve kayıp veri içeren veri setleri için regresyon ağacı yönteminin performansı araştırılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Türü ve Çalışma Grubu

Regresyon ağacı yönteminin rastlantısal özellikte kayıp veri içeren regresyon modellerindeki performansının incelendiği bu araştırma betimsel araştırmalara örnektir. Betimsel araştırmalar bir durum ya da olgunun ayrıntılı şekilde tüm yönleriyle incelenmesi ve açıklanması olarak tanımlanmaktadır (Fraenkel vd., 2012).

Araştırma verileri PISA 2015 programına ilişkin verilerden elde edilmiş olup araştırmanın çalışma grubunu PISA 2015 programına katılan 2000 öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri PISA 2015 programı verileri kullanılarak sağlanmıştır. Veri toplama aracı olarak PISA 2015 programı okuma becerileri testi ve öğrenciler ile ilgili demografik, duyuşsal vb. bilgilerin yer aldığı öğrenci anketi kullanılmıştır. Okuma becerileri testinin yer aldığı bir kitapçıktaki 19 maddeye verilen yanıtlara ilişkin toplam süre miktarı ve okuma becerilerine ilişkin maddelerin yanıtlama sürelerini yordadığı varsayılan, öğrenci anketinde yer alan 6 özellik araştırmanın değişkenleri olarak değerlendirilmiştir.

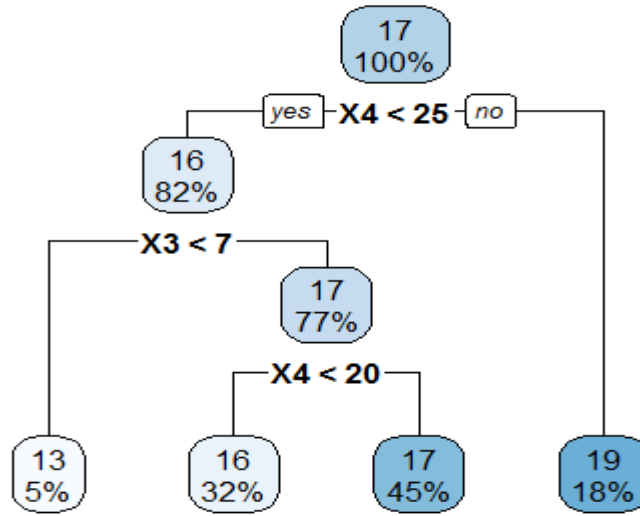
Verilerin Analizi

PISA 2015 uygulaması verilerinden yararlanılarak okuma becerilerine ilişkin 19 maddeye verilen yanıtlara ilişkin toplam süre miktarının yordanan ve okuma becerilerine ilişkin maddelerin yanıtlama sürelerini yordadığı varsayılan altı değişkenin ($X_1-X_2-X_3-X_4-X_5-X_6$) yordayıcı değişken olduğu veri seti oluşturulmuştur. X_4 değişkenindeki gözlemler gelişigüzel %2,5-5-7,5-10 oranlarında silinerek alt veri setleri elde edilmiştir. SPSS programı aracılığıyla alt veri setlerine yönelik kayıp veri analizleri gerçekleştirilmiş, X_4 değişkenindeki kayıp verilerin t ve Little's MCAR testleri ile rastlantısal olduğu doğrulanmıştır.

Daha sonra oluşturulan regresyon modeli, beş veri seti için R programı caret (Kuhn vd., 2021), rpart (Therneau vd., 2019), rpart.plot (Milborrow, 2021) ve rsample (Silge vd., 2021) paketleri kullanılarak regresyon ağacı yöntemi ile analiz edilmiştir. Optimal ağaç yapısının sağlanması adına ayarlama (tunning), budama (prunning) ve torbalama (bagging) işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kayıp veri içermeyen ve kayıp veri içeren veri setleri için regresyon ağacı yönteminin performansı RMSE ve MAE metrikleri ile incelenmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Regresyon ağacı yönteminin kayıp veri içeren veri gruplarındaki performansının belirlenmesi için öncelikle kayıp veri içermeyen veri seti kullanılarak regresyon ağacı yöntemiyle regresyon analizi işlemi gerçekleştirilmiştir. Buradaki amaç optimal ağaç yapısının sağlanmasıyla en önemli değişkenin belirlenmesi olmuştur. Kayıp veri içermeyen veri seti için gerçekleştiren regresyon ağacı analiziyle elde edilen optimal ağaç yapısı Şekil 1 ile sunulmuş olup optimal ağacın sağlanmasında ayarlama (tunning) ve budama (pruning) işlemleri uygulanmıştır. Daha sonra veri seti için çaprazlama işleminin esas alındığı ve oluşturulan ağaç yapılarından elde edilen kestirimlerin ortalamasının belirlenerek optimal ağaç yapısının geçerliğini destekleyen torbalama (bagging) işlemi gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1. Kayıp Veri İçermeyen Veri Seti için Regresyon Ağacı Diyagramı

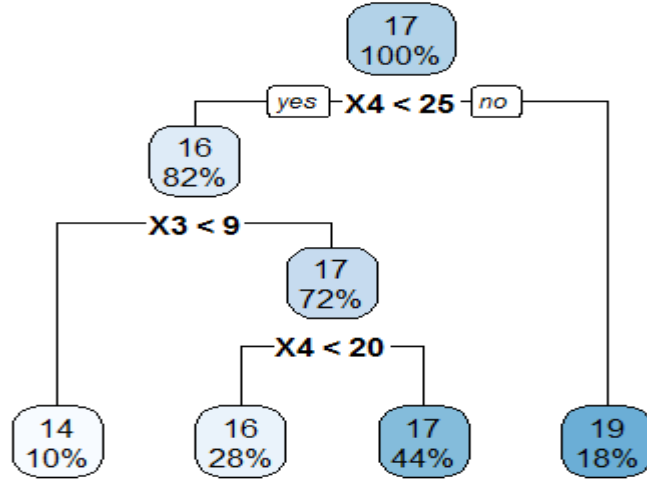
Regresyon ağacı diyagramlarında model için önemli olan değişkenler yer almakta ve bu değişkenler önem sırasına göre yukardan aşağı doğru sıralanmaktadır. Şekil 1 incelendiğinde regresyon modeli için en önemli değişkenin X_4 değişkeni olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla en önemli değişken olan X_4 değişkenindeki gözlemler gelişigüzel %2,5-5-7,5-10 oranlarında silinerek alt veri setleri elde edilmiştir. X_4 değişkeninin yer aldığı beş alt veri seti için betimsel değerler Tablo 1 ile sunulmuştur.

Tablo 1. X_4 Değişkeninin Veri Setlerine Göre Betimsel Özellikleri

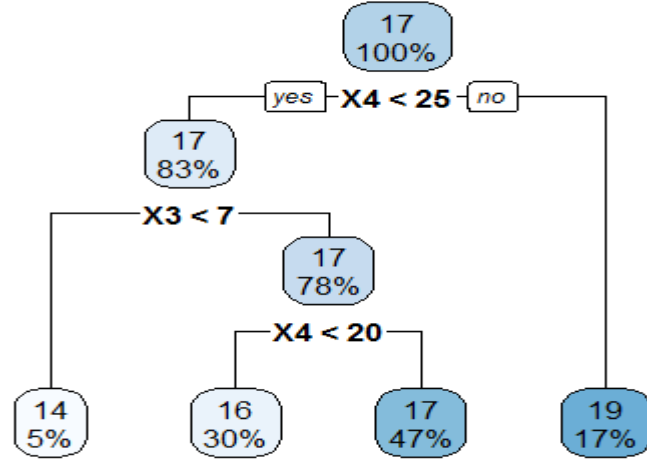
Veri Setleri	Kayıp oranı	Ortalama	S. sapma	Minimum	Maksimum
Tam	0	22.02	3.95	19	50
Set 1	2,5	22.01	3.94	19	50
Set 2	5	21,99	3.93	19	50
Set 3	7,5	21.97	3.87	19	50
Set 4	10	21.97	3.89	19	50

Tablo 1’de görüldüğü üzere tüm veri setleri için X_4 değişkenindeki minimum ve maksimum değerlerde her hangi değişiklik yaşanmamıştır. Ortalama ve standart sapma değerlerinde ise küçük de olsa değişim dikkat çekmektedir.

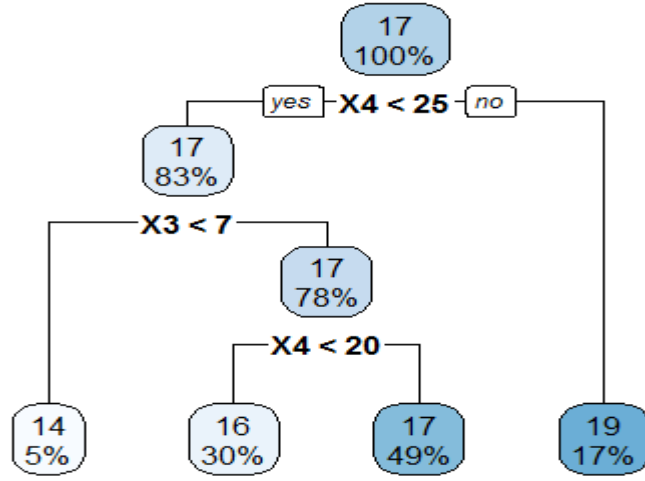
Kayıp veri içeren dört alt veri seti için t ve Little's MCAR testleri ile kayıp veri analizleri gerçekleştirilmiş ve veri setlerindeki kayıp değerlerin rastlantısal olduğu doğrulanmıştır. Daha sonra sırasıyla % 2.5 oranında kayıp veri içeren Set 1, % 5 oranında kayıp veri içeren Set 2, % 7.5 oranında kayıp veri içeren Set 3 ve % 10 oranında kayıp veri içeren Set 4 kullanılarak regresyon ağacı yöntemi ile regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Analiz çıktılarını yansıtan diyagramlar sırasıyla Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5 ile sunulmuştur.

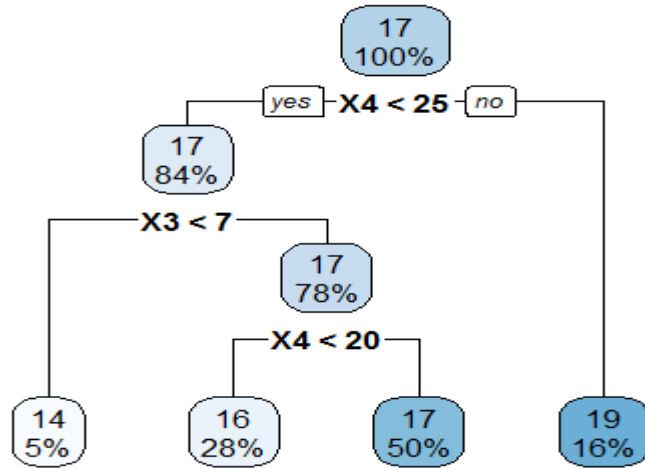
Şekil 2. % 2.5 Oranında Kayıp Veri İçeren Veri Seti için Regresyon Ağacı Diyagramı

Şekil 3. % 5 Oranında Kayıp Veri İçeren Veri Seti için Regresyon Ağacı Diyagramı

Şekil 4. % 7.5 Oranında Kayıp Veri İçeren Veri Seti için Regresyon Ağacı Diyagramı

Şekil 5. % 10 Oranında Kayıp Veri İçeren Veri Seti için Regresyon Ağacı Diyagramı

Kayıp veri içermeyen veri seti için gerçekleştirilen regresyon ağacı analizi sonucunun yer aldığı Şekil 1 ve kayıp veri içeren veri setleri için gerçekleştirilen regresyon ağacı analizi sonuçlarının ifade edildiği Şekil 2, Şekil 3, Şekil 4 ve Şekil 5 incelendiğinde model için önemli bulunan değişkenlerin tüm durumlarda aynı olduğu anlaşılmaktadır. Bölümlerin sağlandığı ve gözlemlerin ayrıştığı kesme değerinin % 2.5 oranında kayıp veri içeren veri seti için gerçekleştirilen analiz işleminde X_3 değişkeni için diğer analizlerden farklı olduğu gözlenmektedir. Diğer tüm değerlerin tüm analiz işlemleri için aynı olduğu dikkat çekmektedir. Beş veri seti için gerçekleştirilen regresyon ağacı analizi sonuçlarına ilişkin elde edilen model performans metrikleri Tablo 2 ile sunulmuştur.

Tablo 2. Regresyon Ağacı Modellerinin Veri Setlerine İlişkin Performans Metrik Değerleri

Veri seti	Model	Alt set	RMSE	MAE
Tam	Optimal	Eğitim	4.22	3.38
		Test	4.52	3.61
Set 1	Torbalama	Test	4.45	3.54
		Eğitim	4.23	3.38
Set 2	Torbalama	Test	4.45	3.54
		Eğitim	4.23	3.39
Set 3	Torbalama	Test	4.45	3.54
		Eğitim	4.22	3.38
Set 4	Torbalama	Test	4.47	3.55
		Eğitim	4.23	3.39
Set 4	Torbalama	Test	4.54	3.62
		Eğitim	4.47	3.56

Karar ağaçları ailesi üyelerinden biri olan regresyon ağacı yöntemi aynı zamanda makine öğrenmesi yöntemlerinden biri olduğu için model eğitilirken aşırı öğrenme (overfitting) probleminin yaşanmaması için veri seti optimal ayrıştırma değeri olan %70-30 oranında rastgele olarak bölünerek eğitim ve test setleri elde edilmiştir. Model eğitim seti üzerinden eğitilmiş ve modelin test ve kontrolü test verisi üzerinden sağlanmıştır. Tablo 2’de her bir alt veri grubu için optimal ağaç yapısının eğitim ve test setleri için performans metrik değerleri verilmiştir. Ayrıca torbalama işlemi sonrasında çaprazlanan veri yapılarıyla oluşturulan ağaçların ortalama kestirimlerine ilişkin ulaşılan metrik değerler yer almıştır. Tablo 2’den de anlaşıldığı üzere kayıp veri içeren ve içermeyen beş veri seti için de metrik değerlerin çok yakın olduğu gözlenmektedir.

SONUÇ

Ulaşılan sonuçlara göre beş veri seti için gerçekleştiren regresyon ağacı analizlerinde regresyon modeli için önemli bulunan değişkenlerin tüm veri setleri için aynı olduğu gözlenmektedir. Analiz sonuçlarını yansıtan diyagramlarda gözlemlerin ayrıştığı kesme değerlerinin bir veri seti dışında tamamen aynı olduğu saptanmıştır. Tüm veri setleri için regresyon ağacı modellerine ilişkin metrik değerlerinin yakın değerlerde olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda araştırmanın çalışma grubu özelinde, regresyon ağacı yönteminin rastlantısal kayıp veri içeren veri setleri ile gerçekleştirilen analizlerde başarılı sonuçlar ürettiği söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Altman, D. G., & Bland, J. M. (2007). Missing data. *Bmj*, 334(7590), 424-424.
- Breiman, L., Friedman, J. H., Olshen, R. A., & Stone, C. J. (1984). *Classification and regression trees*. Belmont, CA: Wadsworth International Group.
- Chang, L. Y., & Wang, H. W. (2006). Analysis of traffic injury: An application of non-parametric classification tree techniques. *Accident Analysis Prevention*, 38(5), 1019-1027.

Dong, Y., & Peng, C.-Y. J. (2013). Principled missing data methods for researchers. *SpringerPlus*, 2(1), 222.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. McGraw-Hill.

Kuhn, M., Wing, J., Weston, S., Williams, A., Keefer, C., Engelhardt, A., Cooper, T., Mayer, Z., Kenkel, B., R Core Team, Benesty, M., Lescarbeau, R., Ziem, A., Scrucca, L., Tang, Y., Candan, C., & Hunt, T. (2021). Classification and regression training. R package version 6.0-90. <https://cran.r-project.org/web/packages/caret/index.html> adresinden erişildi.

Little, T. D., Jorgensen, T. D., Lang, K. M., & Moore, E. W. G. (2014). On the joys of missing data. *Journal of pediatric psychology*, 39(2), 151-162.

Longford, N. T. (Ed.). (2005). Missing Data and Small-Area Estimation. *Missing Data and Small-Area Estimation: Modern Analytical Equipment for the Survey Statistician* içinde, Statistics for Social Science and Public Policy (ss. 143-171). London: Springer.

Milborrow, S. (2021). Plot 'rpart' models: An enhanced version of 'plot.rpart'. R package version 4.1-15. <https://cran.r-project.org/web/packages/rpart.plot/rpart.plot.pdf> adresinden erişildi.

Moisen, G. G. (2008). Classification and regression trees. S. E. Jorgensen, & B. D. Fath (Ed.), *Encyclopedia of ecology* içinde (s. 582-588). Oxford, UK: Elsevier.

Silge, J., Chow, F., Kuhn, M., Wickham, H., & RStudio. (2021). General resampling infrastructure. R package version 0.1.1. <https://cran.r-project.org/web/packages/rsample/index.html> adresinden erişildi.

Therneau, T., Atkinson, B., & Ripley B. (2019). Recursive partitioning and regression trees. R package version 4.1-15. <https://cran.r-project.org/web/packages/rpart/index.html> adresinden erişildi.

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİK VE FEN BİLİMLERİ EĞİTİMİNİN ENTEGRASYONUNA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Hülya DEDE

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Fen Bilgisi Eğitimi A.B.D.
ORCID: 0000-0002-3460-3307

Dr. Öğr. Üyesi Seda ŞAHİN

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilisli Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Matematik Eğitimi A.B.D.
ORCID: 0000-0003-3202-8852

ÖZET

Disiplinler arası öğretimde belirli bir konu, kavram ya da problemin farklı disiplinler açısından ele alınarak irdelenmesi, bu disiplinlerdeki bilgi ve becerileri anlamlı bir şekilde bütünleştirilmesi (Aydın ve Balım, 2005; Yıldırım, 1996) öğrencilerin ilgili konu, kavram ya da problemlerin günlük yaşamlarındaki yerini ve önemini kavramalarına önemli bir katkı sağlamaktadır (Özkök, 2005). Matematik ve fen bilimleri alanlarının entegre edilmesi için de benimsenen disiplinler arası yaklaşım temelli öğretim üzerine yapılan çalışmalar özellikle ülkemizde son yıllarda yoğunluk kazanmış olsa da (örn., Turna ve Bolat, 2015; Çepni, 2018; Şahin vd., 2021) bu disiplinlerin entegre edilmesi fikri 1900'lü yıllara dayanmaktadır (Czerniak vd., 1999). Bununla birlikte bu entegrasyon sürecinin tam anlamıyla uygulamaya henüz yansımadağı görülmektedir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte en önemli faktörlerden biri öğretmenlerin bu yaklaşımla tanışmamaları ya da yeterince deneyim sahibi olmamalarıdır. Bu bağlamda sınıf içi öğretim uygulamalarının sorumluluğunu taşıyacak olan öğretmen adaylarının öncelikle lisans eğitimi sırasında disiplinler arası yaklaşımın önemi ve gerekliliği hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmalı ve öğretmen adaylarına uygulama yeterliği kazandırılmalıdır. Mevcut matematik ve fen bilimleri öğretim programlarında da bu iki dersin bütünleştirilmesi ve öğrencilerin problemlere disiplinler arası bakış açısıyla bakmalarının hedeflenmesi (MEB, 2018a, 2018b) öğretmen eğitiminde bu yaklaşımın ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu gerekliliği dikkate alan araştırmacılar Fen Bilgisi öğretmen adaylarının katılımıyla matematik ve fen bilimlerinin entegre edildiği bir eğitim modelinin uygulamasını yapmışlardır. Bu çalışmada özel olarak uygulamaya başlamadan önce öğretmen adaylarının disiplinler arası öğretime olan bakış açılarının belirlenmesine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Olgu bilim deseniyle yürütülen çalışmanın örneklemini bir devlet üniversitesinin son sınıfında öğrenim gören 19 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Veriler açık uçlu anket yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Çalışmanın sonucunda, öğretmen adaylarının fen bilimleri ve matematik disiplinlerinin iç içe olduğu; bununla birlikte daha çok fen bilimlerinin matematiğe ihtiyaç duyduğu fikrine sahip oldukları görülmüştür. Sınıf içi uygulamalarda ise fen bilimleri ile matematik entegrasyonunun daha çok öğrencilere matematiksel hesaplama yaptırılarak olabileceğini, dolayısıyla probleme dayalı öğretim yöntemiyle ve her iki branş öğretmenin de yer aldığı bir öğretimle sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları tarafından fen bilimleri ve matematik eğitiminin entegrasyonunun öğretmenlere problem çözme konusunda katkı sağlayacağını, öğrencilere ise problemlere daha geniş açıdan bakabilme ve böylelikle problem çözme becerilerini geliştirme avantajı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Fen ve matematik eğitiminin entegrasyonunun dezavantajı olarak ise daha çok öğretmenlerin dersi anlatmada, öğrencileri ise anlamada zorlanabileceği görüşünde bulunmuşlardır. Ayrıca fen bilgisi öğretmen adayları lisans eğitiminde entegre fen ve matematik eğitime yönelik bir dersin bulunması ve içeriğinde daha çok yaşamlarında sıklıkla karşılaşabilecekleri, fen ve matematik bilgisi gerektiren konuların bulunması gerektiğini de bildirmişlerdir.

Anahtar sözcükler: matematik ve fen bilimleri entegrasyonu, matematik eğitimi, fen eğitimi.

PRE-SERVICE SCIENCE TEACHERS' VIEWS ON INTEGRATION OF MATHEMATICS AND SCIENCE EDUCATION

ABSTRACT

Interdisciplinary teaching makes an important contribution to students' understanding of the place and importance of a subject, concept or problem in their daily lives (Özkök, 2005). Since in interdisciplinary teaching, examining a certain subject, concept or problem in terms of different disciplines provides a meaningful integration of knowledge and skills in these disciplines (Aydın & Balım, 2005; Yıldırım, 1996). Although studies on interdisciplinary approach-based teaching have gained intensified especially in our country in recent years (e.g., Turna & Bolat, 2015; Çepni, 2018; Şahin et al., 2021) in order to integrate the fields of mathematics and science, as a matter of fact, the idea of integrating these disciplines dates back to the 1900s. (Czerniak et al., 1999). Despite of this, it is seen that this integration process has not been fully reflected in practice yet. Although there are many reasons for this situation, one of the most important factors is that teachers are not acquainted with this approach or that they do not have enough experience. In this context, pre-service teachers who will be responsible for classroom teaching practices should first be provided with knowledge about the importance and necessity of interdisciplinary approach during undergraduate education, and pre-service teachers should be given practical competence. The integration of these two courses in current mathematics and science curricula and the aim of students to look at problems from an interdisciplinary perspective (MEB, 2018) reveals the necessity of addressing this approach in teacher education. Considering this requirement, the researchers implemented an education model in which mathematics and science were integrated with the participation of pre-service science teachers. In this study, the views of pre-service teachers on determining their perspectives on interdisciplinary teaching are included before starting the practice. The sample of the study, which was conducted with a phenomenological design, consists of 19 pre-service teachers studying in the last year of a state university. Data were collected through an open-ended questionnaire.

The data were analyzed by content analysis. As a result of the study, it was concluded that the science and mathematics disciplines of the pre-service teachers were intertwined; however, it was seen that they mostly had the idea that science needed mathematics. In the classroom practices, they stated that the integration of science and mathematics can be achieved mostly by making students do mathematical calculations, and therefore, it can be achieved with a problem-based teaching method and a teaching that includes teachers from both branches. It was stated by the pre-service teachers that the integration of science and mathematics education would contribute to teachers in problem solving, and that it would provide students with the advantage of looking at problems from a wider perspective and thus improving their problem-solving skills. As a disadvantage of the integration of science and mathematics education, they thought that teachers might have difficulties in explaining the lesson and also students might have struggles to understand the subject.

In addition, they also stated that there should be a course for integrated science and mathematics education in undergraduate education and that the content should include subjects that they may encounter frequently in their lives and that require science and mathematics knowledge.

Keywords: mathematics and science integration, mathematics education, science education.

DOÇENTLİK UNVANI VE KADROSUNA İLİŞKİN KISA BİR DEĞERLENDİRME

Öğretim Görevlisi Mehmet Sercan Ercan

Hitit Üniversitesi SBMYO, İstanbul Medipol Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-5098-2271

ÖZET

Geçtiğimiz yıllarda doçentlik unvanının kazanılmasına ilişkin birtakım tartışmalar yapıldı ve nihayetinde de bir kanun değişikliği ile oldukça tartışılan ve suiistimale açık olduğu söylenen doçent sıfatının kazanılmasını sağlayan sözlü sınav zorunluluğuna son verildi. Öğretim üyeleri akademik unvanlarını yükseltme; akademik kadrolarını ise atanma yoluyla elde ederler. Dolayısıyla doktor öğretim üyeliği ve profesörlük kadrodur. Doktor ve doçent ise akademik unvandır. Bunlar akademik bir sınav/değerlendirme sonrasında elde edilir. Ancak doçent unvanını haiz olanların doçent kadrosuna atanabilmeleri bakımından da doçentlik aynı zamanda bir akademik kadrodur da. Cumhuriyet tarihinde doçentliğe ilişkin ilk hukuki düzenleme 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile yapılmıştır. Doçentlik sınavı da ilk defa bu kanunla düzenlenmiştir. Bu kanunun yürürlüğe girişinden 22.02.2018 tarihinde 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununda yapılan değişikliğe kadar da doçentlik sınavı uygulanmıştır. Mevcut durumda ise doçent unvanını kazanabilmek için doçentlik sözlü sınavı yoktur ancak üniversiteler doçentlik kadrosuna atanabilmek için doçentlik sözlü sınavında başarılı olma şartını getirme yetkisini haizdirler. Bunun üzerine kimi üniversiteler doçentlik kadrosuna atama için sadece doçentlik unvanı almış olmayı yeterli kabul ederken kimi üniversiteler ise ek bir takım şartların da yerine getirilmiş olması gerekliliğini ortaya koydu. Bu ikinci grup üniversiteler içinde değişiklikten önceki uygulamayı sürdürme eğiliminde olanlar, yani doçentlik sözlü sınavından başarılı olma şartını benimseyenler de vardır. Değişikliğin üzerinden birkaç yıl geçmesine rağmen konu halen bazı üniversitelerde tartışılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla konuya ilişkin tarihsel bir değerlendirme yapmak, durumu ortaya koymak ve nihayetinde de değerlendirmelerimize yer vermek uygulamaya yön verebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Doçentlik unvanı, doçentlik kadrosu, doçentlik sözlü sınavı

A BRIEF EVALUATION OF THE ASSOCIATE PROFESSORSHIP

ABSTRACT

The acquisition of the title of associate professor has been the subject of some controversies in recent years, and finally, with a change in the law, the requirement for the oral examination—which was hotly debated and was allegedly susceptible to abuse—was eliminated. increasing faculty members' academic titles; they hire their academic personnel through appointments. Professorships and PhD faculty are so considered to be staff. Academic positions include associate professor and doctor. These are acquired following an academic test or assessment. However, because individuals with the title of associate professor can be appointed to the staff of associate professors, an associate professorship is also a position on the academic staff. With the passage of Universities Law No. 4936 on June 13, 1946, the associate professorship received its first official legislative definition throughout the Republic's existence. The associate professorship examination was for the first time governed by this law. The associate professorship test was used from the time this law went into effect until Higher Education Law No. 2547 was amended on February 22, 2018.

However, colleges have the right to impose the requirement that passing the oral test for an associate professorship be met in order to be assigned to the position of associate professor. Currently, no oral examination is required to gain the title of associate professor. Following that, some universities accepted the title of associate professor as being sufficient for appointment to the associate professorship, while others argued that additional requirements needed to be met. Universities in this second group have a tendency to stick with the old ways of doing things or to adopt the requirement of passing the associate professor oral exam. Even though it has been a while since the reform, several universities still hold discussions about it. Therefore, the practice will be guided by creating a historical evaluation of the issue, outlining the situation, and then putting our evaluations in their proper context.

Keywords: Associate professor title, associate professorship, associate professor exam

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ GÜNCEL KÜRESEL SORUNLAR BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. İlyas KARA

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0003-4755-0037

Dr. Ahmet TOKMAK

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0002-3902-5825

Özet

Sosyal bilgiler dersi bireyi hayata hazırlayan, bireyin toplumsal yaşam normlarını değerlendirerek doğru kararlar almasına katkı sağlayan, farklı türde beceri ve bilgilerle bireyin donatılmasını sağlamaya çalışan, iyi bir vatandaş yetiştirmeyi hedefleyen bir ders olarak değerlendirilebilir. Yıllar içerisinde ders özelinde belirlenen amaçlar, farklı yıllarda hazırlanan öğretim programlarına kazanım, beceri veya değer olarak yansımıştır. Dünya genelinde yaşanan hızlı değişimin ortaya çıkardığı küreselleşme olgusunda sosyal bilgiler dersinin konularından biridir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek küresel bağlantılar öğrenme alanı bunun kanıtıdır. Literatür incelendiğinde güncel sorunlar kapsamında sosyal bilgiler dersinin değerlendirildiği ya da küreselleşmenin sosyal bilgiler dersine yansımalarına yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Ancak son yıllarda farklı coğrafyalarda ortaya çıkan farklı türde küresel problemlerin mevcut sosyal bilgiler öğretim programında ne kapsamda yer aldıkları merak konusu olmuştur. Çünkü 2018 sosyal bilgiler öğretim programının uygulanmaya başlamasından bu yana ortaya çıkan savaşlar, salgın hastalıklar, mülteci sorunu, terör olayları, uluslararası krizler, doğal afetlerin küresel sonuçları gibi konular insanların yaşamını ve dünya gündemini derinden etkilemiştir. Etkileri hala devam eden bu gibi sorunlar, hayatın içinden konuları ele alan sosyal bilgiler dersi için önem arz etmektedir. Fakat değinilen bu sorunların ele alınışı çoğu zaman sadece ders kitabı ve ders öğretmenleri ile sınırlı olarak gerçekleşebilmektedir. Çünkü mevcut öğretim programı incelendiğinde küresel sorunların değerlendirilmesi ve çözüm fikirlerinin tartışılmasına yönelik sadece 7. sınıf seviyesinde 1 kazanım olduğu görülmektedir. Diğer öğretim kademelerinde ise küresel olarak ilişkiler, bağlı olduğumuz kuruluşlar ve kültür ilişkilerinin küresel bağlantılar öğrenme alanında konu edildiği görülmektedir. Bu çalışmada, mevcut sosyal bilgiler öğretim programı ve kullanılan ders kitapları güncel küresel sorunlar bağlamında incelenmiştir. Nitel araştırma ilkelerine bağlı kalınarak yürütülen bu çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda sosyal bilgiler öğretim programının yenilenmesi durumunda "Güncel Küresel Sorunlar" öğrenme alanı olarak yeni bir öğrenme alanı oluşturulmasına ya da "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanının yeniden tasarlanmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Öğretim Programı, Güncel, Küresel Sorunlar

EVALUATION OF THE SOCIAL STUDIES COURSE TEACHING PROGRAM IN THE CONTEXT OF CURRENT GLOBAL PROBLEMS

Abstract

Social studies course prepares the individual for life and helps him make the right decisions. It also enables the individual to gain different skills and knowledge. Thus, it aims to raise good citizens. Different teaching programs have been implemented over the years. These programs are planned in accordance with the specific objectives of the course. A rapid change is taking place around the world. This change has revealed the phenomenon of globalization. Globalization is one of the subjects of social studies course. The "global connections" learning area found in social studies textbooks is proof of this. When the literature is examined, it is seen that there are studies on current problems and globalization related social studies course. However, there is no study within the scope of the effects of the global problems that have occurred in recent years on the social studies course. This situation created the motivation for the emergence of the study. Because, after the 2018 social studies curriculum started to be implemented, different global problems emerged. These; wars, epidemics, refugee problem, terrorist incidents, international crises, effects of natural disasters. These problems are important for social studies courses. However, these subjects are limited to textbooks and teachers' subject handling. In the textbooks, 1 achievement has been determined at the 7th grade level related to the subject. In this study, the current curriculum and textbooks were examined. The study was carried out with qualitative research. The data were analyzed by document analysis. According to the findings, it is suggested to create a new learning area called "Current global problems". An alternative suggestion is to update the "global connections" learning area.

Keywords: Social Studies Education, Curriculum, Current, Global Issues

T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİNDE KADIN

Dr. Ahmet TOKMAK

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0002-3902-5825

Dr. İlyas KARA

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID: 0000-0003-4755-0037

Özet

Yeryüzünde insanlığın varlığını devam ettiren ana unsur kadındır. Ancak insan nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan ve insanlığa ilk eğitimini veren bu ana unsur, geçmişten bugüne toplumsal yaşamda hak ettiği yere sahip olamamıştır. Her toplumun kadın algısı farklı biçimlenmiştir. Bu algı, toplumların günlük yaşamına, diline, yapıtlarına, tutum ve davranışlarına yansımıştır. Bazı toplumlarda hala kadınlara yönelik ayrımcılık ve şiddetin her türlü uygulanmaya devam etmektedir. Bireysel ve toplumsal olarak pek çok zararlı etkiye neden olan bu ayrımcılık ve şiddet; az ya da çok her toplumda kadını ötekileştirmiş, toplumsal yaşamdan uzaklaştırmıştır. Öte yandan dünyada son yüzyıllarda meydana gelen ilerlemeler neticesinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak amacıyla kadın hakları, toplumların gündemindeki yerini güçlendirmiştir. Türk tarihi bağlamında değerlendirilecek olursa her dönemde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti' nin kuruluşundan bugüne kadınlar en az erkekler kadar etkili olmuştur. Bu etki askeri, sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel alanlar başta olmak üzere her alanda görülmüştür. Bu durumun genç bireylere ve gelecek kuşaklara kavratılması kadın hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması açısından önemlidir. Bu noktada okullara önemli görev düşmektedir. Çünkü okullar toplumsal cinsiyet rollerinin güçlenmesinde veya zayıflamasında büyük bir etkiye sahiptir. Okullar toplumun beklentilerine yönelik hedeflerin öğrencilere kazandırılması amacıyla çeşitli yöntem, teknik ve araçlar kullanır. Bu araçlardan başlıcaları öğretim programı ve ders kitaplarıdır. Öğrencide cinsiyet rollerinin oluşmasında öğretim programı ve ders kitaplarının etkisi de söz konusudur. Özellikle T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi gibi toplumu ve toplumun tarihini konu alan derslerin bu konudaki önemi büyüktür. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı ve ders kitaplarındaki kadın unsurunu ve kadın kahramanları incelemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler hem içerik analizi hem de betimsel analiz teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir. Çalışmada elde edilen verilere bağlı olarak T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi, Kadın, Öğretim Programı, Ders Kitabı, Tarih, Kadın Hakları

WOMEN IN THE TURKISH REPUBLIC HISTORY OF REVOLUTION AND KEMALISM COURSE

Abstract

Women are the main element for the life and continuation of humanity. However, women have not seen the value they deserve from the past today. The perception of women in every society is different.

This perception has been shaped in line with the belief, tradition and lifestyle of the society. Today, there is a negative perception of gender towards women in some societies. It is observed that discrimination and different types of violence against women are practiced. This situation led to the exclusion of women. Excluded from society, women have moved away from social life. On the other hand, the world is constantly changing. This change has led to significant gains in women's rights. When the Turkish history is examined, the influence of women since the establishment of the country is very high. The influence of women is seen in military, social, economic and cultural fields. It is important to explain this situation to young people. In this way, women can see the value they deserve in the future. Schools have very important duties to ensure equality of rights and gender equality. Different types of learning materials are used for targeted gains in schools. At the beginning of these tools, textbooks can be said. The Turkish Republic History of Revolution and Kemalism course is a course that focuses on society and its history. In this respect, in this study, the woman element and heroines were examined in the 8th grade Turkish Revolution History and Kemalism course curriculum and textbook. In the research, document analysis method was used in accordance with the qualitative research principles. The data were analyzed by content analysis and descriptive analysis. Depending on the findings, suggestions were made for the Turkish Revolution History and Kemalism course.

Keywords: Turkish Republic History of Revolution and Kemalism Course, Women, Curriculum, Textbook, History, Women's Rights

UZAKTAN EĞİTİMDE OKUL YÖNETİMİ VE REHBER ÖĞRETMENLER

Dr. Erkan GÖKTAŞ

Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID: 0000-0002-3150-0142

Rana Dilara ÇİĞİR

Şanlıurfa Eyyubiye Horoz Ortaokulu
ORCID: 0000-0002-9351-6609

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, rehber öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik deneyim ve görüşlerini okul yönetimi açısından incelemektir. Araştırmada nitel yöntemlerden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlar, yarı yapılandırılmış formdaki görüşme yöntemi kullanılarak toplam 12 rehber öğretmenle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Araştırmadan ulaşılan sonuçlara göre, rehber öğretmenler doğrudan ve dolaylı da olsa okul yönetim süreçlerine katkı sağlamıştır. Uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine rehber öğretmenlerin katkısı büyük oranda yönetimle iş birliği yapmak biçiminde olmuştur. Rehber öğretmenlerin deneyimlerine göre, okul yöneticileri idari kararlar alırken rehber öğretmenlere de danışarak danışıklı karar veya doğrudan karar alma biçimini tercih etmektedir. İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğu okul yönetimine fikir sunmuş fakat bu süreçten geri durmayı tercih eden katılımcılar da olmuştur. Uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için rehber öğretmenlere göre katılımcı yönetim, etkili iletişim ve aktif yönetim biçimi uygulanmalıdır. Okul yönetim sürecindeki paydaşlarla iletişimi güçlendirmek için toplantılar, etkinlikler düzenlenmesi, çevrimiçi bilgilendirme sürecinin aktif olması, online formlar ve okul internet sitelerinin etkin kullanılması gerektiği belirlenmiştir. Rehber öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde kazandıkları mesleki deneyimlerin başında teknoloji uzmanlığı ve kısıtlı şartlarda çalışabilme becerisi kazanmak gelmektedir. Bu süreçte, katılımcıların çoğu uzaktan eğitimi meslek açısından alternatif bir yöntem olarak görüyorken bir kısmı ise etkisiz olarak nitelemektedir. **Anahtar Kelimeler:** Uzaktan eğitim, okul yönetimi, rehber öğretmen.

SCHOOL ADMINISTRATION AND GUIDANCE COUNSELORS IN DISTANCE EDUCATION

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the experiences and opinions of guidance counselors regarding distance education in terms of school management. Phenomenology design, one of the qualitative methods, was used in the research. The data within the scope of the study were obtained from interviews with a total of 12 guidance counselors using a semi-structured interview form. According to the results obtained from the research, the guidance counselors contributed to the school management processes, albeit directly or indirectly. In the distance education period, the contribution of the guidance counselors to the school management process was mostly in the form of cooperation. According to the experiences of counselors, school administrators prefer collusion or direct decision-making in consultation with counselors while making administrative decisions. Most of the guidance counselors offered their opinions to the school management in making administrative decisions, but there were also participants who preferred to stay away from the process.

For school management to be more effective in distance education, participatory management, effective communication, and active management style should be applied according to the guidance counselors. It has been determined that meetings, events should be organized, the online information process should be active, online forms and school websites should be used effectively to strengthen communication with the stakeholders in the school management process. Technological expertise and the ability to work under limited conditions are at the forefront of the professional experiences gained by counselors during the distance education. In this process, while most of the participants see distance education as an alternative method in terms of profession, some of them describe it as ineffective.

Keywords: Distance education, school administration, guidance counselor.

1.GİRİŞ

Günümüz teknolojik gelişmelerine bağlı olarak değişen gündelik hayat, insanların farklı alanlarda kendilerini geliştirme zorunluluğunu doğurmuştur. Bu zorunluluk, farklı eğitim alanlarına yönelen birey sayısında kayda değer bir artış sağlamış ve farklı eğitim olanaklarını kullanmaya sevk etmiştir. Geleneksel eğitim anlayışında köklü değişikliklere yol açan teknolojik imkânlar zaman ve mekân farkı gözetmeksizin eğitim alabilme fırsatlarını ortaya çıkarmıştır. Her yaş grubundan insanın her zaman ve her yerde eğitim alabileceği dijital sistemler geliştirilmiştir. Uzaktan eğitim ve öğretim adı altında toplanan bu sistemler, günümüzde hem ekonomik olması hem de çeşitli zorunluluklardan dolayı tercih edilmektedir. Teknolojinin olabildiğince hızla geliştiği bu çağda yüz yüze eğitimin yerini tutabilecek alternatif uzaktan eğitim, göz ardı edilemeyecek bir seçenek haline gelmiştir (Kocayığıt ve Uşun, 2020). Bu durum, uzaktan eğitim seçeneğini dikkate alan araştırmaların sayısını da artırmıştır.

Teknolojinin okul yönetim süreçlerine ilişkin en önemli etkisi, karar verme süreçlerinde olmuştur (Marshall, 1983). Karar vermeyi etkileyen en önemli değişken olan bilgi, teknoloji sayesinde daha hızlı elde edilmektedir. Karar verme sürecinde bilgiye ulaşmak okulda yoğun bilgi birikimi, zaman kazanma, yerinden yönetme, öğretimsel amaçlar ve bilgisayar okur yazarlığı gibi değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler eğitim süreciyle entegre edilerek hayata geçirilmektedir.

Bireydeki yeteneği keşfedip bunu en üst seviyeye çıkararak eğitimle beceri haline getirmek önemli bir olgudur. Tarihsel süreçte eğitimde, 21.yüzyılın bilgi toplumunda teknolojik gelişme ve değişimler, yeni bir kavram olan uzaktan eğitimi ortaya çıkarmıştır (Yıldız, 2016). Jones (1996), uzaktan eğitimin karakteristik özelliklerini öğretmen ve öğrencinin farklı mekânlarda olması, planlama ve öğrenme materyallerinin bir eğitim kurumu tarafından hazırlanıp organize edilmesi, ders içeriğini barındıran medyanın öğretmen ve öğrenciyi bir araya getirmesi, çift yönlü iletişimlerin gerçekleşmesi ve öğrencilerin bireysel öğrenmesi biçiminde ifade etmiştir.

Uzaktan eğitim, öğrenenin kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu üstlenerek kendini buna uygun yönetebilmesini gerektirir. Bu nedenle uzaktan eğitim sisteminde yer alan öğrencilerin meta bilişsel düzeylerini geliştirmesi yani öğrenmeyi öğrenmesi, kendi öğrenme yönetimini sağlaması ve bunu kontrol etmesi beklenir. Böylece öğrenenlerin öz düzenleme, öz denetim ve öz eleştiri becerilerini kazanması sağlanır. Fakat bu avantajların yanında dezavantajları da bulunan uzaktan eğitimin temel sorunlarından birisi yetersiz iletişimdir. Okul ve sınıf ortamında arkadaşlarıyla, öğretmenleriyle iletişim kurarak sosyalleşen öğrenciler, uzaktan eğitim sürecinde bundan mahrum kalmaktadır.

Bu yönüyle uzaktan eğitim sürecindeki sınırlılıkların en aza indirilmesi ve eğitimin başarıyla tamamlanabilmesi için eğitim süreçlerinin çok iyi planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir (Yurdakul, 2015: 274-280). Uzaktan eğitimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi kullanılan dijital platformlara göre farklılık gösterebilmektedir. Uzaktan eğitim platformlarından uygun modeli belirlemek ve kullanmak bu noktada önemlidir. Uzaktan eğitim platformları genel olarak eş zamanlı (senkron) ve eş zamansız (asenkron) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Senkron eğitim uygulamalarında yüz yüze eğitimde olduğu gibi öğrenen ve öğretici rolündeki bireyler aynı anda ses ve görüntü paylaşımı yaparak karşılıklı biçimde eğitim sürecinde yer alır. Asenkron eğitim uygulamalarında öğrenen, öğreticiden bağımsız biçimde istediği zaman eğitim sürecinde yer alabilir (Erfidan, 2019). Senkron eğitimde uzaktan eğitimin önemli bir dezavantajı olan yüz yüze etkileşim eksikliği belirli ölçüde giderilebilmektedir.

Uzaktan eğitimle ilgili alan yazında öğretmen adaylarının, öğrencilerin, öğretmenlerin ve üniversite çalışanlarının uzaktan eğitimde yaşadıkları deneyimlerinin araştırıldığı çalışmaların (Ağır, 2007; Barış, 2015; Ateş ve Altun, 2008; Birişçi, 2013; Yıldız, 2016; Dünder vd., 2017; Yenilmez, Balbağ ve Turgut, 2017) görece az olduğu dikkat çekmektedir. Öğretmenlerin eğitim teknolojilerine karşı duygu-düşünce ve davranışları yani tutumları, interneti kullanma durumları, yöneticilerin uzaktan eğitimde kullanılan teknolojik araçlara yönelik görüşleri, öğretmenlerin uzaktan eğitimin uygulanmasına yönelik görüşleri, öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin algıları (Demirli, 2002; Yumuşak ve Kıyıcı, 2004; Çelik ve Bindak, 2005; Deniz, 2005; Sabancı, 2005; Turhan, 2005; Ağır ve Okçu, 2006; Pala, 2006; Yalman ve Kutluca, 2013; Tırnovalı, 2012; Gündüz, 2013; Özer ve Kır, 2018) gibi çalışmaların da bu konulara odaklanılarak araştırıldığı görülmektedir. Ayrıca uzaktan eğitime yönelik çalışmaların genellikle öğrenci görüşlerinin alınarak yapılıp öğretmen görüşlerinin ele alınmadığı da dikkat çekmektedir.

Bu çalışmanın konusuyla da ilgili olan okul yöneticisi açısından uzaktan eğitim incelendiğinde yöneticilerin sürece aktif olarak katıldığı görülmektedir. Okul yöneticisinin uzaktan eğitim sürecini verimli geçirebilmesi için bazı yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda yöneticilerin teknolojiye ait temel kavramları anlayabilmesi, en çok tercih edilen yazılımları tanıyabilmesi, yazılım ve donanımın kullanılma amacının farkında olması, teknolojiyi okulda ve eğitim sisteminde etkin kullanabilme vizyonuna sahip olması, teknoloji alımı için kaynak temin edebilmesi ve teknolojinin kullanım önceliklerini belirleyebilmesi beklenir (Collis, 1988; Virginia Department of Education, 2001; Akt., Turan, 2002). Bu yeterliliklere sahip okul yöneticisi eğitim ortamının verimliliği konusunda avantaj sağlar. Böylece daha etkili ve üretken okul ortamı oluşturup süreçteki engellere karşı çözümler bulabilir. Esasında bu yeterliliklere, okul yönetiminin her kademesinde görev alan eğitim liderlerinin de sahip olması gerekir. Bu eğitim liderlerinden biri de okul yönetimiyle eş güdümlü çalışan ve öğrenciler hakkında kapsamlı bilgi sahibi olabilen rehber öğretmenlerdir. Rehber öğretmenlerin de yaşanan teknolojik değişimlere uyum sağlaması gerekir. Bu süreçte görev ve sorumluluklarındaki değişiklikleri kabullenerek yeni öğretim teknolojilerine karşı uygun tutum ve davranışlar sergilemeleri gerekir. Uzaktan eğitimde yönetim süreçlerinin etkili olması bakımından rehber öğretmenlerin bu süreçte edindikleri deneyimlerden de yararlanmak gerekmektedir. Bu deneyimlerin incelenmesiyle okul yönetim sürecine yeni veri ve bilgi aktarmak da mümkün olacaktır. Elde edilen yeni bilgiler, okul yöneticilerinin yönetim süreçlerinde rehber öğretmenlerden nasıl yararlanabileceğine de ışık tutacaktır. Yapılan alan yazın taramasında, rehber öğretmenlerin uzaktan eğitim deneyimlerinin okul yönetimi açısından değerlendirilmesine yönelik çalışmaların yeterli sayıda olmadığı görülmüştür.

Bu sebeple, rehber öğretmenler ve okul yönetimini ilişkilendiren çalışmaların alana daha çok katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle tüm dünyada görülen COVID-19 salgını, uzaktan eğitimin yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte, psikolojik danışma görüşmelerinin de uzaktan yapılmaya başlanması yeni türden deneyimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu deneyimlerin okul yönetim süreci bakımından da incelenmesi gerekmektedir.

Danışanların yüz yüze olmayan psikolojik danışmayı alabilmesine yönelik ilk uygulamalar krize müdahale durumlarında telefon kullanılarak verilmesiyle başlamıştır. İlerleyen dönemlerde de bilgisayar destekli danışmalardan yararlanılmaktadır (Reimer-Reiss, 2000). Çevrimiçi (online) psikolojik danışma(e-terapi) internete bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ağ temelindeki psikolojik danışma (web counseling), internet bazlı psikolojik danışma (internet-based counseling), siber-danışma (cyber-counseling), çevrimiçi-online psikolojik danışma (online-counseling), uzaktan psikolojik danışma (tele-counseling), e-danışma (e-counseling) gibi değişik şekillerde açıklanan (Chester ve Glass, 2006; Elleven ve Allen, 2004) bu uygulama, çeşitli tekniklerden yararlanılarak (e-posta, video konferans, sohbet odası) yürütülmektedir (Chester ve Glass, 2006). Çevrimiçi danışma yurt dışında depresyon, kaygı bozuklukları gibi birçok psikiyatrik hastalığın tedavisinde tek başına veya klasik tedavi yaklaşımlarıyla dönüşümlü şekilde uygulanmaktadır (Bouchard, Payeur, Rivard, Allard, Paquin, Renaud ve Goyer, 2000; King, Engi ve Poulos, 1998). Ayrıca aile danışmanlığı ve evlilik (Jencious ve Sager, 2001), mesleki danışma (Kirk, 2000; Malone, Miller ve Hargraves, 2001) grupla psikolojik danışma uygulamalarında internet ve bilişim teknolojilerinden yararlanılmaktadır. Özellikle salgın döneminde online danışma kavramı hızla yaygınlaşmış ve bu tarz çalışmaların sayısı da artmıştır. Ülkemizde ise rehberlik ve psikolojik danışmada internet ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımı oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda kullanılan ilk bilgisayar destekli program 1990 yılında Kuzgun ve Sözalın'ın geliştirmesiyle ÖSYM bünyesinde hazırlanarak yürütülmüştür. Fakat Bilgisayarlı Meslek Rehberliği (BİLDEMİR) adı verilen bu program 1999 yılında ÖSS sisteminde yapılan değişiklik nedeniyle sadece 9 yıl uygulanabilmiştir (Kuzgun ve Sözalın, 2000). Bunun dışında online şekilde psikolojik danışma yardımı sunan bazı internet siteleri de bulunmaktadır. Online psikolojik danışma hizmeti sunan bu internet siteleri genelde elektronik posta yoluyla ya da çevrimiçi görüşme yapma, bireysel terapi uygulamalarıyla ilerleme şeklinde gerçekleştirilmektedir Okullarda ise internet odaklı psikolojik danışma uygulamaları bulunmamaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda okul yönetimi ve beklentiler karmaşık bir hal almaya başlamıştır. Bu ortamda yöneticilerin öğrencileri geleceğe hazırlayabilmesi için başta öğretmen ve rehber öğretmenler olmak üzere tüm paydaşlarla iş birliği içinde olması gerekmektedir (Karip ve Köksal, 1999). Okullarda çeşitli eğitim liderleriyle etkileşim içinde olan rehber öğretmenlerin temel hizmet alanları konusunda yapılan araştırmalar ve Amerikan Okul Rehber Öğretmenleri Derneği'ne (ASCA) göre okul rehber öğretmenlerinin okul personeline, öğrencilere, ebeveynlere ve topluma sağladıkları hizmetler şöyle açıklanmaktadır:

- Planlı ve programlı olarak okul ihtiyaç ve koşullarına göre hazırlanmış okul PDR programının yürütülmesini sağlama,
- Öğrencilerin kendilerine ait ulaşılabilir hedefler oluşturmasına ve bu yönde adımlar atarak düzen oluşturmasında yardım etme,
- Öğrencilerin andaki ya da gelecekteki ihtiyaçlarını önleyici ya/ya da müdahale biçiminde bireysel ya da grupla danışma yapma,
- Bireyin ailesi, okullarda görev yapan öğretmenler veya eğitimcilere danışmanlık yapma,

- Okulun diğer destek sistemlerine (okul rehberliği veya Rehberlik Araştırma Merkezleri (RAM)) sevk etme, akran odaklı yardım hizmetleri sağlamak, bilgi alışverişi gibi hizmetler vermenin yanı sıra okul Rehberlik ve Psikolojik Danışma (RPD) programlarının oluşturulması, bu programların sürdürülmesi ve süreç içinde iyileştirilmesine yönelik yönetsel işleri içeren sistem desteği sağlama gibi görevleri kapsamaktadır (ASCA, 2005).

Okul başarısını ve uygulamaların etkililiğini incelerken rehber öğretmenlerin yönetime katkısı önem taşımaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB, 2020) görev tanımında rehber öğretmenlerin faaliyetleri bireyi tanıma, gelişimsel ve önleyici hizmetler, iyileştirici hizmetler, bilgi verme hizmetleri, akademik, duygusal, kariyer gelişimi, psikolojik danışma ve müşavirlik olarak sıralanmaktadır. Camadan ve Sezgin'e (2012) göre rehberlik biriminin okul yönetimiyle iş birliği içinde olması kurum kalitesine olumlu katkı sağlamaktadır. Bozdemir, Özcan ve Meşeci 'ye (2007) göre, rehberlik servisi okul yönetimi ve okulda görev yapan öğretmenlerce kabul görmezse rehberlik hizmetleri yeterli düzeyde olmaz. Bu sebeple rehberlik hizmetleri ve okul yönetimiyle ilişkisi okuldaki çalışmalar açısından kilit önemdedir.

Okullardaki rehberlik ve psikolojik çalışmalarla ilgili literatürde, çeşitli açılardan konuyu ele alan araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Kepçeoğlu (1984), rehberlik faaliyetlerini algılama düzeylerini incelediğinde uzmanlar, okuldaki öğretmenler ve idare arasında algılama farklılıklarına rastlamıştır. Özdemir (1991) ise öğretmen, öğrenci, rehber öğretmenler ve okul yönetiminin beklentileri ve bu beklentilerin bazı değişkenlere göre farklılaşma düzeyini incelemiştir. Buna göre yaşı küçük yöneticiler yaşı büyüklere kıyasla daha fazla beklentiye sahipken; hizmet içi eğitimlerde rehberlik faaliyetlerine katılan yöneticilerin de katılmayanlara kıyasla psikolojik danışma faaliyetlerinden beklentilerinin daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tuzcuoğlu'nun (1995) yaptığı bir çalışmada ise ilköğretimdeki öğrencilerin rehberlik hizmetlerinden beklentilerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Hamamcı, Murat ve Çoban'ın (2004) yaptığı diğer bir çalışmada, rehber öğretmenlerin mesleki problemlerine odaklanılmış ve katılımcıların bilgi eksikliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Yine başka bir çalışmada, rehber öğretmenlerin sosyal ve kişisel uyumlarının okul ortamına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Ceylan, 2000). Okul yöneticileri ve rehber öğretmenler üzerinde araştırma yapan Poyraz (1993) ve Söker (2007), okul psikolojik danışma hizmetlerinin okul yöneticileriyle uyum içinde yürütüldüğü ve yöneticilerin yarıdan fazlasının bu hizmetleri gerekli ve başarılı bulduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yöneticilerin diğer yarıya yakını da hizmetleri yetersiz bulduğunu ancak yine de gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan Onur (1997), Deniz (1993), Güvenç (2001), Teker (2003) ve Özdemir (1991) tarafından yapılan çalışmalarda da okul yöneticilerinin rehberlik hizmetlerine dair bilgilerinin yetersiz olduğuna ve danışmanlarla iş birliği içinde olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Rehber öğretmenler okulda pek çok kişiyle etkileşim halindedir. Bu etkileşimin uzaktan eğitim sürecinde daha da arttığı düşünülmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitim sürecinde rehber öğretmenlerin deneyimleri de önem arz etmektedir. Aynı zamanda okul, toplumun farklı katmanlarından insanlar barındıran karmaşık bir sosyal yapıya sahiptir. Okul yöneticileri, çeşitli katılımcıların da sürece girmesiyle birlikte onları yönetim süreçlerine katarak okulu yönetme sorumluluğunu taşır. Uzaktan eğitim sürecinde okul yöneticilerinin tutumları birlikte çalıştığı rehber öğretmenleri de etkilemektedir. Yöneticilerin rehberlik ve psikolojik danışma anlayışları okullardaki eğitimin kalitesine etki eder. Rehber öğretmenler ise hem diğer eğitim liderlerini hem öğretmenleri hem de öğrencilerle etkileşim halindedir. Bu etkileşim, uzaktan eğitim sürecinde de beklentileri karşılama, okul yöneticilerinin bilgi, beceri ve yaklaşımları ile bütünleşerek etkili okul yönetimine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmada, rehber öğretmenlerin uzaktan eğitim deneyim ve görüşlerini okul yönetimi açısından incelemek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için örneklem grubundaki rehber öğretmenlerle yapılan görüşmelerde aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Okul yönetim sürecine katkınız oluyor mu?
2. Uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine katkınız oluyor mu?
3. Yöneticileriniz idari kararlar alırken size danışıyor mu?
4. İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin katkısı nasıl olmalı?
5. Uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için önerileriniz nelerdir?
6. Uzaktan eğitim sürecinde mesleki olarak hangi deneyimleri elde ettiniz?
7. Uzaktan eğitimi mesleğiniz açısından nasıl ifade edersiniz?

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada okullarda görev yapan rehber öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik deneyim ve görüşleri okul yönetimi açısından incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Bu desende günlük hayatta farkına varılan ancak derin bilgiye sahip olunmayan durumlara odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006:72). Önemli olan katılımcıların belirli bir konuyla ilgili deneyimleri ve bunlara yüklenen anlamları ortaya çıkarmaktadır (Titchen ve Hobson, 2005:123).

2.2. Çalışma Grubu

Nitel araştırmalarda rastgele seçme işini anlamlı kılacak büyük gruplarla çalışmaya veya genellemeler yapmaya gerek yoktur (Glesne, 2012). Patton'a göre (2014), çalışma gruplarında bilgi açısından çeşitlilik ve zenginlik olması önemlidir. Bu araştırma kapsamında veri toplamak amacıyla gerekli izinler alınmıştır. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Bilimsel Etik Değerlendirme Kurulu Başkanlığı'nın 34-01.08.2022 sayılı izni ile veri toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunda, çeşitli okullarda görev yapan 12 rehber öğretmen yer almaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak araştırmacıların geliştirdiği bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formundaki sorular hazırlanırken ilgili alandaki öğretim üyelerinden görüşler alınmıştır. Sorular önce pilot uygulamayla belirli katılımcılara sorulup verilen cevaplar değerlendirildikten sonra yapılan düzenlemelerle son halini almıştır. Daha sonra da örneklem grubundaki tüm katılımcılara yöneltilerek verilen cevaplar kayıt altına alınmıştır. Görüşme formunda ayrıca katılımcılara ait demografik verilerin yer aldığı bir bölüm de bulunmaktadır. Gönüllük esaslı veri toplama gereğince katılımcılara bir onam formu aracılığıyla araştırmayla ilgili gerekli bilgiler verilmiş ve gönüllü katılım onayları alınmıştır.

2.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Görüşmelerden ulaşılan verilerin daha sonra içerik analizi yapılmıştır. Temel amaç ulaşılan verileri açıklayan kavramlara ve ilişkilerine ulaşmak olan bu teknikte birbirine benzeyen tema ve kavramlar bir araya getirilir, sonrasında bunlar anlaşılacak şekilde düzenlenip yorumlanır. İçerik analizinin temel aşamaları verilerin kodlanması, temaların bulunması, kod ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışma grubundaki rehber öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda veriler kaydedilmiştir. Katılımcılar R1, R2, R3, R4, R5, R6, R7, R8, R9, R10, R11, R12 şeklinde kodlanmıştır. Verilen yanıtlar incelendikten sonra içerik analizi yapılmıştır.

3.BULGULAR

Çalışma grubundaki öğretmenlere ait bazı betimleyici bilgiler Tablo 1 de görülmektedir. Buna göre, katılımcıların altısı kadın altısı ise erkek öğretmendir. Yaşları 21 ile 40 yaş üzeri arasında değişmektedir. Mesleki kıdemlerine bakıldığında 1 yıldan az olan beş kişi, 1-5 yıl arası beş kişi, 11-15 yıl arası kıdemde bir kişi ve 16-20 yıl arası kıdemde de bir kişi bulunmaktadır. Uzaktan eğitimde haftalık olarak 10 saatten az süre geçiren on kişi, 10 saatten fazla süre geçiren iki kişi olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubuna ilişkin betimleyici bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Kıdem (Yıl)	Haftalık Süre
R1	Kadın	21-25	1 yıldan az	10'dan az
R2	Kadın	40 +	16-20 yıl	10'dan az
R3	Erkek	30-35	11-15 yıl	10'dan az
R4	Erkek	21-25	1-5 yıl	10'dan az
R5	Kadın	26-30	1 yıldan az	10'dan fazla
R6	Erkek	26-30	1-5 yıl	10'dan az
R7	Erkek	26-30	1-5 yıl	10'dan az
R8	Erkek	21-25	1 yıldan az	10'dan az
R9	Kadın	26-30	1-5 yıl	10'dan az
R10	Erkek	21-25	1 yıldan az	10'dan az
R11	Kadın	21-25	1 yıldan az	10'dan az
R12	Kadın	26-30	1-5 yıl	10'dan fazla

Katılımcılardan elde edilen veriler incelendiğinde yedi adet ana tema belirlenmiştir. Bunlar: Okul yönetim sürecine doğrudan ve dolaylı katılım, uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecinde iş birliği yapma ve ayrı çalışma, idari kararları danışıklı ve doğrudan alma, idari kararların alınmasında fikir sunma ve geri durma, uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için katılımcı yönetim, etkili iletişim ve aktif yönetimi önerme, uzaktan eğitim sürecinde mesleki olarak teknoloji uzmanlığı ve kısıtlılıkta çalışabilmeyi deneyimleme, uzaktan eğitimin mesleki açıdan alternatif bir yöntem ve etkisiz olarak niteleme biçimindedir.

Tablo 2. Okul yönetim sürecine yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
Doğrudan Katılım	Olumlu okul ortamı	R1, R10, R12	3
	Olumlu okul-veli ortamı	R2, R9	2
	Müsaitse yardımcı olma	R4	1
	Ortak iklim	R6	1
	İdareyle iş birliği	R7	1
	Düzen oluşturma adına iş birliği	R8	1
Dolaylı Katılım	Bağımsız, bireysel çalışma	R3, R5, R11	3

1. Okul yönetim sürecine katkınız oluyor mu?

Okul yönetim sürecine katkı konusunda 9 katılımcı doğrudan katılım sağladığına yönelik cevap vermiştir. R1, R10 ve R12 olumlu okul ortamı adına katkı sağladığını idareyle öğrenci arasında köprü görevi gördüklerini, R2 ve R9 olumlu okul ve veli ortamı sağlamak için veli ziyaretleri yaparak katkı sağladığını, R4 müsait olduğunda okul ortamına doğrudan katkı sağladığını, R6 ortak iklimi sağlamak adına doğrudan katılım sağladığını, R7 idareyle iş birliği konusunda doğrudan katılım sağladığını ve R8 ise düzen oluşturma adına iş birliği içine girerek okul yönetimine doğrudan katılım gösterdiğini ifade etmiştir.

Tablo 3. Uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
İş Birliği Yapma	Birlikte yönetim işleri yapma	R1, R2, R7, R8, R9, R10	6
	Görev verildikçe sürece girme	R12	1
Ayrı Çalışma	Bağımsız, bireysel çalışma	R3, R4, R5, R6, R11	5

2. Uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine katkınız oluyor mu?

Uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine katılım sağlarken 7 katılımcı iş birliği yaparak katıldığını, 5 katılımcı ise ayrı çalışarak katılım sağladığını belirtmiştir. R1, R2, R7, R8, R9, R10 okul yönetim sürecini idareyle birlikte yönettiğini belirtirken R3, R4, R5, R6 ve R11 idareyle ayrı çalıştığını belirtmiştir. Bunu yaparken R1 özellikle LGS tercih döneminde, R2, R8 öğrenci devamsızlıkları konusunda, R7 köy okulundan kaynaklı birlikte hareket edildiğini, R9 derslerdeki verimlilik adına, R10 hem öğretmenlere hem idareye yardımcı olarak uzaktan eğitim döneminde okul yönetimiyle birlikte işleri yaptığını belirtmişti. R3 öğrencilerle daha fazla ilgilendiğini, R4 köy okulu olmanın dezavantajı olarak etkileşim kısıtlılığında ötürü ayrı çalıştığını, R5 idarede yeterli sayıda idareci olduğunu, R6 ve R11 bağımsız çalıştığını ifade etmiştir.

Tablo 4. Yöneticileriniz idari kararlar alırken danışmasına yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
Danışıklı Karar	Planlama danışması	R1, R2	2
	Okul iklimi danışması	R4, R8, R9, R10	4
	Uzmanlık gerektiren konularda danışma	R11, R12	2
	Resmi iklim	R5	1
Doğrudan Karar	Bağımsız karar alımı	R3, R6, R7	3

3. Yöneticileriniz idari kararlar alırken size danışıyor mu?

Yöneticilerin idari kararlar alırken rehber öğretmenlere danışıp danışmamasına gelindiğinde 9 katılımcı danışıklı karar aldıklarını, 3 katılımcı doğrudan karar alındığını, bağımsız olduklarını ifade etmiştir. R1 ve R2 planlama konusunda danışıklı karar alındığını, R4, R8, R9 ve R10 okul iklimi konusunda danışıklı karar alındığını okulda köprü görevi gördüklerini, R11 ve R12 ise sadece uzmanlık gerektiren konularda ruh sağlığı konularında danışıklı kararlar aldıklarını ifade etmişlerdir. R3, R6 ve R7 ise doğrudan karar aldıklarını hem yeni atanma sebebiyle hem de idari kadroda yeterli kişi olması sebebiyle doğrudan karar aldıklarını bağımsız olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 5. İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin katkısına yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
Fikir Sunma	Nötr fikir sunumu	R1	1
	Öğrenci konusunda fikir sunma	R2, R4	2
	Uzmanlık gerektiren konularda fikir sunma	R10	1
	Fikir alışverişi	R5, R6, R9, R11, R12	5
Geri Durma	Bağımsız karar alımı	R1, R3, R7	3

4. İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin katkısı nasıl olmalı?

İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin katkısı nasıl olmalı konusunda 9 katılımcı fikir sunması gerektiğini, 3 katılımcı ise geri durması gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcılardan R1 rehber öğretmenin nötr davranması gerektiğini fikir sunsa da taraf tutmadan fikrini beyan etmesi gerektiğini belirtmiştir. R2 ve R4 ise birçok konuda fikirleri alınması gerektiğini özellikle de öğrenci konusunda fikir alınması gerektiğini belirtmiştir. R10 ise uzmanlık gerektiren ruh sağlığı veya psikolojik konularda fikirlerinin alınması gerektiğini, R5, R6, R9, R11 ve R12 ise okul idaresi, öğretmenler ve veliler hususunda fikir alınmasının tüm paydaşlar için sağlıklı olacağını belirtmişlerdir.

Tablo 6. Uzaktan eğitim için öneriler

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans	
Katılımcı Yönetimi	Paydaşların katılımını sağlama	R2, R5, R6, R 11	4	
	Etkili İletişim	Paydaşlarla etkili iletişim kurabilme	R4, R10, R12	3
	Aktif Yönetim	Paydaşların sürece etkin katılımı	R1, R3, R7, R8, R9	5

5. Uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için önerileriniz nelerdir?

Uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için verilen öneriler kapsamında 4 katılımcı yönetime katılmayı, 3 katılımcı etkili iletişimin önemini, 5 katılımcı da aktif yönetimin önemine vurgu yapmıştır. R2, R5, R6 ve R11 paydaşların katılımının sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle öğretmen, veli ve öğrencilerin okul yönetiminde söz sahibi olması gerektiğini ifade etmişlerdir. R4, R10 ve R12 ise etkili iletişimin önemini belirtmişlerdir. Etkileşim organlarını aktif kullanmayı, çağa ayak uydurarak çevrimiçi toplantılarla bunu desteklemeyi ve öğretmenlerin de birbiriyle etkili iletişim kurmasının sağlanarak öğrencilere olumsuz etkisini azaltmayı belirtmişlerdir. R1, R3, R7, R8 ve R9 ise öneriler kapsamında aktif yönetime vurgu yapmıştır. Aslında idarenin süreçte aktif olması gerektiği aktif olmadığı sorumlulukların rehber öğretmenlere yüklendiğini, rol karmaşasını tetiklememesi gerektiği ve süreci kontrolü sağlayan toplantıların ciddiyetle ve verimli şekilde geçirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Uzaktan eğitim sürecinde mesleki deneyimlere yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
Teknoloji Uzmanlığı	Program öğrenme	R2, R3, R4, R7, R8, R10	6
	Sabırlı olma	R1	1
	Olumlu bakış açısı	R5	1
Kısıtlılıktaki Çalışabilme	İçerikte güncelleme	R6	1
	Gizliliği sağlama	R9, R11, R12	3

6. Uzaktan eğitim sürecinde mesleki olarak hangi deneyimleri elde ettiniz?

Bu süreçte rehber öğretmenlerin deneyimlediklerine bakıldığında teknoloji uzmanlığı konusunda 6 katılımcı fikir belirtirken, kısıtlılıkta çalışabilme konusunda da 6 katılımcı fikir belirtmiştir. R2, R3, R4, R7, R8 ve R10 bu süreçte yeni programlar öğrendiklerini, bildikleri programlarda yeni özellikler keşfettiklerini ve çağa ayak uydurduklarını belirtmişlerdir. R1 bu süreçte özellikle sabırlı olmayı kısıtlı imkanlar başlığı altında belirtmiştir. R5 uzaktan eğitime öncesinde olumsuz bakarken bu süreçle birlikte olumlu bakış açısıyla bakmaya başladığını, R6 sunum içeriklerinde güncellemeler yapmayı öğrendiğini belirtmiştir. R9, R11 ve R12 ise bu süreçte gizliliği sağlamak, danışmada etik kurallara uymanın ne kadar zor olduğunu deneyimlediğini belirterek ruh sağlığı alanında kısmen de olsa sektemeler yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 8. Uzaktan eğitimin mesleki açıdan yerine yönelik bulgular

Tema	Alt Tema	Katılımcı	Frekans
Alternatif Yöntem	Yöntem çeşitliği	R1	1
	Mesleki çeşitlilik	R4, R5, R8	3
Etkisiz Yöntem	Fayda sağlamama	R2, R6, R9, R10, R11	5
	Mesleki olarak olumsuz, kişisel gelişimde olumlu olma	R3	1
	Süreç zorluğu	R7	1
	Fırsat eşitsizliği	R12	1

7. Uzaktan eğitimi mesleğiniz açısından nasıl ifade edersiniz?

Meslek açısından ifadesine gelindiğinde 4 katılımcı alternatif yöntemler sağladığını, 8 katılımcı ise etkisiz yöntemler olduğunu belirtmiştir. R1 yöntem çeşitliliği kattığını ve çevrimiçi etkinliklerle bunu sağladıklarını, R4, R5 ve R8 ise mesleki anlamda çeşitli deneyimler ve tarzlar keşfettiklerini belirtmiştir. R2, R6, R9, R10 ve R11 ise uzaktan eğitimin aslında fayda sağlamadığını, öğrencilerin süreçten koptuklarını ve bunun ileride etkilerinin görüleceğini belirtmişlerdir. R3, uzaktan eğitimin mesleki anlamda olumsuz olduğunu ancak kişisel gelişim bakımından çeşitli eğitimlere katılarak bu süreçte kendini geliştirme fırsatı bulunduğunu ifade etmektedir. R7, öğrencilerle bu süreci geçirmenin çok zor olduğunu, kişisel iletişim yollarını kullandıklarını ve özel hayatlarını ihmal ettiklerini belirtmiştir. R12 ise özellikle bu dönemde öğrenciler arası fırsat eşitsizliğinin ortaya çıktığını hatta bölgeler arası bile eğitimde farklılıklar gözlemlendiğini bu sebeple de hem akademik hem de rehberlik anlamında olumsuz sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışmada rehber öğretmenlerin uzaktan eğitim deneyim ve görüşleri okul yönetimi açısından incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuca göre, rehber öğretmenlerin doğrudan ve dolaylı da olsa okul yönetim süreçlerine katkı sağladığı görülmüştür. Katılımcıların özellikle veli ziyaretlerinde bulunmak suretiyle okul yönetimi, öğretmenler, öğrenciler ve veliler arasında köprü kurarak yönetime katıldıkları belirlenmiştir. Rehber öğretmenler, okul yönetimine katılım durumlarını olumlu okul ortamı, olumlu okul-veli ortamı, müsaitse yardımcı olma, ortak iklim, idareyle iş birliği, düzen oluşturma adına iş birliği kavramları ile açıklamaktadırlar. Bu sonuçlara benzer şekilde, Akdemir'e (2009) göre, aslında rehber öğretmenler okul yönetimine aktif katılma isteği duymaktadırlar. Açıkgöz de (1984), rehber öğretmenlerin istediklerinden daha az düzeyde okul yönetimine katkı sağladıklarını ifade etmiştir. Öte yandan, rehber öğretmenlerin okul yönetimine katılımlarının yeterli görülmediği çalışmalar da mevcuttur.

Can ve Nikolayidis (2020)'in yaptığı araştırma neticesinde özellikle okul yönetimine resmi toplantılar aracılığıyla katılım sağlandığı ve bunun yeterli görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Kaya'nın (1986) araştırmada ulaştığı verilerine göre, eğitim sisteminde karara katılma düzeyleri yeterli değildir. Bu gibi durumlar rehber öğretmenlerin okul yönetimine katılımda yaşadığı çeşitli sorunların var olduğuna işaret eder. Rehber öğretmenlere uygun koşullar, rol karmaşası yaşanmayacak durumlar verildiğinde okul yönetimine katılabilecekleri görülmektedir.

Araştırma sonuçları, uzaktan eğitim döneminde okul yönetim sürecine rehber öğretmenlerin katkısının büyük oranda iş birliği yapmak biçiminde olduğunu göstermiştir. Bireysel çalışmayı tercih edenlerin de genel yönetim politikalarına uyum sağlamak suretiyle uzaktan eğitimde okul yönetimine destek verdiği belirlenmiştir. Bu katılım durumları birlikte yönetim işleri yapma, görev verildikçe idari sürece girme, bağımsız ve bireysel çalışma biçimindedir. Can ve Nikolayidis (2020)'in yaptıkları çalışmada rehber öğretmenler genel anlamda kendi uzmanlık alanlarını ilgilendiren hususlarda yönetime katılım sağladığını, bu katılımı etkileyen en önemli değişkenin de okul yöneticilerinin tutumları olduğunu belirlemiştir. Mevcut çalışma sonuçları da rehber öğretmenlerin uzaktan eğitimde okul yönetimine katılırken kendi uzmanlık alanını dikkate almakta ve okul yöneticisinin tutumuna göre sürece dahil olmaktadır.

Araştırma sonuçları, yöneticilerin idari kararlar alırken rehber öğretmenlere danışmasını danışıklı karar ve doğrudan karar biçiminde sınıflandırmıştır. Okul yöneticilerinin büyük çoğunluğunun danışıklı karar almayı tercih ettiği belirlenmiştir. İdari kararlar alınırken rehber öğretmenlere de danışıldığı görülmüştür. Sharma ve Kumari'ye (2017) göre, okul müdürleri plan yapma, organize etme, etkili iletişim kurma, süreci kontrol etme ve ulaşılan sonuçları değerlendirme gibi yönetim süreçlerinde iyi sonuçlar istiyorlarsa, okulunda çalışan veya çalışmayan öğretmenlerin bilgi ve deneyimlerinden faydalanmalı ve okul yönetimine etkin katılımı sağlamalıdır. Mevcut çalışmada katılımcılar okul ikliminde verimi artırmak için rehber öğretmenlerin köprü görevi gördüğüne vurgu yaparak bu sonucu desteklemişlerdir. Özden'e (1996) göre, sorun çözme sürecine katılım sağlama ya da karar vermeye katılım olarak isimlendirilen 'katılmalı yönetim' ağırlıkta olmalı ve öğretmenler aldıkları kararların uygulandığını görmeyi istemektedir. Bunun sürece olumlu katkıda bulunduğu ve Balcı'nın (2001) belirttiği gibi öğretmenlere daha fazla sorumluluk vererek bu sürecin geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

İdari kararların alınmasında rehber öğretmenlerin büyük çoğunluğunun fikir sunarak sürece katılım sağladığı belirlenmiştir. Az sayıda da olsa karar alma sürecinden geri durmayı tercih eden katılımcılar da mevcuttur. Genel olarak sürece görüş bildirerek katkıda bulunmak gerektiği düşüncesi ön plandadır. Benzer sonuca ulaşan diğer bir araştırmada ise Karataş ve Polat (2013), okullardaki rehber öğretmenlerin yöneticilerle güçlendirici takım çalışmalarında bulunmasını sağlayarak okul ortamında olumlu iklim oluşmasını sağlayabileceklerini belirlemiştir.

Uzaktan eğitimde okul yönetiminin daha etkili olması için katılımcı yönetim, etkili iletişim ve aktif yönetim biçimi dile getirilmiştir. Katılımcılar paydaşlarla iletişimi güçlendirmek adına toplantılar, etkinlikler düzenlenmesi, çevrimiçi bilgilendirme sürecinin aktif olması, online formlar ve okul internet sitelerinin etkin kullanılmasını önermişlerdir. Kendi uzmanlıklarının dışında kalan görevlendirmeleri ise olumsuz bulmuşlardır. Karataş ve Polat (2013), okullarda rehber öğretmenlere görev dışı işler verildiğinin ve bunun öğrenci kişilik hizmetlerini sekteye uğrattığı sonucuna ulaşmıştır. Can ve Nikolayidis (2020) ile Karataş ve Polat (2013), okul yöneticilerine çeşitli eğitimlerin verilmesi gerektiğinin ve rehber öğretmenlerin misyonuna yönelik yeterli bilince ulaşmalarının sağlanması gerektiğini belirlemiştir.

Mevcut çalışmaya göre okul yöneticileri rehber öğretmenlerin işlerine yönelik olumlu bakış açısı sergilemektedir. Bu sonuç, Güven (2003) tarafından yapılan çalışmayla da desteklenmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde katılımcıların teknolojik donanım ve yeterli bilgiye sahip olmaması, yetersiz internet alt yapısı, haberleşme eksikliği ön plana çıkan olumsuzluklardır (Bayburtlu,2020; Akyıldız,2020; Başaran, Doğan, Karaoğlu ve Şahin,2020; Çakın ve Akyavuz, 2020; Karaca ve Kelam,2020). Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması ya da azaltılması da idari destekle mümkün olur.

Rehber öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde kazandıkları mesleki deneyimlerin başında teknoloji uzmanlığı ve kısıtlı şartlarda çalışabilme becerisi kazanmak gelmektedir. Buna bağlı olarak program öğrenme, sabırlı olma, olumlu bakış açısı, içerik güncelleme ve gizliliği sağlama becerilerini geliştirmek söz konusu olmuştur. Ulusoy ve Cihangül (2021), rehber öğretmenlerin aslında gizliliği sağlama konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve psikolojik durumların çevrimiçi sistemlerde ele alınmanın zorluğunu dile getirmiştir. Mevcut çalışmada da katılımcıların çevrimiçi danışmanlık sürecinde benzer zorlukları yaşadığı belirlenmiştir. Ergün Başak, Uysal ve Aşıcı (2010)'nın yaptıkları araştırma sonucuna göre, rehber öğretmenlerin bilgisayar kullanma konusunda kendilerine güvendikleri ve teknolojik imkanlardan faydalanabilecek düzeyde bilgi sahibi olduğu belirlenmiştir.

Rehber öğretmenler genellikle uzaktan eğitimi meslek açısından alternatif bir yöntem olarak görüyorken ve bir kısmı ise etkisiz bir yöntem olarak görmüştür. Yöntem çeşitliliği sağlaması mesleki anlamda çeşitlilik katması, kişisel gelişime katkı sunması uzaktan eğitimin olumlu tarafları olarak dile getirilmiştir. Çalışmaya katılanların uzaktan eğitimin faydalı olduğu biçimindeki görüşleri farklı çalışmalarla da desteklenmiştir. Ancak pandemi öncesi çevrimiçi danışmaya olumlu bakmayanların pandemiden sonra fikirlerinin değiştiğini ifade eden çalışmalar mevcuttur (Damar,2019; Baştemur ve Baştemur, 2015). Savaş ve Hamamcı (2010)'nun yaptığı çalışmada da rehber öğretmenlerin yüz yüze eğitime nispeten daha az olumlu baktıkları ifade edilmiştir. Ergün Başak, Uysal ve Aşıcı (2010)'nın çalışmasında idare, öğretmenler ve kişisel gelişim anlamında uzaktan eğitim hakkında olumlu ifadeler yer verilirken veliler bakımından olumsuz ifadeler belirtilmiştir. Bu sonuç, çeşitli çalışmaların sonuçlarıyla da benzerlik taşımaktadır (Bayburtlu,2020; Sarı ve Nayır,2020; Çakın ve Akyavuz,2020). Mevcut çalışmada da katılımcılar kişisel gelişim noktasında uzaktan eğitimi fırsata çevirdiklerini ancak veliler açısından fırsat eşitsizliğinden kaynaklanan güçlükler yaşadıklarını ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada, rehber öğretmenlerin özellikle salgın döneminde hayatımıza ve eğitim sistemimize entegre olan uzaktan eğitime yönelik görüş ve deneyimleri okul yönetimi açısından incelenmiştir. Rehber öğretmenler, eğitimdeki bu değişime ayak uydurmaya çalışmakla beraber çeşitli engellerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Uzaktan eğitimin özellikle danışmada gizliliği sağlama ve yüz yüze etkileşim kadar verimli olamadığı önemli bir problem olarak görülmektedir. Ancak online danışmayla birlikte danışanların daha rahat kendini ifade edebilecekleri görüşü de dile getirilmiştir. Bu noktada öneri olarak danışmada terapötik ilişkiyi artırarak gizliliği sağlama konusunda güven oluşturulmalı ve yüz yüze danışma kadar verimli hale getirilmeli, idarenin özellikle öğretmenlerle, velilerle ve öğrencilerle etkili iletişim kurması gerektiği, değişen teknolojik çağa yönelik çeşitli eğitimlere tüm paydaşların katılması gerektiği bunun için de okulun tüm imkânlarını seferber etmesi önerilebilir. Ayrıca, rehber öğretmenlerin görev tanımlarına uygun biçimde ve yönetime katkı sağlayacak iş bölümü yapılmalıdır. Okullarda rehber öğretmenlerin görev tanımına yönelik farkındalık düzeyini artırıcı eğitimler ilgili uzmanlar tarafından verilebilir. Okul yöneticileri bu konuda iş birliği içinde olmalıdır. Okul yönetimi ve mesleki uygulamalar hakkında bilgilendirici toplantılar düzenlenebilir.

Katılımcı okul yönetimi, dağıtılmış liderlik ve demokratik liderlik kavramlarıyla birlikte okul yönetimi anlayışında köklü değişiklikler yapmaya teşvik edici çalıştaylar düzenlenebilir. Özellikle yönetimin tek bir merkezden olması yerine daha çok fikir ve düşünce birlikteliğiyle yapılmasının çağdaş eğitim yönetimine daha uygun olacağı aşikârdır.

KAYNAKLAR

1. Açıkgöz, K. (1984). Öğretmenlerin okuldaki kararlara katılımı. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
2. Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
3. Ağır, F., & Okçu A. (2006). *İlköğretimde çalışan öğretmenlerin internet kullanımına karşı tutumlarının belirlenmesi*, 7. Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Özetler Kitabı, s. 288, 7-9 Eylül 2006, Gazi Üniversitesi, Ankara.
4. Akdemir, A. S. (2009). Resmî ilköğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin karara katılma durumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
5. Akyıldız, S. T. (2020). Pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim çalışmalarıyla ilgili İngilizce öğretmenlerinin görüşleri (bir odak grup tartışması). *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 679-696.
6. American School Counselor Association. (2005). The ASCA national model: A framework for school counseling programs. (2nd ed.). Alexandria, VA: Author.
7. Ateş, A., & Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXVIII (3), 125-145.
8. Balcı, A. (2001). Etkili okul ve okul geliştirme, kuram, uygulama ve araştırma. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
9. MBarış, M.F. (2015). Üniversite öğrencilerinin uzaktan öğretime yönelik tutumlarının incelenmesi: Namık Kemal Üniversitesi Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, V (2), 36-46.
10. Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. ve Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 179-209.
11. Baştemur, S. ve Baştemur, E. (2015). Technology based counseling: Perspectives of Turkish Counselors. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 176, 431-438.
12. Bayburtlu, Y. S. (2020). Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine göre Türkçe eğitimi. *Electronic Turkish Studies*, 15(4).
13. Birişçi, S. (2013). Video konferans tabanlı uzaktan eğitime ilişkin öğrenci tutumları ve görüşleri. *Journal of Instructional Technologies & Teacher Education*, 2, 24-40.
14. Bouchard, S., Payeur, R., Rivard, V., Allard, M., Paquin, B., Renauld, P., & Goyer, L. (2000). Cognitive behavior therapy for panic disorder with agoraphobia in video conference. Preliminary Results. *Cyberpsychology and Behavior*, 3, 999- 1007.
15. Bozdemir, P., Özcan, N., & Meşeci, F. (2007). Öğretmen ve müdürlerin okul psikolojik danışma ve rehberlik servisine yönelik algıları. HAYEF: *Journal of Education*
16. Camadan, F., & Sezgin, F. (2012). İlköğretim okulu müdürlerinin okul rehberlik hizmetlerine ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(38), 199-211.

17. Can, E. & Nikolayidis, U. (2020). Okul Yönetimine Katılım: Rehber Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (6), 1787-1806. DOI: 10.18506/anemon.761859
18. Ceyhan, E. (2000). Mesleki sorun düzeyleri farklı okul rehber öğretmenlerinin kişisel ve sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 13, 45-56.
19. Chester, A., & Glass, C. (2006). Online counseling: A descriptive analysis of therapy of web counseling. *Journal of Counseling and Development*, 81, 61-69.
20. Collis, B. (1988). *Computers, curriculum, and whole class instruction*. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Co.
21. Çakın, M., & Akyavuz, E. K. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansıması: Öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186.
22. Çelik, H.C., & Bindak, R. (2005). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin bilgisayara yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI (10), 27-38.
23. Damar, E. (2019). *Çevrimiçi psikolojik danışmaya yönelik psikolojik danışmanların görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
24. Demirli, C. (2002), Web tabanlı öğretim uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri. *Açık ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu*, Eskişehir (23-25 Mayıs 2002).
25. Deniz, Z. (1993). Liselerdeki yönetici, sınıf öğretmeni ve ders öğretmenlerinin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerine ilişkin beklentilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
26. Deniz, L. (2005), İlköğretim okullarında görev yapan sınıf ve alan öğretmenlerinin bilgisayar tutumları. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, TOJET*, IV (4)191-203.
27. DüNDAR, S., Candemir, Ö., Demiray, E., Genç Kumtepe, E., Öztürk, S., Sağlık Terlemez, M., & Ulutak, İ. (2017). Anadolu Üniversitesi çalışanlarının açık ve uzaktan öğretime ilişkin tutumları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırma Dergisi*, III (4),187-227.
28. Elleven, R.K., & Allen, J. (2004). Applying technology to online counseling: Suggestion for the beginning e-therapist. *Journal of Instructional Psychology*, 31(3), 223-226.
29. Erdemir, N., & Kış, A. (2017). Okul yöneticilerinin okul rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile ilgili görüşleri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(8), 34-47.
30. Erfidan, A. (2019). *Derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesiyle ilgili öğretim elemanı ve öğrenci görüşleri: Balıkesir Üniversitesi örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.
31. Ergün Başak, B., Uysal, Ö., & Aşıcı, N. (2010). Computer and internet usage attitudes of school counselors at guidance and counseling service. *Journal of Theoretical Educational Science*,3(1),148-163.
32. Glesne, C. (2012). *Nitel araştırmaya giriş*. (A. Ersoy ve P. Yalçinoğlu, Çev.). Ankara: Anı Yayıncılık.
33. Gündüz, A. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

34. Güven, M. (2003). Psikolojik danışmanların okul yöneticileriyle ilişkilerini değerlendirmeleri. VII. Ulusal PDR Kongresinde sunulan bildiri. 9-11 Temmuz 2003, Malatya.
35. Güvenç, M. (2001). Okullardaki rehberlik faaliyetlerinin yürütülmesinde karşılaşılan güçlükler. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
36. Hamamcı, Z., Murat, M., & Çoban, A. (2004). Gaziantep'teki okullarda çalışan psikolojik danışmanların mesleki sorunlarının incelenmesi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya.
37. Jencius, M., & Sager, D.E. (2001). The practice of marriage and family counseling in cyberspace. *The Family Journal*, 9, 295-301.
38. Jones, D. (1996). Computing by distance education: Problems and solutions. *Department of Mathematics & Computing Central Queensland University, ACM SIGCUE Outlook*, 24(1-3), 139-146.
39. Karataş, İ. & Polat, M. (2015). Okul yöneticilerinin rehberlik hizmetlerine bakış açıları üzerine okul rehber öğretmenlerinin görüşleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-123.
40. Karip, E., & Köksal, K. (1999). *Okul yöneticilerinin yetiştirilmesi. Eğitim yönetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
41. Karaca, Ö. ve Kelam, D. (2020). Covid-19 gölgesinde uzaktan eğitim hizmet kalitesinin incelenmesi. *Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*, (5), 7-18.
42. Karataş, İ. & Polat, M. (2015). Okul yöneticilerinin rehberlik hizmetlerine bakış açıları üzerine okul rehber öğretmenlerinin görüşleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 105-123.
43. Kaya, Y. K. (1986). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Bilim Yayınları.
44. Kepeçoğlu, M. (1984). Okullardaki psikolojik danışma ve rehberlik uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 26– 30.
45. King, S. A., Engi, S., & Poulos, S. T. (1998). Using the internet to assist family therapy. *British Journal of Guidance and Counseling*, 26, 43-52.
46. Kirk, J. J. (2000). Web-assisted career counseling. *Journal of Employment Counseling*, 37, 146-159.
47. Kocayığıt, A., & Uşun, S. (2020). Milli eğitim bakanlığına bağlı okullarda görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik tutumları (Burdur İl Örneği). *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(23), 285–299.
48. Koç, S., & Kaçdi, R. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri: Okul yöneticilerinin ve psikolojik danışmanların deneyimleri. *International Journal of Innovative Approaches in Education*, 6(1), 63-82.
49. Koçak Bıçak, D. & Ottekin Demirbolat, A. (2019). Okul Psikolojik Danışmanlarının Okul Yöneticileri ve Öğretmenlerden Beklentileri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 17 (2), 236-257.
50. Korkut Fidan, F.& Owen, D.W (2008). School Counselor's Role and Functions: School Administrators' and Counselors' Opinions. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 41 (1), 207-222. DOI: 10.1501/Egifak_0000000199.
51. Kuzgun, Y., & Sözalan, S. (2000). *Bildemer '99 el kitabı*. Ankara: ÖSYM Yayın.
52. Malone, J. F., Miller, R. M., & Hargraves, K. (2001). Using the internet to help college students with career planning. *USA Today Magazine*, 130, 52-57.
53. Marshall, D. G. (1983). The school administrator and the microcomputer. *Education Canada* 22(2), 4-11.

54. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2020). Millî Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği. 14 Ağustos 2020 tarih ve 31213 sayılı R.G. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200814-2.htm>, web adresinden 24 Mart 2021 tarihinde edinilmiştir.

55. Onur, M. (1997). Giresun ili merkez liselerindeki yönetici, öğretmen ve eğitim yönlendirme anlayışlarının incelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

56. Özdemir, E. İ. (1991). *Bazı değişkenlerin liselerdeki öğrenci, öğretmen, danışman ve yöneticilerin psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden beklentilerinin etkisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

57. Özden, Y. (1996). Okullarda katılmalı yönetim. *Eğitim Yönetimi*, 2(3), 427-438.

58. Özer, N., & Kır, Ş. (2018). Halk eğitim merkezinde görev yapan öğretmenlerin yetişkin eğitiminde uzaktan eğitimin uygulanabilirliğine ilişkin görüşleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, IV (4) 69-86.

59. Öztan Ulusoy, Y., & Cihangül, N. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde psikolojik danışmanların krize müdahale deneyimlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 195-231.

60. Pala, A. (2006). İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin eğitim teknolojilerine yönelik tutumları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI, 177-188.

61. Patton, M. C. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (3. Baskıdan Çeviri Ed. M Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.

62. Poyraz, A. (1993). Ankara ortaöğretim kurumlarında personelin rehberlik hizmetleri ile ilgili görevleri kabullenme durumu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara.

63. Reimer-Reis, M. (2000). Utilizing distance technology for mental health counseling. *Journal of Mental Health Counseling*, 22, 189-203.

64. Sabancı, B. (2005). *İlköğretimde görev yapan branş öğretmenlerinin internet kullanma durumları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

65. Sarı, T. ve Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitimi: sorunlar ve fırsatlar. *Electronic Turkish Studies*, 15(4), 959-975.

66. Savaş, A. C. ve Hamamcı, Z. (2010). Okullarda rehberlik hizmetlerinin internet üzerinden yürütülmesine ilişkin veli, öğrenci ve psikolojik danışmanların görüşlerinin incelenmesi. *Pamukkale üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(27), 147-158.

67. Sharma, P., & Kumari, S. (2017). A study of participation of secondary school teachers in administration. *International Journal of Advanced Education and Research*, 2(4), 234-238.

68. Söker, V. (2007). İlköğretim öğretmenlerinin sınıf yönetimi konusunda okullardaki rehberlik servisinden beklentileri (Zonguldak Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

69. Teker, H. (2003). Okul idarecileri ve öğretmenlerinin okul rehberliği servisinin görevleri konusundaki bilinçlilik düzeyleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

70. Tırnovalı, A. (2012). *Uzaktan eğitimde internet tabanlı eğitim programlarının temel boyutlarına yönelik öğrenci ve öğretim elemanlarının görüşleri ve öneriler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

71. Titchen, A., & Hobson, D. (2005). Phenomenology. In B. Somekh, C. Lewin (Edit.), *Research methods in the social sciences* (pp.121-130). SAGE Publications.

72. Turan, S. (2002). Teknolojinin okul yönetiminde etkin kullanımında eğitim yöneticisinin rolü. *Eğitim Yönetimi Dergisi*, 30, 271-281.
73. Turhan, E. (2005). *Okul yöneticilerinin geliştirilmeye ihtiyaç duydukları yönetsel süreçlere ve uzaktan eğitim teknolojilerine ilişkin görüşleri. Eskişehir örneği.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
74. Tuzcuoğlu, N. (1995). *İlköğretimde rehberlik servisinden beklentiler ve rehberlik servisinin öğrenciler üzerindeki etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
75. Ulusoy, Y. Ö., & Cihangül, N. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde psikolojik danışmanların krize müdahale deneyimlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 1(1), 195-231.
76. Virginia Department of Education (2001). *Technology Enriched Administrators: Modules for Guiding the Integration of Educational Technology in Education.* Virginia: Author.
77. Yalman, M., & Kutluca, T. (2013). Matematik öğretmeni adaylarının bölüm dersleri için kullanılan uzaktan eğitim sistemi hakkındaki yaklaşımları. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, XXI, 197-208.
78. Yenilmez, K., Balbağ, M. Z., & Turgut, M. (2017). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, XIX (2), 91-107.
79. Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
80. Yıldız, S. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XVI (1), 301-329.
81. Yumuşak, A., & Kıyıcı, G. (2004). İlköğretim öğretmenlerinin bilgisayara yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi: Demirci Örneği. *4.Uluslararası Eğitim Teknolojileri Konferansı*, Sakarya (24-25-26 Kasım 2004).
82. Yurdakul, B. (2015). Uzaktan eğitim. İçinde Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde yeni yönelimler.* (S.271- 288). Ankara: Pegem.

ÖĞRETMEN VE ÖĞRETMEN ADAYLARINA YÖNELİK MATEMATİK KAYGI ÖLÇEĞİ (MKÖ-Ö) İLE MATEMATİK KAYGISINA İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Harun ÇİÇEK

Harran Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-3018-3015

Özet

Bu çalışmanın amacı öğretmen ve öğretmen adaylarının geliştirilen “öğretmen ve öğretmen adaylarının matematik kaygılarını ölçebilecek bir kaygı ölçeği (MKÖÖ)” yardımı ile elde edilen matematik kaygı puanlarının belirlenen bazı değişkenler açısından incelenmesine yönelik bir değerlendirme çalışmasıdır.

Çalışmanın örneklemini, Şanlıurfa ili genelindeki matematik öğretmenleri ve Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Matematik bölümü ve Eğitim Fakültesi İlk Öğretim Matematik eğitimi öğrencilerinin bir kısmı alınarak oluşturulmuştur.

Araştırma sorusu olarak ; “Kaygı ölçeği cinsiyet değişkenine göre değişmekte midir?” , “Kaygı ölçeği çalışılan kuruma göre değişmekte midir?” , “Kaygı ölçeği hizmet yılına göre değişmekte midir?” soruları irdelenmiştir.

Veriler analiz edilmeden önce verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol etmek için histogram grafiklerine ve çarpıklık-basıklık değerlerine bakılmıştır. Daha sonra araştırma sorularında belirtilen gruplar arasında kaygı ölçeği puanlarına göre aralarında anlamlı bir fark olup olmadığı test etmek amacıyla yapılan ilişkisiz gruplar için *t* testi sonuçları tablolarla gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Matematik kaygısı; öğretmen ve öğretmen adayı görüşleri; matematik eğitimi

AN ASSESSMENT OF MATHEMATICS ANXIETY WITH THE MATHEMATICS ANXIETY SCALE FOR TEACHERS AND TEACHER CANDIDATES

Abstract

The aim of this study is to evaluate the mathematics anxiety scores of teachers and teacher candidates obtained with the help of ‘an anxiety scale that can measure the mathematics anxiety of teachers and teacher candidates’ developed in terms of some identified variables.

The sample of the study was formed by taking mathematics teachers from Şanlıurfa province and some of the Primary Education Mathematics education students of Harran University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Mathematics and Faculty of Education.

As a research question; ‘Does the anxiety scale vary according to the gender variable?’ , ‘Does the anxiety scale vary according to the institution studied?’ , ‘Does the anxiety scale vary according to the year of service?’ the questions have been examined.

Before the data were analyzed, histogram graphs and skewness-kurtosis values were examined to check whether the data showed a normal distribution. Then, the *t* test results for unrelated groups, which were conducted to test whether there is a significant difference between them according to the anxiety scale scores between the groups specified in the research questions, are shown in tables.

Keywords: Maths anxiety; opinions of teachers; maths teaching

**SOYUT SANAT VE FELSEFEYİ ETKİLEYEN KIŞKIRTICI BİR RESSAM:
VINCENT VAN GOGH**

Dr. Öğretim Üyesi Şule GECE

Kırıkkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ORCID: 0000-0001-5668-9335

ÖZET

Bu çalışmada ünlü Hollandalı ressam Vincent van Gogh' un eserleri yoluyla soyut sanata, filozoflara ve kendisinden sonraki sanatçılara olan katkı ve ilhamı tartışılacaktır. Soyut sanat, dünyanın özünü kavramaya yönelik bir sanatsal etkinliktir. Van Gogh kendi döneminde yaşayışı ve eserleriyle dünyayı ve insanı özsel olarak kavramaya ve resmetmeye çalışmıştır. Bunun için nesnelere ve insanları derinlikle görmeye, insanları işleriyle, emekleriyle gerçekçi tarzda betimlemeye çabalamıştır. Sanat, onun için tutkulu bir aşktır. Modern sanata ve müziğe olan ilgisi ve renk kompozisyonlarına olan hayranlığı gibi bir çok konuda soyut sanata olan katkısı ifade edilebilir. Resim üstüne düşünen ve bu düşüncüyü gerçekleştirmek için çabalayan sanatçıyı takdir eden Van Gogh, sanatı üzerine düşünen Heidegger, Sartre gibi düşünürleri, Rilke gibi şairleri ve birçok ressamı etkileyerek incelemelerine kaynaklık etmiştir. Gösterişsiz sade tarzıyla dünyayı sade fakat zengin bir öz ile kavramamıza olanak tanımıştır. Yıldızlı Gece, Patates Yiyenler, Buğday Tarlası ve Kargalar, Ay Çiçekleri gibi birçok resmi bugün halen tartışılmakta ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. Müzik ve resim ilişkisine değinmesi ile soyut ressamlardan Kandinsky ile de benzerlikler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Vincent van Gogh, Soyut Sanat, Müzik, Yıldızlı Gece, Martin Heidegger, J. Paul Sartre

**A PROVOCATIVE PAINTER INFLUENCING ABSTRACT ART AND
PHILOSOPHY: VINCENT VAN GOGH**

ABSTRACT

In this study, the contribution and inspiration of the famous Dutch painter Vincent van Gogh to abstract art, philosophers and artists after him will be discussed. Abstract art is an artistic activity to grasp the essence of the world. Van Gogh tried to grasp and portray the world and man essentially with his life and works in his own time. For this, he tried to see objects and people in depth, to describe people with their works and efforts in a realistic way. Art is a passionate love for him. His contribution to abstract art can be expressed in many subjects such as his interest in modern art and music and his admiration for color compositions. Appreciating the artist who thinks about painting and strives to realize this idea, Van Gogh influenced thinkers like Heidegger and Sartre, poets like Rilke, and many painters who thought about his art, and became the source of their studies. With its unpretentious plain style, it has allowed us to grasp the world with a simple but rich essence. Many of his paintings such as The Starry Night, The Potato Eaters, Wheat Field with Crows, Sunflowers are still discussed and interpreted today. It also contains similarities with Kandinsky, one of the abstract painters, with his addressing the relationship between music and painting.

Keywords: Vincent van Gogh, Abstract Art, Music, The Starry Night, Martin Heidegger, J. Paul Sartre

EBÛ'L-'ALÂ EL-MA'ARRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE YALNIZLIK TEMASI

Arş. Gör. Dr. Mahmut ÜSTÜ

Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâğatı
ORCID: 0000-0002-4902-105

Özet

Meşhur Arap Filozof ve Şair Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî, 26 Rebîülevvel 363 (25 Aralık 973) tarihinde Halep ve Humus arasında geçiş noktası olması hasebiyle ticaret merkezi olan Ma'arretu'n-Nu'mân'da dünyaya gelmiştir. Baba tarafı, Araplar indinde şöhret sahibi olan Tenûh kabilesine, anne tarafı ise fazilet ve ilim sahibi, köklü bir aile olarak bilinen Benî Sebîke kabilesine mensuptur. el-Ma'arrî dört yaşında henüz çocukken çiçek hastalığına yakalanmış ve bunun neticesinde gözlerini kaybetmiştir. el-Ma'arrî'nin çocukluk ve gençlik yıllarındaki eğitimi veya hocaları hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak dedesi, babası ve amcası gibi yakınlarının bölgede kadılık yapması onun eğitiminin iyi olduğunu gösteren delillerden sayılabilir. İlk eğitimi babasından alan el-Ma'arrî, Irak ve Suriye bölgesindeki meşhur hocalardan dil, edebiyat, hadis, lügat, gramer, fıkıh ve tarih gibi dersleri aldıktan sonra Bağdat'a gitmiştir. Orada da dönemin tanınmış âlimleri ile görüşüp farklı dersler alan el-Ma'arrî, Daru'l-İlm'e devam ederken felsefe ile tanışmıştır. Ancak bir buçuk yıl gibi kısa bir süre sonra annesi vefat edince memleketine dönmüş ve uzlete çekilmiştir. Hem kör olması hem de inzivada yaşaması ona körlüğe ve duvarlara bağlı anlamına gelen "Rehînu'l-Mahbeseyn" (رهين المحبسین) lakabının verilmesine sebep olmuştur. Her ne kadar talebeleri ona yalnızlığını hissettirmemeye çalışmış olsalar da karmaşık duygular yaşayan el-Ma'arrî, şiirlerinde yalnızlık temasını oldukça fazla işlemiştir. Yalnızlık, kişinin öz yurdundan ayrı olması veya halkın davranış ve düşüncelerinden dolayı halktan uzak kalmak şeklinde tanımlanabilir. el-Ma'arrî de şiirlerinde yalnızlığın her iki çeşidini yaşadığını dile getirmiştir. el-Ma'arrî'nin yalnızlığına sebep olan şeyler, istekli veya isteksiz olmak üzere insan, değişen toplum, örf ve adetler, siyaset ve ilim şeklinde sıralanabilir.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Şiir, Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî, Yalnızlık.

LONELINESS THEME IN THE POEMS OF ABÛ AL-'ALÂ' AL-MA'ARRÎ

Abstract

The famous Arab Philosopher and Poet Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî was born on 26 Rabiul-Awwal 363 (25 December 973) in Ma'arretu'n-Nu'man, which is a trade center because it is a transit point between Aleppo and Homs. His father's side belongs to the Tenûh tribe, which is the owner in the eyes of the Arabs, and his mother's side belongs to the Banî Sebika tribe, which is known as a family with virtue and knowledge. At the age of four, al-Ma'arrî contracted smallpox as a child and lost his eyesight as a result. There is not much information about al-Ma'arrî's education or teachers during his childhood and youth. However, the fact that his relatives such as his grandfather, father and uncle were judges in the region can be considered as evidence that his education was good. Al-Ma'arri, who received his first education from his father, went to Baghdad after taking courses such as language, literature, hadith, lexicon, grammar, fiqh and history from famous teachers in Iraq and Syria. Al-Ma'arrî, who met with well-known scholars of the period and took different courses there, met philosophy while attending Daru'l-Ilm. However, after a short time like a year and a half, his mother passed away and he returned to his hometown and went into isolation.

Both being blind and living in seclusion have given him the nickname "Rehînu'l-Mahbeseyn" (رهين المحبسين), which means being blind and connected to walls. Although his students tried not to make him feel lonely, el-Ma'arrî, who had mixed feelings, dealt with the theme of loneliness in his poems. Loneliness can be defined as being away from one's own homeland or staying away from the public due to the behavior and thoughts of the people. al-Ma'arrî has repeatedly stated in his poems that he experiences both types of loneliness. The things that caused al-Ma'arrî's loneliness can be listed as willingly or unwillingly human, changing society, customs and traditions, politics and science.

Key words: Arabic Literature, Poetry, Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî, Loneliness.

Giriş

Arap şiirinin günümüze ulaşan en eski örnekleri Câhiliyye dönemine aittir. Bu döneme ait şiirlerin en güzel şiirler olduğu yönünde genel bir yargı olsa da sonraki dönemlerde Arap şiirinin renklendiğine dair şüphe yoktur. Kâbe duvarına asılan muallaka şiirlerinde dahi ilk nüvelerine ulaşabileceğimiz yalnızlık teması, sonraki dönemlerde de sürekli işlenmiştir. Atlâla ağlama ile başlayan bu uzaklaşma veya yalnızlık teması, Abbâsîler döneminde şiir temalarının müstakil bir tür olmasıyla birlikte farklı bir hüviyet kazanmıştır (Çetin, 2011: 49-63). Bu duygu bazı şairler tarafından direkt olarak geçmişe özlem olarak ele alınırken bazı şairler tarafından ise içerisinde bulunduğu toplumun hicvedilmesiyle işlenmiştir. el-Ma'arrî de yalnızlık temasını hiciv yoluyla hissettirmek isteyen şairlerdendir. Hayatı boyunca yaşamış olduğu zorluklar ve sahip olduğu entelektüel birikimin bu durumda katkısı oldukça fazladır.

EBÛ'L-'ALÂ EL-MA'ARRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

el-Ma'arrî'nin Hayatına Kısa Bir Bakış

Tam adı Ebu'l-Alâ Ahmed b. Abdillâh b. Süleyman olan el-Ma'arrî, 26 Rebülevvel 363 (25 Aralık 973) tarihinde Şam sınırları içerisinde yer alan Halep'le Humus arasında kavşak noktası olması hasebiyle etkin bir ticaret merkezi özelliğine sahip olan Ma'arretü'n-nu'mân şehrinde dünyaya gelmiştir. Baba tarafından Araplar indinde şöhret sahibi olan Tenûh kabilesine, anne tarafı ise fazilet ve ilim sahibi, köklü bir aile olarak bilinen Benî Sebîke kabilesine mensuptur (Turgut-Çınar, 2019: 25).

Dört yaşındayken çiçek hastalığına yakalanan ve bunun neticesinde de gözlerini kaybeden el-Ma'arrî, çocukluk ve gençlik yılları hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak dedesi, babası ve amcası gibi birinci dereceden akrabalarının bölgede kadılık yapması onun eğitiminin iyi olduğunu gösteren delillerden sayılabilir. İlk eğitimini babasından alan el-Ma'arrî'nin sonraki dönemlerdeki eğitimi veya hocaları hakkında da pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Bir ara Halep'e giderek İbn Hâleveyh'in talebesi Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan dil ve edebiyat, Yahyâ b. Mis'ar et-Tenûhî'den hadis okumuştur. Günümüze intikal eden eserlerinden onun lugat, edebiyat, gramer, fıkıh ve tarih tahsili yaptığı anlaşılmaktadır (Halîfât, 1994: 287). Bu ilimleri ne zaman, nerede ve kimlerden okuduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte hocalarının isimleri son dönemlerde yapılan bazı çalışmalarda zikredilmiştir (İnce, 2021: 26-27).

el-Ma'arrî, 398 (1007) yılının sonlarında ilim için Bağdat'a seyahat etmiş ve orada dil, edebiyat, fıkıh ve kelâm ilminde tanınmış âlimlerle görüşmüş ve bir süre Dârülilim'e devam etmiştir. Hayatını değiştirecek olan felsefe eserleri ile de Bağdat'ta tanışmıştır. el-Ma'arrî, Bağdat'ta geçirdiği süreyi ilmî anlamda çok iyi değerlendirmiş, Hint ve Yunan hikmetlerine vâkıf olmuş, devrin önde gelen edip ve şairleriyle tanışmıştır. Başka bir ifade ile hayatının bundan sonraki döneminde etkin olacak fikirlerin alt yapısının Bağdat'ta oluştuğu söylenebilir.

Bağdat'ta bir buçuk yıl kaldıktan sonra annesinin vefatı üzerine memleketine dönmüş ve yalnızlığı tercih ederek uzlete çekilmiştir. Hem kör olması hem de inzivada yaşaması ona körlüğe ve duvarlara bağlı anlamına gelen “Rehînu'l-Mahbeseyn” (رهين المحبسین) (iki hapisananenin rehini) lakabının verilmesine sebep olmuştur. Her ne kadar çeşitli bölgelerden gelen öğrencileri el-Ma'arrî'yi yalnızlık duygusundan uzaklaştırmaya çalışmış olsalar da bunu başaramadıkları söylenebilir. Çünkü el-Ma'arrî'nin şiirlerinde yalnızlık duygusunu çokça görmek mümkündür (Halîfât, 1994: 287; Turgut-Çınar, 2019: 25).

Kaynaklarda el-Ma'arrî'nin alıngan, mağrur, karamsar, çabuk sinirlenen bir yapıya sahip olmasının yanı sıra utangaç ve ince ruhlu olduğu zikredilmiştir. Dış görünüşü ise daha çok “Gözü kör, yüzünde yara izleri bulunan, vücudu çelimsiz, kemikleri belirgin” şeklinde tarif edilmiştir. Her ne kadar kendisi görünüşünden dolayı hayatını şiirle kazanamadığını ifade etmiş olsa da bu durumda körlüğü ve inziva hayatının ruhunda bırakmış olabileceği tesirin etkisi olabileceği muhtemeldir (el-Ma'arrî, 1990: 18-19). Çünkü Arap edebiyatında el-Ma'arrî ile hemen hemen aynı fiziki özelliklere sahip olan ve şiirle hayatlarını idame ettiren birçok şairin varlığı malumdur.

On bir yaşında şiirle uğraşmaya başlayan el-Ma'arrî'nin aldığı eğitim, kör olması, uzlete çekilmesi ve felsefi alt yapısı gibi nedenler, eserlerinde kullanmış olduğu dil ve üsluba farklı bir hava katmış ve bazen sembollerle dolu bir dil kullanmasına sebep olmuştur. el-Ma'arrî, hem şiir hem de nesirlerinde zengin bir dil ve üslup kullanmıştır. Onun bu üslubu ise bazı araştırmacılar tarafından anlaşılmamış ve bundan dolayı da el-Ma'arrî'yi ağır bir dille eleştirmişlerdir (Gündüzöz, 2016: 9-11).

Maddî sıkıntı içinde olmasına rağmen resmî görev almayan el-Ma'arrî, doğduğu şehirde Ma'arretü'n-nu'mân'da vefat etmiştir. Mezarı başında birçok şairin mersiye inşad ettiği rivayet edilmiştir (Halîfât, 1994: 287).

el-Ma'arrî'nin Eserleri

Arap edebiyatının eşsiz kalemlerinden birisi olan Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî, manzum ve mensur bir çok eser kaleme almıştır. el-Ma'arrî'nin günümüze ulaşan ve ulaşmayan eserleri *Saktu'z-zend, Lüzüümü mâ lâ yelzem (el-Lüzümiyyât), el-Fusûl ve'l-ğâyât fî temcîdillâh ve'l-mevâ'iz, Mülka's-sebîl fi'l-va'z ve'z-zühd, Zecrû'n-nâbih, Risâletü'l-ğufrân, Risâletü's-sâhil ve's-sâhic, Risâletü'l-melâ'ike, Risâletü'l-henâ' (Risâle fi'l-henâ'), Risâletü's-şeyâtîn, Risâletü'l-iğrîd (er-Risâletü'l-iğrîdiyye), Risâletü'l-menîh (er-Risâletü'l-menîhiyye), Risâle fî ta'ziyeti Ebî 'Alî b. Ebi'r-ricâl fî veledihî Ebi'l-Ezher, Risâletü'l-ahreseyn, Risâle fîmâ câ'e 'alâ tif'âl, Resâ'il beyne Ebi'l-'Alâ' el-Ma'arrî ve dâ'i'd-du'âtî'l-Fâtımiyyîn, 'Abesü'l-velîd, Dîvânü İbni Ebi'l-Hasîne es-Sülemî, Şerhu Dîvâni Hamâseti Ebî Temmâm, Şerhu Dîvâni Ebi't-Tayyib el-Mütenebbî ve Tefsîru ebyâti'l-me'ânî min şî'ri Ebi't-Tayyib el Mütenebbî* şeklinde sıralanabilir (Halîfât, 1994: 288-290).

EL-MA'ARRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE YALNIZLIK TEMASI

Sözlükte göçmek, yer değiştirmek, garip olmak ve batı gibi anlamlara gelen iğtirâb (اغتراب) kelimesi ğ-r-b (غرب) kök harflerinin ifti'âl babına aktarılmış halidir (https 1). Bu kelime edebi faaliyetlerde ise şair veya nasirin bulunduğu bir yerden çeşitli sebeplerle ayrılması veya bulunduğu yere kendisini yabancı hissetmesi gibi durumları anlatmak için kullanılmıştır. Yaşamın vazgeçilmez öğelerinden biri olan ve insanoğlunun isteyerek veya zorunlu bir şekilde yaşamış olduğu yalnızlık teması, bir yönüyle ruha diğer yönüyle de bedene hitap ettiği için cismânî veya mânevî yalnızlık veya gurbet şeklinde iki gruba ayrılabilir (Uludağ, 1996: 201).

Bütün dünya edebiyatlarında yazılı veya sözlü olarak kendisine geniş bir yer bulan yalnızlık teması, Arap şiirinde de oldukça fazla işlenmiştir. Geçmişten günümüze Arap şiirinde işlenen gurbet veya yalnızlık temasının sebepleri genel olarak siyasal, kültürel, ekonomik ve ruhsal olarak dört başlık altında ele alınabilir. Yalnızlığın getirdiği gurbet şekli ise yukarıda belirtildiği gibi kişinin toplumdan uzaklaşması anlamında mânevî; bir yerden ayrılması anlamında cismânî olarak iki başlık altında ele alınabilir. el-Ma'arrî'nin şiirlerinde her iki yalnızlık çeşidini görmek mümkündür. Ancak mânevî yalnızlık temasını daha çok ele aldığına dair şüphe yoktur (Bû 'Âfiye, 2008/2009: 58-74). Dikkat edilmesi gereken bir husus da bu gibi duygularını hiciv diliyle ifade etmiş olmasıdır.

el-Ma'arrî'de Mânevî Yalnızlık

el-Marrî'nin körlüğü uzleti, sahip olduğu derin bilgi birikimi ve insanların olumsuz davranışları onun insanlardan uzaklaşmasındaki en önemli sebeplerin başında gelmektedir. Toplum veya insanları eleştirerek içerisinde bulunduğu ruh halini yansıtan el-Ma'arrî, son günlerine kadar bu halini veya durumunu hiç terk etmemiştir (Yanık-Utku, 2017:27-30). Örneğin bir şiirinde dinî işlerle meşgul olan insanları teftiş ettiğini ve onlarda riyadan eser olmadığı dile getirirken sonraki bir şiirinde farklı dinlere tabi olan insanları eleştirmiştir. Aslında bu bilgiden kasıt önceden insanların sırf Allah rızası için bazı şeyleri yaptığı ama artık insanların kendi menfaatleri için bazı şeyleri yaptığını dile getirmektir. el-Ma'arrî, bu durumu şöyle ifade etmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 129):

1-وَأِنَّمَا حَمَلْنَا التَّوْرَةَ قَارِئَهَا كَسَبُ الْفَوَائِدِ لَا حُبُّ التَّلَاوَاتِ

1- *Tevrât'ı okurlarına, tilavete muhabbet değil faydalarını elde etmek için taşıttılar.*

el-Ma'arrî yine yukarıda ifade ettiği duygulara benzer şeyler söyleyerek insanların ikiyüzlülüğünü eleştirmiş ve aslında bu kişilerin dinî değerleri kullandığını şöyle ifade etmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 137):

1-لَعَمْرُكَ مَا فِي عَالَمِ الْأَرْضِ زَاهِدٌ يَقِينًا وَلَا الزُّهْيَانُ أَهْلُ الصَّوَامِعِ

1- *Ömrüne yemin olsun ki yeryüzü âleminde ne tam bir zâhid ne de manastır ehline ait bir delil vardır.*

Başka bir şiirinde de yine temiz gözükken ama aslında riyakârlık yapan insanlardan bahsetmiştir. Dış görünüşe aldanmamanın ne derece önemli olduğunu hatırlatan el-Ma'arrî, bu tip insanların gecelerinin ve gündüzlerinin çok farklı olduğunu şöyle dile getirmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 244):

1-وَلَيْسَ عِنْدَهُمْ دِينٌ وَلَا نُسُكٌ فَلَا تَغْرَكَ أَيْدٍ تَحْمِلُ السُّبْحَا

2-وَكَمْ شَيْخٍ غَدَا بِيضاً مُفَارِقُهُمْ يُسَبِّحُونَ وَبَاتُوا فِي الْخَنَا سُبْحَا

1- *Onlarda din de olmaz ibadette, teşbih taşıyan eller seni aldatmasın.*

2- *Nice saçları ağarmış yaşlıları vardır ki tesbih ederler ve müstehcen işlerle gecelerler.*

el-Ma'arrî bu kez de minberde neler söylediğinin farkında olmayan sahte bilginleri eleştirerek şöyle demiştir (el-Ma'arrî, 2001: 201):

1- ما أَجْهَلَ الْأُمَّمَ الَّذِينَ عَرَفْتُهُمْ وَلَعَلَّ سَالِفَهُمْ أَضَلُّ وَأَنْبَرُ

2- يَدْعُونَ فِي جُمُعَاتِهِمْ بِسَفَاهَةٍ لِأَمِيرِهِمْ فَيَكَادُ يَبْكِي الْمَنِيرُ

1- Nice insanlar tanıdım keşke onların ataları sapıtmuş ve soysuz olaydı.

2- Cemaatlerinin içerisinde emirleri için ahmakça dua ederler ve bu yüzden minber neredeyse ağlamaklı olur.

Burada ise insanların ikiyüzlülüklerinden ve yaptıkları yanlışlardan bahsetmiştir. Gecesi ayrı gündüzü ayrı olan insanların bu halleri onu yalnızlığa sürüklemiştir. el-Ma‘arrî, bu durumu ise şöyle dile getirmiştir (el-Ma‘arrî, 2001: 48):

1- رُوَيْدَكَ قَدْ غُرِرْتَ وَأَنْتَ حُرٌّ بِصَاحِبِ حِيلَةٍ يَعِظُ النِّسَاءَ

2- يُحَرِّمُ فَيْكُمُ الصَّهْبَاءَ صُبْحاً وَيَشْرِبُهَا عَلَى عَمَدٍ مَسَاءَ

3- يَقُولُ لَكُمْ غَدَوْتُ بِلَا كِسَاءٍ وَفِي لَدَّتِهَا رَهْنُ الْكِسَاءِ

1- Dikkatli ol! Sen hürken kadınlara nasihat eden hile sahibi birisi tarafından kandırıldın.

2- Şarabı sabahleyin size haram kılar, kendisi geceleyin onu bile bile içer.

3- Giyeceklerini şarap uğruna rehin verdiği halde size giyeceksiz kaldım der.

el-Ma‘arrî, başka bir şiirinde ise Müslüman, Yahudi ve Hristiyanlar’ın dinlerin gereklerini yapmadığını şöyle diyerek eleştirmiştir (el-Ma‘arrî, 2001: 233):

1- ما أَسْلَمَ الْمُسْلِمُونَ شَرَّهُمْ وَلَا يَهُودُ لِتَوْبَةٍ هَادُوا

2- وَلَا النَّصَارَى لِدِينِهِمْ نَصَرُوا وَكُلُّهُمْ لِي بِذَاكَ أَشْهَادُ

1- Ne Müslümanlar şerlerine teslim oldular ne de Yahudiler tövbe edip hidayete erdiler.

2- Ne de Hristiyanlar dinlerine yardım ettiler, hepsi bu şekilde bende yazılı belge gibidir.

el-Ma‘arrî, başka bir şiirinde ise sanat ehline kızmış ve onların bu sanatlarını sadece menfaat elde etmeye çalıştıkları için icra ettiklerini dile getirmiştir (el-Ma‘arrî, 2001: 233):

1- تَكْسَبُ النَّاسُ بِالْأَجْسَامِ فَامْتَهَنُوا أَرْوَاحَهُمْ بِالرِّزَايَا فِي الصِّنَاعَاتِ

2- وَحَاوَلُوا الرِّزْقَ بِالْأَفْوَاهِ فَاجْتَهَدُوا فِي جَذْبِ نَفْعٍ بِنَظْمٍ أَوْ سِجَاعَاتِ

1- İnsanlar bedenleriyle kazandılar, üretme felaketiyle de ruhlarını yok ettiler.

2- Ağzlarıyla rızık talep ettiler, süslü sözlerle veya şiirle bir menfaat çekmeye gayret ettiler.

Başka bir beytinde ise insanlar arasında iyi bir kimsenin olmadığını şöyle dile getirmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 270):

1-قالوا فلانٌ جَبْدٌ لِصَدِيقِهِ لَا يَكْذِبُوا مَا فِي الْبَرِيَّةِ جَبْدٌ

1- *Dediler ki filan kişi arkadaşına karşı iyidir, yalan söylemesinler insanlar arasında iyi kişi yoktur.*

İnsanları bir arada tutan değerlerin başında gelen vefa ve doğruluk gibi hallerin toplumda kalmadığını dile getiren el-Ma'arrî, bu gibi durumlar karşısında tek çarenin ölüm olduğunu düşünerek şöyle demiştir (el-Ma'arrî, 2001: 54):

1-قَدْ فَقَدَ الصِّدْقَ وَمَاتَ الْهُدَىٰ وَاسْتُحْسِنَ الْعَدْرُ وَقَلَّ الْوَفَاءُ

2-وَاسْتَشَعَرَ الْعَاقِلُ فِي سُقْمِهِ أَنَّ الرَّدَىٰ مِمَّا عَنَاهُ الشِّفَاءُ

1- *Doğruluk kayboldu, hidayet öldü, hıyanet güzel görünür oldu ve vefa azaldı.*

2- *Akıllı kişi zayıf düştüğünde ölümün her şeyin ve sıkıntının şifası olduğunu anladı.*

el-Ma'arrî, başka bir şiirinde ise esarete bile karşı çıkarak söyle demiştir (el-Ma'arrî, 2001: 54):

1-وَالظُّلْمَ عِنْدِي قَبِيحٌ لَا أَجْزُهُ وَلَوْ أَطَعْتُ لَمَا فَاؤُوا بِأَجْلَابِ

1- *Zulüm bana göre çirkindir, ona cevaz vermem, eğer bana itaat etselerdi insanlar esir edilmezdi.*

Filozof şair el-Ma'arrî, bazı şiirlerinde ise cansız nesnelere dahi insanlardan daha üstün görmüş ve onların arkadaş ve dosttan daha değerli olduğunu dile getirmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 101):

1-عَصَا فِي يَدِ الْأَعْمَى يَرُومُ بِهَا الْهُدَىٰ أَبْرُ مِنْ كُلِّ خَدِنٍ وَصَاحِبِ

1- *Körün doğruyu bulmak için elinde olan asa, bütün arkadaş ve dostundan daha hayırlıdır.*

el-Ma'arrî başka bir şiirinde ise yalnızlığını veya dünyanın yaşanmazlığını yöneticilere yükleyerek şöyle demiştir (el-Ma'arrî, 2001: 43):

1-مَلَّ الْمَقَامُ فَكَمْ أَعَاثِرُ أُمَّةً أَمَرَتْ بِغَيْرِ صَلَاحِهَا أَمْرًاؤُهَا

2-ظَلَمُوا الرِّعْيَةَ وَاسْتَجَاذُوا كَيْدَهَا فَعَدَّوْا مَصَالِحَهَا وَهُمْ أَجْرًاؤُهَا

1- *Dünyada kalmak sıkıcı oldu, emirlerinin doğru olmayan şeyleri emrettiği bir ümmetle ne kadar uğraşabilirim.*

2- *Millete zulmettiler milletin hilesine çalıştırlar, milletin yapıcıları iken onların ihtiyaçlarını terk ettiler.*

el-Ma'arrî, başka bir şiirinde ise yöneticileri çöldeki yırtıcı hayvanlara benzetmiş ve bunların kendilerini başka isimlerle sakladıklarını dile getirmiştir (el-Ma'arrî, 2001: 70):

1- فِي الْبَدْوِ خُرَابٌ أَدْوَادٍ مُسَوِّمَةٌ وَفِي الْجَوَامِعِ وَالْأَسْوَاقِ خُرَابٌ

2- فَهَؤُلَاءِ تَسَمَّوْا بِالْغُدُولِ أَوْ أَلِ تُجَارٍ وَاسْمُ الْأَكِّ الْقَوْمِ أَعْرَابٌ

1- Çöllerde korunaklı şeyleri harap edenler var, camilerde ve pazarlarda da yıkıcılar var.

2- Bunlar kendilerine adil veya tacir demişler, öncekiler ise Arap ismiyle isimlendirmişler.

Başka bir şiirinde ise sultanların adaletsiz davrandığını ve kadınlarla vakit geçirdiğini dile getirmiştir. İnsanların ise dilsiz ordulara öncü olmak istediğini vurgulamıştır. (el-Ma'arrî, 2001: 51):

1- يَا مُلُوكَ الْبِلَادِ فُزْتُمْ بِنِسَاءِ أَلِ عُمَرَ وَالْجَوْرُ شَأْنُكُمْ فِي النِّسَاءِ

2- مَا لَكُمْ لَا تَرَوْنَ طَرِيقَ الْمَعَالِي قَدْ يَزُورُ الْهَيْجَاءَ وَزِيرُ نِسَاءِ

3- يَرْتَجِي النَّاسُ أَنْ يَقُومَ إِمَامٌ نَاطِقٌ فِي الْكُتَيْبَةِ الْخَرَسَاءِ

1- Ey ülkelerin sultanları! Zulmü ve ömrü ertelemeye kazandınız, işiniz kadınlarladır.

2- Kadınların veziri kavgayı isterken size ne olmuş da şerefliğin yolunu göremiyorsunuz.

3- İnsanlar dilsiz bir ordunun konuşan bir öncüsü olmayı umuyor.

el-Ma'arrî'de Cismânî Yalnızlık

Hem kör olan hem de uzlete çekilmiş olan el-Ma'arrî'nin sadece birkaç seyahati olduğu için cismânî gurbet veya yalnızlık türündeki şiirleri azdır. Örneğin bir şiirinde Irak'a gittiğini dile getirmiş ama bu şiirinde dahi diğer yolculuk yapanları eleştirmiştir (el-Ma'arrî, 1972: 115):

1- أَلْإِخْوَانَنَا بَيْنَ الْفُرَاتِ وَجَلَّقِي يَدَ اللَّهِ لَا خَبْرَتُكُمْ بِمُحَالِ

2- أُنَبِّئُكُمْ أَتَى عَلَى الْعَهْدِ سَالِمٌ وَوَجْهِي لَمَّا يُبْتَدَلُ بِسُؤَالِ

3- وَآتَى تَيَمَّمْتُ الْعِرَاقَ لَعِيرٍ مَا تَيَمَّمَهُ غَيْلَانُ عِنْدَ بِلَالِ

4- فَأَصْبَحْتُ مَحْمُوداً بِفَضْلِي وَحَدَهَ عَلَى بُغْدِ أَنْصَارِي وَقِلَّةِ مَالِي

1- Ey Cilluk ve Fırat arasındaki kardeşlerimiz! Size Allah'ın elinin imkânsız olduğunu bildirmedim.

2- Size benim söz üzere eksiksiz olduğumu ve yüzümün ise sorulardan dolayı eskidiğini bildiririm.

3- Irak'a yöneldim ancak Bilal'in yanındaki Ğaylân'ın yönelmesi gibi değil.

4- Malımın azlığı ve yardımcılarımın uzaklığından dolayı sadece faziletimle övülen oldum.

el-Ma'arrî başka bir şiirinde ise her ne sebeple olursa olsun anavatan gibi bir yerin asla bulunamayacağını, kişi nereye giderse gitsin eskileri arayacağını dile getirmiştir. el-Ma'arrî'nin Şamlıları üstün tuttuğu şiirinin bazı bölümleri şöyledir (el-Ma'arrî, 1990: 157-158):

- 1-عَلَامَ هَجَرْتِ شَرْقَ الْأَرْضِ حَتَّى أَتَيْتَ الْعَرَبَ تَخْتَبِرُ الْعِبَادَا
- 2-فَإِنْ تَجِدَ الدِّيَارَ كَمَا أَرَادَ الْغَرِيبُ فَمَا الصَّدِيقُ كَمَا أَرَادَا
- 3-إِذَا الشُّعْرَى الْيَمَانِيَّةُ اسْتَنَارَتْ فَجَدَّدَ لِلشَّامِيَّةِ الْوَدَادَا
- 4-فَلِلشَّامِ الْوَفَاءُ وَإِنْ سِوَاهُ تَوَافَى مَنُطِقًا غَدَرَ اعْتِقَادَا
- 5-ظَعَنْتَ لِتَسْتَوِيدَ أَخَا وَفِيًّا وَضَيَّعْتَ الْقَدِيمَ الْمُسْتَقَادَا

- 1- Ne için yeryüzünün doğusuna göçtün ki kulları denerken batıya kadar geldin.
- 2- Eğer garip bir kişinin istediği gibi bir yer bulsan dahi bil ki arkadaş onu istediği gibi değildir.
- 3- Eğer yemene ait bir şiir bilgilendirirse, dostluğu şamlı için düzenle.
- 4- Şam'ın vefası vardır, sözde ortak olursa itikatta vefasızlık eder.
- 5- Vefalı bir kardeşten istifade etmek için ayrılıp gittin ve istifade edilecek olan eskiyi kaybettin.

Sonuç

Eskiye veya yaşanmışlıklara özlemle nazmedilen gurbet veya yalnızlık temalı şiirlere Arap edebiyatında her dönemde rastlamak mümkündür. Şairler, bu tür şiirlerini ya çeşitli sebeplerle anavatanlarından ayrı kaldıkları veya içerisinde bulunduğu yere ya da topluma kendilerini yabancı hissettikleri için nazmetmişlerdir. Cismânî ve mânevî olmak üzere iki şekilde ele alınabilecek bu türlerden cismânî gurbet de diyebileceğimiz yalnızlık temasında daha çok başka bir yere karşı duyulan özlem dile getirilirken mânevî yalnızlık temasında ise daha çok içerisinde bulunan toplum veya kişiler eleştirilerek bir memnuniyetsizlik dile getirilmiştir. el-Ma'arrî'nin şiirlerinde de kendisi kör olduğu ve uzlet hayatını tercih ettiği için cismânî yalnızlıktan ziyade mânevî yalnızlığın veya gurbetin daha fazla işlendiği görülür. el-Ma'arrî, Devlet ricalinden din adamlarına ve tepeden tırnağa her kim varsa onları sürekli eleştirmiş ve memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Ancak el-Ma'arrî'nin şikâyet ettiği şeylere bakıldığında ise genel anlamda varoluştan beri insanların yakındığı şeyler olduğu görülecektir. Hatta onun yalnızlığı kendi isteğiyle yaşamasına rağmen kedisini hiç eleştirmeyip sürekli olarak etrafını eleştirmesinde uzletin ve körlüğün ruhunda bırakmış olduğu sancıların etkisinin olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî. (1410/1990). *Saktu'z-Zend* (nşr. Ahmed Şemseddin), Beyrut.
- Ebû'l-Alâ el-Ma'arrî. (2001). *el-Luzûmiyyât* (nşr. Muhammed Ali Bîzûn), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Çetin, N.M. (2011). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Halîfât, S. (1994). "Ebû'l-Alâ el-Maarrî". İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c. 10, 287-291.
- İnce, M. Y. (2021). *Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve Arap Dili ve Belâgatindeki Yeri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi).

Turgut-Çınar, A.K-F.N. (2019). “Ebu’l-Alâ el-Maarrî ve Risâletü’l-Gufrân’ı Çerçevesinde Bazı Felsefî Görüşleri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 43, 24-40.

Uludağ, S. (1996). “Gurbet”. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. c. 14, 201.

Yanık-Utku, N.H-A. (2017). *Ebu’l-Alâ el-Ma’arrî el-Lüzûmiyyât Musa Cârullah Bigiyef*, İstanbul: Çizgi Kitapevi.

İnternet Kaynakları

https1: <https://www.almaany.com/tr/dict/ar-tr> (Erişim Tarihi: 02.09.2022)

ROMAN JAKOBSON'IN DİLBİLİME KATKILARI

Dr. Öğr. Üyesi Jale COŞKUN

İstanbul Aydın Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-2013-1190

Özet

Çalışmamızda, yapısal dilbilimin öncüsü olan yirminci yüzyılın önemli dilbilimcilerinden biri olan Roman Osipoviç Jakobson'ın dilbilime katkılarını ve getirdiği bakış açılarını vurgulayacağız.

Roman Osipoviç Jakobson hayatını ve çalışmalarını pek çok ülke ve farklı diller içinde sürdürmüş çok yönlü bir dilbilimcidir. Yaşamını farklı ülkelerde sürdürmek zorunda kalması onun farklı çevrelerle, yazarlarla ve akımlarla yakından ilgilenme şansı bulmasını sağlamış ve çalışmalarında bu eğilimler ve yönelimler fark edilebilir niteliktedir.

Eserlerinin çoğu edebi çalışmalara adanmış olup, yapısalcı dilbilimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Dil çalışmalarında da görülmeyenin, adlandırılmayanın üzerine çalışmış, var olan çalışmaları boyutlandırmış ve asıl unutulmuş işlevini bilime katmıştır. Sesbilim, ruhdilbilim, bildirişim kavramı, şiir dilinin incelenmesi gibi kuramları da bulunmaktadır. Dilin göndergesel işlevini bağlam, ileti, kaynak, alıcı, kanal ve kod olarak ayırmış ve aynı zamanda dilin işlevlerini de kuramlaştırmıştır.

Roman Jakobson dilsel ve yazınsal ayrıntıların karmakarışık görüntüsü içinden işleyiş yasalarını bulup çıkarmayı başarmış, sonsuz sayıdaki olgu arasından değişmeyen saptayabilmiş, salt gözlemlerle yetinmeyip her zaman soyut bir yapı kurmaya çalışmış ve en önemlisi bilimsel yaklaşım ile sanatsal bakış açısını kaynaştırmayı bilmiştir.

Yazınbilim, filoloji, sesbilim, çeviribilim, budunbilim, halkbilim, ruhdilbilim, anlambilim ve bildirişim kuramı gibi pek çok alanda çalışmalar yapmış çok yönlü ve ender dehalardan biri olan Roman Jakobson'ın fikirleri, özellikle dilbilime katkıları günümüzde de hala tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, *Roman Jakobson*, *dil işlevleri*

ROMAN JAKOBSON'S CONTRIBUTIONS TO LINGUISTICS

Abstract

In our study, we will highlight the contributions and perspectives of Roman Osipovich Jakobson, one of the most important linguists of the twentieth century and the pioneer of structural linguistics.

Roman Osipovich Jakobson is a versatile linguist, who lived and worked in many countries and different languages. Having to maintain his life in different countries gave him a chance to be closely involved with different circles, writers and currents and these tendencies and orientations are noticeable in his work.

Most of his works were dedicated to literary studies and played an important role in the development of structural linguistics. He worked on the unseen and the unnamed also in language studies, resized existing studies and added the forgotten function of enthusiasm to science. He also has theories such as phonology, psycholinguistics, the Notion of communication and the study of the language of poetry. He divided the referential function of language into context, message, source, receiver, channel, and code besides theorizing the functions of language.

Roman Jakobson managed to find the laws of operation out of the complicated appearance of linguistic and literary details, and also to identify the unchanging among an infinite number of facts; has always tried to establish an abstract structure, not content with mere observation and most importantly, combine scientific approach and artistic perspective.

The ideas and contributions to linguistics of Roman Jakobson, one of the rare and versatile genius minds who worked in many fields such as poetics, philology, phonology, science of translation, ethnology, folklore, psycholinguistics, semantics, and the Notion of communication, and especially his contributions to linguistics, are still discussed today.

Keywords: *Linguistics, Roman Jakobson, function of language*

Giriş

XX. yüzyıl dilbiliminin öncülerinden biri olan Roman Jakobson yazınbilim, halkbilim, sesbilim, filoloji, budunbilim, ruhdilbilim, anlambilim, çeviribilim, göstergebilim ve pek çok alanda çalışmalar yapmış çok yönlü ve yaratıcı bir bilim adamıdır. Yaşamını farklı ülkelerde sürdürmek zorunda kalması onun farklı çevrelerle, yazarlarla ve akımlarla yakından ilgilenme şansı bulmasını sağlamış ve çalışmalarında bu eğilimler ve yönelimler fark edilebilir niteliktedir. Eserlerinin çoğu edebi çalışmalara adanmış olup, yapısalcı dilbilimin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Roman Osipoviç Jakobson'un yaşamı

Roman Osipoviç Jakobson 1896 yılında Rusya'da gerçekçiliğin edebiyat, resim ve dil alanında yaşandığı ve tartışmaların başladığı bir çağın sonunda Moskova'da doğmuştur. Eğitimli bir ailenin üç çocuğundan biri olan R. Jakobson eğitime yedi yaşında Moskova'da Lazarev Enstitüsü'nde başladı ve 1914 yılında Moskova Üniversitesi'nde karşılaştırmalı dilbilim, Slav dilleri ve halkbilim alanında devam etti. Gerçekçilik akımının gerilediğini gören R.Jakobson, şiir akımıyla Mayakovski ve Hlebnikov'un sürdürdüğü gelecekçi (fütürist) akımla ilgilendi. R.Jakobson, Rusya'daki gençlik ve öğrenim yıllarında, şiirde baş gösteren sembolist akımın karşısında fütürist akımın yanında yer alır. 1918-1920 yıllar arasında Moskova Üniversitesi'nde çalışır (İvanyan, 2001: 636).

1917 devriminden önce 1915 yılında ilk dilbilim çevresi olarak bilinen Moskova Dilbilim Çevresi'ni kurdu. Bu dilbilim çevresi, etkinliklerini yazınsal inceleme, lehçebilim, halkbilim, budunbilim, dilbilimsel coğrafya konusunda araştırmalarla sürdürdü. R. Jakobson yine aynı yıllarda, Petersburg'da (Petrograd) kurulmuş olan [Yu. Tınyanov, V. Şklovskiy, B. Eyhenbaum tarafından kurulan] Opoyaz (Şiir Dilini İnceleme Derneği) adlı toplulukla bağlantı kurdu. Moskova Dilbilim Çevresi ile Opoyaz'ın ortak çalışmaları sonucunda da Rus biçimciliği denilen akım doğdu. (Rıfat, 1998:36). 1915 yılından sonra ortaya çıkan Rus biçimcilerine de öncülük eden Roman Jakobson "ilk incelemelerinde F. de Saussure'nin görüşlerini şiir diline aktarmış, titremleme (entonasyon, tonlama), dizem (ritim), vurgu gibi olgular üstünde durmuştur" (Rıfat, 1998: 31). Bu yıllarda Jakobson, felsefi alanda Edmund Husserl'in fenomenolojisini yakından ilgilenir, ses bilimi alanında takip ettiği isim ise J. Baudouin de Courtenay'di (Şen, 2015:101).

1920'de Çekoslovakya'ya gitti Prag'da yaşamını devam ettirdi. Burada da karşılaştırmalı dilbilim, ölçübilim ve Slav dilleri üzerine araştırmalarını sürdürdü. 1926 yılında Prag Dilbilim Çevresinin kurucularından olan R.Jakobson, N. Trubetskoy ile alana katkı sağlayarak yapısal sesbilimin temel ilkelerini belirledi. 1921 yılında ilk çalışması olan 'Yeni Rus Şiiri' adlı incelemesi yayımlandı ve bu yapıtta fütürist Hlebnikov'un şiirlerini çözümlledi. 1923 yılında Çek Şiiri Üstüne çalışmasında Çek ve Rus şiirini karşılaştırmalı olarak inceledi.

“Prag Dilbilim Çevresinin 1929’da yayımladığı Savlar’ın hazırlanmasında etkin bir biçimde katılan R. Jakobson’un, bu tarihten sonra genel dilbilim sorunlarıyla (dilsel işlevlerin aşamalanması, dizge ve yapı kavramlarının eşsürekli boyutun yanı sıra, artsürekli boyuta da uygulanması, vb.) daha yakından ilgilendiği görüldü” (Rıfat, 1998:37). 1930’da Prag Üniversitesi’nden Sırp ve Hırvat şiirlerinin yapısı tezi ile doktora derecesini alarak Brno’da Masaryk Üniversitesi’nde dersler vermeye başladı.

“Jakobson kendi sözleriyle “evin olmadığı ülkeden ülkeye mecburi gezme yılları başladı” (Jakobson, 1985:10 akt. Kozan). 1939 yılında Çekoslovakya’dan ayrılarak Danimarka, Norveç ve İsveç’e gitti, buralarda da dersler vermeye devam etti. Kopenhag Dilbilim Çevresi ile bağlantı kurarak 1941 yılında ‘Çocuk Dili, Söz Yitimi ve Genel Ses Yasaları’ adlı yapıtı yayımladı. Fin ve Macar dili uzmanı Yanoş Lots ile tanışması “dünyada benzeri olmayan sesbilim yasalarının şiirde uygulanması örneği olan Mordov şiirinin özellikleri ile ilgili ortak bir çalışma hazırlar” (Kozan, 2018). Rusya’nın doğusunda yer alan Sahalin adasının kuzey bölgesinde konuşulan Nivhs dili üzerine çalışmalar yaparak hayatının bu döneminde dil tipolojisi çalışmalarına yönelir. II. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında Amerika Birleşik Devletlerine göç etmek zorunda kalır. R.Jakobson, Amerika’ya göç eden Fransız ve Belçikalı bilim adamlarının çabalarıyla kurulan Yüksek Araştırmalar Özgür Okuluna katılır ve dilbilim üzerinde dersler verir. 1946-1949 yılları arasında Kolombiya Üniversitesi’nde çalışmıştır. 1944 yılında New-York’ta New York Dilbilim Çevresini kurar. 1949-1967 yılları arasında R.Jakobson Harvard Üniversitesi’nde çalışmıştır.

R.Jakobson, ABD’de sürdürdüğü araştırmalarla sesbilim kuramını geliştirdi, çocuk dili ve dil bozuklukları konusunda çalışmalarını geliştirdi. Bir çok değişik alanlara yönelik olarak yazdığı araştırma yazılarından başka, ‘Söz İncelemesine Giriş’ (1952, G.Fant ve M.Halle ile birlikte), ‘Dilin Temelleri’(1956, M.Halle ile birlikte), ‘Genel Dilbilim Denemeleri’(1963), ‘Yazınbilim Sorunları’ (1973), ‘Sesler ve Anlam Üstüne Altı Ders’ (1976), ve ‘Dilin Ses Biçimi’ (1979, L.Waugh ile birlikte) adlı kitapları yayımlandı. Bilimsel yaşamı boyunca farklı dönemlerde farklı dillerde yayımladığı çalışmalarının çoğu 1962-1984 yılları arasında ‘Seçme Yazılar’ başlıklı yedi ciltte özgün biçimleriyle bir araya getirilmiştir.

Yapısalcı dilbilimin gelişmesinde büyük rol oynayan dilbilimci R.Jakobson 1982’de Massachusetts, Boston’da hayata gözlerini yummuştur.

Roman Jakobson’ın Dilbilime Katkıları

Araştırmalarını bilim dalları arasında çeşitli ilişkiler kurarak sürdürmüş olan R.Jakobson, dilbilimin birçok alanına ilişkin çalışmalar yapmıştır: Sesbilim (ikincilik kuramı), Ruhdilbilim (çocuğun dili edinmesi ve söz yitimi sorunları), Bildirişim kavramı ile dilin yapısı arasındaki bağlantılar (dilsel işlevler kuramı) ve Şiir dilinin incelenmesi.

R.Jakobson şöyle der: “Dil işlevlerinin tüm çeşitleriyle incelenmelidir. Yazınsal işlevi ele almadan önce işlevin, dilin öteki işlevleri arasındaki yerini belirlememiz gerekir. Bu işlevlerin neler olduğunu göstermek için her dilsel oluşun, her sözlü bildirişimin ediminin oluşturucu etkenlerine göz atmak gerekir” (Vardar, 1983:178).

R.Jakobson’a göre etkili bir sözlü iletişim eyleminin tanımlanabileceği altı dil işlevi (veya iletişim işlevi) tanımlamıştır. Her işlevin ilişkili bir faktörü vardır ve şöyle bir tablo oluşturur:

BAĞLAM

GÖNDEREN.....BİLDİRİ.....(kendisine bir bildiri gönderilen) GÖNDERİLEN

İLİŞKİ

DÜZGÜ

Belirtilen altı işlevde her biri ayrı birer dilsel fonksiyonu yerine getirir. Dilsel yapının temelini ve aktarımı hangi işleve ağırlık kazandırılırsa orada aranması gerektiğini belirtir. Verilen mesaj, ünlemler ve aktarım yolları ifade edilmiş biçimine göre çeşitlendirilebilir. Dolayısıyla ileti tek boyutlu bir kanalı takip etmez aksine sözlü ve sözsüz iletişimin diğer gönderileri iletiyi katmanlı bir hale getirir.

R.Jakobson, K.Bühler'in aktarım sırasında belirlediği üçlü örneğini (konuşucu, dinleyici, gönderge) geliştirerek bildirişimin elementlerine bağlı fonksiyonlarını da birbirinden ayırır. Bunlar haber/gönderene yönelik fonksiyon, ifade fonksiyonu/ çağrı işlevi, gönderge işlevi/ alıcı yahut okur merkezli fonksiyon, ilişki işlevi/ algılama fonksiyonu, üstdil fonksiyonu ve yazınsal işlev/ poetik fonksiyondur (Jakobson, 1960:7).

“Konuşucuya (gönderene) yönelik bildirilerde coşku işlevi vardır. Coşkusallığın ortaya çıktığı bir işlevdir bu” (Vardar, 1983:173). Bu işlevde nesne üzerine yoğunlaşılır, okuyucuya dünya veya kavramla ilgili bilgi verilir. “Bildirinin dinleyicide (kendisine bir bildiri gönderilende) odaklaştığı durumlarda ise çağrı işlevi söz konusudur” (Vardar, 1983:173). Bu fonksiyon yazar ya da konuşucu üzerinde yoğunlaşan, vericinin subjektif ifadelerini içerir. Gönderge işlevi/ alıcı yahut okur merkezli fonksiyon “bağlama ilişkin durumda ortaya çıkar” (Vardar, 1983:173), ikinci şahsa yönelik bir üsluba sahiptir. İlişki işlevi/ algılama fonksiyonu kanal ile ilgilidir ve “dinleyicinin dikkatini çekmeye ya da dikkatinin dağılmamasını sağlamaya yöneliktir” (Vardar, 1983: 173). Üstdil fonksiyonu kod merkezli bir fonksiyondur. Üst-dil fonksiyonu, bir dil işaretinin yine o dil vasıtasıyla açıklanmasıdır. Bu açıdan bakıldığında sözlüklerde bulunan kelime karşılıklarının tamamı üst-dildir. “Gönderenin ve/ya da gönderilenin ortak düzgülü kullanıp kullanmadıklarını sınınamaya gerekli gördüğü her durumda söylem düzgülüde odaklaşır” (Vardar, 1983:173). Yazınsal işlev/poetik fonksiyon estetik niteliğe sahiptir. Bu fonksiyonla edebî eserlerde dil, nesneye geçişliliğini kaybeder, dikkati kendi üzerine çekerek bizzat kendisi bir estetik nesne haline gelir, geçişsizleşir. İfadenin çok anlamlılığı, ritmi, müzikalitesi vb. dikkatimizi nesneden uzaklaştırarak bizzat ifadeye yöneltir. “Bildiri kendi kendisine dönük olunca da yazınsal işlev ortaya çıkar” (Vardar, 1983:173).

Bir fonksiyon aslı görevinden saptırıldığında bir üslup değeri kazanır yahut yerini estetik fonksiyona bırakır. Her fonksiyonun saptırılması bir üsluplaşma olgusu yaratır. Yani kelimelerin kendileri öne çıkarıldığı zaman poetik işlev hakim duruma geçer. Jakobson'a göre şiirsel işlevde dilsel gösterimler kendi üstlerinde daha dikkatle yoğunlaşır ses ile anlam arasındaki bağ daha sıkı olur böylece dil daha devrimci bir nitelik kazanır çünkü bitişikliğin alışılmış çağrışımları geri plana itilir. O halde şu şekilde toparlayabiliriz: Belirli bir iletişim ediminde bu fonksiyonlardan herhangi birisi baskın olabilir. Verici baskınsa dil duygusaldır, alıcıya göre ise çağrısaldır, iletişim bağlam ile ilgiliyse göndergeseldir. Kodun kendine yönelikse üstdilseldir.

R.Jakobson'un etkinlikleri arasında, yazınsal ve sanatsal dile ilişkin incelemelerin ayrı bir yeri vardır. R.Jakobson, yazın olayını bir dil olayı olarak görür ve başta şiir olmak üzere çeşitli yazınsal ve sanatsal söylemleri inceler. (Todorov, 2021:92)

Özellikle “ses” unsuruna dikkat çekerek dillerin ses bilimsel açıdan sınıflara ayrılmasını öngören ikili karşıtlıklar dizgesini ortaya koyar. Burada fonem üzerinde yeni bir kendilik olduğu gösterilmeye çalışılır. Bu kendilikte artık seslerin nasıl üretildiği önemli değildir. Önemli olan “diferansiyel fenom zıtlıkları fenomenlerin salt ilişkisel doğası ayırıcı özelliklerine indirgenmeleridir. Fenomler anlamlandırma birimlerini ayırt edebilmeleri sayesinde yalıtılır, ama öyle bir şekilde ki özgül anlamlandırıcı ayrımlar konu dışıdır, onların tek önemi meydana geliyor olmalarıdır, ne olabilecekleri değil. Fenomlar tözden yoksundur, tamamen biçime indirgenebilirler ve kendilerine özgü herhangi bir anlamdan yoksundurlar” (Dolar, 2013: 24).

R. Jakobson aslında bu karşıtlıkları bütün dünya dilleri için temellendirici bir tümel dayanak yapmak ister. R.Jakobson'un bu temellendirici ilkesine göre "ses birimi özellikleri arasındaki ilişkiler ikili karşıtlıklara göre düzenlenir. Bir başka deyişle söz konusu ilişkiler ayırıcı özelliklerin varlığına ya da yokluğuna göre saptanır. İşte, R. Jakobson bütün ses bilimsel ayırıcı özelliklerin şu ikili karşıtlıklar dizgesine indirgenebileceği görüşündedir: "Ünlü/ ünlü olmayan, ünsüz/ ünsüz olmayan, yoğun/ dağınık, gergin/ gevşek, titreşimli/ titreşimsiz, genizsil/ ağızsız, kesintili/kesintisiz, keskin/boğuk, engelli/engelsiz, pes/tiz, bemolleşmiş/ bemolleşmemiş, diyezleşmiş/ diyezleşmemiş"

Dil işlevsel bir sistemdir. Dile eş zamanlı bir yöntemle yaklaşılmalıdır. Her ne kadar dilin işlevsel sistem düşüncesi sadece eşsüremlî düzenleme değil aynı anda art zamanlı düzenleme de gerektirir. Bütün bunlara ek olarak da dillerin oluşturduğu sistemlerin bir tipolojisini gerçekleştirmek lazımdır (Kıran 1996: 158).

Bu karşıtlıklar dizgesi, çeşitli tartışmalara yol açmakla birlikte geleneksel sesbilgisi betimlemelerine göre daha tutarlı ve daha yalın bir çözümleme yöntemi sunmaktadır.

R.Jakobson'un sesbilim alanında ortaya attığı ikili karşıtlık anlayışı, sonradan ikicilik adıyla, anlambilim ve göstergebilim alanlarında (çeşitli dönüşümler geçirerek) bilimsel sınıflandırma açısından yaygınlık kazanmıştır. (Rıfat, 1998: 39).

R.Jakobson, ruhdilbilim sorunlarıyla yakından ilgilenmiş, sesbilim ilkelerini çocuk dili, dil edinimi, dil bozuklukları alanına uygulamıştır. Dilin çift özellik taşıdığını öne süren R. Jakobson, dil bozukluklarını da dilin bu çift özelliğine göre sınıflandırır. Konuşmak, R. Jakobson'a göre, iki işlemi gerçekleştirmek demektir. Konuşan kişi bir yandan bazı açılardan birbirini çağrıştıran, birbirinin yerini alabilecek dilsel birimler arasında bir seçme yapar; diğer yandan seçtiği birimleri gitgide daha karmaşıklaşan bir biçimde birleştirir. Demek ki, bir yanda *seçme* işlemi, diğer yanda da *birleştirme* işlemi söz konusudur. Dil bozukluklarını, seçme işlemi ile birleştirme işlemi sürecinde ortaya çıkan bozukluklar olarak belirler. Bu bozuklukları açıklarken, *eğretileme* ve *düzdeğişmece* kavramlarına değinerek, *benzerlik* ilişkilerinde görülecek bozukluğun eğretileme yapmayı engellediğini, *bitişiklik* ilişkilerinde görülecek bozuklukların da düzdeğişmece yapmayı engellediğini belirtir.

Çeviri türleri konusunda R. Jakobson, daha önceki yapılan çalışmalardan etkilenerek herhangi bir dilsel göstergenin anlamının başka bir dilsel göstergeye çevrilmesi olduğuna inanmaktadır. 'Çevirin Dilbilimsel Yönleri Üzerine' adlı makalesinde üç çeviri türünden bahsetmektedir. Bunlar diliçi çeviri (intralingual translation), dillerarası çeviri (interlingual translation) ve göstergelerarası çeviridir (intersemiotic translation). Dil içi çeviri, yeniden ifade oluşturma ve sözel göstergelerin aynı dile ait diğer göstergeler aracılığıyla yorumlanmasıdır. Dillerarası çeviri, gerçek anlamda çeviri, yani sözel göstergelerin başka bir dil yoluyla yorumlanmasıdır. Göstergeler arası çeviri ise, sözel göstergelerin sözel olmayan, göstergeler dizgesinde bulunan göstergeler aracılığıyla yorumlanmasıdır (Jakobson, 1959:233).

Roman Jakobson atasözleri, kalıpları, tekerlemeleri, bilmeceleleri daha doğrusu folklorik öğeler taşıyan dilsel olguları araştırır. Konuşulanı değil; konuşulmayı gözlemleyen R.Jakobson dil yitimi sorununu ele alan ilk dilbilimci olması bu verilere göre şaşırtıcı değildir. Afazi çalışmalarında en büyük veriyi şizofreni hastalarını inceleyerek yapar ve özellikle Alman şair Göderlin tarafından hastalıktan önce ve sonra yazılmış şiirleri inceleyerek şizofreni hastalığının dil yetisini nasıl silikleştirdiği gösterir.

Sonuç

Roman Jakobson hiçbir yere sığdırılamayan dil çalışmalarında da görülmeyenin, adlandırılmayanın üzerine çalışmıştır. Var olan çalışmaları tekrar incelememiş, boyutlandırmış ve asıl unutulmuş coşku işlevini bilime katmıştır.

R.Jakobson dilsel ve yazınsal ayrıntıların karmakarışık görüntüsü içinden işleyiş yasalarını bulup çıkarmayı başarmış, sonsuz sayıdaki olgu arasından değişmeyen saptayabilmiş, salt gözlemlerle yetinmeyip her zaman soyut bir yapı kurmaya çalışmış ve en önemlisi bilimsel yaklaşım ile sanatsal bakış açısını kaynaştırmayı bilmiştir.

KAYNAKÇA

- Dolar, M. , (2013), Sahibinin Sesi, çev. Barış Engin Aksoy, İstanbul, Metis Yayınları
İvanyan E.A.,(2001), Entsiklopedija rossijsko-amerikanski otnoshenii XVIII-XX veka
Kıran, Zeynel, (1996), Dilbilim Akımları, Ankara, Onur Yayınları
Kozan, O., (2018),Bilim ve İnsan Şahsiyetini İnşa Edenler (içinde) Roman Gibi Hayat: Roman Jakobson ve Bilimsel Mirası. Ankara: Gazi Kitabevi
Jakobson, R., (1960), Linguistics and Poetic
Jakobson, R., (1959),On Linguistic Aspects of Translation, Harvard üniversitesi
Rifat, M., (1998), XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1.Tarihçe ve Eleştirel Düşünce. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
Şen, Cafer., (2015), Dilbilim Okulları, Türk Dil Kurumu Yayınları
Todorov, T., (2021), Yazın Kuramı Rus Biçimcilerin Metinleri, Yapı Kredi Yayınları
Vardar, B., (1983), XX. Yüzyıl Dilbilimi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

E- KAYNAKÇA

<https://ceviricozumleri.com/roman-jakobson-iletisim-semasi/>

MODERN ARAPÇADA KULLANILAN KALIP İFADELER VE BAĞLAÇLAR

Arş. Gör. Dr. Ahmet GEZEK

Yalova Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0001-5941-9533

Özet

Modern Arapçanın, Napolyon Bonapart'ın (ö. 1821) 1798'de Mısır'ı işgali ile başladığı ve daha sonra Kavalalı Mehmet Ali Paşa (ö. 1849) ile devam ettiği yönünde genel görüş vardır. Klasik dönem Arapçasının, Arap dilinin bilinen en eski kaynakları olan Cahiliye dönemine kadar ulaştığı, daha sonra Hz. Peygamber dönemi, Râşid Halifeler, Emeviler, Abbasiler ve Osmanlılar dönemleri olmak üzere 18. Yüzyılın sonuna dek devam ettiği kabul edilmektedir. Bu döneme kadar Arap dilinde her ne kadar, lafız anlam ve üslup yönünden değişimler olsa da bu değişimler son iki asır kadar hızlı ve belirgin bir düzeyde olmamıştır. Arap dünyasında Mısır'da başlayan ve daha sonra diğer Arap ülkelerine yansıyan modernleşme süreci, eğitimden kültüre, basın dilinden tercüme faaliyetlerine kadar dilin pek çok alanında gerçekleşmiş ve Arap dilinde lafız ve anlam yönüyle bazı değişimler meydana gelmiştir. Bu süreçte modern Arapçayı klasik Arapçadan farklı kılan bazı ayırım noktaları tespit edilmiş olup bu ayırımlardan bazıları, kalıp ifadeler, bağlaçlara ve zarflara yöneliktir. Zira modern Arapçada yoğun bağlaç ve kalıp ifade kullanımı olup bunlardan bazıları harfî cerli, bazıları zarf ile ve bazıları ise yalın bir yapıda kullanılmaktadır. Bağlaçlara yönelik muhtelif çalışmalar bulunmakta olup bu çalışmalar daha çok bağlaçları tanıtmaya, onları farklı açılardan kategorize etmeye, onların farklı vecihlerinin bir araya getirilmesine ve bağlaçların farklı kullanımlarını örneklendirmeye yönelik olmuştur. Bu çalışmamızda; günümüzde yaygın kullanımı olan fakat klasik dönemde kullanılmayan kalıp ifadeler, bağlaçlara ve zarflara yer verilmiştir. Örnek verilecek ifadelerin klasik dönem Arapçasında kullanılmadığını tespit etmek için *el-Mektebe eş-Şâmile* programından istifade edilmiştir. Bu çalışmadaki amaç, klasik dönemde kullanımı olmayan, fakat günümüzde yaygın olarak kullanılan kalıp ifadeleri, edatları ve zarfları tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Kalıp İfade, Bağlaç, Edat, Klasik, Modern

THE PHRASES AND CONJUNCTIONS USED IN MODERN ARABIC

Abstract

There is a general view that modern Arabic began with Napoléon Bonaparte's (d. 1821) invasion of Egypt in 1798 and then continued with Kavalalı Mehmet Ali Pasha (d. 1849). It is accepted that the classical period Arabic reached until the period of Ignorance, the oldest known sources of the Arabic language, and then continued until the end of the 18th century, during the period of the Prophet Muḥammad, Rashid Caliphs, Umayyads, Abbasids and Ottomans. Although there have been changes in terms of lexical meaning and style in the Arabic language until this period, these changes have not been as rapid and evident as the last two centuries. The modernization process, which started in Egypt in the Arab world and then reflected to other Arab countries, has taken place in many areas of the language from education to culture, from the language of the press to translation activities, and some changes have occurred in the Arabic language in terms of wording and meaning. In this process, some points of distinction that make modern Arabic different from classical Arabic have been identified, and some of these distinctions are for expressions, conjunctions, and adverbs.

Because there is intense use of conjunctions and original expressions in modern Arabic, some of them are used with a preposition, some with an adverb and some with a plain structure. There are various studies on conjunctions, and these studies are mostly aimed at introducing conjunctions, categorizing them from different perspectives, bringing together their different aspects and exemplifying the different uses of conjunctions. In this study; expressions, conjunctions and adverbs that are widely used today but not used in the classical period are included. In order to determine that the expressions to be given as examples were not used in the classical period Arabic, the program of *al-Maktaba al-Shāmila* was used. The aim of this study is to identify expressions, prepositions and adverbs that were not used in the classical period but are widely used today.

Keywords: Arabic Language, Expression, Conjunction, Preposition, Classical, Modern

Giriş

Napolyon yönetimindeki Fransız ordusunun 1798’de Mısır’ı işgal etmesinden sonra Mısır’da modern dönemin başladığı ve sonrasında Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile devam ettiği yönünde yaygın bir görüş vardır. Mısır’ı aldıktan sonra keşif amacıyla bilim insanlarını, araştırmacıları ve matbaayı Mısır’a götüren Napolyon, işgal ettiği Mısır’da kalıcı olmasa da kendisinden sonra tercüme faaliyetleri ve bilimsel araştırmalar hız kazanmıştır (Desûkî, 2000: 1/17-21; İmâm, ty.: 174-175; ‘Afif, 1987: 56-57). Abbasilerden sonraki (Dayf, ty.: 130-131) en büyük ikinci tercüme hareketi sayılabilecek tercüme faaliyetlerinde batı dillerinden birçok kitabın Arap diline tercüme edilmesiyle (Mursî, 2005: 456) lafız, anlam ve üslup yönüyle Arap dilinde bazı değişiklikler yaşanmış ve bu duruma bağlı olarak yeni ifade kalıpları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada; günümüz Arapçasında sıklıkla kullanılan bazı kalıp ifadelerin zarfla, harf-i cerle veya yalın olarak kullanımları incelenmiştir. İfadelerin klasik dönemde kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek için her ifade *el-Mektebetü’ş-Şāmile* programıyla taranmıştır. İfadelerin Türkçe karşılıklarında ve belirlenmesi aşamasında, Hüseyin Yazıcı’nın “*Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*” (Yazıcı, 1998) kitabından istifade edilmiş ve klasik dönemde kullanımına rastlanan ifadelere burada yer verilmemiştir. Örnek verilen tabirler, son dönemde telif edilen pek çok kitapta geçmesine rağmen her biri için tek kaynak gösterilmiştir. Bu çalışmadaki amaç, son bir buçuk asırdır Arap dilinde kullanılıp klasik dönemde kullanılmayan tabirleri saptamak ve bir araya getirmektir.

1. Harf-i Cer ile Başlanılan İfadeler

Son bir buçuk asırdır kullanımı yaygınlaşan ve klasik dönemde kullanımına rastlanmayan kalıp ifadelerin bir kısmına harf-i cer ile başlanılmıştır. Örneğin إلى أبعد الحدود *son derece, bir hayli* (Hattâb, 1998: 403), إلى حد بعيد *bir hayli, epey*, (‘Usfûr, 1987: 205), بصرف النظر عن ... *a bakmaksızın*, (‘Avâcî, 2001: 2/328), بغض النظر عن ... *göz önüne almadan* (Sâmarrâî, 2000: 2/262) ve ortalama olarak (Şeraf, ty.: 83) ifadeleri, modern dönemdeki eserlerde sık kullanılmasına rağmen klasik dönemdeki kullanımına rastlanmamıştır. Birçok ifadenin *el-Mektebe eş-Şāmile* programı ile taranması sonucunda tespit edilen bu tür yapıların listesi şu şekildedir:

إلى أبعد الحدود	son derece, bir hayli
إلى حد بعيد	... bir hayli, ...epey, oldukça fazlasıyla, büyük ölçüde
بصرف النظر عن	.... a bakmaksızın, ...e rağmen
بغض النظر عن	... göz önüne almadan, ... e bakılmadan
بمعدل	ortalama, ortalama olarak
على الرغم من	.... e karşın, olmakla beraber, ... e rağmen (Hüseyn, 2004: 98)
في أقرب وقت ممكن	mümkün olan en kısa sürede (Sultân, 2006: 65)
في حين أن	... yaparken, ... yapmasına rağmen (Zuhaylî, 2006: 2/227)
فيما يلي	aşağıda gelen, bundan sonra, aşağıda, daha sonra (Samâlûtî, 1998, 72)
من الضروري أن	yapmak zorunda, yapmalı (Nemr, 1985: 45)

Sadece modern dönemde kullanıldıklarından dolayı bu tür tabirlerin son bir buçuk asırda ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

2. Zarf ile Başlanılan İfadeler

Harf-i cer ile olan kullanımların yanında modern dönemde bazı ifadelerin zarf ile kullanımı yaygınlaşmış ve *el-Mektebe eş-Şâmîle* ile yapılan araştırmada klasik dönem kitaplarında bu tür kullanımlara denk gelinmemiştir. Örneğin; إذا أخذنا بعين الاعتبار *Dikkate aldığımızda*, (Reysûnî, 1992: 68), بين حين وآخر *ara sıra, zaman zaman* (Hin-Bügâ, 1992: 8/81) ve بين ساعة وأخرى *saatten saate, zaman zaman* (Hatîb, ty.: 14/554) ifadeleri son dönemde sık kullanılmış, fakat klasik dönemde benzer kullanımlarla karşılaşılmamıştır. Birçok kalıp ifadenin araştırılması ile ortaya çıkan kullanımlar şu şekildedir:

إذا أخذنا بعين الاعتبار	dikkate aldığımızda, göz önünde tuttuğumuzda
إذا أخذنا في الاعتبار	
بين حين وآخر	ara sıra, zaman zaman
بين ساعة وأخرى	saatten saate, zaman zaman
بين فترة وأخرى	zaman zaman, ara sıra (Kattân, 1999: 13)
بين لحظة وأخرى	çok sürmeden, hemen sonra (Halîl, 2005: 113)
بين وقت وآخر	zaman zaman, ara sıra (Şerîf, 1995: 41)
خارج نطاق	dışında, dış kaynaklı (Şevk, 2001: 209)

Harf-i cer ile olan tabirler gibi bu ifade tarzlarının son bir buçuk asırda ortaya çıktığını veya modern dönemde yaygınlık kazandığını söyleyebiliriz.

3. Zarf ve Harf-i Cer ile Başlanılmayan İfadeler

Bazen de günümüz Arap dilinde harf-i cer ve zarf ile başlanılmayan kalıp ifadeler kullanılmış ve bu ifadelerin klasik dönemde kullanımına rastlanmamıştır. Örneğin; إضافة إلى ذلك *yanı sıra* (Cezâirî, 2003: 2/70), جدير بالذكر أن *söylenmesi uygundur* (Esed, 1988: 318) ve علاوة على ذلك *buna kıyasla, buna nazaran* (İbrâhîm, ty.: 138) tabirleri, modern dönemde kullanılmış, fakat klasik eserlerde bu şekildeki kullanımlarla karşılaşılmamıştır. Birçok kalıp ifadenin *el-Mektebe eş-Şâmîle* ile taraması yapıldıktan sonra sadece modern dönemde kullanıldığı tespit edilen tabirler şu şekildedir:

إضافة إلى ذلك	yanı sıra, ... a ek olarak, ... e ilaveten
جدير بالذكر أن	Söylenmesi uygundur. Değnilmeden geçilmez.
علاوة على ذلك	Buna kıyasla, buna nazaran
فضلا عن ذلك فإن	bunun yanında, bundan başka, ayrıca, üstelik (Nebiy, 2000: 141)
كان بإمكانه أن	Yapabiliyordu. (Meydânî, 1996: 2/314)
وفقاً لـ	... e göre, vasıtasıyla ('Alî, 2001: 16/151)

Yukarıdaki örnekler, birçok kalıp ifade araştırıldıktan sonra ortaya çıkmış ve klasik dönem eserlerinde geçmeleri dolayısıyla zikredilen ifadeler dışında kalan kalıp ifadeler bu çalışmada yer verilmemiştir.

Sonuç

19. Yüzyılda batı dillerinden Arap diline tercüme faaliyetlerinin hız kazanmasıyla Arap dilinde bazı yeni tabirler ve kalıp ifadeler ortaya çıkmış ve bu ifadeler; harf-i cer, zarf ve her ikisi dışındaki yalın bir kelimeyle başlamıştır. Çalışmamızda, modern dönemde kullanılıp klasik dönemde kullanımına rastlanmayan kalıp ifadeleri bulmak için iki yüze yakın tabir, *el-Mektebetü 'ş-Şâmîle* programıyla taranmış ve bu çalışmadaki örnekler, sadece modern dönemde kullanılan ifadeleri içermiştir. Örnek verilmeyen birçok ifadenin ise bazen klasik ve modern dönemde aynı derecede kullanıldığı, bezen de bir ifadenin modern dönemde yaygın ve klasik dönemde az olarak kullanıldığı mülâhaza edilmiştir. Bu araştırmada, sadece modern dönemde kullanılan ifadelerin öngörülenden daha az olduğu ve günümüzde yaygın olarak kullanılan birçok tabirin klasik dönemde az veya çok olarak farklı oranlarda kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- 'Affî, A. (1987), *el-Edebü'l-Câhili fî âsâri'd-dârisine kadîmen ve hadisen*, Beyrut: Dâru'l-Fikr li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- 'Alî, C. (2001), *el-Mufasssal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm*, Beyrut: Dâru's-Sâkî, 20 Cilt, 4. Baskı.
- 'Avâcî, Ğ. (2001), *Firakun mu'âsıra tentesibü ile'l-İslâm ve beyâni mevkifi'l-İslâmi minhâ*, Cidde: el-Mektebetü'l-'Asriyye ez-Zehebiyye li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tesvîk, 3 Cilt, 4. Baskı.
- Cezâirî, E. (2003), *Eyseru't-tefâsîr li kelâmi'l-'aliyyi'l-kebîr*, Medine: Mektevetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 5 Cilt.
- Dayf, Ş. (T.y.), *el-Fennü ve mezâhibühû fî 'ş-şi'ri'l-'Arabî*, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 14. Baskı.
- Desûkî, Ö. (2000), *fî'l-Edebi'l-hadîs*, Mısır: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2 Cilt.
- Esed, N. (1988), *Mesâdiru 'ş-şi'ri'l-Câhili*, Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 7. Baskı.
- Halîl, 'İ. (2005), *el-Müsteşrikûn ve's-sîra en-Nebeviyye*, Dimeşk: Dâru İbn Kesîr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- Hattâb, M. Ş. (1998), *beyne'l-'Akîdeti ve'l-kiyâde*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem – Beyrut: ed-Dâru'ş-Şâmiyye.
- Hatîb, A. Y., (T.y.), *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 16 Cilt.
- Hin, M., Büğâ, M., (1992), *el-Fikhu'l-menhecî 'alâ mezhebi'l-İmâm eş-Şâfi'î rahimallâhü te'âlâ*, Dimeşk: Dâru'l-Kalem li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 8 Cilt, 4. Baskı.
- Hüseyn, A. M. (2004), *et-Tahrîru'l-edebî*, Riyad: Mektebetü'l-'Übeykân, 5. Baskı.

İbrâhîm, M. İ. (T.y.), *el-Kur'ân ve i'câzühu'l-ilmî*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî – Dâru's-Sekâfeti'l-'Arabiyye li't-Tibâ'a.

İmâm, İ. (T.y.), *Dirâsât fi'l-fenni's-sahâfi*, Mısır: Mektebetü'l-Anglû el-Mısriyye.

Kattân, M. (1999), *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif li'Neşri ve't-Tevzî', 3. Baskı.

Meydânî, A. H. (1996), *el-Belâğatü'l-'Arabiyye*, Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kalem-ed-Dâru's-Şâmiyye, 2 Cilt.

Mursî, M.M. (2005), *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye Usûlühâ ve tetavvuruhâ fi'l-bilâdi'l-'Arabiyye*, Mısır: 'Âlemü'l-Kütüb.

Nebiy, M. (2000), *ez-Zâhiratü'l-Kur'âniyye*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 4. Baskı.

Nemr, 'A. (1985), *'İlmü't-Tefsîr keyfe neşe'e ve tetavvera hattâ intehâ ilâ 'asrinâ el-hâdir*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye.

Reysûnî, A. (1992), *Nazariyyetü'l-mekâsid 'inde'l-İmâm eş-Şâtübî*, Riyad: ed-Dâru'l-'Âlemiyye li'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Baskı.

'Usfûr, M. E. (1987), *Me'âlimü hadârâti's-şarki'l-ednâ el-kadîm*, Mısır: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri.

Samâlûtî, N. (1998), *Binâü'l-muctema 'i'l-İslâmî*, Mısır: Dâru's-Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzî', 3. Baskı.

Sâmarrâî, F. S. (2000), *Me'âni'n-nahv*, Ürdün: Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 4 Cilt.

Sultân, S. (2006), *el-Eshüm hukmühâ ve âsâruhâ*, Suud: Dâru İbni'l-Cevzî li'n-Neşri ve't-Tevzî'.

Şeraf, A. T. (T.y.), *el-Cuğrâfyâ el-Münâhiyye ve'n-nebâtiyye*, Mısır: Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, 11. Baskı.

Şerîf, M. (1995), *el-Himme tarîkun ile'l-kimme*, Cidde: Dâru'l-Endelüs el-Hadrâ li'n-Neşri ve't-Tevzî', 3. Baskı.

Şevk, M. A. (2001), *el-İtticâhâtü'l-hadîse fi tahtîti'l-menâhici'd-dirâsiyye fi dav'i't-tevcîhâti'l-İslâmiyye*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.

Yazıcı, H. (1998), *Örnekleriyle Arapçada Bağlaçlar ve Yapılar*, İstanbul: Dağarcık.

Zuhaylî, M. M. (2006), *el-Vecîz fi usûli'l-fikhi'l-İslâmî*, Dimeşk: Dâru'l-Hayr li't-Tibâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 2 Cilt, 2. Baskı.

PHOEBE HARİKALAR DİYARINDA FİLMİNİN OBSESİF VE KOMPÜLSİF KİŞİLİK İLE ELE ALINMASI

Bayram Ali GÖK

Yakın Doğu Üniversitesi, Klinik Psikoloji
ORCID: 0000-0003-0029-4419.

Hüseyin YASLI

Gümüşhane Üniversitesi, Sosyoloji Yüksek Lisans
ORCID: 0000-0002-3722-1769

Özet

“Phoebe Harikalar Diyarında” filmi 2008 yılında vizyona giren aile, dram ve fantastik türleri içerisinde barındıran Daniel Barnz’ın yönetmenliğini ve yazarlığını yaptığı başrolünde Elle Fanning’in 9 yaşında Phoebe isimli bir kızı canlandığı yapımdır. Filmde Phoebe karakteri Alice Harikalar Diyarı’nda oyununda yer almak istemesiyle süre gelen olayların yaşanması ele alınmıştır. Bu olayları yaşarken tiyatro öğretmenin ve ailesinin ona zıt yaklaşımı dikkat çekmektedir. Phoebe’nin psikolojik sorunları gündelik yaşamını giderek zorlaştıran bir hale getirmiştir. Freud’un tanımını yaptığı Obsesif Kompulsif karakter göstermesinden dolayı çeşitli sıkıntılarla karşılaşmıştır. Phoebe’nin bu kişilik yapısının oluşmasındaki etkenler ve dinamikler ele alınmıştır. Freud’un Obsesif Kompulsif yapı hakkındaki tanısı ve dinamikleri ile yapısal model açıklanarak ana karakter üzerinden karakterize bağlantıları ortaya konulmuştur. Ayrıca bu kişilik yapısına sahip bireylere terapide nasıl davranılması gerektiği konusunda filmde metaforik örnekler sunularak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Obsesif, Kompulsif, OKB, yapıp bozma

PHOEBE IN A WONDERLAND FILM IS TAKEN WITH AN OBSESSIVE AND COMPULSORY PERSONALITY

Abstract

"Phoebe in Wonderland" was released in 2008. The film includes family, drama and fantasy genres. It is directed and written by Daniel Barnz and starring Elle Fanning as a 9-year-old girl named Phoebe. The film depicts the ongoing events of the character Phoebe wanted to take part in the Alice in Wonderland play. While experiencing these events, the opposite approach of the theater teacher and her family to her is remarkable. Phoebe's psychological problems have made her daily life increasingly difficult. She faced various troubles due to his Obsessive-Compulsive character that Freud described. The factors and dynamics in the formation of this personality structure of Phoebe are discussed. Freud's diagnosis and dynamics of the Obsessive-Compulsive structure and the structural model are explained and the connections that characterize the main character are revealed. In addition, metaphorical examples from the film are presented about how individuals with this personality structure should be treated in therapy.

Keywords: Obsessive-Compulsive, OCD, Undoing

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİNDE *DART-/TART-* FİİLİNİN ANLAMSAL YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr. Yahya Kemal BEYİTOĞLU

Adıyaman Üniversitesi, Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu

ORCID: 0000-0001-6421-8939

ÖZET

Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu’da gelişen Türk yazı dilinin ilk dönemini teşkil etmektedir. Bu dönemde yazılmış telif ve tercüme eserlerde tanıklanan bazı Türkçe kelimeler, Türkiye Türkçesinde anlamsal ve biçimsel birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu kelimelerden biri de *dart-/tart-* fiilidir. Eski Anadolu Türkçesinde temel (esas) fiil ve yardımcı fiil olarak yaygın biçimde görev yapan bu fiil, o dönemde çok anlamlı bir yapı arz etmektedir. Bu çalışmada, *Behcetü'l-Hadâik*, *Çarhname*, *Ferâiz Kitâbı*, *Ferah-Nâme*, *Garib-Nâme*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Risâletü'n-Nushiyye* ve Sultan Veled’in Türkçe manzumelerinden seçilen örneklerle *dart-/tart-* fiilinin özellikle birleşik fiil yapısında kazandığı anlamlar üzerinde durulmuştur. Fiilin tespit edilen anlamları çoğunlukla *Tarama Sözlüğü*’nde örneklenmeyen bu eserlerdeki kullanımlarına göre listelenerek açıklanmış ve bu bağlamda *Tarama Sözlüğü*’ne bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, *dart-/tart-* fiili, anlam bilimi

AN EVALUATION ON THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE VERB *DART- /TART-* IN OLD ANATOLIAN TURKISH

ABSTRACT

Old Anatolian Turkish constitutes the first period of the Turkish written language that developed in Anatolia. Some Turkish words witnessed in copyright and translated works written in this period have undergone some semantic and stylistic changes in Turkey Turkish. One of these words is the verb *dart-/tart-*. This verb, which was widely used as a basic (main) verb and auxiliary verb in Old Anatolian Turkish, had a very meaningful structure at that time. In this study, with the examples selected from *Behcetü'l-Hadâik*, *Çarhname*, *Ferâiz Kitâbı*, *Ferah-Nâme*, *Garib-Nâme*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Risâletü'n-Nushiyye* and the Turkish poems of Sultan Veled, the meanings of the verb *dart-/tart-* especially in the compound verb structure have been emphasized. The detected meanings of the verb are listed and explained according to their usage in these works, which are not sampled in the Scan Dictionary, and in this context, it is aimed to make a contribution to the Scan Dictionary.

Keywords: Old Anatolian Turkish, *dart-/tart-* verb, semantics

GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi, Batı Türkçesinin zengin söz varlığına sahip telif ve tercüme çok sayıda eserinin yazıldığı ilk dönemidir. Bu dönem, XIII ile XV. yüzyılları dolayısıyla Anadolu Selçuklularının son devirlerini, Anadolu Beylikleri dönemini ve imparatorluk hâline gelmeden önceki Osmanlı Devletinin ilk devirlerini kapsamaktadır (Özkan, 2013: 40). Buna bağlı olarak Eski Anadolu Türkçesinin bu tarihi süreçlerden etkilenerek geliştiği ve şekillendiği söylenebilir. Nitekim Anadolu’da yazı dilinin yeni oluşmaya başlaması ve Moğollarla Haçlıların tahripçi akınları sebebiyle Selçuklular Döneminden günümüze oldukça az sayıda eser ulaşabilmiştir.

Anadolu Beylikleri Döneminde ise Beylerin Anadolu’da Türkçeyi egemen kılma yönündeki tutumları sayesinde çok sayıda eser ortaya konulmuş ve Oğuz Türkçesi temelinde bir edebiyat, düşünce, bilim dili gelişmeye başlamıştır. Eski Anadolu Türkçesinin bu ilk devrelerinde, yabancı unsurların fazla karışmadığı sade bir Türkçe kullanılmıştır. Ancak yabancı kelimelerin ve yapıların XIII. yüzyıldan XV. yüzyıla gidildikçe özellikle de İstanbul’un fethinden sonra siyasi alandaki büyüme ve gelişmeye paralel olarak arttığı görülmüştür (Ayrıntılı bilgi için bk. Korkmaz, 2013: 87-111).

Bugünkü Türkiye Türkçesinin temelini teşkil etmesi bakımından oldukça büyük bir öneme sahip olan Eski Anadolu Türkçesiyle ilgili hem dönem özellikleri hem de eserler açısından şimdiye kadar özellikle dil bilgisi incelemelerine dayanan pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada ise Eski Anadolu Türkçesi Döneminde yaygın olarak kullanılmış *dart-/tart-* fiilinin anlamsal yapısı incelenmiştir. Fiilin özellikle *Tarama Sözlüğü*’nde örneklenmeyen eserlerdeki kullanımlarına yer verilmeye çalışılmış, aynı zamanda birleşik fiil yapılarıyla kazandığı anlamlar üzerinde durulmuştur. Böylece *dart-/tart-* fiilinin anlamsal yapısı ve işlevi daha ayrıntılı ele alınarak bir anlamda TS’ye katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Örneklerin seçildiği metinlerde kullanılan çeviri yazı işaretlerine müdahale edilmemiştir. Örnek cümle ya da dizeler tırnak işareti (“ ”) içine alınmış, fiiller tanıklandığı cümle veya dize içinde italik olarak vurgulanmıştır. Şiir türündeki metinlerden alınan örneklerde dizeler birbirinden eğik çizgi (/) ile ayrılmıştır. Örnek cümle ya da dizenin ait olduğu metin, varsa nüsha bilgisi, beyit ve dize sırası ya da varak (yaprak) ve safya numarası ayraç ( ) içinde verilmiştir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1. Eski Anadolu Türkçesinde *Dart-/Tart-* Fiilinin Anlamsal Yapısı

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde tanıklanan bazı Türkçe kelimeler, anlamsal ve biçimsel birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu kelimelerden biri de *dart-/tart-* fiilidir. Eski Anadolu Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan bu fiil, dönemin karışık dilli eserlerinde hem *dart-* hem de *tart-* biçiminde örneklenebilmektedir. Temel (esas) fiil olarak kullanılmasının yanında çeşitli kavram ve durumları karşılamak için isim soylu kelimelerle birleşerek yardımcı fiil olarak da görev yapmıştır. TS’ye göre *dart-/tart-* fiilinin eserlerde tanıklanan anlamları aşağıdaki gibidir:

1. Çekmek.
2. Saklamak.
3. Esirgemek, menetmek, alıkoymak.

Türkiye Türkçesinde, ağızlarda rastlanabilen istisnalar dışında *tart-* biçiminde kullanılan bu fiilin *Güncel Türkçe Sözlük*’teki anlamları şu şekildedir:

1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak.
2. Bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak.
3. Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek.
4. *mecaz* Bir şeyin bütün sonuçlarını düşünmek, hesap etmek.
5. *mecaz* Dikkatle incelemek, değer biçmek.

Bu çalışmada tespit edilen, *dart-/tart-* fiilinin çoğunlukla TS’de örneklenmeyen eserlerdeki kullanımlarına göre ve özellikle birleşik fiil yapılarıyla kazandığı anlamlar ise şunlardır:

1.1. Temel (Esas) Fiil Olarak *dart-/tart-* Fiilinin Anlamsal Yapısı

dart-/tart-: 1. (Yukarı) çekmek.

“Yapışdı koğaya *tartdılar* anı / Dedi erişdi uş devlet nişanı” (RN 29r4)

2. (Bir yana/yöne) çekmek.

“Sewünüben Yūsufuñ elin aldı / Oḥşayu kendü tapa *dartar* êmdi” (KY B63r16); “bularuñ binüsin ilerü *ṭartı* vèrũñ” (BH 68a6)

3. Tartmak, ölçmek.

“Getürüp *dartarlar* ḥayruñla şerrüñ / Ḥaḳīḳat bil ḳurılır anda mīzān” (ÇN 36)

1.2. Yardımcı Fiil Olarak *dart-/tart-* Fiilinin Anlamsal Yapısı

cānı dart-: (*Far. + T.*) Canı çekmek, arzulamak.

“Gönli dilemez ben ne édeven / *cānı dartmaz* ben ne édeven” (SV XVII-1)

darlık dart-: Darlık çekmek, zorluk veya yoksulluk içinde yaşamak.

“Velākin mısır içre oldı şiddet / Ḥalāyıḳlar *darlık* telim *dartar* êmdi” (KY B77v2)

el dart-: El çekmek, bırakmak, vazgeçmek.

“Receb ayı sābıḳlaruñ durur bular bu ay içinde yazuḳdan *el dartarlar* ḳılmıṣ yazuḳa tevbe ḳılurlar” (BH 17a19-20)

firāḳ dart-: (*Ar. + T.*) Ayrılık çekmek, birbirinden uzakta kalmak.

“Birisi la ‘net olup düṣdi irāḳ / Biri uçmaḳdan ḳıḳup *dartdı firāḳ*” (GN 877)

‘inān dart-: (*Ar. + T.*) Dizginlemek, atı yürütmek veya durdurmak için dizginini oynatmak.

“Hīç gümāni ḳalmadı ḳıldı taṣdīḳ / ‘Aceblep at *‘inānın dartar* êmdi” (KY B55r5)

ḳara dart-: Kara sürmek, kara çalmak.

“Nice yüzlere ol kün *ḳara dartalar* (...) nice dünyādaki ‘azīzleri ḥor ḳılḳalar” (BH 28a14-15)

ḳayḡu dart-: Kayḡı çekmek, üzüntü duymak.

“‘Ālem ḥurrem olursa ‘āṣıḳ külmez / Her dem ma ‘ṣuḳ *ḳayḡusın dartar* êmdi” (KY B34v8)

ḳılıç dart- / tart-: Kılıç çekmek, saldırmak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak.

“*Dartdı* bir *ḳılıç* elinde ābdān / Ben anı şandum ki esrūkdür ī yār” (FN 2895); “Ḳılıç *ṭartup* gelür yèr alçaḡından / Kibir gördi anı ḳaçdı ṭaḡından” (RN 17r4)

meṣḥ tart-: (*Ar. + T.*) Mesh etmek, abdest alırken ıslak eli başa ve meste sürmek.

“El birle edüke *meṣḥ tarttı* yine gördük ḳamu başa *meṣḥ tarttı*” (FK 71b7-8)

pıçaḳ tart-: Bıçak çekmek, üzerindeki bıçaḡı birden eline alarak birine saplamaya hazırlanmak.

“Munı işidüp Şem’ün daḡı beter oldı / *Pıçaḳ tartup* Yūsufa ḥāzır keldi” (KY B8r14)

sayruluk dart-: Hastalık çekmek.

“Teñri dèdi sayru oldı bir velīm / Dünÿā içre *sayruluk dartdı* delim” (SV II-133)

sürme dart-: Sürme çekmek, gözleri sürme ile boyamak.

“Ṭonnu yıpar birle yazlandurdı / Kōzlerine *sürme* daḡı *dartar* êmdi” (KY B6v9)

1.3. *dart-/tart-* Fiilinin *Tarama Sözlüğü*’nde Örnekleme Kulları

cānı dart-

darlık dart-

firāḳ dart-

‘inān dart-

ḳara dart-

ḳayḡu dart-

meṣḥ tart-

pıçaḳ tart-

sayruluk dart-

sürme dart-

SONUÇ

Bu çalışmada, *Behcetü'l-Hadâik*, *Çarhname*, *Ferâiz Kitâbı*, *Ferah-Nâme*, *Garib-Nâme*, *Kıssa-i Yûsuf*, *Risâletü'n-Nushiyye* ve Sultan Veled'in Türkçe manzumelerinden seçilen örneklerle *dart-/tart-* fiili incelenmiş ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi Döneminde *dart-/tart-* fiili, hem temel (esas) fiil hem de çeşitli isim soylu kelimelerle birleşerek yardımcı fiil olarak görev yapmıştır.

Bugün Türkiye Türkçesinde *tart-* biçiminde ve yaygın olarak “ölçmek” anlamında kullanılan fiilin o dönemde “çekmek”, “ölçmek”, “saklamak”, “esirgemek, menetmek, alıkoymak” anlamlarının yanında birleşik fiil yapısında çeşitli kavram ve durumları karşılayan pek çok anlamda kullanıldığı görülmektedir. Nitekim bugün yaygın olarak kullanılan *canı çekmek*, *el çekmek* gibi bazı deyimlerin de o dönemde *dart-/tart-* fiilleriyle oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre *dart-/tart-* fiilinin çok anlamlı yapısında ve kullanımında zamanla bir daralma meydana geldiği söylenebilir.

Fiilin Eski Anadolu Türkçesindeki yardımcı fiil görevini, bugün büyük ölçüde *çek-* fiilinin üstendiği görülmektedir. Öyle ki TS'de de *dart-/tart-* fiilinin isim soylu kelimelerle birleşerek oluşturduğu yapılar, “çekmek” anlamının altında örneklendirilmiştir. Bu çalışmada, fiilin birleşik fiil yapısında kazandığı anlamlar çoğunlukla TS'de bulunmayan metinlerden örneklerle listelenerek açıklanmış ve bu bağlamda TS'ye bir katkı sağlanmıştır.

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
BH	: <i>Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik</i>
ÇN	: <i>Çarhname</i>
Far.	: Farsça
FK	: <i>Ferâiz Kitâbı</i>
FN	: <i>Ferah-Nâme</i>
GN	: <i>Garib-Nâme</i>
KY	: <i>Kıssa-i Yûsuf</i>
RN	: <i>Risâletü'n-Nushiyye</i>
SV	: Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri
TS	: <i>Tarama Sözlüğü</i>
T.	: Türkçe

KAYNAKÇA

Babacan, V. (2013). *Yûnus Emre'nin Risâletü'n-Nushiyye'si ve Divân'ı (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Antalya.

Canpolat, M. (2018). *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik*, Ankara: TDK Yayınları.

Cin, A. (2004). *Ali, Kıssa-i Yûsuf (H.630/M.1233) (İnceleme-Metin-Dizin)* Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı (Yeni Türk Dili) Ana Bilim Dalı, Ankara.

Güncel Türkçe Sözlük, <<https://sozluk.gov.tr/>>, (20.08.2022).

Korkmaz, Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin Temeli Oğuz Türkçesinin Gelişimi*. Ankara: TDK Yayınları.

Mansuroğlu, M. (1956). *Ahmed Fakih, Çarhname*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Mansuroğlu, M. (1958). *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Özkan, M. (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Şahin, H. (1993). *Hatiboğlu, Ferah-Nâme (Dil Özellikleri-Metin-Söz dizini)* Yayımlanmamış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya.

Tarama Sözlüğü, <<https://sozluk.gov.tr/>>, (20.08.2022).

Tekin, Ş. (1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu. *TDAY Belleten*, 59-157.

Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa, Garîb-nâme: Tıpkıbasım, Karşılaştırmalı Metin ve Aktarma C. I(I-II)-II(I-II)*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BAZI MECMUALARDA NEŞÂTÎ MAHLASIYLA YER ALAN ŞİİRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Hasan KAYA

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-9244-3113

ÖZET

Mecmualar klasik Türk edebiyatının önemli kaynaklarından. Pek çok tür ve konuda örneği bulunan ve manzum-mensur yazılabilen bu mecmular deyim yerindeyse klasik Türk edebiyatının kırkambarlarıdır. Divan tertip etmemiş şairlerin şiirini de ihtiva edebilen bu mecmualarda divan tertip etmiş şairlerin divan nüshalarında yer alan kimi zaman da bu nüshalarda bulunmayan şiirlere tesadüf edilebilmektedir. Bu çalışmada bazı mecmualarda Neşâtî mahlası ile kaydedilmiş şiirlerin aidiyeti konusu irdelenmiştir. Klasik Türk edebiyatında Neşâtî dendiğinde genellikle 1674'te vefat eden Edirneli Neşâtî akla gelmektedir. Beş farklı mecmuada Neşâtî mahlasıyla kayıtlı olduğunu tespit ettiğimiz toplam altı şiirin Edirneli Neşâtî'ye ait olup olmadığı konusunda kaynaklardaki bilgiler, şiirlerin yazılış tarihleri gibi konularla çıkarımlar yapılmıştır. Bu şiirlerden baskısı yapılmış *Neşâtî Divanı*'nda yer alan gazelin gerçekte ona ait olmadığına dair tespitler de bu çalışmada ortaya konmuştur. Ayrıca diğer beş şiirin hangi şaire ya da şairlere ait olabileceğine dair tespitler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: klasik Türk edebiyatı, mecmua, Neşâtî

AN ANALYSIS OF THE POEMS WITH THE NICKNAME OF NEŞÂTÎ IN SOME PERIODICALS

ABSTRACT

Periodicals are one of the significant resources of classical Turkish literature. These periodicals, which can be in the shapes of verse or prose, are -so to say- the stores of classical Turkish literature. Periodicals can involve the poems of poets that didn't prepare the works called "collected poems". Poems that are involved in the collected poems prepared by specific poets and the ones that aren't involved in them can sometimes be found in periodicals. In this study, the topic of ownership of the poems registered under the nickname of Neşâtî is studied and analyzed. The nickname Neşâtî in classical Turkish literature is generally related to Neşâtî from Edirne who died in 1674. We determined that there are six poems in five different periodicals registered with the name of Neşâtî. Information about Edirneli Neşâtî and whether or not these poems were written by him are analyzed; the actual date that they were written, are carefully studied. It is determined that, among these poems, the gazel in the published *Neşâtî Divanı* does not actually belong to him. On the other hand, the other six poems are carefully analyzed to find the real poets that had written them.

Keywords: Classical Turkish Literature, periodical, Neşâtî

GİRİŞ

Arapça cem' (جمع) "derleme, toplama, bir araya getirme; birleştirme, katma; temas kurma; biriktirme" kökünden türeyen mecmua "koleksiyon, derleme, liste, grup, takım, toplanıp biriktirilmiş şeylerin hepsi, seçilmiş yazılardan meydana getirilmiş yazma kitap" anlamlarına gelir (Mutçalı, 1995, s. 128-129).

Mecmualar, klasik Türk edebiyatında başlangıçta kişilerin derlediği yazıların toplandığı not defterleri iken zamanla belli yazıların/eserlerin bir araya getirilmesi ile oluşan kitap şekline de bürünmüştür. Pek çok türü olmakla birlikte mecmualar; nazire mecmuaları, seçme şiir mecmuaları, aynı konu ile ilgili eserlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan mecmualar, karışık mecmualar, tanınmış kişilerce veya derleyeni belli kişilerce hazırlanmış mecmualar şeklinde bir tasnife tabi tutulabilir (Erverdi, 1986, VI, s. 170).

Bunlar arasında nazire ve çeşitli tür/şekil ve özelliklere göre tasnif edilmiş şiir mecmuaları klasik Türk edebiyatının önemli kaynak eserlerindedir. Öyle ki divan tertip edememiş şairlerin şiirlerine bu mecmualarda tesadüf edilebilmektedir. Kimi zaman divan tertip etmiş şairlerin divanlarında bulunmayan bazı şiirlerin bu mecmualarda yer alabildiği görülebilmektedir. Mecmualarda yer alan şiir ve bilgilere ihtiyatlı yaklaşılması gerektiği genel kabul görmüştür. Kimi zaman birincil kaynak zannıyla sadece bir mecmuada yer alan bir bilgi ya da şiirle ilgili verilen hükmün yanlış olabileceği görülmektedir. Mecmualardaki bilgi ve şiirlerin başka kaynaklarca doğrulanması yoluna gidilmesi daha isabetli bir yöntemdir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Neşâtî Mahlaslı Şairler

Bazı şiir mecmualarında tesadüf ettiğimiz Neşâtî mahlasıyla kayıtlı şiirler bu yazının çıkış noktasını oluşturmuştur. Kaynaklarda kayıtlı Neşâtî mahlaslı ilk şair *Latîfî Tezkiresi*'nde yer almaktadır. Kastamonulu olduğu bildirilen Neşâtî Beg'in 16. yüzyıl şairi olduğu anlaşılmaktadır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen şair, Sunullah Efendi'nin kethüdalığını yapmıştır. Tımar sahibi ve hattat olduğu belirtilen Neşâtî Beg'in hoş edalı birçok şiiri, kaside ve tarihleri olduğu bilgisi verilmiş; "ağlar" redifli iki beyitlik bir nazm örneği kaydedilmiştir (Canım, 2000, s. 532).

Neşâtî mahlasını kullanan ve en bilinen şair Edirneli Neşâtî olarak tanınan ve 1674'te vefat eden Neşâtî Ahmed Dede'dir. Neşâtî Ahmed Dede 17. yüzyıl şairidir ve divan sahibidir. Neşâtî'nin *Hilye-i Enbiyâ*, *Edirne Şehrengizi*, *Şerh-i Müşkilât-ı Örfî* gibi eserleri vardır (Kaya, 2007, XXXIII, s. 18-19).

Kaynaklarda yer alan üçüncü Neşâtî, Millet Kütüphanesi Ali Emiri Manzum 575 numaralı şiir mecmuasında Defterdar Behcet Mehmed Efendi'ye (ö. 1755) yazdığı bir manzumesi bulunan şairdir. Şairin Davut Paşa Camii imamının oğlu olduğu bilgisini yine bu mecmuadan edinmekteyiz (Efe, 2021).

Böylece kaynaklara göre klasik Türk edebiyatında Neşâtî mahlasını kullanan 16, 17 ve 18. yüzyıllarda yaşadığı bilgisine sahip olduğumuz toplam üç şair söz konusudur. Ancak adı biyografik kaynaklarda yer almayan Neşâtî mahlaslı başka şairlerin bulunması da ihtimal dâhilindedir.

Neşâtî Mahlasıyla Kayıtlı Şiirler

Şiir mecmualarında Neşâtî mahlasıyla tespit edebildiğimiz ve bu yazıda inceleyeceğimiz şiir sayısı altıdır. Daha ayrıntılı bir çalışma ile bu sayının artabilme ihtimali olsa da bu bildiride bu altı şiir üzerine değerlendirme ve tespitler yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz şiirler şu şekilde gösterilebilir:

Neşâtî Mahlasıyla Kayıtlı Şiirler			
Sayı	Şiir	Beyit Sayısı	Yer Aldığı Kaynak
1	Gazel	5 beyit	<i>Mecmau'n-Nezâir</i>
2	Gazel	5 beyit	<i>Pervâne Bey Mecmuası</i>
3	Gazel	6/9 beyit	<i>Pervâne Bey Mecmuası ve Cemu'n-Nezâir</i>
4	Beyit	1 beyit	<i>Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr</i>
5	Matla Beyti	1 matla beyti	<i>Metâliü'n-Nezâir</i>
6	Matla Beyti	1 matla beyti	<i>Metâliü'n-Nezâir</i>

1. Mecmau'n-Nezâir'de Yer Alan Gazel

Mecmau'n-Nezâir, Edirneli Nazmî'nin 1533/34? yılında tertip ettiği nazire mecmuasıdır. Bu mecmuada Neşâtî mahlasıyla kayıtlı bir gazel yer almaktadır. *Mecmau'n-Nezâir*'in baskısında 358 numaralı şiir (Köksal, 2017, s. 186) olarak gördüğümüz gazel Ahmedî'nin (ö. 1412/13) zemin şiirine nazire şiirler arasında yer almaktadır. Gazel şu şekildedir:

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Görmek istersem cemâlün kanlu yaşumdur hicâb
Kanda görsün 'âlemi eksük degül çeşminde âb
2. Def urur gögsine kefinler ney ü tanbûr u 'ûd
Söylese bir lahza ger meclisde hâlümden rebâb
3. Dil ümîd-i vasl ider nûş itse câm-ı la'lüni
Mest olıcak her gedâyı pâdişâh eyler şarâb
4. Yâre hâlüm aglasam bakmaz uyur nâz uyhusın
Bu meseldür kim lezîz olur çü bârân olsa hâb
5. Ey Neşâtî gördi izi tozına göz dikedüğüm
Didi toyurmaz gözün illâ ki bir avuç türâb

Şiirin yer aldığı *Mecmau'n-Nezâir*'in tertip tarihi kesin olmamakla birlikte 1533/34 yılıdır. Dolayısıyla bu gazelin 18. yüzyıl şairi Neşâtî ile 1674'te vefat eden ve 17. yüzyıl şairi olarak bilinen Edirneli Neşâtî Ahmed Dede'ye ait olma olasılığı yoktur. Gazel üslup bakımından da Edirneli Neşâtî'nin şiirlerinden ayrılmaktadır. Başka bir kaynakla desteklenmeden kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da bu gazelin *Latîfî Tezkiresi*'nde hakkında bilgi bulunan 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî'ye ait olma ihtimali söz konusudur.

2. Pervâne Bey Mecmuası'nda Yer Alan Gazel

Pervâne Bey Mecmuası, Kanuni Sultan Süleyman döneminde sarayın bendelerinden Pervâne bin Abdullah tarafından tertip edilmiş bir nazire mecmuasıdır. Bilindiği kadarıyla şair ve şiir sayısı bakımından nazire mecmualarının en hacimlisidir. Büyük bir külliyyat olan mecmuada yer yer bilgi hataları, şiir ve şairlere dair karışıklıkların olduğu da bilinmektedir. Bu mecmuanın bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü 406 numarada kayıtlıdır (Zülfe, 2007, XXXIV, s. 244-245). Nüshanın sonundaki ferağ kaydına göre bu nüsha Muhammed bin Ramazan tarafından 4 Cemaziyelâhir 968 yılında yazılmıştır. Bu da miladi takvimde 20 Şubat 1561 tarihine karşılık gelmektedir (Kaya, 2022, s. 300).

Pervâne Bey Mecmuası'nın eldeki nüshanın istinsah tarihi ile mecmuanın derkenarında yer alan bazı şiirlerin örtüşmediği son yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur. Bunlardan biri Bahtî mahlasını kullanan Sultan I. Ahmed'e ait şiirlerin bu Mecmua'da yer alması hususudur. Bilindiği gibi Bahtî mahlasını kullanan Sultan I. Ahmed 1603-1617 yılları arasında hükümdarlık yapan Osmanlı padişahıdır. Ancak bu Mecmua'da Neşâtî mahlasıyla kayıtlı iki şiir Bahtî'nin şiirleri gibi derkenara yazılmış ve geçiş şiiri tabir edilen şiirlerden değildir. Bilindiği gibi *Pervâne Bey Mecmuası*'ndaki bu geçiş şiirleri nazire halkalarına dâhil olmayan şiirler olup nazire grupları arasına konmuş bağımsız şiirlerdir. Neşâtî mahlasıyla kayıtlı iki şiir ise bu şiirlerden değildir.

Pervâne Bey Mecmuası'nda Neşâtî mahlasıyla kayıtlı ilk şiir 5 beyitlik bir gazeldir. Bu şiir de diğeri gibi Edirneli Neşâtî'nin şiirlerinden dil ve üslup bakımından ayrılmaktadır. Mecmua'nın neşrinde 1096 numaralı gazel, 15. yüzyıl şairi Hafî'nin zemin şiirine yazılan nazireler arasındadır. Anılan şiir şu şekildedir (Gıynaş, 2017, s. 434-435):

Mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün

1. Cefâ vü cevr ile ol serv-kâmet
Koparur başuma her dem kıyâmet
2. N'ola bin cân virüp bir bûsen alsam
Çü bin bin yigdür ol cândan ne minnet
3. Dile hân-ı gamun bezl eylemişsin
Ne idi ey tabîb-i cân bu zahmet
4. Gehî cevr ü cefâna hışm u geh nâz
Nedür bu şîveler bize hey âfet
5. Ne virür cidd ü cehdün ey Neşâtî
Kişinün olmasa başında devlet

Bu gazelin de 18. yüzyıl şairi Neşâtî ile 1674'te vefat eden Edirneli Neşâtî Dede'ye ait olması mümkün değildir. Başka bir kaynak olmadan kesin hüküm vermek mümkün olmasa da bu gazelin 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî'ye ait olma ihtimali söz konusudur.

3. Pervâne Bey Mecmuası ve Cemu'n-Nezâir'de Yer Alan Gazel

Pervâne Bey Mecmuası'nda yukarıda verilen gazelin dışında Neşâtî mahlasıyla kayıtlı bir gazel daha yer almaktadır. Bu gazel aynı zamanda Ali Nihad Tarlan TY 68 numaralı *Cemu'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasında da kayıtlıdır. *Cemu'n-Nezâir*'de dokuz beyit olarak kaydedilen gazel, *Pervâne Bey Mecmuası*'na altı beyit olarak alınmıştır. Gazel, *Cemu'n-Nezâir* kaynak gösterilerek Edirneli Neşâtî'ye ait *Divan*'ın neşrine de dâhil edilmiştir. *Cemu'un-Nezâir*'deki gazel şu şekildedir:

Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

1. Yok karârı cüst ü cûy-ı yâr ider bî-çâre su
Var ise bencileyin 'âşık durur dîdâra su
2. Ben za'îfi kûy-ı yâre ile den eşküm durur
Nitekim berg-i hazânı iledür gülzâra su

3. Devr-i hüsnünde yaşum günden güne efvân olur
Kim bahâr eyyâmı olsa artar ey meh-pâre su
4. Hañçeründen dil safâlar kesb ider cânâ senün
Hoş gelür gâyet harâretlü olan bîmâra su
5. ‘Ârızun gönlüme geldükçe figân itsem n’ola
Nâleler peydâ olur tokundığınca nâra su
6. Dostum dîdârını bir kerre görmişdür meger
Cüst ü cû eyler yine görem diyü bî-çâre su
7. Gâh geh hod-bîn olur ol meh-likâ-yı bî-nazîr
Gösterür ‘aksini benzer ara mir’ât ara su
8. Katı gönline nigârün hiç te’sîr eylemez
Âteş-i âhumdan olur gerçi seng-i hâre su
9. Sûz-ı sînem artuk olur gözlerüm dökdükçe yaş
Ey Neşâtî söyünür gerçi dökilse nâra su

9 beyitlik bu gazel *Pervâne Bey Mecmuası*’nın neşrinde 5909 numaralı şiir olarak yer almaktadır. *Pervâne Bey Mecmuası*’nda bazı şiirlerin beyit sayılarında azaltma yoluna gidildiğinden aslı 9 beyit olan gazelin 6 beyti *Mecmua*’ya alınmıştır. Neşâtî mahlasıyla kayıtlı şiir, zemin şiiri Zâtî’ye (ö. 1547) ait olan nazire grubuna dâhil şiirlerden biridir (Gıynaş, 2017, s. 2146). Adı geçen gazel *Pervâne Bey Mecmuası*’nda şu şekildedir (Gıynaş, 2017, s. 2150):

Fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün

1. Yok karârı cüst ü cûy-ı yâr ider bî-çâre su
Var ise bencileyin ‘âşık durur dîdâra su
2. Ben za‘îfi kûy-ı yâre ile den eşküm durur
Nitekim berg-i hazâmı ile dür gülzâra su
3. Devr-i hüsnünde yaşum günden güne efvân olur
Kim bahâr eyyâmı olsa artar ey meh-pâre su
4. Hañçeründen dil safâlar kesb ider cânâ senün
Hoş gelür gâyet harâretlü olan bîmâra su
5. Katı gönline nigârün hiç te’sîr eylemez
Âteş-i âhumdan olur gerçi seng-i hâre su
6. Sûz-ı sînem artuk olur gözlerüm dökdükçe yaş
Ey Neşâtî söyünür¹ gerçi dökilse nâra su

¹ “söyünür” kelimesi *Mecmua*’da “sürünür” şeklinde yazılmıştır.

Neşâtî Divanı'nın (Kaplan 1996) neşrinde yer alan 101 numaralı gazelin dipnotundan hareketle bu gazelin, divan neşrinde yararlanılan 25 divan nüshasında yer almadığı ve yine divan neşrinde yararlanılan 30 mecmuanın sadece birinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna göre divan neşrinde gördüğümüz 101 numaralı gazel, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan TY68 numarada yer alan *Cemu'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasından alınmıştır (Kaplan, 1996, s. 144). Mecmuada şiirin 17. yüzyıl şairi Edirneli Neşâtî'ye ait olduğuna dair hiçbir bilgi bulunmamakta ve başlığında sadece "Neşâtî" ifadesi yer almaktadır. *Cemu'n-Nezâir*'in bu nüshası 1738 yılında istinsah edilmiş olsa da eserin tertip tarihi belli değildir. Genellikle 16. yüzyıl şairlerini ihtiva eden bu mecmuanın yazılış tarihi bilinmemektedir (Çakmakçı, 2019, s. IV). Tahminlerimize göre *Cemu'n-Nezâir*, 16. yüzyıl sonu veya 17. yüzyıl başlarında yazılmış olmalıdır. Nitekim Neşâtî mahlasıyla kayıtlı gazelin nazire halkasında yer alan şairlere bakıldığında bunların Revânî (ö. 1523/24), Hayretî (ö. 1534), Zâtî (ö. 1546), Hayâlî (ö. 1556/57), Rahmî (ö. 1567/68), Aşkî (ö. 1576), Sabûhî (16. yy) olduklarını görürüz.

Fettah Kuzu (2021), "Bazı Tespitler Işığında Neşâtî Dîvânı'ndaki 'Su' Redifli Gazel Üzerine Bir İnceleme" başlıklı makalesiyle Ali Nihad Tarlan TY68 numaralı *Cemu'n-Nezâir*'den hareketle Divan neşrine alınan bu gazelin Edirneli Neşâtî'ye ait olmaması gerektiğini anlatan bir makale kaleme almıştır. Yazar bu gazelin beyit sayısından, kelime kadrosuna ve şiirdeki üsluba kadar her yönüyle bu şiiri irdelemiş ve sonuç olarak bu şiirin Edirneli Neşâtî'ye ait olmaması gerektiğini bilimsel bir yöntemle izah etmiştir (s. 524-525). Fettah Kuzu, makalesini yazarken bu şiirin divan neşrine alındığı tek kaynak olan Ali Nihad Tarlan 68 numaralı *Cemu'n-Nezâir*'de yer almasını ve divan neşrine konulması hususunu ele almıştır. Yazar muhtemel ki bu şiirin *Pervâne Bey Mecmuası*'nda da yer aldığını görmeden yazısını kaleme almıştır.

Gazel, Fettah Kuzu'nun da (2021) detaylı olarak ifade ettiği gibi beyit sayısı ve üslup özellikleri bakımından Edirneli *Neşâtî Divanı*'ndaki diğer gazellerden ayrılmaktadır. Bu şiirin 1561'de istinsah edilen *Pervâne Bey Mecmuası*'nda yer alıyor oluşu da bu şiirin Edirneli Neşâtî'ye ait olmaması konusunda önemli bir delil oluşturmaktadır.

Edirneli Neşâtî'ye ait olmadığını belirttiğimiz bu gazelin 18. yüzyıl şairi Neşâtî'ye de ait olması da mümkün değildir. Kesin bir hüküm vermek mümkün olmasa da bu gazel 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî'ye ait olması muhtemeldir.

Mecmau'n-Nezâir ile *Pervâne Bey Mecmuası*'nda Neşâtî mahlasıyla kayıtlı toplam üç gazel yer almaktadır. Bu iki nazire mecmuasının tertip tarihleri ile ihtiva ettikleri şair ve şiirleri arasındaki benzerlikler düşünüldüğünde bu üç şiirin şairinin aynı Neşâtî olması kuvvetle muhtemeldir.

4. Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr'da Yer Alan Beyit

Mecmualarda Neşâtî mahlasıyla kayıtlı bir beyit de Kâbilî'nin *Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr* adlı eserinde kayıtlıdır. Adı geçen beyit şu şekildedir:

Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Geçdi rakîb yâr ile kaldı gönül hazîn

Derdâ ki geçdi derd ile bu 'ömr-i nâzenîn

Bu mecmuada çoğunluğu 16. yüzyılda yaşamış şairlerden şiirler yer almaktadır. Mecmuanın mürettibi Kâbilî'nin 1634'te vefat ettiğini bildiğimize göre bu mecmuada Neşâtî mahlasıyla kayıtlı beytin 18. yüzyıl şairi Neşâtî'ye ait olması mümkün gözükmemektedir. Ayrıca bu beytin 1674'te vefat eden Edirneli Neşâtî'nin divan nüshalarında da yer almaması da göz önüne alınarak ona ait olma olasılığı da mümkün değildir (Gürbüz, 2018, s. 15).

Nitekim *Mecmua*'yı yayına hazırlayan Mehmet Gürbüz de ilgili şiirin Kastamonulu Neşâtî'ye ait olduğunu işaret etmiştir (Gürbüz, 2018, s. 1164). Biz de bu beytin kesin olmamakla birlikte 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî'ye ait olmasını muhtemel görüyoruz.

5. Metâliü'n-Nezâir'de Yer Alan İki Beyit

Neşâtî mahlaslı şiirlerin yer aldığı bir diğer kaynak Budinli Hisâlî'nin 17. yüzyılda tertip ettiği *Metâliü'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasıdır. Nazire şiirlerin matla beyitlerine yer verilen bir nazire mecmuası olan eserde, Neşâtî mahlasıyla kayıtlı iki matla beyti vardır. Bunlardan ilki "Neşâtî el-Kâdî", ikincisi "Neşâtî Edirnevî" başlığıyla kaydedilmiştir. "Neşâtî el-Kâdî" ifadesi ile kaydedilen matla beyti, Edirneli Neşâtî'nin divan neşrinde ve dolayısıyla divan neşrinde yararlanılan divan nüshalarında yer almamaktadır. İlgili beyit şu şekildedir (Kalyon, 2011, s. 173):

Fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilâtün fâ 'ilün

Boynuna zencîr-i mihnet taksa ger kullâb-ı 'aşk

Key sakın âzürde-dil olma budur âdâb-ı 'aşk

Aynı nazire mecmuasında Edirneli Neşâtî'ye ait matlada "Neşâtî Edirnevî" ifadesini kullanan Hisâlî, bu matla beytinde "Neşâtî el-Kâdî" ifadesiyle bu matlanın farklı bir Neşâtî'ye ait olduğuna işaret etmiştir. Kaynaklarda Edirneli Neşâtî'nin kadılık yaptığına dair bir bilgi yer almadığına ve bu matla beytinin *Neşâtî Divanı*'nın nüshalarında kayıtlı olmadığına göre "Neşâtî el-Kâdî" ifadesi ile kayıtlı şair bir başka Neşâtî olmalıdır. 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî ile ilgili kaynaklardaki bilgilere bakıldığında yukarıda da belirtildiği gibi onun Sunullah Efendi'nin kethüdalığını yaptığını görüyoruz. Bu kayıta yer alan Sunullah Efendi'nin kim olduğu bildirilmemiştir. Bu kişinin 1553'te doğan ve müderrislik, kazaskerlik ve nihayet şeyhülislamık yapan Sunullah Efendi (ö. 1612) olması pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Sunullah Efendi bilgisinin yer aldığı Latîfî Tezkiresi 1546'da tamamlanmıştır.

Sonuç olarak 17. yüzyıla ait bir nazire mecmuasında "Neşâtî el-Kâdî" ifadesiyle kayıtlı bu beytin 18. yüzyıl şairi Neşâtî'ye ait olmadığını söylemek mümkündür. Müellifin bu beyti Edirneli Neşâtî'ye ait beyitteki kayıttan farklı bir kayıtlı vermesinden ve en önemlisi beytin Edirneli Neşâtî'nin divan nüshalarında bulunmamasından hareketle Edirneli Neşâtî'ye ait olmadığı da rahatlıkla söylenebilir. Beytin 16. yüzyıl şairi Kastamonulu Neşâtî'ye ait olması ya da kaynaklarda anılmayan ve kadılık vazifesi yapmış bir başka Neşâtî mahlaslı şaire ait olması ihtimal dâhilindedir.

Metâliü'n-Nezâir'de yer alan bir diğer matla beyti "Neşâtî Edirnevî" kaydıyla verilmiştir. Bu beytin Edirneli *Neşâtî Divanı*'nın neşrinde 5 beyitlik 111 numaralı gazelin matla beyti olduğu anlaşılmaktadır. Nüsha farklarından hareketle bu gazelin Edirneli Neşâtî'nin pek çok divan nüshasında yer aldığı görülmektedir (Kaplan, 1996, s. 150). *Metâliü'n-Nezâir*'de yer alan bu beyit şu şekildedir (Kalyon, 2011, s. 1042):

Mef'ûlü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün

Diller döyer mi bakmaga ol mâh-pâreye

Ruhsat da virse gamzeleri ger nezâreye

Edirneli Neşâtî'nin divan nüshalarında yer alan bu beytin aidiyeti konusunda bir kuşku bulunmamaktadır, bu matla beyti Edirneli Neşâtî'ye aittir.

SONUÇ

Bu bildiride ele alınan toplam 3 gazel ve 3 beyitten (2'si matla beyti) yalnızca *Metâliü'n-Nezâir*'de yer alan bir matla beytinin Edirneli Neşâtî'ye (ö. 1674) ait olduğu onun divan nüshalarında da yer alması hasebiyle kesindir. Onun dışındaki 3 gazel ve 2 beytin ise Edirneli Neşâtî'ye ait olmadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu şiirlerin 18. yüzyıl şairi Neşâtî'ye ait olmadıkları da tarih itibarıyla kesinlikle söylenebilir. Bu şiirlerin kime ait oldukları konusunda kaynaklara bakıldığında *Latîfî Tezkiresi*'nde zikredilen ve hakkında az da olsa bilgi bulunan Kastamonulu Neşâtî öne çıkmaktadır.

Mecmau'n-Nezâir'de yer alan bu gazelin şairi Neşâtî ile *Pervâne Bey Mecmuası*'nda iki şiiri yer alan Neşâtî'nin aynı şair olup olmadıklarına dair elimizde başka bir delil olmadan kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Bu iki mecmuanın şair kadrosunun birbirine yakın olduğunu da belirtmek gerekir. Bu yüzden bu üç gazelin şairinin aynı şair olma ihtimali yüksektir. Bu üç gazel ile *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr* adlı eserde yer alan beytin Edirneli Neşâtî'den önce yaşadığını bildiğimiz ve Kastamonulu Neşâtî olarak kaynaklarda zikredilen şaire ait olması muhtemeldir.

Metâliü'n-Nezâir'de "Neşâtî el-Kâdî" ifadesiyle verilen şiirin ise bilinen Neşâtîlerin dışında bir başka Neşâtî mahlaslı şair olma ihtimali söz konusudur.

Pervâne Bey Mecmuası ile Ali Nihad Tarlan TY68 numaralı *Cemu'n-Nezâir* adlı nazire mecmuasında yer alan gazelin *Neşâtî Divanı*'nın neşrine sehven alınmış olması mecmualarda yer alan bilgi ve şiirlere ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Başka bir kaynakla doğrulanmadan sadece bir mecmuanın verisi ile hareket etmek kimi zaman yanlışla götürebilmektedir.

KAYNAKÇA

Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Çakmakçı, H. (2019). *Süleymaniye Kütüphanesi Ali Nihad Tarlan Koleksiyonu 68 Numarada Kayıtlı Cem'ü'n-Nezâir İsimli Şiir Mecmuası (1b-47b)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.

Efe, Z. (2021). Neşâtî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/madde-nesati>.

Erverdi, E. (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler/İsimler/Eserler/Terimler)*. I-VIII, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gıynaş, K. A. (2017). *Pervâne Bey Mecmuası*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0>.

Gürbüz, M. (2018). *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf?0>.

Kalyon, A. (2011). *Peşteli Hisâlî Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Kaplan, M. (1996). *Neşâtî Divanı*. İzmir: Akademi Kitabevi.

Kaya, B. A (2007). Neşâtî. *DİA*. XXXIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 18-19.

Kaya, H. (2022). Bahtî'nin *Pervâne Bey Mecmuası*'nda Yer Alan Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 28, 297-315.

Köksal, M. F. (2017). *Mecma'u'n-Nezâ'ir*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56057,mecmaun-nezair-edirneli-nazmi-pdf.pdf?0>.

Kuzu, F. (2021). Bazı Tespitler Işığında Neşâtî Dîvânı'ndaki 'Su' Redifli Gazel Üzerine Bir İnceleme. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 517-525.

- Mutçalı, S. (1995). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.
Zülfe, Ö. (2007). Pervâne Bey Mecmuası. *DİA*. XXXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 244-245.

TRANSLATION FEATURES OF POLITICAL TERMS IN ENGLISH LINGUISTIC CULTURE

Eleonora Lutviq qizi Babayeva

Azerbaijan University of Languages

ORCID: 0000-0001-7818-9526

ABSTRACT

Political and diplomatic languages belong to the category of special languages used in social sciences and therefore are closely related to the history of political thought. These special languages can be considered the terminological core of many speech genres. Thus, political language is meant to record information and facts. For example, important legal and territorial changes in the world and political events, wars, treaties, etc. used for lighting. The terminology of political language is related to the specific language of political philosophy because it frames the most common questions about the relationship between the individual and society, but it is also related to political theory because it uses political terminology. It also forms descriptive theories of political phenomena (for example, social criticism, principles of justice, law, etc.). It would not be possible to develop theories of the state without political language. Currently, all mass media: newspapers, magazines, news sites, social networks, applications, radio, television, podcasts, as well as electronic versions of print media, find political terms and everything related to people's socio-political life. With the development of information technology, political news began to spread even faster, reaching people of different age groups and views in different countries of the world.

That is why it is so important to be able to understand and analyze texts related to political discourse in the 21st century. The language of diplomacy, which is closely related to the language of politics, is also an interesting segment of communication between different states. It is the language of international relations and is closely related to the function it performs in the international arena. Diplomatic language is closely related to the nature of the most important diplomacy. Political representations of different countries generally require the use of two or more languages, and therefore the languages used in the diplomatic arena are necessarily in constant contact. Politics is of interest to many social and linguistic sciences, including translation studies. Due to the evolution of political language and the emergence of new terms in the English-speaking environment, translators are interested in the peculiarities of the translation of terminology and socio-political vocabulary.

To achieve this goal, it seems necessary to distinguish concepts such as "political dictionary", including "political term" and "social-political lexicon". Politics is a complex and multifaceted concept, so it is impossible to single out a definition that covers all aspects. Therefore, in the English linguistic culture, the concept of "politics" is given many definitions, from narrower to broader meanings.

The characteristics of political language make it a difficult task for translators to translate it accurately. This stems from the fact that when politicians speak, they do not attempt to convey their messages to foreign addresses, and/or the political speech, mostly, is loaded with overtones. That is why translators cannot translate properly and present the same effect on target text addressees that the source text has on its audiences. The findings of the study demonstrate that the main responsibility that translators should take in translating political texts is transferring the basic meaning of the original text. Translators must know the exact historical, cultural and political influence and try to show it in the translation version to make the same influence.

Translators have to use clear, rather than fancy, language for the text to have the same desired effects. They should also know and learn the proper standard of political language. Thus, translating political texts requires mastery and knowledge in several aspects, namely linguistic and cultural, political and historical background of both languages, and the events where the text is produced.

Keywords: proper standard of political language, aspects, linguistic and cultural, political and historical background, terminology

Translation has a great role in the cultural development of mankind. It is impossible to think about our life today in isolation from the achievements of science and technology. Thanks to and through translation, the people of one country get certain information about the life, customs, domestic traditions, literature, history, and scientific achievements of the people of another country. Several translated fiction sometimes even becomes an integral part of national literature. For example Dede Korkut, Tales of One Thousand and One Nights, Kalila and Dimna, Gabusname, Eugene Onegin, Hamlet, Othello, etc.

In multi-ethnic Azerbaijan, the issue of translation is of great importance. Various works of Russian, Jewish, and Avar, as well as several European, American, and Asian peoples and samples of world classic literature, have been translated into Azerbaijani, and this tradition continues today. At the same time, a certain part of the works of Azerbaijani classical literature, modern Azerbaijani writers, and poets have been translated into different languages.

Translation has great political significance. In this regard, a translation center has been established in our country, various international conferences and symposiums dedicated to translation work are held, and a large translation faculty operates at the Azerbaijan University of Languages to train high-quality translators.

Introduction

The demand for translation is very high. A translator should be a well-rounded individual with very deep knowledge. Every translator engaged in the translation of fiction should be at the level of a good writer and a good poet.

Over the past years, the Azerbaijani language has been enriched with new words, terms, and expressions and has undergone many changes. Consciousness, spirit, culture, and artistic taste of our people changed as a result of political-economic and social transformation that happened in the world, and our nation's style of expression and forms of thinking has also changed.

In this regard, the translation has undergone a radical change in recent times, and at the same time, it must meet the requirements of the modern era and should serve the formation of a new political, economic and social consciousness. Words and phrases in each language have their form and meaning. The difference in languages is that the language units vary due to their forms but in other words due to their content and their meaning they fit. It should be noted here that most of the language units become ambiguous and the unique stylistic features of words within the text appear. Therefore, during the translation of the text, the ambiguity of the words and the meaning color within the text has great significance. In addition, the style, emotionality, the style of expression should be kept as it is given in the original text.

Information, having any specific content in socio-political works because of its propaganda-like characteristic stylistic devices are given a wider place in these works. Among them, syntactic stylistic devices and means of expression are more predominant.

It should be noted that the language of socio-political works contains more elements of written speech, than elements of spoken language, in other words, oral speech as a stylistic device has special importance in these types of texts. A work or speech is aimed to direct the reader or listener through stylistic devices that have an emotional impact, such as rhetorical questions, various types of repetitions, parallel constructions, speech interruptions, ellipses, antithesis, and so on are widely used. The terms used in both languages should be accurate in the translation of socio-political texts and it allows the free processing of individual phrases and this does not detract from the overall content. The style and lexical correctness of every word, every expression, and every sentence in the translation of socio-political texts have special importance and require the translator both political knowledge and deep comprehension, a broad outlook, and the ability to differentiate the subtleties and styles of both languages and requires a rich vocabulary as well.

The translator must know the grammar of both languages well and have a rich word stock.

The translator must be able to use the dictionary accurately. In some languages, taking into account the polysemy of words, choosing the right word from among the words given in the dictionary is the main condition. Sometimes the translator mistakenly uses the first translation option of the word he finds in the dictionary without thinking. This is not appropriate in many cases and makes the meaning of the sentence completely incomprehensible.

The translator must be able to correctly define the main idea given in the sentence. This is one of the most important issues in translation. Otherwise, the translation will not be clear.

In the translation of scientific and technical and newspaper materials, as well as in the translation of official documents, the translator is more closely related to the original. Therefore, accuracy plays an important role here. In this type of translation, the translator is faced with a large number of terms that require special knowledge. Even if he doesn't know the field he is translating very well, he should at least have enough knowledge about it. Otherwise, the mistakes he makes can lead to big mistakes. Such translations require extreme attention and precision from the translator. Interestingly, the accuracy required in scientific and technical literature if applied in literary translation will ultimately lead to error. Because, unlike scientific and technical translation, artistic translation is a purely creative work. In literary translation, the translator often succeeds in a beautiful translation precisely by avoiding precision and using his own chosen expression. It depends on his professionalism and skill.

We mentioned the different approaches between the language of scientific and technical translation and the language of literary translation. Color and emotionality in the artistic translation are replaced here by complete accuracy. The terms are chosen with precision and no change is made to the expressed idea.

In scientific and political and technical translation, brevity is preferred. Using inversion, prepositions and articles are used as little as possible. The same principle applies to the translation of official documents.

In official letters, on the contrary, pompous expressions are preferred, especially in English.

For example: "*Xahiş edirik müvafiq sənədləri dekabr ayında bizə göndərsiniz*", translation of the sentence: "*You are kindly (even, most kindly) requested to send us the respective documents in December*".

Another example: "*Sizə bildiririk ki, haqqında yazdığınız sənədlər noyabr ayında göndərilməmişdir*". Translation: "*We bring to your kind notice that the respective documents were sent in November*".

The translator is required to be more careful when translating official documents. There is no misunderstanding here. These texts are translated almost word for word. For example: Let's look at the original text taken from the Charter of the United Nations and its translation:

“The Security Council shall, where appropriate, utilize such regional arrangements or agencies for enforcement action under its authority”.

“Təhlükəsizlik Şurası yeri gəldikdə elə razılaşmalardan və ya orqanlardan istifadə edir ki, onlar yalnız Təhlükəsizlik Şurasının rəhbərliyi altında hərəkət etmək məcburiyyətində qalsınlar”.

The translation here is accurate. Because both the content and the form have been kept as they are.

The Azerbaijani version of the charter is perhaps a bit heavy and not so fluid. But it is accurate and quite understandable. This style is typical for the translation of official documents.

Newspaper materials and texts of a socio-political nature are more colorful because different aspects are touched upon here. Informative and informative articles tend to be somewhat concise, dry, and business oriented.

Political and diplomatic languages belong to the category of special languages used in social sciences and therefore are closely related to the history of political thought. These special languages can be considered the terminological core of many speech genres. Thus, political language is meant to record information and facts. For example, important legal and territorial changes in the world and political events, wars, treaties, etc. are used for lighting. The terminology of political language is related to the specific language of political philosophy because it frames the most common questions about the relationship between the individual and society, but it is also related to political theory because it uses political terminology. It also forms descriptive theories of political phenomena (for example, social criticism, principles of justice, law, etc.). It would not be possible to develop theories of the state without political language. Currently, all mass media: newspapers, magazines, news sites, social networks, applications, radio, television, and podcasts, as well as electronic versions of print media, find political terms and everything related to people's socio-political life. With the development of information technology, political news began to spread even faster, reaching people of different age groups and views in different countries of the world.

That is why it is so important to be able to understand and analyze texts related to political discourse in the 21st century. The language of diplomacy, which is closely related to the language of politics, is also an interesting segment of communication between different states. It is the language of international relations and is closely related to the function it performs in the international arena. Diplomatic language is closely related to the nature of the most important diplomacy. Political representations of different countries generally require the use of two or more languages, and therefore the languages used in the diplomatic arena are necessarily in constant contact. Politics is of interest to many social and linguistic sciences, including translation studies. Due to the evolution of political language and the emergence of new terms in the English-speaking environment, translators are interested in the peculiarities of the translation of terminology and socio-political vocabulary.

To achieve this goal, it seems necessary to distinguish concepts such as “political dictionary”, including “political term” and “social-political lexicon”. Politics is a complex and multifaceted concept, so it is impossible to single out a definition that covers all aspects. Therefore, in the English linguistic culture, the concept of “politics” is given many definitions, from narrower to broader meanings.

The characteristics of political language make it a difficult task for translators to translate it accurately. This stems from the fact that when politicians speak, they do not attempt to convey their messages to foreign addresses, and/or the political speech, mostly, is loaded with overtones. That is why translators cannot translate properly and present the same effect on target text addressees that the source text has on its audiences. The findings of the study demonstrate that the main responsibility that translators should take in translating political texts is transferring the basic meaning of the original text. Translators must know the exact historical, cultural and political influence and try to show it in the translation version to make the same influence. Translators have to use clear, rather than fancy, language for the text to have the same desired effects. They should also know and learn the proper standard of political language. Thus, translating political texts requires mastery and knowledge in several aspects, namely linguistic and cultural, political and historical background of both languages, and the events where the text is produced.

A translator should be knowledgeable enough to grasp the meaning accurately. Moreover, the text type and target readership should be taken into account. The translator has to find out the meaning of political neologisms mainly based on the context in which these terms are used. To translate these terms one should first understand those terms accurately, which is not necessarily an easy job. Being proficient in the source language means understanding the intended meaning of a linguistic utterance, and being proficient in the target language requires the translator to be able to express the intended messages in ways that are equally acceptable to prospective target audiences. The translator has to be well-versed in both source and target cultures to bridge the communication gap, as cultural meanings are intricately woven into the texture of the language. The translation is therefore not simply a matter of seeking other words with similar meanings but of finding appropriate ways of saying things in another language

Political translation and Essentials

They are important for political translation to be successful.

1. The first requirement is **knowledge** about the field (politics)
2. Use of specialized **Terminology** used in politics
3. Good command of both the **source** language and the **target** language

A verb **to leak** that (to let a substance or light in or out through an opening) something is referring to secret information and you make it known publicly. It's generally known among everyone you are leaking this information. It happens in politics but it can also happen perhaps in business, if a company has some secret information, they don't want the public to know about that information may be leaked by somebody inside. Generally speaking, leaking information may be criminal, but it's not something that I think many people want to happen because they want to believe that governments and businesses are acting appropriately but if somebody inside feels that this is wrong they may leak information. Another word that kind of relates to that is that if they decide not to leak information because it's illegal they may try to become a **whistleblower** and that's the next word I want to talk to you about because a whistleblower is a person that tries to expose a government for some wrongdoing. And what they do is that they would tell a person in authority that something is happening and this is wrong and oftentimes it's used in politics and it's talking about something in a government that is wrong and somebody becomes a whistleblower and in this case, there are channels that you can use so that it is legal that it is appropriate and somebody becomes a whistleblower. The next word that I have for you or words because it's a phrase to words and that is **Big Brother** and this is just an expression that's used to refer to a government that has complete control and they limit people's freedom even their freedom of thought.

This expression comes from George Orwell's amazing book 1984 and it's talking about you know this government that just has complete control over every aspect of a person's life nowadays I think it's used a little more informally when talking about a part of government and politics something that may be happening that you don't think is right you could refer to and say yeah you know Big Brother. Big Brother's watching you got to be careful I think there was even a TV show out there called Big Brother in which they just put these cameras up all over a home and people live there they had no privacy and it was like you know Big Brother was watching.

The fifth squad is a treacherous force working for the enemy inside the country.

When the fascist Franco surrounded Madrid from all four sides, the defense junta in the city moved to his side, and that force was called the fifth column (detachment).

cosmopolitanism - a form of education that considers the whole world as its homeland and rejects national customs and culture.

chauvinism - the promotion of national exclusivity, putting the interests of one nation against the interests of another nation.

tandem - political couple.

Translators working in a diplomatic environment are required to become highly educated and well-read people. They should not only be interested in politics but also be well versed in international affairs, and have a solid knowledge of the economy, sociology, and culture of the country in which they will work.

Literature

1. Beaugrande, Robert de. On the Concept of Sensitive Translation. Off Shoot, Vol1. 2003.
2. Bell, R.T. Translation and Translating: Theory and Practice. London: Longman. 1991.
3. Cabre, T. Terminology: Theory, Methods, and Applications. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1999.
4. Kress, Gunther. Linguistic Processes in Sociocultural Practice. Oxford: Oxford University Press. 1989
5. Lederer, M. Interpretive Model. Manchester: St.Jerome, 2003
6. Newmark, P. A Textbook of Translation. Hertfordshire: Prentice Hall. 1988
7. Nida, E. Toward a Science of Translation – with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. Leiden: Brill. 1964.
8. Munday, Jeremy. "Translating Ideology, A Textual Approach." The Translator 13 (2): 2007, p.195-217.

CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏNİN YARADICILIĞINDA FRAZEOLoji DİALEKTİZMLƏR

Fəridə HEYBƏTOVA

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun doktorantı

XÜLASƏ

Azərbaycanın dahi söz ustası, demokrat ədib C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığına nəzər yetirsək, bir sıra canlı, xalq-danışıq dili ifadələrinin geniş şəkildə işləndiyinin şahidi olarıq. Belə söz qruplarından biri dialektizmlərdir. Ədib məhəlli xarakterli xüsusiyyətlərdən bir sıra bədii və üslubi məqsədlər üçün yararlanmışdır. Müəllifin yaradıcılığında dialektizmlərin fonetik, leksik, semantik, frazeoloji, morfoloji, sintaktik dialektizmlər kimi növlərinə rast gəlinir.

Dramaturq bütün yaradıcılığı boyu sadə, koloritli xalq dilinə yaxından bağlı olduğu üçün danışıq dilinin, eləcə də dialekt və şivələrin ayrılmaz tərkib hissəsi olan frazeoloji söz birləşmələrindən məqsədəuyğun və uğurlu şəkildə bəhrələnmişdir.

C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığında istifadə edilmiş frazeoloji dialektizmləri mənə və struktur cəhətdən 4 qrupa ayırmaq olar: 1) Bir qisim frazeoloji vahidlər ədəbi dildə işlənməyən, yalnız dialekt səviyyəsində mövcud olan birləşmələrdir. Bu qrupa *düdük vermək*, *fotə getmək*, *“vec” vermək*, *şuriş düşmək*, *məzəmmətin ucundan yapışmaq*, *çəpik tutmaq*, *məşqə düşmək*, *qanına yerikləmək*, *üns tutmaq*, *girə vermək*, *çor qoymaq*, *güzəri düşmək*, *boğma çıxartmaq* və s. birləşmələri nümunə göstərmək olar. 2) İkinci qisim frazeoloji dialektizmlər ədəbi dil variantlarından müəyyən fonetik, leksik və ya morfoloji xüsusiyyətlərinə görə seçilən birləşmələrdir. Bura *özünü saxlaşdırmaq*, *təccüb qalmaq*, *dalı düşmək*, *küy düşmək*, *fürsəti fotə vermək*, *boynuna çəkmək*, *itmama yetirmək*, *ürəyi qurtıldamaq*, *əhvalına təgyir vermək*, *diqqət tutmaq* və s. frazeoloji vahidlər aid edilə bilər. 3) C.Məmmədquluzadənin əsərlərinin dilində bəzən leksik tərkibinə görə ədəbi dildəki frazeoloji vahid ilə eynilik təşkil edən, lakin ədəbi dildə olan birləşmədən fərqli leksik mənə ifadə edən frazeoloji birləşmələrə də rast gəlinir. Məs.: Ədəbi dilimizdə “dinləmək” mənəsini ifadə edən “qulaq asmaq” birləşməsi ədibin yaradıcılığında “əhəmiyyət vermək” mənəsində işlənmişdir: ...Hacı Heydər dəyirmanının yanında kəndə sarı bir dəstə atlı gəlirdi. Əli əvvəl buna *qulaq asmadı* və başladı budağın birini silkələməyə. “Fikir çəkmək” birləşməsi ədəbi dil və danışıq dilindəki “dərd çəkmək”, “kədərli olmaq” mənəsindən fərqli olaraq, “cəza vermək”, “öhdəsindən gəlmək” mənələrində işlənmişdir. Məs.: Mən özüm bunların yaxşıca haqqına *fikir çəkəram*. Mən bunları qəzəmətdə çürütməsəm, məndən əskik adam yoxdu. 4) Ədibin dilindəki frazeoloji dialektizmlərin bir hissəsi cümlə şəklindədir. Məs.: Zəhrabəyim: *Bala, qadan mənə gəlsin*, mən nə bilirəm ki, nə deyim?; Belə, a *qadavı alım*, deyirəm ki, axır nə vaxta kimi o qız evdə qalacaq?; *Keyfin şeş çəkdi* ha. Amma sən öləsən, bir qonaqlıq borcundur.; Aman günüdü, mən *çövür balovun başına*, mən içə bilmənəm.

C.Məmmədquluzadənin yaradıcılığında frazeoloji dialektizmlərin öyrənilməsi dil tarixi və dialektologiyanın tədqiqində müəyyən rol oynaya bilər.

Açar sözlər: dialektizm, Cəlil Məmmədquluzadə, frazeoloji birləşmə, frazeoloji dialektizm.

**PHRASEOLOGICAL DIALECTISMS IN THE WORKS OF JALIL
MAMMADGULUZADE**

ABSTRACT

If we look at the creativity of J.Mammadguluzade, the great master of word of Azerbaijan, democratical writer, we will witness abundance of a number of living, spoken language expressions. One of such word groups is dialectisms. The writer used local character traits for a number of artistic and stylistic purposes. In the author's work we encounter phonetic, lexical, semantic, phraseological, morphological, syntactic types of dialectisms.

The playwright purposefully and successfully benefited from phraseological word combinations, which constitute an integral part of the spoken language, as well as dialects and accents, as he was closely connected to the simple and colourful folk language throughout his creativity.

Phraseological dialectisms used in J.Mammadguluzade's creativity can be divided into 4 groups due to their meaning and structure: 1) Some phraseological units are not used in the literary language, but exist only at the dialect level. *Düdük vermək* (decoy), *fotə getmək* (die for nothing), *“vec” vermək* (ignore), *şuriş düşmək* (hustle), *məzəmmətin ucundan yapışmaq* (catch on the reproach), *çəpik tutmaq* (clap hands), *məşqə düşmək* (face problem), *qanına yerikləmək* (desire to kill), *üns tutmaq* (intercourse), *girə vermək* (betray), *çor qoymaq* (make bad), *güzəri düşmək* (accidentally come), *boğma çıxartmaq* (catch croup) and other combinations can be shown as an example to this group. 2) The second part of phraseological dialectisms are combinations that are distinguished from literary language variants by certain phonetic, lexical or morphological features. *Özünü saxlaşdırmaq* (to be self-contained), *təəccüb qalmaq* (to be surprised), *dalı düşmək* (fall behind), *küy düşmək* (spreading of a rumour), *fürsəti fotə vermək* (miss a chance), *boynuna çəkmək* (undertake), *itmama yetirmək* (complete), *ürəyi qırtıldamaq* (break the heart), *əhvalına təğyir vermək* (change mood), *diqqət tutmaq* (catch attention) and other phraseological units can be attributed here. (3) In the language of J.Mammadguluzadeh's works we can encounter phraseological units that are sometimes identical to the phraseological unit in the literary language due to their lexical composition, but convey a different lexical meaning than the combination in the literary language. For ex.: The combination "qulaq asmaq", which means "listen" in our literary language, is used in the meaning of "give importance" in the creative work of the writer: ...Hacı Heydər dəyirmanının yanında kəndə sarı bir dəstə atlı gəlirdi. Əli əvvəl buna *qulaq asmadı* və başladı budağın birini silkələməyə. The combination "Fikir çəkmək" is used in the meaning of "to punish", "to cope", in contrast to the meaning of "to suffer", "to be sad" in the literary language and spoken language. For ex.: Mən özüm bunların yaxşıca haqqına *fikir çəkərəm*. Mən bunları qəzəmətdə çürütməsəm, məndən əskik adam yoxdu. 4) A part of phraseological dialectisms in the language of the writer is in the form of a sentence. For ex.: Zəhrabəyim: Bala, *qadan mənə gəlsin*, mən nə bilirəm ki, nə deyim?; Belə, a *qadavı alım*, deyirəm ki, axır nə vaxta kimi o qız evdə qalacaq?; *Keyfin şeş çəkdi* ha. Amma sən öləsən, bir qonaqlıq borcundur.; Aman gündü, məni *çövür balovun başına*, mən içə bilmənəm.

The study of phraseological dialectisms in J.Mammadguluzade's creativity can play a certain role in the study of the history of language and dialectology.

Keywords: dialectism, Jalil Mammadguluzade, phraseological word combination, phraseological dialectism.

TEKSTİL SANATI VE HEYKEL İLİŞKİSİ

Ebru ARSLAN

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Ve Tasarım Anasanat Dalı Sanatta Yeterlik
ORCID: 0000-0002-4322-6339

S. Çiğdem KOÇAK

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil Ve Moda Tasarımı Bölümü
ORCID:0000-0001-5998-6394

ÖZET

Tekstil sanatı; geleneksel sanatlardan kopan ve sanatsal ifade biçimine dönüşen, birçok tekstil malzeme ve tekniklerinden yararlanılarak oluşturulmaktadır. Bu sanat, malzeme, teknik ve sanatsal görüntü açısından ön plana kavramsal yaklaşımı getirmektedir. Düşünsel, yaratıcı, özgün ve felsefi açımları olan plastik sanata ait öğelerin, giysinin yapısını oluşturması söz konusudur. Giysinin bedensiz kullanımı, onun bedenle ilişkilendirilen geleneksel kimliğini değiştirerek ona daha soyut bir kimlik kazandırmıştır. Giysinin içinde olması beklenen ama var olmayan bedenin bıraktığı boşluk, sanatçının o bedene ilişkin yansıtmak istediği duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde çarpıcı bir rol üstlenmiştir. Zamanla resim ve heykelin sanat alanı içindeki egemenliğinin zayıfladığı ve kavramsal sanat, enstalasyon gibi kavramların öne çıktığı çağdaş sanatta tasarlanan giysiler, sanatın bir parçası olarak yer almaya başlamıştır. Fikir üretmeyi ve fikri görünür kılmayı amaçlayan kavramsal sanatın başlangıcı Dadaizm temsilcilerinden Marcel Duchamp'a dayanmaktadır. Kavramsal sanat 1960'da Sol LeWitt tarafından dünyaya tanıtılmıştır. Bu sanatçıları Andy Warhol, Joseph Kosuth, Yoko Ono gibi sanatçılar takip etmiştir. Günümüz tekstil sanatçıları deneyim kazandıkça eserlerin boyutlarında farklılıklar oluşturarak, heykelsi çalışmalar ortaya koymaya başlamışlardır. Antik dönem heykel sanatında ise kumaş, figürün etkisini kuvvetlendirmekte veya giysi haline gelerek figürün tamamında kullanılmaktadır. Bu çalışmada, çağdaş sanatta önemli bir yeri olan tekstil sanatının, heykel sanatı ile yakın ilişkisi irdelenmektedir. Literatür taramasına dayanan tarama modeli benimsenmiştir. Bulgularda, heykel sanatında tekstil tekniklerinin ve malzemelerinin kullanımı ile ortaya çıkan eserler ve sanatçılar incelenmiştir. Tekstil sanatında kullanılan lif, dokuma, örme ve keçe yüzey çalışmaları ile oluşturulan üç boyutlu tekstil heykelleri örneklendirilmiştir. Plastik sanata ait öğeler, tekstil yüzeyleri ve bu yüzeyleri oluşturan lif ve heykel ilişkisini yakınlaştırmıştır. Farklı malzemeler ile sınırlarını genişleten heykel sanatçıları için tekstil malzemeleri insan doğasına yakın ve plastik özellikleri sayesinde heykelsi çalışmalarda yaratıcı malzemelerdir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, tekstil, heykel, giysi

RELATIONSHIP OF TEXTILE ART AND SCULPTURE

ABSTRACT

Textile art is created by utilizing many textile materials and techniques that break away from traditional arts and transform into a form of artistic expression. This art brings a conceptual approach to the forefront in terms of material, technique and artistic image. The elements of plastic art with intellectual, creative, original and philosophical expansions form the structure of the garment.

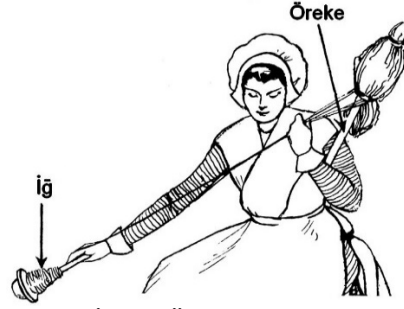

The disembodied use of clothing has changed its traditional identity associated with the body and given it a more abstract identity. The void left by the body, which is expected to be inside the garment but does not exist, has assumed a striking role in expressing the feelings and thoughts that the artist wants to reflect about that body. Over time, in contemporary art, where the dominance of painting and sculpture in the field of art has weakened and concepts such as conceptual art and installation have come to the fore, the designed garments have started to take place as a part of art. The beginning of conceptual art, which aims to generate ideas and make them visible, dates back to Marcel Duchamp, one of the representatives of Dadaism. Conceptual art was introduced to the world by Sol LeWitt in 1960. These artists were followed by Andy Warhol, Joseph Kosuth and Yoko Ono. As today's textile artists gain experience, they have started to create sculptural works by creating differences in the dimensions of the works. In the ancient sculpture art, the fabric strengthens the effect of the figure or becomes a garment and is used throughout the figure. In this study, the close relationship of textile art, which has an important place in contemporary art, with the art of sculpture is examined. A survey model based on literature review was adopted. In the findings, the works and artists that emerged with the use of textile techniques and materials in sculpture art were examined. Three-dimensional textile sculptures created with fiber, weaving, knitting and felt surface works used in textile art are exemplified. Elements of plastic art have brought the relationship between textile surfaces and the fiber and sculpture that form these surfaces closer. For sculpture artists who expand their boundaries with different materials, textile materials are close to human nature and creative materials in sculptural works thanks to their plastic properties.

Keywords: Contemporary art, textile, sculpture, garment

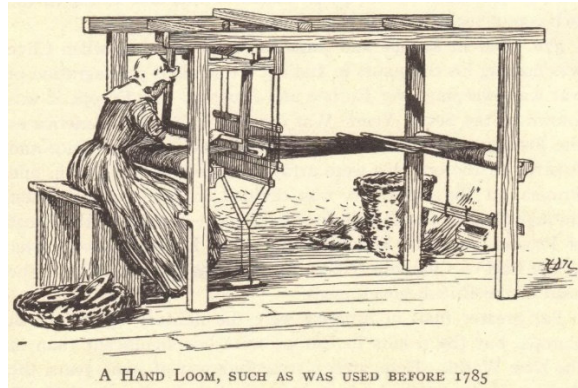
GİRİŞ

Abraham Maslow 1940'lı yıllarda geliştirdiği "ihtiyaçlar hiyerarşisi" teorisinde "fiziksel ihtiyaçları" en temel ihtiyaçlar olarak gösterir. İnsanın karnını doyurması, susuzluğunu gidermesi, giyinmesi ve barınması bu temel ihtiyaçlar kategorisinde yer almaktadır. Giyinme gereksiniminde elyaf temel bir öneme sahiptir. Örne, dokuma, keçe yüzeylerin keşfinden bu yana insanlar çeşitli giyim malzemeleri üretilmiş ve kullanmışlardır. Yünden üretilen keçeler, elyafın keçeleşme özelliği kullanılarak doğrudan elyaftan üretilirler ve tarihin ilk tekstil ürünü sayılırlar (Akça Tokatlı ve Gür, 2012: 93). Dokuma ve örme gibi diğer tekstil üretim yöntemleri ise eğirme, bükme, iplik yapma gibi hazırlık işlemlerine ihtiyaç duyduğu için belirli bir teknolojinin geliştirilmesini beklemiştir. Liflerin işlenme ilkeleri tarih boyunca pek fazla değişmemekle birlikte bu işlem için kullanılan alet ve mekanizmalar değişiklik göstermiştir. İplik üretiminde ilk olarak; iğ, öreke gibi manuel aletler kullanılırken kumaş dokumada yine el becerisine ihtiyaç duyulan el dokuma tezgâhlarından yararlanılmıştır. Eğirme işlemi insanlık tarihinin büyük bir kısmında bu tür basit alet ve makineler yardımıyla yapılırken buhar makinesinin icat edilmesiyle başlayan süreçte dokuma fabrikaları ortaya çıkmış ve tekstil endüstrisi hakimiyetini ilan etmiştir. 17. yüzyıl ve öncesinde atölye ve evlerde yapılan dokuma tezgâhlarındaki çalışmaların yerine 18. yüzyılda endüstrileşme ve makineleşmenin hız kazandığı üretimler ön plana çıkmıştır (Gürcan Akbaş ve İmre, 2019: 103). 18. yüzyılın ikinci yarısında Birleşik Krallık'ta ortaya çıkan Sanayi Devrimi, gelişen makineleşme süreci ile birlikte erken dönemlerinden itibaren tekstil üretimi üzerinde önemli derecede etkili olmuştur (Er Bıyıklı ve Saatçioğlu, 2021: 15).

Resim 1: İğ ve Öreke Kullanan Kadın

Kaynak: <https://www.topragizbiz.com/blog/egirmen-kirmen-ig-oreke-ve-agirsak-nedir-599>

Resim 2: 1785 Öncesi Kullanılan El Dokuma Tezgâhı

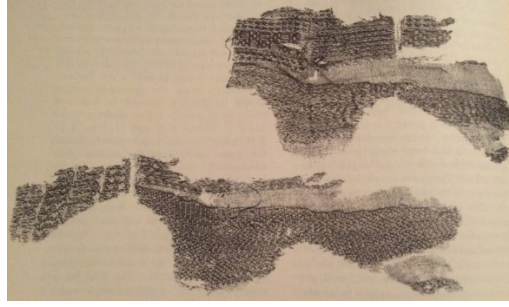
Kaynak: <https://tr.pinterest.com/pin/51158145752394911/>

Tekstil endüstrisinin tarihsel gelişimi en kısa bu şekilde özetlenebilirken ilk tekstil lifinin ne zaman keşfedildiği ve nasıl kullanıldığı tam olarak bilinmemektedir; bununla birlikte insan ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda insanlık tarihiyle yaşıt olduğu söylenebilir (Gürcan Akbaş ve İmre, 2019: 102). Arkeolojik kazılarda elde edilen tekstil malzemeleri, toprak altında geçen süre nedeniyle mekanik veya kimyasal olarak bozulmuş olduklarından sınırlı bilgi verebilmektedirler. Buna rağmen kazılarda belli ölçülerde korunabilmiş tekstil lifleri keşfedilebilmiştir. Bu parçalar liflerin özelliklerine ve dolayısıyla ait olduğu dönemin teknik özellikleri, zanaat türleri, malzemeye erişim biçimleri ve diğer temel unsurların tespit edilmesinde rol oynamaktadırlar. Bu nedenle arkeolojik tekstiller ve diğer elyaf ürünler üzerine yapılan çalışmalar kültür araştırmalarında da eşsiz bir yere sahiptir (Good, 2001, s.213-219).

Resim 3: Irak'ta bulunan ve M.Ö. 7000'lere tarihlenen kil üzerinde düz bir dokuma kesiti

Kaynak: <https://richlyadorned.wordpress.com/2017/01/15/woven-and-twined-textiles-in-prehistoric-europe/>

Resim 4: İsviçre’de İrgenhausen’de bulunan burakarlı keten dokuma- Neolitik Dönem
Kaynak: <https://richlyadorned.wordpress.com/2017/01/15/woven-and-twined-textiles-in-prehistoric-europe/>

Sanayi Devrimi sonrası bir tekstil tasarımcısı olan William Morris öncülüğünde Arts and Crafts Hareketi ortaya çıkmış ve tekstil tasarımı süreçlerine farklı bir bakış getirmiştir. Sanayi Devriminin etkilerinden ve Art and Crafts Hareketinin bakış açılarından yararlanan Dokuma Atölyesi ise 1919’da kurulan Bauhaus Sanat ve Tasarım Okulu bünyesinde tekstil tasarımına büyük katkılar yapılmıştır. Özellikle mevcut atölyede çalışan öğrenci ve akademisyenler, dokuma tasarımı alanında belirtilen dönem için çok önemli görülen ve endüstriyel anlamda değer taşıyan dokuma kumaş tasarımı örneklerini yansıtmışlardır (Er Bıyıklı ve Saatçioğlu, 2021: 15). Bauhaus’un önemli isimlerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında ülkelerinden göç etmesiyle ABD, dokuma kavramından lif sanatına geçişin esas merkezi olmaya başlamıştır. Lif Sanatı terimi, 1. Dünya savaşı sonrası A.B.D’ de adını duyurarak tekstil sanatındaki yeni bir eğilimi karakterize etmiştir. Bauhaus kökenli sanatçılar Avrupa ve Amerika’da 1950’lerden itibaren yeni bir sanat dalının öncüleri olurken, tekstilin sanatsal potansiyeli de etkin bir ifade aracı olarak plastik sanatlar dünyasında yer almaya başlamıştır. 1962’de düzenlenen Birinci Lozan Tapestry Bienali, lif sanatçılarına tanınırlık kazandırmıştır (Arabalı Koşar, 2016: 4, 18) Lif Sanatının Lozan Bienali’ndeki tekstil sanatçıları olan; O. Amaral, M. Abakonowitch, J. Owdzka, W. Sandley, J. Lurcat. M. Cuttoli tekstil sanatına farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. Bu sanatçılar dokuma resim sanatına (tapestry) ait gelenekten uzaklaşmış öncü eserleriyle, yeni malzeme kullanımları, tezgâhı aşan teknikleri ve bireysel ifadeleri tekstil sanatına getirilen farklılıkları yansıtmıştır. Lif sanatı olarak ilk kez Biennalles Internationales de la Tapissanne, İsviçre’de görülmüştür. Dokuma sanatı, tekstil sanatı, lif sanatı aslında tarihsel akışı göstermektedir. İlk olarak geleneksel sanatlardan kopan ve sonra sanatsal ifade biçimine dönüşen dokuma sanatı, el sanatlarının daha üstüne çıkmış ve diğer tekstil tekniklerinden yararlanılarak oluşturulan kumaş tasarımlarının kullanılmasıyla da tekstil sanatı olarak karşımıza çıkmıştır. Böylece teknik ve sanatsal görüntüsü açısından ön planda kavramsal yaklaşımı getiren lif sanatı ortaya çıkmıştır (URL- 1).

Heykel Türkçe sözlükte, “Taş, tunç, bakır, kil, alçı vb. maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontu, statü” olarak tanımlanmaktadır. Yunan, Roma, Mısır vb. gibi diğer birçok antik çağ uygarlıklarında, Rönesans, Barok gibi dönemler ve günümüze kadar gelen süreçlerde heykel sanatının birçok yetkin örnekleri ortaya koyulmuştur. Günümüzde çağdaş heykel sanatı içerisinde birçok farklı malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar klasik anlamda taş, kil, metal olmakla birlikte ahşap, tekstil, cam, seramik, kağıt, sentetik malzemeler ayrıca geri dönüşüm malzemeleri, teknolojik parçalar ve hatta et, deri, gibi sıra dışı malzemeler bile kullanılmaktadır. Plastik sanata ait düşünsel, yaratıcı, özgün, felsefi öğeler heykel ve tekstil sanatında bulunan ortak özelliklerdir (Bayburtlu, 2020: 71).

Bu çalışmada, çağdaş sanatta önemli bir yeri olan tekstil sanatının heykel sanatı ile yakın ilişkisi irdelenmektedir. Tekstil ve heykel sanatı arasında güçlü bağlar kurabilen örnek sanatçılar incelenmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Yeryüzündeki en ilkel kabilelerden en modern toplumlara kadar insanın olduğu her yerde giyinme var olmuştur. İlkel kabileler arasında sadece cinsel organlarını örterek yarı çıplak olarak yaşayanlar bulunur ancak yine de tamamen çıplak insan gruplarına rastlamak söz konusu değildir (Bayburtlu, 2015: 45). Giysi, kişiyi iklim koşulları ve diğer doğal tehditlerden korumanın yanında sosyal, kültürel, ekonomik, psikolojik ve estetik anlamlar da taşır. Aynı zamanda giysinin, duyuşsal ve düşünsel deneyimlerimizin ve yansıtmak istediğimiz yaşantılarımızın bir dışavurumu olarak sembolik önemi de vardır (Günay, 2012: 51). Giysi, kimliğimizin de bir parçasıdır. Başlangıcından bugüne tarihsel süreç içerisinde birikimler ve deneyimler sonucu ortaya çıkarak kültürel devamlılığı sağlayan önemli bir tarihsel değer olarak görülmektedir. Başlangıçta vücudu koruma amacıyla ortaya çıkan giysilere zamanla çeşitli anlamlarda yüklenmiştir. Bu giysiler zamanla kültürel değer ve inanç biçimleriyle şekillenerek farklı toplumlarda renk, biçim, kullanım usulleri ve giyinme üslubuyla çeşitlilik arz ederek karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Sanat tarihine baktığımızda insan figürünün yer aldığı eserlerde kumaş formuna yer verildiği görülmektedir. Heykel sanatında kumaş formu, kimi zaman nü figürün etkisini kuvvetlendirmek için bölgesel olarak kimi zaman da giysi haline gelerek figürün tamamında kullanılmıştır. Arkaik dönemde Samos'daki (Sisam Adası) atölyelerde oluşturulan batı Anadolu'yu ve Attika'yı (Atina ve çevresini kapsayan tarihi bölge) etkileyen yeni giysi denemeleri kadın heykellerinde köklü bir değişime yol açmıştır. Giysilerin modelleri, kumaşların dokuları ayırt edilir hale gelmiştir (Aybek, Tuna, Atıcı. 2009: 7). Antik Yunan heykel sanatında Arkaik Dönemin kadın tasvirlerine **Kore** denir. Kore, tamamen giyiniktir. Bu kadın heykelleri Khiton ve Peplos denilen geleneksel giysileri ile tasvir edilirler. Khiton, ipek veya keten gibi hafif kumaşlardan yapılırdı. İki parça dikdörtgenin birbirine dikilmesiyle oluşurdu ve omuzlardaki dikiş yerlerine düğme ya da broş takılırdı. Giysinin boyu, giyen kişinin sosyal statüsüne bağlı olup dizinden bileğe kadar çeşitli boylarda yapılırdı. Peplos, genellikle kişiye özel olarak yünden ya da unvanına göre keten veya ipekten dokunurdu. **Peplos**, dikdörtgen biçiminde, 2-3 metre genişliğinde ve genellikle giyen kişinin boyundan 50-60 cm. daha uzun olurdu. İlk olarak kumaş, tepeden ikiye katlanır ve yaklaşık 45 cm.'lik bir kumaş aşağı sarkıtılırdı. Tokalarla veya ilikli iğneye benzer çıtçitlarla elbise omuzlarda sabitlenir ve bir çeşit pelerin veya üst bluz benzeri bir giysi oluşturulurdu (URL- 2).

Resim 5'da "Heykel khiton ve hymation ile tasvir edilmiştir. İnce elbise kumaşı altında, gövdeye ait anatomik ayrıntılar net olarak görülebilmektedir. Omuzdan itibaren düz olarak uzatılarak gövdeye yapıştırılmış sağ kol ve el, sağ baldır üzerinde khiton kumaşından bir tutam kavramış ve yukarı doğru çekmiştir. Bu hareketle kumaş gövdenin alt bölümünde gerginleşmiş ve bacaklar belirginleşmiştir. İki bacağın ortasından elbiseye ait kumaş kitlesi sarkar. Gövdeyi örten hymationun kumaş hareketleri ince, paralel dikey hatlar şeklinde gösterilmiştir. Hymation arkada kalçayı açıkta bırakarak bel üzerinden iki yana ayrılmıştır. Bu noktada khitona ait kemer de görülmektedir. Üstte ise üzerine, açık olarak salınmış saçlar yerleştirilmiştir. Küçük dörtgen kareler halinde düzenlenen saçlar ok uçları şeklinde sonlanmıştır. Sol kol ve el dirsekten bükülerek her iki göğüs üzerine yerleştirilmiştir" (Aybek, Tuna, Atıcı. 2009: 19).

Resim 5: “Kore” Adı Verilen Arkaik Dönem Kadın Tasviri

Kaynak: <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10074,izmir-heykel-katalogu.pdf?0>

Resim 6’da Geç Helenistik döneme ait Aphrodite heykeli ayakta ve giyinik pozisyonundadır. Khiton ve Hymation ile şekillendirilmiş figürde hymation kalçaya kadar sıyrılmış ve diz kapağından bükülen sol bacak üzerinde bir kitle oluşturmuştur. Sabit duran sağ bacağı boyunca kaideye kadar uzanır. Sağ kol üzerinde dirseğe kadar düğmeler ile tutturulmuş khiton, göğüslerin altından kordon yardımıyla büzdürülmüştür. Khiton ve hymation arasındaki kumaş kalınlık farkları heykelde net bir şekilde görülmektedir (Aybek, Tuna, Atıcı. 2009: 28).

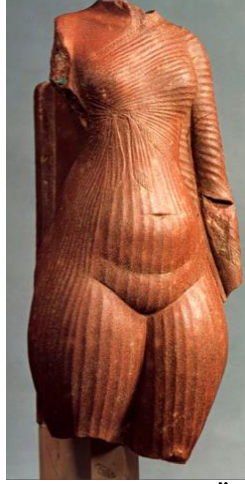

Resim:6 Geç Helenistik Dönem “Aphrodite” Heykeli

Kaynak: file:///C:/Users/lenovo/Downloads/izmir_tarih_ve_sanat_muzesi_heykel_katal.pdf

Resim 7’de Antik Mısır’da Mısır Amarna döneminde vücutların abartılı şekilde stilize edildiği ve neredeyse natüralist tarzda biçimlendirildiği gözlenir. Heykelin drapeleri çizgiseldir ve vücut formlarını ortaya çıkarır (Atıl, 2013: 28).

Resim 7: “Prenses Amarna” Heykeli, M.Ö 1352-1336, Louvre, Paris

Kaynak: Atıl Çakır, A. (2013). 20. Yüzyıla kadar heykelde drape. *Süleyman Demirel Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E*, 6(12), 25-39.

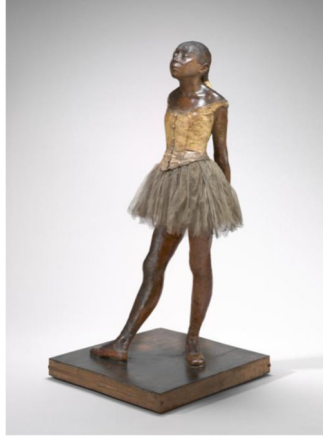
Resim 8’de Roma heykeline baktığımızda vücut güzelliğini gösterme çabası ve kumaş dökümlerinde yumuşaklık yoktur. Vücudu örten, dairesel kesimli, bol kıvrımlı giysiler gözlenir. Bu giysilere Toga adı verilir (Atıl, 2013: 31). Toga sadece Roma vatandaşları tarafından giyilebilen bir elbisedir. Renkler ile statü durumu belirtilmektedir. Ayağa giyilen botlar ve elde taşınan ikonografik unsurlarla heykelleri dikilen şahısların statü durumları vurgulanmaktadır. Roma vatandaşlığının karakteristik bir işareti olan toganın düz kenarı arka taraftan sol omuz üstüne yerleştirilir, uzunluğunun üçte biri kadarıyla sol kolla tutulacak biçimde togayı giyenin önüne sarkmasına özen gösterilirdi. Sonrasında toganın düz kenarının sırt tarafında kalan bölümü yukarı gelecek, yuvarlak bölümü sağ bacağa kadar incek biçimde sırta dolanır, sağ kol altından geçirilip yine sol omuz üstünden geri atılır ve oradan aşağı sarkıtılarak giyimi gerçekleştirilirdi (Ersun, 2019: 19).

Resim 8: Togonalı Erkek Heykeli

Kaynak: Ersun, D. (2019). Anadolu kökenli heykeltıraşlık eserleri üzerinde görülen himation ve toga giysileri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, (6), 17-39.

Tekstil ürünlerinin heykelerde kullanımına ise sanatçı Edgar Degas eserlerinde rastlanır. Resim 9’da görülen Degas’ın 1878-1881 tarihli “14 Yaşında Küçük Dansçı Kız” heykelinde geleneksel heykel malzemeleriyle yansıtılan kumaş ve giysi formları da yer almaktadır. Balmumundan yapılan bu figürün giydiği müslin kumaştan etek artık bizzat malzemenin kendisidir ve yeni bir ifade şekli önermektedir. Bu tavır modern çağda ortaya çıkacak olan malzeme olanaklarının ve çeşitliliğinin habercisi sayılmaktadır. (Atıl, 2013: 35).

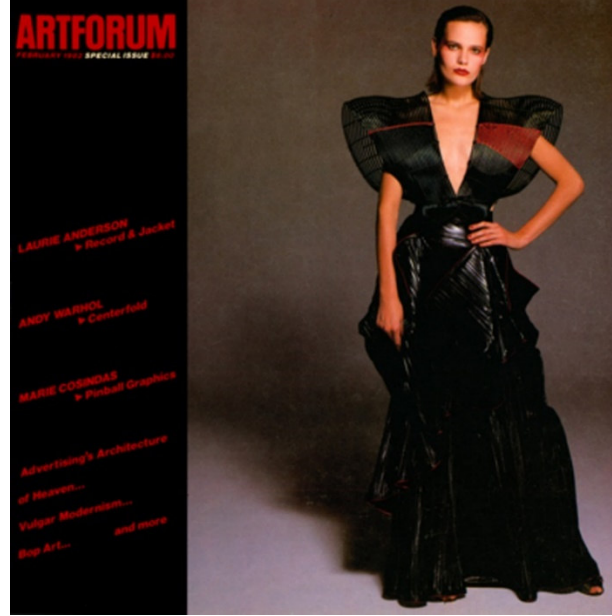

Resim 9: Edgar Degas, “14 Yaşında Küçük Dansçı Kız” (1878-1881)

Kaynak: <https://www.arthipo.com/artblog/unlu-ressamlarin-hayat-hikayeleri/edgar-degas.html>

Bauhaus okulu ve Art & Craft hareketi ile tekstilin sanatsal karakterinin öne çıkması tekstili farklı bir kimliğe kavuşturmuştur. Tekstil ve sanat arasındaki birlikteliğin gelişimi, yeni bir vücut bilinci yaratır. Tekstil ürünlerine insan formunu vurgulamak üzere vücut çevresindeki boşluğu tanımlayan sert giysiler, malzemeler işlenir. Böylelikle, insan vücudundan esinlenilerek ikinci bir deri stilize edilmiş olur. ‘İkinci deri’ giyimi insan formunun yeni temsillerini keşfeden heykelsi şekillerin de yaratılmasına yardımcı olur (Kibar, 2013:103). Giysiler; çok yüzeyli, ışık ve gölge değerlerini iç-bükey, dış-bükey olarak yansıtan, kullanılan malzemenin türüne göre çeşitli doku özellikleri gösteren, renk ve resimsel etkiler taşıyabilen, devinimsel yapılardır. Bu bağlamda çeşitli ifade biçimlerini taşıyan giysiyi; güçlü, farklı, deneyimsel bir takım etkilerle oluşturulmuş bir objeyi insanın kendi bedeninin bir tür devamı olarak görme istemi, şeklinde düşünmek mümkündür. Burada düşünsel, güzel, yaratıcı, özgün ya da felsefi açılımları olan plastik sanata ait öğelerin giysinin yapısını oluşturması veya bu yapıya eklenerek canlı bedene tutunması söz konusudur. Giysinin diğer objelerden ayrılan en önemli özelliği onun canlı bir yapıya eklenmek için yapılmış olmasıdır (Haylamaz, Ayranpınar 2018:31). 1990’lar ise giysinin insan bedeninden soyutlanarak kullanılan sanat nesnesi olarak baştan yaratılmasına sahne oldu. Giysinin bedensiz kullanımı, onun bedenle ilişkilendirilen geleneksel kimliğini değiştirerek ona daha soyut bir kimlik kazandı ve toplumsal kimlik, toplumsal cinsiyet gibi diğer kavramları dile getirmeye uygun bir nesne haline getirdi. Giysinin içinde olması beklenen ama var olmayan bedenin bıraktığı boşluk, sanatçının o bedene ilişkin yansıtmak istediği duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde çarpıcı bir rol üstlendi. 1982’de Artforum isimli sanat dergisinin kapağında Japon moda tasarımcısı İssey Miyake ile bambu sanatçısı Koshige Shochikudo’nun ortak çalışması olan ve el işçiliği, moda ve heykeli bir arada barındıran tasarımın yer almasıyla sanat ve giysi tasarımının ilişkisi farklı bir boyut kazandı (Resim:10).

Resim ve heykelin sanat alanı içindeki egemenliğinin zayıfladığı ve kavramsal sanat, enstalasyon gibi kavramların öne çıktığı bu dönemde tasarlanan giysiler sanatın bir parçası olarak yer almaya başlamıştı. Bunun devamında da giysi tasarımları giysi sanatı ismiyle kendi başına sanat arenasında var olmaya başladı. Böylece giysi tasarımcıları ve haute couture yapanlar sanat nesnesi olarak tasarımlarını sergileme imkânı bulurken sanatçılar da giysi tasarımı yoluyla veya malzeme olarak giysiyi kullanarak kendilerine hem sanat hem de moda dünyasında yer açtılar (Günay, 2012: 53).

Resim 10: Heykelsi Giysi, Artforum Dergi Kapağı, İssey Miyake-Koshige Shochikudo,1982
Kaynak: <https://www.artforum.com/print/archive/20/31716>

Geleneksel modern giysi formunda heykeller üreten Key Sook Geum; Resim 11'deki *Reminiscence in Ice (karda Anımsama)* adlı eserini sedef, mercan, kehribar ve kristal boncuklarla tel ağları örerek çalışır. Giysilerin, insanların yaşamları, düşünceleri, estetik ve felsefeleri hakkında birçok hikaye anlattıklarını vurgular (Haylanmaz ve Ayrancılar, 2019: 485).

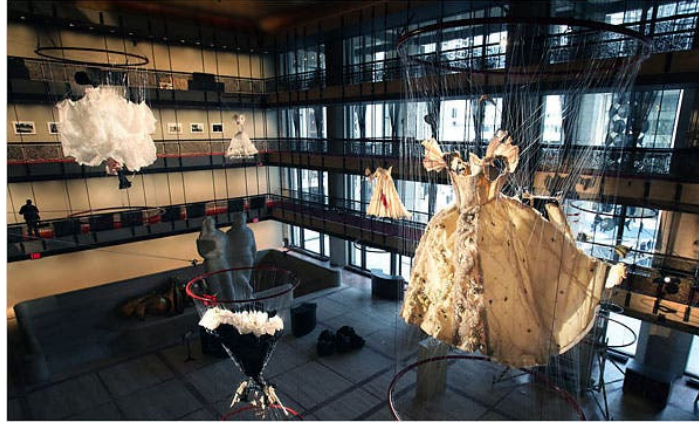

Resim 11: Key Sook Geum, “*Reminiscence in Ice*”, Callan Contemporary 2019
Kaynak: <https://www.artsy.net/artwork/keysook-geum-remembrance-in-ice>

Resim 12’de sanatçı E. V. Day ve Beverly Bhverly Semmens giysilerden heykeller ve heykele özgü mekanlar yaratmışlardır. Day’ın “Bombshell” isimli çalışması patlayan beyaz bir giysi görünümündedir. Güçlü hareket duygusu, biçimlerin büyükten küçüğe çeşitli oranlarda tekrarı, geniş yüzeylere karşın git gide küçülen yüzeyler, hareketli ışık gölge değerleri kullanılmıştır (Huntürk, O. 2011: 392).

Resim 12: E.V.Day, Bombshell, Whitney Museum of American Art, New York, 2000
Kaynak: <https://www.evdaystudio.com/exhibitions/exploding-couture>

Resim 13: E. V. Day'in New York Operası Deposundaki Eski Kostümlerden Yaptığı Heykeller

Kaynak: <https://www.evdaystudio.com/exhibitions/exploding-couture>

Resim 13'de E. V. Day'in New York operası deposundaki eski kostümlerden yaptığı heykeller operanın halka sunduğu oyunları ölümsüzleştirmiştir.

Resim 14: Beverly Semmes, London, 2006

Kaynak: <https://www.invaluable.com/auction-lot/c-beverly-semmes-b-1958-739-c-afmsey0g>

Beverly Semmens'in Resim 14'daki çalışmasında heykelsi ceketleri, adeta iki insanın duruş biçimi ile vücut dilini anlatmaktadır.

TEKSTİL LİFİ, YÜZEYİ VE HEYKEL İLİŞKİSİ

Tekstil, uzun dönemler sadece kadınların uğraşı olarak görülmüş dekoratif sanatlarla ya da el sanatlarıyla aynı kategoride değerlendirilmiştir ancak özellikle 1960'lardan sonra sanat dalı içinde yer alan lif sanatına evrilmiştir.

Sanatçılar, bu sürece kadar tekstilin yeni bir sanat formu olarak kabul edilmesi için mücadeleler vermişlerdir. Lif sanatı; farklı tekstil teknikleri kullanılarak, malzemeye, renge bağlı kalmadan herhangi bir teknik ile oluşturulmuş sanatsal çalışmalardır (Sakalauskaite, J, 2012:36). Lifli malzemeleri kullanan, yaratıcı ve deneysel bir tavra sahip olan lif sanatı, birçok sanat ve tasarım akımının, okulun, kuramın, geleneksel değerlerin ve tekniklerin üzerine kurulmuştur. 20. yüzyılın başında ortaya çıkan ve her şeyin sanat olabileceği görüşünü savunarak sanat yapıtı tanımını değiştiren avangard akımların, farklı disiplinleri bir araya getirmeye başlaması, sanatta yeni bir dönemin başlangıcına işaret etmiştir. Lif sanatı geleneksel olanların yanında modern teknikleri de kullanmaktadır. Dokuma, keçeleştirme, örme ve dikiş gibi geleneksel üretim teknikleriyle beraber transfer ve dijital baskı gibi modern tekniklerin kullanımı da yaygındır. Aynı zamanda lif sanatında malzeme olanakları da çeşitlendirilmektedir. Günümüzde kavram ve ifade biçimlerinin değişmesiyle dekoratif sanatlar bünyesindeki kişiler ile plastik sanatlar alanında yer alan sanatçılar arasında bir etkileşim ve alışveriş görölmeye başlamıştır. Lif sanatçıları, başlangıçta yüzey tasarımı ve dekoratif yapılar oluşturmuş, dokuma tezgahlarının sunduğu hacimsiz ve hareketsiz yüzeyler üzerinde çalışmıştır. Bu sanatçılar, deneyim kazandıkça eserlerin boyutlarında farklılıklar oluşturarak heykelsi çalışmalar ortaya koymaya başlamışlardır. (Özpinar, 2019: 24). Heykelsi lif sanatına katkı yapan Lenore Tawney, Abakonowicz, Sheila Hicks gibi sanatçılar ve bu sanata yaptıkları katkıları örnekleyebiliriz.

Lenore Tawney ; (1907 - 2007)

Tawney, lif sanatının gelişiminde etkili bir figür haline gelen çizimleri, kişisel kolajları ve heykelsi asanblajlarıyla tanınan Amerikalı bir sanatçıdır. 1954'de Lenore Tawney heykel sanatından vazgeçerek dokumaya yöneldi. 1950'lerin sonlarında Tawney çalışmalarında uzayda yüzer gibi görünen bir resim etkisi yaratmak istiyordu ve bunun için dokumalarında tül, renkli iplikler kullandı. Gelenekseli deneysellik ile birleştirerek alışılmadık dokuma yöntemleri geliştirdi. Zamanla Tawney, “dokuma formlar” dediği eserlerini yaratmaya başladı. Bu totem benzeri heykelsi dokumalar, geleneksel duvar halılarının dikdörtgen biçimini terk ederek artık duvara değil tavana asıldı. Bazen bu parçalara tüy, deniz kabuğu gibi nesnelere de katmıştır. Resim 15'de Tawney'in “Bulut Serisi” isimli mavi ip ve beyaz kartonla yapılmış eserini görmekteyiz (URL-3).

Resim 15: Lenore Tawney, Smithsonian American Art Museum, Bulut serisi, mavi ipli beyaz karton, 1977

Kaynak: <https://americanart.si.edu/artwork/cloud-series-36466>

Magdalena Abakanowicz

1930 Varşova doğumlu Polonyalı sanatçı Magdalena Abakanowicz heykel ve lif sanatçısıdır. Abakanowicz Varşova Sanat Akademisi'nde öğrenim görmüştür. Mezun olduktan sonra bir ipek fabrikasında kravat tasarımcısı olarak çalışmıştır. Daha sonra dokuma öğrenmek için akademiye dönmeye karar verir. Ancak sonrasında bu eğitimi tamamlamadan okuldan ayrılır ve kendi kendine çalışmaya başlar. Geleneksel dokuma yöntemlerini kendince yorumlayan Abakanowicz, sanatsal dokuma çalışmaları ile uluslararası tanınırlık kazanır. Dokumayı yüzey çalışmalarından sonra üç boyutlu çalışmalarında da kullanmıştır. Sanatçı dokuma tekniklerini kullanarak figüratif ve soyutlamaya dayanan bir anlayışla gerçekleştirdiği heykellerinde ip, çuval bezi, reçine, gazlı bez, ağaç lifleri gibi heykel için yumuşak özelliğe sahip malzemelerin yanı sıra özellikle büyük boyutlarda gerçekleştirdiği dış mekan yerleştirmelerinde bronz, alüminyum, çelik, ahşap ve beton gibi malzemeleri de kullandığı görülmektedir (Bilir, A. tarihsiz: 174-17). Abakanowicz, lifleri gezegenimizdeki organik dünyayı inşa eden çevremizin en büyük gizemi olarak görür. Lifleri işlerken, gizemi işler. Abakanowicz'e göre yaşayan tüm organizmalar liften oluşmaktadır. İnsanoğlunun sınırları, genetik kodları, damarları ve kasları liften ibarettir (Gürler, 2016: 112). Sanatçı Abakanowicz, resim 16'da yıpranmış bir dış görünümü tasvir etmek için çuval bezi ile heykel çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmada amaç savaş kurbanlarının savunmasızlığını anlatmaktır.

Resim 16: Magdalena Abakanowicz, *Plaster Body 5*, 1987

Kaynak: <https://nmwa.org/blog/artist-spotlight/5-fast-facts-magdalena-abakanowicz/>

Resim 17: Magdalena Abakanowicz, *Abakan Red, Art and the Feminist Revolution* Exhibition; Sisal Dokuma Heykel; Collection of the Museum Bellerive, Zurich, 1969.

Kaynak: <https://nmwa.org/blog/artist-spotlight/5-fast-facts-magdalena-abakanowicz/>

Resim 17'de ise sanatçı işlevsel olmayan giyime atıfta bulunmaktadır ve aynı zamanda doğayı çağrıştırmak istemektedir.

Sheila Hicks

Sheila Hicks Hastings, Nebraska'da doğdu. Kendine özgü renkleri, doğal malzemeleri ve kişisel anlatıları bir araya getiren yenilikçi heykelsi tekstil çalışmalarıyla tanınmaktadır. 1950'lerin sonlarında Yale Üniversitesi'nde çalışmalar yapmış ve Josef Albers'in öğretileri aracılığıyla Bauhaus'un mirasını benimsemiştir. Güzel sanatlar, tasarım ve dekorasyon arasında özgürce hareket ederek farklı eserler meydana getirmiştir. Bir renk teorisyeni ve sanatçı olan Albers'in ve büyük Meksikalı mimar Luis Barragan'ın etkisi altında kalmış ve çalışmalarını geliştirmiştir.

1960'ların ikinci yarısında, kendisini yoğun bir şekilde tekstil işine adanarak "yumuşak heykeller" tasarlamıştır. Eserlerinde, çağdaş antiform ve post-minimalist çalışmalar onun çizgisini yansıtmaktadır (Resim 18) (URL- 4).

Resim 18: Yumuşak Heykeller, Sheila Hicks, Photo by Cristobal Zanartu, 12/2015

Kaynak: https://blogs.ed.ac.uk/s2085710_textiles-2c-materials-and-structure-2020-2021sem1/2020/10/11/textile-artist-research/

“Tekstil liflerinden ya da ipliklerden, dokuma, örme veya çeşitli tekniklerle elde edilen ürünlere tekstil yüzeyleri denir. Tekstil yüzeyleri, ipliklerden, liflerden ya da ipliklerle liflerin bir arada kullanılmasından elde edilir” (URL: 5). Tekstil yüzeyleri ikiye ayrılır. İpliklerden elde edilen tekstil yüzeyleri; dokuma, örme, kolon dokuma, dantellerdir. Liflerden elde edilen tekstil yüzeyleri (dokusuz yüzeyler); keçe, kağıt kumaş ve telalardır (URL: 5). Sanatçılar geleneksel yöntem ve malzemelerle (yün, keten, sisal, kenevir, keçe, pamuk) duvara asılan ya da çerçevede sergilenen iki boyutlu yüzeyler oluştururken, sanatta malzeme olanaklarının genişlemesiyle bu yüzeylere (tel, misina, naylon, kâğıt vb) farklı malzemeleri dahil ederek ve kişisel teknikler oluşturarak tekstile farklı bir bakış açısı getirmişler; tekstili çerçeveden çıkartıp, düz yüzey geleneğinden uzaklaşarak üç boyutlu heykelsi çalışmalara dönüştürmüşlerdir. Heykel sanatı her döneme göre farklı yaklaşımlardan etkilenir. Bu etkiler akım, üslup, düşünce olabileceği gibi sanatçıların kişisel yaratıcı bakış açıları da olabilir.

20. yy.'da heykel sanatı zaman ve hareket boyutunun katıldığı, doğayı bire bir temsil etmekten vazgeçip soyutlamaya gittiği, mekanın kendisini heykel haline getirebilen, sanayi malzemelerinin kullanıldığı, kaideden kopan, taşınabilen, izleyiciyi içinde gezdirebilen sanat nesnesine dönüşmüştür (Huntürk, 2011: 16). Sadece heykeltıraşların değil farklı disiplinlerde çalışan sanatçıların da kendi alanlarındaki malzeme ve tekniklerine imkan sağlayarak plastik sanatlar içinde değerlendirilmesine yol açtı. Dokuma, örme ve keçe yüzeyleri ve bu üç tekstil yüzeyinde heykelsi eser üreten sanatçılardan örnekler verecek olursak;

Lif Sanatının çıkış noktası ya da ana yapısı dokuma sanatıdır. Dokuma sanatı terimi ilk olarak II. Dünya Savaşından sonra Larsen ve Constantine tarafından kullanılmıştır. Larsen ve Constantine'e göre dokuma sanatı, sanatçı tarafından özgür olarak tasarlanmış bir yapıdır. Bu yapı hem dokuma tezgahından, hem onun dışında öteki tekstil teknikleri kullanarak yapılmış bir sanatsal çalışmadır. Aynı zamanda sanatçının hayal gücü, tutkusu ve yeteneği teknik ve malzeme ile yansıtılır. Dokuma sanatında dönüm noktası, Bauhaus okuludur. İlk temsilcileri; Anni Albers, Otto Berger, Gunto Stözi'dir. Stözi'ye göre statik, dinamik, heykelsi, işlevsel yapı ve uzamsal doğa unsurları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu yönüyle tekstil sanatı geleneksel sanat kapsamından çıkmıştır (URL- 6). Bir ressam ve dokuma sanatçısı olan Jean Lurçat (1892-1966) modern dokumanın (tapestry) öncüsü olarak kabul edilir. Lurçat tapestry'i canlandırmak için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Yeni teknikler, basitleştirilmiş renk skalası kullanarak etkili dokumalar yapmıştır. 20.yy'da Tapestry tekniğini zanaat'ten modern tasarıma dönüştürmüştür (URL- 7).

Tekstil yüzeyi oluşumu için kullanılan örme tekniği ise istenilen tüm formları oluşturulabilecek sınırsız imkânlar barındırmaktadır. Bu imkânlar doğrultusunda heykelsi çalışmalar üretme çabasında uygulamada kolaylıklar sağlamaktadır. Yüzey üzerinde oluşturabileceği kabartmalarla rölyefe gönderme yapabilirken (Resim: 19) örme yüzey ayrıca üç boyutlu sert bir formu kaplayarak da hacimli bir yapı oluşturabilmektedir.

Resim 19: Cecile Dachary, Heykelsi Tığ İşi Örme Eser, 2012

Kaynak: <https://kathoward.wordpress.com/cecile-dachary/>

Resim 19'da tığ işi çalışmalarından bir örneğini gördüğümüz Fransız sanatçı Cecile Dachary, dikiş, nakış, tığ işi teknikleri kullanarak kendi heykelsi formlarını oluşturmaktadır.

Heykel sanatı içerisinde üretilen eserler ile etkili ve çeşitliliğini koruyan materyaller sayesinde sağlam bir yer edinmeye başlayan örme, aradığı yorumsal bütünlüğü üçüncü boyutu kendine özgü bir yöntem ve dışavurumla yaratarak kazanmaya başladığı söylenmektedir. Sanatçıların farklı türdeki malzeme ve araçlar ile çalışmalarda betimleme dilleri geliştirerek; giyilebilen örme heykellerden, üç boyutlu sanatsal örme heykellere kadar tüm eserlerin, ortaya koydukları farklılıklar ile heykel sanatına yeni bir anlam kazandırdığını söyleyebilmekteyiz.

Resim 20: Ewa Pachucka, “Landscape and bodies ” İsimli Örme Eseri, Sisal ve Kenevir, 1972

Kaynak: <https://knowmyname.nga.gov.au/artists/ewa-pachucka/>

Resim 20'deki Ewa Pachucka'nın “Landscape and bodies ” isimli eseri (1972), sisal ve kenevirden hazırlanmış beş çıplak figürün (üç erkek ve iki kadın) olduğu gizemli bir pastoral sahnedir. Sanatçının malzeme seçimini, insan derisinin gerçekçi bir şekilde işlenmesine olan ilgisi belirledi: “Liflerle yeteneğimde ustalaşmaya çalışıyorum çünkü bu malzeme mermer veya ahşaptan daha insani. Bana daha çok et gibi görünüyor” demektedir. Aslen doğduğu Polonya'da ressam ve heykeltıraş olarak eğitim gören Pachucka, Polonyalı dokumacı Jolanta Owidzka'nın etkisiyle lif sanatına yöneldi. Manzara ve bedenler Avustralya'da geçirdiği süre boyunca yapıldı.

Shanell Papp ve Orly Genger'i de örme tekniği ve heykel sanatının yollarının kesiştiği bazı sanatçılar arasında sıralayabiliriz.

Shanell Papp

Sanat eğitimi alan Papp, eserlerinde doğadan, insan anatomisinden, ilham almaktadır. Sanatçı çalışmalarında çoğunlukla örme işlemi sonucunda ortaya çıkan yüzeyleri kullanarak eserlerini boyutlandırmakta ve heykelsi bir görüntü yakalamaktadır.

Örme işleminin yapısını oluştururken titizlikle çalıştığı ve oluşması gereken formları kafasındaki yapıyla birebir uyacak şekilde ortaya koymaya dikkat eder. Resim 21’de sanatçının “The Figure” isimli örgü eseri görülmektedir (Değirmenci, 2019:58).

Resim 21: Shanell Papp, “The Figure”, Örne Eser, Yün İplik, 2016

Kaynak: <https://www.estevanartgallery.org/single-post/2016/11/17/Based-on-a-True-Story>

Orly Genger

Sanatçı Genger; yerel tığ işi, örgü ve düğümlene tekniklerini kullanarak halatlarla anıtsal heykeller yaratmış ve eserlerini güçlü ama esnek enstalasyonlara dönüştürmüştür. Genger’in çalışmaları yüksek miktarda, ağır ve geri dönüştürülmüş halat ile mücadele ve emek gerektirmektedir. Resim 22’de görüldüğü gibi ortaya çıkan eser devasa boyutlarda heykeldir.

Resim 22: Orly Genger, “Terra”, Halat, 2014

Kaynak: <http://orlygenger.com/site-specific>

Keçe ile heykelsi eserlere örnekler verecek olursak öncelikle keçeyi kısaca tanımlayarak başlayabiliriz. Yün liflerindeki pulcuklar alkalinin, nemin, ısının ve basıncın etkisiyle iç içe geçerler ve yüzey oluştururlar. Yünün bu özelliğinden yararlanılarak keçe yüzeyler elde edilir. (URL- 8). Keçe, bilinen en eski tekstil tekniğidir. Elle şekillenen, el becerisine ve gücüne dayanan keçe yapımının kendine özgü bir yapısı ve dokusu vardır. Yapısal ve işlevsel özellikleri nedeniyle yüzyıllar boyunca insanlığın ilgi odağı haline gelmiştir. Keçe yapımında yün, hasır örtü, sıcak sabunlu su en temel malzemelerdir. Keçe; yün lifinin hasır üzerine belli bir sıcaklıkta sabunlu su ile nemli bir ortamda dövülerek, çığnenerek elyafın birbirine kaynaşması ile elde edilen dokusuz yüzey olarak tanımlanır. Keçe yapımında temel prensipleri yüzyıllar boyunca çok az değişikliğe uğrasa da yine de bölgesel farklılıklar bulunmaktadır. **“Keçenin, tasarımsal yönü ve kullanım alanının genişliği ile geleneksel el sanatları ürünü olmaktan çıkıp; tekniği, dokusu, biçimlenebilme ve biçim alabilme ve verilen biçimde kalabilme özelliği ile sanatçının, tasarımcının hatta zanaatçının vazgeçemediği bir malzeme ve teknik olduğu söylenebilir”** (Gür, 2008:92).

Keçeyle çalışan sanatçılardan örnekler verecek olursak; Lisa Klakulak, Stephanie, Mieke Werners örneklerinden bahsedebiliriz.

Lisa Klakulak " Keçenin dokusunu ne kadar çok hissederseniz, o kadar iyi sonuç verir ve form o kadar bütünlük kazanır" diye bahsetmektedir keçeden. Islak keçe yöntemiyle yün yapraklarını şekillendirerek işe başlıyor, daha sonra doğal bitki boyama sürecinden geçiriyor. Bu sayede malzemeyi daha da sertleştirip güçlendiriyor. Resim 23’de Lisa Klakulak’ın “Entrapment (Tuzak)” isimli eserinde keçe eseri görülmektedir (URL- 9).

Resim 23: Lisa Klakulak, “Entrapment”, yün, keten, ipek lifleri, keçe ve dikiş tekniği, 2006

Kaynak: <http://strongfelt.com/product/entrapment>

Stephanie Metz; keçe ile ilişkisini “Fiziksel dünyadaki ince detayları ve çevremdeki insan etkileşimlerini fark eden bir insanım ve dikkatimi çeken şeylere yoğunlaşırım. Sanat eserlerim merak duygusu, oyun ve anlamı keşfetme arzusundan doğar. Özellikle zıt nitelikler bir arada var olduğunda yaratılan gerilimle ilgileniyorum.

Hem fiziksel hem de kavramsal alanın çelişkileri bünyesinde barındıran mütevazı malzeme olan yün ve endüstriyel keçe üzerinde çalışıyorum. Hayatımı, somut malzemeleri zaman zaman benzer ruhlarla yankılanan tatmin edici biçimlere dönüştürme eylemiyle işliyorum.” diye açıklamaktadır. Resim 24’de Metz’in “Venüs” isimli eseri görülmektedir (URL-10).

Resim 24: Stephanie Metz, “Venus”, İsimli Keçe Eser, 2006
Kaynak: <http://www.stephaniemetz.com/Venus.html>

Resim 25: Mieke Werners, “From old People”, İsimli Keçe Eser, 2009
Kaynak: <http://textielkunstenaar.com/project-van-oude-mensen>

Werners tekstil malzemeleri ile yaptığı heykelsi çalışmalar ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: *“Tekstiller tenle direkt temas etmesinden ötürü insanlara çok yakın malzemelerdir. Tekstiller şeffaf uygulama imkanı sunar ve ayrıca düşük ağırlık nedeniyle asılı görüntüleri kolay sergilenebilirsiniz. Kumaşları yıpratır, yırtabilir ve delikler açabilirsiniz. İşlenen liflerle birlikte, resimlerimde ne istediğimi gösteren bir doku oluşturuyorum. İşim genellikle hasarlı görünüyor. Çürüme hayatın bir parçası, benim de ilham kaynaklarımdan biri. Her şeyin şık ve pürüzsüz olması gerekmiyor”. 90'ların sonlarında keçeyi keşfettim. Artık kumaş sertleştiricilere ihtiyacım kalmadı ve malzemenin yumuşak ve dokunsal özellikleri korundu. Geleneksel keçe tekniğini kullanarak kendi tekniğimi geliştirdim. Yünü ipek, pamuk, keten gibi diğer her türlü elyaf ve şeffaf malzeme ile karıştırıyorum. Benim için aynı anda hem resim yapmak hem de modellik yapmaktır. Çalışmamda kesinlikle çizilmesi gereken bir çizgi var: keçenin keşfinden önceki dönem ve sonraki dönem. Malzemeyi denemeye devam ettim. Keçeleme tekniği bir kaşif olarak kalmamı sağlıyor. Fikirlerimi detaylandırmak için çoğunlukla gazeteden fotoğraflar kullanıyorum. Bu fotoğraflar gerçekçidir ve genellikle duyguyu yansıtır. Sadece güzel işler yapmak değil, aynı zamanda deneyimlerimi paylaşmak istiyorum. Çalışmalarında “geçicilik” temasının her zaman bulunabileceğini söyleyebilirsiniz. İlk bakışta resimlerim (ayrıca pastel tonların kullanılmasından dolayı) peri masalı gibi görünüyor; ama aynı zamanda iyi bir peri masalında olduğu gibi karanlık bir taraf da gösterir” Resim 25’de Werners’in “From old People” isimli eseri görülmektedir ([URL-11](#)).*

SONUÇ

Tekstil sanatı; geleneksel sanatlardan kopan ve sanatsal ifade biçimine dönüşen, birçok tekstil malzeme ve tekniklerinden yararlanılarak oluşturulmaktadır. Bu sanat, malzeme, teknik ve sanatsal görüntü açısından ön plana kavramsal yaklaşımı getirmektedir. Düşünsel, yaratıcı, özgün ve felsefi açılımları olan plastik sanata ait öğelerin, giysinin yapısını oluşturması söz konusudur. Giysinin bedensiz kullanımı, onun bedenle ilişkilendirilen geleneksel kimliğini değiştirerek ona daha soyut bir kimlik kazandırmıştır. Giysinin içinde olması beklenen ama var olmayan bedenin bıraktığı boşluk, sanatçının o bedene ilişkin yansıtmak istediği duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinde çarpıcı bir rol üstlenmiştir. Zamanla resim ve heykelin sanat alanı içindeki egemenliğinin zayıfladığı ve kavramsal sanat, enstalasyon gibi kavramların öne çıktığı çağdaş sanatta tasarlanan giysiler, sanatın bir parçası olarak yer almaya başlamıştır. Bunun devamında da giysi tasarımları, giysi sanatı veya giyilebilir sanat ismiyle kendi başına var olmaya başladı. Böylece giysi tasarımcıları ve haute couture yapanlar sanat nesnesi olarak tasarımlarını sergileme imkânı bulurken sanatçılar da giysi tasarımı yoluyla veya malzeme olarak giysiyi kullanarak kendilerine hem sanat hem de moda dünyasında yer açtılar. Lif sanatçıları, başlangıçta yüzey tasarımı ve dekoratif yapılar oluşturmuş, dokuma tezgahlarının sunduğu hacimsiz ve hareketsiz yüzeyler üzerinde çalışmıştır. Bu sanatçılar deneyim kazandıkça eserlerin boyutlarında farklılıklar oluşturarak, heykelsi çalışmalar ortaya koymaya başlamışlardır. Sanat tarihine baktığımızda insan figürünün yer aldığı eserlerde kumaş formuna yer verildiği görülmektedir. Heykel sanatında kumaş formu, kimi zaman nü figürün etkisini kuvvetlendirmek için bölgesel olarak, kimi zaman da giysi haline gelerek figürün tamamında kullanılmıştır. Çalışmanın amacı, çağdaş sanatta önemli bir yeri olan tekstil sanatı ile heykel sanatının yakın ilişkisi örneklerle açıklamaktır. Tekstil ve heykel sanatı arasında güçlü bağlar kurabilen örnek sanatçılar incelenmektedir. Tekstil sanatı ve heykel sanatı ile ilgili literatür taramasına dayanan tarama modeli benimsenmiştir. Bulgularda, tekstil tekniklerinin ve malzemelerinin kullanımı ile ortaya çıkan eserler ve sanatçılar incelenmiştir.

Tekstil sanatında kullanılan lif, dokuma, örme ve keçe yüzey çalışmaları ile oluşturulan üç boyutlu tekstil heykelleri örneklendirilmiştir. Tekstil sanatında dönüm noktası Bauhaus okuludur. İlk temsilcileri; Anni Albers, Otto Berger, Gunto Stözi'dir. Stözi'ye göre tekstil sanatında statik, dinamik, heykelimsi, işlevsel yapı ve uzamsal doğa unsurları göz önünde bulundurulmalıdır. Bauhaus sanatçıları 20.yy'da tekstil tekniklerini zanaatten çağdaş tasarımlara dönüştürmüştür. Sadece göz retinasına hitap eden geleneksel sanat anlayışı karşısında fikir üretmeyi ve fikri görünür kılmayı amaçlayan kavramsal sanatın başlangıcı Marcel Duchamp'a (Dadaizm temsilcilerinden) dayanmaktadır. Kavramsal sanat 1960'da Sol LeWitt tarafından dünyaya tanıtılmıştır. Bu sanatçıları Andy Warhol, Joseph Kosuth, Yoko Ono gibi sanatçılar takip etmiştir. Çağdaş sanatta düşünsel, yaratıcı, özgün ve felsefi açılımları olan plastik sanata ait öğeler giysinin yapısını oluşturabilmektedir. Plastik sanata ait bu öğeler dokuma, örme, keçe gibi tekstil yüzeyleri ve bu yüzeyleri oluşturan lif ve heykel ilişkisini yakınlaştırmıştır. Farklı malzemeler ile sınırlarını genişleten heykel sanatçıları için tekstil malzemeleri insan doğasına yakın ve plastik özellikleri sayesinde heykelsi çalışmalarda yaratıcı malzemelerdir.

KAYNAKÇA

- Arabalı Koşar, T. (2016). *Lif sanatında hacmin etkilerine farklı yaklaşımlar* (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir
- Atıl Çakır, A. (2013). 20. Yüzyıla kadar heykelde drape. *Süleyman Demirel Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi ART-E*, 6(12), 25-39.
- Aybek, T. ; Tuna, M. & Atıcı, M. (2009). İzmir Tarih Ve Sanat Müzesi Heykel Kataloğu. Ankara: T.C Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/10074,izmir-heykel-katalogu.pdf?0>
- Bayburtlu, I. (2015). *Giyilebilir sanatta örme ve dokuma yapıların estetik yeri*. (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Bayburtlu, I. (2020). Tasarım ve sanat sınırında heykelsi örme giysiler. *Uluslararası Sanat ve Estetik Dergisi*, 3(4), 66-88.
- Bilir, A. (2015). Magdelana Abakanowicz ve "Agora" Adlı Yerleştirmesi. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(2), 172-186.
- Değirmenci, N. (2019). *21. Yüzyılda üç boyutlu örme heykeller ve heykelsi örme çalışmaları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Er Bıyıklı N. ve Saatcioğlu, K. (2021). Bauhaus Dokuma Atölyesi'nden bir kesit: Anni Albers, Otti Berger, Gunta Stolz. *yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (26), 15-29.
- Ersun, D. (2019). Anadolu kökenli heykeltıraşlık eserleri üzerinde görülen himation ve toga giysileri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, (6), 17-39.
- Good, I. (2001). Archeological textiles: a review of current research. *Annual Review of Anthropology*, (30), 209-226.
- Günay, A. (2011). Giysi'de Sanatsal Yaklaşım. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4(7), 51-54.
- Gür, S. (2008). Tekstilde yüzey ve yapı oluşturma yöntemi olarak; keçeleştirme. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gürcan Akbaş, K.ve İmre, H. (2019). Lif sanatının tarihsel süreç içerisindeki devinimi ve dikiş teknikleri kullanılarak gerçekleştirilen lif sanatı uygulamaları. *International Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 4(7), 101-117.
- Gürler, Z. (2016). Duvarın izin verdiği kadar. *Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Yayını Ulusal / Hakemli e-Dergi 1*(1), 103-124.
- Haylamaz, G. ve Kozbekçi Ayranpınar, S. (2019). Sanatta ifade aracı olarak giysi. *Ulakbilge*, (38), 477-488.

- Huntürk, O. (2011). *Heykel ve sanat kuramları*. İstanbul: Kitabevi
- Kibar, B. (2013). *20. Yüzyıl sanatında tekstil yaklaşımlar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Haliç Üniversitesi, İstanbul
- Özpinar, C. (2009). *Lif sanatında kavram* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,) Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Sakalauskaite, J. (2011). Lif sanatının kavramsal sanatla ilişkisi. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4(7), 36-39.
- Tokatlı A. ve Gür S. (2012). Sanat, zanaat ve tasarım ürünü olarak keçeler. *1. Uluslararası İstanbul Tekstil Sanat Tasarımı Sempozyumu*, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL- 1-6: <https://www.youtube.com/watch?v=IaMnZshlqcY> (Erişim: 21-04-2022)
- URL- 2: URL-6: <https://www.sanatduvari.com/antik-yunanda-kadin-kiyafetleri/> (Erişim:25-04-2022)
- URL-3: <https://americanart.si.edu/artwork/cloud-series-36466> (Erişim:23-04-2022)
- URL-4: <https://www.artforum.com/picks/sheila-hicks-28272> (Erişim:24-04-2022)
- URL- 5- 8: http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Tekstil%20Y%C3%BCzeyleri.pdf (Erişim:28-04-2022)
- URL- 7: https://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Lur%C3%A7at (Erişim:28-04-2022)
- URL- 9: https://wncmagazine.com/lisa_klakulak (Erişim:30-04-2022)
- URL- 10: <https://www.stephaniemetz.com/> (Erişim:30-04-2022)
- URL- 11: <https://textielkunstenaar.com/> (Erişim: 30-04-2022)

TÜRKİYEDEN AVRUPA'YA İŞÇİ GÖÇLERİ (1960-1974)

Metin KARA

Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0001-8888-4709

ÖZET

Yurtdışına yapılan göçler kategorik olarak dış göç türü altında incelenmektedir ve çok çeşitli sebepler etken olmakla birlikte en temelinde ekonomik nedenler temel faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Yapılan göç farklı bir toplumsal ve kültürel yapılar arasında gerçekleştiği için aynı zamanda çeşitli olumsuzluklara ve krizlere yol açabilmektedir. Bu krizler ve karşılıklı etkileşim çok kültürlü bir yapıyı meydana getirebilmektedir. 1960-1974 yılları arasında yurtdışına yapılan göçler Türkiye açısından ilk ciddi boyutlu yurtdışına yapılan işçi göçleri olması sebebiyle önem arz etmektedir. Ortaya çıkış sürecinin kapsamlı bir şekilde ele alınması yurtdışında yaşayan göçmen işçilerimizin ikinci, üçüncü kuşak temsilcilerinin incelenmesinde ve anlaşılmasında kaynaklık edecektir. Göçe iten faktörler, beklentiler ve bu beklentilerin ne oranda karşılanıp karşılanmadığı bir diğer önemli meseledir. Avrupaya yapılan emek göçü kısa vadede her ülke için de avantajlı bir durum gibi gözükse de zaman içerisinde olumsuzlukları bu düşünceyi büyük oranda zayıflatmıştır. Türkiye açısından uzun vadeli handicap olarak elindeki yeni iş sahaları yaratacak veya bu iş sahalarında çalışacak işçilerin kaybına, göç alan ülkeler için ise zamanla oluşan azınlık grubun birtakım kazanımlar elde ederek güçlenme tehlikesinin verdiği kaygı ve ülkedeki homojen yapıyı bozma tehlikesi kısa vadede oluşan olumlu bakışı tersine çevirmiştir. Göçmenler açısından genellikle niteliksiz işlerde çalıştırılmaları sebebiyle Avrupa ülkelerinde Avrupaya gidiş fikrinin doğması aşamasındaki beklentiler karşılanamamıştır. Yaşam standartları açısından üst düzey bir hayat şartları sağlanamamıştır. Yeni bir ülke, yeni bir kültür, konuşulan farklı bir dil, farklı bir çevre içerisinde bitmeyen göçün merkezi olmuştur emekçi işçilerimiz.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Politikaları, İşçi Göçü, Türk İşçi, Uluslararası Göç

WORKER MIGRATION FROM TURKEY TO EUROPE (1960-1974)

ABSTRACT

Migrations made abroad are categorically examined under the type of external migration, and although there are various reasons, economic reasons come to the fore as the main factor. Since the migration takes place between different social and cultural structures, it can also lead to various negativities and crises. These crises and mutual interaction can create a multicultural structure. Migrations made abroad between the years 1960-1974 are important for Turkey as they are the first serious migrations of workers abroad. A comprehensive handling of the emergence process will be a source for examining and understanding the second and third generation representatives of our migrant workers living abroad. Another important issue is the factors that push migration, expectations and to what extent these expectations are met or not. Although labor migration to Europe seems to be an advantageous situation for every country in the short term, its negativities have weakened this idea to a large extent over time. As a long-term handicap for Turkey, the loss of workers who will create or work in new business areas, and for countries receiving immigration, the fear of the minority group to gain strength by gaining some gains and the danger of disrupting the homogeneous structure in the country reversed the positive outlook in the short term. The expectations in European countries at the stage of the idea of going to Europe could not be met.

In terms of living standards, a high level of living conditions could not be provided. Our laborers have become the center of endless migration in a new country, a new culture, a different language spoken and a different environment.

Keywords: Migration, Migration Policies, Labor Migration, Turkish Workers, İnternational Migration.

GİRİŞ

*“Ne duruyoruz be kardeş, aylık bin yeşil mark
Varalım dağılalım kartal anadolu'dan yeryüzüne
Beyler altın uykularından uyanmak üzere, haydi
Yollarını temizliyelim
Al güneşten bile utanmadan; pis el, pis yürek
Sığmazken atalarımız güne, yarına,
Düşmüşüm vay, düşmüşüm ben el kaplarına”
Fazıl Hüsnü Dağlarca*

Göçün gelişimi ve seyri insan var olduğu sürece tarih boyunca gerçekliğini devam ettirerek insanlık tarihi boyunca geçmişten günümüze süregelen ve çeşitli boyutlarıyla gelişmiştir. Göç ister gönüllü ister gönülsüz olsun, her türlü boyutuyla ve süreciyle göç insanlar için kaçınılmaz olmuştur.

Göç üzerine çeşitli tanımlamalar yapılsa da bu tanımlamaların en temel ve ortak noktası zaman ve mekan vurgusudur. Dolayısıyla bu tanımlamaları temel alarak en genel şekliyle göç: yer değişimlerinin anlamlı bir uzaklık ve mesafe dahilinde gerçekleşerek etki yaratacak bir süreci kapsaması olarak ifade edilebilir. (Yılmaz, 2014)

Türkiye’de 1960 yılından itibaren kentleşme ciddi boyutlara ulaşmış ve yoğun bir şekilde kırdan kente göçler yaşanmıştır. Kırdan kente doğru yaşanan yoğun göç sonucu kentlerde nüfus hızla artmış işçiler için yeterli iş imkanı sağlamamıştır. Kentleşme ve şehirlerde meydana gelen yoksulluk, gelir dağılımındaki büyük uçurum, işsizlik ve Avrupa ülkelerini üstün gören bakış açısı Türk işçiler için Avrupaya yapılan göçte etkili olmuştur. (Yıldırımoglu, 2005) Avrupa ise 2. Dünya Savaşı sonrası hızlı bir kalkınma başlamış, savaş sonucu genç nüfus oranında azalmanın getirdiği iş gücü açığı oluşmuştur. Böylece ikili anlaşmalar yoluyla Türkiye’den Avrupa ülkelerine işçi göçleri gerçekleşmiştir. Giden işçilerin nispeten eğitimsiz ve niteliksiz olduğu için uyum süreçleri sancılı olmuştur. Türklere olan olumsuz bakış açısı bu süreci daha da zorlaştırmış işçilerimiz için sosyal, kültürel, ekonomik birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntıların yaşanmasın da göçün plan ve programının iyi yapılmaması göze çarpmaktadır. Türkiye işçileri bir döviz kaynağı olarak görmüş, Avrupa ülkeleri ise işçilerin daha sonra tekrar ülkelerine döneceklerini düşünmüştür fakat ne işçiler beklenen düzeyde döviz kaynağı sağlamış ne de büyük oranda süreç içerisinde ülkelerine geri dönüş sağlamışlardır. Geri dönmeyen işçiler birçok alanda hak mücadelesine girişmiş ilk döneme oranla günümüzde haklar ve yasal güvenceler konusunda büyük gelişme sağlanmıştır. Avrupadaki işçilerimizin 3. Kuşak temsilcileri ise büyük oranda yaşadıkları Avrupa ülkelerindeki kültürel yapıya adapte olmuşlar ve uyum sorunlarını aşmışlardır. Özellikle birinci kuşak temsilcilerinin yaşadığı ekonomik ve kültürel birçok sıkıntı onların yaşam süreçleri içerisinde ciddi boyutlarda değildir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1) Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçünün Tarihsel Seyri

Ulusal devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber sınırlar ötesi göç daha görünür hale gelmiştir. Bu sebeple 20. Yüzyılın son çeyreğinden sonra Uluslararası göç problemi gündemden düşmemeye başlamıştır. Siyasi istikrarsızlık, insan hakları ihlali, otoriter ve baskıcı rejimler, iç savaşlar, etnik çatışmalar, iş gücü talebinin azlığı, ekonomik sıkıntılar, coğrafi koşulların yetersizliği ve can güvenliği korkusundan kaçan insanlar en azından daha insanca yaşayabileceği kadar para kazanabilmek - ülkelerindeki borçlarını ödeyebilmek - ailelerine mali yardım sağlayabilmek ve daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilmek amaçlarıyla canlarını hiçe sayarak ucuz iş gücüne ihtiyaç duyan Batı ülkelerine yönelmektedirler. Bu konuda iletişim teknolojileri sayesinde gelişmiş ülkelerdeki yaşam şartlarının görünür hale gelmesi de önemli rol oynamaktadır. (Danış, 2004)

İkinci Dünya Savaşı sonrası büyük bir yıkım yaşayan Avrupa ülkeleri hızlı bir kalkınma sürecine girerek savaşın getirdiği izleri yok etme amacı ile hızlı bir atılım süreci içerisine girdiler. Yol, metro yapımı ve madencilik faaliyetleri ile sanayi sektöründeki girişimler temelde bu sebeple ortaya çıktı. Fakat bu faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi için insan gücüne ihtiyaç duyuldu. İnsan gücünü açığının kapatılması için de Portekiz, İspanya, Yunanistan, İtalya, Cezayir, Fas, Tunus, Türkiye, Yugoslavya gibi ülkelerin hedef ülke haline geldi. (Şahin, 2015)

Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine yapılan göçler 1950'li yıllara kadar uzanmaktadır fakat bu dönem yapılan göçler sistemli olmamakla birlikte bir kısmı staj niteliğinde Almanya'ya gitmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise göçler ikili anlaşmalar aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır. (Gülsün, 1974)

1960-1974 tarihlerinde yurtdışına işçilerimizin gidiş şekilleri farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıkları şu şekilde kategorize edebiliriz;

- **İş Ve İşçi Bulma Kurumu Aracılığı ile Anonim İş Bulup Gitme:** Devletler arası yapılan sözleşmeler aracılığıyla olmuştur. İşçiler için en zahmetsiz, en kolay yurtdışına göç şeklidir.
- **İş Ve İşçi Bulma Kurumu Aracılığı ile İsmen Çağrılarak Gitme: Kişinin** yurtdışında işi kendisi bulması yoluyla gerçekleşir bu da çoğu zaman kişinin yurtdışındaki bir tanıdığı vasıtasıyla olmuştur.
- **Turist Olarak Gitme:** İş ve İşçi Bulma Kurumunun Listelerine giremeyen kişiler turist olarak giderek yurtdışında iş bulup orada kalmayı amaçlamışlardır. Avrupa'da iş bulma komisyonları türeyerek yerini yurdunu bırakıp gurbete göç eden bu kişilerin paralarını sömürmüş, yüksek kazançlar elde etmişlerdir.
- **Ailelerin Birleştirilmeleri ve Evlenme ile Gitme:** Uzun bekleme listelerinden bunalan ya da işçi alımları durduktan sonra yurtdışına göç etmek isteyen kişiler iş bularak ve orada çalışıp yüksek kazanç elde etmek için o ülke de yaşayan kişilerle evlenmişlerdir. (Ünlüer, 2010)

2. Dünya savaşı sonrası birçok Avrupa ülkesinde işgücü ihtiyacı ortaya çıkmakla birlikte bu ülkelerin en başında Almanya gelmektedir. Almanya savaşın getirdiği yıkımı ortadan kaldırarak bir sıçrama gerçekleştirmek istedi fakat bu sıçramayı gerçekleştirebilmek için ne yeterli düzeyde işçi sayısına ne de yeterli teknik kapasiteye sahip değildi. (Gölen, 2017) Bu devletler tarafından İş gücü ihtiyacı gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere karşılanmıştır. Almanya 1954 yılından 1970'lere kadar Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Türkiye'den; Fransa ise Fas, Tunus ve Cezayir 'den insan gücü alımı gerçekleştirmiştir. Açığa çıkan göç hareketinde göçmenler gönüllülük esasına göre göç etmiş ekonomik etmenler bu göçlerin en belirleyici nedeni olmuştur. (Deniz , 2014).

2. Dünya savaşı akabinde Marshall Planı ile sermaye birikimi ve teknik gelişmelerde bir artış gözlenmiş bu da iş gücü talebini arttırmıştır fakat Avrupa'da savaş sebebiyle genç nüfusun azalması ve erken emeklilik bu iş gücünün kendi ülkelerinden sağlanamaması sonucunu doğurmuştur (Sayılan, 2018). Batı Avrupa merkezli olarak işçiye duyulan gereksinim, işçinin kendi ülkelerinden karşılanamaması sonucu gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelere iş gücünün karşılanması amacı ile 1961 tarihinde Almanya, 1965'te Avusturya, Belçika, Hollanda, 1965'te Fransa, 1967 yılında İsveç ile iş gücünün karşılanması amacıyla anlaşmalar imzalanmıştır. (Ünlüer, Yurtdışından İşçi Geri Dönüş Göçlerinin İşleyişi Paterni ve Etkileri Kırşehir Örneği, 2010)

Yurtdışına yapılan işçi göçü 1964'te 66.000, 1970'te 130.000 olarak kayıtlara geçmiştir. (Martin, 1991) Avrupa'ya yapılan göçlerin yoğunluğunun son dönemi olarak kabul edilen 1973 yılına gelindiğinde ise yurtdışına giden işçi miktarı 775 bin kişidir. (Yıldırımoglu, 2005) Avrupaya giden işçilerimiz haricinde, oradaki işçilerimizden çok daha fazlası sayı olarak belirtmek gerekirse 940.000 kişi ise yurtdışına gitmek için sıra beklemekteydi. (Gitmez, 1977) 1973 yılında ise Almanya'da ekonomik sıkıntılar baş gösterir, yaşanan dar boğaz işçi göçlerini de adeta durma noktasına getirmiştir. 1973'te Almanya'da ortaya çıkan ekonomik buhran işsizliğe sebep olmuş ve Türklerin yabancı ülkelere dışlanmaya maruz kalması sonucunu ortaya çıkarmıştır. 1970'li yıllarda bir miktar Türk işçinin ülkemize tekrar dönmesinde de yaşanan ekonomik buhranın rolü büyüktür. (Tuna, 2012) Fakat Türkiye'ye dönen işçi sayısı Almanya'daki ekonomik buhran sebebiyle ülkelere dönen yabancı işçi sayısından daha az oranda gerçekleşmiştir. Ülkeyi terk eden yabancı işçi oranı %46.3 iken ülkeyi terk eden Türk işçi oranı ise %16.1 olmuştur. Ekonomik buhran dolayısıyla Türk işçiler işlerine dört elle sarılarak var olan fırsatı kaçırmama anlayışı hakim olmuştur. 1974 yılında ise Almanya işçi alımını tamamen durdurmuştur Türk işçilerin en yoğun göç yaptığı Almanya'da 1975 yılında yaşayan Türk sayısı 1.027.700'ü bulmuş ve %27'lik oranla Almanya'daki en kalabalık yabancı grubunu oluşturmuşlardır. Ayrıca diğer yabancı ülke vatandaşlarının sayısında zamanla düşüş yaşanmışken Türk vatandaşların doğum oranlarının yüksek olması sebebiyle artış yaşanmıştır. (Gitmez, 1977)

2) Türk İşçilerin Gurbette Yaşam Mücadelesi

II. dünya savaşı sonrası ülkemizden yurtdışına yaşanan göç kapitalist düzenin 20. yy. ve sonrasında dünyaya hakim olmasının bir göstergesi konumundadır. Yurtdışına göç eden işçiler zorlu koşullarda iş hayatlarını sürdürmüşler, düşük ücretle çalıştırılmışlardır. İşçi göçü alan ülkelerde sosyal refah düzeyi artarken, göç veren ülkelerde nüfus azalmış ve milli gelirde kayıplar meydana gelerek umut edilen kazanç sağlanamamıştır. (Sayılan, 2018)

Göç sürecinde meydana gelen mekânsal ve coğrafi değişiklik göçmen açısından uyum sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Göç ile meydana gelen hareketlilik farklı kültürden, farklı dillerden, farklı toplumsal özelliklerden insanların birbirlerini karşılıklı olarak etkilemesini tetiklemektedir. Çok kültürlü sosyal yapı heterojen, farklılıkların ön planda olduğu, farklı ırkları içinde barındırmaktadır. Çok kültürlülük göçmenlerin uyum sürecinin son aşamasını oluşturmaktadır. Bu kültürel etkileşim ayrımcılık sonucunu doğuracağı gibi benzeşmeyi de sağlayabilmektedir. Çok kültürlü bir toplumsal yapıda devlet politikalarının da buna uygun olması kaçınılmazdır. (Palo, 2014)

Göçün türüne göre göç edilen yerin kültürel, coğrafi, tarihi, yasal, ekonomik, sosyal özellikleri açısından uyum süreci çok farklı sonuçlar doğurmaktadır. Göçmen özelinde değişikliklere yol açtığı gibi göç edilen mekan ve coğrafyada baz alındığında göçmenler toplumsal kurumlarda ve toplumsal yaşamda değişmelere neden olabilmektedir. (Ekici & Tuncel, 2015)

Avrupa ülkelerinde göçmen işçilere yönelik bakış açısı insani olmamakla birlikte göçmen işçiler çoğu zaman ayrımcılık ve sosyal dışlanmaya maruz kalarak Özelde gittikleri ülke vatandaşlarından genelde Avrupa vatandaşlarında ayrı gözle bakılmıştır. Ali Sadi Gitmez bu konu Hakkında şöyle bir değerlendirme yapmaktadır:

“ Birçok yerde ‘Avrupanın yeni köleleri’ olarak nitelenen göçmen işçiler gerçeği, varolan ekonomik düzenle üretim ilişkilerinin doğal ürünü olarak görülmek gerekir. Köleci düzenlerde işgücü açığını gideren serfler ve köleler, gelişmiş kapitalist düzende, yerlerini, az gelişmiş ülkelerin ‘göçmen işçilerine’ bırakmış durumdadır. Bir farkla ki, gelişmiş ekonomilerin işgücü açığını kapatan bu ‘Avrupa’nın yeni köleleri’, kişilerin mülkiyetine geçirilmemekte, görünüşte kendi istekleri ile göçetmekte ve geri dönebilmektedirler. Öyleyse, gelişmiş kapitalist dönemde, alınıp satılan ‘işçi’ değil fakat ‘işgücü’dür. Ne var ki, işgücü de onu taşıyan insanı birlikte taşıyor!’”

Gitmez, A. S. (1977). Göçmen İşçilerin Dönüşleri. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. 6.

Almanya’da diğer ülkelerden gelen işçilere kıyasla en zor koşullarda yaşayan ve en çok dışlanan Türk işçileriydi. Türkiye’den nispeten daha eğitimsiz ve kırsal kesimde yaşayan kişilerin Almanya’ya göç etmesi uyum sürecini daha da zorlaştırmış, gittikleri ülkede gettolar oluşturmuşlardır. (Teoman, 2014). İşçilerimizin sadece iş verilmiş bunun dışındaki ihtiyaçları ya karşılanmamış ya da karşılanırsa bile işçilerimiz baraka tarzı mekanlara layık görülmüş, bu barakalarda işçilerimiz yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalmıştır. Bu barakalar kontrplaktan oluşan tekerlekli ve taşınabilir suyu bile olmayan yapılarıdır. (Gökdağ, 2012). Gettoların oluşmasıyla beraber Türkler bu ülkelerde kendi içlerinde bir halka oluşturmuş, dil öğrenmiş ve Almanlarla yakın ilişkiler kuramamışlardır. (Teoman, 2014). İşçilerin başlangıçta geçici olarak Almanya’da kalacaklarını düşünmeleri ve Almanca eğitiminin çok yaygın olmaması, maddi yetersizlik ve kursların kendilerine uzak mesafe de olması göçmenlerin dil öğrenememesine etki eden diğer etkenler olmuştur. İkinci ve üçüncü kuşak ise Almanca’yı daha çok içselleştirmişler, Türkçe konuşma yetisinde ise önceki kuşaklara göre daha zayıf kalmışlardır. (Gülmüş, 2012) Diğer ülkelerin işçilerine göre daha da düşük ücretle çalıştırılmışlar, mesleklerinde yükselmemişlerdir. Para biriktirme hayallerini gerçekleştirememişler kazandıkları para ile geçimlerini ancak sağlayabilmişlerdir. (Teoman, 2014). Gettoların oluşması ile birlikte göçmen çocukların sosyal dışlanmaya maruz kalır ve bu çocuklar arasında suça sürüklenenlerin oranı giderek artar. Bu durum Almanların yabancı düşmanlığını daha da körükler. Göçmenlere karşı kabaran dışlamacı tutumun doğal bir sonucu olarak göçmenlerden de karşı tepki görmesi kaçınılmaz olur. Köln’de Ford fabrikasında çalışan işçilerin greve gitmesi ve patronlarından çeşitli taleplerde bulunması buna bir örnektir. (Gökdağ, 2012) Almanya’da işçi göçmenlerin ilerleyen zamanlarda ülkelerine geri döneceklerine dair bir düşünce hakimdi hatta eğitim politikaları bile buna göre planlanmışlardı fakat geri dönüşler ilerleyen süreçte istenen ve beklenen düzeyde gerçekleşmedi. (Güllüpınar, “Bir İleri Bir Geri”: Almanya’daki Türk Gençlerinin Eğitimdeki Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, 2012). Türkiye’de daha kalifiye işlerde çalışan işçiler Almanya’ya gittiklerinde Almanya’nın ihtiyaç duyduğu iş alanlarında çalıştırılmışlardır. Bu iş sahaları ise genellikle Almanların çalışmak isteyemeyeceği zor koşullar barındıran çöpçülük, madencilik, inşaat işçiliği gibi işler olmuştur. Bu ilk dönemde Türkiye’de kalifiye eleman eksikliği yaratarak hem ülkemiz için olumsuz sonuç doğurmuş, hem de işçilerimizin statüsünde düşmeye yol açmıştır. Türklerin yeni bir ülkeye gitmesi ve oranın diline, kültürüne, sosyal imkanlarına hakim olmaması zorlu şartlar barındıran işlerde çalışmalarını anlamamızda ipuçları vermektedir. (Abdurrahman, 2014)

Almanya 1990 yılından sonra bir göç ülkesi olarak kendini kabul etmiş göçmenlerle ilgili devlet eliyle örgütlenmeler oluşturulmuştur. Burada yapılan faaliyetleri Alman gönüllüler oluşturmaktadır. Bu Stklardan bazıları şunlardır,

1) Hamburg ve Çevresi Türk Toplumunu Derneği (Türkische Gemeinde Hamburg und Umgebung): Stk okuma yazma kursu, dil kursu, sağlıklı beslenme eğitimi, bilgisayar kursu gibi; çocuk, kadın ve gençlere yönelik eğitimsel faaliyetleri yürütmektedir.

2) Schleswig-Holstein Türk Derneği /Türkische Gemeinde in Schleswig Holstein (TGH): Türklerin yasal olarak haklarını elde etmesi, ayrımcılığa karşı mücadele edilmesi, toplumsal hayatta barışın tesis edilmesi için çalışmalar yürütmektedir

3) Almanya Göç Dokümantasyon Merkezi ve Müzesi/ Dokumentationszentrum und Museum über die Migration in Deutschland(DOMID): Almanya'ya yapılan göçle ilgili her türlü belge ve dökümanı elinde bulunduran bir merkezdir. Almanya'ya yapılan göçle ilgili araştırmacılar için değerlendirilmesi gereken bir merkez olarak göze çarpmaktadır.

4) Diyanet İşleri Türk İslam Birliği/ Türkisch Islamische Union der Anstalt für Religion (DİTİB): Müslümanlar için sosyal, kültürel, dini birçok etkinliği ve faaliyeti Almanya'nın belli başlı bölgelerinde faaliyet göstererek sunduğu hizmetlerle Türklere destek olmaktadır. (Palo, 2014)

Erkek işçiler büyük oranda evliydi ve birçok bürokratik engele takılıyor ve ailelerini yanlarına getiremiyorlardı. Ülkelerde baş gösteren ekonomik krizlerden de en çok etkilenen Türk işçiler oluyor, 1966'da Almanya örneğinde olduğu gibi işsiz kalarak ülkelerine dönmek zorunda kalıyorlardı (Sayılan, 2018). Türkler siyasi olarak marjinalleşme, şiddet eylemlerinde bulunma, suçla meyilli olmak gibi kötü tanımlamaların öznesi şeklinde konumlandırıldı. Bu konumun Almanlar arasında yerleşmesiyle yaşayan Türk İşçilere uygulanan bu kötü muamele yıldıza azalış göstermemiş tam tersi artmıştır.

Fransa'da ise durum Türkler için daha vahimdi. Nüfus olarak azınlıkta kalan, dağıntık ve diğer Türklerle bağlantısız hayat sürmüşlerdir. Almanya'daki tarzda birbirleriyle etkileşim halinde olamamaları onların içine kapanıklaşmasına, yalnızlaşmasına yol açmıştır. Aralıksız çalıştırılan Türk işçilerin dış almasına dahi izin verilmiyordu. Bu durumun üstüne bir de Fransa hükümetinin Türk işçilerin uçak bileti masraflarını karşılamaması eklenince işçiler memleket ve aile hasretini gidermek için günlerce süren tren yolculuklarını yapmak zorunda kalarak ruhsal çöküntü yaşamışlardır (Sayılan, 2018).

İşçilerin Hollanda'ya göç etmesi ise diğer Avrupa ülkelerine kıyasla daha sonra gerçekleşmiş işçiler burada da birçok sıkıntıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Halk Türk işçiler aleyhinde propagandalarda bulunmuş, birçok Türk evinden atılmış, sınır dışı edilmiş, Hollanda hükümeti ve basını ise yaşananlara sessiz kalmıştır. (Sayılan, 2018)

3)Yurtdışına Göçün Türkiye Üzerindeki Etkisi

Yurtdışına çalışmak için giden Türk işçiler zaman içerisinde ülkeye yüksek miktarda döviz girmesine olanak sağlamış özellikle 1973 yılında yaşanan döviz krizinde ülkemiz açısından pansuman niteliğinde olmuştur. Yine o dönemler Türkiye'nin dış ticaret açığının kapatılması noktasında ciddi yararlar sağlamıştır. Yurtdışına yapılan işçi göçü başlangıçta her iki ülke için de olumlu bir durum gibi gözükse de Türkiye'den giden işçilerin her ne kadar bir kısmı niteliksizse de belirli düzeyde vasıflı elemanlarında göç etmesi ayrıca yurtdışından gelen dövizlerin üretim yerine tüketim odaklı kullanılması beklenen yararın sağlanamamasının başlıca nedeni olmuştur. Gelen Türk işçilerin kazandıkları paralar ile fabrika kurmak yerine arazi ve konut almış, edindikleri deneyim ve tecrübeleri ülke yararına kullanmak yerine emekli maaşıyla geçinerek pasif bir yaşantıyı tercih etmişlerdir. (Martin, 1991)

Bu işçilerin sayı olarak ciddi bir boyutta başka ülkeye emek göçü yapmaları Türkiye’de istihdam edilecek işçi sayısını azaltarak bu durumda işçi ücretlerinin yükselmesine yükselen işçi ücretleri ise işverenlerin daha az işçi istihdam etmesine yol açmıştır. (Martin, 1991)

SONUÇ

Türkiye’de 1950 yılı sonrasında tarım alanlarının kırdan yaşayan nüfus için yeterli olmaması sebebiyle kırdan kente göçler yaşanmıştır. Kentlerde giderek artan nüfus istihdam edilememiş böylece Avrupa ülkelerine iş gücü göçleri 1960’lı yıllarda başlamıştır. Günümüzde halen ülkemizde yaşayan birçok ailenin yurtdışında önceki yıllarda göç etmiş akrabaları bulunabilmektedir. Zaman içerisinde özellikle 1974 yılı sonrasında Avrupa ülkeleri işçi göçlerini durdurarak, ülkelerinde bulunun işçi göçmenleri tekrar ülkelerine gönderme çabası içerisine girmiştir. Bu ülkeler arasında başı Almanya çekmektedir fakat bu çabalar sonuçsuz kalmıştır. Ayrıca bu ülkelerde Türk nüfusu da giderek artış göstermiştir. İşçilerimiz gittikleri ülkede belirli bir birikim sağladıktan sonra ülkelere dönme niyeti ile göç etseler de süreç bu şekilde işlememiş gittikleri ülkelerde kalıcı olmuşlardır. Bu durum Avrupa ülkeleri yerlileri için rahatsızlık verici bir durum olmuştur. Yurt dışına giden işçilerimiz daha çok vasıfsız, eğitimsiz, kırsal kökenli kişilerdir. Bu sebeple ilk dönem genellikle inşaat işçisi olarak veyahut fabrikada çalışmışlardır. Zamanla çeşitli iş kollarında da çalışmaya başlamışlardır. İşçilerimizin büyük çoğunluğunun eğitimsiz ve vasıfsız olması aynı zamanda uyum problemlerini beraberinde getirmiş, işçilerimiz zor ve yerliler tarafından tercih edilmeyecek işler de çalışmak zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahman, Y. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 1686-1703.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası Göç Ve Kültürlerarası İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-302.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 67-91.
- Danış, A. D. (2004, Eylül). Yeni Göç Hareketleri Ve Türkiye. *Birikim*, 216-224.
- Deniz , T. (2014). Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkşye. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 175-204.
- Ekici, S., & Tuncel, G. (2015). Göç Ve İnsan. *Birey Ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Gitmez, A. S. (1977). *Göçmen İşçilerin Dönüşler*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Gökdağ, E. (2012). Almanya’nın Göçmen İkilemi ve Rainer Werner Fassbinder’in Korku Kemirir Ruhu ve Kerhaneci Adlı Oyunlarına Yansıması. *Z. Gümüş içinde, Türk-Alman İşgücü Anlaşmasının 50. Yılında Almanya Türkleri (s. 77-97)*. Eskişehir: Yutam Yayınları.
- Gölen, Z. (2017). Türkiye'den Mektup Var: " Candan Ve Ciğerden Pek Kıymetli Kızım". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 27-42.
- Güllüpnar, F. (2012). “Bir İleri Bir Geri”: Almanya’daki Türk Gençlerinin Eğitimdeki Başarısızlıklarının Yapısal Nedenleri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Z. Gümüş içinde, Türk-Alman İşgücü Antlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri (s. 97-125)*. Eskişehir: Yutam.
- Güllüpnar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-85.

Gülmüş, Z. (2012). Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya'da İletişim Dili Olarak Türkçe. Z. Gülmüş içinde, Türk-Alman İşgücü Anlaşması'nın 50. Yılında Almanya Türkleri (s. 125-145). Eskişehir: Yutum.

Gülsün, İ. (1974). Sayılarla Yurtdışındaki İşçilerimiz ve Sorunlarına Ait İstatistikler. Ankara: İş ve İşçi Bulma Kurumu.

Martin, P. L. (1991). The unfinished story : Turkish labour migration to Western Europe, with special reference to the Federal Republic of Germany . Ankara: International Labour Office Geneva.

Palo, G. (2014). Türkiye'den Almanya'ya Göç Ve Türkiye Göçmenlerinin Almanya'daki Halk Kütüphanelerini Kullanma Durumu. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sayılan, D. (2018). Türkiye'den Avrupa'ya İlk İşçi Göçünün Türk Basınındaki Yansımaları. M. Uğur içinde, Türk Basın Tarihi. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Şahin, B. K. (2015). Türkiyeden Avrupaya İşçi Göçünün Sosyolojik Yansımaları. Sosyoloji Konferansları, 3.

Teoman, M. (2014). Türk Basınına Göre Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü 1961-1974. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Tuna, P. (tarih yok). Türkiye'den Dış Aleme Emek Göçü. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1-40.

Ünlüer, Ş. (2010). Yurtdışından İşçi Geri Dönüş Göçlerinin İşleyişi Paterni ve Etkileri Kırşehir Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünlüer, Ş. (2010). Yurtdışından İşçi Geri Dönüş Göçlerinin İşleyişi Paterni Ve Etkileri: "Kırşehir Örneği". Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırımoğlu, H. (2005). Uluslararası Emek Göçü -Almanya'ya Türk Emek Göçü. Kamu-İş Dergisi, 6.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç; Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri. Electronic Turkish Studies, 9(2), 1685-1704.

MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARINDA VAKA FORMÜLASYONU GELİŞTİRME GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ANGIN

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0002-9730-6027

ÖZET

Manevi danışmanlık zorlu yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalan bireyleri sahip oldukları inanç ve değerlerle desteklenmeye yönelik gerçekleştirilen bir yardım faaliyetidir. Manevi danışmanlıkta etkili bir yardım ilişkisi kurabilmek danışanların davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynayan bireysel ve sosyokültürel dini/manevi dinamiklerin ortaya çıkarılması ve danışanların bu dinamiklerle ilgili farkındalıklarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Danışanın dini tutum ve davranışlarının ne olduğunun, dini materyali ne şekilde kullandığının anlaşılması manevi danışmanın danışanın inanç dünyasıyla ve buna bağlı davranışlarıyla ilgili veri toplamasına bağlıdır. Manevi danışman uygulama sürecine ilişkin etkili bir müdahale planı oluştururken danışanın inançlarıyla bağlantılı olan problemlerine eğilerek bunların nedenleri ve tetikleyici unsurları hakkında yol gösterici bir hipotez geliştirmelidir. İşte tam da bu noktada ülkemizde son yıllarda gelişme fırsatı bulan bir uzmanlık alanı olarak manevi danışmanlıkla ilgili yeni bir kavram üzerinde durulması gerektiği düşünülmektedir: Vaka formülasyonu. Vaka formülasyonu psikoterapide yaygın olarak kullanılan bir kavram olup bireyin psikolojik, kişilerarası ve davranışsal problemlerinin nedenleri, tetikleyicileri ve sürdürücü etkileri hakkında geliştirilen bir hipotezdir. Bu hipotez erken dönem çocukluk travmalarını, sosyokültürel etkenleri, bireyin kendisi veya başkaları hakkındaki uyumsuz şemalarını içerebilir. Ayrıca bireyin ve onun problemlerinin tamamlayıcı bir resmini bütünleştirip ortaya çıkaran çeşitli bileşenleri kapsamaktadır. Vaka formülasyonu danışma süreci için planlama ve müdahale yöntemlerini belirleme açısından merkezi bir öneme sahiptir. Vaka formülasyonu demografik veriler, mevcut sorunlar, başa çıkma yöntemleri gibi betimleyici bilgilerin yanı sıra danışanın betimlediği olayları nasıl deneyimlediği ve yorumladığı, yani kişisel anlamlandırma şekli ile ilgilidir. Bu bilgileri toplamak için danışman betimlediği olayların danışanın duygu düşünce ve davranışlarını nasıl etkilediğini sormakta ve gözlemlemektedir. Böylece danışman danışanın anlatılarından onunla ilgili çıkarımlar yapabilmektedir. Psikoterapide terapistin vaka formülasyonunu hangi kuram ve yaklaşımla yapılandığı formülasyonu, danışma sürecini ve elde edilen sonucu fazlasıyla etkilemektedir. Belli başlı vaka formülasyonu yaklaşımları; psikanalitik, hümanistik, davranışçı ve bilişsel yaklaşımlardır. Bu bildiri de psikoterapide hak ettiği önemi kazanmış olan vaka formülasyonu konusunun ülkemizde yürütülen manevi danışmanlık faaliyetleriyle ilgili olarak gündeme getirilmesi gerekliliği üzerine kurgulanmıştır. Bir manevi danışmanın sahip olması gereken bilgi ve becerilerle ilgili donanımın yanı sıra spesifik olarak üzerinde durulması gereken bu hususun konuya ilişkin çalışmaları olan akademisyenler ve saha uygulayıcıları için önemli bir farkındalık oluşturarak gelişimini sürdüren manevi danışmanlığa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada manevi danışmanlık uygulamalarında kişisel veya genel vaka formülasyonları geliştirirken hangi kuram ve yaklaşımlardan temel almak gerektiği, bunların eklektik/bütüncül bir formundan nasıl yararlanılacağı ve manevi danışmanlık süreçlerine nasıl adapte edileceği üzerine değerlendirmeler yapılmakta ve alan uzmanlarının konuya dair sistematik çalışmalar yapmalarının önemi vurgulanmaktadır.

Manevi danışmanlıkta danışanın problemlerinin nedenleri ve tetikleyicilerine işaret eden bir kılavuz olarak geliştirilen vaka formülasyonunun danışman ve danışana yol gösterici bir müdahale planı olarak işlevsel olmasının yanında manevi danışmanlık uygulamalarını kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde temellendirme çalışmaları ve uygulamada standardizasyonun sağlanması bakımından da önemli olduğunun altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manevi danışmanlık, Vaka formülasyonu, Psikoterapik yaklaşımlar.

AN ASSESSMENT ON THE NECESSITY OF DEVELOPING CASE FORMULATION IN SPIRITUAL COUNSELLING PRACTICES

ABSTRACT

Spiritual counselling is a helping activity aimed at supporting individuals who are faced with difficult life events with their beliefs and values. Establishing an effective helping relationship in spiritual counselling is related to revealing the individual and sociocultural religious/spiritual dynamics that play an important role in shaping the behaviours of clients and improving the awareness of clients about these dynamics. Understanding what clients' religious attitudes and behaviours are and how they use religious material depends on spiritual counsellors' collection of data about clients' belief world and related behaviours. While devising an effective intervention plan for the practice process, spiritual counsellors should address clients' problems associated with their beliefs and develop a guiding hypothesis about their causes and triggers. At this point, it is thought that a new concept related to spiritual counselling as a field of specialization that has found the opportunity to develop in our country in recent years should be focused on: Case formulation. Case formulation is a widely used concept in psychotherapy and is a hypothesis developed about the causes, triggers and sustaining effects of an individual's psychological, interpersonal and behavioural problems. This hypothesis may include early childhood traumas, sociocultural factors and maladaptive schemas of an individual or others. It also encompasses various components that integrate and reveal a complementary picture of the individual and their problems. Case formulation is central to the planning and intervention methods for the consultation process. Case formulation is concerned with descriptive information such as demographic data, current problems and coping methods, as well as how clients experience and interpret the events they describe, that is, the way of making personal sense. In order to collect this information, counsellors ask and observe how the events they describe affect the feelings, thoughts and behaviours of clients. Thus, counsellors can draw inferences from clients' narratives. In psychotherapy, the theory and approach that therapists construct the case formulation greatly affect the formulation, counselling process and results obtained. Major case formulation approaches; psychoanalytic, humanistic, behavioural and cognitive approaches. This paper is based on the necessity of bringing the issue of case formulation, which has gained the importance it deserves in psychotherapy, to the agenda regarding the spiritual counselling activities carried out in our country. In addition to the knowledge and skills that a spiritual counsellor should have, it is thought that this issue, which should be specifically emphasized, will contribute to the development of spiritual counselling by creating an important awareness for academics and field practitioners who have studies on the subject. In this study, assessments are made on which theories and approaches should be taken as a basis while developing personal or general case formulations in spiritual counselling practices, how to benefit from an eclectic/holistic form of these and how to adapt them to spiritual counselling processes, and the importance of field experts' systematic studies on the subject is emphasized.

It is underlined that the case formulation developed as a guide pointing to causes and triggers of clients' problems in spiritual counselling is functional as an intervention plan to guide counsellors and clients, as well as being important in terms of grounding the spiritual counselling practices within the framework of theoretical approaches and ensuring standardization in practice.

Keywords: Spiritual counselling, Case formulation, Psychotherapeutic approaches.

SELEFİ ZİHNİYETİN HİNT ALT KITASINA YANSIMALARI: EHL-İ HADİS EKOLÜ ÖRNEĞİ

Araş. Gör. Kazım KARAYİĞİT

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ORCID: 000-0001-6230-0197

ÖZET

Selefilik kavramı, iman esasları hususunda ilk dönem alimlerinin izini takip ederek ayet ve hadislerin zahiri anlamını kabul eden zihniyeti tanımlamak için kullanılmaktadır. Hint alt kıtasında geçmişi 1870'lere kadar uzanan köklü cemaatlerinden Ehl-i Hadis ekolü, mezhepsizliği savunması, tarikatleri, türbe ziyaretlerini ve mevlid gibi uygulamaları bidat kapsamında değerlendirmesiyle ön plana çıkmaktadır. Ekolün kurucuları Nezir Hüseyin (1805-1902) verdiği dersler ve yetiştirdiği öğrenciler ile ön plana çıkarken; Hasan Han (1832-1890) İbn Teymiyye ve Şevkani'nin eserlerini Urduca'ya tercüme ettirmek suretiyle Selefilik Hint alt kıtasında yayılmasında etkili olmuştur.

Tevhid ve şirk meselelerine önem vermeleri, namaz ibadeti esnasında yüksek sesle âmin demeleri, rükû sırasında elleri kaldırmaları, elleri göbek hizasında tutmaları ve Fatiha'yı imamla beraber yüksek sesle okumaları gibi hususlardan dolayı Ehl-i Hadis, Selefi zihniyetin Arap yarımadası dışındaki en önemli temsilcisi konumundadır.

Ehl-i Hadis ekolü uleması herhangi bir mezhebe bağlı olmama prensibini benimseyerek geçmiş dönemlerde özellikle fıkıh sahasında üretilen fetvaların bir değerinin olmadığını iddia etmiş ve mezheplerüstü bir tavır savunmuştur. Ekol mensupları ayet ve hadislerin lafzına önem veren, din konusunda sorumluluk sahibi olan bireylerden müteşekkil bir topluluk oluşturmayı amaçlamaktadır.

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan, Cemaat-i İslami'nin Saddam Hüseyin'i desteklemesinden dolayı bu gruba olan yardımlarını kesmiş ve Ehl-i Hadis Ekolü'nü himaye etmeye başlamıştır. Suudi Arabistan desteğini alan ekolün medreselerinin sayısı daha da artmıştır. Günümüzde Ehl-i Hadis Ekolü medreselerinde okuyan öğrenciler Medine Üniversitesi ve Ümmü'l-Kura Üniversitesi gibi Suudi üniversitelerine gönderilerek buralarda eğitim almakta ve ülkelerine geri döndüklerinde Selefi anlayışın bu bölgeye yayılmasında önemli rol oynamaktadırlar.

Hindistan Ehl-i Hadis Ekolü mensupları şiddetten uzak durmuş, İŞİD'in terör faaliyetlerini uygun bulmayarak onlara karşı fetva yayınlamış, azınlık olarak hayatta kalmanın daha önemli olduğuna vurgu yaparak Hindistan'ın demokratik sürecine katılmış ve Hindu-Müslüman birliğini savunmuştur.

Pakistan'da ise Ehl-i Hadis Ekolü siyaset alanında, cihad faaliyetlerinde ve medrese ağının genişletilmesi için uğraşan örgütlerle varlığını devam ettirmektedir. Ekol bu bölgede katı dini-siyasi bir söyleme sahiptir. Batılılaşmaya ve moderniteye karşı Selefi öğretileri aşılıyarak kafirlere karşı cihadı İslam inancının zirvesi olarak tanımlamaktadır. Ders kitapları çocukları Pakistan'ın dönüştüğü büyük güç için hayatlarını feda etmeye teşvik etmektedir. Ekolün bazı grupları ise nüfusun çoğunluğunun Ehl-i Hadis mensubu olana kadar siyasi sistemin reddedilmesi gerektiğini, hilafet gelmediği sürece siyasette yer almayacaklarını ve İslami bir hükümet kurulana kadar mücadele edeceklerini iddia etmektedir.

Bildirimizde Hint alt kıtası Selefilikinin en önemli temsilcilerinden Ehl-i Hadis ekolünü; önemli isimlerini, öğretilerini, teşkilat yapısını, yayılma bölgelerini ve Selefi zihniyetin bu bölgede yayılmasının sebeplerini tesbit etmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Pakistan, Selefilik, Ehl-i Hadis

REFLECTIONS OF SALAFI MENTALITY ON THE INDIAN SUBCONTINENT: THE EXAMPLE OF THE AHL AL-HADITH SCHOOL

ABSTRACT

The concept of Salafism is used to describe the mentality that accepts the apparent meaning of verses and hadiths by following the footsteps of early scholars about principles of faith. Ahl-e Hadith school which is one of the deep-rooted communities in the Indian subcontinent dating back to the 1870s, comes to the fore with its defense of non-sectarianism, its evaluation of cults, shrine visits and practices such as mawlid within the scope of bidat. While Nezir Hüseyin (1805-1902), the founders of the school, stood out with the lessons he gave and the students he trained; Hasan Khan (1832-1890) translated the works of Ibn Taymiyya and Shawkani into Urdu and was effective in the spread of Salafism in the Indian subcontinent.

Ahl-e Hadith are the most important representatives of the Salafist mentality outside the Arabian Peninsula because of their importance to the issues of tawhid and shirk, saying amen loudly during prayer, raising their hands during ruku, keeping their hands at the level of their navel, and reciting the Fatiha aloud with the Imam.

The scholars of the Ahl-i Hadith school adopted the principle of not being affiliated with any sect, claiming that the fatwas produced especially in the field of fiqh in the past periods had no value and defended a supra-sectarian attitude. The members of the school aims to create a community of individuals who care about the wording of verses and hadiths and are responsible for religion.

After the 1991 Gulf War, Saudi Arabia stopped its aid to this group due to the support of the Jamaat-i Islami to Saddam Hussein and started to protect the Ahl al-Hadith School. The number of madrasahs of the school, which received the support of Saudi Arabia, increased even more. Today, students studying in Ahl-e Hadith School madrasahs are sent to Saudi universities such as Medina University and Ümmül-Kura University where they receive education and when they return to their countries, they play an important role in spreading the Salafist understanding to this region.

Members of the Ahl-e Hadith School of India stayed away from violence, disapproved of the terrorist activities of ISIS and issued a fatwa against them, emphasized that survival as a minority is more important, participating in India's democratic process and defending Hindu-Muslim unity.

In Pakistan, the Ahl-e Hadith School continues its existence in the field of politics, jihad activities and organizations dealing with the expansion of the madrasah network. School has a strict religious-political discourse in this region. Infusing Salafi teachings against westernization and modernity, he defines jihad against infidels as the pinnacle of Islamic faith. Textbooks encourage children to sacrifice their lives for the great power Pakistan has become. Some groups of the school claim that the political system should be rejected until the majority of the population is a member of the Ahl-e Hadith and they will not take part in politics unless the caliphate comes and they will struggle until an Islamic government is established.

In our paper, we refer to the Ahl-e Hadith school, one of the most important representatives of Salafism in the Indian subcontinent; We will try to determine the important names, teachings, organizational structure, areas of expansion and the reasons for the spread of the Salafist mentality in this region.

Keywords: India, Pakistan, Salafism, Ahl-e Hadith

**İLAHİYAT FAKÜLTELERİNDE HAFIZLIK ÇALIŞMALARI/AVANTAJLARI-
PROBLEMLERİ
(MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ)**

Öğr. Gör. Hidayet AYAN
Marmara Üniversitesi
ORCID: 0000-0001-6622-9834

ÖZET

Ülkemizde hafızlık çalışmaları oldukça fazla ilgi görmektedir. Her ne kadar Kur'an kursları Kur'an ezber faaliyetlerinin yoğun bir şekilde yapıldığı kurumlar olsa da son yıllarda MEB bünyesinde proje İmam-Hatip okullarında da öğrenciler örgün öğretimle beraber hafızlık yapma imkânına sahip olmuşlardır. Örgün öğretime devam edilerek gönüllülük esasına dayalı hafızlık faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlar arasında YÖK'e bağlı olan İlahiyat fakülteleri de önemli bir konuma sahiptir. İlahiyat fakültelerinde Kur'an ezber çalışmaları genelde alanda görevli akademisyenlerin ferdi gayretleriyle yürütülmekle beraber Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde idare ve fakülte vakfının destekleriyle bu çalışmalar sistemli bir şekilde devam ettirilmektedir. Hâlihazırda dekanlık tarafından hafızlık koordinatörü olarak görevlendirilen Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi anabilim dalından bir akademisyen, fakülte dışından görevlendirilmiş 4 bayan ve bir erkek hafızlık hocasıyla Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Kur'an ezber çalışmaları aktif bir şekilde yürütülmektedir. Fakülte talebelerinin yaklaşık %10'u bahsedilen hafızlık çalışmalarına iştirak etmektedir. Biz bu araştırmada öncelikle Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi örneğinde İlahiyat/İslâmî İlimler fakültelerindeki hafızlık çalışmalarına dair mevcut durumu tespit edeceğiz ve bu faaliyetlerin daha verimli bir şekilde yapılabilmesi adına bazı teklifler sunmaya çalışacağız. Bununla beraber mezkûr fakültelerde hafızlık çalışmalarında karşılaşılan problemleri tespit ederek imkân nispetinde çözüm yollarını ortaya koymaya gayret edeceğiz. Ayrıca çalışmanın alt meseleleri olarak kabul edebileceğimiz konularla alakalı aşağıdaki sorulara da araştırma içerisinde makul cevaplar bulmaya çalışacağız: İlahiyat fakültelerinde talebelerin örgün öğretimle beraber sağlam bir hafızlık yapabilmeleri mümkün müdür, öğrencilerin DİB'in açmış olduğu hafızlık imtihanlarındaki başarı durumları nasıldır, belge alabilme oranları nedir? İlahiyat fakültelerinde Kur'an ezberleyen talebelerin hafızlık yapmaya karar vermelerinde hangi faktörler etkili olmuştur, oldukça uzun olan hafızlık sürecinde talebelerin motivasyonu hangi yöntemlerle sağlanmaktadır? İlahiyat fakültelerinde yapılan hafızlık çalışmalarında hangi metotlar uygulanmaktadır, klasik metoda ilave olarak yeni metotlara ihtiyaç duyulmakta mıdır? İlahiyat fakültelerinde hafızlık yapan talebelerin belli bir seviyede Arapça biliyor olmalarının hafızlık çalışmalarına olumlu veya olumsuz etkileri var mıdır, varsa nelerdir? İlahiyat fakültelerinde hafızlık yapan talebelerin fakülte müfredatında yer alan Kur'an Okuma ve Tecvit derslerindeki başarı durumu nedir, hafızlık yapıyor olmaları Kur'an derslerindeki durumlarına nasıl bir etki yapmaktadır? Araştırmamızın İlahiyat Fakültelerinde hafızlık çalışmalarının daha sistemli, kaliteli ve verimli yapılabilmesi adına bazı katkılar sunmasının yanı sıra bu konuda bir farkındalık oluşturmaya beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hafızlık, Kur'an Okuma ve Tecvit Dersi, Ezber, Etki

**QUR'AN MEMORIZATION ACTIVITIES IN FACULTIES OF
THEOLOGY/ADVANTAGES-PROBLEMS
(EXAMPLE OF MARMARA UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY)**

ABSTRACT

In our country, memorization studies attract a lot of attention. Although the Qur'an courses are institutions where Qur'an memorization activities are carried out intensively, in recent years, students in the project Imam-Hatip schools within the Ministry of Education have had the opportunity to be hafiz together with formal education. Theology faculties, which are affiliated to YÖK, also have an important position among the institutions where regular education is carried out and memory activities are carried out on a voluntary basis. While the Qur'an memorization studies in the faculties of theology are generally carried out by the individual efforts of the academicians working in the field, these studies are carried out systematically in Marmara University Faculty of Theology with the support of the administration and the faculty foundation. Currently, an academician from the Department of Reading and Recitation of the Qur'an, who has been appointed by the dean's office as the memory coordinator, and 4 female and one male memorization instructors assigned from outside the faculty, are actively carrying out Quran memorization studies at Marmara University Faculty of Theology. Approximately 10% of the faculty students participate in the aforementioned hafiz studies. In this research, first of all, we will determine the current situation regarding the memorization studies in the faculties of Theology/Islamic Sciences in the sample of Marmara University Faculty of Theology and try to present some proposals for these activities to be carried out more efficiently. In addition to this, we will try to identify the problems encountered in hafiz studies in the aforementioned faculties and try to put forward the solutions as much as possible. In addition, we will try to find reasonable answers to the following questions related to the subjects that we can consider as sub-issues of the study: Is it possible for students in faculties of theology to be a hafiz together with formal education, how is the success of the students in the memory exams opened by the DIB, what is the rate of getting a certificate? What factors were effective in the decision of the students who memorized the Qur'an in the faculties of theology to become hafiz, and by what methods are the students motivated during the long hafiz process? Which methods are used in memorization studies in faculties of theology, are new methods needed in addition to the classical method? Does the knowledge of Arabic at a certain level have positive or negative effects on the hafiz studies of the students who are hafiz in theology faculties, and if so, what are they?- What is the success of the students who are hafiz in theology faculties in the Qur'an Reading and Tajweed courses in the faculty curriculum, how does their being hafiz affect their situation in the Qur'an lessons? It is expected that our research will make some contributions in order to make memorization studies more systematic, quality and efficient in Theology Faculties, as well as to raise awareness on this issue.

Keywords: Marmara University Faculty of Theology, Hafiz, Qur'an Reading and Tajwed Lesson, Memorization, Effect.

YEREL SEÇİMLERDE ADAY İMAJININ SEÇMENİN OY VERME DAVRANIŞINA ETKİSİ; 2019 YEREL SEÇİMLERİ BOLU İLİ ÖRNEĞİ

Tuğba ÜLKER

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-9476-6167

ÖZET

Dünya düzeninde yaşanan değişim ve gelişim ile birlikte hayatın her alanında olduğu gibi siyasi alanda da dönüşümler yaşanmıştır. Modern dünyanın getirdiği bireyselleşmenin etkileri seçmen davranışlarına da yansımış ve seçmenlerin tercihlerinde dönüşümler yaşanmıştır. Geçmişte seçmenler tercihlerini daha çok ideoloji, siyasi parti gibi kavramlar üzerinden şekillendirirken artık daha rasyonel ölçütlere göre şekillendirmektedir. Bu durum seçimlerde adayların ve adayların seçmen algısındaki imajlarının önem kazanmasına sebep olmuştur.

Seçimlerde adayların önem kazanması yerel seçimlerde daha çok kendini göstermektedir. Halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlerin belirlenmesini sağlayan yerel seçimlerde adaylar ve adayların seçmenlerdeki izlenimi her geçen gün önem kazanmaktadır. Aday imajı bileşenlerinin net ve belirgin olarak ortaya konulması pek mümkün değildir. Seçmenlerin zihninde bir adaya yönelik oluşan izlenimlerin tamamı anlamına gelen aday imajı, zamana, yere, toplumsal yapıya, şartlara ve siyasal kültüre göre farklılık göstermektedir. Bu sebeple aday imajı ile ilgili genel geçerliliği olan net kriterlerin ortaya koyulması zorlaşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, seçmen davranışlarını etkileyen faktörlerden biri olan aday imajının yerel seçimlerde seçmenin oy verme davranışına olan etkisini ve aday imajının alt bileşenlerini tanımlamaktır. Bu amaçla çalışmada öncelikle seçmen davranışları ve seçmenin davranışlarını etkileyen faktörler ile ilgili teorik çerçeve çizilmiş daha sonra da bu faktörlerden biri olan aday imajının 2019 yerel seçimlerinde Bolu seçmeninin oy verme davranışı üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik saha araştırması yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Bolu Merkez’de ikamet eden ve 31 Mart 2019 seçimlerinde oy kullanmış bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada, amaçlı örneklem tekniği ile belirlenmiş 30 kişi ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırma bulguları ışığında, Bolu’da 2019 yerel seçimlerinde aday imajının, seçmenlerin oy verme davranışında önemli bir faktör olduğu ve seçmenler için en önemli aday imajı bileşenlerinin samimiyet, dürüstlük ve tanınırlık olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aday İmajı, Yerel Seçimler, Seçmen Davranışı

THE EFFECT OF CANDIDATE IMAGE ON VOTING BEHAVIOR IN LOCAL ELECTIONS; THE CASE OF BOLU IN 2019 LOCAL ELECTIONS

ABSTRACT

Along with the change and development in the world, there have been transformations in the political field as well as in all areas of life. The effects of individualization, which is the outcome of the modern world, have also been reflected in the voting behavior and there have been transformations in the preferences of the voters.

While , voters shaped their preferences more on concepts such as ideology and political party in the past, they now shape them according to more rational criteria. This situation has made the candidates and the images of the candidates on voter perception important in the elections.

The importance of candidates in elections becomes more evident in local elections. Candidates and their impression on the voters are gaining importance day by day in local elections which procure to determine the local governments which are the closest administrative unit to the people. The candidate image components are not possible to be presented clearly and distinctly. Candidate image which means all the impressions about a candidate in the minds of voters, differs according to time, place, social structure, conditions and political culture. For this reason, it is difficult to establish clear criteria with general validity regarding the candidate image.

The aim of this study is to define the effect of candidate image, which is one of the factors affecting voter behavior, on the voting voting behavior in local elections and the sub-components of candidate image. For this purpose, first of all, a theoretical framework was drawn about the voter behaviors and the factors affecting the voter's behavior. Then a field study was conducted to determine the effect of the candidate image which is one of these factors on the voting behavior of the Bolu voters in the 2019 local elections. The population of the research consists of individuals residing in Bolu Center and voting in the 31 March 2019 elections. In the research, in-depth interviews were conducted with 30 people determined by the purposeful sampling technique. In the light of the research findings, it has been concluded that the candidate image is an important factor in the voting behavior of the voters in the 2019 local elections in Bolu and the most important candidate image components for the voters are sincerity, honesty and recognition.

Keywords: Candidate Image, Local Elections, Voting Behavior

POST-EMPERYAL BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ İCADI: ENOCH POWELL'DA ORTAK PAZAR VE AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU KARŞITLIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah ATASEVEN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, İİBF, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-3605-6535

Özet

Makale Enoch Powell'in Avrupa'ya, Avrupalılaşıma'ya dair görüşleriyle bu görüşlerin Avrupa kuşkuculuğu ve Britanya istisnacılığına oluşturduğu temeli araştırmaktadır. Göçmenlik karşıtı konuşmasıyla ana dalga muhafazakârlıktan kopan ve Avrupa'nın siyasal birliğinin Britanya'nın parlamenter egemenliğine zarar vereceğini ileri süren Powell'in Avrupa'ya ilişkin görüşleri Brexit süreciyle birlikte yeniden dolaşıma girmiş ve Britanya'nın Avrupa siyaseti üzerinde etkili olmuştur. Çalışma imparatorluk sonrası yeni bir kimlik oluşturma sancuları çeken Britanya'da iki önemli kavramın izinden giderek Enoch Powell'in Britanya istisnacılığını yeniden tanımlamaya ve Avrupa kuşkuculuğunun gelişimine olan etkisi ve katkısını tartışmaktadır. İlk bölümde Britanya istisnacılığı geleneğiyle Enoch Powell'in muhayyilesinde Avrupa düşüncesinin nasıl geliştiği tartışılmış, ikinci bölümdeyse Britanya'nın Avrupa Topluluğu'na üye olmadan Powell'in çeşitli vesilelerle konuşmacı olarak katıldığı toplantılarda dile getirdiği düşüncelerin modern Avrupa şüpheciliğinin gelişimine etkisi araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enoch Powell, Avrupa Ekonomik Topluluğu, Britanya istisnacılığı, Avrupa Şüpheciliği

THE INVENTION OF POST-IMPERIAL BRITISH EXCEPTIONALISM: ENOCH POWELL'S CRITICISM OF THE COMMON MARKET AND THE EUROPEAN ECONOMIC COMMUNITY

Abstract

The paper explores Enoch Powell's views on Europe, Europeanization and examines how his views laid the foundation of post-war Euroscepticism and British exceptionalism. With his anti-immigration speech, Powell broke away from the mainstream conservatism and claimed that the political unity of Europe would harm Britain's parliamentary sovereignty. The study discusses the impact and contribution of Enoch Powell in redefining the British exceptionalism in the post-imperial age and the development of Euroscepticism in Britain. Both concepts are key to understand post-imperial Britain which was struggling to shape a new identity. In the first chapter, the development of the idea of Europe in Enoch Powell's imagination as well as the tradition of British exceptionalism were discussed; in the second chapter, the impact of the ideas expressed by Powell (before Britain became a member of the European Community) as a speaker on various occasions related to the development of modern Euroscepticism was investigated.

Keywords: Enoch Powell, European Economic Community, British Exceptionalism, Euroscepticism

Giriş

Brexit sürecinin başlangıcına dek muhafazakâr ve Ulster Unionist siyasetçi Enoch Powell'in Britanya'daki etkisi daha çok göçmenlik karşıtlığı üzerine yoğunlaşıyordu; Ortak Pazar ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yönelik karşıtlığı ve eleştirileriyse ikinci plandaydı.

Brexit süreci bu siyasetçinin Ortak Pazar karşıtlığıyla başlayıp Avrupa Birliği karşıtlığına giden siyasal tutumunu tekrar yüzeye çıkardı ve bu konuyla ilgili söylem ve düşünceleri daha sık dolaşıma girmeye başladı. Powell'ın AET karşıtlığı monetarist (parasalcı) yaklaşıma olan desteğinden de besleniyordu. Powell erken denebilecek bir dönemde monetarist politikaları savunup birleşik, tek merkezli bir Avrupa'dan ekonomi politikalarının yönlendirilmesine karşı çıktı.

Powell'ın göçmenlik karşıtı Rivers of Blood [Kan Nehirleri] konuşmasının gölgesinde kalan Ortak Pazar ve AET karşıtı tutumu özel bir ilgiyi hak etmektedir. Bu karşıtlık, kuşkuculuk ve eleştiri anlayışı temel olarak iki ana eksen üzerinden değerlendirilebilir. Birinci eksen Enoch Powell'ın politik, ekonomik ve sosyolojik anlayışında Britanya istisnacılığının iştigal ettiği yer ve öneme odaklanmaktadır. İkinci eksen ise Britanya'da erken dönem Avrupa kuşkuculuğunun kurulmasında temel teşkil eden fikirleri, söylemi ve retoriği bağlamında Enoch Powell'ı daha iyi anlamayı mümkün kılan bir tartışma zemini üzerinde durmaktadır.

Meselenin özünde keza Powell'ın Avrupa bütünleşmesi ve birliğine dair yaptığı bir yorum veya gözlem de bulunmaktadır: Avrupa bütünleşmesi veya birliği Avrupa'nın gücü, nüfuzu veya evrensel değerlerinden serpilip gelişmiş bir olgu değildir; aksine, dekolonizasyon süreci ve Mısır'da Fransa-Britanya ortaklı müdahalenin yeni süper güçler ABD ve SSCB tarafından engellenmesinde görüldüğü gibi, Avrupa'nın zayıflaması, gerilemesi ve uluslararası güvenlik mimarisinin oluşumunda etkisinin azalmasıyla ortaya çıkmış bir durumdur (Heffer, 1998: 12-22).

Makale Powell'ın bu minvaldeki fikir, önerme ve erken dönem Avrupa bütünleşmesine ilişkin kestirimlerinden yola çıkarak hâlâ güncelliğini korumaya devam etmekte olan bir dizi tartışmayı ele almaktadır. AET'nin ekonomik cazibesinin etkisinde tam üyelik için iki defa başvurusunun veto edilmesine rağmen Topluluğa katılmaya çabalayan bir Birleşik Krallık'tan Birlikten ayrılan ilk ülke olmaya giden süreç Enoch Powell'ın düşünceleri ışığında daha iyi anlaşılabilir. Makale post-emperyal Britanya'da Britanya istisnacılığıyla erken dönem Avrupa şüpheciliğine odaklanarak Enoch Powell'ın parlamenter, egemen ulus-devlet anlayışını, keza Avrupa'ya ilişkin öngörülerini ele almaktadır.

Araştırma ve Bulgular

I. Britanya İstisnacılığı ve Enoch Powell'ın Politik Muhayyilesinde Avrupa

Powell salt siyasal bir figür olmanın çok ötesindeydi. Hemen tüm Avrupa ve Hint yarımadası kültürlerine vakıf birisiydi ve bugün ağırlıklı olarak göçmenlik karşıtı tutum ve konuşmasıyla bilirse de bilgisi ekonomiye de uzanıyordu. Britanya istisnacılığı ve Britanya'nın Avrupa'yla ilişkisi bağlamında da ilk Avrupa şüphecilerinden birisi olarak kabul edilebilir. Powell'ın 1973'te Britanya'nın AET'ye üye olmasına yönelik muhalefeti bunun Britanya'nın uluslararası camiada 'özel' konumunu yitirmesine yol açacağına inanmasının yanısıra böylesine önemli bir kararın alınma sürecinin demokratik bir şekilde işlemediğini düşünmesinde yatmaktadır. Bu sebeple, Edward Heath ve Harold Macmillian gibi Tory liderleriyle anlaşamamıştır.¹ Avrupa'yla bütünleşmenin Britanya'nın istisnai konumuna nihayetinde zarar vereceğinden emindir. Ekonomik yararları gerekçesiyle Ortak Pazar'a ve AET'ye girilmesine karşı çıkmıştır, ona göre ekonomik bütünleşme kaçınılmaz bir şekilde siyasi bütünleşmeye yol açacak ve Britanya parlamentosunun egemenliğiyle Britanya'nın siyasi geleneklerine zarar verecektir. Büyük ülkelerin istisnacılığı bağlamında Britanya tıpkı Rusya gibi kısmen Avrupa'nın içinde kısmen de dışında olan bir devlet olarak değerlendirilmelidir.

¹ Harold Macmillan 1957-1963 arası, Edward Heath 1970-1974 arası başbakanlık yapmış Muhafazakâr Partili siyasetçilerdir.

Uzun bir parlamenterlik geçmişi olan Powell'ın Avam Kamarası'ndaki ilk çıkışlardan birisi Britanya'nın öz yönetimini kaybetme ihtimaline dairdir. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'na katılmadığı için hükümete güvensizlik önergesi verilmesini protesto edip Parlamento oturumuna katılmamıştır (Heffer, 1998: 222). İşçi Partisi gölge Adalet bakanı² Sir Elwyn Jones'un önerisiyle Avrupa Topluluğu'na katılım konusunda gensoru verildiğinde Powell bu konuda İşçi Partisi'ne destek veren tek Muhafazakâr Partili olmuştur (Heffer, 1998: 845-46). Britanyalı siyasetçilerin Avrupa'nın gerçek karakterini, Avrupalı olmanın ne anlama geldiğini, Avrupa Topluluğu'na ithaf edilen niteliklerin yanıltıcı olduğunu, bu anlamda Avrupa bütünleşmesinin bir karikatürden ibaret olduğunu ve hatta esasında Avrupalılığının gerçek manasının inkârı olduğunu idrak edemediklerini öne sürmüştür (Heffer, 1998: 855). Powell'ın bu ısrarı 1986 Avrupa Tek Senedi konusunda gittikçe şiddetlendi zira bu senet tek pazarı ve yeni ortak kurumları beraberinde getirdi. Bu da Britanya'nın istisnai konumunu, öz yönetim geleneğiyle kendi kararlarını kendi alma yeteneğini azaltıyordu. Dolayısıyla, Powell'a göre Avrupa bütünleşmesi esasında Britanya'nın Avrupa kurumlarına asimilasyonu anlamına geliyordu.

Powell'a göre, Avrupa'nın birliği konusunda ele alınacak iki temel mesele bulunmaktaydı: ekonomik ve siyasi. Ortak Pazar Britanya'ya yarar sağlayabilir, Britanya menşeli malların daha geniş pazarlara ulaşmasını kolaylaştırabilirdi; Ortak Pazar'ın olumsuz yönü ise Britanya ile Ortak Pazar dışındaki üçüncü ülkeler arasında ticari bariyerler ve kısıtlamalar getirmesiydi. Ayrıca, Ortak Pazar dışında pek çok gelişmiş Avrupa ülkesi bulunmaktaydı. İlaveten, Ortak Tarım Politikası da bu bakımdan Powell için kaygı vericiydi (Powell, 1971a). Tüketiciler bu politika gereği üreticileri sübvansane etmeliydi ve fazladan üretilen ürünler boşa gidecekti. Ortak ekonomi politikası kaçınılmaz bir şekilde ortak bir siyasal yönetim mekanizması gerektirir. Ekonomik ortaklık başka alanlara taşacak ve yeni politika alanlarında karar verme organları ortak bir merkeze taşınacaktı. Bu bakımdan Avrupa Ekonomik Topluluğu özünde ve nihayetinde siyasi bir birlik olacaktır.

Aslında, Avrupa Birliği gibi bir projenin tam olarak hayata geçirilebilmesi için Avrupalı ulusların ulus olarak varlıklarına son vermeleri gerekmektedir, ancak bu şekilde hakiki manada bir Avrupa ekonomisi ve Avrupalı bir dünya gücü tesis edilebilir. Commonwealth³ gibi bir post-emperyal proje bile başarılı olamıyorsa daha karmaşık bir proje olan Avrupa Birliği nasıl tam manasıyla, hem ekonomik hem de siyasal yönüyle, hayata geçirilebilir? Bu noktada, Powellcı veya İşçi Partili Tony Benn'in savunduğu anti-Avrupacı yaklaşım Britanya ulusunun geniş bir siyasi ve ekonomik oluşuma asimile olmasının güçlüklerine dikkat çekmektedir (Powell, 1971b). Dolayısıyla, kıta Avrupa'sına dâhil olmak anti-İngiliz, anti-Britanyalı bir tutumdur ve Britanya istisnacılığı, Muhafazakâr Parti kökenli olsun İşçi Partisi kökenli olsun, bu tutuma damgasını vurmaktadır. Elbette ki, Avrupa ile serbest ticaret veya savunma alanında işbirliği kabul edilebilir fakat ulusun politik kaderini Avrupa ile birleştirmek sıkıntıları beraberinde getirecektir.

Powell *the European Communities Act*'ın [Avrupa Topluluklarına İlişkin Yasa] Avam Kamarası'nda tartışıldığı dönemde Britanya'nın kasaba ve şehirlerini Avrupa'nın gettolarına çevireceğini ve diğer güçlü, egemen ulusların Britanya'ya bundan dolayı hayret ve tiksintiyle bakacağını söylemiştir. Onlar [Avrupalılar], diyordu dinleyicilerine, Britanya'nın AET'ye girişini tayin eden Brüksel Anlaşması'ndan önce ortak bir bildiri yayımlanmasında ısrar etmişlerdir.

² Britanya'nın parlamento geleneğinde ana muhalefetin iktidar partisine alternatif olarak hazır bulundurduğu ve başbakanla bakanların icraatlarını yakından takip ettikleri gölge kabine uygulaması bulunmaktadır.

³ Eskiden Britanya İmparatorluğu'nun bir parçası olan devletlerden ve bağlı devletlerden oluşan uluslararası birlik.

Buna göre, Topluluğun kurumları ve çıkarları toplumsal olay ve durumlardan etkilenmeyecektir. Powell bunu Avrupalı ortakların Britanya'nın ırk meselesi dediği şeye bulaşmama kararı şeklinde yorumlamıştır (Heffer, 1998: 865-66). Parlamentonun egemenliğine darbe olmasının yanısıra bu karar Birleşik Krallık'ı Avrupa süper devletinin bir vilayeti haline getirecektir.

Bu bakımdan Schofield, Powell'ı 1970'lerin ve 1980'lerin sağcı siyasi söylemini şekillendirmede kilit bir figür olarak tanımlar, ancak Powellizm ile Thatcherizm arasında ayırım yapma konusunda da dikkatlidir. Powell'ın halkın 1960'lar ve 1970'lerde toplumsal "krizi" mevcut siyasi düzene meydan okuyan ve sınıf siyasetinin dilini daha popülist bir retoriğe çeviren yeni yollarla anlamlandırmasına yardımcı olmaya katkıda bulunduğunu öne sürmüştür. Thatcher da bu değişikliklerden yararlanmıştı, ancak aynı zamanda Powell'dan ayrı düştüğü noktalar bulunmaktadır. Schofield'a göre klasik ekonomik liberalizm Thatcher için ahlaki bir savaştı: hükümetin Britanyalıları daha iyi, daha erdemli vatandaşlar haline getirebileceği bir araçtı (Whipple, 2014).

Britanya egemenliğinin ve bağımsızlığının korunmasını, “her tür dezavantaj ve her tür fedakârlığın ucuz bir bedel olarak kaldığı” bir amaç olarak gördüğüne dair hiçbir şüphe bırakmamıştır. Böylece, Bay Heath'i, bir sonraki yıl boyunca partinin Ortak Pazar karşıtı kanadının politik bir isyanının temposunu belirlemeye hazır olduğu konusunda etkin bir şekilde uyarmıştır.⁴

Britanya'nın Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin tartışmada, tartışmanın her iki tarafındaki politikacılar Brexit konusundaki konumlarını haklı çıkarmak için geçmiş kahramanlara başvurdu. Churchill bu durumda ne yapardı? Thatcher ne yapardı? Ancak Avrupa'ya ilişkin görüşlerinden şüphe duyulmayan ve etkisi bugün de hissedilen bir politikacı bulunmaktadır: Enoch Powell. 1970'lerde İngilizlerin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyeliğinin en önde gelen Muhafazakâr eleştirmeni olarak Powell, kariyerinin çoğunda aykırı bir figürdü, ancak görüşleri kuşkusuz Avrupa entegrasyonuna ilişkin modern Tory eleştiri anlayışını şekillendirmiştir. Bazı açılardan, modern Tory Avrupa kuşkuculuğunun kurucu babası olarak kabul edilebilir (Taylor, 2016).

Egemenliğe dair ve zaman zaman Powell tarafından popülist terimlerle çerçevelenen bu argümanların bugün yankıları elbette ki bulunmaktadır. Fakat o zamanlar, Powell'ın Kuzey İrlanda'daki Birliğin savunmasını Avrupa Topluluğu üyeliğine karşı direnişle ilişkilendirdiği ve her iki tutumun da Britanya ulusu olarak gördüğü şeyin hayatta kalması için zorunlu olduğunu savunduğu belirgin bir yol vardı. Britanya'nın ilk başvurusu reddedilmişti ancak İşçi Partisi hükümeti 1960'ların sonlarında üyelik için başka bir teklifte bulunduğu Powell, Batı Avrupa ile daha yakın bir ilişkinin Britanya'nın savunma politikası için gerçekçi bir odak sağlayacağını savunmuştu. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'ne dayanmaktan veya eski emperyal karakollarda varlığını sürdürmekten daha iyi bir seçenek olabilirdi. Fakat bu konudaki görüşleri daha sonra değişti. 1970 genel seçimlerindeki zaferden 12 gün sonra Heath, Topluluk üyeliği için üçüncü başvuruyu yaptı ve hükümet dışında bulunan Powell argümanlarını giderek daha sert bir hale getirdi ve kişisel bir kan davası şeklinde daha da ileri götürdü. Powell, Heath'in seçim beyannamesine Topluluğa üye olma konusunda açık bir taahhütte bulunmadığını, bunun yerine 30 vekillik çoğunluğu yeterli görev olarak kabul ettiğini savunarak bunun “kurnazca bir el çabukluğu” olduğunu öne sürdü. Powell ayrıca hükümetin Avrupa sorununu ele alış biçimini göç meselesiyle karşılaştırmış ve her iki durumda da önemli değişiklikler konusunda halka danışılmadığını iddia etmiştir.

⁴ “Enoch Powell opposes Common Market”. The Guardian, Haziran 9, 1973. Erişim Tarihi: Nisan 10, 2021. <https://www.theguardian.com/world/2016/jun/09/eu-enoch-powell-common-market-conservative-party>

Powell, aşırı popülist terimlerle, “örüntü aynı gibi görünüyor: bir azınlık, belki de küçük bir azınlık, meseleyi çoğunluğun kafasına göre belirler ve ardından çoğunluğa bir oldubitti sunulur ve şunu söyler: bu onlar için iyi ve her nasılsa şimdi meseleyi tartışmak için artık çok geç”.⁵

Britanya istisnacılığı bağlamında Powell’ı destekleyen ekonomistler de bulunmaktaydı. Bunlardan biri Paul Einzig’dir. Ona göre AET’ye üye olmakla iktidar ve egemenlik yara almıştır. Hatta, Ortak Pazar’ın faşizan yankıları bile bulunmaktadır (Einzig, 1971: 4). Değiştirilmiş formatına rağmen Ortak Pazar ve AET ortak tarım politikası gibi enstrümanlarıyla özgür Avrupa’da iki farklı uygulama başlatacak ve ticari anlaşmazlıklara yol açacaktır. Ortak tarım politikasının yıkıcı ekonomik, toplumsal ve siyasi sonuçları olacaktır (Einzig, 1971: 5). Britanya’nın üye olmasıyla genişleyecek olan AET’nin iki küresel güç olan Birleşik Devletlerle SSCB’ye rakip üçüncü bir güç olma olasılığı zayıftır (Einzig, 1971: 16). Powell Britanya istisnacılığının bir tezahürü olarak Avrupa entegrasyonuna yönelik Britanya kökenli Avrupa şüpheciliğini ilk yansıtanlardan biridir. Birleşik Krallık, Avrupa entegrasyonuna, Avrupa’nın daha da yakınlaşan bir birlik idealine normatif bir bağlılıktan arınmış, pragmatik ve faydacı bir dış politika konusu olarak yaklaşmalıdır. Dışişleri Bakanı olarak 1974-75 yıllarında Britanya’nın üyelik koşullarının yeniden müzakere edilmesini yönetenlerden biri olan James Callaghan, AET’yi bir “iş anlaşması” şeklinde değerlendirmiştir. Britanya’nın AB statüsünü belirlemek için referandum çağrısı, bu istisnacı zihniyetin bir uzantısıdır ve aynı zamanda belirli bir “Britanya üstünlüğünü” çağırıştırır ve bu da Britanya’nın hiçbir zarar görmeden federalleşen bir AB’den uzaklaşabileceğini düşündürür. Bu faydacı perspektiften, entegrasyonun maliyetleri ve faydaları arasındaki dengeye dair eleştiri, yalnızca son on yılda AB içi göçün siyasallaşması gibi son gelişmelerle ilgili değildir. Bundan ziyade, çağdaş Britanya siyasetinde bulunan Avrupa şüpheciliğinde önemli bir süreklilik vardır çünkü AB’nin zararlı etkisine ilişkin şikayetler, yalnızca daha büyük siyasi birliğe yönelik son hamlelerle değil, genellikle Avrupa entegrasyonunun temel ilkeleriyle ilgili bir şeydir (Glencross, 214: 7-20).

Açık bir “Whig emperyalizmi”nden⁶ daha eşitlikçi bir “İngiliz Milletler Topluluğu”na geçiş, bu nedenle, dekolonizasyonun ortaya çıkardığı soruna doğal bir yanıtı ve İngiliz istisnacılığının reddedilmekten ziyade devamıydı. Bu ortamda, Enoch Powell ve Cyril Osborne gibi bazı Muhafazakârlar, beyaz olmayan göçmenlere, etkili bir şekilde asimile edilemeyecekleri gerekçesiyle giderek artan bir şekilde sert bir muhalefet ortaya koydular. Bunu yaparken, bu Muhafazakârlar kültürel ve etnik/ırksal farklılık arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmış, göç konusundaki argümanları ırkla ilgili meselelere bağlamış ve bu da vatandaşlığa, Britanyalılığa ve çok kültürlülüğe dair tartışmalara malzeme sunmuştur (Ashcroft & Bevir, 2019: 27-31).

Avrupa’nın birliği esasında Avrupa’nın gücüne değil fakat zayıflığına dair bir algıdan doğmuştur. Avrupa, seçenekleri tükenen bir ülke için son çare, son dinlenme yeri olarak görülüyordu. Böylece, siyasi seçkinler, Avrupa idealine dönüştürülmüş olmasından sonra bile, Churchill’in kullandığı sözcükleri farklı bir bağlama, "heyecanlarını edep sınırları içinde dizginlemeye" uyarlamakta pek zorluk çekmedi (Bogdanor, 2005: 689). Buna dair tartışma tüm hararetiyle sürmektedir:

⁵ “Enoch Powell, the original anti-immigrant, anti-Europe, pro-unionist Tory.” The Irish Times, Ağustos, 27, 2019. Erişim Tarihi: Nisan 11, 2021. <https://www.irishtimes.com/culture/books/enoch-powell-the-original-anti-immigrant-anti-europe-pro-unionist-tory-1.3997786>.

⁶ Parlamantonun üstünlüğünü savunan ve nihayetinde 19. yüzyılda yerini Liberal Partiye bırakan Britanya reformcu ve anayasalcı parti mensuplarına ‘whigs’ denirdi, bu fraksiyonun savunduğu İmparatorluk anlayışına göndermede bulunulmuştur.

“Ve belki de gelecek nesiller, savaş sonrası İngiliz siyasetindeki temel çatışmayı, sol ve sağ arasında değil, Britanya'nın emperyal deneyiminin bir sapma olduğuna inananlar ile Britanya'nın kıtadan ayrılmasını kıtanın temel varoluş aksiyomu olarak görenler arasında olmuş şekilde algılayacaklar. Bu derin siyasi bölünme, 1980'lerde İşçi Partisi'ni ve 1990'larda Muhafazakârları parçalayarak ve Harold Macmillan, Edward Heath, Roy Jenkins ve Tony Blair'i Hugh Gaitskell, Enoch Powell, Michael Foot ve Margaret Thatcher'a karşı birleştirerek partileri ikiye bölecektir. Britanya'nın rolüne ilişkin iki algıdan hangisinin daha doğru olduğunu söylemek için kuşkusuz çok erken. Ama eğer Britanya, kelimenin en gevşek anlamıyla bile, gerçekten Avrupalı olacaksa, bu sadece Avrupa yanlılarının Westminster'deki zaferini değil, aynı zamanda İngiliz halkının bilincinde gerçek bir değişimi de gerektirir ve buna dair henüz bir işaret henüz görünmemektedir” (Bogdanor, 2005: 701).

Esasında daha başında tartışma benzer bir noktadan hareket etmiştir ve kamuoyununun karşı karşıya olduğu ikircikli durum dikkat çekmektedir:

“Britanya bu yıl bir seçimle karşı karşıya. Neye karar verirsek verelim, bu büyük düzenlemeler getirecektir. Doğu Avrupa kadar Batı Avrupa da çok önemli bir değişim çağındadır. Önümüzde duran sorun şu. Avrupa'daki siyasi ve ekonomik deneylere, en azından bir Avrupa federasyonuna kadar yarı yolda sonlanabileceklerinin farkında olarak, tam olarak katılıp katılmamak arasında seçim yapmalıyız; ya tamamen ya da kısmen dışarıda kalarak belirsiz olabilecek bir izolasyon içinde kalmalıyız. Avrupa Topluluğu'nun sözde kurucu babaları Jean Monnet, Robert Schuman ve Konrad Adenauer'in ilk beklentileri, her şeye rağmen bir noktaya gelmek gibi görünüyor. Tabii ki, bu planları her zaman biliyorduk. 1950'de Kömür ve Çelik Topluluğu'nu kuran Anlaşma'nın ve 1957'deki Roma Antlaşması'nın önsözlerinde bunlar yazılmışlardı. Uzun dönemde neye benzeyeceğine dair şüpheleri olduğu için, İşçi Partisi Hükümeti 1950'de Kömür ve Çelik Topluluğu'na giden yolu açan müzakerelere katılmayı reddetmişti.” (Lord Thomas of Swynnerton, 1990: 144-147).

Powell bu bakımdan Thatcher ile de ikircikli bir ilişki içerisinde olmuştur. Onunla temel bazı değerleri, emperyal romantizmi, eski kıtaya dair bir güvensizliği paylaşıyordu. Farklılık Demir Leydi'nin pragmatik siyasetçi ve devlet insanı anlayışında, retorığı gerçeklikten ayırt etme tarzında yatıyordu. Powell daha çok Cromwellci veya Kiplingci⁷ bir vizyonerdi. Modern dünyayı farklı yorumluyordu; Parti binasında çay partilerine katılmaktan ziyade İşçi Partili Michael Foot ile Thucydides veya Gladstone tartışmayı tercih ediyordu. Fakat bununla birlikte naif bir siyasetçi olarak da değerlendirilemezdi (Serra, 2008: 410). Thatcher'e yönelik eleştirileri sertti ama Avrupa'nın siyasal birliği konusunda Britanya kamuoyunun bilinçleneceğine dair umutları yeşeriyordu:

Eğitimden Sorumlu Devlet Bakanı olarak Bayan Thatcher, Heath İdaresinin bir üyesiydi. Yapılmakta olan şeyle (AET'ye üye olma) aynı fikirde değilse bile, o zaman ve daha sonra uzun bir süre, bir an bile buna karşı çıkmadı. Daha 1986'da Başbakan iken, Avam Kamarası'nı sözde Avrupa Tek Senedini kabul etmeye zorlamak için giyotin prosedürünü de uyguladı. Onun zorlaması sonucunda, Parlamento 1972 yasasını, İngiliz seçmenin 1975 referandumunda güvenmeye davet edildiği veto hakkını fiilen ortadan kaldıracak şekilde değiştirdi.

⁷ Bunlar, Oliver Cromwell'in güçlü hükümet anlayışıyla Rudyard Kipling'in sömürge imparatorluğunun misyonuna dair görüşlerine yapılan göndermelerdir.

Ardından, 20 Eylül 1988'de, Bayan Thatcher, durup dururken Belçika'nın Bruges kentinde yaptığı bir konuşmada Britanya'nın kendi kendini yöneten parlamenter bir ulus olma iddiasını yeniden öne sürdü ve Topluluğun üye devletleri arasındaki gelecekteki ilişkinin bağımsız egemen ulusların arasında gerçekleşen bir ilişki olacağına ısrar etti. Bu, bir devlet başkanının resmi bir deklarasyonu eşliğinde müjdelenen ve yapılan bir konuşmaydı. Ayrıca, konuşmanın taslağının hazırlanmasında resmi bir uzman elin (veya ellerin) olduğuna dair ciddi kanıt vardı. Ne olduğu henüz kesin olarak bilinmiyor ve Kıyamet Günü mühürler kırılana kadar bu belirsiz bir şey olarak kalabilir.” (Powell, 1972: 29-31).

Thatcher'ın siyasi pozisyonunun ötesinde, İngiliz ahlaki topluluğuna dair mefhumlar sosyal normları ihlal ettikleri ve/veya basitçe gözle görülür, 'ırksal olarak' farklı olarak algılanan yerleştirilmiş, ırk ayrımcılığına maruz kalan İngiliz olmayanlar tarafından sarsılmaktadır. Bu perspektifler Muhafazakâr Milletvekili Enoch Powell'ın İngiltere'yi 'yabancı bir bölgeye' dönüştüren uyumsuz yabancı insanlara ve kültürlerle karşı kırk yıl önce yaptığı hakaretlerle açıkça paralellik göstermektedir.

Britanya'nın özgül sosyo-ekonomik koşulları çerçevesinde Avrupa kuşkuculuğu AB'ye üye ülkeler arasında giderek daha kalıcı bir fenomen haline gelmesine ve kıtada giderek daha fazla yerleşik hale gelmesine rağmen, ilk başta belirgin bir şekilde Britanya'ya özgü bir şey olarak görülmüştür: “Avrupa şüpheciliği terimi, İngiliz siyasi sözlüğüne 1980'lerin ortalarında girmiştir, ilk olarak The Times'daki Haziran 1986 tarihli bir makalede görülmüştür. Chris Flood ‘Avrupa şüpheciliği teriminin, AB'nin uluslararası boyutunun gelişimi üzerine Britanya'daki iç tartışmalar bağlamında 1990'larda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığına işaret etmektedir” (Startin, 2015: 311).

Özetle, Birleşik Krallık'ın bir dünya gücü olarak tarihi mirası hâlâ yankılanmakta ve siyasi elitler de dahil olmak üzere birçok Britanya vatandaşı arasında, Britanya'nın kendine has bir varlık olduğu ve kaderini Avrupa'da araması gerekmediğine dair süregelen inanç için önemli bir izahat olarak durmaktadır. Bu nedenle, Daddow'a göre, ekonomik küreselleşme çağında, Avrupa şüphecileri Britanya'nın çıkarlarının bölgesel değil küresel olduğu, Avrupa unsurunun Britanya'nın küresel kaderini gerçekleştirme yolunda gereksiz ve yapıcı bir bölgesel engel olduğu' fikrinden keyif almaktadırlar. Kısacası, Britanya'nın Avrupa şüpheci geleneği, geçmişle ve AET'den önce var olan daha iyi bir Britanya algısıyla, geçmişe nostaljik bir bağlılıkla ilişkilidir ve bu, egemenlik ve kimlik kavramlarıyla derin bir şekilde ifade edilir (Startin, 2015: 313).

Aslında daha 1960'ların başında Muhafazakârlar Avrupa karşıtı gruplar kurmuştu, Ortak Pazar karşıtı bir hareket Britanya'yı Ortak Pazar dışında tutmak için seferber olmuştu. Referandum düzenlenmesi için kampanyalar yürütüyorlar ve elitizm karşıtı söylemler kullanıyorlardı. Ancak, Avrupa karşıtı meselenin bir seferberlik meselesi haline gelmesi, İşçi hareketi ve özellikle onun daha sol kanadının çabalarıyla olmuştur. İşçi Partili Milletvekilleri tarafından iki grup kurulmuştu: 1965'te Britanya ve Ortak Pazar Grubu kısa sürede Britanya ve Avrupa Grubu haline geldi ve 1967'de 100 üyesi vardı, 1967'de Ortak Pazar'a karşı Beş Muhafız adlı bir Çalışma Komitesi kuruldu, AET'ye üyeliği Britanya çıkarlarına aykırı buluyorlardı. Britanya'yı Dışarıda Tut popülist bir hareketti ve Avrupalı seçkinlere karşı "halk" adına yapılanmış bir halk hareketi olduğunu öne sürüyordu. Avrupa Birliği'ne ilişkin Britanya'daki tartışmalar, yalnızca ulusal çıkarların farklı algılarına değil, aynı zamanda halkın ve hükümetin ilgili çıkarlarının değerlendirilmesine de atıfta bulunmaktadır. Kendi partileri içinde büyük etkiye sahip olan bu farklı gruplar, General de Gaulle'ün 1967'deki ikinci vetosundan sonra geri adım atmışlardır (Mischi, 2006: 79).

Enoch Powell için İngiltere kısa bir imparatorluk gezisinden sonra evine dönüyordu. İngiltere, kendi özgün karakterini ancak kendi evine döndüğünde keşfedebilirdi. 1961'deki ünlü Royal Society of St George konuşması, 'Sadece İngiltere'nin bildiği İngiltere hakkında ne biliyorlar ki?', Kiplingci Büyük İngiltere'nin sonunu ilan ediyordu. Şimdiki ihtiyaç gerçekten de İngilizlerin İngiltere'yi yeniden tanımasıydı. "Böylece bugün biz, yok olmuş bir imparatorluğun kalbinde, yıkılmış görkemin parçaları arasında, bir meşe ağacı gibi ayakta duruyor ve büyüyoruz, baharla tanışmak için eski köklerinden hala yükselmekte olan özsuynunu, İngiltere'nin kendisini buluyor gibiyiz.' Uzak gezilerinden evlerine dönen İngilizler, kendilerine bir kez daha bir ulus yaratmak için geleceklerdi. Powell, elbette, bir Birlikçi [Unionist] olarak kaldı. Bununla birlikte, imparatorluğun dağılmasının ulusal özgünlüğe dönüşü ima ettiği fikrinin Britanyalılığın kendisi için açık sonuçları vardı. İnatçı bir ekonomik gerileme havası ile birleştiğinde parçalanma anlatısı daha ikna edici hale gelmiştir ve bu sapkın bir keyfi çağrıştırmaya başlamıştır. 'Britanya'nın parçalanması' tezi modaya uygun bir cazibeyi geliştiriyordu zira görünüşte çelişkili iki gelişmeyi, yeni bir evrensel çerçeve içinde ulusal tikelciliği, sentezliyor gibi görünüyordu (Aughey, 2003: 45-56).

Avrupa Birleşik Devletleri projesine ısrarlı muhalefesinde Powell, kendisini 'İngiliz halkını hala bir ulus olmaya niyet edip etmediklerini söylemeye davet etmektedir. (Flew, 1993: 322-26). Bununla birlikte, Powell'ı eleştiren Avrupa yanlılarının argümanları çok katmanlıdır. Egemenliği, bir ulusun dünyadaki etkisini en üst düzeye çıkarma konusundaki pratik kapasitesi olarak gören Avrupa Topluluğu'nda somutlaşan egemenlik ortaklığını farklı şekilde analiz eden ve AT'de egemenliğin yeniden birleştirilmesinin Britanya'nın dünyadaki konumunu güçlendirmenin en iyi yolu olduğunu savunanlar da bulunmaktaydı. Bu bakımdan, AB'nin karşılıklı bağımlıkların olduğu bir dünyada diğer devletlerle işbirliği sağlayıcı, pratik bir etkisi bulunmaktaydı (Howe, 1990: 675). Egemenlik değişken bir kavramdır ve koşullara göre değişkenlik gösterebilir. Dolayısıyla, Avrupa Topluluğu üyeliğini tartışılırken ve sonraki süreçlerde Enoch Powell veya Peter Shore tarafından savunulan bir tür mutlakiyetçi egemenlik tanımı, bu konuda garip bir şekilde Britanyalı olmayan bir tınıya sahiptir diyenler bulunmaktaydı. Değiştirilemez bir dizi anayasal düzenleme veya ilke (ister parlamentonun egemenliği ister kraliyet ayrıcalığı veya imparatorluğun bütünlüğü olsun) ortaya koymak ve bunları tavizsiz bir şekilde savunmak her zaman Britanya'nın çıkarına olmayabilir. Değişen ihtiyaçlara ve koşullara yanıt olarak kendiliğinden evrimleşmelerine izin vermek çok daha Britanya'ya özgü bir şey olabilir (Howe, 1990: 675).

Sir George Howe'un belirttiği gibi AT'deki bu sınırsız ortak karar verme düzeneği sayesinde, Birleşik Krallık, diğer tüm üye devletler gibi, egemen gücünü mümkün olan en üst düzeye çıkarmak için etkisini kullanmaya çalışmaktadır: "İçeride olmak istiyoruz, dışarıda değil; içeride olmak dışarıda olmaktan daha faz Britanya'nın işine yarar. Topluluğa katılımın temel konsepti, Britanya'nın etkisini bu şekilde genişletmeye yöneliktir. Arşimet deyimini kullanılacak olursa: Bana üzerinde durabileceğim bir dayanak noktası verin, dünyayı yerinden oynatayım.' Britanya için de Avrupa o dayanak noktasıdır" (Howe, 1990: 687).

Bu dayanak noktası 1975'ten beri Birleşik Krallık'ın çok ilginç bir deneyim yaşamasında etkili olmuştur. 1970'te İngiliz siyasi hayatında Avrupa'ya yönelik tüm coşku Muhafazakâr Parti'den gelirken, İşçi Partisi temelde buna karşıydı. Siyasi yelpazenin her iki tarafında da istisnalar olduğu doğru olsa da bu böyleydi. İlerici Roy Jenkins liderliğindeki bir grup ılımlı İşçi Partili siyasetçi Avrupa'da olan bir Birleşik Krallık'ı desteklemeye başladı fakat muhafazakâr kanatta Avrupa'yı her zaman eleştiren karmaşık bir figür olan Enoch Powell gibi birkaç siyasetçi vardı (Thomas, 2013: 53).

Bunlar olurken, Kuzey İrlanda'ya yönelik politika, Powell'ın Muhafazakâr Parti lideri Edward Heath ile olan ve 1970-74 Muhafazakâr hükümetinin İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) girmesini güvence altına alması ve gelir politikasında zorunlu bir fiyat politikası izlemesiyle doruğa çıkan, sert kan davasında rol oynadı (Corthorn, 2012: 967).

Bu tartışmaların belli bir ölçüde gösterdiği gibi, kendi problemleriyle boğuşurken ve Avrupalı olup olmadığı önemsiz bir şeyken Britanya'nın Fransa ve Batı Almanya'nın ekonomik performansıya meşgul olması açıkçası beyhude bir şeydi. Powell, "ulusların yaşamının, insanlarınki kadar, büyük ölçüde hayal gücünde yaşandığını" ileri sürüyordu, "bir ulusun refahı için, kendisi hakkında ne düşündüğünden daha önemli hiçbir şey yoktur" diyordu. 1970'lerin başlarında, AET'ye girişle tehdit edilen İngiliz egemenliği ve göçün meydan okuduğu İngiliz "kimliği" ile Powell, temel sorunun giderek "ekonomik karakterden ziyade politik bir karaktere büründüğünü ve en temel noktalara gittiğini savunuyordu: "Biz neyiz Bu millet ne ki, 'özgür' mü, 'esir mi', 'korkuyor mu' yoksa 'korkmuyor' mu?" (Corthorn, 2012: 976). Bu sorular savaş sonrası yeni bir kimlik arayışı içerisinde olan ve Britanya istisnacılığının sarsılmasından dolayı bir tür bunalım içerisindeki Britanya toplumunun ruh halini de yansıtmaktadır.

II. Enoch Powell'ın Avrupa'ya İlişkin Eleştirel Konuşmaları ve Britanya'da Avrupa Şüphesizliğinin Temelleri

Powell'ın Birleşik Avrupa karşıtlığı çerçevesinden yola çıkılırsa, Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun üyesi olup olmayacağına dair karar özel anlamda Britanya'nın ve Topluluk üyelerinin kolektif kararı olmalıdır. Bu tartışmanın alanı yalnızca Britanya'nın üye olması durumunda genişlemiş Topluluk olacak olan antitenin sınırlarıyla çevrili tek bir arenayı oluşturmaktadır. Dahası, bu içerisine halkların bizzat kendilerinin katılması gereken bir tartışmadır. Bakanlardan ve hükümetlerden müteşekkil üst tabakaya bırakılabilecek bir tartışma değildir. Bunun sebebi bu kararın anlamının hükümetin tüm diğer dış ilişkilere dair eylemlerinden farklı olmasıdır: bu, 'bir daha çözülmesi amaçlanmayan fakat tüm Topluluk halklarının aslında tek bir seçmen kitlesi haline gelmesiyle sonuçlanacak bir bağ oluşturulacaktır' (Powell, 1971a). Dolayısıyla bu tartışma bunun muhtemel bir sonuç olup olmayacağını ve mümkünse bunun arzu edilen bir sonuç olup olmayacağını belirlemek için bu sonucu muhayyilede önceden görmek zorundadır (Powell, 1971a).

Powell bu noktada Avrupalılık tartışmasına şöyle bir istikamet vermektedir:

'Kavrayış' kelimesiyle zıddı 'kavrayışsızlık' kelimesi neyin 'Avrupalı' olup neyin Avrupalı olmadığıyla çok alakalıdır. Çocukluğumdan itibaren kendimi değişik ölçülerde Avrupalı denen şey için ortak olan ve yalnızca altılı 'Avrupa'ya değil fakat Atlantik'ten Urallar'a ve ötesine uzanan Yunan ve Roma kültürünü çalışmaya adadım. Geçmişe dair aynı düzeyde bir saygıyı hakeden kendi ülkem tarihinin de Avrupalı olan hemen her şeyi oluşturma konusunda hürmetle anılmasını gerektiğini iddia ediyorum. Bana göre en hakiki Avrupalı, bu Avrupa'nın küçük bir parçasının bile onu arayanlara dayattığı muazzam taleplerin en alçakgönüllülükle bilincinde olan kişidir; çünkü ne kadar derine inersek, bu tek kıtadaki insan toplumunun harikulade farklılaşması o kadar merakımızı uyandırmaktadır. 'Avrupa'nın birliği', 'Avrupa'nın dünyadaki rolü, 'Avrupa'ya girme gibi ifadelerdeki 'Avrupa' kelimesinin kullanımı tüm hakiki Avrupalıların kulağına çınlayan bir münafıklıktır: yalnızca Amerikalıların onu kullanması maruz görülebilir (Powell, 1971a).

Britanya'nın AET'ye üyeliğinde öncelik ticaret fırsatlarının genişletilmesi anlayışına dayanıyordu. OECD'nin attığı ticareti serbestleştirme adımları, Roma Antlaşması ülkeleriyle Serbest Ticaret Bölgesi müzakereleri, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi önerisi, 'Kennedy'nin Avrupa turu, bunu amaçlıyordu., Roma Antlaşması siyasi birliği ima ediyordu ancak Powell'a göre bu tür fikirler tipik kıta Avrupası ürünü teorilerdi ve pratik imkanlardan uzaktı. Fransa Başkanının vetosunun Sky-bolt ve Polaris'i, Amerikalılar'ı ve Anglo-Saksonlar'ı endişelendirdiğini gördüğünde Powell'ın şaşkınlığı daha da artmıştı. Bunun bir gümrük birliğinin içinde veya dışında olmakla ya da Commonwealth'ı tercih etmekle ne ilgisi vardı? Powell'a gelince, Macmillan'ın Kabinesine veto gerçekleşmeden sadece altı ay önce girmişti ama o günlerde, Richard Cobden'in 1860 tarihli İngiliz-Fransız ticaret antlaşmasını müzakere ederken kullandığında olduğu gibi tamamen ticari gerekçelerle meseleyi tartışıyor ve itirazları yanıtlıyordu (Powell, 1971a). Bu noktada, bir kez daha Avrupa şüphecilerinin sıklıkla başvurduğu bir argümanla karşı karşıya bulunmaktayız. Ekonomik avantaj gerekçesiyle siyasal meselelerde ve egemenlik konusunda taviz vermenin yol açacağı problemleri Powell oldukça erken sayılabilecek bir vakitte dile getirmektedir. Bu bakış açısından yola çıkılırsa, Birleşik Krallık'ın Topluluğa üye olması ve Birliğin daha sonraki anlaşmalarını kabul etmesi Britanya halkının çıkarlarına ters gibi görünmektedir.

On yıl önce, siyasetçiler Britanya ve yeni kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu meselesini tartışırken, Bay Heath ve Bay Soames Brüksel'de müzakere ederlerken, insanlar genel olarak tarafsız veya ilgisiz bir şekilde bunu izlemiş ve dinlemiş gibidir ve de Gaulle, Macmillan'a hak ettiğini verdiğinde, İngilizler keyiflerine nasıl geldiyse rahatlamış ya da sinirlenmiş bir şekilde omuzlarını silkmişler ve başka meselelere dönmüşlerdir. Powell bu noktada müzakereleri eleştirel bir şekilde değerlendirmeye devam etmektedir: "Dört yıl önce, Harold Wilson ve George Brown, hiçbir uyarıda bulunmadan veya özür dilemeden kafalarına göre onursuz ve rahatsız edici bir şekilde büyük Avrupa turunu attıklarında, halk sanki bir gözünü açtı ve alaycı bir şekilde sırttı ve tekrar uykuya daldı: 'Bundan bir şey çıkmaz' diye düşündü ve hiçbir şey yapmadı" (Powell, 1971b).

Avrupa Ekonomik Topluluğu, adında ekonomi geçmesine rağmen siyasidir ve dolayısıyla Britanya'nın üyeliği sorunu siyasi bir sorudur, tamamen siyasi bir sorundur. Dahası, Powell'a göre bu büyük bir politik meseledir de, Britanya için önemli bir yol ayrımıdır. Bu sebeple, ona göre o dönem herhangi bir politikacının yapabileceği en büyük hizmet, bu iki gerçeği -kararın siyasi olduğunu ve kararın temel olduğunu- açıklığa kavuşturmaktır. Bunu yaparken, ilgili siyasetçinin kendi dünya görüşü ve siyasi bağlılığı ne olursa olsun, herkese, tüm Britanyalılara, hizmet edecek ve kimseyi incitmeyecekti (Powell, 1971b). Sağ veya sol ayrımı olmadan ulusal bir meselenin halledilmesi gerekmektedir. Meselenin yalnızca Topluluğa üye olduğu takdirde Britanya'nın ihracatının artıp artmayacağı olmadığı açıktır.

Powell birleşik Avrupa'ya yönelik kuşçuluğunda hızını kesmez. Büyük bir ekonominin küçük bir ekonomiden daha iyi büyüdüğünü ya da daha hızlı geliştiğini ya da daha büyük bir birlik içinde asimile olup dönüşen ülkelerin ekonomik servetlerinin artacağını gösteren en ufak bir kanıt bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Britanya'nın Topluluğun bir parçası olarak daha hızlı "büyüyeceği" veya ekonomik olarak daha iyi olacağı varsayımı, ancak daha yavaş "büyüyeceği" veya daha kötü olacağı varsayımı kadar bir temele sahiptir. Üyeliğin sözde "dinamik etkisi"ne olan inanç ve enfeksiyon yoluyla büyüme teorisi bu yönüyle salt batıl inançlardır. Özellikle, ülke gruplarının ortalamasını birlikte almanın ve sonra bir ortalamayı diğeriyle karşılaştırmaya dair yaygın yanlış ve Britanya'yı en büyük üyesi olarak içeren EFTA'yı alıp ardından Britanya'sız AET, Britanyalı EFTA'dan daha hızlı büyüyor; bu nedenle AET'de olsaydı İngiltere daha hızlı büyüdü demek sakıncalıdır.

Dolayısıyla, AET'nin kurulmasından önce ve sonra AET'nin içindeki ve dışındaki tek tek ülkelerin deneyimleri, Britanya'nın da aynı şekilde büyüyeceğine dair bir zemin sağlamaz. 300 milyonluk büyük iç pazarın büyük yararlar getireceği iddiası Powell'a göre hiçbir temeli olmayan katıksız bir mitolojidir. Dolayısıyla, AET üyeliği yoluyla Britanya için uzun vadeli ekonomik avantaja inandığını söylemek abestir ve süreç salt ekonomik değil, siyasadır (Powell, 1971b). Öyleyse 'Birlik' ve bütünleşme gibi ifadeler daha o dönemlerde Avrupa denen bir şey tartışıldığında dile getirilen ifadelerdir. Siyasi birlik ve Ortak Pazar hakkında muazzam miktarda çifte söylem bulunmaktaydı. Tek veya tek sesle konuşan Avrupa demek çoğunluğun azınlığı ezebileceği, karar alırken zaman zaman tüm üye ülkelerin ikna edilmesi gereken zahmetli süreçler demektir.

Powell bu durumu üç değişik düzeyde açıklamaktadır. Topluluğun hâlihazırda ortak bir tarım politikası, ortak bir gümrük tarifesi ve ortak bir işgücü piyasası vardır. Bütün bu konularda aynı kararlar herkesi bağlar ve ulusal hükümetler ve parlamentolar kendi kararlarını alma yetki ve hakkından vazgeçmiştir. Bu nedenle, Britanya Parlamentosu, Birleşik Krallık'a girişi kontrol etmek için yeni bir Göçmenlik Yasasını geçirme aşamasındadır ve bu yasa kapsamında, bu kontrolün idaresini yöneten kural ve ilkelerin Parlamento tarafından onaylanması gerekir. Topluluğun bir üyesi olarak Britanya, bu kurallarda büyük değişiklikler yapmak zorunda kalacaktır. 'Mecbur' derken, 'zorunlu' demek istiyorum. Parlamento'ya şöyle denilmektedir: 'Bu, onaylamanız gereken bir şeydir: İsterseniz tartışabilirsiniz; ama başka türlü karar veremezsiniz' (Powell, 1971b). Kendisi aracılığıyla tarım politikasının ve diğer politikaların finanse edildiği ortak bütçe, harçlar ve vergilerle beslenmektedir: Britanya Parlamentosu sadece bu harçları ve vergileri uygulamalıdır, sıradan bir Katma Değer Vergisini değil, tam olarak Topluluğun kararlaştırdığı Katma Değer Vergisini yürürlüğe koymak zorunda kalacaktır (Powell, 1971b). Bu bağlamda Powell (Powell, 1971b), iki muhtemel birlik biçimine bakmaktadır. Evvela, para ve döviz kurlarının birleştirilmesine bakar. Avrupa Komisyonu 1970'lerde bunu gerçekleştirmekten bahsettiğinde hayal kurmuyordu, bu olmadan hiçbir ortak ekonomik politika ve genel olarak birleşme ve ilerlemeden söz edilemez. İster yeni bir ortak para birimi olsun, isterse mevcut para birimlerinin kalıcı olarak sabit oranlarda otomatik olarak değiştirilebilir hale gelmesi şeklinde olsun, tüm Topluluk için geçerli bir para birimi olmalıdır. Bununla birlikte, modern dünyada para, hükümet kararlarının büyük bir bölümünü teşkil etmektedir. Fiyatlar ve enflasyon tartışılmazsa veya bunlardan hükümetler sorumlu tutulmazsa siyasi bir boşluk olurdu. Para birimleri uyumlu hale gelir gelmez gerçekte olacak olan şey de şu olabilir: devalüasyon veya para değerinin yükseltilmesi, halkın cebindeki paranın değerlenmesi veya dalgalanması hakkında ulusal düzeyde parlamenter veya siyasi tartışmalar azalacak ve bütün bu sorunlar, bir bütün olarak Topluluk için başka bir yerde çözülecek, parasal birleşmenin anlamı budur. Pratikte ekonomik karar mekanizmalarının tamamının Westminster'den ve Birleşik Krallık'tan alınacağını söylemek Powell'a göre abartı olmaz (Powell, 1971b). Powell'ın tüm bu kaygılarının doğru çıktığı ileri sürülemez. Britanya ortak para birimine geçiş yapmamış, ekonomiye ilişkin pek çok kararı ulusal parlamentosunda almıştır fakat 2008 Krizi'nin göstermiş olduğu gibi farklı ekonomik düzeyleri bulunan Avrupa ülkelerinin ortak para birimi kullanması krizleri derinleştirme potansiyeline sahiptir. Bu konuda günümüzdeki Avrupa şüphecileriyle Powell'ın görüşlerinin örtüştüğü görülmektedir.

Powell'ın kaygıları bir başka bütünleşme ve birleşme alanına da askeri konulardaki birleşmeye de uzanmaktadır. Britanya'nın üyeliği için siyasi davanın temelini oluşturan gelecekteki bir diğer birlik biçimi, askeri birliktir.

Bu, doğal olarak, Topluluğun bir bütün olarak, Kuzey Atlantik İttifakı üyeleri olarak bile, tek tek ülkelerin toplamından daha güçlü olmasını sağlayacaktır ve tabii bu da Topluluğun tek bir savunma politikasına ve tek bir dış politikaya sahip olması anlamına gelebilir. Savaşın ya da herhangi bir askeri müdahalenin ne zaman gerekli olduğu gibi en yüksek mercideki kararlar, tek tek ülkelerin kararları olmayacaktır; bunlar, Majestelerinin Hükümeti'nin Birleşik Krallık için aldığı kararlar kadar otomatik olarak bağlayıcı olan ortak kararlar olacaktır. Aksi halde birlik, ardında ittifaktan başka bir şey olmayan bir cephe'dir ve tabii ki zaten Britanya NATO'dadır (Powell, 1971b).

Bu noktada Powell'ın askeri alandaki Avrupa şüpheciliği gerçekleşmemiştir zira birlik Pleven Planı gibi ortak savunma projelerini hayata geçirememiştir. Powell'ın vurgusu yine egemen bir ülkenin ulusal bağımsızlığının AET, AT veya AB gibi adı ne olursa olsun ulusüstücü bir projeye her hâlükârda tehdit altında olduğu üzerinedir.

Britanya ve Avrupa'daki pek çok tartışma, genellikle bağımlılık ve bağımsızlık kavramlarıyla biçimlendirilmiş terimlerle yürütülür. Britanya herhangi bir birliğe ihtiyaç duymadan tek başına var olmayı ve güçlü kalmayı göze alabilir mi? Tartışmanın çağrışımları konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Britanya, Birleşik Devletler'e bağımlı bir ülke olacak mıdır? Amerikan istisnacılığı Britanya istisnacılığına üstün gelecek midir? Amerikan istisnacılığının temeli askeri olduğu kadar ekonomiktir (Powell, 1971c). Ekonomik güç, ekonomik zayıflık gibi genel kavramlar, politik ve aslında fiziksel imalarla vurulur: ekonomik analize meydan okurlar. "Güç" ve "zayıflık"ın ödemeler dengesiyle özdeşleştirilmesi sakıncalıdır. Ekonomik olanla politik olanın karıştırılması tehlikeli ve risklidir (Powell, 1971c).

Powell'a göre ekonomik yaşamı değiştirmek için kullanılan siyasi gücün üç ana tezahürü vardır. Her üçü de çok yaşlıdır fakat son moda kıyafetler giyerler. Karun'un dokunduğu şeyin altın olması gibi, devletin para dediği şey de paradır (Powell, 1971c). İkinci güç, ülkeye giriş ve çıkışları kontrol etme ve böylece vergi ödenmesi gibi şartlara bağlı olarak mal, kişi ve para giriş çıkışlarını yasaklama veya giriş çıkışlarına izin verme yetkisidir (Powell, 1971c). Üçüncü güç, vatandaşlarını kendi rızalarıyla yapmayacakları piramit inşa etme veya çelik fabrikası dikme gibi işleri yapmaya zorlama gücüdür: Bunu kırbaçla yapmak mümkündür, ancak bunun yerine vergilendirmeyi kullanmak daha yaygındır ve daha az gürültüye neden olur (Powell, 1971c). Powell'ın devletin gücü, yetkileri ve sınırları tartışması devam eder. Devlet, bu yetkileri kullanırken ve bunları kullanmaktan kaçınmaya karar verirken her zaman ekonomik değil siyasi amaçlara sahiptir (Powell, 1971c). Ekonomik bir amaç arıyor gibi görünse bile bu kendi yurttaşları oldukları için seçmiş olduğu bir amaçtır (Powell, 1971c). Britanya'da siyasi savaşları sosyalizm ve kapitalizm, kontrollü veya serbest bir ekonomi, bireye karşı devlet gibi kavramlarla sürdürmek yaygındır (Powell, 1971c). Tüm bu terminolojinin arkasında dikkatli bir gözlemci her iki tarafta, hatta neredeyse her yerde ortak bir varsayımın sessizce paylaşıldığını algılayacaktır (Powell, 1971c). Bu, Powellcı analize göre vatandaşın kendi hedeflerini belirleyemeyeceği, yapmaması gerektiği veya kendi iyiliğini seçemeyeceği varsayımdır fakat zaman zaman yurttaş da kendi hedeflerini belirleyebilir, hatta zorunda kalabilir ve kendi iyiliğini seçebilir (Powell, 1971c). Powell bu noktada Avrupa karşıtlığı konusunda Britanya vatandaşlarının kendi iyilikleri için bu projeden vazgeçmeleri gerektiğine inanmakta ve erken dönem Avrupa şüpheci argümanlarının temellerini atmaktadır.

Bu tartışmalar ışığında, ekonomik bir bağlamda "bağımlılık", "karşılıklı bağımlılık" ve "bağımsızlık" terimleri, devletçi varsayımı önceden varsayar; çünkü bunların hepsi devletler için geçerli olan terimlerdir ve bireylerin kendi amaçlarını belirledikleri ve kendi yararlarını seçtikleri yerde hiçbir anlamları yoktur.

Mal veya hizmet mübadelesinde taraflardan biri, mübadele serbest olduğu sürece, diğerine ne bağımlı ne de ondan bağımsızdır. Bu bağlamda 'ücretsiz' çok kesin bir anlama sahiptir. Bu, normal koşullarda devletin kurumu olan organize insan kurumunun baskısı altında olmamak anlamına gelir. Dolayısıyla, Powell'a göre:

“Özgür olmayan belli koşullar altında bir tarafın veya diğerinin daha kabul edilebilir gördüğü başka bir seçeneğe sahip olmadığı anlamına gelmez: bu anlamda tüm insan eylemleri özgür değildir. Üstelik mübadelenin her iki tarafta da serbest olması şart değildir: Tütün veren denizcinin ya da petrol üreten Rus'un çaresizlikten ya da Sibiryaya sürgünü korkusuyla buna yönelmesi mübadelenin diğer tarafının seçimini daha az özgür kılmamaktadır” (Powell, 1971c).

Dolayısıyla ekonomik bağımlılık, bağımsızlık ve geri kalan meseleler bireyin kendi seçimine göre mal ve hizmet alışverişinde bulunma özgürlüğünden yararlanacağı durumlarda ortaya çıkmaz (Powell, 1971c). Ancak bireylerin yerine devletin ikamesi sağlanmış olsa bile, "bağımlılık", "bağımsızlık" ve diğer kavramlar mantıksızdır ve normal olarak da irrasyoneldir. Powell'ın analogileri bu noktada başka bir boyut kazanmaktadır. “Bir muz cumhuriyetinin devrimci başkanı, vatandaşlarını tercih etmeyecekleri şekilde davranmaya ve yaşamaya zorlama niyetinde olabilir” der ve şöyle devam eder: “Bunu yapma gücü, neredeyse kesinlikle, kendi başına bir yabancı siyasi iradenin dayatılmasıyla değil, şeylerin kaba kuvvetiyle sınırlıdır: ülkesi muz yetiştiriyor ama madenleri yoktur; Birleşmiş Milletler'deki oyunun değeri, bir beyaz fil geliştirme projesinin Amerikalı vergi mükellefine maliyetinden daha azdır; ülkesinin durumu bir Rus veya Çin üssü tehdidiyle şantaj yapmaya ve avantaj elde etmeye elverişli değildir. Bunların hepsi kötü şans olabilir; ama bu "ekonomik bağımlılık" ya da siyasi tahakküm demek değildir” (Powell, 1971c). Öyleyse Powell'ın Avrupa şüpheli bakışına göre bir ekonominin bağımlı olması için iki koşulun yerine getirilmesi gerekir: vatandaşlarının ekonomik yaşamına sürekli ve önemli ölçüde müdahale etmek hükümetinin politikası olmalıdır ve ayrıca ülkenin hükümeti müdahalenin amaçlandığı alanlarda, ekonominin kendisinin dışında bir otoriteyi önceden ve kalıcı olarak kabul etmek zorunda olmalıdır (Powell, 1971c). Bir ülke için ekonomik bağımsızlığın tek kesin garantisi, vatandaşlarının kendi ekonomik amaçlarını ve kendi yararlarını seçmekte özgür olmaları ve o ülkenin kurumlarının onları bu özgürlükte güvence altına alacak şekilde tasarlanmış olmasıdır ve bunu yaparken ne vergilendirmeyi ne sınırların kontrolünü ne de para basmayı vatandaşlarının zararına kullanmamalıdır (Powell, 1971c). Öyleyse Avrupa Ekonomik Topluluğu projesinin Powell'ın devlet-vatandaş-ekonomi ekseninde tahayyül ettiği modelden olabildiğince uzak bir şey olması dikkat çekicidir.

Bir başka konuşmasında Powell Britanya'nın AET üyeliği konusunda bir hayli iddialı bir şey söyler. Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğuna girişi hakkında söylenecek en baştaki ve en önemli şeyin bunun olmayacağı olduğunu söylemiştir (Powell, 1971d). Bunun nasıl, hangi aşamada veya tarihte aşikâr hale geleceğini kesin olarak söylemenin spekülâtif kehanet alanına gireceğini belirtmekle birlikte gerçekleşeceğinden hiç kuşkusuz yoktur (Powell, 1971d). Parlamento'sunun ve halkın tüm kalbiyle rızası olmadan Britanya'nın kendisini yeni bir siyasi alایشim içerisine bağlayıcı ve kalıcı bir şekilde birleştirmeye zorlayamayacağını düşünür (Powell, 1971d). Britanya AET'ye ve AB'ye üye olmuştur fakat Powell'ın kehaneti kısmen Brexit'le gerçek çıkmıştır (Powell, 1971d).

Powell'a göre, insanlığın kanlı çatışmaları tarihinde, bağımsız uluslar arasında hesaplar yapmak ya da zorla siyasi birimler oluşturmak için mevcut siyasi birimleri parçalamak için birçok savaş yapılmıştır (Powell, 1971d).

Bir ikinci husus da büyük ya da birleşik siyasi birimlerin savaşları küçük olanlardan daha fazla engelleyebildiğini kanıtlamamasıdır (Powell, 1971d). Aksine, bir siyasi birim ne kadar büyük ve güçlü olursa, büyük bir savaşa katılma olasılığının o kadar yüksek olduğunu iddia etmek daha akla yatkındır (Powell, 1971d). Bu bağlamda çıkarabilecek genel sonuç büyük bir siyasi birimin varlığının, iç veya dış savaşa karşı hiçbir özel koruma veya garanti sağlamadığı, aksine durumun tam tersi olabileceğidir (Powell, 1971d). Dolayısıyla Batı Avrupa'nın siyasi birliğinde iddia edildiği gibi bir erdem varsa, o erdem Batı Avrupa'ya özgü koşullarda olmalıdır. Bu, büyük hacminin veya siyasi birliğin bir sonucu değildir (Powell, 1971d). Powell bu konuşmasıyla günümüz Avrupa karşıtlarına ilham vermeye devam etmekte ve sözlerini şu şekilde sürdürmektedir:

Öyle zannediyorum ki AET'nin Rusya'yı da içine alacak bir siyasi birime geçiş aşaması olduğu söylenmeyecektir. Kuzey Burnu'ndan Sicilya'ya, Shannon'dan Elbe'ye kadar uzanan siyasi bir oluşumu – piskopos buna “aile” derdi- tasavvur etmede üstesinden gelinemez bir kişisel zorluk çektiğimi itiraf ediyorum ama Shannon'dan Vladivostok'a kadar siyasi bir birimi ancak bir deli tasavvur edebilir. Hayır; aldığımız cevap, siyasi olarak birleşik bir Batı Avrupa'nın Rusya ve müttefikleriyle başarılı bir şekilde savaşma konusunda daha yetenekli olacağı ve bu nedenle muhtemelen savaşa dâhil olma ihtimalinin daha düşük olacağıdır. Ciddi bir analize tabi tutulduğunda, Britanya'nın Batı Avrupa ile siyasi birliğinin -bırakın siyasi birleşme dışında herhangi bir şeyi- barışı veya daha iyi bir barış şansını yaratacağı iddiası kanıtlanabilir olmakla kalmaz; bu olası bir şey değildir. Aslında, her şeyi göz önüne alırsak, tam tersi tezi sürdürmek daha kolay olurdu. Britanya'nın üyeliği için argüman, eğer yapılabilirse, başka gerekçelerle yapılmalıdır. Geçmiş savaşların anısını ve gelecekteki savaşların korkusunu kendi taraflarına almaya çalışan savunucular, bilerek ya da bilmeyerek, yaygın ve değerli ama "durumla hiçbir ilgisi olmayan" bir duygunun ticaretini yapmaktadırlar (Powell, 1971d).

Powellci Avrupa kuşkuculuğunda AB'nin sonsuz barış getireceği bir yanılsamadan ibarettir. Esasında, doğal olarak Britanya'nın diğer üyeler gibi Birliğin alacağı ortak kararlarda bir etkisi, oyu veya sesi olacaktır fakat bu ses azınlıkta kalacaktır. Ulusal çıkarları ilgilendiren konularda veto hakkıyla ilgili herhangi bir çekinceye rağmen, Topluluğun politika ve kararlarının ezici bir çoğunlukla çoğunluğun bakış açısını ve çoğunluk çıkarlarını yansıtacağı ve bu bakış açısının ve bu çıkarların ağırlıklı olarak kıtasal Avrupa menşeli olacağı Powellci Avrupa kuşkuculuğunda açıktır. Bu nedenle Britanya endüstrisi için temel soru daha kesin bir biçimde yeniden ifade edilebilir:

“Firmamın veya endüstrimin, Batı Avrupa'nın kıta ülkelerinin görüş ve çıkarları tarafından giderek artan bir şekilde belirlenen ekonomik yaşam ve politika bağlamında çalışmasını mı tercih ediyorum?” sorusu karşısında, Britanyalı işadamlarının Britanya'nın rakiplerinin Britanya'nın çıkarlarını esas alacağını ya da bu noktada Britanya'nın egemen olacağını ya da daha net bir ifadeyle, Britanya'nın Topluluğa 'öncülük edeceğini düşünecek düzeyde bir yanılsamaya kapılacaklarını zannetmiyorum” (Powell, 1971e).

Britanya'ya özgü Avrupa şüphecileri kıta Avrupası kökenli bir bakış açısının tahakkümünden korkmaktadır ve kıta Avrupa'sının siyasal etkisinden endişe etmektedir. Topluluğa giriş sorunu ekonomik özgürlükten ibaret olsaydı – daha serbest ticaret ve daha geniş ticaretten ibaret olsaydı– Britanya ticareti ve endüstrisinin bunu memnuniyetle karşılayacağından Powell'ın hiç şüphesi yoktur; ticaret fırsatları konusunda ve ekonomik seçimde daha fazla özgürlük tamamen sanayileşmiş ve tecrit edilmiş olan ve bir okyanus ülkesi olarak Britanya'nın temel çıkarıdır (Powell, 1971e). Ama mesele bu değildir. Gerçek soru aslında bunun tam tersidir, giderek daha da sıkılaştıran bir kıta Avrupası yapısına üye olma yönünde siyasi bir karardır ve dolayısıyla Britanya endüstrisinin bu soruya vereceği doğru cevap kesinlikle hayır olmalıdır (Powell, 1971e).

Bir başka konuşmasında Powell Fransız başkanının Britanya başbakanı Heath ile görüşmesine dikkat çeker (Powell, 1971f). Pompidou başkan olduğunda, 1969'da AET'deki ilerlemenin yavaşlığından söz eder ve Aralık 1969'daki Lahey Konferansı'nda tarımsal pazarın sürekli hale getirilmesini ve Büyük Britanya ile müzakerelerin bunun kabul edilmesi şartıyla başlamasını savunur (Powell, 1971f). Daha sonraki süreçlerde Pompidou Heath'e Avrupa hakkındaki fikrini sorar. Britanya'nın gerçekten Avrupalı olmak isteyip istemediğini merak eder ve Heath'in görüşlerinin Fransa'nın Avrupa'nın geleceğine dair konseptiyle çelişmediğini belirtir (Powell, 1971f). Britanya'nın Topluluğa kabulü için ortak tarım politikasının kabulü şart koyulmuş gibi görünmektedir (Powell, 1971f). Bu bağlamda Powell'a göre, Britanya'nın üyeliği, hem dolaylı olarak fiyatların yükselmesi açısından hem de doğrudan Topluluk üyelerine mali katkılar açısından Britanya için ciddi bir yük teşkil edecektir (Powell, 1971f). Bir şey daha bilinmektedir:

“M. Pompidou'nun Paris'te Bay Heath'e yönelttiği can alıcı soruyu biliyoruz, daha çok Bayeux Goblen'in Normandiyalı William'ın tutsak Earl Harold'a uyguladığını gösterdiği yemin gibi bir şeydi bu. Hatırlarsınız, soru şuydu: 'Kendinizi Kıta'ya bağlamaya ve dolayısıyla her zaman güvenmiş olduğunuz açık denizle bağlarınızı gevşetmeye kararlı mısınız?' Hem ciddiyet hem de sonuç bakımından bunun evlilikle benzerliği tesadüfi değildir” (Powell, 1971f).

Britanya'nın Commonwealth ülkeleriyle ticareti azalmaktadır fakat bunun telafisini Batı Avrupa ile veya Ortak Pazar ile sağlamaya çalışmak Powell'a göre yanlıştır (Powell, 1971f). Dolayısıyla, Powellcı ekonomik anlayışa göre fırsatlar her yerde bulunabilir ve hiç kimse fırsatların tam olarak nerede olduğunu tahmin etmeye cesaret edemez ama Britanya için en büyük fırsatlar açık denizin ötesinde yatmaktadır ve Britanya için Batı Avrupa'nın geri dönüşü olmayan tarım politikasını kabul etmesi karşılığında Kıta'ya kendisini adaması veya bağlaması ve açık denizle bağlarını gevşetmesi birileri için kurnazca bir pazarlık konusu olabilir fakat ve bu Powell için apaçık bir çılgınlık demektir (Powell, 1971f).

Avrupa şüpheciliğini temellendirip gerekçelendirdiği konuşmalarında Powell İşçi Partili Tony Benn ile birlikte erken dönem Avrupa karşıtlığının en önemli temsilcilerinden biri olur. Powell'ın siyasi muhayyilesinde hem dış hem de iç politikada merkezi olan şey ulus devlet konseptidir. Powell dünyayı farklı farklı ulus devletlerden oluşan bir şey olarak görmekte ve görüşleri genel anlamda 1820'lerde Doğu Avrupa otokrasilerinin Kutsal İttifakı'nın dağılması sırasında George Canning'in dile getirdiği görüşleri yansıtmaktadır. Her ulus kendi başınadır yalnız Tanrı hepimiz içindir. Ulus devletlerin ittifaklara – NATO gibi ittifaklara – katılmaları ve ticarete ilişkin anlaşmalar imzalamaları gereğini kabul etmekle birlikte ulus devletin belirleyici özelliği olan temel egemenlikten, yani kendi kendini yönetme yeteneğinden ödün vermeleri gerektiğine inanmamaktadır (Roberts, 2014).

Enoch Powell bir konuşmasında (True, 2014: 267) Britanya'nın daha az verimli bir üretici bir ülke olduğunu, düşük üretkenliğinin onu uluslararası ticaretten uzaklaştıracağını söylüyordu. "Britanya sanayi sektörleri yok olacak, Almanya ile rekabet mi dediniz?" (True, 2014: 267). Bunun yanı sıra kabul edilecek ortak bir para birimi de ortak bir hükümet anlamına gelecektir. Geçmişte nasıl ki imparatorluk ve Commonwealth miti varsa şimdi Avrupa Birliği miti vardır. AB pek çok yönüyle gözetimli bir pazardır ve pek çok politikası müdahalecidir. Powell bunları daha 1970'lerin başında, Avrupa'nın entegrasyonu ve birleşmesi hâlâ uzak, teorik veya prematüre bir şey olarak değerlendirirken, Britanya kamuoyu ile paylaşıyordu. 5 Haziran 1975'te Britanya'nın referandumla neredeyse yüzde 65 oranında AET'ye üyeliğe onay vermesi bile Powell'ın keskin Avrupa karşıtlığını ve kuşkuculuğunu zayıflatmamıştı (Kassam, 2018: 105).

Sıkı bir Avrupa kuşkucusu ve karşıtı olan Nigel Farage da Powell için şunları söylemiştir: "Ona hayran olmuştum. Hâlâ bir Thatcherci'ydim. Ama AET hakkında söyledikleri gerçekten aklımda çok güçlü bir şekilde yankılanıyordu. Öylece Margaret'i destekledim ve Margaret'e oy verdim ve 1983 seçimleri için kırsaldaki yerel komiteye katıldım, ancak Powell'ın Ortak Pazar hakkında söylediklerinin çoğu bana çok doğru geldi.

1986'da Avrupa Tek Senedi'ni imzaladığımızda kendimi biraz zorlanmış halde buldum çünkü giderek daha derin bir şekilde bütünleştiğimizi ve veto hakkımız olduğuna dair iddialı sözün sulandırılmaya başladığını görebiliyordum. Bu yüzden mecliste yaptığı her konuşmayı, gazetelere her çıktığında ya da yazdığında çok yakından takip ettim.

Çok ama çok dikkatli izledim. Biraz çelişkili bir Thatcherci oldum. [Powell] 80'lerin ortalarından itibaren düşüncelerimde çok etkili olmaya başladı.

Enoch haklıydı ifadesi bir slogan olmuştu. Bu, ana akım siyaset tarafından çok tartışılan bir anlatı değildi. National Front (Ulusal Cephe) bu boşluğu doldurmaya başladı (Kassam, 2018: 105).

Esasında Thatcher da pek çok bakımdan bir Powellcı'ydı. Onun için şunu diyordu: "Enoch Powell kadar zorlu biri bir daha asla olmayacak. O, Tanrı'ya sarsılmaz bir inanç, aile ve arkadaşlara sarsılmaz bir sadakat ve savaşta ve barışta çok iyi hizmet ettiği ülkemize sarsılmaz bir bağlılığa dayanan nadir bir nitelikler kombinasyonuna sahipti" (Kassam, 2018: 105).

Powell, popülist bir oportünist olarak tasvir edilmiştir ve İngiliz ırkının beyazlığına ilişkin algılarla şekillenen dünya görüşünü temsil ettiği görülmektedir. Öte yandan, Powell'ın hayranları, analizinin başlangıç noktası olarak Britanya ulusunun varlığını haklı olarak vurguladılar, ancak siyasi yolculuğunun onu nereye götürdüğünü veya arkasındaki düşünceyi tam olarak keşfetmediler. Dolayısıyla, Powell, siyasi kariyeri boyunca, İngiliz dış politikasının tartışmasız hâlâ temel konusu olmayı sürdüren şeyle boğuştu: Birleşik Krallık'ın dünyadaki rolünün kesin doğası (Corthorn, 2019: 20). Powell bu bakımdan 1970'lerde Britanya'nın AET'ye üyeliğinin en önde gelen İşçi Partili muhaliflerinden biri haline gelen Tony Benn'le aynı siyaset çizgisine gelmiştir, Benn bir aşamada, topluluğun geniş pazarında teknik işbirliği olanaklarından da söz etmişti (Corthorn, 2019: 108). Fakat bunun ekonomik-teknik olanaklarla sınırlandırılması taraftarı oldu. Bu da Avrupa şüpheliğinin hem sağda hem de solda karşılık bulduğunu göstermektedir. Powell, 1997'de Tony Blair hükümeti iktidara geldiğinde bile Avrupa'yla yolların ayrılma ihtimalini dile getirmiştir ve Britanya'da fikirleri hâlâ etkili olmaya devam eden bir siyasetçidir.

Sonuç

Bir dönem Britanya siyasetinin göçmenlik ve Avrupa siyasetine damgasını vuran Powell'ın kariyeri ve yetenekleri çok boyutluydu. Kendisi, Yunanca- Latince profesörü, şair, siyasetçi, savaş döneminde tuğgeneral, liberal ekonomist, milletvekili idi. Tüm bu yönleriyle savaş sonrası dönemin en önemli ve tartışmalı isimlerinden biriydi. Görüşleri yankılanmaya ve özellikle popülist/nativist siyasetçileri etkilemeye devam etmektedir fakat ucuz popülist bir siyasetçiden fazlası olduğu da aşikârdır. Powell'ın siyasi gücün kaynağı olarak demokratik ulus devletin önemine olan inancı ve İngiliz halkının egemenliğini en büyük ağırlığı taşıyan ulusüstü kurumlara kaybetmemesini sağlamak için verdiği mücadele tüm Avrupa'da karşılık bulabilecek niteliktedir.

Bununla birlikte, Powell'ın çokkültürlülüğe (multiculturalism) dair vizyonu gerçekleşmemiştir fakat Avrupa karşıtı ve kuşkucu fikirleri toplumun önemli bir kısmının nezdinde karşılık bulup doğru çıkmıştır. Powellcı ve Bennci egemenlik teması veya söylemi Britanya'da sağda da solda da Avrupa kuşkuculuğunun karşılık bulduğunu göstermiştir. Bu bakış açısına göre Avrupa, ulusların Avrupası olmalıdır ve parlamenter ulus devletin yerine ulusüstü mekanizmaların geçmesi sakıncalıdır.

Powell, bugün hemen her yerde kutsanan ulusal egemenlik anlayışının büyümesine kapılmıştı. Brexit kampanyası esnasında dile getirilen pek çok şeyin, yeni iş imkânlarının yaratılmasının, yaşam standartlarının iyileştirilmesinin, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesinin ve Britanya'nın yeniden bir süper güç olmasının, yolunun Birleşik Avrupa'dan kopuşla gerçekleştirilebileceğini Powell çok önceden dile getirmişti. Powell için, birleşik Avrupa'yı reddetmek ulus olabilmeyen yollarından biridir. Powell, yaşamının sonuna doğru Muhafazakârlar arasında Avrupa karşıtı bir tutum benimseyenlerin sayısının artmasına tanıklık etmiş ve bundan memnunluk duymuştur. O, Avrupa'daki pek çok popülist figür ve partiye de ilham vermeye devam etmektedir. Hem elitlere hem de yabancı ve ötekilere karşı kullanılan ve harekete geçirilen ulusal vurgulu hıncı sadece Britanya özelinde değil, Avrupa genelinde anlamak için Powell anahtar bir figür olmaya devam etmektedir. İlaveten, imparatorluk geçmişinin hatıraları Britanya'nın Avrupa'daki yeri ve konumuna ilişkin Enoch Powell'ın düşünceleri üzerinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Emperyal nostalji ve 'Commonwealth yanılgısı' denilen şeyler ve kavramlar da Brexit'in tarihsel bağlamını Powellcı bir bakış açısıyla anlamlandırmaya yaramıştır.

Powell ayrıca bir bakıma özellikle uluslararası ilişkiler konusunda, keza kıta Avrupası ile olan ilişkiler bağlamında, realist bir siyasetçiydi. Kendisi Thucydides'i de çevirmişti ve bu realist bakış açısından ulusüstü örgütleri tanımak mümkün değildir. Keza, Powell'a göre, ulusal çıkarlarda ideolojinin yeri olmamalıdır. Gerekirse Sovyetler Birliği'yle bile ittifak kurulabilir. Rusya Batı Avrupa için bir tehdit teşkil etmeyebilir. Britanya'nın Avrupa ülkeleriyle bir egemenlik havuzu oluşturması onu Avrupalı olmayan diğer uluslara yabancılaştırabilir. Avrupa Topluluğu bir dizi karmaşık bürokratik kurum ve süreçlere ilişkin bir antitedir ve parlamenter kontrol altında tutulması güçtür. Tüm bu görüşleri ayrıntılı bir şekilde güncelden ve tarihselden yola çıkarak tartışan Powell'ın Avrupa'ya dair fikirlerine odaklanan bu çalışma da özel olarak Britanya'da genel olarak tüm Avrupa ve hatta aday ülke olarak Türkiye'de var olan veya var olabilecek Avrupalılık tartışmalarını ele almıştır.

Kaynakça

Ashcroft, R.T. ve Mark B. (2019) "British Multiculturalism after Empire: Immigration, Nationality, and Citizenship", içinde R. T. Ashcroft ve M. Bevir (der.), *Multiculturalism in the British Commonwealth: Comparative Perspectives on Theory and Practice*, (Berkeley: University of California Press), 27-31.

Aughey, A. (2003) "On Britishness." *Irish Studies in International Affairs*, 2003, Vol. 14 (2003): 45-56.

Bogdanor, V. (2005) "Footfalls Echoing in the Memory. Britain and Europe: The Historical Perspective". *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Jul., 2005, Vol. 81, (No. 4): 689-701.

Corthorn, P. (2019) *Enoch Powell: Politics and Ideas in Modern Britain*. (Oxford: Oxford University Press)", kindle edition.

Corthorn, P. (2012) "Enoch Powell, Ulster Unionism, and the British Nation." *Journal of British Studies*, OCTOBER 2012, Vol. 51, (No. 4): 967-997.

Einzig, P. (1971) *The Case Against Joining the Common Market*. (Londra: Palgrave Macmillan).

Flew, A. (1993) "Reflections: Selected Writings and Speeches of Enoch Powell by Rex Collings." *The Cambridge Quarterly*, 1993, Vol. 22, (No. 3): 322-326.

Glencross, A. (2014) "British Euroscepticism as British Exceptionalism: The Forty-Year "Neverendum" on the Relationship with Europe", *Studia Diplomatica*, Vol. 67, (No. 4): 7-20.

Heffer, S. (1998) *Like the Roman: The Life of Enoch Powell*. (Londra: faber & faber).
Howe, G. (1990) "Sovereignty and Interdependence: Britain's Place in the World." *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 66, (No. 4): 675-695.

Kassam, R. (2018) *Enoch was Right: Rivers of Blood 50 Years on* (Independently published), kindle edition.

Lord Thomas of Swynnerton. (1990) "Britain's European Choices". *The World Today*, Aug. - Sep., 1990, Vol. 46, (No. 8/9): 144-147.

Mischi, J. (2006) "Les mobilisations eurosceptiques au Royaume-Uni : une continuité historique?" *Critique internationale*, JUILLET-SEPTEMBRE 2006, (No. 32): 79-101.

Powell, E. (1991) "The Curse of 1972: Britain and the EC After Thatcher". *Harvard International Review*, Vol. 13, (No. 3): 29-31.

Powell, E. (1971a) "To the Association des Chefs d'Enterprises Libres, Lyon", 12 Şubat, <<https://www.enochpowell.net/sd-49.html>>, (12 Nisan, 2021).

Powell, E. (1971b) "To the Croydon Chamber of Commerce, Croydon", 27 Eylül, <<https://www.enochpowell.net/sd-52.html>>, (13 Nisan, 2021).

Powell, E. (1971c) "To the Doncaster Association Gala, Racecourse, Doncaster", 19 Haziran, <<https://www.enochpowell.net/sd-54.html>>, (12 Nisan, 2021).

Powell, E. (1971d) "To the Monday Club, Painters' Hall, Londra", <<https://www.enochpowell.net/sd-50.html>>, (13 Nisan, 2021).

Powell, E. (1971e) "To the Preston and District Chamber of Commerce, Barton, Preston", 23 Eylül, <<https://www.enochpowell.net/sd-51.html>>, (13 Nisan, 2021).

Powell, E. (1971f) "To the West Ham North and South Conservative Association", 13 Eylül, <<https://www.enochpowell.net/sd-53.html>>, (13 Nisan, 2021).

Roberts, A. (2014) "Enoch Powell and the Nation State", içinde Lord Howard of Rising (der.), *Enoch at 100: a re-evaluation of the life, politics and philosophy of Enoch Powell* (Londra: Biteback Publishing), kindle edition.

Serra, M. (2008) "A Colazione con Enoch Powell." *Rivista di Studi Politici Internazionali*, Nuova Serie, Vol. 75, (No. 3): (299): 410-417.

Startin, N. (2015) "Have we reached a tipping point? The mainstreaming of Euroscepticism in the UK." *International Political Science Review / Revue internationale de science politique*, June 2015, Vol. 36, (No. 3): 311-323.

Taylor, R. (2016) “How Enoch Powell helped to shape modern Tory Euroscepticism”, 3 Haziran <<https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2016/06/03/how-enoch-powell-helped-to-shape-modern-tory-euroscepticism/>>, (11 Nisan, 2021).

The Guardian (1973) “Enoch Powell opposes Common Market”. 9 Haziran, <<https://www.theguardian.com/world/2016/jun/09/eu-enoch-powell-common-market-conservative-party>>, aziranHazdd (10 Nisan, 2021).

The Irish Times (2019) “Enoch Powell, the original anti-immigrant, anti-Europe, pro-unionist Tory.” 27 Ağustos, <<https://www.irishtimes.com/culture/books/enoch-powell-the-original-anti-immigrant-anti-europe-pro-unionist-tory-1.3997786>>, (11 Nisan 2021).

Thomas, H. (2013) “EUROPA EN TIEMPOS INCIERTOS: España y el Reino Unido frente a la idea de Europa.” Cuadernos de Pensamiento Político , Octubre/Diciembre 2013, (No. 40): 53-64.

True, N. (2014) “European Union”, içinde Lord Howard of Rising (der.), Enoch at 100: a re-evaluation of the life, politics and philosophy of Enoch Powell (Londra: Biteback Publishing), kindle edition.

Whipple, A. (2014) “Enoch Powell and the Making of Postcolonial Britain”, Reviews in History, Mayıs, <<https://reviews.history.ac.uk/review/1586>> 10 2021. (10 Nisan 2021).

MODERN TÜRKİYE’DE KADIN CİNAYETLERİYLE MÜCADELEDE VİZYON VE POLİTİKALAR

Dr. Öğretim Üyesi Suna Güzin AYDEMİR DECKER

Türk-Alman Üniversitesi, İİBF - Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: 0000-0003-3644-4386

Ece Berfin KARAGÖZ

Türk-Alman Üniversitesi, İİBF - Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORCID: 0000-0002-4694-2656

ÖZET

Satatista’nın 2020 yılı verilerine göre Latin Amerika’da 4264, Avrupa’da ise (AB 25) 1193 kadın cinayeti vuku bulmuştur. İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de 2021 yılı itibariyle işlene kadın cinayeti sayısı 307’dir. Kadın cinayeti, *femicide* (cinskrım) olarak da kavramlaştırılır. Homicide içerisinde müstakil bir kategoridir. Embriyodan yaşlılığa kadar yaşamının herhangi bir evresinde kadının sadece cinsiyetinden dolayı ya da kültürel olarak belirlenmiş davranış kalıplarına aykırı hareket ettiği gerekçesiyle, bir erkek tarafından ya da erkeğin motivasyonuyla bir kadın veya çocuk tarafından öldürülmesi ya da intihara zorlanmasıdır (Özer et al., 2016). Cinskrım, soykrımıla çağrışım içindedir; bir nefret suçudur ve kadınların sistemik olarak yok edildiklerini ima eder.

Femicide’in müstakil bir cinayet türü olarak kabul edilmesiyle birlikte, bu suçu önleyen ve cezalandıran spesifik enstrümanların geliştirilmesi -toplum nezdinde- gerekli görülmüş ve böylece ulus-devletler ve hatta uluslararası örgütler kadın cinayetleri meselesinde özel sorumluluklar altına girmişlerdir. Kadın cinayetleri Türkiye kamuoyundaki hassas tartışma başlıklarından biridir. Tartışmanın merkezinde, devletin kadının yaşama hakkını koruma yeterliliğinin nasıl iyileştirileceği sorusu yer alır. Türkiye’nin 19.03.2021’de İstanbul Sözleşmesi’nden ayrılmasıyla birlikte bu tartışmanın yoğunlaştığı ve taraflar arası görüş ayrılıklarının da belirginleştiği söylenebilir.

Bu bildiri, Türkiye’de devletin kadın cinayetlerini nasıl anlamlandırdığını, hangi önleyici ve cezalandırıcı enstrümanları benimsediğini ve bunların hangi gerekçelerle kamuoyunda desteklediği veya eleştirildiğini araştırır. Bildiri üç bölümden oluşur. Birinci bölüm “*femicide*”ın kavramsallaştırılmasına ayrılmıştır. İkinci bölüm Türkiye’de kadın cinayetlerinin karakteristik özelliklerine ve devletin kadın cinayetleriyle mücadele yöntemlerine odaklanır. Sonuncu bölüm, kadın cinayetleriyle ilgili ve devleti, sivil toplumu ve siyasal partileri temsil eden aktörlerin taraf olduğu tartışmalara odaklanır. Bu bildiri, tarafların mücadele vizyonları ve stratejilerinin “neden kadın cinayetleri var” sorusuna verdikleri farklı cevaplar temelinde birbirinden farklılaştığı sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın cinayeti, İstanbul Sözleşmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği, politika analizi

VISIONS AND POLICIES OF COMBATING FEMICIDE IN MODERN TURKEY

ABSTRACT

According to data of STATISTA from 2020, 4264 cases of femicide occurred in Latin America and 1193 cases in Europe (EU 25). The Ministry of Interior reported for the year 2021 307 cases of femicide in Turkey. Femicide is a separate category within the category of homicide.

It is the murder or forced suicide of a woman in any stage of her life, from the embryo to old age by a man or by a woman or a child with the motivation of the man, on the grounds that she is a woman or she acts contrary to the culturally given female behavioral patterns (Özer et al., 2016). Conceptually, femicide is associated with genocide. Femicide is also a hate crime and implies the systemic elimination of women. With the acceptance of femicide as a separate type of murder crime, it has become necessary to develop specific instruments that prevent and punish this crime. Thus, nation-states and even international organizations have taken on special responsibilities in the issue of femicide.

Femicide is a sensitive topic for public discussion in Turkey. The key question is how to improve the state's ability to protect women's right to life. With Turkey's withdrawal from the Istanbul Convention in 19.03.2021 the debate has intensified and positions became polarized. This paper aims to explore how the Turkish state makes sense of femicide, what preventive and punitive instruments it adopts, and for what reasons they are publicly supported or criticized. The paper consists of three parts. The first part is devoted to the concept specification of "femicide". The second part focuses on the characteristics of femicide in modern Turkey and state practices that seek to combat femicide. The last part focuses on the public discussion among state actors, civil society actors and political parties. The paper concludes that in this discussion the parties' visions and strategies for combating femicide differ from each other mostly on the basis of their answers to the question "what are the causes of femicide in modern Turkey".

Keywords: Femicide, Istanbul Convention, gender equality, policy analysis

TÜRKİYE'DE GENÇ NEET KADINLAR – DEVLET NE YAPIYOR?

Dr. Öğretim Üyesi Suna Güzin AYDEMİR DECKER

Türk-Alman Üniversitesi, İİBF- Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0003-3644-4386

ÖZET

“Ne Eğitimde ne istihdamda ne de yetiştirmede olan gençler” (*youth not in employment, education or training*, kısaca NEET), eğitimden iş gücü piyasasına geçiş sürecinde güçlüklerle karşılaşan; dolayısıyla hem iktisadi hem de sosyal bakımdan kırılgan olan genç yetişkinleri kapsayan bir kategoridir.

TÜİK'in 2021 yılı verilerine göre, Türkiye'de 15-24 yaş grubundaki NEET gençlerin bu yaş grubundaki toplam genç nüfusa oranı %24,7'dir. Erkek NEET'lerin oranı %17,5 olarak gerçekleşirken, kadın NEET'lerin oranı %32,4'e çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle 15-24 yaş grubundaki her üç kız çocuğu veya genç kadından birisi ne eğitimde ne de iş yaşamındadır. Uluslararası veri tabanlarından gelen NEET verileri, dünya genelinde kadınların NEET olma risklerinin erkeklerden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ancak Türkiye, NEET gençler bakımından cinsiyet uçurumunun en derin olduğu ülkelerden biridir. 2018 yılı verilerine göre OECD ülkeleri içerisinde de ilk sıradadır.

Bu çalışma, kadın NEET'ler sorunuyla mücadelenin temel bileşenlerinin neler olduğunu ve “toplumsal cinsiyet eşitliği” ilkesiyle ne kadar örtüştüğünü ölçmeyi amaçlar ve üç kısımdan oluşur. İlk kısımda NEET literatüründeki kavramsal tartışmalara yer verir. İkinci kısımda TÜİK, OECD ve ILO verilerini kullanarak, ülkeler ve bölgeler arası karşılaştırmalarla Türkiye'deki NEET gençliğin profilini ortaya koyar. Bu kısımda NEET olma riskini artıran bir değişken olarak toplumsal cinsiyete özel bir önem verilir. Üçüncü kısım, NEET'ler konusunda devletin vizyon ve politikalarını ortaya koyan belgelerin, içerik ve söylem analizi yöntemleriyle ve siyaset bilimi perspektifinden eleştirel bir analizini yapar. İlgili belgelerde, kadın NEET'lere odaklanan hedef ve tedbirlerin olup olmadığını, varsa bunların neler olduğunu, hangi enstrüman ve ilkelerin devletin politikalarına yön verdiğini sorgular. Çalışma, Türkiye'de devletin NEET konseptine ve NEET gençliği sorununa artan bir ilgi gösterdiği; strateji belgeleri, yıllık ve 5 yıllık planlar gibi belgelerde NEET gençliği içerisindeki cinsiyet uçurumuna göndermelerin de olduğu, ancak kadın NEET'lere yönelik spesifik hedefler ve spesifik tedbirler geliştirmekte belgelerin zayıf kaldığı sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar sözcükler: kadın NEET, cinsiyet uçurumu, politika analizi, söylem analizi

YOUNG NEET WOMEN IN TURKEY – WHAT IS THE STATE DOING?

ABSTRACT

“Youth not in employment, education or training”, or NEET in short, are those who face difficulties in the transition from education to the labor market; therefore, it is a category that includes young adults who are both economically and socially vulnerable.

According to TÜİK's 2021 data, the share of NEET youth in Turkey in the age group of 15-24 is 24.7%. While the rate of male NEETs is 17.5%, the rate of female NEETs increases to 32.4%. In other words: almost every third girl or young woman in the age group 15-24 is neither in education nor in employment. NEET data from international databases indicates that worldwide women are at higher risk of becoming NEET than men.

However, Turkey is one of those countries with the deepest gender gap among NEET youth. According to the data of 2018, Turkey ranks first among OECD countries.

This study aims to identify the main components of state policies combating the problem of female NEETs and explore their compatibility with the principle of "gender equality". The paper consists of three parts. The first part presents a discussion of concepts and definitions in the growing international literature on NEET. The second part presents the profile of NEET youth in Turkey by using quantitative and qualitative data. By drawing on TURKSTAT, OECD and ILO databases, this section engages in a cross-national and regional comparison. In this part, particular attention is paid to gender as a variable that increases the NEET risk. The third part provides a critical analysis of government documents that illustrate the government's vision and policies on the NEET issue. This paper deals with the research questions from a political science perspective and uses content and discourse analysis methods. Through the analysis of relevant documents, the study seeks to identify the goals and policy measures in Turkey related to female NEETs. The study concludes by noting a growing interest of the Turkish state in the NEET problem. However, even if there are references to the gender gap in documents such as strategy documents, annual and 5-year plans, Turkey is still weak in developing specific goals and specific measures for female NEETs.

Keywords: female NEET, gender gap, policy analysis, discourse analysis

KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLER IŞIĞINDA ANAYASA MAHKEMESİ ÜYE KOMPOZİSYONUNA İLİŞKİN GÜNDEME GELEN TARTIŞMALAR

Barkın ÖZYURT

İ.D. Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı

ORCID: 0000-0002-6911-4124

ÖZET

Ülkemizde 1961 Anayasası ile kurulan T.C. Anayasa Mahkemesi, kuruluşundan günümüze gerek soyut ve somut norm denetimi, parti kapatma davaları ve Yüce Divan yargılamaları gerekse 2012’den geçerli olarak getirilen bireysel başvuru usulü ile pek çok tartışmalara konu olmuş ve Türk hukuk ve siyasi tarihinde yadsınamaz bir rol oynamıştır, oynamaya da devam etmektedir. Yer yer jüristokrasi(hakimler hükümeti) tartışmalarının da yaşandığı ülkemizde Anayasa Mahkemesi sürekli gündemde yer almaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak Anayasa Mahkemesi’nin üye kompozisyonunun önemi ile ilgili yapılacak girişin ardından anayasa mahkemelerine üye belirlenmesinde çeşitli hukuklarda esas alınan sistemler ve ülkemizde benimsenen sistem açıklanacaktır. Devamında ülkemizde şuan mevcut üye kompozisyonu kısaca açıklanacak ve ardından Anayasa Mahkemesinin kuruluşundan günümüze değişiklik gösteren mahkeme yapıları açıklanacaktır. Akabinde alanında uzman farklı kurum, kuruluş veya partilerce hazırlanmış olan önemli anayasa değişikliği tekliflerinde yer alan yapılandırma önerileri sırayla açıklanacaktır. Anayasa Mahkemesi’nin üye kompozisyonunun yanında üyelerinin seçilme yeterlilikleri ve görev süreleri de tartışmalara konu olduysa da hazırlanan bu çalışmanın konu bütünlüğü açısından üye kompozisyonunun dağılımına odaklanacak olup üyelerin görev süreleri ile seçilme yeterlilikleri hususlarına ilişkin tartışmalara yer verilmeyecektir.

Üçüncü olarak Avrupa Birliği üyesi ülkelerden dikkate değer bazılarının anayasa yargısı organlarının kompozisyonları kısaca ele alınacaktır. Bu organlar şu şekildedir: a)Federal Almanya Anayasa Mahkemesi; b)Fransa Anayasa Konseyi; c) Avusturya Anayasa Mahkemesi; d)İtalya Anayasa Mahkemesi; e)İspanya Anayasa Mahkemesi; f)Polonya Anayasa Mahkemesi. g) Belçika Anayasa Mahkemesi; h) Portekiz Anayasa Mahkemesi; ı) Litvanya Anayasa Mahkemesi. Son olarak, yukarıda açıklanan anayasa değişikliği önerileri ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerdeki örneklerden yola çıkarak Anayasa Mahkemesinin üye kompozisyonunun belirlenmesinde yasama organı ve dolayısıyla halkın iradesinin önemi ile yüksek yargı organlarından alanında uzmanlaşmış özellikle hukukçu üyelerin seçilmesinin önemi vurgulanarak bir sonuca ve ideal kompozisyon önerisine ulaşılmaya çalışılacaktır.

Anathar Kelimeler: Anayasa Yargısı, T.C. Anayasa Mahkemesi, Anayasa Mahkemesi’nin Üye Kompozisyonu, Avrupa’da Anayasa Yargısı Organları, Üye Seçim Kontenjanları, Anayasa Değişiklikleri.

DISCUSSIONS ON THE COMPOSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT IN THE LIGHT OF COMPARATIVE EXAMPLES

ABSTRACT

The Constitutional Court of the Republic of Turkey, which was established with the 1961 Constitution in our country has been the subject of many debates and played an undeniable role in the Turkish legal and political history, with both abstract and concrete norm control, party closure cases,

Supreme Court proceedings and the individual application procedure brought valid from 2012. The Constitutional Court is constantly on the agenda in our country where debates about the jurystocracy (government of judges) are also taking place.

In this work, the systems taken as the basis in different law systems in determining the members of the constitutional courts and the system adopted in our country will be explained after the introduction to be made about the importance of the composition of the Constitutional Court. Afterwards, the composition of the current court in our country will be briefly explained and then the court compositions that have changed since the establishment of the Constitutional Court will be explained. Secondly, the structuring proposals included in the important constitutional amendment proposals prepared by different institutions, organizations or parties that are experts in their fields will be explained in order. Although the qualifications for election and term of office of the members of the Constitutional Court, as well as the composition of the court, have been the subject of discussions, this work will focus on the composition of the court in terms of integrity of the subject.

Thirdly, the compositions of the constitutional judiciary bodies of some of the noteworthy European Union member countries will be briefly handled. These bodies are as follows: , a) Federal Constitutional Court of Germany, b) Constitutional Council of France, c) Constitutional Court of Austria, d) Constitutional Court of Italy, e) Constitutional Court of Spain, f) Constitutional Court of Poland, g) Constitutional Court of Belgium, h) Constitutional Court of Portugal, i) Constitutional Court of Lithuania.

Finally, based on the above-mentioned constitutional amendment proposals and the examples in the European Union member states, the importance of the legislative body and therefore the will of the people in determining the composition of the Constitutional Court and the importance of selecting members from the higher judicial bodies, especially lawyers, will be emphasized. As a result, ideal composition proposal will be tried to be reached.

Keywords: Constitutional Judiciary, Constitutional Court of the Republic of Türkiye, Composition of the Constitutional Court, Constitutional Judicial Bodies in Europe, Selection of Member Quotas, Constitutional Amendments in Türkiye.

GİRİŞ

Anayasa yargısında dünyada yaygın olarak iki model uygulanmaktadır. Bunlardan ilki, Avusturya modeli üzerine kurgulanmış olan ayrı bir anayasa mahkemesi modeli, ikincisi ise yüksek mahkeme yahut mahkemeler aracılığıyla anayasal denetimin yapıldığı başını ABD'nin çektiği Norveç, İsveç gibi ülkelerde uygulanan Amerikan modelidir. Ülkemiz 1961 anayasasıyla birlikte ilk modeli benimsemiştir.¹

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası ile Türk hukuk ve siyaset tarihine girmiş ve gerek üyeleri ve başkanları gerekse aldığı kararlar ile adından sürekli söz ettirmiştir. Mahkemenin Türk Yargı sisteminin en üst yargı organı olması ve gördüğü davaların hukukumuz açısından önemi üye kompozisyonunun da sürekli tartışmalara konu olması sonucunu doğurmaktadır. Hemen hemen her kapsamlı anayasa değişikliği teklifinde Anayasa Mahkemesi'nin üye kompozisyonuna ilişkin görüş ve öneriler gündeme gelmektedir.

Ülkemizde 1982 Anayasasının 2017'de 6771 sayılı Kanun ile değiştirilip değişikliğin 2018 yılındaki genel seçimlerle yürürlüğe girmesiyle Türk tipi başkanlık sistemi (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) benimsenmiştir.

¹ Kemal Başlar, "Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma", Demokrasi Platformu, Yıl 1, Sayı 2, Bahar 2005, s.87-112. (www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm) Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021.

Bu sistem ile getirilen Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin anayasal denetiminin Anayasa Mahkemesine verilmiş olması ve kendi çıkardığı kararnameleri denetleyecek mahkemenin üyelerinin büyük çoğunluğunun bizzat Cumhurbaşkanı tarafından seçilecek olması üye kompozisyonuna ilişkin tartışmaları tekrar alevlendirmiştir. Anayasa Mahkemesi tarafından özellikle Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimine ilişkin verilmiş olan son norm denetimi kararlarındaki oy dağılımları ve karşı oy dengeleri dikkatleri üye kompozisyonuna çekmektedir.

Aynı şekilde 2012 yılının Eylül ayı itibariyle kabul edilmeye başlanan ve AİHM önüne gitmeden önceki ‘son başvuru yolu’ niteliğindeki bireysel başvurulara ilişkin verdiği kararlar ile de sık sık gündeme gelen ve tartışmalara yol açan Mahkemenin üye kompozisyonu, bireysel başvuruları karara bağlayan bölümleri açısından da önem teşkil etmektedir. Zira bireysel başvuru kararları özellikle hukuki uyumsuzluklar açısından emsal teşkil etmekte ve diğer tüm yargı organlarını bağlamaktadır.

I. ANAYASA MAHKEMELERİNE ÜYE BELİRLENMESİNDE ÇEŞİTLİ HUKUKLARDA ESAS ALINAN SİSTEMLER VE ÜLKEMİZDE BENİMSENEN SİSTEM

Anayasa mahkemelerinin üye yapısı pek çok ülkede farklılık göstermektedir. Üye belirlenmesinde “atama”, “seçme” ve “karma” olmak üzere üç sistem öne çıkmaktadır. Herhangi bir oylamaya gidilmeksizin ve aday belirleme işlemi yapılmaksızın atamaya yetkili kılınan organ veya makam tarafından takdir yetkisi kullanılarak üye belirlenmesi atama sistemidir.² Bir ya da birden fazla makam ya da organın(parlamento veya devlet başkanı gibi) kendisine belirlenen kontenjanlar dâhilinde önlerine gelen veya getirilen adaylar arasından seçim yapması seçme sistemidir.³ Üye belirlenmesinde hem seçme hem atama usulüne yer verilen sistem karma sistemdir.⁴ Ülkemizde Anayasa Mahkemesi’nin anayasada yer aldığı 1961 yılından beri seçen yahut atayan makamlar değişse de karma sistem uygulanmaktadır.

II. MEVCUT ÜYE KOMPOZİSYONU VE ANAYASA MAHKEMESİNİN KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE DEĞİŞİKLİK GÖSTEREN MAHKEME YAPILARI

A. A. Mevcut Yapı

Günümüzdeki mevcut anayasa hükümlerine göre de anayasa mahkememizin üye seçiminde karma sistemin uygulandığı söylenebilir. Anayasa Mahkemesi’nin üye yapısı anayasamızın 146. Maddesinde düzenlenmektedir. Bu düzenlemeye göre Anayasa Mahkemesi on beş üyeden kurulur. TBMM, ikisi Sayıştay tarafından gösterilecek adaylar içinden, biri de baro başkanlarının göstereceği adaylar içinden olmak üzere toplam üç üye seçmektedir. Cumhurbaşkanı ise, üçünü Yargıtay’ın, ikisini Danıştay’ın, en az ikisi hukukçu olmak üzere üçünü Yüksek Öğretim Kurulu’nun yükseköğretim kurumlarında görev yapan iktisat, hukuk ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği adaylar arasından seçmektedir. Yine Cumhurbaşkanı, dört üyeyi ise üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından bizzat kendisi seçmektedir.

² Anayurt, Ömer., “Avrupa Birliği Ülkelerinde Anayasa Mahkemelerinin Kompozisyonuna İlişkin Tartışmalar”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XII, Y.2009, Sa.1-2, s.119-120.

³ Anayurt, a.g.m. s.120.

⁴ Anayurt, a.g.m. s.120.

Sonuç olarak cumhurbaşkanına beşi yüksek yargı organlarından, üçü yükseköğretim kurumlarından gösterilen adaylardan olmak üzere on iki üyeyi bizzat seçme yetkisi tanınmıştır. Cumhurbaşkanının kalan dört üyeyi belirlemede üyelerin meslekleri haricinde sınırsız bir takdir yetkisinin olduğu söylenebilir.

B. ÖNCEKİ ANAYASA METİNLERİNDEKİ YAPI

Anayasa mahkemesinin üye yapısına ilişkin 1961 Anayasası 1971 yılındaki değişikliklerde de değişmemek üzere daha farklı bir düzenleme getirmekteydi. Bu düzenlemeye göre Anayasa Mahkemesi on beş asıl ve beş yedek üyeden oluşmaktaydı.⁵ Asıl üyelere dört Yargıtay, üçü Danıştay, biri Sayıştay tarafından doğrudan seçilmekteydi. Cumhurbaşkanı iki üye seçmekte ve bunlardan biri Askeri Yargıtay'ca gösterilen adaylar arasından, diğeri doğrudan seçilmektedir. Yasama meclislerinden, birer üye üniversitelerin hukuk, iktisat ve siyasal bilimler öğretim üyelerinin teşkil ettikleri ve 44 Sayılı Kanun'da gösterilen kurul tarafından gösterilen adaylar arasından olmak üzere Millet Meclisi üç ve Cumhuriyet Senatosu iki üye seçmektedir. Yedek üyelere ikisi Yargıtay, biri Danıştay, biri Millet Meclisi ve biri de Cumhuriyet Senatosu tarafından doğrudan seçilmektedir.⁶

1982 Anayasa'sının 2010 değişiklikleri öncesindeki halinde Anayasa Mahkemesi on bir asıl ve dört yedek üyeden oluşmakta ve tüm üyeleri cumhurbaşkanı tarafından seçilmekteydi. Buna göre cumhurbaşkanı iki asıl ve iki yedek üyeyi Yargıtay, iki asıl ve bir yedek üyeyi Danıştay, birer asıl üyeyi Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay tarafından gösterilen adaylar arasından; bir asıl üyeyi ise Yüksek Öğretim Kurulu'nun yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyaset bilimi dallarında görev yapan öğretim üyeleri içinden belirlediği adaylar arasından seçmekteydi. Geri kalan üç yedek ve bir asıl üyeyi ise Yüksek Öğretim Kurulu'nun başkan ve üyeleri arasından veya yükseköğretim kurumu rektörü, dekanı veya müsteşar, müsteşar yardımcısı, general, amiral, büyükelçi, bölge valisi, vali ve mesleğinde avukat olarak fiilen en az on beş yıl çalışanlar arasından doğrudan seçmekteydi.⁷ Burada görüldüğü üzere tüm üyelerin dolaylı ya da doğrudan Cumhurbaşkanınca seçilmesi pek çok kişi tarafından eleştirilmiş⁸ ve resmi düzeyden Anayasa Mahkemesi'nin 38. Kuruluş Günü açılış konuşmasında dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı ve sonradan 10.Cumhurbaşkanı olan Ahmet Necdet Sezer tarafından dile getirilmiştir.⁹ Sezer konuşmasında sorumsuz olan bir cumhurbaşkanının tek başına bu derece önemli yetkilere sahip olmasını eleştirmiş ve açabileceği bir iptal davası ile "vatana ihanet" suçuyla yargılanacağı davaya bakacak olan bir mahkemenin tüm üyelerini seçmesinin yargı bağımsızlığı ile bağdaşmayacağını dile getirmiştir.¹⁰

⁵ Şentop, Mustafa. "Anayasalarda ve Değişiklik Önerilerinde AYM ve HSYK", SETA Analiz, Sa.23, Haziran 2010, s.9-10; Uslu, Ferhat. Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2020, s.101.

⁶ Şentop, a.g.m., s.10; Uslu, a.g.e., s.101-102.

⁷ Şentop, a.g.m., s.11-12; Uslu, a.g.e., s.91-92.

⁸ Bu eleştirilere ilişkin tartışmalar için şu kaynaklara bakılabilir: Özbudun, Ergun. Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Yetkin Yayınevi, Ankara 2014, s.411; Şentop, a.g.m., s.34-35; Anayurt, a.g.m., s.123-124, 18 Numaralı ve 1982 tarihli Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu Görüşme Tutanağı'ndan alıntı yapan dipnot; Atar, Yavuz. "Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılması", AYD, Yıl:2008, Sa.25, s.100-101; Çoban İnce, İnci. Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevleri ve Türk Anayasa Mahkemesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s.49-53.

⁹ Çoban İnce, a.g.e., s.52.

¹⁰ Çoban İnce, a.g.e., s.52.

2010 anayasa değişikliğinde mevcut yapıdan farklı olarak sadece biri Askeri Yargıtay ve biri Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nden olmak üzere iki üye daha fazla bulunmaktaydı. 2017 yılında yapılan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilen değişiklikle Askeri Yargı organları kaldırıldığından bu iki üyelik de son bulmuş fakat önceden bu kontenjanlardan seçilen üyeler görevleri sona erinceye kadar görevde kalmaya devam etmiştir.¹¹

III. ÖNEMLİ ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ TEKLİFLERİNDE YER ALAN YAPILANDIRMA ÖNERİLERİ

Anayasa Mahkemesi'nin üye yapısına ilişkin olarak farklı yıllarda farklı parti veya kuruluşlar tarafından çeşitli değişiklik önerileri sunulmuştur. Bu çalışmada bunların tamamına değinme imkânı bulunmadığından bunlardan önemli görülen başlıca birkaç öneri ele alınacaktır.

A. 1993'te TÜSİAD için Hazırlanan Öneri

Bu değişiklik önerisine göre Anayasa Mahkemesi'nin 1982 Anayasası'nın ilk halindeki gibi on bir asıl dört yedek üyeden kurulması önerilmiştir. Bu üyelere iki asıl bir yedek üye Yargıtay, iki asıl bir yedek üye Danıştay, bir asıl üye Sayıştay, bir asıl üye Askeri Yargıtay tarafından doğrudan seçilmelidir. Bir asıl üye doğrudan Anayasa Mahkemesi tarafından kendi yedek üyeleri içinden, geriye kalan bir yedek üye yine doğrudan Anayasa Mahkemesi tarafından kendi raportörleri arasından seçilmelidir. Geri kalan dört asıl üyeden ikisi doğrudan TBMM tarafından, diğer ikisi Cumhurbaşkanı tarafından biri yükseköğretim kurumları öğretim üyelerinden gösterilecek üç aday arasından ve diğeri de Türkiye Barolar Birliği'nin avukatlar arasından göstereceği üç aday arasından seçilmelidir.¹²

Bu öneride yedek üyelerin bulunması, Askeri Yargı'dan üye seçimi ve yüksek yargı organlarına verilen ağırlığın az olması zannımızca eksiklik teşkil etmektedir.

B. 1993'te Sosyal Demokrat Halkçı Parti Tarafından Hazırlanan Yeni Anayasa Önerisi¹³

Bu öneriye göre Anayasa Mahkemesi on beş üyeden kuruludur. Üyelerin dördü Yargıtay, dördü Danıştay, bir Askeri Yargıtay biri Anayasa Mahkemesi üyelerince kendi raportörleri arasından, biri de Sayıştay tarafından doğrudan seçilmelidir. Geri kalan dört üye ikisi Üniversitelerarası Kurul, ikisi Türkiye Barolar Birliği'nin gösterdiği adaylar arasından olmak üzere Cumhurbaşkanı tarafından seçilmelidir.¹⁴

Bu öneride yine Askeri Yargıtay'a yer verilmesi, TBMM'ye üye seçiminde hiç yer verilmemesi ve Cumhurbaşkanı'na adayları kendi belirlemese dahi fazla üye seçme yetkisi verilmesi zannımızca eksiklik oluşturmaktadır.

C. Türkiye Barolar Birliği Tarafından 2001 Yılında Hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi

Bu öneriye göre Anayasa Mahkemesi yirmi bir üyeden oluşmaktadır. Üyelerin üçü Yargıtay, üçü Danıştay, biri Anayasa Mahkemesi üyelerince kendi raportörleri arasından, ikisi Sayıştay, biri Türkiye Barolar Birliği, biri de Yüksek Öğretim Kurulu tarafından doğrudan seçilmelidir. İki üye, biri avukatlar diğeri üst kademe kamu görevlilerinden olmak üzere Cumhurbaşkanınca atanmalıdır.

¹¹ Şentop, a.g.m, s.18; Uslu, a.g.e., s.91.

¹² Şentop, a.g.m., s.13.

¹³ Burada açıklanan öneri Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin anayasanın bütünüyle değiştirilmesine yönelik hazırlanan öneridir.

¹⁴ Şentop, a.g.m., s.14.

Geri kalan yedi üye ise TBMM tarafından, yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat veya siyasi bilimler alanlarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe kamu görevlileri ve avukatlar arasından seçilmelidir.¹⁵

Bu öneride TBMM'ye mahkemenin üçte biri sayıdaki üyeyi seçme yetkisinin verilmesi; TBB ve Yüksek Öğretim Kurulu'na doğrudan üye seçme yetkisinin verilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın seçeceği üyelere bir meslek sınırlamasının getirilmesi zannımızca isabetlidir. Ancak mahkemenin üye sayısının çok olması ve adaylıklar itibariyle hukukçu olmayan fazla sayıda üye seçilme ihtimalinin bulunması bakımından eksiklik bulunmaktadır.

D. 2003 Tarihli Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Mahkemesi Tarafından Hazırlanan Değişiklik Önerisi

Bu öneriye göre Anayasa Mahkemesi on yedi üyeden kurulur. Üyelerden beşi Yargıtay, dördü Danıştay, biri Askeri Yargıtay, biride Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından doğrudan seçilmelidir. Dört üye TBMM tarafından; biri Yüksek Öğretim Kurulu'nun, biri Türkiye Barolar Birliği'nin göstereceği adaylar arasından, kalan ikisi de Sayıştay üyeleri arasından seçilmelidir. Ayrıca iki üye de vali, büyükelçi, müsteşar veya müsteşar yardımcılığı yapmış olanlar arasından Cumhurbaşkanı'nca seçilmelidir.¹⁶

Zannımızca bu öneri, Askeri Yargı'ya yer vermesi, üye sayısı olarak uzlaşmayı zorlaştırıcı şekilde fazla sayı içermesi ve Cumhurbaşkanı'nca seçilecek üyelerin tamamının görevleri itibariyle siyasi kimliklerden olması sebebiyle eksiklik içermektedir.

E. Türkiye Barolar Birliği Tarafından 2007'de Hazırlanan Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi

Bu öneride de Anayasa Mahkemesi on yedi üyeden kurulmaktadır. Üyelerin dördü Yargıtay, dördü Danıştay, biri Askeri Yargıtay, biri Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tarafından doğrudan seçilmelidir. TBMM tarafından dört üye seçilmelidir. Bu üyelerden ikisi Yüksek Öğretim Eşgüdüm Kurulu'nun gösterdiği, biri Türkiye Barolar Birliği'nin gösterdiği adaylar arasından biri de Sayıştay üyeleri içinden seçilmelidir. Bir üye de Anayasa Mahkemesi üyelerince kendi raportörleri arasından seçilmelidir. Geri kalan iki üye Cumhurbaşkanı'nca vali, büyükelçi, müsteşar, müsteşar yardımcısı görevlerinde bulunmuş olanlar ve yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarından mezun olanlar arasından seçilmelidir.¹⁷

Zannımızca bu öneride de Askeri Yargı'dan üyeler bulunması bir eksikliktir ancak Cumhurbaşkanı'nca seçilecek üyelerin sayıca az olması, TBMM tarafından seçilecek üye sayısı ve Anayasa Mahkemesi tarafından üye seçimi bu öneriyi daha makul ve tercih edilebilir kılmaktadır.

¹⁵ Şentop, a.g.m., s.15.

¹⁶ Tülen, Hikmet. "Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliği Taslağı Üzerine Açıklamalar ve Birkaç Öneri", e-akademi Hukuk, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sa. 26, Nisan 2004, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021.

¹⁷ Şentop, a.g.m., s.17.

F. 28 Şubat 2022'de 6 Siyasi Parti Tarafından Açıklanan Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Önerisi

6 Siyasi Parti (Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Saadet Partisi, Deva Partisi, Gelecek Partisi ve Demokrat Parti) tarafından parlamenter sistemin güçlendirilmesi hedefiyle 28 Şubat 2022 tarihinde tam metin olarak değil fakat genel esaslar olarak ortaya konan anayasa önerisinde, mahkemeye üye seçim yönteminin mahkemenin bağımsızlığını etkilediğinin altı çizilerek Anayasa Mahkemesi'nin üye kompozisyonu tam olarak belirlenmemiş olsa da genel çerçeve çizilmiştir. Bu öneriye göre mahkemenin üye ve bölüm sayısı arttırılacaktır. Sayısı belirtilmemekle birlikte üç üye harici tüm üyelerin Danıştay, Yargıtay, Sayıştay, Türkiye Barolar Birliği ve Üniversitelerarası Kurul tarafından belirlenen adaylar içerisinde TBMM tarafından seçilmesi önerilmektedir. Kalan üç üye ise tek elden yürütme yetkisini haiz olmayan Cumhurbaşkanı tarafından üst düzey kamu görevlileri, öğretim üyeleri, en az 15 yıl mesleği icra etmiş serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az 5 yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçilmelidir. Ayrıca mahkeme üyelerinin en az dörtte üçünün hukukçular arasından seçilmesi zorunluluğu önerilmiştir.¹⁸

Zannımızca her ne kadar mahkemenin üye tam sayısı kesin olarak belirlenmemiş olsa da TBMM'ye üye seçmede ağırlık verilmesi ve en az dörtte üç oranındaki üyenin hukukçu olması zorunluluğu bu öneriyi desteklenebilir kılmaktadır. Ancak yüksek yargı organlarına üye seçmede doğrudan yetki verilmemesi ve her ne kadar adayları kendisi belirlemese de üç üye harici tüm üyelerin TBMM tarafından seçilmesi eksiklik olup, eleştiriye açıktır.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ ÜLKELERDEN BAZILARININ ANAYASA YARGISI ORGANLARININ KOMPOZİSYONLARI

Almanya'da Federal Almanya Anayasa Mahkemesi on altı yargıçtan oluşmaktadır. Bu yargıçların tamamı Federal Meclis tarafından seçilmektedir. Sekiz üye Federal Meclis'in Federal Millet Meclisi olarak adlandırılan kanadı Bundestag, diğer sekiz üye ise eyaletlerin federal düzeyde temsil edildiği Eyaletler Meclisi veya Federal Senato da denen Bundestrat tarafından seçilmektedir.¹⁹

Fransa'da Fransa Anayasa Konseyi'nin daimi dokuz üyesi bulunmaktadır. Bu üyelerden üçü cumhurbaşkanı, üçü meclis başkanı, üçü ise senato başkanı tarafından seçilmekte, ayrıca eski cumhurbaşkanları da istedikleri takdirde konseyin doğal üyesi olmaktadır.²⁰ Avusturya'da Anayasa Mahkemesi on dört asıl ve altı yedek üyeden oluşmaktadır. Altı asıl ve üç yedek üye federal hükümet, üç asıl ve iki yedek üye parlamentonun alt kanadı olan Ulusal Konsey veya Millet Meclisi, üç asıl ve bir yedek üye ise parlamentonun üst kanadı olan Senato veya Federal Konsey tarafından seçilmektedir.²¹

İtalya'da Anayasa Mahkemesi on beş üyeden oluşurken bunların beşi parlamento, beşi cumhurbaşkanı, beşi de yüksek yargı organları (üçü Yargıtay, biri Danıştay, biri Sayıştay) tarafından seçilmektedir.²² İspanya'da Anayasa Mahkemesi on iki üyeden oluşur. Üyelerden dördü parlamentonun alt kanadı olan Kongre, dördü parlamentonun üst kanadı olan Senato, ikisi hükümet, ikisi de Yüksek Yargı Kurulu veya Yargıçlar Genel Konseyi tarafından seçilir ve Kral tarafından atanır.²³

¹⁸ Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni 28 Şubat 2022, <https://im.haberturk.com/images/others/2022/03/02/A4.pdf>, s.28, Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2022.

¹⁹ Anayurt, a.g.m., s.126; Başlar, a.g.m.; Çoban İnce, a.g.e., s.44.

²⁰ Başlar, a.g.m.; Çoban İnce, a.g.e., s.45; Fransa Anayasa Konseyi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Anayasa_Konseyi_\(Fransa\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Anayasa_Konseyi_(Fransa)), Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021.

²¹ Anayurt, a.g.m., s.129; Başlar, a.g.m.; Çoban İnce, a.g.e., s.45.

²² Anayurt, a.g.m., s.130; Başlar, a.g.m.; Şentop, a.g.m., s.34.

²³ Anayurt, a.g.m., s.130; Başlar, a.g.m.; Çoban İnce, a.g.e., s.46.

Polonya Anayasa Mahkemesi on beş üyeden kurulur ve üyelerin tamamı parlamentonun alt kanadı olan Diète tarafından seçilir.²⁴ Belçika’da on iki üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin altısı Walon, altısı Flemenk olmak üzere tamamı Temsilciler Meclisi ve Senato tarafından seçilen adaylar içinden Kral tarafından atanmaktadır.²⁵

Portekiz’de Anayasa Mahkemesi on üç üyeden oluşur. Üyelerin onu Portekiz Meclisi tarafından doğrudan seçilirken üçü ise Anayasa Mahkemesi’nin kendi yargıçları tarafından seçilir ve meclis tarafından atanır.²⁶ Son olarak Litvanya’da ise dokuz yargıçtan oluşan Anayasa Mahkemesi’nin üç üyesi cumhurbaşkanı, üç üyesi Seimas olarak adlandırılan meclisin başkanı, kalan üç üyesi de Yargıtay başkanı tarafından gösterilen adaylar arasından olmak üzere Seimas tarafından seçilir.²⁷

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yukarıda da görüldüğü üzere anayasa yargısı için ayrı bir oluşum bulunduran müreffeh Avrupa Birliği ülkelerinde, bu oluşum veya mahkemelere üye seçmede yasama organlarına büyük bir ağırlık verilmektedir. Yine bu ülkelerde, oluşum veya mahkemelerde üye sayısı çok fazla olmayıp dokuz ile on beş arasında gidip gelmektedir. Ayrıca içeriği itibarıyla çok küçük bir alana sahip olan askeri yargıya hiç yer verilmemekte ve devlet başkanı, cumhurbaşkanı veya monarka üye seçmede çok kısıtlı yetki tanınmaktadır. Zaten 2017 yılındaki değişikliklerle birlikte ülkemizdeki mevcut anayasada, cumhurbaşkanının geniş bir cezai sorumluluğu bulunmakta ve gerektiğinde kendisini Yüce Divan sıfatıyla yargılayacak olan mahkemeye beşte dördünü oluşturacak kadar üye seçebilecek olması zannımızca adil ve mantıklı değildir.²⁸ Yürütme yetkisine tek elden sahip olan bir siyasi makamın, Anayasa Mahkemesi’nin üye kompozisyonunu büyük çoğunluğunu oluşturabilecek olmasının, bu mahkemeyi siyasallaştıracağı düşüncesindeyiz.

Bize göre, yukarıda da görüldüğü gibi her ne kadar yirmi bir²⁹ ve on yedi üye önerileri bulunsa da uzlaşmanın ve üye tam sayısının salt çoğunluğunu sağlamanın kolaylığı ile çok farklı görüş ayrılıklarının oluşmasının önlenmesi amacıyla üye sayısı on beş olmalıdır. Zira üye sayısındaki çokluk, mahkemenin yeknesak hareket etmesine ve bütüncül içtihatlar geliştirmesine engel olabilmektedir. 2020-2022 yılları arasında cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin denetimine ilişkin verilen kararlarda beş, altı hatta yedi karşıoy yazısı yazıldığı³⁰ da dikkate alındığında üye sayısının çok olmaması önerisi dikkate alınmaya değer bulunabilir. Üye kompozisyonunun belirlenmesinde ise yüksek yargı organlarına esasen hukuki denetim yapacak ve bir anlamda hukuki olarak son sözü söyleyecek olan mahkemeye doğrudan ve yarı sayıya yakın üye seçme yetkisi tanınmalıdır.

²⁴ Anayurt, a.g.m., s.130; Başlar, a.g.m.; Şentop, a.g.m., s.34.

²⁵ Anayurt, a.g.m., s.129; Başlar, a.g.m.; Constitutional Court of Belgium, [https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_\(Belgium\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_(Belgium)), Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

²⁶ Anayurt, a.g.m., s.130; Başlar, a.g.m.; Portugal Constitutional Court, [https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_\(Portugal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_(Portugal)), Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

²⁷ Anayurt, a.g.m., s.130; Başlar, a.g.m.; The Constitutional Court of The Republic Of Lithuania, <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192>, Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

²⁸ 1982 Anayasası’nın 2017 değişikliği öncesindeki düzenlemeye ilişkin buna benzer görüş için şu kaynağa bakılabilir: Çoban İnce, a.g.e., s.52.

²⁹ Bu görüş için ayrıca şu iki kaynağa da bakılabilir: Şentop, a.g.m., s.36-37; Özhan, Av. Hacı Ali, “Anayasa Mahkemesi’nin Yapısı Nasıl Olmalı”, Zaman Gazetesi, 10 Mart 2010, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022.

³⁰ Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022.

Çünkü Anayasa Mahkemesi her ne kadar siyasi hayata doğrudan müdahale edebilecek yetkilere sahip olsa da esasında bir üst yargı organı ve mahkemedir. Ayrıca mahkemenin yaptığı yargısal denetimin ve oluşturacağı içtihadının daha adil, tutarlı ve hukuka uygun olması hukukçu olmayan üye sayısı minimumda tutulmalıdır. Son olarak yetkisini doğrudan anayasadan alan, millet adına bağımsız hareket etmesi gereken ve gerektiğinde yürütme organı bizzat denetleyecek olan mahkemeye yürütme organındaki tek yetkili olan Cumhurbaşkanı seçilecek üye sayısı ikiye geçmemeli ve TBMM'ye üye seçilmesinde en az üçte bir oranında bir kontenjan sağlanmalıdır. Çünkü demokrasinin yerleştiği müreffeh Avrupa Birliği devletlerinde de görüldüğü üzere, millet adına egemenlik hakkını kullanan yasama organlarının yetkileri ve meşruiyeti yürütme organlarından önce gelmektedir.

KAYNAKÇA

ANAYURT, ÖMER: “Avrupa Birliği Ülkelerinde Anayasa Mahkemelerinin Kompozisyonuna İlişkin Tartışmalar”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.XII, Y.2009, Sa.1-2, s.117-160.

ATAR, YAVUZ: “Anayasa Mahkemesi'nin Yeniden Yapılandırılması”, AYD, Y.2008, Sa.25, s.93-115.

BAŞLAR, KEMAL: “Anayasa Yargısında Yeniden Yapılanma”, Demokrasi Platformu, Yıl 1, Sayı 2, Bahar 2005, s.87-112. (www.anayasa.gen.tr/baslar-yenidenyapilanma.htm) Erişim Tarihi: 11 Aralık 2021.

ÇOBAN İNCE, İNCİ: Anayasa Mahkemelerinin Demokratik İşlevleri ve Türk Anayasa Mahkemesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s.43-56.

GÖZLER, KEMAL: “Anayasa Mahkemesi Üyelerinin Seçilmeleri: Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, 06.05.2007, (www.anayasa.gen.tr/aym-uyesecimi.htm), Erişim Tarihi: 18 Aralık 2021.

ÖZBUDUN, ERGUN: Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 15. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2014.

ÖZHAN, HACI ALİ: “Anayasa Mahkemesi'nin Yapısı Nasıl Olmalı”, Zaman Gazetesi, 10 Mart 2010, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2022.

ŞENTOP, MUSTAFA: “Anayasalarda ve Değişiklik Önerilerinde AYM ve HSYK” , SETA Analiz, Sa.23, Haziran 2010.

TÜLEN, HİKMET: “Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Anayasa Değişikliği Taslağı üzerine Açıklamalar ve Birkaç Öneri”, E-akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi, Sa.26, Nisan 2006, Erişim Tarihi: 10 Aralık 2021.

USLU, FERHAT: Bütün Konularıyla Anayasa Yargısı Dersleri, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 3. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara 2021.

Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar-bilgi-bankasi/>, Erişim Tarihi: 10 Eylül 2022.

Constitutional Court of Belgium, [https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_\(Belgium\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_(Belgium)), Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Mutabakat Metni 28 Şubat 2022, <https://im.haberturk.com/images/others/2022/03/02/A4.pdf>, Erişim Tarihi: 30 Ağustos 2022.

Fransa Anayasa Konseyi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Anayasa_Konseyi_\(Fransa\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Anayasa_Konseyi_(Fransa)), Erişim Tarihi: 12 Aralık 2021.

INTERNATIONAL GOBEKLITEPE SOCIAL AND HUMAN SCIENCES CONGRESS-IV
(THE PROCEEDINGS BOOK)

WEB: <https://www.inbak.org/>
E-MAIL: harrankongresi@gmail.com

Portugal Constitutional Court, [https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_\(Portugal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Constitutional_Court_(Portugal)) , Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

The Constitutional Court of The Republic Of Lithuania, <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-constitution/192> , Erişim Tarihi: 15 Aralık 2021.

METHODS OF COMBATING CYBERBULLYING FOR CHILDREN AND YOUNG PEOPLE, CRIMES CAUSED BY CYBERBULLYING AND LEGAL MEASURES

Seyran GÜMÜŞOĞLU

Marmara University, Faculty of Law

ORCID: 0000-0001-6660-0103

Abstract

Cyberbullying means the individual or public transmission or sharing of sexually explicit messages or images with the aim of angering or embarrassing the person who has been targeted; threats, insults, defamatory remarks, harassment or profit. Today, the spread of the internet in every field, the increase in social media sharing with the tools coming with Web 2.0 technology and the active use of the internet by all segments, especially children, bring cyber bullying along with many negative situations. In order for children and young people to fight cyberbullying, it is necessary to recognize cyberbullying, to recognize the crimes that may occur with these acts and to learn legal remedies. In this study, a "definition map" was created for the learning of cyberbullying by children and young people and a "cyberbullying fighting graph" including legal measures and methods was created. In addition, cyber crimes organized with international texts were examined and court decisions containing legal interpretations were examined with the developing era. The first of these texts is the "Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Abuse" published in the Official Gazette dated 10/09/2011. The second text is the "Council of Europe Convention on Cybercrime". By Article 9 of the Convention, distributing child pornography through a computer system and disseminating it is considered a crime. In addition, Article 8 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms states that "Everyone has the right to respect for his private and family life, his residence and his correspondence."

Keywords: cyberbullying, cyber violence, cybercrime, online and offline communication Networks

ÇOCUKLAR VE GENÇLERE YÖNELİK SİBER ZORBALIKLA MÜCADELE YÖNTEMLERİ, SİBER ZORBALIĞIN NEDEN OLDUĞU SUÇLAR VE YASAL ÖNLEMLER

Özet

Siber zorbalık, hedef alınan kişiyi kızdırmak veya utandırmak amacıyla cinsel içerikli mesajların veya görüntülerin tehditler, hakaretler, küçük düşürücü sözler, taciz veya kazanç amacıyla bireysel veya kamuya açık bir şekilde iletilmesi veya paylaşılması anlamına gelir. Günümüzde internetin her alanda yaygınlaşmasıyla, Web 2.0 teknolojisi ile gelen araçlarla sosyal medya paylaşımlarının artması ve internetin başta çocuklar olmak üzere tüm kesimler tarafından aktif olarak kullanılması, siber zorbalığı birçok olumsuz durumla birlikte beraberinde getirmektedir. Çocukların ve gençlerin siber zorbalıkla mücadele edebilmeleri için siber zorbalığı tanımaları, bu eylemlerle oluşabilecek suçları ve yasal yolları öğrenmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada siber zorbalığın çocuklar ve gençler tarafından öğrenilmesi için bir "tanım haritası" oluşturulmuş ve yasal önlem ve yöntemleri içeren bir "siber zorbalıkla mücadele grafiği" oluşturulmuştur. Ayrıca uluslararası metinlerle düzenlenen siber suçlar ve gelişen dönemle birlikte hukuki yorumlar içeren mahkeme kararları incelenmiştir.

Bu metinlerden ilki, 10/09/2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan "Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi"dir. İkinci metin ise "Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesi"dir. Sözleşme'nin 9. maddesine göre, çocuk pornografisinin bilgisayar sistemi aracılığıyla dağıtılması ve yaygınlaştırılması suç sayılmaktadır. Ayrıca Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Sözleşmesi'nin 8. maddesinde "Herkes, özel ve aile hayatına, ikametgahına ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir" denilmektedir.

Anahtar Kelimeler: siber zorbalık, siber şiddet, siber suç, çevrimiçi ve çevrimdışı iletişim ağları

FARKLI TERÖRİZM TÜRLERİ ÇERÇEVESİNDE TERÖRİZM KAVRAMI

Dr. Selin BAŞER

ORCID: 0000-0003-1267-6254

ÖZET

Terör faaliyetlerinin ortaya çıkışının insanlığın var oluşu kadar eskilere dayandığı bilinmektedir. Bununla birlikte, halen terör ve terörizm kavramlarının net olarak tanımlanamadığı ve bu kelimeler aynı anlama gelmemesine rağmen, hatalı şekilde birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Terör ve terörizm konusunda yapılan yüzlerce tanımdan söz etmek mümkün ise de, bir tanıma göre terörizm, belli bir siyasi amaç taşıyan, örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışı olarak ifade edilebilir. Terör kavramının ise, özellikle siyasi amaç taşıma unsurunun eksik olması dikkate alındığında, terörizmden ayrıldığı söylenebilir. Bunun sonucu olarak, toplum tarafından terör olarak tanımlanan her olay, içerisinde şiddet unsurunu taşımasına rağmen, terörizm olarak adlandırılmaz.

Terörizme ilişkin olarak yapılan birbirinden farklı tanımlar üzerinde durmak, terörizmi anlamının yollarından birisi olarak kabul edilebilir. Ancak, terörizmi teorik çerçeve dışında daha yakından tanımanın belki çok daha etkin bir yolu, onun ne şekillerde ortaya çıktığı konusunda bilgi sahibi olmaktır. Bu kapsamda farklı terörizm türlerinden söz edilebilir. Günümüzde yapılan sınıflandırmalar dikkate alındığında terörizmin, siyasal terörizm, karşı-siyasal terörizm, ayrılıkçı terörizm, etnik terörizm, kine dayalı terörizm, sivil terörizm, kimyasal ve biyolojik terörizm, nükleer terörizm, ideolojik terörizm, dini terörizm ve teknolojik terörizm gibi başlıklara ayrıldığı görülmektedir.

Bu çalışma ile, güncel örneklerle farklı terörizm türleri incelenerek, terörizm kavramının daha yakından tanınması ve günümüzde gerçekleşen terör olayları ve terörizm faaliyetlerinin anlamlandırılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Terörizm Türleri

THE CONCEPT OF TERRORISM WITHIN THE FRAMEWORK OF DIFFERENT TYPES OF TERRORISM

ABSTRACT

It is known that the emergence of terrorist activities is as old as the existence of humanity. However, it is seen that the concepts of terror and terrorism are still not clearly defined and although these words do not have the same meaning, they are wrongfully used interchangeably. Although it is possible to talk about hundreds of definitions on terror and terrorism, according to one definition, terrorism can be expressed as a strategy that has a certain political purpose, that adopts organized, systematic and continuous use of terror as a method. The concept of terror, on the other hand, can be said to differ from terrorism, especially considering the lack of the political purpose element. As a result, every event that is defined as terror by the society cannot be called terrorism, even though it contains the element of violence.

Emphasizing on different definitions of terrorism can be considered as one of the ways to understand terrorism. However, perhaps a much more effective way to get to know terrorism more closely beyond the theoretical framework is to have more information about how it emerges. In this context, different types of terrorism can be mentioned.

Considering the classifications made today, it is seen that terrorism is categorized such as political terrorism, counter-political terrorism, separatist terrorism, ethnic terrorism, terrorism based on hatred, civil terrorism, chemical and biological terrorism, nuclear terrorism, ideological terrorism, religious terrorism and technological terrorism.

With this study, it is aimed to get to know the concept of terrorism more closely and to contribute to the interpretation of terrorist activities and terrorism events taking place today by examining different types of terrorism with current examples.

Keywords: Terror, Terrorism, Types of Terrorism

SİBER TEKNOLOJİ VE TERÖRİZM: SİBER TERÖRİZM

Dr. Selin BAŞER

ORCID: 0000-0003-1267-6254

ÖZET

Günümüzde halen üzerinde uzlaşılmış bir tanımından söz edilemeyen terörizm kavramının tanımlarından birine göre, terörizm, belli bir siyasi amaç taşıyan, örgütlü, sistemli ve sürekli terör kullanmayı yöntem olarak benimseyen bir strateji anlayışı olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede, terörizm kavramı açısından, siyasi amaç taşıma unsurunun ön plana çıktığı görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak, siber terör, belirli bir politik ve sosyal amaca ulaşabilmek için bilgisayar ve bilgisayar sistemlerinin bireylere ve mallara karşı, bir hükümeti veya toplumu yıldıрма, baskı altında tutma amacıyla kullanılması ya da klasik anlamda terör eylemlerinin bilgisayar ve bilgisayar sistemleri kullanılarak icra edilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.

Teknolojinin gelişmesi, internetin, elektronik sistemlerin ve bilgisayar teknolojisinin hayatımızın her alanına sızması, olumlu etkileri bir yana, bu sistemlerin kötü ve yasadışı amaçlar için kullanımının gün geçtikçe artması nedeniyle, son derece ciddi tehlikeler de barındırmaktadır. Artık teröristlerin uzaktan gerçekleştirebildikleri elektronik saldırılarla, baraj kapaklarını açmaları, orduların haberleşme sistemlerine sızarak yanıltıcı bilgilerle operasyonları bozmaları, telefon ve haberleşme sistemlerini felç etmeleri, bankacılık ve finans sistemlerini çökertmeleri, acil yardım, polis, hastane ve itfaiyelerin çalışmalarını engellemeleri, resmî kurumların elektronik sistemlerini altüst etmeleri son derece kolay hale gelmiştir.

Bugün gelinen noktada, siber teknolojinin terörist amaçlarla kullanımı ve siber terörizmin gün geçtikçe yaygınlaşması, siyasetçiler, politika yapımcılar ve güvenlik alanında çalışan uzmanlar açısından büyük bir endişe kaynağıdır. Bu kapsamda, bu çalışma ile, günümüzde son derece önemli hale gelen (ve şüphesiz gelecekte daha da önemli hale gelecek olan) siber terörizm kavramının, internetin terörist amaçlarla kullanımı, siber suçlar, siber savaş ve ilgili diğer konu ve kavramlara da değinilmek suretiyle yakından incelenmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Terörizm, Siber Terörizm, Siber Teknolojinin Terörist Amaçlarla Kullanımı, İnternet ve Terörizm

CYBER TECHNOLOGY AND TERRORISM: CYBER-TERRORISM

ABSTRACT

According to one of the definitions of the concept of terrorism, which still does not have an agreed definition today, terrorism is expressed as a strategy that has a certain political purpose, that adopts organized, systematic and continuous use of terror as a method. In this context, in terms of the concept of terrorism, it is seen that the element of “political aim” comes to the fore. In connection with this, cyber terrorism is defined as the use of computer and computer systems against individuals and goods to intimidate or suppress a government or society in order to achieve a certain political and social purpose, or to carry out terrorist acts in the classical sense by using computers and computer systems.

The developments in technology, the infiltration of the internet, electronic systems and computer technology into all areas of our lives, aside from their positive effects, also harbors serious dangers due to the increasing use of these systems for evil and illegal purposes.

In today's world, it has become extremely easy for terrorists to open the dam gates with remote electronic attacks, infiltrate the communication systems of the armies and disrupt operations with misleading information, paralyze the telephone and communication systems, collapse the banking and financial systems, prevent the emergency aid, police, hospital and fire brigades from working, and turn the electronic systems of official institutions upside down.

At the point reached today, the use of cyber technology for terrorist purposes and the spread of cyber terrorism day by day constitutes major concern for politicians, policy makers and experts working in the field of security. In this context, in this study, it is aimed to examine the concept of cyber terrorism, which has become extremely important today (and will undoubtedly become more important in the future), by referring to the use of the internet for terrorist purposes, cyber crimes, cyber warfare and other related issues and concepts.

Keywords: Terror, Terrorism, Cyber-Terrorism, Use of Cyber Technology for Terrorist Purposes, Internet and Terrorism

BİR OSMANLI ERMENİ BASIN ORGANI OLAN HAY PİJİŞK [ERMENİ DOKTOR] DERGİSİNDE SALGIN HASTALIKLAR

Haçadur NERSESOĞLU

İstanbul University, Atatürk's Principles and Revolution History Institute, Master's Degree
ORCID: 0000-0002-0193-1873

ÖZET

Salgın hastalıklar tarih boyunca çeşitli dönemlerde meydana gelen, toplumu sağlık, sosyal ve ekonomik yönden etkileyen ciddi vakalar olmuştur.

Günümüzde de Koronavirüs (COVID – 19) nedeniyle dünya ne yazık ki çok zorlu bir süreçten geçmektedir. Her ülke, söz konusu salgın ile mücadele edebilmek amacıyla sağlık politikaları hazırlayıp uygulamaya çalışmaktalar. Ülkemizde de koronavirüs ile mücadele kapsamında Sağlık Bakanlığı tarafından çeşitli sağlık politikaları uygulanmaktadır.

Ciddi bir salgın ile mücadele ederken, sağlığın ne denli önemli olduğunu idrak ettiğimiz bu zorlu süreçte “*Tarih tekerrürden ibarettir.*” sözünden yola çıkarak Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Devleti’nde görülen salgın hastalıklara ışık tutmak doğru olacaktır.

Ermeni basını, Osmanlı Devleti döneminden Cumhuriyet’e spor, siyaset, tıp, edebiyat, eğitim ve dini alanlarda süreli yayınları okuyucularla buluşturmuştur. Bu süreli yayınlardan birisi de 1 Nisan 1919 tarihinde yayın hayatına başlayan “Hay Pijışk [Ermeni Doktor]” isimli tıp dergisi olmuştur.

Aylık çıkan Hay Pijışk dergisinin sahibi H. Kurabyan, müdürü V. Altunyan, editörü ise M. Karagözyan’dır. Birinci Dünya Savaşı döneminde meydana gelen bulaşıcı hastalıkların işlendiği Hay Pijışk, bunun yanı sıra sağlık ile ilgili konuların ele alındığı bir dergi olmuştur. Dergi kadrosunu ve içeriğini yenileyerek 1920 yılından itibaren “Hay Pujak [Ermeni Doktor]” ismiyle, yenilenen kadrosu ve içeriği ile yayın hayatına yeniden başlamıştır. Düzensiz aralıklarla çıkmaya devam eden derginin yayın hayatı dört yıl sürmüştür.

Çalışmanın amacı, Hay Pijışk dergisinin işlediği bulaşıcı hastalıklar üzerinden Anadolu’da yaşanan sağlık problemlerine ışık tutmak olacaktır. Çalışmanın temel kaynağını Hay Pijışk dergisi oluşturmaktadır. Dergideki konularla ilgili ayrıntılı bilgi vermek gerektiğinde ek kaynaklara da başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Bulaşıcı Hastalıklar, Hay Pijışk, Tıp, 1919.

EPIDEMIC DISEASES IN THE OTTOMAN ARMENIAN PRESS ORGAN OF HAY PIJISK [ARMENIAN DOCTOR]

ABSTRACT

Epidemic diseases have been serious cases that occurred in various periods throughout history and affected society in terms of health, society, and economy.

Today, the world is going through a very difficult process due to the coronavirus (COVID - 19). Each country is trying to prepare and implement health policies to struggle with this epidemic. In our country, various health policies are implemented by the Ministry of Health within the scope of struggling with coronavirus.

While struggling with a serious epidemic, in this challenging process where we realize how important health is, “History is Repetition.” Based on the word, it would be correct to shed light on the epidemic diseases in the Ottoman Empire during the First World War.

The Armenian press brought periodical publications from the Ottoman Empire to the Republic, in the fields of sports, politics, medicine, literature, education, and religion.

One of these periodicals was the journal "Hay Pijışk [Armenian Doctor]", which started its publication life on April 1, 1919.

The owner of the monthly Hay Pijışk journal is H. Kurabyan, the director is V. Altunyan, and the editor is M. Karagözyan. Hay Pijışk, where infectious diseases spread during the First World War period, was a journal focusing on health issues. The publication life of the journal, which was published as ten issues in total, lasted only one year. The journal continued its publication life for four years with the name of "Hay Pujak [Armenian Doctor] and at irregular intervals" by renewing its staff and content.

The study will aim to shed light on the health problems in Anatolia over the infectious diseases committed by Hay Pijışk journal. Hay Pijışk journal is the main source of the study. Additional information will be consulted when it is necessary to give detailed information about the topics in the journal.

Keywords: First World War, Infectious Diseases, Hay Pijışk, Medicine Page, 1919.

EXTENDED ABSTRACT

Armenians, like other nations, established their churches and schools under the administration of the Ottoman Empire. Continuing to carry on their cultural activities, Armenians also came to the fore in the field of printing. So much so that printing, XVI. It has started to be an important element of Armenian culture since the 19th century.

"Isdemaran Bidani Kidelyats [Useful Information Warehouse]", the first Armenian newspaper published within the borders of the Ottoman Empire, was published by American Protestant Missionaries in Izmir on January 1, 1839. When newspapers are examined in this period, it is seen that newspapers and magazines related to religious subjects were published.

In the following process, the topics of the weekly newspapers began to vary; Politics, Economy, Literature, Medicine, etc. There have been periodicals on the subject. One of these newspapers is the magazine named Hay Pijışk.

The owner of the monthly Hay Pijışk journal is H. Kurabyan, the director is V. Altunyan, and the editor is M. Karagözyan. Hay Pijışk, where infectious diseases spread during the First World War period, was a journal focusing on health issues. The publication life of the journal, which was published as ten issues in total, lasted only one year. The journal continued its publication life for four years with the name of "Hay Pujak [Armenian Doctor] and at irregular intervals" by renewing its staff and content.

To commemorate the doctors who died in 1915, Hay Pijışk magazine included pictures of these doctors in its first two issues. On the cover of the first issue of Hay Pijışk Magazine, Dr. Garabet Khan Pasayan, Dr. Nazaret Dagavarian, and Dr. The pictures of Rupen Çilingiryan (Rupen Sevag) and the picture of Mıgırdiç (Mike) Karagözyan, who passed away in 1915, are on the cover of the second issue. In the journal's third issue, Dr. A picture of Krikor Gulbenkian is included.

In the Hay Pijışk journal, articles by Armenian doctors about Spanish flu, tuberculosis, malaria, scabies, syphilis, and gonorrhoea, which affected the public between 1914 and 1919, and the memories witnessed by the doctors were included.

The study will aim to shed light on the health problems in Anatolia over the infectious diseases committed by Hay Pijışk journal. Hay Pijışk journal is the main source of the study. Additional information will be consulted when it is necessary to give detailed information about the topics in the journal.

INTRODUCTION

Infectious diseases are serious cases that spread through the transmission of humans, animals, or plants, and are transmitted through physical contact, food, bodily fluids, objects, and air. (Kumar, 2012, p. 63. During the First World War and the armistice period, one of the most important issues that put the Ottoman Empire in trouble was epidemic diseases. In this process, unfortunately, many people lost their lives due to Typhus, Malaria (Fever), Tuberculosis (Tuberculosis), Syphilis, and Cholera diseases in Anatolia. (Yolun, 2012, p. 52 – 68.)

Infectious diseases seen in Russia between 1914 and 1918 spread to Anatolia with immigrants and Russian pilgrims. In addition, syphilis, which is common in Galicia, was transported to Anatolia by soldiers returning from the front, and influenza and cholera were seen in the Middle East by pilgrims, prisoners, and sea vehicles. (Yolun, 2012, p. 96.)

Migration from Russia and the Balkans since the Crimean War accelerated the spread of diseases in Istanbul. Before the First World War, vaccination was started in many districts of Istanbul, and the soldiers were placed in tents in distant places to prevent the spread of diseases to the military units. (Temel, 8, 1998, p. 332.)

In this process, one of the most effective methods in the fight against infectious diseases has been vaccination. During the First World War, soldiers were vaccinated against cholera, typhus, and smallpox. Between 1914 and 1919, vaccines were prepared for 27,688,449 people in vaccination centers, and in 1917, the quinine card was used in the 3rd Army on the Caucasian front. In addition to this, the Society for Combating Tuberculosis and the Commission for Fighting Tuberculosis were established in 1919. (Temel, 8, 1998, p. 332.)

Hay Pijışk magazine, which is the subject of our study, started its publication life on April 1, 1919, in a difficult process for the Ottoman Empire.

1. ABOUT HAY PIJİŞK MAGAZINE

The owner of Hay Pijışk magazine, Dr. In the first issue of the journal dated April 1, 1919, H. Kurabyan stated under the title "Mer Vehiclein Hoskı [Our First Word]" that people could not take care of their health because of the war, and that this was impossible anyway. Referring to the Relocation Law enacted in 1915, Dr. Kurabyan stated that with the law in question, Armenians went through a difficult process. Noting that there was a huge gap in the field of health during the war, Dr. Kurabyan stated that with the Hay Pijışk magazine, this gap has been filled and the public will be conscious of health. Stating that the articles in the journal will be written by experienced doctors, Dr. Kurabyan stated that this would also be beneficial for doctors who are training. (Kurabyan, 1, 1919, p. 2 – 3.)

In the journal, Dr. V. Torkomyan's congratulatory letter is included. Stating that he is very happy that Hay Pijışk magazine will enlighten the public, Dr. Torkomyan underlined that during this period, young doctors worked in various regions and had a certain amount of experience, therefore it would be appropriate to include new doctors in the staff of the journal instead of old doctors. (Hay Pijışk, 1, 1919, p. 3.)

To commemorate the doctors who died in 1915, Hay Pijışk magazine included pictures of these doctors in its first two issues. On the cover of the first issue of Hay Pijışk Magazine, Dr. Garabet Khan Pasayan, Dr. Nazaret Dagavarian, and Dr. The paintings of Rupen Çilingiryan (Rupen Sevag) and the picture of Mıgırdiç (Mike) Karagözyan, who passed away in 1915, are on the cover of the second issue. In the journal's third issue, Dr. A picture of Krikor Gulbenkian is included. (Hay Pijışk,1-2-3, 1919.)

The publication life of the magazine, which was published in ten issues in total, lasted only one year. By renewing its staff and content, the magazine continued its publication life with the name "Hay Pujak [Armenian Doctor]" at irregular intervals since 1920.

The study will aim to shed light on the health problems experienced in Anatolia through the infectious diseases handled by the Hay Pijışk journal.

2. INFECTIOUS DISEASES COVERED IN HAY PIJİŞK MAGAZINE

In the Hay Pijışk journal, articles by Armenian doctors about Spanish flu, tuberculosis, malaria, scabies, syphilis, and gonorrhea, which affected the public between 1914 and 1919, and the memories witnessed by the doctors were included.

2. 1. SPANISH FLU

Today, the coronavirus (COVID – 19) disease, which affects our country and the whole world, affected the world as the "Spanish Flu" in 1918.

The "Spanish flu" pandemic that occurred in 1918 caused an estimated 40-100 million deaths worldwide. For example, almost 80% of American war casualties were caused by the flu. The characteristic feature that distinguishes this 1918 pandemic from previous and subsequent flu pandemics is that it affected healthy young adults rather than young children and the elderly. (Temel & Ertin, 1, 2020, p. 65.)

Hay Pijışk magazine touched on this issue in its first issue to raise public awareness about the Spanish Flu. Talking about the importance of the Spanish Flu, H. Karanfilyan underlined that this disease should be written in the history of epidemics with iron letters. Stating that the first epidemic occurred in 1380, Dr. Karanfilyan stated that since this date, epidemics have been seen in various periods. Reminding that the flu in question has spread rapidly in Europe and America since 1790, Dr. Karanfilyan stated that the epidemic was not a new case and that its name was Russian Flu since it was seen in Russia thirty years ago.

Talking about the deadly complications of this flu, Dr. Karanfilyan emphasized that scientists have proven that the flu affects the respiratory, digestive, and nervous systems. Pointing out that the first symptoms in people who catch the Spanish Flu are high fever, severe back pain, and high albumin in the urine, Dr. Karanfilyan concluded his article by underlining that those who have doubts should immediately consult a physician. (Karanfilyan, 1, 1919, p. 4 – 5.)

2. 2. TUBERCULOSIS

Tuberculosis was one of the contagious diseases seen in Anatolia. The first struggle with this disease, which was seen in the periods before the First World War, was in the Second World War. Abdulhamid started it. During this period, Dr. Alonitis founded the Tuberculosis Fighting Association, one of the doctors of the Russian Hospital, Dr. Stehepatrev suggested establishing a sanatorium for tuberculosis patients in one of the Princes' Islands in the Sea of Marmara. Dr. Torkomyan, on the other hand, underlined that tuberculosis is a hereditary disease and stated that the children of families with this disease should be treated in a private hospital in the Bosphorus. Since 13 April 1914, it has been obligatory to report those who died of tuberculosis. However, the migration movements experienced during the First World War caused an increase in the number of people who died from this disease. (Barış, 3, 2002, p. 336 – 337.)

Unfortunately, tuberculosis continued to be seen after the First World War, and Hay Pijışk magazine also included articles about tuberculosis from its first issue.

Publishing an article on the causes of tuberculosis in the first issue of the journal, Dr. Hayk Nazaretyan stated that the symptoms of tuberculosis are nausea, drowsiness, and weakening of the body and that it manifests itself in the form of irregularity in menstrual periods in women.

Dr. Nazaretyan summarized the treatment of tuberculosis in three items:

a-) Stating that a child born to a mother with tuberculosis is most likely to have tuberculosis, or he may catch the microbe from his mother through milk, Dr. Nazaretyan stated that for this reason, the child should be separated from his mother.

b-) Stating that 85% of people have lotions of this disease, Dr. Nazaretyan stated that the disease began to occur when the body lost its immunity so one should pay attention to nutrition and body care.

c-) Reminding that tuberculosis can also be found in animals, Dr. Nazaretyan recommended that if milk is milked from sick animals, the milk should be boiled to 110 degrees and consumed.

Continuing to deal with tuberculosis in the second issue of the journal, Dr. After talking about the types of tuberculosis, Nazaretyan drew attention to the following points to prevent tuberculosis:

a-) If the newborn baby is to be given to the wet nurse, this person must undergo a doctor's control.

b-) A person suffering from tuberculosis should have a saliva container with him, spit into that container, and spit on the ground and a handkerchief should be prevented so that the microbe does not spread.

c-) Underwear and clothes of people with tuberculosis should be boiled and cleaned at least one hundred degrees.

d-) It should not be at a close distance with the tuberculosis patient and care should be taken not to splash the saliva of the person when sneezing.

e-) To prevent the spread of the microbe, the room of people with tuberculosis should not be swept, instead the room should be cleaned with a wet cloth.

f-) The patient's clothes and the items he uses (fork, knife, spoon, glass) should be washed separately.

g-) Children with measles and whooping cough should be fed, and they should be taken out for air exchange.

Touching on the importance of the sanatorium, Dr. Nazaretyan concluded his article with the following proverb: "Careful youth is the forerunner of healthy old age." (Nazaretyan, 1919, p. 6 – 10.)

In the same issue of the journal, Dr. H. Karanfilyan, on the other hand, tried to show that tuberculosis could reach dangerous levels through an experienced case. Stating that a 23-year-old soldier from Tokat was admitted to the Military Hospital in Mosul on April 9, 1918, with complaints of fatigue, weakness, and headache, Dr. Karanfilyan stated that the fever of the patient rose to 40 degrees, the white blood cell count of the patient was high, and the patient was so nauseated that he vomited even the water he drank. The youth, whose condition worsened on April 23, stated that his left pupil started to enlarge, his left hand was withdrawn, and two hours later his left hand and the right side of his face became paralyzed. Mentioning that the patient was diagnosed with cerebral tuberculosis on these symptoms, Dr. Karanfilyan drew attention to the development of thrombosis (a disease that occurs as a result of blood clotting in a vein causing obstructions in the heart, lungs, and veins) in the right lobe of the brain.

Stating that the patient died on the same day, Dr. Karanfilyan reported that as a result of the autopsy, intestinal tuberculosis, meningitis tuberculosis, and lymph tuberculosis were found in the patient. Revealing the dangerous dimensions of tuberculosis, Dr. Karanfilyan ended his article with the following proverb. “There is a cure for everything except death.” (Karanfilyan, 2, 1919, p. 16 – 17.)

Dr. Kurabyan, on the other hand, included the condition of his patient named Nüzhet in the third issue of Hay Pijışk magazine. Trying to show the serious dimensions of tuberculosis by citing the case of Nüzhet, who has tuberculosis, as an example. Dr. Kurabyan stated that Nüzhet passed away after a painful process and this situation affected him deeply. (Kurabyan, 3, 1919, p. 6 – 7.)

Based on the information in Hay Pijışk magazine, it can be said that tuberculosis seriously threatened the public during this period and the magazine tried to raise awareness among the public.

3. THE EFFECT OF MIGRATION ON DISEASES

Malaria is a dangerous disease that is transmitted to humans by the bite of Anopheles mosquitoes and can be fatal if left untreated. During the First World War, malaria caused a great impact not only on the battlefield but also in the places where the civilian population lived. Against this epidemic, which caused deaths, a pamphlet was presented on May 29, 1913, on the "Regulation on Distribution of Free-range Quinine to the Poor in Malaria", and on May 31, 1913, “Sıtmalı Mahallerde Fukaraya Meccanen Kinin Dağıtılmasına Dair Nizamname” was put into effect. (Koylu & Demir, 34, İzmir, 2010, p. 210 – 211.)

Dr. In the fourth issue of the magazine, Keşişyan stated that a forty-three-year-old soldier named Ali son Salih, from Kastamonu, came to the hospital with the complaint of chills and fever attacks, and as a result of the blood test, he was diagnosed with benign alternate-day malaria (a type of malaria that causes shivering and fever attacks every three days). . Stating that quinine treatment was applied, Dr. Keshishian stated that the patient was discharged after twelve days of treatment. (Keşişyan, 4, 1919, p. 80 – 81.)

Referring to the relationship between malaria and geographical conditions, P. Sevyan shared an event he experienced on this subject with his readers in the 7th-8th issue of the journal. Dr. Sevyan stated that a committee of which he was a member was convened in 1913 to settle some of the immigrants from Rumelia in Maraş. Stating that they went to this region with Hilmi Bey to determine the situation of the region where the immigrants will settle, Dr. Sevyan stated that the soil of the region in question is fertile and the air is equally unhealthy, and he compared the temperature in this region to the heat of hell, since it is May. In this situation, Dr. Hilmi Bey conveyed that he conveyed that the region was an unsuitable environment for living. Sevyan recommended that immigrants stay in the mountain regions in summer and descend to the plain in winter. Stating that Hilmi Bey's views were not taken into account, Dr. Sevyan stated that the immigrants were settled in this region, but some immigrant families died after 20-25 days.

(Sevyan, 7 – 8, İstanbul, 1919, p. 7 – 8.)

Among those resettled in the Maraş region were Armenian families who immigrated with the 1915 Detention Law and then returned. Head of the British Medical Mission, Dr. During this period, Caller made trips to various regions of Anatolia, one of these provinces was Maraş. Wanting to learn about the immigrants living here, Dr. Caller, one of the doctors of the German Salem hospital in the region in question, Dr. Harutyun asked Der Ghazarian to answer the following questions about the Armenians settled in Marash:

“1-) How many of the Armenians had tuberculosis, syphilis, and gonorrhea before the deportation decision?”

Dr. Ghazarian's deportation decision, 10% of Armenians had tuberculosis, 5% had syphilis and 0.5% had gonorrhea. stated that he had problems.

“2-) How much have these diseases increased due to migration?”

Dr. Ghazarian stated that after the migration, tuberculosis increased by 15%, syphilis by 25%, and gonorrhea by 4.50%.

“3-) What kind of physical effect did migration have?”

Dr. Ghazarian stated that the increase in the aforementioned diseases showed that immigration hurt Armenians.

“4-) What percentage of men and women use alcohol?”

Dr. Ghazarian reported that 10% of men drink alcohol, while women do not.

“5-) Has alcohol use increased due to immigration?”

Dr. Ghazarian reported that after the Deportation decision, the alcohol rate decreased.

“6-) What percentage of alcohol do the currently consumed drinks contain?”

Dr. Ghazarian stated that there is 36% to 40% alcohol in raki prepared in Maraş, and 8% to 12% alcohol in wine.

Incidentally, it should be noted that in the same issue of the magazine, it was reported that it was believed among the people that alcoholic beverages heat the body and kill the microbes in the body, but in the studies conducted, alcohol did not have any benefit to the body. In addition, as a result of a doctor's research on three hundred disabled children, it was shared with the readers that it was determined that the parents of one hundred and forty-five children used alcohol.

“7-) What percentage of men and women smoke?”

Dr. Ghazarian reported that while 20% of men smoke, women do not.

“8-) Is cigarette smoking becoming widespread?”

Dr. Ghazarian stated that cigarette use has increased.

“9-) Do the children smoke?”

Dr. Ghazarian stated that the children do not smoke.

“10-) Do you think this addiction has had a bad effect on the health of Armenians?”

Dr. Ghazarian stated that smoking harmed Armenians.

“11-) What precautions should be taken regarding the health status of Armenians living in Marash?”

Stating that the answer to this question should be divided into two, Dr. Ghazarian underlined that for the health of the Armenians living here, the hygiene of the waters should be taken care of at the first stage, and that attention should be paid to the cleanliness of the environment and the control and control of food. Dr. Ghazarian emphasized that the health status of another group of immigrants should be approached differently. Stating that the bodies of the Armenians returning from the migration were weakened, Dr. Ghazarian stated that diseases spread rapidly in the weak body and that if precautions are not taken, they can result in death. Reminding that scabies is also seen in addition to tuberculosis, syphilis, and gonorrhea, Dr. Ghazarian recommended that a hospital be established for the treatment of these diseases or that a floor of the Salem hospital where he works is reserved for these cases. He also stated that doctors should be allowed to use laboratories so that patients can do blood tests.

(Ġazaryan, 9 – 10, 1919, p. 155 – 159.)

CONCLUSION

An epidemic is a serious process in which a disease is transmitted to humans, animals, and plants. Epidemics spread rapidly in Anatolia during the First World War and the armistice period, with migration, pilgrimages, and the return of the soldiers at the front to the cities.

Unfortunately, many people lost their lives due to diseases such as syphilis, cholera, malaria, tuberculosis, and Spanish flu in Anatolia. Since the statistical method was not widespread in this period, it is not possible to give an exact figure on how many people died from which infectious disease. The figures given in Hay Pijışk magazine about infectious diseases show approximate values.

One of the most effective methods in the fight against infectious diseases has been vaccination. During the First World War, soldiers were vaccinated against cholera, typhus, and smallpox. Between 1914 and 1919, vaccines were prepared for 27,688,449 people in vaccination centers, and in 1917, the quinine card was used in the 3rd Army on the Caucasian front. In addition to this, the Society for Combating Tuberculosis and the Commission for Fighting Tuberculosis were established in 1919. During this period, to protect public health, it was decided to close the doctor shortage and provide the medical supplies needed for treatment. However, because most of the doctors were at the front and the import of drugs was stopped during the war, difficulties were experienced in the supply of drugs. Following this, another measure taken by the government was the closure of public places.

Hay Pijışk magazine, which started its publication life in such a difficult period, had a great role in raising public awareness about epidemics. Based on the events witnessed by the doctors in the magazine, it is seen how difficult a process the patients went through due to infectious diseases. Doctors included the cases in question and the public was asked to be careful about their health, and the treatment processes to be followed for the treatment of the aforementioned diseases were conveyed to the readers in detail. Based on the topics covered in Hay Pijışk magazine, it should be mentioned that the press has an important function in informing the public. In this period, the press organs published in fields such as politics, humor, and sports, apart from the field of medicine, were the only means of informing the public. For this reason, the importance of the press in this period is understood once again.

REFERENCES

A. PERIODICALS

1. JOURNALS

- Anadolu Clinic Journal of Medical Sciences*
Journal of Contemporary Turkish History Studies
Hay Pijışk [Armenian Doctor]
Indian Journal Of Pharmaceutical Science & Research
Thoraks
Turkish Journal of Parasitology

B. ARTICLE

“Alcoli Hartsı [Alcohol Issue]” *Hay Pijışk*, Issue: 9 – 10, İstanbul, December 1919, p. 152 – 155.

Bariş, İzzettin: "Tuberculosis in the Ottoman Empire", *Toraks Magazine*, Vol: 3, Issue: 3, Ankara, 2002, p. 335 – 337.

Ghazarian, Harutyun Der: “Aroğçagan Inthanur Vicag Maraşı Yev Şırçanakneru [General Health Status in and Around Maraş]” *Hay Pijışk*, Issue: 9 – 10, İstanbul, December 1919, p. 155 – 159.

Karanfilyan, H.: “Spanish Timahd [Spanish Flu]”, *Hay Pjişk*, Issue: 1, Istanbul, April 1919, p. 4 – 5.

Karanfilyan, H.: “Goreganman Hüdzahdi Anpnagan Mek Desagi [An Unnatural Type of Tuberculosis]”, *Hay Pjişk*, Issue: 2, Istanbul, May 1919, p. 16 – 17.

Keshishian, K.: “Cahcadenti Lusnodatsev Tebk Mi [The Case of Benevolent Daylight Malaria]”, *Hay Pjişk*, Issue: 4, Istanbul, July 1919, p. 80 – 81.

Koylu, Zafer & Demir, Nihal: “The Struggle against Malaria in the Ottoman Empire During the First World War and the Legal Arrangements Made for This Purpose”, *Turkish Journal of Parasitology*, Vol: 3, No: 34, Izmir, 2010, p. 209 – 215.

Kumar, Subash Vijaya, Domodar, G., Ravikanth, S., Kumar, G. Vijaya: “An Overview On Infectious Disease”, *Indian Journal Of Pharmaceutical Science & Research*, Vol: 2, Issue: 2, India, 2012, p. 63 – 74.

Kurabyan, H.: “Heğc Nüzhet [Poor Nüzhet]”, *Hay Pjişk*, Issue: 3, Istanbul, June 1919, p. 6 – 7.

Kurabyan, H.: ”Mer Aracin Hoskı [Our First Word]”, *Hay Pjişk*, Issue: 1, Istanbul, April 1919, p. 2 – 3.

Nazaretyan, Hayk: “Tokaht [Truemorrhage]”, *Hay Pjişk*, Issue: 2, Istanbul, May 1919, p. 6 – 10.

Nazaretyan, Hayk: “Tokaht [Turem]”, *Hay Pjişk*, Issue: 1, Istanbul, April 1919, p. 10 – 12.

Sevyan, P.: “Malaria [Malaria]”, *Hay Pjişk*, Issue: 7 – 8, İstanbul, November 1919, p. 7 – 8.

Temel, M. Kemal & Ertin, Hakan: “Shares from the 1918 Influenza Pandemic Story to the COVID-19 Pandemic”, *Anadolu Clinic Journal of Medical Sciences*, Vol: 25, Supplementary Issue: 1, Istanbul, 2020, p. 63 – 78.

Temel, Mehmet: “Measures Taken Against Contagious and Venereal Diseases in Turkey During the First World War and Armistice Years”, *Journal of Contemporary Turkish History Studies*, Vol: 3, No: 8, Izmir, 1998, p. 329 – 348.

C. THESES

Yolun, Murat: The Effects of the Spaniard on the Ottoman State, *Adiyaman University, Institute of Social Sciences, Unpublished Master's Thesis*, Adiyaman, 2012.

APPENDICES

ATTACHMENT: 1

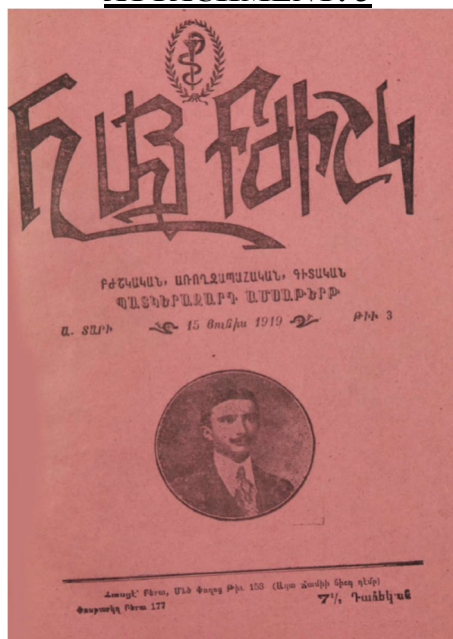
Hay Pijışk, Issue: 1, Istanbul, April 1, 1919.

ATTACHMENT: 2

Hay Pijışk, Issue: 2, Istanbul, 15 May 1919.

ATTACHMENT: 3

Hay Pijışk, Issue: 3, Istanbul, 15 June 1919.

AZƏRBAYCANIN ENERJİ İXRACI SİYASƏTİ VƏ ONUN REGIONUN GEOİQTİSADI VƏZİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Xalıqova Gülşən Kamil qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan tarixi kafedrasının müəllimi, Qərbi Kaspi Universitetinin Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dissertantı

ÖZƏT

Azərbaycan müstəqillik illərində milli maraqları təmin edən xarici siyasət yürütməsi istər beynəlxalq müstəvidə, istərsə də regional səviyyədə geoiqtisadi layihələrin inkişafına bir başa təsir etmişdir. Milli dövlətçiliyimizin bu mərhələsində enerji siyasətinin konseptual əsaslarla və real iqtisadi dəqiqliklə həyata keçirilməsi ölkəmizin iqtisadi və geosiyasi maraqlarının təmin olunmasında və regionda yüksək iqtisadi inkişaf tempinin əldə olunmasında əsas amillərdən biri olmuşdur.

Müasir Azərbaycan dövlətçiliyinin memarı olan və ölkəmizin siyasi və iqtisadi sabitliyinin təməllərini qoyan Ulu Öndər Heydər Əliyev düşünülmüş və uzaqgörən siyasəti nəticəsində bir tərəfdən Azərbaycan Respublikasının enerji layihələrinin həyata keçirilməsinin hüquqi və siyasi əsasları yaradılmış, digər tərəfdən sonrakı mərhələlərdə alternativ enerji daşıyıcıları boru xətlərinin fəaliyyət istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir. Ümummillət lideri Heydər Əliyevin bu siyasəti müstəqillik qazanmış Azərbaycan dövlətinin strateji və milli maraqlarına cavab verən bir strategiyaya idi. Həyata keçirilən bu strategiyaya uyğun olaraq alternativ enerji daşıyıcıları xətlərinin yaradılması ilk növbədə Azərbaycanın xarici dövlətlərdən asılılığının meydana gəlməsinin qarşısını almış, digər tərəfdən ölkəmizə qarşı gözlənilən potensial təzyiqləri dəf etmişdir. Eyni zamanda bu siyasət nəticəsində Azərbaycan öz enerji məhsullarını daha əlverişli enerji bazarlarına çıxarmaq imkanları qazanmış və öz iqtisadi imkanlarını nəzərəcarpacaq dərəcədə artırmışdır.

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi neft strategiyası, bu strategiyanın çoxşaxəli istiqamətləri, həmçinin Respublikamızın enerji nəqli siyasətinin bölgədə və beynəlxalq aləmdə doğurduğu reallığın siyasi və geoiqtisadi nəticələri araşdırılır.

Digər tərəfdən məqalədə Azərbaycan Respublikasının enerji ixracının şaxələndirilməsi siyasətinin başlıca mahiyyəti və geoiqtisadi əhəmiyyətini təhlil etməyin aktuallığını nəzərə alaraq, enerji ixracının şaxələndirilməsi siyasətinin beynəlxalq və regional proseslərdə yeni reallıqlar yaratdığını elmi əsaslarla şərh olunur. Azərbaycan Respublikasının enerji ixracının şaxələndirilməsi siyasəti və onun Cənubi Qafqaz - Ön Asiya regionunun geoiqtisadi vəziyyətinə təsiri ümumi kontekstdən dəyərləndirilir. Məqalənin sonunda Azərbaycanın neft ixracı siyasəti onun siyasi və iqtisadi əsasları, bu siyasətin perspektiv imkanları, enerji ixracı siyasətində Türkiyə ilə vahid strategiyanın həyata keçirilməsinin gələcək perspektivlərinin analizi verilir.

Açar sözlər: Azərbaycan, siyasət, enerji, geoiqtisadi

ENERGY EXPORT POLICY OF AZERBAIJAN AND ITS IMPACT ON THE GEOECONOMIC SITUATION OF THE REGION

Abstract

During Azerbaijan's independent years, Geo-economic project development, both globally and locally was significantly influenced by the conduct of foreign policy that protected national interests.

At this stage of our national statehood, securing the economic and geopolitical interests of our nation and achieving a high rate of economic development in the region have been made possible in large part by the implementation of energy policy on a conceptual basis and with factual economic accuracy.

The Great Leader Heydar Aliyev, who was the architect of the modern statehood of Azerbaijan and laid the groundwork for the political and economic stability of our nation, was known for his wisdom and foresight, and as a result, on the one hand, the legal and political foundation for the implementation of the Republic of Azerbaijan's energy projects was established, and on the other hand, the directions of operation of alternative energy carrier pipelines were established in the country.

This policy of national leader Heydar Aliyev was a strategy that met the strategic and national interests of the independent Azerbaijan state. In accordance with this implemented strategy, the creation of alternative energy carrier lines, first of all, prevents Azerbaijan from becoming dependent on foreign countries. On the other hand, it overcomes the expected potential pressures on our country. At the same time, due to this policy, Azerbaijan gained opportunities to export its energy products to more favorable energy markets and significantly increased its economic prospects.

The article explores the oil strategy implemented in the Republic of Azerbaijan, the multifaceted directions of this strategy, as well as the political and geo-economic consequences of the reality of the energy transportation policy of our Republic in the local and the global community

On the other hand, it is scientifically interpreted in the article that the Republic of Azerbaijan's energy export diversification policy creates new realities in global and regional processes, taking into account the relevance of analyzing the main essence and geo-economic significance of the policy. A comprehensive evaluation is made on the Republic of Azerbaijan's energy export diversification strategy and its effects on the geoeconomic environment of the South Caucasus-Front Asia region. The oil export policy of Azerbaijan, its political and economic underpinnings, potential opportunities for this policy, and an appraisal of the future prospects of adopting a coordinated approach with Turkey in energy export policy are provided at the conclusion of the essay.

Keywords: Azerbaijan, politics, energy, geo-economics

Giriş

Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi neft strategiyası, bu strategiyanın çoxşaxəli istiqamətləri, həmçinin Respublikamızın enerji nəqli siyasətinin bölgədə və beynəlxalq aləmdə doğurduğu real nəticələr haqqında mövcud olan tarixi, siyasi və geoiqtisadi mahiyyət daşıyan elmi tədqiqat əsərləri, tədqiqat işində qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd və vəzifələrin yerinə yetirilməsində böyük elmi əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə istər siyasət elmində, istərdə də ictimai elmlərdə yazılmış elmi əsərlərin əhəmiyyəti böyükdür. Azərbaycanın neft siyasəti onun siyasi və iqtisadi əsasları, bu siyasətin perspektiv imkanları, ölkənin enerji ixracı siyasətinin mahiyyəti və istiqamətləri ilə bağlı Azərbaycan alimləri və tədqiqatçıları tərəfindən müxtəlif istiqamətli elmi tədqiqat əsərləri yazılmasına baxmayaraq bu günkü reallıqlar fonunda bu məsələnin araşdırılması zərurəti meydana çıxır.

Mütəxəssislər tərəfindən “Əsrin yeni müqaviləsi” adlandırılan bu sazişin imzalanması Azərbaycanın yeni mərhələdə neft strategiyasının əsasını qoydu. Bağlanmış bu saziş Azərbaycanın müasir tarixində növbəti bir mərhələnin başlanğıcı olaraq ölkənin geosiyasi və iqtisadi təhlükəsizliyinə təminat, yeni kapital axınının ölkəyə axını, çoxsaylı və uzunmüddətli iş yerlərinin açılması və cəmiyyətin sosial – rifah yüksəlişinin əsası demək idi.

Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması Azərbaycanda enerji siyasətinin qeyd olunan istiqamətlərdə həyata keçməsinə imkan yaratdı:

Uzun müddətli və davamlı prosesin nəticəsi olaraq həyata keçirilən neft siyasətinin əsas strateji yönlərindən biri də Azərbaycan neftinin beynəlxalq enerji bazarlarına nəqli edilməsi idi. Burada əsas məqsəd Azərbaycanın geosiyasi və iqtisadi maraqlarının uzunvədəli və davamlı şəkildə təmin edilməsi, beynəlxalq və regional iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı kontekstində bölgədə yaranan yeni geosiyasi vəziyyətdə ölkəmizin strateji maraqlarının qorunması idi.

Ulu Öndər Heydər Əliyevin neft strategiyası bu sahədə enerji siyasətində ortaya ciddi vəzifələr qoydu. Xəzər dənizinin enerji ehtiyatlarının beynəlxalq arenaya çıxışı üçün müxtəlif marşrutlar nəzərdən keçirilməyə başlandı. Bakı-Tibilisi-Ceyhan (uzunluğu 1730 km, dəyəri 2,4 mlrd ABŞ dolları), Bakı-Ermənistan-Naxçıvan-Ceyhan (uzunluğu 1632 km, dəyəri 958 milyon ABŞ dolları), Bakı-İran-Naxçıvan-Ceyhan (uzunluğu 1677 km, dəyəri 987 milyon ABŞ dolları), Tengiz-Aktau-Mahaçkala-Bakı-Ermənistan-Naxçıvan-Ceyhan (uzunluğu 2662km, dəyəri 2, 3 mlrd. ABŞ dolları), Tengiz-Aktau-Mahaçkala-Tibilisi-Ceyhan (uzunluğu 2635 km, dəyəri 2,2 mlrd. ABŞ dolları)” (6, s.100).

Dövlət müstəqilliyi ərəfəsində Azərbaycan ərazisindən 750 km uzunluğunda magistral neft kəməri xətti keçirdi. Müstəqillik dövründə milli neft sənayenin inkişafının əsas problemlərindən biri də məhz istifadə də olan kəmərlərin təmiri və bərpası idi. Bu məqsədlə artıq on ildən çox müddətdə istismar edilən XX əsrin 90-cı illərinin ikinci yarısında neft ötürmə qabiliyyəti deformasiyaya məruz qalan Bakı-Qroznu-neft kəmərinin yenidən qurulması zərurəti meydana çıxdı. Azərbaycanın ilkin istehsalı layihəsi reallaşdıqca, bu zərurət daha da artırdı. Bu məqsədlə 1996-cı ildə Bakı-Qroznu neft kəmərinin rekonstruksiyası həyata keçirildi. 216 km uzunluğunda olan kəmərin keçiyi dəhlizdə montaj quraşdırma işləri həyata keçirildi. 90-cı illərin ikinci yarısında Şimali Qafqazda siyasi hadisələrin gərginləşərək müharibə həddinə qədər yüksəlməsi Bakı-Qroznu kəmərinin təhlükəsizliyini şübhə altına qoydu. Bunun nəticəsi idi ki, 1998-ci ildə kəmərlə vasitəsilə il ərzində cəmi 0,07 milyon ton neft ixrac olunurdu (9, s.51).

Müstəqilliyin ilk illərində Xəzər hövzəsindən çıxarılan neft ehtiyatlarının dünya bazarlarına çıxarılması üçün mövcud kəmərlərin bərpası işlərinə başlandı. Bu məqsədlə qısa müddətdə Dübəndi terminalı ARDNŞ, AMOKO və digər şirkətlərin maliyyə dəstəyi ilə təmin edildi. 1984-cü ildən istifadə də olan Dübəndi-Bakı, Dübəndi-Suraxanı-Bakı, Pirallahı Dübəndi boru kəmərləri təmin edildi. Həmin kəmərlərin neftötürmə qabiliyyəti ildə orta hesabla 22,5 milyon ton nəzərdə tutulmuşdur. 1998-ci ildə ilkin neft istehsalı layihəsi dövründə, bu kəmərlərlə 7, 15 milyon ton neft ötürülmüşdü. (6, s.102).

“Əsrin müqaviləsi” çərçivəsində Azərbaycan neftinin beynəlxalq arenaya çıxarılması üçün müxtəlif marşrut xətləri üzərində ciddi müzakirələr aparılmağa başlandı. Aparılan müzakirələr nəticəsində ilkin olaraq ixrac üçün Bakı-Novarasiysk neft xətti məqsədəuyğun hesab edildi. Şimal istiqamətində kəmərlərin çəkilməsi haqqında 1996-cı il yanvar ayının 18-də Moskvada saziş imzalandı. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev və Rusiyanın baş naziri Viktor Çernomirdin tərəfindən əldə edilən razılaşma nəticə etibarını ilə “Əsrin müqaviləsi”nə qarşı sərt mövqe sərgiləyən Rusiyanın müəyyən münasibətlərində müəyyən yumşalma meyilləri yaratdı. Əldə olunan saziş 1997-ci ilin ortalarına qədər Azərbaycan neftinin şimal boru xətti vasitəsilə dünya bazarına nəqlini nəzərdə tuturdu. Layihə işlərini həyata keçirmək üçün ABƏŞ-in elan etdiyi tenderin qalibi olmuş, ABŞ-ın “Braun ənd Rud BR” şirkəti və Azərbaycan tərəfinin birgə səyi nəticəsində 1997-ci ilin əvvəllərində Şimal boru kəmərinin Azərbaycanın payına düşən hissəsinin tikintisi uğurla başa çatdırıldı.

1997-ci ilin mart ayının 1-nə qədər neft borusunun Rusiyanın sərhəddinə qədər olan hissəsi Azərbaycan nefti ilə dolduruldu (10).

“Həmin dövrdə Rusiya tərəfinin müqavilədə nəzərdə tutulan öhdəliklərin vaxtında yerinə yetirə bilməməsi Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına çıxarılmasında ciddi problemlər yaratdı. Bu məqsədlə Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti ilə Rusiyanın müvafiq qurumları arasında aparılan intensiv danışıqlar nəticəsində Rusiya ərazişində neft kəmərinin çəkilişi prosesini sürətləndirilməsinə nail olundu. ARDNŞ və Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətindən asılı olmayan səbəblər üzündən 23 avqust 1997-ci il tarixində nəzərdə tutulmuş ilkin neftin çıxarılması vəzifəsi 1997-ci il 7 noyabrda həll edildi” (11).

E.Hacızadə haqlı olaraq qeyd edir ki, “Əsrin müqaviləsi” üzrə tədarük olunması nəzərdə tutulan neftin Bakı-Novorossiysk ilə daşınması iqtisadi cəhətdən rentabelli deyildi. Azərbaycan neftinin bu marşrutla daşınaraq Ural nefti ilə qarışdırılaraq dünya bazarına çıxarılması yüksək oktanlı Azərbaycan neftinin aşağı qiymətə satılması ilə nəticələnirdi. Neft marşrutunun uzunluğu da bu boru kəməri xəttinin sərfəliliyini azaltmış olurdu. Müasir dövrdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə əmtəələrin istehlak nöqtələrinə zamanında və təhlükəsiz, həmçinin sərfəli qiymətlərlə çatdırılması əsas amillərdən hesab olunduğunu nəzərə alaraq, bu kəmərin effektiv olmadığına şahidi oluruq” (7, s.126).

Bu məqsədlə 1995-ci il oktyabrında Azərbaycan Beynəlxalq Əməliyyat Şirkətinin rəhbərliyi Azərbaycan neftinin Rusiya və Gürcüstan üzərindən nəqli üçün iki marşrut xətti haqqında razılaşma əldə etdi. “Razılaşma əldə edildikdən sonra neft boru xəttinin inşası ilə əlaqədar işlər intensiv xarakter aldı. Eyni zamanda hər iki ölkənin müvafiq hökumət qurumları da paralel şəkildə danışıqlar aparırdı. Məhz bu danışıqların uğurlu nəticəsi olaraq 1996-cı ilin mart ayının 8 - də Azərbaycanla Gürcüstan arasında Azərbaycan neftinin Gürcüstan ərazisindən ixrac olunmasına dair razılaşma imzalandı” (5, s.99)

Bakı-Supsa marşrutu üzrə tariflər neft ixracları üçün sərfəli olduğu kimi, tranzit ölkələrinin də mənafeələrinə uyğun gəlirdi. Belə ki, ARDNŞ-in prezidenti Natiq Əliyevin fikrincə, “Bir boru kəməri ilə ildə 5 milyon ton neftin nəql olunması Azərbaycanla 10 milyon, Gürcüstana isə 7 milyon ABŞ dolları həcmində iqtisadi mənfəət gətirəcəkdir” (12).

Bakı-Supsa neft boru xəttinin çəkilməsi Azərbaycanın enerji ixracı prosesi imkanlarını nəzərə cərpacaq dərəcədə artırsa da lakin alternativ enerji marşrutu konsepsiyaları öz qüvvəsində qalırdı. Çünki Xəzər dənizi hövzəsi dövlətlərinin neft potensialı o cümlədən də Azərbaycanla uzunmüddətli neft sazişlərinin bağlanması daha təhlükəsiz və səmərəli boru kəmərlərinin çəkilişini zəruri edirdi. Bu baxımdan uzun müddət, hasil edilən neftin daha səmərəli olan hansı yolla Avropa enerji bazarlarına çıxarılması məsələləri uzun müddət müzakirə predmeti olaraq qalırdı. Bu müzakirə predmetinin cəlbədiciləy layihələrindən biri də Azərbaycan neftinin Ceyhan limanı vasitəsilə Avropa bazarlarına çıxarılması ideyası idi. Bu ideya 1992-ci ildə gündəmə gəlmiş və Azərbaycanın dünya iqtisadi enerji sisteminə daxil olması, ölkəmizin iqtisadi inkişaf strategiyasının bir hissəsi hesab olunmuşdur.

1998 - ci il 29 oktyabr tarixində Türkiyə prezidenti Süleyman Dəmirəl, Azərbaycanın dövlət başçısı Heydər Əliyev, Gürcüstan Prezidenti Eduard Şevardnadze, Qazaxıstanın dövlət başçısı Nursultan Nazarbayev, Tacikistan Prezidenti İslam Kərimov, həmçinin ABŞ - ın Energetika Naziri Riçardson Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının beynəlxalq enerji bazarlarına nəql edilməsi üçün Bakı – Tbilisi - Ceyhan boru kəmərinin müəyyənləşdirilməsini təsbit edən nəzərdə tutulan Ankara “Bəyannaməsi”ni imzaladılar. Bu “Bəyannamə” ilə iştirakçı dövlətlər və şirkətlər Bakı – Tbilisi - Ceyhan neft boru xəttini çəkmək istəklərini açıq şəkildə dünyaya bəyan etmiş oldular (3, 191).

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bu tarixi sənədin imzalanması ilə bir tərəfdən BTC enerji magistral layihəsinin reallaşmasının hüquqi əsasları təşkil edildi, digər tərəfdən isə bölgədə yeni geosiyasi və geoiqtisadi reallıqlar yaranmağa başladı.

Regionun qlobal layihələrindən biri olan BTC enerji layihəsinin hüquqi və iqtisadi əsasları təsbit edildikdən sonra, 2002 - ci ilin sentyabr ayının 18 – də Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan dövlət başçılarının iştirakı ilə Bakı – Tbilisi - Ceyhan boru kəmərinin inşasının bünövrəsinin atılması mərasimi keçirildi. ABŞ – ın “Exim Bank”ı ilkin təşəbbüsçü qismində çıxış edərək, 30 dekabr 2003-cü il tarixində BTC neft boru kəmərinin tikintisinə neft avadanlıqlarının texniki xidmətləri üçün 160 mln. dollar həcmində maliyyə kreditinin ayrılması haqqında qərar verdi. 3 fevral 2004 - cü ildə isə dünyanın ən nüfuzlu maliyyə qurumları ilə layihənin maliyyələşdirilməsi paketinin hazırlanması işi yekunlaşdırıldı” (2, s. 237).

Nəhayət, regionun geosiyasi vəziyyətində yeni bir mərhələ olan Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan enerji layihəsinin, 2005-ci ilin 25 may tarixində Azərbaycan hissəsi 12 oktyabr 2005-ci ildə isə ixrac boru kəmərinin Gürcüstana ail olan hissəsi istifadəyə verildi. 2006-cı ilin may ayının 28 – də isə Azərbaycan nefti Türkiyənin Ceyhan terminalına çatdırıldı (7, s.48).

2006-cı il may ayının 28-də Bakı-Tbilisi-Ceyhan marşrutu ilə Azərbaycan neftinin Ceyhan limanına çatdırılması onu göstərdi ki, Azərbaycan geoiqtisadi marşrutun seçilməsində və geosiyasi strategiyasında yanlış qərarlar verməyib. Əksinə gələcək üçün milli təhlükəsizliyin təminatında xüsusi önəmə malik bu marşrutların Azərbaycan üçün fəvqaladə əhəmiyyətə malik olduğunu Ulu Öndər və onun layiqli davamçısı İlham Əliyev əvvəlcədən müəyyənləşdirə bilib.

Nəticə

Mövzu üzrə aparılan araşdırmanın nəticəsini aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik:

Azərbaycanın enerji layihələrinə xarici neft şirkətlərinin, iri maliyyə kapitalının cəlb edilməsi hesabına beynəlxalq enerji bazarlarına ixracının təmin etdi. Azərbaycan neftinin beynəlxalq arenaya maneəsiz və davamlı olaraq nəqlini təşkil etmək üçün ixrac marşrutları şəbəkəsini formalaşdırdı və bu proses davam etməkdədir. Neftdən gələn gəlirlərdən səmərəli şəkildə istifadə etməklə gələcək nəsillər üçün iqtisadi təminat bazası yaradıldı və bu gəlirlərdən ölkənin sosial həyatı və iqtisadi inkişafı üçün vətəndaşların rifahı naminə istifadə edilməkdədir. Qərbin müvafiq beyin mərkəzlərinin və müasir tələblərə cavab verən texnologiyasının ölkəyə gətirilməsi təmin edildi.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov Ç.M. Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası yolları. Bakı: Elm, 2005, - 252 s.
2. Abbasbəyli A., E.Həsənov, Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində Azərənşr Nəşriyyatı, Bakı, 1999.
3. Aras O.N., Süleymanov E. Azərbaycan iqtisadiyyatı. II nəşr, Bakı, Şərq-Qərb, 2016, 426 s. S.237
4. Əsrin müqavils, Tərtib edən: H.Orucov, Bakı, Azərənşr, 1996, 110 s
5. Azərbaycan tarixi. 7 cilddə. VII c. Bakı: Elm, 2008. - 608 s.
6. Tağıyev C.O. XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan nefti və neft kəmərləri: tarix elm. nam. alim. dərəc. almaq üçün diss. Bakı: 2003, - 179 s.
7. Hacızadə E.M. Regional nəqliyyat infrastrukturunun dərinləşdirilməsində BakıTbilisi-Qars dəmir yolu xətti layihəsinin rolu, Azərbaycanın Vergi jurnalı, 4[5], s.123-160. S.126

8. Bakı-Tbilisi-Ceyhan [BTC] ixrac boru kəməri. Xronika sentyabr 1994 – iyul 2006, s.145
9. Нефть и газ Азербайджана 98” журнал, 1998 s.48-65
10. Azərbaycan qəzeti, Bakı, AzərTas, 1997-ci il, 1 mart.
11. Azərbaycan qəzeti, 14 noyabr 1997-ci il.
12. Xalq qəzeti, 20 aprel 1999-cu il

1739'DA ÖLEN VARSIL BİR KADININ TEREKESİ: DİYARBAKIR'LI HATİCE HANIM

Dr. Öğr. Üyesi Mehtap NASIROĞLU AYDIN

Batman Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID: 0000-0002-4411-0784

ÖZET

Tereke, metrukât veya muhallefât gibi isimlerle anılan defterler, Osmanlı Devleti'nde ölen şahısların miraslarının kaydedildiği belgelerdir. Bu defterlerde genellikle ölen şahsın adı, sosyal statüsü, mirasçıları, ardında bıraktığı mal varlığının miktarı, mirasçıların kalan servetten ne kadar pay alacağı, borç ve alacakları gibi kayıtlar yer almaktadır. Bunun yanı sıra, terekeler, toplumsal sınıflar arasındaki servet dağılımını, mirasın kadın ve erkekler arasındaki bölüşüm biçimini, kadınların geçmişte servet edinip edinemedikleri gibi hususlarda da aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Bu çalışmanın konusunu 1739 yılında Diyarbakır'ın Cağal mahallesinde ölen Hatice Hanım'ın tereke kayıtları oluşturmaktadır. Diyarbakır'a ait 3756 numaralı Şeri'yye Sicilinde yer alan bu tereke kaydında, varlıklı bir kadın olduğu anlaşılan Hatice Hanım'ın mal varlığı, mirasçıları, borç ve alacakları, sosyal statüsü gibi konular ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Çalışmada aynı defterde yer alan diğer tereke sahipleriyle Hatice Hanım'ın mal varlığı kıyaslanarak servetinin sınırları ve 18. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakırlı bir kadının şehrin sosyo-ekonomik hayatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tereke, Miras, Diyarbakır, Hatice Hanım

INHERITANCE OF A WEALTHY WOMAN WHO DIED IN 1739: LADY HATİCE OF DİYARBAKIR

ABSTRACT

The inheritance books (that are called books of *tereke*, *metrukât* or *muhallefât* in Ottoman Turkish) are the registry books where the inheritance of the deceased people were recorded in the Ottoman State. In those books, generally the records such as the name of the deceased person, his/her social status, inheritors, the amount of the inheritance, the respective shares of the inheritors from the wealth, the debts and receivables of the deceased person are included. Besides, the inheritance books include enlightening information regarding the distribution of wealth among the social classes, the manner of distribution of inheritance between women and men, whether women were able to obtain wealth in the past or not.

The inheritance records of Lady Hatice who passed away in 1739 in the Cağal district of the city of Diyarbakır constitute the subject matter of this research. In this inheritance record, which was included in the Ottoman Court Records of Diyarbakır numbered 3756, important information was included regarding Lady Hatice, who appears to be a wealthy woman, her wealth, inheritors, debts, receivables and social status. In this research, it is attempted determine the extent of the wealth and place of a woman from Diyarbakır named Lady Hatice in the socio-economic life of the city in the first half of the 18th century by comparing her wealth and the wealth of other legators in the inheritance book.

Keywords: Tereke, Inheritance, Diyarbakır, Lady Hatice

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde bulunduğu bölgenin hem adli hem de idari işlerini yürütmekle görevlendirilmiş en yetkili kişisi olan kadılar tarafından tutulan şeri'yye sicilleri içerisinde berat, ferman, nişan, tezkire, hüccet, masraf defterleri, narh listeleri, ilam gibi kayıtların yanında tereke kayıtları da yer almaktadır (Öztürk, 1995: 19). Muhallefât ve metrukât gibi isimlerle de anılan tereke kavramı Osmanlı belgelerinde ölen bir şahsın arkasından bıraktığı malları ifade etmek için kullanılmaktadır. Osmanlı'da bir kimsenin ölümünden hemen sonra kadılar tarafından o kimsenin mal varlığı tespit edilirdi. Kişinin ardından bıraktığı maldan teçhiz ve tekfin masrafları karşılandıktan sonra ölen şahsın varsa borçları ödenir, mal varlığı borçlarını ödemeye yetmiyorsa alacaklılar da terekede hisseleri kadar hak sahibi olurlardı. Bu işlemlerden sonra kalan mallar mirasçılar arasında bölüştürülürdü (Özcan, 2005: 406-407). Şer'i hukuk, terekenin tespit ve taksim biçimini ayrıntılı olarak belirlemiştir. Uygulamada öncelikle ölen şahsın mülkiyetindeki her şey, kişisel eşyası, emlak ve akarı ve alacakları değerleriyle kayıt altına alınır. Şer'i esaslara göre terekeler, üç kısımdan oluşmaktadırlar. Birinci kısım, kayıt tarihinin de açıkça yazıldığı, ölen şahsın hüviyet ve veresesinin tespit edildiği kısımdır. İkinci kısım; ölen şahsa ait tüm malların akçe hesabıyla hesaplanarak tespit edildiği kısımdır ki; burada malların tamamı belli bir sıra gözetilerek cariyeye ve gulamlar da dahil olmak üzere mal varlığı sınıflandırılarak kayıt altına alınmıştır. Üçüncü ve son kısımda ise; terekenin bütünü üzerinden yekun tespit edilir ve burada taksim gerçekleştirilir (İnalçık, 1953-1954: 54-55).

Bu çalışmada, 1515 yılında Osmanlı yönetimine geçen ve merkezi Amid olan bir beylerbeyliğe dönüşen Diyarbakır'ın Cağal mahallesinde 1739 yılında ölen Hatice Hanım'ın tereke kayıtları incelenmiştir. Diyarbakır'a ait 3756 numaralı Şeri'yye Sicilinde yer alan bu tereke kaydında, varlıklı bir kadın olduğu anlaşılan Hatice Hanım'ın mal varlığı, mirasçıları, borç ve alacakları, sosyal statüsü gibi konular ile ilgili önemli bilgiler yer almaktadır.

Hatice Hanım'ın tereke kaydı incelendiğinde mal varlığına bakmadan önce kendisinin taşıdığı "hanım" unvanı, babası için "Şeyh" ve "Efendi" unvanlarının kullanılması, benzer biçimde oğlu için "şeyh" ve kızı için "hanım" ifadelerinin yazılması Hatice'nin seçkin bir aileye mensup olduğunu düşündürmektedir. Haticenin eşi Şeyh Ebubekir Bey için de "Şeyh" ve "bey" unvanlarının kullanılması, eşinin de Diyarbakır'da seçkin bir kimse olduğunu göstermektedir (DŞS. 3756: 10a-1). Nitekim "bey" unvanı, Osmanlı'da devlet yönetimini gerçekleştiren zümre olan ehl-i örf olarak tanımlanan askeri ve mülki memurlar veya büyük devlet adamlarının çocukları için kullanılan tabirlerdendi (Pakalın, 1984: 213; Ünal, 2011: 112).

Hatice Hanım'ın tereke miktarına bakıldığında 237.761 meblağ olup kuruş karşılığı 1980 guruş 41 akçe olarak yazılmıştır. Hatice Hanım'ın tereke miktarının hem "meblağ" hem de "guruş" cinsinden yazılmış olması Osmanlı para düzeninde yaşanan bir takım değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Eski ve yeni para birimlerinin bir arada verilmesinin, guruşun Osmanlı Diyarbakır'ında yeni yeni yerleşmesiyle ilgisi olabilir¹. Burada kullanılan "meblağ" tabiri esasen guruşun tekabül ettiği eski para birimi olan "akçe"yi ifade etmek için kullanılmıştır. Yani tereke defterinde çoğu kez "akçe" yerine "meblağ" kelimesi kullanılmıştır.

¹ Osmanlı Devleti, 1703-1730 yılları arasına tekabül eden III. Ahmed dönemiyle beraber piyasada bulunan esedi guruşları örnek alarak yeni para birimi olan ilk Osmanlı kuruşlarını basmaya başladı. (Bkz. Pamuk, 2002: 458.) Yeni para düzeninde sikkelerin büyüklüklerinin ve standartlarının kesinlikle tanımlanabilmesi için bir süre geçmesi gerekmişti. Bu yeni düzene göre Osmanlı kuruşu 40 para veya 120 akçeye eşit kabul edildi. (Bkz. Pamuk, 2021: 154.) zaman geçtikçe küçük sikkeler olarak piyasaya sürülmeye devam eden akçe ve para, yeni para birimi olan kuruşun kesirleri olarak kabul edildi. (Bkz. Pamuk, 2002: 458.)

1739 yılına ait 3756 numaralı tereke defterinde toplamda 37 tereke kaydı bulunmaktadır. Bu terekeler içerisinde en yüksek meblağa sahip tereke bu çalışmaya konu olan Hatice Hanımın terekesidir. Ölen 37 kişi içerisinde mal varlığı 100 bin akçenin üzerinde olan sadece 3 kişi mevcuttur. Bunlardan Şefika bt. Ömer Çelebi'nin 123.344 meblağ (akçe) (DŞS. 3756: 13b-1-14a), İskender Paşazâde Emin Bey'in ise 129.161 akçe (DŞS. 3756: 17b-1-18a) tutarında servetleri mevcuttur. Görüldüğü üzere Hatice Hanım'ın serveti, şehrin varlıklı kişileri sayılabilecek bu iki kişinin servetinin neredeyse iki katı civarındadır. Hatice Hanım'ın mal varlığının miktarı, onun 18. yüzyıl Diyarbakır'ında yaşayan varsıl bir kadın olduğunu net bir şekilde göstermektedir.

Hatice Hanım'ın terekisini incelediğimizde bazı giderler için yapılan kesintilere yer verildiğini görmekteyiz. Terekede “teçhiz ve tekfin” başlığı altında verilen bölümde cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi için ayrılan miktar 42.000 akçe olarak belirlenmiştir. 90.000 akçelik bir miktar da Hatice Hanım'ın eşine olan borcu için ayrılmıştır. Terekede Dellâliye bedeli için 1.220 akçe, resm-i âdî vergisi için 8.520 akçe ve terekenin yazım masrafı (kâtibiyeye) için 1.920 akçe olmak üzere toplamda 11.660 akçe resmi işlemler ve vergiler için alınmıştır. Hatice Hanım'ın mirasından eşi Şeyh Ebubekir Bey'e 2.520 akçe, annesi Duhterşah bt. Abdullah'a 1.680 akçe ve kızı Rahime Hanım'a da 1.960 akçe verilmiştir. Geriye kalan 87. 920 akçelik hissenin tamamı ise Hatice Hanım'ın oğlu Şeyh İsmail'e verilmiştir (DŞS. 3756: 10b - 11a).

Hatice Hanım'ın terekesi hakkındaki bu genel bilgilerden sonra mal varlığının ayrıntıları ortaya koyularak buradaki bilgiler ışığında şehirdeki sosyo-ekonomik durumu ve toplumdaki algılanış biçimi üzerine yorumlar yapılmaya çalışılacaktır.

Mutfak Eşyaları

Terekede yer alan mutfak eşyalarına bakıldığı zaman bunların geleneksel Osmanlı yemeklerinin pişirilip yendiği araç ve gereçlerden oluştuğu görülmektedir. Mutfak Eşyaları arasında Diyarbakır ve Mardin yöresinde yemek pişirmek için sıkça kullanılan “büyük kazan” anlamına gelen ve değeri 1.020 akçe olan “nikra” yer almaktadır (DŞS. 3756: 10a-1). Buradan Hatice Hanım'ın evinde çok yemek pişirildiği sonucu çıkarılabilir. Bu büyük kazanın dışında çok sayıda büyük küçük tencereler, sini adı verilen tepsiler, çorba tasları, güğüm, sacayağı, süzgeç, yağdan, kahve ibriği, 8 adet fincan ve tabaklar mutfak eşyaları arasında sayılabilir (DŞS. 3756: 10a-1- 10b). Özellikle kahve ibriği ve fincanların bulunması, 18. Yüzyıl Diyarbakır'ında kahve içme kültürünün bulunduğunu göstermektedir. Esasen Osmanlı Devleti'nde kahve tüketimine çok sıcak bakılmamakta, kahvehanelere defalarca yasaklar konulmakta, hatta 16. yüzyılda Ebusuud Efendi ve Bostanzade Mehmed Efendi'nin verdikleri fetvalarda kahve içmenin dinen sakıncalı bir husus olduğu üzerinde durulmaktaydı. Bununla beraber Osmanlı İstanbul'una yapılan kahve ticaretinin sınırlarına bakıldığında yasaklara rağmen kahve tüketiminin devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. 17. yüzyılda devlet erkânının toplantılarında ve resmi törenlerde kahvenin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır (Bostan, 2019: 174, 183).

Ev Eşyaları

Evde kullanılan eşyalar arasında başta zemin döşemesinde kullanılan halılar yer almaktadır. Bu halılar arasında muhtemelen misafirlerin ağırlandığı odada kullanılan ve 3.840 akçe değerinde büyük ve pahalı olduğu anlaşılan bir halı yer almaktadır. Bunların dışında evin farklı yerlerinde kullanıldığı anlaşılan 4 ayrı halı daha ev eşyaları arasında sayılabilir (DŞS. 3756: 10a-1- 10b).

Eşyalar arasında yastık, yorgan ve döşeklerin sayıca çokluğu dikkati çekmektedir (DŞS. 3756: 10a-1- 10b). Bunların Hatice Hanım ve ailesi tarafından kullanılmakla beraber, evin hizmetçileri veya eve gelen misafirler için de kullanıldıkları söylenebilir. Diğer ev eşyaları arasında çarşaf, yüz yastıkları, baca perdesi, seccade, şamdan, çekmece, sim gülabdân buhurdan gibi eşyalar sayılabilir (DŞS. 3756: 10a-1- 10b). Ev eşyaları arasında buhurdan bulunması Hatice Hanım'ın evinde bir kahve odası da olabileceğini düşündürmektedir. Zira; Osmanlı evlerinde bulunan bölümlerden birisi olan kahve odaları genelde sık kullanılan odaların yakınında yer alırdı. Kahve odalarında bulunan kahve takımlarının değerli kumaş ve madenlerden yapıldıkları dikkat çekmektedir. Bu odalarda ayrıca kahvenin yanında ikram edilmek üzere tatlı tabağı ve oda ile misafirin güzel kokması için kullanılan gülabdân-buhurdan takımı bulunmaktaydı. Yalılardaki kahve odalarının mefruşatına önem verildiği, hanelerdeki kahve odalarının ise servis mekânlarına daha yakın ve daha fazla pişirme ve sunum araç-gereçlerini içerdikleri görülmektedir. Zira bazılarının gümüş gibi değerli madenlerden yapıldıkları, bazılarının belirli bir tarz içeren işçilikle adlandırıldıkları, ayrıca süsleme, işleme ve resimler içerdikleri görülmektedir (Yavuztürk, 2007: 95). Hatice Hanım'ın terekesinde yer alan 1 adet sim gülabdân buhurdanın fiyatına bakıldığında 3.960 akçe olduğu ve bunun da evin değerli eşyaları arasında sayılabileceği söylenebilir.

Giyim Kuşam

Hatice Hanım'ın terekesinden günlük yaşantısında birbirinden farklı tür ve özelliklerde giyim kuşam eşyaları kullandığı anlaşılmaktadır. Muhallefâtında önemli bir yer tutan bu eşyaların değerlerine bakıldığı zaman pahalı giyim kuşam ürünleri oldukları söylenebilir. Giyim kuşam eşyaları arasında iç giyim olarak kullanıldığı anlaşılan gömlekler bulunmaktadır. Gömlekler erkek ve kadın giysisi olarak kullanılabilmekteydi. Kadınların kullandığı gömlekler ayak bileklerine kadar iner ve bedenün üst kısmını örterdi (Koçu, 1967: 125). Hatice Hanım'ın terekesinde bu gömleklerden 4 tane bulunmaktadır. Giysiler arasında iki adet kaftan bulunmaktaydı. Kaftanların fiyatlarından anlaşıldığı kadarıyla bunların değerli kumaşlardan dikilen giysiler olduğu söylenebilir. Hatice Hanım'ın değerli giyim kuşam eşyaları arasında sayılabilecek diğer bir eşya da 6.720 akçe değerindeki cevâhir kemerdur (DŞS. 3756: 10b). Bunların dışında çeşitli şallar ve değerli kumaşlar da giyim kuşam eşyaları arasında sayılabilecek unsurlardır.

Gayrimenkul Mallar

Hatice Hanım'ın taşınmaz mallarına bakıldığı zaman göze ilk çarpan mülkünün ölmeden önce ikamet ettiği evi olduğu anlaşılmaktadır. Mimarisi ve diğer özellikleri hakkında herhangi bir bilginin yer almadığı evin değeri 120. 000 akçedir (DŞS. 3756: 10b). Evin değerinden büyük ve geniş arsalı bir ev olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu evin dışında Hatice Hanım'ın küçük bir menzili ve bir de dokuma dükkânının olduğu anlaşılmaktadır (DŞS. 3756: 10b). Hatice Hanım'ın dokuma dükkânına sahip olması, Diyarbakır'da sosyo-ekonomik anlamda görünür ve üretken bir kadın olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Hatice'nin mal varlığında yer alan dokuma dükkânı, Diyarbakır'da da diğer bazı Anadolu şehirlerindeki gibi dokumacılıkla uğraşan kadınların var olabileceği ihtimalini doğurmaktadır (Gerber, 1998).

Cariyeler

Tereke incelendiğinde üç cariyenin de mal varlığı arasında zikredilmesi esasen, Hatice Hanım'ın hem evde hem de dokuma dükkânında çalışmak üzere insan gücünden de faydalandığını göstermektedir. Osmanlı toplumunda sıradan her insanın köle veya cariye sahibi olmadığını biliyoruz.

Köle ve bilhassa cariyeye sahibi olan kimselere dair dikkat çekici en önemli husus bu kimselerin genelde ağa, efendi, bey gibi unvanları taşımış olmalarıdır. Köle ve cariyeye sahibi kadınların da baba isimlerinde benzer biçimde ağa, efendi ve bey gibi unvanlara rastlanmaktadır. Kimi zaman da kendilerinin veya kocalarının zengin ve seçkin kişiler olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla ilgili dönem Diyarbakır’ında köle ve cariyeye sahibi olan kişiler, sıradan ahali değil de genel itibarıyla zengin ve mevki sahibi kişilerdir. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda köle ve cariyeye sahibi olmanın kişilerin güç ve itibar göstergesi olduğu söylenebilir (Güler, 2021: 42). Hatice Hanım’ın terekesinde bulunan cariyelerden biri acem asıllı olup Sadıka ismini taşıyordu. Mal varlığı listesinde Sadıka için belirlenen miktar 5.400 akçe idi. Bir diğer cariyenin adı Sehûse olup bunun için belirlenen fiyat 12.000 akçe iken, ismi Hürrem olan üçüncü cariyeye için belirlenen miktar 3.600 akçe idi (DŞS. 3756: 10b).

SONUÇ

Tereke defterleri sosyo-ekonomik ve kültürel tarihe ışık tutması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu defterlerde gündelik yaşam, yaşam standartları, fiyatlar, kullanılan eşya ve malzemeler hakkında zengin bilgiler bulunmaktadır. İncelemesi yapılan Hatice Hanım’ın terekesinde kullanım amacına göre değişen çok sayıda giyim-kuşam eşyasının, mutfak malzemesinin ve ev eşyasının yer aldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra Hatice Hanım, sahip olduğu gayrimenkul yatırımları, gelir getiren işletmeleri ve sahip olduğu cariyeleriyle 18. yüzyılın ilk yarısında Diyarbakır şehrinin varıl kadınlarından biriydi.

Hatice Hanım’ın mal varlığının, eşi, annesi ve iki çocuğu arasında bölüştürüldüğü, miktar olarak en yüksek hissenin de oğluna verildiği anlaşılmaktadır. Hatice Hanım’ın terekesi, Osmanlı Diyarbakır’ında Anadolu’daki bazı diğer şehirler gibi kadınların ekonomik hayatta görünür olduklarına dair güzel bir örnek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

Diyarbakır Şer’iyye Sicilleri (DŞS)
Defter No: 3756.

2. Araştırma ve İncelemeler

Bostan, İ. (2019). *Osmanlı Deniz Ticareti*, İstanbul: Küre Yayınları.

Gerber, H. (1998). “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadının Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)”. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (8): 327-343.

Güler, Ü. (2021). “Osmanlı Diyarbakır’ında Köle ve Cariyeler”. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (60): 29-56.

İnalçık, H. (1953-1954). “15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtimaî Tarihi Kaynakları”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, (15/1-4): 51-75.

Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Özcan, T. (2005). “Muhallefât”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (30): 406-407.

Öztürk, S. (1995). *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tahlil)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Pakalın, M. Z. (1984). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, (I), İstanbul: MEB Yayınları.

Pamuk, Ş. (2002). “Kuruş”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (26): 458-459. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Pamuk, Ş. (2021). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ünal, M. A. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Yavuztürk, Ş. P. (2007). “Bir Müfettişin Defterinden Üsküdar Sıbyan Mektepleri”. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu-VI Bildiriler, (II)*: 553-568.

HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL REGION OF AZERBAIJAN BORCHALI IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

Elmira Kazım qızı Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan tarixi kafedrası

ABSTRACT

The article is intended for those who are inclined to rethink history, using primary sources without interpretations. The main idea is to prove that the historical-geographical region of Borchali is the original territory of historical Azerbaijan. On the basis of written and archaeological materials, it is shown that the Azerbaijani Turks are the autochthonous population of the Borchali region long before the Hunnic period. The origins of the Turkic ethnic processes in the Borchala region originate in the Kura-Araz culture, where Turkic tribes and their occupation of yaylag cattle breeding were formed in the early Bronze Age, the Turkic language took shape, the Turkic spiritual culture and Turkic traditions of statehood were formed. The Turkic ethnic picture of the Borchali region remained unchanged until the first half of the 19th century, when, due to the geopolitical interests of the great powers, the area of indigenous settlement of Borchaly Azerbaijanis was divided. One part was included in the so-called Georgian limits in the zone of Russian control, the other part was included in the Akhalsykh pashalyk of the Ottoman Empire, the third part went to the Qajars. The new authorities abolished the former historical administrative-territorial divisions and forms of government. At the same time, the Christian colonization of the region began, accompanied by the mass resettlement of Armenian families on the yaylages of Azerbaijani pastoralists. The increasing oppression of the Azerbaijani Turks led to a change in the ethnic picture of the Borchali region.

The article is intended for specialists in Turkic studies, orientalists in general, as well as for all those who are interested in the history of Azerbaijani Turks in the historical territory of Azerbaijan.

Keywords: Borchaly, historical-geographical region, yaylage cattle breeding, Tatar distances, sultanates, ethnic picture

ИСТОРИКО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ РАЙОН АЗЕРБАЙДЖАНА БОРЧАЛЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XVIII ВЕКА

Статья рассчитана на тех, кто склонен переосмыслить историю, пользуясь первоисточниками без трактовок. Главная идея доказать, что историко-географическая область Борчалы является исконной территорией исторического Азербайджана. На основе письменных и археологических материалов показано, что азербайджанские турки являются автохтонным населением борчалинского региона задолго до гуннского периода. Истоки тюркских этнических процессов в борчалинском регионе берут свое начало в Кура-Аразской культуре, где в период ранней бронзы складывались тюркские племена и их занятие яйлажного скотоводства, оформлялся тюркский язык, формировалась тюркская духовная культура и тюркские традиции государственности. Тюркская этническая картина борчалинского региона оставалась неизменной вплоть до первой половины XIX века, когда из-за геополитических интересов великих держав ареал автохтонного расселения азербайджанцев Борчалы был разделен.

Одна часть причислена к так называемым грузинским пределам в зоне российского контроля, другая часть была включена в Ахалцыхский пашалык Османской империи, третья часть досталась Каджарам. Новые власти упразднили прежние исторические административно-территориальные деления, формы управления. Одновременно с этим началась христианская колонизация региона, сопровождающаяся массовым расселением армянских семей на яйлагах азербайджанских скотоводов. Все большее и большее стеснение азербайджанских тюрок привело к изменению этнической картины борчалинского региона.

Статья рассчитана для специалистов-тюркологов, востоковедов в целом, а также для всех тех, кто интересуется историей азербайджанских тюрокна исторической территории Азербайджана.

Ключевые слова: Борчалы, историко-географический регион, яйлажное скотоводство, татарские дистанции, султанаты, этническая картина

AZƏRBAYCANIN TARİXİ-COĞRAFİ BÖLQƏSİ BORÇALI XVIII ƏSRİN İKİNCİ YARISINDA

ÖZƏT

Məqələnin əsas ideyası Azərbaycanın tarixi-coğrafi bölgəsi olan Borçalının ölkəmizin tarixi ərazisi olduğunu sübut etməkdir. Yazılı və arxeoloji materiallar əsasında göstərilir ki, Azərbaycan türkləri hələ Hun dövründən xeyli əvvəl Borçalı bölgəsinin avtohton əhalisi olmuşdur. Borçalı bölgəsində türk etnik proseslərinin mənşəyi ilk tunc dövründə Kür-Araz mədəniyyətindən qaynaqlanır və həmin dövr türk tayfalarının yaylaq maldarlığı ilə məşğul olmaları ilə, həmçinin türk dilinin, mənəvi mədəniyyətinin, adətlərinin, dövlətçilik ənənələrinin formalaşdığı ilə səciələnilir. Borçalı bölgəsinin türk etnik mənşəsi XIX əsrin birinci yarısına qədər dəyişməz qalmış və Azərbaycanın vahid iqtisadi və siyasi bölgəsini təmsil edirdi. Bu bölgənin tarixinin ən parlaq dövrlərindən biri XVIII əsrin ikinci yarısında onun ərazisində Azərbaycan feodal və parçalanmış dövlətçilik ənənələrinin sultanlıqlar şəklində bərpa olunmasıdır. Məlum olduğu kimi, Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra onun imperiyası dağıldı və tarixi Azərbaycan ərazisində Azərbaycan dövlətçilik ənənələri bərpa olundu. Lakin bu ənənələr vahid mərkəzləşmiş dövlət kimi deyil, xanlıqlar, sultanlıqlar, mülkçülük şəklində siyasi – pərakəndə dövlət kimi bərpa olundu. Borçalı tarixi-coğrafi bölgəsində Qazax, Şəmşədil, Pəmbək, Şoragel, Borçalı sultanlıqları yarandı. Bu sultanlıqların əhalisinin mütləq əksəriyyətini Azərbaycan türkləri təşkil edirdi. Dini prinsipə görə, bu sultanlıqların türk əhalisi xristian və müsəlmanlara bölünürdü, lakin müsəlman türkləri üstünlük təşkil edirdi. Ona görə də ümumi ünsiyyət dili Azərbaycan dili idi.

Vahid Borçalı bölgənin tarixinin faciəli səhifələri XIX-cu əsrin birinci yarısında, Rusiya imperiyasının geosiyasi maraqları ucbatından başlayır. Əsrin əvvəllərindən Borçalı azərbaycanlılarının məskunlaşdığı doğma ərazisi parçalanır. Bir hissəsi Rusiyanın nəzarəti zonasında gürcü sərhədləri deyilən əraziyə, digər hissəsi Osmanlı İmperiyasının Axalsız paşalığına daxil edilmiş, üçüncü hissəsi Qacarlara keçir. Qazax, Şəmşədil, Pəmbək, Şoragel, Borçalı sultanlıqları ləğv edildi. Əvəzində tatar distansiyaları adlanan yeni inzibati-ərazi vahidləri yaradılır. Yeni inzibati-ərazi vahidlərinin bu adları sultanlıqlarda türk əhalisinin mütləq əksəriyyətinə əsaslanaraq verilmişdir. Eyni zamanda, azərbaycanlı çobanların yaylaqlarına erməni ailələrinin kütləvi şəkildə köçürülməsi ilə müşayiət olunan bölgənin xristian müstəmləkəsi başlandı.

Borçalı bölgəsinə kütləvi köçürmə qışda baş verdi. Həmin vaxt Azərbaycan əhalisi qışı düzənlikdə keçirirdi. Buna görə də erməni xristian ailələri Borçalı bölgəsinin dağlıq və dağətəyi bölgələrində, yəni azərbaycanlı çobanların yay otlaklarında məskunlaşdırılırdı. Bu da Borçalının etnik mənzərəsinin dəyişməsinə səbəb oldu.

Məqalə türkşünaslıq mütəxəssisləri, ümumilikdə şərqşünaslar, eləcə də Azərbaycanın tarixi ərazisində Azərbaycan türklərinin tarixi ilə maraqlanan hər kəs üçün nəzərdə tutulub.

Açar sözlər: Borçalı, tarixi-coğrafi bölgə, yaylaçılıq, tatar məsafələri, sultanlıqlar, etnik mənzərə

Giriş

Borçalı müəyyən tarixi və siyasi hadisələrə görə Azərbaycan, Gürcüstan, Ermənistan və Türkiyə ərazilərində hissə-hissə yerləşən Azərbaycan tarixi ərazisinin tarixi-coğrafi bölgədir. Borçalı bölgəsi ən qədim türk bölgələrdən biridir. Onun mənşəyi Kür-Araz türk mədəniyyətinə qədər uzanır. Burada e.ə. IV-III minilliklərdə erkən türk boyları meydana gəlir, onların mənəvi və maddi mədəniyyəti formalaşır. Qədim Kür-Araz mədəniyyətinin astanasından bu günə qədər vahid orqanizm təşkil edən Borçalı bölgəsi türk tarixində mühüm yer tutur. Bölgədə qədimdən bəri tarixin hər bir mərhələsində yerli türk siyasi üsulu mövcud olmuşdur. XVIII əsrin ikinci yarısında da Borçalıda türk torpaq sahibliyi əsasında Qazax, Şəmşəddil, Pambək, Şorayel, Borçalı adlı beş sultanlıq yaranmışdır, hansılar ki, öz quruluşu, inzibati idarəçiliyi, hərbi qüvvələri ilə türk feodal dövlət qurumlarının ideyasının əsas istiqamətini təşkil edirdi.

Borçalı bölgəsinin tarixi çoxsaylı və müxtəlif arxeoloji abidələrdə və yazılı mənbələrdə öz əksini tapmışdır. Bunlar bölgənin sosifl-iqtisadi, hərbi-mədəni, etnik və dini tarixini hərtərəfli işıqlandırmaya, ətraf mühitlə, tayfalar və xalqlarla çoxtərəfli əlaqələrini göstərməyə imkan verir. Mənbələrdə və mütəxəssislərin müxtəlif səpkili tədqiqatları göstərir ki, Borçalı Azərbaycan türklərinin etnik ərazisi və tarixi vətənidir. Onlar əvvəlcədən bu bölgənin yeganə avtoxtonlarıdır. Lakin qonşu ölkələrdən olan bəzi tədqiqatçıların əsərlərində Borçalı tarixinin hamısı və ya bir hissəsi, eyni zamanda ərazisi özlərinə aid olunur və bu iddialar bu günə qədər davam edir. Məhz buna görə də Borçalının qədim, orta əsrlər, müasir və yeni tarixin davamlı öyrənilməsi tarixşünaslığımızın mühüm problemlərindən biridir.

Əsas hissə

Borçalı ərazisi tarixi-coğrafi bölgə kimi Azərbaycanın şimal-qərbində Qazax rayonunun inzibati vahidini, müasir Gürcüstanın cənub-şərq rayonlarını – Dmanisi (Başkeçid), Bolnisi (Bolus–Kəpənəkçi), Marneuli (Sarvan), Qardabani (Qaratəpə, Qarayazı), Rustavi şəhəri (Bostanqala) tamamilə, qismən Tsalka (Barmaqsız) və Tetri–Tskar (Ağbulaq) rayonları, indiki Ermənistanın şimal hissəsi – Spitak (Xamamlı), Amasi (Ağbaba), Stepanavan (Cəlaloğlu), Kalinin (Təşir) rayonları ərazilərini əhatə edirdi. Eləcə də qardaş Türkiyənin ərazisində Şərqi Anadoluda Ərdahan vilayətinin Qars yaylasında Cıldır qölün sahilində yerləşən Güllüzü (Gölebakan), Karahasan, Doğruyol, Gölbelen, Taşköprü, Taşbaşı, Ağcakala adlı bir neçə kəndlər Borçalı bölgəsinə daxil idi, hansılar ki, Kür çayının yuxarı axarından Ermənistan və Qürcüstanla sərhədə kimi yerləşirlər. (16, s.12; 7. III nəşr; 12, XXIII ç).

Borçalı bölgənin ərazisindən Kür çayına tökülən Xram çayının sağ qolu olan sürətli axını ilə eyniadlı çay keçir. Axar yolunda Borçalı çayının adı bir neçə dəfə dəyişir. İndiki Ermənistanda Gümra-Kumayranın (Leninakan) yuxarı axarında və şərqində çay Pəmbək adlanır, Ermənistanın Karakilsə (Kirovokan) ərazisindən şimala dönərək Loridə Kamenka çayı ilə qovuşduqdan sonra Debed adını alır.

Lori çölündən Borçalı düzünə daxil olandan sonra Borçalı adını alır. Pəmbək - Debed - Borçalı su hövzəsinin ümumi uzunluğu 178 km-dir. (1, s.451; 4. s. 209; 3., s.200). Tarixi-coğrafi bölgə çayın adına uyğun olaraq XX-ci əsrin əvvəllərinə qədər Borçalı adlandırdı. (4,s. 209; 3,s.200;)

Borçalı və onun ərazisində yerləşən Başkeçid, Sarvan, Qarayazı, Bostanqala, Barmaqsız, Ağbulaq, Hamamlı, Ağbaba, Cəlaloğlu, Gülüzü, Gölebakan, Karahasan Ağcakala v. s. toponimlər el, oba mağal, oymaq kimi türk xalqın folklorunda və, xüsusilə də, “Kitabi Dədəm Qorqud” adlı böyük epik abidəsində, hamısı cəkilir. Bu da onun qöstəricisidir ki, “Kitabın” boylarında yazılanların əksəriyyəti Borçalı bölgəsində baş verdiyini bildirir və bölgəni vahid türk məkanı kimi göstərir. (20, 380s.)

Bu kitab türk xalqın etnotarix ensiklopediyasıdır. İndiki yunanların uzaq keçmişini “İlliada”sız, “Odisseya”sız, həmçinin avropalıların tarixini Nibelunqlar dastanı, Roland dastanı olmadan araşdırmaq mümkün olmadığı kimi türklərin də bütünlüklə uzaq keçmişini “Kitabi Dədəm Qorqud” suz öyrənmək mümkün deyil. Bu “Kitab”da olan bilqiləri türklərin ictimai yaşayışını, yaşadığı ərazilərini quraşdırmaq üçün istifadə etməyə tam haqqımız var.

Erkən tünc dövründə Kür-Araz vadisində iki tarixi - coğrafi reqlionlar Qarabağ və Borçalı avtohton türk maldar tayfalarının ərazisidir. Burada əski türk tayfalarının qışlaq və yaylaqları yaranır, burada onlar bir dil işlədib, ümumi ədət-ənələr əsasında yaşayıblar. Türk tayfalarının burada yaşamasını tək arxeoloji qazıntıların maddi əşyaları yox, mixi yazılar da sübut edir. Urartu hökmdarı II Sarduri e.ə. VIII əsrin ikinci yarısında Göyçə gölünün cənub-şərqiündəki yaylaqlara talanedici hücumlar etmişdir. (Упарты./https://www.booksite.ru). OnunVan gölü sahilində “Xəzinə qapısı” adlı qaya üzərində yazdırdığı kitabədən məlum olur ki, urartulular Göyçə gölünün cənub sahilində “Qu’albanı” ölkəsinin yaylaqlarında döyüşmüşlər və burada yaşayan maldar tayfaları urartulara qüclü müqavimət qöstərərək onların hücumlarını dayandırmışlar. (11, s. 287; 17, s.20)

Burada maldar türk tayfalarının məskunlaşması haqda Göyçə gölünün sahilində, Aşağı Zağalı kəndi yaxınlığında tapılmış Urartu mixi yazısı da şübut edir. Burada həkk olunmuş “Urte” sözü türkcə “Yurd” sözünün ekvivalenti kimi qeyd olunur. (Упарты./https://www.booksite.ru).

Mənbələr bizə göstərir ki, Borçalının ərazisi Göyçə gölünün cənub sahillərindəkə uzanırdı və qədim zamanlardan alban türk tayfaları bu ərazinin avtohtonudur. Burada XX əsrə qədər mövcüd olan yer adları Hamamlı (Spitak), Ağbaba (Amasiya), Cəlaloğlu (Stepanavan), Təşir (Kalinin) türk tayfaları tərəfindən adlandırılıb.

Borçalı bölgəsi XI-XII əsrlərə qədər Qazax adlanırdı. Tarixşünaslıqda bununla bağlı bir necə versiyalar var. Tədqiqatşılaların fikrincə bu ərazidə “qazax” adının yayılması və möhkəmlənməsi burada yaşayan çoxsaylı “qazax” türk tayfaların adı ilə bağlıdır. Mənbələrdə Borçalı termini özü də ya toponim, ya da etnonim kimi işlənir . XI əsrin tanınmış coğrafiyaşünası Qardizi “Xəbərlərin bəzəyi” adlanan əsərində türklərə aid fəsildə bölgəni “Borucolyu”, yəni “Qurd çölü” adlandırmışdır. O, burada məskunlaşan tayfaları da bu adnan adlandırır. (20,s. 978; 5,s. 169.)

XIV əsrin ensiklopedik tarixçisi Fəzlullah Rəşidəddin də “Borçalı” termininin mənşəyini türk etnoslarının eyniadlı adından hesab edir və ona görə də, o da, Borçalı termindən həm toponim, həm də etnonim kimi istifadə edir. (14, s.539)

Borçalı bölgəsinin adı türk toponimi və türk etnonimi kimi XII əsrin gürcü mənbələrində də rast gəilir. Bu adnan bağlı salnamələrdə qeyd olunur ki, gürcü şahı IV David Səlcuq hökmranlığına qarşı mübarizə aparmaq məqsədilə Qıpçaq xanı Atrarkla nikah ittifaqı bağladı və Qıpçaq xanın göndərdiyi qıpçaq nəslindən olan 45 min “Burseviç” - döyüşçü Kür çayı boyunca yerləşdirdi. (6)

Həqiqətən də “Burceviç” qəbiləsinin əsl adı iki qıpçaq sözünün birləşdiyi “boriçaylı” sözündən gəlir: “bori” - canavar və “çay” - çay. Hətta rus salnamələrdə bu qıpçaq qəbilənin adı müxtəlif variantlarda məlumdur: “Boricalı”, “Buriçaylı”, “Burceviçi”. Elə həmin sənamələr də həmin qəbiləni Turas (Dnestr) çayı sahilində lokallaşdırılır. (13,s. 57).

İşləndiyi etimologiyasının bir neçə variantının olmasına baxmayaraq, onların hamısı orta q türk mənşəlidir, çünki qədim zamanlardan bu bölgə türk etnik tayfaların məskəni, əsl türk yurdu olub.

Borçalı bölgəsinin türk etnik mənşəsi XIX əsrin birinci yarısına qədər dəyişməz qalmışdır və Azərbaycanın vahid iqtisadi və siyasi bölgəsinə təmsil edirdi. Mənbələrə görə XVIII əsrin birinci yarısında Borçalıda 1 minə yaxın ev var idi və hər ev ən azı beş nəfərdən ibarət idi. (18, s. 651). Bu da o dövr üçün böyük rəqəmdir. 1736-cı ildə Mugan qurultayında Nadirin şahlığına qarşı çıxan Ziyad oğullarını cəzalandırmaq üçün yeni şah onların hüquq və səlahiyyətlərini Qazax və Borçalıdan məhrum etdi. Bu ərazinin səlahiyyətlərini Qürcüstan valisinin tabeliyinə verdi. Təbii ki, bununla razılaşmayan Qarabağ bəylərbəyliyi arxası olan, onun ordusunun özəyini təşkil edənlərdən biri Qazax və Borçalı əhalisinin bir hissəsi öz yerlərini tərk etməyə başladılar. Əgər bu prosesi nəzərə alsaq Borçalı kəndlərin sayca artıq olması zəruri bir faktır. Mənbələrdə bir çox borçalı azərbaycanlıların yerləşdiyi kəndlərin adı və sayı konkret olaraq göstərilir: Yüzbaşı (376 ev), Şərafəddin (122 ev), Molla Abdulla Qasım (40 ev), Həsənli Mola Məmməd (10 ev) və s. (18, s. 651).

Bu bölgənin tarixinin ən parlaq dövrlərindən biri XVIII əsrin ikinci yarısıdır. Məlum olduğu kimi, 1747-ci ildə Nadir şah Əfşarın ölümündən sonra onun imperiyası dağıldı və tarixi Azərbaycan ərazisində Azərbaycan dövlətçilik ənənələri bərpa olundu. Lakin bu ənənələr vahid mərkəzləşmiş dövlət kimi deyil, xanlıqlar, sultanlıqlar, mülkiyyətlər şəklində siyasi – pərakəndə dövlət kimi bərpa olunur. Ümumiyyətlə bu dövrdə Azərbaycan pərakəndə dövlətçilik sisteminə 20 xanlıq, 8 sultanlıq, 5 mülkiyyət, 5 camaatlıq daxil idi. Həmin dövrdə Borçalı bölgəsində Qazax, Şəmşədil, Pəmbək, Şorayel, Borçalı sultanlıqları yarandı. İlk öncə qeyd olunmalıdır ki, Borçalı sultanlıqların əhalisini Azərbaycan türkləri təşkil edirdi. lakin Dini prinsipinə görə, sultanlıqların türk əhalisi xristian və müsəlmanlara bölünürdü, bununla belə müsəlman türkləri üstünlük təşkil edirdi. Bu şəkildə olan etnik mənşənin ümumi ünsiyyət dili Azərbaycan dili idi.

Hakimiyyətin siyasi qurumlarından biri kimi Borçalı sultanlıqları monarxiya üsul-idarəsinə əsaslanırdı. Lakin Borçalı sultanlıqlarının hamısının iqtisadi vəziyyəti, sosial-silki quruluşu və idarəçiliyi Azərbaycan feodal-pərakəndə dövlətçilik sisteminə aid olduğuna görə onlar xanlıqlara aid olan sistemlə təmizləndirdi. Borçalı sultanlıqları qonşu xanlıqların tabeliyində idilər. Qazax, Borçalı sultanlıqların ərazisi Qəncə sultanlığın, Şəmşədil, Pəmbək, Şorayel sultanlıqların ərazisi isə İrəvan xanlığının ərazisində idi. Sultanlıqlarda idarə sistemi hər sultanlığının ərazisində onların qorunmasına və idarəsinin sözsüz yerinə yetirilməsinə əsaslanır və bu vəzifəni hər sultanlıq kifayət qədər ardıcılıqla yerinə yetirirdi.

Borçalı sultanlıqları Qəncə və İrəvan xanlıqlarının tabeliyində olduğuna görə buna uyğun və özünəməxsus sosial-silki quruluşu ilə səciələndirdi. Sosial-silki baxımından sultanlıqların əhalisi iki hissəyə bölünürdü. Birincini ali zümrə təşkil edirdi, hansılar ki, vergi və mükəlləfiyyətlərdən azad idilər. Bunlar sultan, bəylər, ağalar, ruhanilər və elbəylər idi. Ali zümrə sultanlıqda böyük siyasi qüvvə idi. Sultanın hakimiyyətinin möhkəmliyi xeyli dərəcədə bu silkdən asılı idi. İkincisi isə aşağı silkdən ibarət kəndlilər, tacirlər, sənətkarlar və şəhər yoxsulları idi. Onlar vergi və mükəlləfiyyətlərdən azad deyildi. Cəmiyyətin aşağı silki sayılan kəndlilər hüquqlarına və mülki vəziyyətinə görə rəiyyət, rəncbər, elat və b. bölünürdü.

XVIII əsrin ikinci yarısında Azərbaycan pərakəndə dövlətçilik sisteminə Borçalı sultanları feodal pilləsinə əsasən Qəncə və İrəvan xanlarından sonrakı yeri tuturdu.

Sultanlıqların hər birinin sultanı özünə məxsus ərazidə irsi hakimiyyətə, geniş məhkəmə və inzibati hüquqlara malik idi və ali hakim kimi sultanlığın ali zümrəsinin başında dururdu. Vergi immunitetinə nail olduğuna görə xana aid rentanı onun adamları yığirdi.

Ali silkin əsas hissəsi bəylər təşkil edirdi. Onlar irsi və şəxsi bəylərə bölünürdü. Vaxtilə Səfəvi şahlarından bəylik alanlar daha varlı və böyük nüfuzla malik idi. Bəylərin başlıca vəzifəsi sultanın qarşısında istənilən xidmətə hazır olmaq idi. Onlar kəndlilər üzərində inzibati və polis hakimiyyətə malik idilər. Bəylər həmişə sultanlıqda yüksək vəzifə tuturdu. Onlar vəzifə əməkləri ya sultanın xəzinəsindən, ya da idarəetmənin onlara həvalə edilmiş hissəsindən gələn gəlirdən maaş kimi verilir, ya da sultan kəndin idarəsini ömürlük onlara verirdi. Bəylər digər azad silklər kimi torpaq ala bilər və boş vaxtlarında hər hansı tədiyəsiz ticarət, əkinçilik və digər peşələrlə məşğul ola bilərdilər.

Borçalı sultanlıqlarında ali silkin cərcivəsində özünəməxsus yer ağalar tuturdu. Azərbaycan pərakəndə dövlətçilik sistemində ağa titulu daşıyanlar ancaq Borçalı sultanlığında idi. Onlar da bəylərin şəxsi hüququna malik idi. Lakin ağalar sultanlıqlarda yüksək vəzifələr tutsalar da, onların vəzifələri bəylərin yüksək vəzifələrindən aşağı idi.

Ali silk içərisində yüksək ruhanilər də mühüm yer tuturdu. Ruhanilər vergi və mükəlləfiyyətlərdən azad idi. Onlar vəqflərin və dini rüsumların (zəkat, xüms və s.) hesabına dolanırdı.

Sultan hakimiyyətinin əsası ordu idi. Müharibələr və böyük döyüşlər zaman Qəncə və İrəvan xanlarının qoşunları Borçalı sultanların qoşunu hesabına artırılırdı. Qazax və Borçalı sultanların qoşunları Qəncə xanların qoşunlarının daimi hissəsi idi. Şəmşədil, Pəmbək və Şorayel sultanların qoşunları isə İrəvan xanların ordusunu daimi hissəsi idi. Bu səbəbdən sultanlar öz qoşunlarının silahlı qüvvələr hesabına artırılmasına çox diqqətlə yanaşırdılar. Qoşunun əsas hissəsi maaflar və elatlardan ibarət idi, ona görə də elatların (malدار tayfalarının) başçıları elbəylər imtiyazlı təbəqəyə daxil idi. Elbəylər sultanın silahlı qüvvələrin artırılması, döyüşçülərin silahlandırılması və bütün xərci əhali hesabına ödənməsini tənzimləyirdi.

İmtiyazlı təbəqə elatların içərisindən çıxan maaflar ayrıca yer tuturdu. Onlar sultan qoşunun əsasını təşkil edirdi, asayışı qoruyurdular. Maaf rütbəsini sultan verə bilmirdi. Borçalı sultanlıqlarında maaflıq rütbəsini Qəncə və İrəvan xanları verirdi. Sultanlar isə maaflıq rütbəsinə elatlardan seçilmiş şəhsləri ancaq xana təqdim edə bilərdilər. Üzərlərinə qoyulan vəzifəni layiqincə yetirmələri üçün sultanın təqdimatına əsasən xan onlara torpaq sahələri bağışlayırdı. Maaflıq irsən keçirdi. Hərbi xidmətlərinə görə maaflar vergi və mükəlləfiyyətlərdən azad idi.

Cəmiyyətin aşağı zümrəsinə təşkil edən kəndlilər hüquqlarına və mülki vəziyyətinə görə rəiyyət, rəncbər, elat və başqalarına bölünürdü. Rəiyyət kənd icmaları ya dövlət, ya da sahibkar torpaqlarında yerləşirdi. Buna görə də kəndlilər dövlət və sahibkar kəndlilərə bölünürdü. Onların pay torpaqları, burada təsərrüfat qurmaq və ya inkişaf etdirmək üçün əmək alətləri, iş heyvanları var idi. Rəiyyətlər müəyyən vergi və mükəlləfiyyətlər yerinə yetirməli idi. Bu da rəiyyətlər üzərində ağır yük olurdu, çünki vergilərin miqdarının dəqiq müəyyən edilməməsi onların toplanması zamanı ciddi özbaşınalıqlar törənməsinə gətirib çıxarırdı. dövlət kəndlilərə nisbətən sahibkar kəndlilərin vəziyyəti daha ağır idi. Onlar həm dövlət (xan, sultan), həm də sahibkar tərəfindən istismar olunurdu. Təsərrüfatı olmayan kəndlilər rəncbər adlanırdı. Rəncbərlər sahibkarlardan təsərrüfat fəaliyyəti üçün lazım olan iş heyvanları, əmək alətləri, toxum və s. alırdı, ona görə də məhsulun 1/3-dən 1/2-dək olan hissəsi rəncbərlərə çatırdı. Maldarlıqdan məşğul olan sultanlıqların əhalisi elat adlanırdı. Onlar yarımköçəri həyat tərzini keçirir, bəyin sürüsünü otarır, qoyunları qırxır və başqa mükəlləfiyyətlər yerinə yetirirdilər. Elatların vəziyyəti rəiyyətlərə və rəncbərlərə nisbətən yüngül idi, bu da onların sultan qoşunu üçün əsgər verməsi ilə bağlı idi.

Sutanlıqlığın kəndliləri hüquqi vəziyyətinə görə sahibkarlardan asılı deyildi, ona görə də burada təhkimçilik yox idi. Sahibbrflrlf kəndlilər arasında münasibət kəndlinin onun torpağından istifadə etməsilə müəyyən olunurdu.

Borçalı sultanlıqların əraziləri inzibati cəhətdən mahallara bölünürdü və Borçalını hüduqları böyük olduğu üçün Borçalı sultanlıqları inzibati cəhətdən daha çox mağallara bölünmüşdür. “Kitabi Dədə Qorqud” dastanında Borçalı özü böyük türk mağalı kimi adlanır. Mahalların idarəsilə mahal bəyləri və ya naiblər məşğul olurdu. Onlar irsi torpaq sahibləri icərisindən təyin olunurdu. Bu vəzifə irsi idi, lakin hər dəfə sultan tərəfindən təsdiq edilməli idi. Naiblər mahalın inzibati, polis və bəzən məhkəmə işlərinə cavabdeh idi. Kəndlər yüzbaşı və yaxud kətxudalah tərəfindən idarə olunurdu.

Sultanlıqların idarə olunmasında məhkəmə böyük yer tuturdu. Məhkəmə sistemində başlıca yer şəriət məhkəməsi tuturdu. Lakin sultanın bu sahədə müstəsna yeri var idi. Mahal bəyləri də bəzi məhkəmə funksiyalarını yerinə yetirildilər.

Qöründüyü kimi Borçalı sultanlıqları XVIII əsrin ikinci yarısında Azərbaycanda mövcud olan türk üsul-idarəsinə əsaslanırdı. Borçalı sultanlıqlarının ərazisi iqtisadi, siyasi, mədəni, etnik cəhətlərdən vahid Azərbaycanın bir hissəsi idi. Lakin XIX əsrin əvvəllərindən Rusiya imperiyasının geosiyasi maraqları ucbatından Borçalı sultanlıqlarının tarixində faciəli səhifələr başlayır. 1801-1805-ci illərdə Qazax, Şəmşədil, Pəmbək, Şorayel, Borçalı sultanlıqlarının ərazisi rus qoşunları tərəfindən zəbt olunur və sultanlıqlarda türk dövlət qurumu sistemi ləğv edilir. Əvəzində “tatar distansiyaları” adlanan yeni inzibati-ərazi vahidlər yaradılır. Beş sultanlıq yerinə dörd tatar distansiya təşkil olunur: Borçalı, Qazax, Şəmşədil, Pəmbək-Şorayel. Yeni yaranmış tatar distansiyaları iki inzibati - ərazi vahidlərdə yerləşdirilir. Borçalı, Qazax, Şəmşədil distansiyalar Qürçü quberniyasının tərkibinə, Pəmbək-Şorayel distansiyası isə İrəvan quberniyasının tərkibinə qatıldı. Yeni inzibati-ərazi vahidlərinin “tatar distansiya” adlandırılmağı onların əhalisinin azərbaycanlı türk əhalisinin mütləq əksəriyyətinə əsaslanaraq verilmişdir. Rusiya imperiyasında çar hökumətinin terminologiyasına görə azərbaycan türkləri tatar adlandırılmağa başladı. Məsələn, o dövrün bir necə rəsmi mənbələrinə istinad etsək görürük ki, “Qafqazın yerlərinin və tayfalarının təsviri materiallarının toplusunda”, həmçinin “Qaqazskiy kalendar” adlı mənbədə və 1897-ci il Rusiya siyahıyaalma sənədlərdə Borçalının azərbaycan əhalisi konkret olaraq tatar adlanır, Brockhaus və Efron Ensiklopedik Lüğətində (ESBE) isə Borçalının türk əhalisi “Aderbeijan tatarları” kimi yazılıb. (8; 9,s.,s tp.1-3, 74-81.)

Lakin Rusiyanın nəzarəti altına keçən Borçalının açı aqibəti bununla nətiçələnmir. Çarizmin Borçalı sultanlıqların əhalisini öz hərbi qüvvələrində hidmət etməyə məcbur edib, onların üzərinə dövlət hərbi mükəlləfiyyət tətbiq edir. Çar hökuməti Borçalı əhalinin sosial tərkibində mühüm yer tutan elatların hərbi bacarıqlarını nəzərə alaraq onları silahlandırır Qacarlarla sərhədlərin mühafizəsinə cəlb edir. Qazax, Şəmşədil və Borçalı tatar distansiyalarının əkinçi və maldar sakinlərindən 6 min nəfərə yaxın sərhədçi - “zemstvo gözetçiləri” və atlı silahlı dəstələr yaradıldı. Həmçinin hər bir tatar distansiyası əhalinin hesabına silahla, atla, paltarla təchiz olunmuş 1000 nəfər suvari toplamalı idi. Qazax, Şəmşədil və Borçalı süvari dəstələri Əlahiddə Gürcü Korpusuna daxil edilmiş üç minnik nizamsız Azərbaycan süvarisinə birləşdirildi. (10,s., 294)

Eyni zamanda yeni əldə edilmiş Rusiya sərhədlərini kənar işğallardan qorumaq məqsədilə Borçalı elatların yaşayış məntəqələrində rus nizami qoşunlarına kömək etmək üçün hərbi kazak dəstələri yerləşdirilir. Kazakların yaylaq və qışlaqlarda yerləşdirilməsi Borçalı əhalisinin maldarlıq təsərrüfatına ciddi ziyan vurdu.

Nəticə

Borçalı azərbaycanlıları və onların ümumi tarix, mədəniyyət, dil və dinlə vahid birlik kimi yaşadığı Borçalı bölgəsi öz tarixi inkişafında ən qədim zamanlardan xüsusi inkişaf mərhələsi keçmişdi və XX əsrin əvvəllərinə qədər Borçalı toponimi siyası, inzibati ad kimi işlənirdi. Vahid Borçalı bölgəsinin tarixinin faciəli səhifələri XIX-cu əsrin birinci yarısında, Rusiya imperiyasının geosiyasi maraqları ucbatından başlayır. XIX əsrin birinci yarısında tarixi Azərbaycanın Borçalı coğrafi bölgəsi yerli etnik xüsusiyyətlər nəzərə alınmadan Rusiya, Qacar və Osmanlı imperiyaların arasında bölüşdürüldü. Rusiyanın nəzarəti borçalı azərbaycanlıların taleyinə xüsusilə mənfi təsir göstərdi, çünki Rusiyanın hissəsində yaşayan borçalı azərbaycanlıları yeni ərazi-inzibati və sosial-iqtisadi şəraitə düşdülər İlk öncə bir vaxtlar ümumi tarixi-coğrafi Borçalı bölgəsində borçalı azərbaycanlıların hərəkət imkanları tədricən məhdudlaşdırılır və sonralar ləğv edilir. Borçalı azərbaycanlıları parçalanır və indiyə qədər müxtəlif dövlət sərhədlərində vüxtəlif sosial-iqtisadi və mədəni ideoloji modellə inkişaf edirlər.

Rusiya hakimiyyət orqanları özlərinə məxsus Borçalı bölgəsinin hissəsini gürcü torpaqlarına daxil etdi. Təbiyi ki, bu da bölgədə subordinasıya münasibətlərini tamamilə dəyişdi. Odu ki, bölgədə nəzarət və müdafiə tədbirləri üçün yeni prosedurlardan istifadə olunur, yeni vergi sistemi, cərimələr və s. tətbiq edilir. Təbii ki, bu da dəfələrlə borçalı azərbaycanlılarının müxtəlif təbəqələrinin narazılığına səbəb olmuşdur.

Çar hökumətinin Borçalı bölgəsində kütləvi köçürmə siyasəti borçalı azərbaycanlıların həyatına xüsusilə mənfi təsir göstərdi. Bilindi ki, 1828-ci il 10 fevral tarixli Rusiya-Qacar Türkmənçay müqaviləsinin 15-ci maddəsinə əsasən çar hökuməti Cənubi Qafqazda kütləvi köçürmə siyasəti nəticəsində erməni köçkünlərini məskunlaşdırdılar. Rusiyanın nəzarətində olan Borçalı bölgəsinin hissəsində türk dünyasına böyük zərbə vuruldu, çünki burada çarizmin kütləvi köçürmə siyasəti daha geniş və kəskin üsullarla aparıldı. İnzibati baxımından Borçalı 1840-cı ilə qədər Gürcüstan quberniyasının, 1846-cı ilə qədər Gürcü-İmereti quberniyasının tərkibində, sonralar isə Tiflis quberniyasının Tiflis qəzasının tərkibində olmuşdur. 1880-ci ildə isə Borçalı Tiflis quberniyasının Tiflis qəzasının tərkibindən ayrılır və Tiflis quberniyasında inzibati mərkəzi Bolşiye Şulaveri kəndi olan Borçala qəzası kimi fəaliyyətdə olur. Borçalı qəzası üç mahala (prezidentliyə) bölündü: Lori (cənub), Trialeti (şimal-qərb) və Borçalı (şimal). Mənbələr göstərir ki, Borçalı qəzasının hüdudlara şimaldan Qori və Tiflis qəzaları ilə, şərqdən Tiflis qəzası ilə, cənub-şərqdən - Tiflis qəzası və Yelisavetpol quberniyasının Qazax qəzası ilə, cənub - qərbdə - İrəvan quberniyasının Aleksandropol qəzası ilə, qərbdə isə - Tiflis quberniyasının Axalkalaki qəzası ilə həmsərhəd olmuşdur. (2, 82 ç., və əlavə 4).

Çarizmin kütləvi köçürmə siyasəti və inzibati islahatlar prosesi yerli Borçalının etnik mənzərəni kəskin dəyişdi, borçalı azərbaycanlıların təsərrüfat həyatını da kəskin şəkildə pozdu. Mənbələrdən görünür ki, 1886-cı ildə mahalın əhalisi 58885 kişidən və 47.649 qadın və ya təxminən 106.534 cənnan ibarət idi. Onlardan: ruslar - 5948, gürcülər - 3864, ermənilər - 34123, tatarlar - 33382, yunanlar - 17815, almanlar - 1471 və yəhudilər - 33 cins. (2, 82 ç., və əlavə 4). Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, bu proses əsasən borçalı azərbaycanlıların yaylaçılıq ənənələrinə xələl gətirdi. Bu haqda mənbədən oxuyuruq ki, Borçala qəzasının səthinin təqribən $\frac{2}{3}$ hissəsi dağlarla örtülmüşdür, qismən (orta və cənub-şərq hissələrində) meşələrlə örtülüdür, maldarlıq üçün əhəmiyyətli çox əhəmiyyətlidir və əhalinin yayda getdiyi yaxşı otlaqlarını təmsil edir. (2, 82 ç., və əlavə 4). Köçərilər qış aylarında köçürüldüyü üçün əsasən maldarların sərbəst yay otlaqlarında məskunlaşmışdır. Köçəri ailələrin yaylaq və qışlaqlarda yerləşdirilməsi borçalı azərbaycanlıların maldarlıq təsərrüfatına ciddi ziyan vurdu.

Çar dövründən başlayaraq Rusiyanın nəzarətinə keçən Borçalı hissəsində azərbaycanlılar sovet və postsovet dövründə də sosial-iqtisadi, mədəni-maarif xarakterli bir çox çətinliklərlə üzləşmişlər və indi də üzləşirlər. Azərbaycanlılar öz doğma torpaqlarında, müasir Gürcüstan Respublikasının tərkibində kompakt yaşayırlar. Lakin borçalı azərbaycanlıları həmişə özlərini Azərbaycan xalqının bir parçası kimi tanıyır, öz milli dillərində danışır, Azərbaycandakı qohumları ilə sıx əlaqəni kəsmir.

Ədəbiyyat

1. Борчала // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона в 86 т. СПб., 1891, т. 4, с.451
2. Борчалинский уезд // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). СПб., 1890—1907
3. Большая Советская Эциклопедия. Первое издание. Том седьмой. М., 1927, с.200
4. Географическо-статистический словарь Российской империи. Том. СПб., 1863, с. 209;
5. Гумилев Лев. Энциклопедия. / Гл. ред. Е.Б. Садыков, сост. Т.К. Шанбай, — М., 2013, с. 169
6. Жизнеописание царя царей Давида/ Пер. с древнегрузинского, примечания и комментарии Ю. Насибова// Средневековый Восток: история и современность. Баку, 1990.
7. Садовский К., «Краткие заметки о Карсской области» //«Сборн. материалов для описания местностей и племен Кавказа», вып. III Татарские дистанци //<https://ru.wikipedia.org> > wiki >
8. Тифлисская губерния. - 1905. - //Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Ред. и предисл.Н.А. Тройницкого. Санкт-Петербург : издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел , 1899-1905 ., том 69, [6], XVIII, 295 с. Стр.1-3, 74-81.
- 9.Ибрагимбейли Х. Россия и Азербайджан в первой трети века. М., 1969, 294 с.
10. Меликишвили Г.А. Урартские клинообразные надписи. // М.: 1960. 504 с., с.273
11. Масальский В., «Очерк пограничной части Карсской области» //«Изв. Импер. русск. геогр. общ.», т. XXIII, 1887
12. Цуциев А. Атлас этнополитической истории Кавказа (1774-2004). М.: Изд-во Европа, 2006, 128с.
13. Урарту.//<https://www.booksite.ru> >).
14. Фазлуллах Рашид-ад-дин. Джамии-ат-таварих. Баку, Нагыл Еви, 2011, 539 с
15. Borçalı. Dünən, bu gün və sabah. G.Nacıbəyli, K.Ramazanlı, X.İbrahimli. Bakı: “Adiloğlu” nəşriyyəti, 2010,100 s.,s12;
16. Əlizadə R., Nəciyev E. Qarabağın Alban-Qırçaq tarixinə dair. Bakı, 2021, s.20
17. Ömərli V. Qarayazı. Gürcüstanda Türklər. 1 hissə. Bakı: Çarşioğlu, 2001, 760 s. s. 651
18. Kitabı Dədə Qorqud. Əsil və sadələşdirilmiş mətnlər. Tərtib edən S.Əlizadə. Bakı:”Öndər” nəşriyyatı, 2004, 380s.
19. Barthold W. Gardizi, // The Encyclopaedia of Islam, Vol.II, ed. B. Lewis, C. Pellat and J. Schacht, (Brill, 1991), p. 978;

YUNANİSTAN, MISIR, FİLİSTİN VE SURİYE SEYAHATI BAĞLAMINDA TARİHİ İNCELEME GEZİLERİNİN AFET İNAN'IN TARİHÇİ KİMLİĞİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Selahaddin GÖK

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID: 0000-003-1711-9027

Özet

Afet Hanım, İzmir'e öğretmen olarak atanmasının yapıldığı ilk günlerde 11 Ekim 1925 tarihinde görev yaptığı okulu ziyaret eden Atatürk ile tanışmıştır. Mustafa Kemal, Afet Hanımdaki yabancı dil öğrenme ve eğitimini yurt dışında devam ettirme azmini görmüş, manevi kızı olarak himayesine alıp bu yöndeki taleplerini karşılamıştır. Atatürk, Afet İnan'ın eğitimiyle özellikle de tarihçi kimliğinin şekillenmesi ile bizzat ilgilenmiştir. Bunu yaparken sadece nazari bilgilerle donanması ile yetinmemiş, yurt içi ve yurt dışındaki tarih alanlara inceleme gezileri ile gözlem yapmasını sağlayarak uygulamalı bilgiler ile yetişmesini sağlamıştır. Alan bilgisi, entelektüel ve akademik çevrelerle kurulan birebir iletişimle harmanlanmış, işlenmiştir. Böylece tarih görgü ve bilgisinin gelişmesinde çok yönlü bir metot izlenmiştir. Ayrıca inceleme gezilerinin sonunda elde edilen bulgular Afet İnan tarafından Atatürk başkanlığındaki akademik camia ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Böylelikle Afet İnan'ın bir tarihçi olarak gelişimindeki bilgilerin daha kalıcı olması ve ilmi altyapısının sağlam temellere dayandırılması sağlanmıştır.

Afet Hanım, bir taraftan Ankara kız Lisesindeki görevine devam ederken hem tarihi yerleri, müzeleri incelemek ve tanımak amacıyla geziler düzenlemiş hem de elde ettiği bilgileri yayınlamıştır. İşte bu kapsamda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Üyesi olarak Ege havzası, Mısır, Filistin ve Suriye'ye yönelik olarak tarihi incelemelerde bulunmak üzere 12 Eylül'de başlatıp 18 Ekim 1933 tarihinde Ankara'da olacak şekilde yaptığı seyahat önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Afet İnan, Gezi, Mustafa Kemal, Tarih, Eğitim.

THE IMPACT OF AFET INAN'S HISTORICAL RESEARCH TRIPS IN THE CONTEXT OF HER TRAVEL TO GREECE, EGYPT, PALESTINE, AND SYRIA ON HER IDENTITY AS A HISTORIAN

Abstract

Afet İnan met Atatürk, who visited the school where she worked on October 11, 1925, at the beginning of her appointment to İzmir as a teacher. Mustafa Kemal saw Afet İnan's determination to learn foreign languages and continue her education abroad, took her under his protection as his adopted daughter and met her demands in that direction. Atatürk was personally interested in the education of Afet İnan, especially in the shaping of her identity as a historian. While doing this, he did not only ensure that she was equipped with theoretical knowledge, but also he helped her to gain applied knowledge by enabling her to make observations through research trips to historical sites within the country and abroad. Her academic field knowledge was blended and processed through one-to-one communication with intellectual and academic circles. Thus, Afet İnan followed a versatile method in the development of her historical etiquette and knowledge. In addition, she shared the findings she obtained at the end of her research trips with the academic community and the public under the leadership of Atatürk. In this way, it was ensured that the knowledge Afet İnan accumulated in her career as a historian would be more permanent, and her scientific infrastructure would be based on solid foundations.

While continuing to work as a teacher at Ankara Girls' High School, Afet İnan, at the same time, both organized trips to explore and investigate historical places and museums and published her findings. In this respect, as a member of the Turkish Historical Research Society, her travel to the Aegean basin, Egypt, Palestine, and Syria for historical research, which she started on September 12 and ended on October 18, 1933 in Ankara, is significant.

Key Words: Afet İnan, Trip, Mustafa Kemal, History, Education.

Giriş

30 Ekim 1908 tarihinde dünyaya gelen Afet Hanım (İnan) ın¹ ailesi Balkan Savaşından dolayı Anadolu'ya göç etmiştir. Babasının devlet memuriyeti görevinden dolayı birçok farklı vilayette bulunarak büyümüştür. Çok zor şartlarda eğitimini tamamlamıştır. 17 yaşında öğretmen olarak geldiği İzmir'de atanması Redd-i İlhak ilkokuluna yapılmıştır.² Göreve başladıktan üç hafta sonra 11 Ekim 1925 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa İzmir'e gelmiştir.³ Görev yaptığı okulda onuruna verilen çay partisinde Afet'i tanıyan Mustafa Kemal, Makedonyalı olup annesinin Selanik'in Doyran kasabasından olmasından dolayı kendisiyle ilgilenmiştir (Aydemir, 1999: 463). Mustafa Kemal, Afet'teki yabancı dil öğrenme ve eğitimini yurt dışında devam ettirme isteğini karşılıksız bırakmamış, ertesi gün ailesi ile görüşüp manevi kızı olarak himayesine alıp eğitimi ile bizzat ilgilenmiştir. Afet Hanım, dil öğrenimi için iki yıllığına İsviçre'nin Lozan şehrine hemen gönderilmiştir (Aydemir, 1999: 463; Duman ve Payaslı, 2018/1: 67-71; Uzun, 2018: 17-19).

Afet Hanım, Mustafa Kemal Paşa'nın yurt içinde ve yurt dışında yetişmesi konusunda sağladığı imkanları karşılıksız bırakmamış, eğitim hayatında büyük bir azimle önemli çalışmalara imza atmıştır.

MUSTAFA KEMAL'İN AFET İNAN'IN EĞİTİMİNE VERDİĞİ ÖNEM

Afet İnan, Türkiye'de bu dönemde gerçekleşen dönüşüm hareketinde dil, tarih, kültür, medeniyet, kadın hakları, arkeoloji, antropoloji gibi birçok alandaki modernleşme çalışmalarının öncüsü ve Mustafa Kemal'in bu alanlardaki fikirlerinin taşıyıcısı olmuştur.⁴ Zaten bu yönü ile "devletin misyoneri", "cumhuriyetin resmi tarihçisi" ve "kültür alanındaki reformlar için de canlı bir sembol" olarak nitelendirilmiştir (Konross, 1966: 709; Münüsoğlu, 2010: 16-17). Atatürk, tarih konularında ilk öğrencisi konumunda olan Affet İnan'ın eğitimine, özellikle de bir tarihçi olarak yetişmesine özel önem vermiş, tarih ve medeniyet çalışmalarında aktif olarak yer almasını sağlamıştır.⁵ Afet İnan'ın tarihçi kimliğinin oluşmasında Türkiye'deki ve yurt dışındaki tarihi yerlere yaptığı geziler önemlidir.

¹ Afet İnan'ın hayatı ve çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Uzun, 2018: 1-532; Coşkuner, 2018: 1-210).

² Okul hakkında bkz. (Uzun, 2018: 15).

³ Mustafa Kemal'in İzmir'e yaptığı geziler için bkz. (Tinal, 2008/Bahar-Güz: 19-33).

⁴ Afet İnan'ın bu alanda Mustafa Kemal Paşa nezdinde taşıdığı önemi göstermesi açısından İstanbul Üniversitesinde kurulan İnkılap Tarihi Kürsüsünde ilk dersin kim tarafından verileceği konusunda yaşananlar önemlidir. İnkılap Tarihi kürsüsünde ilk dersi verip devrimlerin tarihçesini yapacak kişinin kim olacağı konusunda tereddütler yaşanmıştır. "Yine bir akşam sofrasındaydık. Atatürk, hararetle bu görevin kendisine düşmesi gerektiği tezini savunuyor: Bu işi ancak ben yapabilirim. Gerçi inkılabı beraber yaptık, fakat bu kürsüyü ben işgal edebilirim, yoksa bu Maarif Vekilinin işi değil. Olmazsa benim namıma kızım Afet yapar" demiştir. Bkz. (Granda: 82); Afet İnan'ın öncü olma konusunda oynadığı rol için bkz. (Duman ve Payaslı, 2018/1: 65-122; Kayıkçı, 2019: 1-110; Aydemir, 1999: 465-466).

⁵ Şevket Süreyya Aydemir bu konuda Afet İnan için "Tarih konularında Atatürk'ün ilk öğrencisi odur. Atatürk ilk sezilerini ve çalışmalarını adeta onunla işler" tespitini yapmıştır (Aydemir, 1999: 467).

Tarihi eserleri incelemeye yönelik seyahatler kadar bu kapsamda entelektüel ve akademik çevrelerle yapılan fikir alışverişleri de Afet Hanımın tarihçi kişiliğinin oluşmasında etkisi büyük olmuştur.

Türk Ocakları 12 Mart 1931 tarihinde kapatılmıştır. 15 Nisan 1931’de de kurucu üyeleri değişmeden “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” kurulmuştur. Afet İnan, bu kurumun bir üyesi olarak daha yoğun tempolu çalışma maratonuna girmiştir. Fakat bu yoğunluk tarih görgü ve bilgisinin artmasında önemli bir rol oynayan araştırma amaçlı seyahatleri yapmasına engel olmamıştır. Bu tür geziler içerisinde 1933 yılında Yunanistan, Girit, Mısır, Filistin ve Suriye’ye gerçekleştirdiği gezi, süresi ve sonucunda bir kitap çalışması yapması açısından önemlidir. 1933 yılında gerçekleştirilen bu gezinin öncesi ve sonrasında da Afet İnan, tarihi beldelere bu tür inceleme gezilerini Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın himayesinde devam ettirmiştir.⁶

GEZİYE KARAR VERİLMESİ

Afet İnan’ın ifadesiyle “Balkan Antantından önce bir fırsat çıkmış” ve Mustafa Kemal Paşa’yı farklı yönleri ile ilk kez Türk ve dünya kamuoyuna tanıtır Mütareke döneminden başlayarak sürekli yanında yer alan ve sarsılmaz bağlarla bağlı olan Ruşen Eşref Üneydin (Sağlam, 1999: 1-498) ile eşi Saliha Hanımla birlikte 1933 yılında uzun süren bir seyahate çıkmışlardır (İnan, 2018: 21). Afet Hanım, gezi fikrinin nasıl doğduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“Atatürk’ün anılarında en çok anlatmasını sevdiği olaylar, Makedonya’da geçenler idi. Çünkü çocukluk ve gençliği orada geçmişti. Bir gün Yalova Köşkü’nün balkonunda oturuyorduk. Ruşen Eşref Üneydin, Balkan Konferansı’nın Selanik’te toplanacağına dair açıklama yapıyordu. Balkan Antantı vesilesiyle Selanik adının geçmesi, bende Atatürk’ün anılarını canlandırdı. Orayı görmek istedim. Balkan toplantısı olmadı ve heyet gitmeyecekti. Ancak benim Selanik’i görmek isteğimi yerine getirmek için, Atatürk büyük bir seyahat planını bana o aylarda uygulattı” (İnan, 2009: 223-224).

Yapılacak gezi Yunanistan’dan başlayıp Girit, Mısır, Filistin ve Suriye’de sonlanacak şekilde planlanmıştır.

⁶ Afet İnan, bu seyahatten önce ve sonra Türkiye’de ve yurt dışında her fırsatta benzer tarihi geziler düzenlemekten geri kalmamıştır. 1933 yılı şubat ayında Afet Hanım “İzmir Valisi Kazım Paşa ve refikası Hanımefendi ile Kız Muallim mektebi müdür ve aynı mektepte Kız lisesi tarih muallimleri Bergama’ya giderek harabeleri gezmişler ve tarihi tetkiklerde bulunmuşlardır. Bilhassa son iki sene zarfında meydana çıkarılan meşhur Celimos’un tedavi evi 23 asır evvele ait imparatorun salonu ve tiyatro ile buralarda bulunan eserler üzerinde durulmuştur” (Milliyet, 4 Şubat 1933); Yine 13-19 Eylül 1935 tarihleri arasında bizzat Atatürk’ün emirlerine tahsis ettiği Ertuğrul yatı ile Türk Tarih Kurulundan bir heyet, “öğretmen Bayan Afet’in reisliğinde” Marmara ve Ege bölgelerindeki tarihi abideleri, kazı yerlerini incelemeye gitmişlerdir. Heyette Türk Tarih Kurul üyelerinden Eskişehir Milletvekili Prof. Yusuf Ziya, Prof. Fuat Köprülü, Konya Milletvekili Muzaffer Göker, Doçent Nimet Akdes, öğretmenler ile Paris Büyükelçisi Suad Beyin eşi ve kızları bulunmuştur. “Çanakkale’den Truva harabelerine gidilecek orada önemli incelemeler yapıldıktan sonra doğru İzmir’e geçilecek ve İzmir’de Efes, Didim, Priyen Milet, Bergama, Söke ve Berki gibi tarihin en kıymetli yerler” görülecek şekilde planlama yapılmıştır. Heyete Trakya Genel Umumi Müfettişi General Kâzım Dirik refakat etmiştir (Cumhuriyet, 13 Eylül 1935; Cumhuriyet, 14 Eylül 1935; Cumhuriyet, 15 Eylül 1935; Cumhuriyet, 16 Eylül 1935; Cumhuriyet, 18 Eylül 1935; Cumhuriyet, 19 Eylül 1935; Cumhuriyet, 20 Eylül 1935; Ulus, 13 Eylül 1935; Ulus, 14 Eylül 1935; Ulus, 15 Eylül 1935; Ulus, 16 Eylül 1935; Ulus, 18 Eylül 1935; Ulus, 19 Eylül 1935; Akşam, 13 Eylül 1935; Akşam, 14 Eylül 1935; Akşam, 15 Eylül 1935; İnan, 2018: 23); Bu tür geziler Batı ülkelerine de yapılmıştır. Birleşmiş Milletlerin Cenevre’de yapılacak toplantısına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşü Aras başkanlığında bir heyet katılmıştır. Afet İnan, Tevfik Rüşü Bey’in kızı Emel Hanımla birlikte bu seyahatte yer almıştır. Cenevre’deki toplantıyı izlemiş, üniversite çevreleriyle görüşmeler yapmış ve öğrenim konuları üzerinde bilgi almıştır. Bu seyahatinde Atatürk’ün uygun görmesi ile başta Paris, Londra olmak üzere hemen hemen bütün Avrupa devlet merkezlerine gitmiştir. Buralarda hem üniversiteleri tanımış hem de “yeni tarihi yerlerini gezmekle görgü ve bilgisini arttırmış, kitaplarını okuduğu kişi ve profesörlerle tanışmıştır” (İnan, 2018: 27).

Atatürk, Türk tarihine önem vermiş, tarih çalışmaları için “Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini” kurmuştur. Cemiyetin öncülüğünde bizzat Mustafa Kemal tarafından hazırlanıp akademik çevreye takdimi Afet İnan tarafından yapılan Türk Tarih Tezi ortaya konulmuştur (Karabağ, 2018: 556-565). Bu tarih tezinin en önemli dayanak noktalarından biri Yunan ve Mısır uygarlıklarının Türk kökenli olduğu fikridir (Kabapınar, 1992: 143-177). İleriye sürülen bu teorinin alt yapısını sağlam ilmi dayanaklara oturtma amacı gezi programının şekillenmesinde etkili olma ihtimali yüksektir.

GEZİNİN BAŞLAMASI

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 12 Eylül’de özel trenle Ankara’dan İstanbul’a gelmiştir. Trende Selanik’e gidecek olan Afet Hanım, Afyon Karahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey ve eşi Saliha Hanım da vardır. “Reisicumhur Hazretleri, halkın alkışları arasında, refakatlerindeki zevatla birlikte Sakarya motoruna binmişler, motor yolda Galata rıhtımına uğramıştır” (Vakit, 13 Eylül 1933). Burada Ege havzasıyla Mısır, Filistin ve Suriye’ye yönelik tarihi inceleme gezisine çıkacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyesi ve Ankara Kız Lisesi Tarih Öğretmeni Afet Hanım ve yanındakiler rıhtımda bulunan Romanya vapuruna geçerek uzun soluklu yolculuğun ilk durağı olan Selanik’e hareket etmişlerdir.⁷

Seyahat süresince Afet Hanımın güvenliği için gerekli tedbirler alınmıştır. Farklı nedenlerden dolayı tehlike yaşanabileceği için Mustafa Kemal, Afet Hanım’ın güvenliği için bizzat kendisine küçük ebatta bir silah vermiştir. Atatürk, silahı yanında ayırmamasını, yatarken yastığının altında tutmasını, beklenmeyen tehlikeli durumlarda tereddütsüz kullanmasını istemiştir. Silah ve seyahat süresince kendisini korumak için sürekli izleyen korumanın varlığı Afet Hanımı rahatsız etmiştir. Yol arkadaşı Ruşen Eşref bu durum için “O kadar gençti ki, tehlikelerin farkında değildi. Sadece gördüğü tarihi eserlerin heyecanını yaşıyordu” tespitini yapmıştır (Coşkuner, 2018: 84).

Afet Hanım ve yanındakiler 14 Eylül’de Selanik’e gelmiştir. Burada üç gün kalmışlardır. Uluslararası sergiyi de gezip üç günün sonunda Atina’ya geçmişlerdir (Vakit, 15 Eylül 1933). 15 Eylül tarihinde Selanik’te ilk ziyaret ettikleri yer Mustafa Kemal’in doğup, çocukluğunu geçirdiği ev olmuştur (Son Posta, 16 Eylül 1933). Bu geziden Afet Hanım, “çok mütehassis” olmuştur (Cumhuriyet, 16 Eylül 1933; Vakit, 15 Eylül 1933). Gezi bitip Afet Hanım Türkiye’ye döndüğünde Mustafa Kemal, doğduğu bu evi kendisine uzun uzun anlattırılmıştır (İnan, 2009: 224). “Bu evde mübadil olarak Türkiye’den gelen, dört aile oturuyordu... Yanda da iki katlı küçük bir ev vardı. Atatürk babasının ölümünden sonra burada oturduklarını söylemişti. Ankara’ya döndüğümde Atatürk’e evi gördüğüm gibi, planını çizerek” detaylı bir şekilde tasvirini yapmıştır (İnan, 2018: 21).

Afet Hanım, buradan 17 Eylül tarihinde bir hafta boyunca kalacağı Atina’ya geçmiştir. Türkiye maslahatgüzarı, Türkiye Elçilik görevlileri ile Dışişleri Bakanlığı temsilcileri kendisini burada karşılamıştır (Hakimiyet-i Milliye, 18 Eylül 1933; Milliyet 18 Eylül 1933; Cumhuriyet, 18 Eylül 1933). Afet Hanım ile beraberindeki Ruşen Eşref Bey ve eşi *Grande Bretagne* oteline yerleşmişlerdir.

Afet Hanım kendisini 19 Eylül’de ziyaret eden Yunan gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır: “Türk tarihini tetkik cemiyeti azasından ve aynı zamanda Ankara İsmet Paşa kız enstitüsünde muallimim. Kendi gözlerimle bütün Ege havzasını görmek ve asarı atika noktai nazarından tetkikatımı ikmal etmek istiyorum. Zira Ege havzası etrafındaki memleketlerde zengin ve kıymetli tarihi eserler vardır. İşte bu maksatla dost Yunan memleketinde bulunuyorum.

⁷ (Hakimiyet-i Milliye, 13 Eylül 1933; Milliyet 13 Eylül 1933; Cumhuriyet, 13 Eylül 1933; Vakit, 13 Eylül 1933; İnan, 2009: 126-128).

Bu ana kadar seyahat programımıza dahil olan yerlerden Selanik’i ve asarı atikasını, Olmtosu, Pellayı, Vardar etrafında kurutulan araziye, Selanik üniversitesiyle kütüphanesini ve Selanik panayırını ziyaret ettik.

Gördüklerimiz, yalnız asarı atika noktai nazarından değil, fakat dost Yunan milletinin faaliyeti noktai nazarından da bizde şayanı memnuniyet intibalar ve ihtisaslar uyandırmıştır. Bundan çok mesut ve bahtıyarız” (Milliyet, 22 Eylül 1933; Vakit, 22 Eylül 1933).

Afet Hanım, Atina’nın hemen her yerini tarihi abide ve müzelerini gezmiş, üniversitelerindeki öğretim üyeleri ile görüşmeler yapmıştır (İnan, 2018: 21). Atina’da sadece tarihi değeri olan eski eserleri gezmekle yetinmemiş “mihmandarlar” ile birlikte Maratona gitmiş, İngiliz şirketi tarafından yaptırılan geniş su tesisatını da incelemiştir (Cumhuriyet, 19 Eylül 1933). Daha sonra gezilerine gittikleri Girit’te devam etmişlerdir. Aynı şekilde Girit’in tarihi yerleri ve müzeleri de gezilmiştir.

Afet Hanım ve yanındakiler Girit’ten Mısır’a geçmiştir. Mısır’a vardıkları mahallinden bildirilmiştir. İskenderiye’ye vapurla gitmişlerdir. Buradan da Kahire’ye giderek Nil nehri boyunca da anıtları, müzeleri, burada bulunan üniversiteyi ve Câmî’ül Ezher’i gezip incelemiş ve görüşmeler gerçekleştirmiştir (Cumhuriyet, 22 Teşrinievvel 1933; İnan, 2018: 21). Mısır dönüşü ise Kudüs, Tel Aviv, Beyrut ve Şam’ın tarihi yerlerini gezmişlerdir (İnan, 2018: 21).

TARİHİ GEZİDEN DÖNÜŞ

Bu süreçte 15 Ekim 1933 tarihinde Dil Cemiyeti Kâtibi Umumisi ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Bey, Cumhurbaşkanlığı Umumî Katipliğine tayin edilmiştir.⁸ Yapılan bu atamanın dönüş tarihi üzerinde ne kadar etkili olduğu belli olmasa da Ankara’ya dönmek için yola çıkılmıştır. Afet Hanım dönüş tarihi için “Cumhuriyet Bayramı’nın onuncu yılında Ankara’da olacaktım” demiştir. Dönüş yolunda 26 Ekim 1933 tarihinde akşam Konya’da kalmışlar ve 27 Ekim sabahında otomobil ile Konya’dan Ankara’ya hareket etmişlerdir (Milliyet, 27 Teşrinievvel 1933). Afet Hanım bu yolculuk için “Konya’dan otomobil yolculuğu yaparak bir gün önce Ankara’ya ulaşmıştım” ifadesini kullanmıştır (İnan, 2018: 21).

YAPILAN GEZİYİ DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Afet Hanım, bu tarihi geziye çıkmadan önce hazırlığını yapmıştır. Gidilecek tarihi yerler hakkında önbilgi sahibi olmak için rehberlerini ve ilgili kitapları okumuştur. Sahip olduğu bu *nazari* bilgileri seyahat sırasındaki izlenimleri ve ilgili yerlerle ilgili aldığı notlarla desteklemiştir. Gezip incelediği yerlerle ilgili resim ve albümleri de satın almıştır (İnan, 2018: 21). Atatürk Afet İnan’ın yetişmesinde sürekli uyguladığı metodu burada da uygulamış gezi sonucu elde edilen bilgilerin uygun zeminde aktarılıp işlenmesini sağlamıştır.

⁸ (Milliyet, 23 Teşrinievvel 1933); Yapılan atamayı CHP Hükümeti bir yazı ile TBMM bildirmiştir. (Milliyet, 23 Teşrinievvel 1933); Ruşen Eşref bu göreve atanmasından dolayı 31 Ekim 1933 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmiştir. “Riyaset-i Cumhur Umumi Katipliğine atanan Afyon Milletvekili Ruşen Eşref Bey milletvekilliğinden istifa etmiştir” (Milliyet, 1 Teşrinisani 1933); Daha sonra 16 Kasım 1933 tarihinde de “Riyaset-i Cumhur Umumi Kâtibi Ruşen Eşref Bey bir süre sonra yeni vazifesindeki meşguliyetinin çokluğu yüzünden T. D. T. Umumi Katipliğinden istifa etmiştir” (Milliyet, 27 Teşrinisani 1933): Ruşen Eşref Beyden boşalan Afyon Milletvekilliği için Hakimiyeti Milliye gazetesi yazı müdürü Naşit Hakkı Bey’in ismi geçmiştir (Vakit, 28 Birinci teşrin 1933).

Bu amaçla Afet Hanım Çankaya Köşkünde seyahat izlenimleri ile ilgili olarak Türk Tarih Kurumu üyelerine ve Atatürk'ün arkadaşlarına bir sunum yapmıştır.⁹ Afet Hanım, bu sunumda özellikle gezdiği müzelerden satın aldığı resim ve kopyalardan yararlanmıştır.¹⁰ Afet İnan, Ruşen Eşref ve eşi Saliha Hanım ile yaptığı bu tarihi gezinin sonucunda edindiği bilgilerin tarihi görgü ve bilgisinin artmasında çok önemli bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir (Duman ve Payaslı, 2018/1: 89). Zaten bunun bir sonucu olarak daha sonraki tarihlerde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Prof. Şemsettin Günaltay'ın kürsüsünde ders verirken; Şemsettin Bey'in teşviki ile bu gezi sonucu elde edilen bilgi ve malzemeyi kullanmak suretiyle Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti kitabını yayınlamıştır.¹¹ (İnan, 2018: 21); Basılan kitap için bkz. (İnan, 1992).

Sonuç

11 Ekim 1925 tarihinde 17 yaşında, öğretmenlik mesleğinin daha başında olan Afet İnan'ın, Mustafa Kemal ile yolunun kesişmesi hayatının en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Bu aşamadan sonra manevi kızı olarak Atatürk'ün himayesinde eğitim hayatını sürdürmüştür. Çok istediği yabancı dil öğrenme ve eğitim hayatını yurt dışında devam ettirme isteği Mustafa Kemal'in sağladığı imkânlar sayesinde gerçekleşmiştir. Afet İnan, eğitim hayatında ve özellikle de tarihçi kimliğinin oluşmasında Mustafa Kemal'in özel gayretlerine mazhar olmuş, tüm devlet imkanları adeta emrine sunulmuştur. Atatürk, tarih konularında ilk öğrencisi konumunda olan Affet İnan'ın bir tarihçi olarak yetişmesine özel önem vermiştir. Eğitiminde sadece nazari bilgilerle yetinilmemiş, tarihi beldelere, yabancı ülkelere düzenlenen araştırma gezileriyle tarihi alanlarda uygulamalı olarak bilgilere ulaşması sağlanmış, yabancı devlet, bilim adamları ve entelektüel çevrelerle tanışıp iletişim halinde olması mümkün kılınmıştır. Edindiği bilgiler Atatürk'ün çevresinde ve bilimsel ortamlarda sunumu yaptırılarak işlenmesine imkân verilmiştir. Akademik bir ortamda yapılan fikir alışverişi Afet İnan'ın tarihçi kişiliğinin oluşmasında önemli etkisi olmuştur. Afet Hanım, kendisine tanınan imkanları boşa çıkarmamış, önemli çalışmalara imza atmıştır.

Bu kapsamda 12 Eylül'de başlayıp Selanik, Atina, Girit, İskenderiye, Kahire, Kudüs, Tel Aviv, Beyrut ve Şam bölgesine gidilip 18 Ekim 1933 tarihinde Ankara'da olunacak şekilde yapılan inceleme gezisi önemlidir. Afet Hanım, incelemelerinin sonucunu Mustafa Kemal ve konunun uzmanı isimlerin olduğu ortamda gezide elde edilen malzemeyi kullanmak suretiyle sunum yapmıştır. İnceleme gezisinin Afet İnan'ın tarihi görgü ve bilgisine önemli katkısı olmuştur. Bunun sonucu olarak gezide elde edilen bilgi ve malzeme kullanılarak bir kitap yazmıştır.

Kaynakça

1. Süreli Yayınlar

Akşam, (13 Eylül 1935-15 Eylül 1935).

Cumhuriyet, (13 Eylül 1933-20 Eylül 1935).

Hakimiyet-i Milliye, (13 Eylül 1933-18 Eylül 1933).

Milliyet, (4 Şubat 1933-27 Teşrinievvel 1933).

⁹ Atatürk'ün Çankaya ve Dolmabahçe Sarayındaki sofrası ülke ile ilgili konuların görüşüldüğü toplantılar mahiyetindedir. "Sofrası, çoğu akşamlar bir edebi sohbet meclisi halini alırdı. En çok tarih, politika, sanat konuları görüşülür, anılara değinilirdi. Günlük olaylar üzerinde de durulur ve tartışılırdı. Sanat ve musiki görüşmeleri de yapılırdı. Konuşmacılar sıradan insanlar değildi, bilgili kişilerdi... Tanınmış edebiyatçılar, kalem sahipleri, çoğu yabancı dil bilen bilim adamları toplanırdı..." (Granda: 30-34).

¹⁰ Atatürk'ün başkanlığında gerçekleşen bu toplantılar Afet İnanın öğrenim sürecine çok büyük katkıları olmuştur. Bkz. (İnan, 2018: 19-21).

¹¹ (İnan, 2018: 21; Basılan kitap İnan, 1992).

Son Posta, (16 Eylül 1933).
Ulus, (13 Eylül 1935-19 Eylül 1935).
Vakit, (13 Eylül 1933-22 Eylül 1933).

2. Kitap ve Makaleler

- Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam*, 3, Remzi Kitapevi.
- Duman, O. ve Payaslı, V. (2018/1). Cumhuriyet Döneminde Modernleşmenin Kadın Simgesi: Afet İnan (1925-1938), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 17 (33), 67-71.
- Coşkun, E. A. (2018). *Milli Devletin İnşasında Ayşe Afet İnan*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Granda, C. (1973). *Atatürk'ün Uşağı İdim*, (Yazan: Turhan Gürkan), Hürriyet Yayınları.
- İnan, A. (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (Yayına Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnan, A. (1992). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (2018). *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıçtan Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 143-177.
- Karabağ, H. (2018). 1930'ların Dünyasında Türk Tarih Tezini Anlamak ve Tarih IV Kitabı Örneği, *Atlas Uluslararası Referans Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 556-565.
- Kayıkcı, Ç. (2019). *Türk Milliyetçiliği Bağlamında Afet İnan'ın Tarih Çalışmaları ve Kadına Bakışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı.
- Kınross, L. (1966). *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, (Türkçesi: Ayhan Tezel), Sander Kitapevi.
- Münüşoğlu, H. (2010). *Türkiye'de Antropolojinin Kurulma ve Kurumsallaşma Sorunlarına Tarihsel Bir Yaklaşım*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Sağlam, N. (1999). *Ruşen Eşref Ünaydın (Hayatı ve Eserleri)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Tinal, M. (2008/Bahar-Güz). Atatürk'ün İzmir Ziyaretleri ve Vefatının İzmir'deki Yankıları, *ÇTTAD*, VII (16-17), 19-33.
- Uzun, İ. (2018). *Düşünce ve Uygulamaları ile Atatürk'ün Manevi Kızı Afet İnan* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

MİN İLLİK ARXEOLOJİ ABİDƏNİN(QƏDİM QƏBƏLƏ) XİLASI

Səba Hüseynova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti Azərbaycan tarixi kafedrasının baş/müəllimi

ORCID: 0000-0003-2873-8835

Özet

1972-ci il yanvarın 18-də SSRİ-nin ali orqanları raket hücumu xəbərdarlığının inteqrasiya olunmuş sisteminin yaradılması haqqında fərman vermişdi və onun əsas elementlərindən biri Azərbaycan SSRİ-nin Qutqaşen (1930- cu ildən 1991- ci ilədək Qəbələ rayonu belə adlanırdı) şəhəri yaxınlığındakı tikiləcək RO- 7 radar bloku olması idi. 1977- ci il avqustun 31- də ayrıca radiotexniki raket hücumu xəbərdarlığı bölməsi – ORTU №428 də yaradılmışdı. İnşaatçılar təkcə RLS-i deyil, həm də bütün Qutqaşen bölgəsinə fasiləsiz elektrik enerjisi ilə təmin etməli idilər. Lakin inşaatçılar yüksək gərginlikli xətti arxeoloji abidələrin toxunulmazlığı üçün qoyulan bütün qaydaları pozaraq layihələndirmişdilər.

Qeyd edək ki, həmin vaxt Qəbələdə arxeoloji tədqiqatları davam etdirən mərhum arxeoloq Firidun Qədirov buldozerin qarşısında dayanaraq öz canı ilə inşaatçıları dayandırmaq qərarına gəlib və dərhal Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun Qədim tarix şöbəsinin müdiri, dünyanın tanınmış tarixçi alimi, professor İqrar Əliyevə təkrar məlumat verib. İqrar Əliyev isə elə həmin gün – 1977- ci il dekabrın 26- da bu barədə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Xəlilova teleqramla məlumat verib.

Ona görə də professor Qafar Cəbiyevin “Məlum olduğu kimi, müasir erməni tarixçiləri son vaxtlar qədim Azərbaycan dövləti olan Albaniyanın mövcud olduğunu belə danırlar. Sual olunur: 800 ilədək bir müddət ərzində Albaniyanın paytaxt şəhəri olmuş Qəbələ bütün möhtəşəmliyi ilə yerində qaldığı halda ermənilərin bu yalanına dünyada kim inanardı? Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Qəbələ RLS- ə yüksək gərginlikli elektrik xətti çəkilməsi layihəsi, əslində, o zamankı ermənipərəst Sovet rəhbərliyinin Azərbaycanın qədim paytaxt şəhəri olan Qəbələnin həmişəlik olaraq büsbütün tarix səhnəsindən götürülməsi planının tərkib hissəsi olub” fikri ilə razılaşmamaq mümkün deyil.

Qurban Xəlilov 1978- ci il yanvarın 12- də professor İqrar Əliyevin teleqramı əsasında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi, MK Siyasi Bürosunun üzvlüyünə namizəd H. Ə. Əliyevin adına №09/4- 34 sayılı rəsmi şəkildə yazılmış məktubla müraciət etmişdir. Məktubun özü yanvarın 13- də saat 4- də Azərbaycan KP MK- ya daxil olmuşdur və bunu məktubun birinci səhifəsində daxil olma barədə vurulmuş ştamptakı 153 sayılı qeyd də göstərir.

Həmin gün – 1978- ci il yanvarın 13-də məktub H. Ə. Əliyevə çatdırılmış, o isə məktubu oxuduqdan sonra onun birinci səhifəsində aşağıdakı dərkənarı qoymuşdur:

“Yoldaş Q.Xəlilova, Yoldaş N.Məmmədova. Xahiş edirəm məsələni təcili olaraq Mərkəzi Komitənin Büro iclasına çıxarın.

İmza: H. Əliyev. 13/I 78”.

Məktubda Qəbələnin tarixi əhəmiyyəti və mühümlüyü qeyd olunurdu:

“Qutqaşen rayonunun ərazisində yerləşən Qəbələ şəhərçiyi ümumittifaq və dünya əhəmiyyətli mühüm bir abidədir. O iki min ildən artıq – antik dövrdən XVIII əsrə qədər davamlı olaraq mövcud olmuş Cənubi Qafqazın ən qədim şəhərlərindən birinin qalıqlarını təmsil edir.

Qəbələ şəhərinin adı antik və orta əsrlərə aid mənbələrdə çəkilir. Qəbələ şəhəri eramızın V əsrinə qədər Azərbaycan SSR ərazisində ilk dövlət quruluşu olan Qafqaz Albaniyasının paytaxtı idi”.¹

Bütün bunları nəzərə alan Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, professor Qafar Cəbiyev bir daha hamıya xatırladır ki, “Qəbələ RLS SSRİ- nin ən mühüm hərbi-strateji obyektlərindən biri idi. Ona görə də obyektin tikintisi, elektrik enerjisinin mənbəyi və digər məsələlər hərbi sirr idi. Məhz bu amillər nəzərə alınaraq o vaxt Azərbaycan KP MK-da Qəbələ ilə bağlı aparılan müzakirələr və qəbul edilmiş qərar məxfi saxlanılıb, çap olunmayıb, hələ də heç bir nəşrdə dərc olunmayıb”. Müəllif daha sonra göstərir ki, “Qəbələnin tarixinin tədqiqi ilə bilavasitə məşğul olan bir alim və ziyalı kimi hesab edirəm ki, bu sənədlər gecikmə ilə də olsa, Azərbaycan ictimaiyyətinə təqdim edilməlidir. Bu, hər kəsin tarixi-mədəni dəyərlərimizin dəyərini və çəkisini dərinlən dərk etməsi, onların həqiqətən bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsinə çevrilməsi üçün vacibdir. Bu həm də ona görə vacibdir ki, kommunist rejiminin qadağa və təhdidlərinin tüğyan etdiyi, milli mədəniyyətlərin hər vasitə ilə boğulduğu bir vaxtda Qəbələni məhv olmaqdan xilas edən məhz ulu öndər Heydər Əliyev olub, hamı bilsin və heç vaxt unutməsın”.²

Baş verənlərə görə bir çox günahkarlar inzibati qaydada cəzalandırılmışdı.

Bununla respublika rəhbərliyinin və şəxsən ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində təkcə qədim Qəbələ şəhərciyinin deyil, həm də Azərbaycanın digər yaşayış məskənlərindəki tarixi abidələrimiz də mümkün dağıntılardan xilas edilmişdir.

Açar sözlər: Min illik abidə, Qəbələ RLS, Qəbələnin xilas, Heydər Əliyev tarixi abidələrin xilaskarı kimi

RESCUE OF A THOUSAND YEARS OLD ARCHAEOLOGICAL MONUMENT (ANCIENT GABALA)

ABSTRACT

On January 18, 1972, the high authorities of the USSR issued a decree on the creation of an integrated missile attack warning system, one of the main elements of which was built near the city of Gutgashen of the Azerbaijan USSR (the city of Gabala was named as such from 1930 to 1991). was to be the RO-7 radar unit. On August 31, 1977, a separate radiotechnical missile attack warning unit - ORTU No. 428 was established. The builders had to provide uninterrupted electricity not only to the RLS, but also to the entire Gutgashen area. But the builders had designed the high-voltage line in violation of all the rules regarding the inviolability of archaeological monuments.

It should not be forgotten that the late archaeologist Firidun Gadirov, who was continuing his archaeological research in Gabala at that time, decided to stop the builders with his own life by standing in front of the bulldozer, and immediately informed Professor Igrar Aliyev, a world-renowned historian, head of the Department of Ancient History of the Academy of Sciences, History Institute. On the same day, on December 26, 1977, Igrar Aliyev informed the President of the Presidium of the Supreme Soviet of the Azerbaijan SSR Gurban Khalilov in a telegram.

That's why Professor Gafar Jabiyev said, "As it is known, modern Armenian historians have recently denied the existence of Albanian, the ancient state of Azerbaijan.

---

² Cəbiyev Qafar. Ulu öndər Heydər Əliyev Qəbələni necə xilas etdi? // “Xalq qəzeti”, 21 iyul 2019, s. 3.

The question is asked: Gabala, which was the capital of Albaniya for 800 years, remained in its place in all its glory, but the Armenians are still in this state. All this shows that the project of laying a high-voltage power line to the Gabala RLS was, in fact, part of the then pro-Armenian Soviet leadership's plan to erase Gabala, the former capital of Azerbaijan, from history forever. In 1978, Kurban Khalilov, based on Professor Igrar Aliyev's telegram, applied to the name of the first secretary of the Central Committee of the Azerbaijan Communist Party, H. A. Aliyev, who was a candidate for membership in the Political Bureau of the Central Committee, with an official letter.

The letter itself entered the Central Committee of the Azerbaijan CPSU at 4 o'clock on January 13, and is also shown in note 153 on the seal about inclusion on the first page of this letter. That day - January 13, 1978, the letter reached H. A. Aliyev and after reading the letter he wrote the following on the first page: Comrade G. Halilova, Comrade N. Mammadova. Please bring the matter urgently to the Bureau meeting of the Central Committee. Signed by: H. Aliyev. 13/I 78". In the letter, the historical importance and importance of Gabala was mentioned: "The town of Gabala, located on the territory of the city of Gutgashen, is a monument of world importance. It represents the ruins of one of the oldest cities of the South Caucasus, which has existed continuously for more than two thousand years, from ancient times to the 18th century. The name of the city of Gabala is mentioned in ancient and medieval sources. The city of Gabala was the capital of the Caucasian Albania, which was the first state structure in the territory of the Azerbaijan SSR until the 5th century AD. With all this in mind, Professor Gafar Jabiyev, head of the Gabala archaeological expedition, reminds everyone once again: "The Gabala RLS was one of the most important military-strategic targets of the USSR". Therefore, the construction of the plant, the source of electricity and other matters were a military secret. Considering these factors, the discussions about Gabala and the decision taken by the Azerbaijan Central Committee at that time were kept confidential, not published and still not published in any publication. The author also said, "As a scientist and intellectual who is directly involved in the study of the history of Gabala, I think that these documents should be made available to the Azerbaijani public, albeit belatedly. This is important for everyone to deeply understand the value and weight of our historical and cultural values and become a real part of human culture. This is also important for him that, at a time when the bans and threats of the communist regime were intensified and national cultures were suppressed in every way, it was Heydar Aliyev, the great leader who saved Gabala from destruction, "let everyone know and never forget this."

Many criminals were punished administratively because of what happened.

Thanks to the measures taken by the Republican leadership and personally by the national leader Heydar Aliyev, not only the ancient city of Gabala, but also our historical monuments in other settlements of Azerbaijan were saved from possible destruction. In the article, Haydar Aliyev's efforts to prevent the destruction of Gabala, one of the two thousand-year-old important archaeological monuments of Azerbaijan, as a historical monument, and his services for re-examination and protection of this monument are explained. The significance of the research work is that with the liberation of the archaeological monuments of Gabala, the capital of Albaniya, the first state in the territory of the Azerbaijan SSR, the Armenian dream of falsifying the history of Albania failed.

Keywords: Thousand-year-old monument, Gabala RLS, saving Gabala, how Heydar Aliyev saved Gabala

Giriş

1972- ci il yanvarın 18- də SSRİ-nin ali orqanları raket hücumu xəbərdarlığının integrasiya olunmuş sisteminin yaradılması haqqında fərman vermişdi və onun əsas elementlərindən biri Azərbaycan SSR-in Qutqaşen şəhəri yaxınlığındakı tikiləcək RO- 7 radar bloku olmalı idi. 1977- ci il avqustun 31- də ayrıca radiotexniki raket hücumu xəbərdarlığı bölməsi – ORTU №428³ də yaradılmışdı. İnşaatçılar təkcə RLS-i deyil, həm də bütün Qutqaşen bölgəsini fasiləsiz elektrik enerjisi ilə təmin etməli idilər. Lakin inşaatçılar yüksək gərginlikli xətti arxeoloji abidələrin toxunulmazlığı üçün qoyulan bütün qaydaları pozaraq layihələndirmişdilər.

Qeyd edək ki, elektrik xəttinin düz xətt üzrə qədim Qəbələ şəhərciyinin bütün ərazisindən keçməsi nəzərdə tutulurdu ki, bu da tarix və arxeoloji abidələrin mühafizəsi ilə bağlı mövcud qayda və qanunların pozulması demək idi. Ona görə də belə bir xəttin çəkilməsi təsadüfi ola bilməzdi və təbii ki, bu, əvvəlcədən düşünülmüş bir hərəkət idi.

Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, tarix elmləri doktoru, əməkdar jurnalist Qafar Cəbiyevin qeyd etdiyi kimi, “Əfsuslar olsun ki, Azərbaycan Çar Rusiyası və Sovet imperiyasının tərkibində olduğu dövrdə də Qəbələ dəfələrlə çox ciddi dağıntılara məruz qalıb. Sovet hakimiyyətinin ilk illərində şəhərin cənub qala divarları rus hərbiçiləri tərəfindən partladılıb. 1977- ci ildə Qəbələ radiolokasiya stansiyası tikilərkən isə milliyyətə erməni olan mütəxəssislər tərəfindən yüksək gərginlikli elektrik xəttinin bilavasitə qədim şəhər ərazisindən keçməsi layihələşdirilib. Layihə icra olunarkən arxeoloq alimlərin ciddi etirazına baxmayaraq, qədim şəhər yerinə ağır texnika gətirilərək orada bir neçə yerdə elektrik dirəkləri üçün yer qazılıb, beləliklə də qədim şəhər növbəti dəfə çox ciddi dağıntılara məruz qalıb. Həmin anda Qəbələdə arxeoloji tədqiqatları davam etdirməkdə olan arxeoloq Firidun Qədirov dərhal baş verənlər barədə Akademiyanın Tarix İnstitutunun şöbə müdiri, tanınmış qəbələşünas tarixçi alim, professor İqrar Əliyevə məlumat verib”⁴

Qeyd edək ki, həmin vaxt Qəbələdə arxeoloji tədqiqatları davam etdirən mərhum arxeoloq Firidun Qədirov buldozerin qarşısında dayanaraq öz canı ilə inşaatçıları dayandırmaq qərarına gəlib və dərhal Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun Qədim tarix şöbəsinin müdiri, dünyanın tanınmış tarixçi alimi, professor İqrar Əliyevə təkrar məlumat verib. İqrar Əliyev isə elə həmin gün – 1977- ci il dekabrın 26- da bu barədə Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Xəlilova teleqramla məlumat verib.

Ona görə də professor Qafar Cəbiyevin “Məlum olduğu kimi, müasir erməni tarixçiləri son vaxtlar qədim Azərbaycan dövləti olan Albaniyanın mövcud olduğunu belə danırlar. Sual olunur: 800 ilədək bir müddət ərzində Albaniyanın paytaxt şəhəri olmuş Qəbələ bütün möhtəşəmliyi ilə yerində qaldığı halda ermənilərin bu yalanına dünyada kim inanardı? Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, Qəbələ RLS- ə yüksək gərginlikli elektrik xətti çəkilməsi layihəsi, əslində, o zamankı ermənipərəst Sovet rəhbərliyinin Azərbaycanın qədim paytaxt şəhəri olan Qəbələnin həmişəlik olaraq büsbütün tarix səhnəsindən götürülməsi planının tərkib hissəsi olub”⁵ fikri ilə razılaşmaq mümkün deyil.

Məhz inşaatçıların və hərbiçilərin Azərbaycanın keçmiş tarixinə, arxeoloji abidəsinə belə düşmənsayağı münasibəti tanınmış tarixçi alim, professor İqrar Əliyevi kömək üçün bir daha Azərbaycan SSR- in yüksək rəhbər dairəsinə – Ali Sovetin Rəyasət Heyətinin sədri Qurban Xəlilova müraciət etməyə məcbur etmişdi.

³ См.: Габалинская РЛС // https://ru.wikipedia.org/wiki/Габалинская_РЛС

⁴ Cəbiyev Qafar. Ulu öndər Heydər Əliyev Qəbələni necə xilas etdi? // “Xalq qəzeti”, 21 iyul 2019, s. 3.

⁵ Cəbiyev Qafar. Ulu öndər Heydər Əliyev Qəbələni necə xilas etdi? // “Xalq qəzeti”, 21 iyul 2019, s. 3.

Qurban Xəlilov 1978- ci il yanvarın 12- də professor İqrar Əliyevin teleqramı əsasında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi, MK Siyasi Bürosunun üzvlüyünə namizəd H. Ə. Əliyevin adına № 9/4- 34 sayılı rəsmi şəkildə yazılmış məktubla müraciət etmişdir, hərçənd məktubun özü yanvarın 13-də saat 4-də Azərbaycan KP MK- ya daxil olmuşdur və bunu məktubun birinci səhifəsində daxil olma barədə vurulmuş ştamptakı 153 sayılı qeyd də göstərir.⁶

Həmin gün – 1978- ci il yanvarın 13- də məktub H. Ə. Əliyevə çatdırılmış, o isə məktubu oxuduqdan sonra onun birinci səhifəsində aşağıdakı dərkənarı qoymuşdur:

“Yoldaş Q. Ə. Xəlilova, Yoldaş N. Məmmədova. Xahiş edirəm məsələni təcili olaraq Mərkəzi Komitənin Büro iclasına çıxarın.

İmza: H. Əliyev. 13/I 78”⁷

Məktubda Qəbələnin tarixi əhəmiyyəti və mühümlüyü qeyd olunurdu:

“Qutqaşen rayonunun ərazisində yerləşən Qəbələ şəhərciyi ümumittifaq və dünya əhəmiyyətli mühüm bir abidədir. O iki min ildən artıq – antik dövrdən XVIII əsrə qədər davamlı olaraq mövcud olmuş Cənubi Qafqazın ən qədim şəhərlərindən birinin qalıqlarını təmsil edir. Qəbələ şəhərinin adı antik və orta əsrlərə aid mənbələrdə çəkilir. Qəbələ şəhəri eramızın V əsrinə qədər Azərbaycan SSR ərazisində ilk dövlət quruluşu olan Qafqaz Albaniyasının paytaxtı idi”⁸

Həmçinin bildirilirdi ki, qədim Qəbələ şəhərciyinin yeri Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti tərəfindən təsdiq edilmiş tarixi abidələr siyahısına daxil edilib, dövlət mühafizəsindədir və bu abidənin tədqiqi üçün xüsusi arxeoloji ekspedisiya yaradılıb.

“Bu yaşayış məskəninin Azərbaycanın və bütün Qafqazın tarixini və mədəniyyətini öyrənmək üçün müstəsna dəyərini nəzərə alaraq, respublika Elmlər Akademiyası 1959-cu ildən bu günə kimi fəaliyyət göstərən Qəbələ arxeoloji ekspedisiyası yaratmışdır. Arxeoloji tədqiqatların nəticələri respublika və İttifaq elmi nəşrlərində 30- dan çox elmi yazıda öz əksini tapmışdır”⁹

Daha sonra abidənin yeri və o vaxta qədər görülən mühafizə tədbirləri təsvir edilmişdir. “Şəhərciyin cənub tərəfində hündürlüyü 11 metrə, eni 4 metrə qədər olan qala divarının dibi 1967- 1968- ci illərdə qismən bərpa olunaraq möhkəmləndirilmiş, qapı bürcləri olan hissələri qorunub saxlanılmışdır. Yaşayış yerinin qalan hissəsi torpaq altındadır və arxeoloji qazıntıların aparılmasından asılı olaraq tədricən açıqlanır.”¹⁰

Sənəddə xüsusi olaraq qeyd edilirdi ki, arxeoloji tədqiqatlar baxımından öyrənilməmiş yerlərdə tikinti işləri məhz həmin sahələrdə aparılır. “Energosetproekt” İnstitutunun Azərbaycan filialı elektrik xəttinin çəkilişi layihəsini hazırlayarkən onu Qəbələ şəhərciyinin cənub hissəsindən keçirməyi planlaşdırırdı. Bundan əlavə, qalanın daxilindəki bünövrə üzərində 2 sütunun, qorunub saxlanılan darvaza bürclərinin yaxınlığında – qalanın darvaza bürclərindən təxminən 30 metr cənubda yerləşən Şiştəpə və Kamaltəpə yüksəkliklərində isə daha iki sütunun tikilməsi nəzərdə tutulmuş. Bütün dayaqların hələ arxeoloji cəhətdən öyrənilməmiş yerlərdə quraşdırılması nəzərdə tutulubmuş”¹¹

⁶ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 56.

⁷ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 56-59.

⁸ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 56.

⁹ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 56.

¹⁰ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 57.

¹¹ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПИІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 57.

Bütün bunları nəzərə alan Qəbələ arxeoloji ekspedisiyasının rəisi, professor Qafar Cəbiyev bir daha hamıya xatırladır ki, “Qəbələ RLS SSRİ- nin ən mühüm hərbi-strateji obyektlərindən biri idi. Ona görə də obyektin tikintisi, elektrik enerjisinin mənbəyi və digər məsələlər hərbi sirr idi. Məhz bu amillər nəzərə alınaraq o vaxt Azərbaycan KP MK- da Qəbələ ilə bağlı aparılan müzakirələr və qəbul edilmiş qərar məxfi saxlanılıb, çap olunmayıb, hələ də heç bir nəşrdə dərc olunmayıb”. Müəllif daha sonra göstərir ki, “Qəbələnin tarixinin tədqiqi ilə bilavasitə məşğul olan bir alim və ziyalı kimi hesab edirəm ki, bu sənədlər gecikmə ilə də olsa, Azərbaycan ictimaiyyətinə təqdim edilməlidir. Bu, hər kəsin tarixi-mədəni dəyərlərimizin dəyərini və çəkisini dərinlən dərk etməsi, onların həqiqətən bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsinə çevrilməsi üçün vacibdir. Bu həm də ona görə vacibdir ki, kommunist rejiminin qadağa və təhdidlərinin tüğyan etdiyi, milli mədəniyyətlərin hər vasitə ilə boğulduğu bir vaxtda Qəbələni məhv olmaqdan xilas edən məhz ulu öndər Heydər Əliyev olub, hamı bilsin və heç vaxt unutmasin”.¹²

Araşdırma

Qeyd edək ki, bu materialların müəyyən hissəsi Azərbaycan MEA Tarix İnstitutu tərəfindən 2013- cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi olduğu dövrdəki fəaliyyətinə həsr olunmuş “Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar” adlı ikicildli topluda nəşr olunmuşdur.¹³

Daha sonra Q.Xəlilovun məktubunda qeyd olunurdu ki, “1977- ci ilin noyabrında inşaatçılar texnikadan istifadə etməklə şəhərciyin kənarında iki, içəridə isə bir dayaq quraşdırmaq üçün torpaq işlərini başa çatdırmış, dekabr ayında Şiştəpədə və qalanın içərisində anker dayaqları quraşdırmışlar.

1977- ci il dekabrın 26-da Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun şöbə müdiri, tarix elmləri doktoru yoldaş İ.Əliyev şəhərciyin ərazisində aparılan işlər barədə teleqramla mənə məlumat verdi ki, abidəyə külli miqdarda ziyan vuran elektrik xəttinin çəkilməsi ilə bağlı müvafiq tədbirlərin görülməsini xahiş edirik”.¹⁴

Məktubdan aydın olur ki, texnikanın tətbiqi ilə aparılan torpaq işləri Qəbələ şəhərciyinin qorunan hissəsinin yaxınlığında 1200 kv.m, qala divarı yanında qalmış sahədə orta dərinliyi 0,6 m olan mədəni təbəqələrə böyük ziyan vurub. Bundan əlavə, Şiştəpə və Kamaltəpə yüksəkliklərində onların hamarlanması zamanı 1000 kv.m- ə yaxın ərazidə çoxsaylı qəbir və digər qədim dövr qalıqları olan mədəni təbəqə də texnikadan istifadə edilməklə məhv edilib. “Qeyd etmək lazımdır ki, tikinti layihəsi razılaşdırılan zaman Qutqaşen Rayon İcraiyyə Komitəsi və Respublika Dövlət Tikinti Komitəsi elektrik xəttinin çəkiliş marşrutunda yerləşən möhtəşəm tarixi abidənin olmasına diqqət yetirməyiblər...

Unikal tarixi abidənin qorunub saxlanması və gələcəkdə bərpa işlərinin aparılması üçün elektrik xəttinin Qəbələ şəhərciyi ərazisindən kənara çıxarılması zəruri əhəmiyyət kəsb edir. Şəhərciyin ərazisində mədəni təbəqənin təkrar zədələnməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə dayağın yerə basdırılmış bünövrəsinə toxunulmadan, üst hissəsindəki metal hissəsi helikopterlə çıxarılısın”¹⁵

¹² Cəbiyev Qafar. Ulu öndər Heydər Əliyev Qəbələni necə xilas etdi? // “Xalq qəzeti”, 21 iyul 2019, s. 3.

¹³ Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar. 2 cildə. I cild. Bakı: Turxan NPB, 2013. – S. 364-371.

¹⁴ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПİİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 57.

¹⁵ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПİİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 58.

Bundan əlavə, Qəbələ şəhərciyinin qədim yaşayış hissələrinin qorunub saxlanılması və öyrənilməsi ilə bağlı bir sıra digər məsələlərin də inzibati qaydada həll edilməsi zərurəti vardır.

Covurluçayın kənarlarında son illər yerli təşkilatlar tərəfindən enləndirilmiş bəndlərin tikilməsinə baxmayaraq, şəhərciyin yerləşdiyi təpənin şərq tərəfindəki alt hissəsinin uzun məsafədə yuyulub aparılması davam etmişdir. Bu da böyük dağıntılara və şəhərciyin öz ərazisinin, eləcə də saysız-hesabsız abidələrin dağıdılmasına və məhv olmasına səbəb olmuşdur.

Belə halların qarşısını almaq üçün şəhərciyin şərq hissəsində Covurluçay sahilində də əsaslı sahilbərkitmə işlərinin aparılması labüd idi. Həmçinin qədim Qəbələ yaşayış yerini qorumaq və şəhərciyin tarixinə dair qısa mətni olan obelisk quraşdırmağa ehtiyac var idi; Elmlər Akademiyası arxeoloji bazasının ərazisinə yaxınlıqlardakı yaşayış yerində də abadlıq işləri aparılmalıdır; Qəbələ haqqında kitabça və plakat nəşr edilməlidir; qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş ən qiymətli abidələrin konservasiya edilməsi işləri ilə yanaşı yaşayış yerinin bütün ərazisinin arxeoloji tədqiqini gücləndirmək və sürətləndirmək lazımdır.

Məktubda təklif olunurdu ki, “Tarix və mədəniyyət abidələrinin gələcəkdə qorunub saxlanılmasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi ilə birlikdə Respublika Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Dövlət Torpaq Layihə İnstitutuna tapşırılsın ki, torpaq sahələrinin xəritəsində tarix və mədəniyyət abidələrinin xəritəsini tərtib etsin və abidələr xəritədə anlaşıqlı şəkildə əks edilsin. Respublika Dövlət İnşaat İdarəsinə tapşırılsın ki, tikinti üçün torpaq sahələrinin layihələri və ayrılması zamanı abidələrin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin tələblərinə əməl olunmasına nəzarəti gücləndirsin. Rayon (şəhər) icraiyyə komitələrinə tapşırılsın ki, torpaq sahələri ayrılarkən “Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və istifadəsi haqqında” SSRİ Qanununun tələblərinə ciddi riayət edilsin.

Sizin qərar vermənizi xahiş edirəm.

Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədri Q.Xəlilov”.¹⁶

H. Ə. Əliyev Q. Xəlilovun yuxarıda qeyd olunan məktubu ilə tanış olduqdan 4 gün sonra – 1978- ci il yanvarın 17-də tərəflərin dəvət olunması ilə “Azərbaycan KP MK Bürosunun iclası keçirildi və Qutqaşen rayonunda tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunmasına məsuliyyətsiz münasibət faktları haqqında” çox kəskin şəkildə ilk çıxış edən də ümummilli lider Heydər Əliyev oldu.¹⁷

Heydər Əliyev özünün hərtərəfli geniş nitqində bu problemin həll olunması məsələsinə çox tələblə yanaşmışdı. O, bildirmişdi ki, “mən bu obyektin tikintisindən əvvəldən xəbərdar idim, lakin təəssüf ki, ilk dəfə bildim ki, orada ümumiyyətlə qədim abidə var və inşa olunacaq həmin binanın yaxınlığında yerləşir. Qurban Əli oğlu Tarix İnstitutundan yoldaş Əliyevin teleqramını mənə göstərəndə təəccübləndim ki, nəyə görə bizim yoldaşlarımız, ilk növbədə yerli orqanlar, mən rayon partiya komitəsini, rayon icraiyyə komitəsini nəzərdə tuturam, bu məsələni niyə qaldırmayıblar? Axı lap əvvəldən yoldaşlar yer seçmək üçün oraya getmişdilər. Onlar niyə bu məsələni vaxtında qaldırmadılar ki, bu obyektin tikintisi ilə bağlı məsələlərin hamısı əvvəldən bütün sənədlərdə nəzərə alınsın”.¹⁸

¹⁶ Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПİİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 59.

¹⁷ Заседание Бюро ЦК КП Азербайджана. О фактах безответственного отношения к сохранности памятников истории и культуры в Куткашенском районе // АРПİİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 259-263.

¹⁸ Заседание Бюро ЦК КП Азербайджана. О фактах безответственного отношения к сохранности памятников истории и культуры в Куткашенском районе // АРПİİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 259.

Heydər Əliyev bu məsələdə cavabdeh və günahkar olan bütün qurumları, şəxsləri, rayonun, nazirliklərin, Elmlər Akademiyasının rəhbərlərini tənqid etmişdi. O, demişdi ki, “bu işdə sifarişçini qınamağa əsasımız yoxdur, çünki bu yer onlara təqdim olunub və hər şeyə razılaşıblar. Amma bununla yanaşı, layihə təşkilatına çox ciddi iddialar irəli sürmək üçün əsaslarımız var, çünki layihə təşkilatı, birincisi, bunu, ikincisi, layihə təşkilatı Elmlər Akademiyası tərəfindən ona edilən xəbərdarlığı bildikdən sonra hər şeyi nəzərə almalı idi. Onlar nə yollasa bu məsələyə qulaq asmalı, özlərinin yanlış xətlərini davam etdirməməli idilər”.¹⁹

Heydər Əliyev çıxışında vurğulamışdı ki, layihə təşkilatının nümayəndələri (yoldaş Şuster) və sifarişçi (yoldaş Nazarov) Elmlər Akademiyasından xəbərdarlıq aldıqdan sonra onlara qarşı təzyiqli göstərməməli, əksinə onlara qulaq asmalı idilər. O, demişdir: “Düşünürəm ki, layihə təşkilatı müəyyən təzyiqli göstərib. Amma, bütün bunlarla belə hesab edirəm ki, əsas günahkar bütün işə son dərəcə məsuliyyətsiz yanaşan Rayon İcraiyyə Komitəsidir, və təbii ki, həm də Elmlər Akademiyasıdır”.²⁰

1978- ci il yanvarın 17- də Azərbaycan KP MK Bürosunun iclasında bu məsələ hərtərəfli müzakirə edildikdən sonra 12 bənddən ibarət qərar qəbul edilmiş²¹ və orada göstərilmişdi ki, “Azərbaycan KP MK bildirir ki, Qutqaşen Rayon İcraiyyə Komitəsi və Respublika Dövlət İnşaat İdarəsi məsuliyyətsizlik göstərərək bu unikal tarixi abidəyə böyük ziyan vurmuş, dövlətin mühafizəsində qədim yaşayış məskəni olan Qəbələ şəhərciyinin ərazisindən elektrik xəttinin çəkilməsinə razılıq vermişlər.

Ümumittifaq “Enerqosetproekt” İnstitutunun Azərbaycan filialının rəhbərləri öz işlərində hədsiz səhlənkərliyə yol vermiş, qəsəbə ərazisində həyata keçirilməsi nəzərdə tutulan işlərin layihəsini Respublika Mədəniyyət Nazirliyi ilə razılaşdırmamışlar, habelə 10958 sayılı hərbi hissə də daxil olmaqla montaj rayonu olan Qəbələ şəhərciyinin mədəni təbəqələrinin dağıdılmasına yol vermişlər”.²²

Rəhbər qurumların ünvanına da çox ciddi iradlar səsləndirilmişdi. Xüsusilə qeyd olunmuşdu ki, “Partiyanın Qutqaşen Rayon Komitəsi bu nadir abidənin təhlükəsizliyinin təmin edilməsində passiv mövqe tutmuş, abidələrin mühafizəsinə cavabdeh olan Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi isə bu məsələdə hər şeydən kənar qalmışdır”.²³

Büronun qərarına əsasən, Qutqaşen Rayon İcraiyyə Komitəsindən və 10958 sayılı hərbi hissənin montaj rayonu rəhbərlərindən tələb olunurdu ki, təcili surətdə Qəbələ şəhərciyi ərazisində aparılan bütün tikinti işlərini dərhal dayandırsınlar. Ümumittifaq “Enerqosetproekt” İnstitutunun Azərbaycan filialına isə tapşırılırdı ki, iki həftə ərzində elektrik xəttinin çəkilməsini nəzərdə tutan layihədə dəyişikliklər aparılsın və bu zaman Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Tarix İnstitutunun tövsiyələri nəzərə alınsın. İcraçılara elektrik xəttinin qədim Qəbələ şəhərciyi ərazisindən kənar çəkilməsi tapşırılıb.

Büronun qərarı ilə bir çox aparıcı təşkilatlara respublikanın Mədəniyyət Nazirliyi ilə birlikdə qazıntılar nəticəsində aşkar edilmiş ən qiymətli tarixi abidələrin konservasiyasını təmin etmək tapşırılırdı.

¹⁹ Заседание Бюро ЦК КП Азербайджана. О фактах безответственного отношения к сохранности памятников истории и культуры в Куткашенском районе // АРПІІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 260-261.

²⁰ Заседание Бюро ЦК КП Азербайджана. О фактах безответственного отношения к сохранности памятников истории и культуры в Куткашенском районе // АРПІІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 261-262.

²¹ О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПІІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 49-51.

²² О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПІІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 49.

²³ О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПІІSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 49.

Respublikanın bütün müəssisələrində onlarla bağlı layihə qərarları razılaşdırılarkən tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyə riayət edilməsinə görə işçilərin məsuliyyətinin artırılması, diqqətə çatdırılması tapşırılmışdı.²⁴

Baş verənlərə görə bir çox günahkarlar inzibati qaydada cəzalandırılmışdı. Belə ki, “Qutqaşen Rayon İcraiyyə Komitəsi sədrinin müavini yoldaş N. N. Əhmədova şiddətli töhmət verilmiş”, Ümumittifaq “Enerqoşetproekt” İnstitutunun Azərbaycan filialının baş mühəndisi yoldaş A. Y. Şuster bu tarixi abidəyə külli miqdarda ziyan vurmuş qədim Qəbələ şəhərciyinin ərazisindən elektrik xəttinin çəkilməsi ilə bağlı səhv qərara görə xəbərdarlıq edilmişdi”.²⁵

Bununla respublika rəhbərliyinin və şəxsən ümummilli lider Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi tədbirlər sayəsində təkcə qədim Qəbələ şəhərciyinin deyil, həm də Azərbaycanın digər yaşayış məskənlərindəki tarixi abidələrimiz də mümkün dağıntılardan xilas edilmişdir.

Sonuc

Məqalədə Heydər Əliyevin iki min illik yaşı olan, Azərbaycanın mühüm arxeoloji abidələrindən biri Qəbələnin bir tarixi abidə kimi məhv olmasının qarşısının almasından və bu abidənin yenidən tədqiq olunub qorunmasında göstərdiyi xidmətlərindən bəhs olunub. Tədqiqat işinin əhəmiyyəti ondadır ki, Azərbaycan SSR ərazisində ilk dövlət olan Albaniyanın paytaxtı Qəbələ arxeoloji abidələrinin xilasını, ermənilərin Albaniyanın tarixini saxtalaşdırmaq xülyası iflasa uğradı.

Kullanılan kaynakça ve literaturun listesi

1. Cəbiyev Qafar. Ulu öndər Heydər Əliyev Qəbələni necə xilas etdi? // “Xalq qəzeti”, 21 iyul 2019, s. 3.
2. Heydər Əliyev. Azərbaycan elminin keşiyində. Sənədlər və materiallar. 2 cildə. I cild. Bakı: Turxan NPB, 2013. – 668 s.
3. Габалинская РЛС // https://ru.wikipedia.org/wiki/Габалинская_РЛС
4. Заседание Бюро ЦК КП Азербайджана. О фактах безответственного отношения к сохранности памятников истории и культуры в Куткашенском районе // АРПİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 259-263.
5. О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 49-51.
6. Первому секретарю ЦК КП Азербайджана тов. Алиеву Г.А. // АРПİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21v. 56-59.

²⁴ См.: О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 50.

²⁵ См.: О безответственном отношении к сохранности памятника истории в Куткашенском районе // АРПİSSA, f. 1, siy. 65, iş 21, v. 50.

GÖBEKLİTEPE'Yİ MİMAR/TURİST GİBİ GÖRMEK

Doç. Dr. Olcay ÇETİNER ÖZDEMİR

İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi
ORCID: 0000-0001-9534-361X

Ceylan ÖZDERİN GÜLÜŞTÜR

ORCID: 0000-0001-8129-7288

ÖZET

Göbeklitepe, Şanlıurfa'nın kuzeydoğusunda il merkezine yaklaşık 15 km mesafede bulunan Karaharabe (Örencik) Köyü'nün iki buçuk km doğusunda yer alan bir ören yeridir. Göbeklitepe, dünyanın en eski tapınaklardan kabul edilmektedir. Göbeklitepe'nin 12000 yıllık tarihi Neolitik Çağa kadar uzanmaktadır (Sevimli, Tatlı ve Kızıldemir, 2021) Göbeklitepe, 2005 yılında Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 422 numaralı kararıyla "Birinci Derece Arkeolojik Sit Alanı" olarak tescil edilmiştir. Dünyanın en saygın medya organlarında sıklıkla yer alan Göbeklitepe, 2009 yılında tarihteki ilk büyük tapınak kompleksi olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 2011 yılında UNESCO tarafından Dünya Mirası Geçici Listesi'ne dâhil edilmiştir. 1 Temmuz 2018'de ise Dünya Mirası Kalıcı Listesine eklenmiştir. Göbeklitepe, bu listeye Türkiye'den giren 18. eser olarak yer almaktadır. (Bulut, 2017)

Çalışmada, Ekim 2021 tarihinde gerçekleştirilmiş olan atölye çalışmasında Göbeklitepe Ören Yeri'nin mimarlık mesleği ve yerli turist bakış açısı ile incelenerek günümüzde hissettirdikleri aktarılacaktır. Çalışma kapsamında Göbeklitepe Ören Yeri, atölye çalışması kapsamında gözlemlerde bulunulmuş, literatür çalışması, mimari fotoğraf ve eskiz çalışmaları ile alan incelemesi yapılmıştır. Ören yerinin ziyaret eden turist, turist rehberi ve yerel halkla sohbetler gerçekleştirilmiştir. İncelemeler ile elde edilen bilgiler, Göbeklitepe'yi görmek açısından yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göbeklitepe, Mimar, Yerli Turist, Görmek

SEEING GÖBEKLİTEPE LIKE AN ARCHITECT/TOURIST

ABSTRACT

Göbeklitepe is a ruin site located two and a half km east of Karaharabe (Örencik) Village, which is approximately 15 km away from the city center in the northeast of Şanlıurfa. Göbeklitepe is considered one of the oldest temples in the world. Göbeklitepe's 12000-year history dates back to the Neolithic Age (Sevimli, Tatlı and Kızıldemir, 2021). Göbeklitepe was registered as a "First Degree Archaeological Site" in 2005 with the decision number 422 of the Diyarbakır Cultural Heritage Preservation Regional Board Directorate. Göbeklitepe, which is frequently featured in the most respected media organs of the world, started to be named as the first big temple complex in history in 2009. It was included in the World Heritage Tentative List by UNESCO in 2011. It was added to the World Heritage Permanent List on 1 July 2018. Göbeklitepe is included in this list as the 18th work from Turkey. (Bulut, 2017)

In the study, in the workshop held in October 2021, Göbeklitepe Ruins will be examined from the point of view of the architectural profession and domestic tourists, and it will be conveyed how it feels today.

Within the scope of the study, the Göbeklitepe Ruins were observed within the scope of the workshop, literature study, architectural photography and sketch studies and a field study were made. Conversations were held with tourists, tour guides and local people visiting the ruins. The information obtained through the examinations is interpreted in terms of seeing Göbeklitepe.

Keywords: Göbeliktepe, Architect, Domestic Tourist, Seeing

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SONRASI GÜNEY KAFKASYA'DA YENİ JEOPOLİTİK GERÇEKLIK

Doç. Dr. Aghasalim HASANOV

AMİA Felsefe ve Sosyoloji Enstitüsü

ORCID: 0000-0003-3391-6843

ÖZET

Makale, İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra Güney Kafkasya'da ortaya çıkan yeni jeopolitik gerçeklik bağlamında hem küresel hem de bölgesel aktörlerin konumlarını ve çıkarlarını analiz etmektedir. Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, Pakistan, İsrail, İran ve Gürcistan'ın yanı sıra uluslararası örgütlerin İkinci Karabağ Savaşı sırasındaki konumları ve mevcut durumda bölgede yakınsak ve çatışan çıkarları analiz edilmektedir. Belirtmek gerekir ki, İkinci Karabağ savaşında Rusiya, İran ve Fransa işgalci Ermenistan'ı, Türkiye, Pakistan, Büyük Britanya ise Azerbaycan'ın haklı konumunu desteklemiştir. ABD, barış görüşmelerinin Minsk Grubu formatında sürdürülmesi gerektiğini ilan etmiştir. Komşu ülke Gürcistan tarafsızlığını korumuştur. Makalede ayrıca Zengezur koridorunun açılmasının hem küresel olarak hem de bölgenin ekonomik kalkınması, tarihi İpek Yolu'nun restorasyonu ve Türk dünyasının entegrasyonu için önemi vurgulanmaktadır. Özellikle Zengazur koridorunun açılmasıyla ilgilenen ülkeler ile bunun önünde çeşitli engeller oluşturan ülkelerin pozisyonları karşılaştırılmıştır.

Azerbaycan'ın İkinci Karabağ Savaşı'nı kazanmasının ardından Güney Kafkasya'da yeni bir jeopolitik gerçeklik ortaya çıkmış ve bölgeyle ilgilenen tüm aktörlerin politikasında bir canlanma ve değişim gözlemlenmiştir. Güney Kafkasya, küresel ve bölgesel aktörlerin çıkarlarının çatıştığı en önemli bölgelerden biridir. Büyük çıkarların çatıştığı bir coğrafyada Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının kurtarılması, Ermenistan'a ve yandaşlarına ve dünyanın büyük güçlerine önemli bir mesajdı. Kardeş ülke Türkiye bu konuda açık bir şekilde Azerbaycan'ı desteklemiştir. Türkiye'nin Güney Kafkasya bölgesine girdiğini söyleyebiliriz. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'ya giren Türkiye'nin Türk cumhuriyetlerini kendi etki alanında tutmasından endişe duyuyor. Rusya, İkinci Karabağ Savaşı'nda müttefiki Ermenistan'a her türlü desteği vermesine rağmen, Türkiye'nin müttefiki Azerbaycan Ermenistan'ı ciddi şekilde yendi. 10 Kasım Bildirisi aslında Ermenistan için bir teslimiyet eylemiydi ve Ermenistan sonunda gerçeği kabul ederek bu bildiriye imzalamak zorunda kaldı. Güney Kafkasya'da o tarihten bu yana ortaya çıkan yeni jeopolitik gerçeklik, küresel ve bölgesel aktörlerin geleneksel politikalarını yeniden gözden geçirmelerine neden oldu.

Anahtar Kelimeler: Kafkas, Azerbaycan, Gerçeklik, Karabağ, Çıkarlar

NEW GEOPOLITICAL REALITY IN SOUTH CAUCASUS AFTER THE SECOND KARABAKH WAR

SUMMARY

The article analyzes the positions and interests of both global and regional actors in the context of the new geopolitical reality that emerged in the South Caucasus after the Second Karabakh War. The positions of Turkey, USA, Great Britain, France, Russia, Pakistan, Iran, and Georgia, as well as international organizations during the Second Karabakh War and their converging and conflicting interests in the region in the current situation are analyzed.

It should be noted that in the Second Karabakh war, Russia, Iran and France supported the occupying Armenia, while Turkey, Pakistan, Great Britain supported the rightful position of Azerbaijan. The United States has declared that the peace talks should be continued in the format of the Minsk Group. The neighboring country Georgia has maintained its neutrality. The article also emphasizes the importance of the opening of the Zangazur corridor, both globally and for economic development of the region, restoration of the historic Silk Road, and integration of the Turkic world. In particular, the positions of countries interested in the opening of the Zangazur corridor and of those that create various obstacles to it are compared. Following the victory of Azerbaijan in the Second Karabakh War, a new geopolitical reality emerged in the South Caucasus, and a revival and change was noticed in the policy of all actors interested in the region. The South Caucasus is one of the most important regions where the interests of global and regional actors collide. The liberation of the occupied territories of Azerbaijan in a geography where there is a clash of great interests was a significant message to Armenia and its supporters and to the major world powers. Brother country Turkey unequivocally supported Azerbaijan in this matter. We can say that Turkey has already entered the South Caucasus region. Russia is concerned that Turkey, entering the Caucasus and Central Asia, keeps the Turkish republics in its zone of influence. Although Russia provided all kinds of support to its ally Armenia in the Second Karabakh War, Turkey's ally Azerbaijan severely defeated Armenia. The 10 November Statement was in fact an act of capitulation for Armenia, and Armenia, accepting the reality at last, was forced to sign this statement. The new geopolitical reality that emerged in the South Caucasus since then has made global and regional actors reconsider their traditional policies.

Keywords: Caucasus, Azerbaijan, Reality, Karabakh, Geopolitics, Interests

ÂŞIK PAŞA'NIN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Sümeyye TÛTÛNCÛ

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimleri
ORCID: 0000-0002-1847-4453

Doç. Dr. Hüseyin KURT

Ahievran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslami Bilimleri
ORCID: 0000-0002-4264-4192

ÖZET

13. ve 14. yüzyılda Anadolu topraklarında birçok sūfi eserleri ile sosyal yaşama ve insanlara yön vermişlerdir. Mevlâna, Yunus Emre ve Ahi Evran gibi meşhur şahsiyetler, sosyal yaşama yön veren ve gelecek nesillere de aktarılacak değerli eserler üreten isimler arasında yer almaktadırlar. Âşık Paşa'da dönem itibarıyla, fikirleriyle halka destek vermiş ve toplumun her kesimine ulaşabilen eserler kaleme almış şahsiyetlerden biri olması bakımından hem dönemi hem de sonrası için büyük etkiler bırakmıştır. Hiç şüphesiz ki bu etkinin en önemli sebebi Âşık Paşa'nın, Hacı Bektaş, Ahi Evran, Şeyh Süleyman, Mevlâna, Yunus Emre gibi dönemin sūfilerin fikirlerine temas ederek kendisini yetiştirmiş olmasıdır. Buradan hareketle Âşık Paşa'nın tasavvufi görüşleri, araştırma sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda yapılacak bir araştırmada, Âşık Paşa'nın tasavvufi görüşleri bağlamında tasavvufi kültürdeki önemi sorusuna cevap bulunabilecektir. Bu kapsamda yapılan literatür taramasında Âşık Paşa'nın hayatı ve kaleme aldığı eserleri ile ilgili birbirinden bağımsız birçok araştırma yapıldığı, ancak Âşık Paşa'nın tasavvufi görüşleri açısından yeterli sayıda araştırma olmadığı anlaşılmaktadır. Âşık Paşa'nın tasavvufi görüşlerinin inceleneceği bir araştırmanın yapılması da ilgili literatüre özgün katkı sağlayacaktır. Bu düşünceden hareketle yapılması planlanan bu araştırmanın amacı; Âşık Paşa'nın tarihi şahsiyetini, eserlerini ve içeriklerini incelemek, tasavvuf anlayışının neler olduğunu ortaya koymak, kendi eserlerinden hareketle ilmi ve tasavvufi kişiliğini, yaşadığı bölgenin İslam tasavvuf kültürünü günümüz insanına tanıtmaktır. Yukarıda problemi ve genel amacı ifade edilen araştırma, Âşık Paşa'nın eserlerinde yer alan bilgilerden ve eserlerindeki şiirlerinden hareketle onun tasavvuf anlayış ve düşüncelerini incelemek ve aktarmak şeklinde planlanmıştır. Araştırmada kavramsal tahlil yapılırken, Âşık Paşa'nın başta kendi dönemindeki sūfiler olmak üzere önceki ve sonraki dönemdeki sūfilerin fikirleri de ele alınacaktır. Bu sebeple karşılaştırmalı araştırma yöntemi uygulanacaktır. Ayrıca araştırmamız esnasında Âşık Paşa'nın yaşadığı zaman ve mekânın sosyokültürel özellikleri göz önünde bulundurularak analizler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Âşık Paşa, dini-tasavvufî unsurlar, görüş.

ÂŞIK PAŞA'S OPINIONS ABOUT SUFISM

ABSTRACT

In the 13th and 14th centuries, they gave direction to social life and people with many sufi works in Anatolian lands. Famous personalities such as Mevlâna, Yunus Emre and Ahi Evran are among the names that shape social life and produce valuable works that can be passed on to future generations. Âşık Pasha, as of the period, supported the public with his ideas and left a great impact both for his period and after as he was one of the personalities who wrote works that could reach every segment of the society.

Undoubtedly, the most important reason for this effect is that Âşık Pasha trained himself by contacting the ideas of the Sufis of the period such as Hacı Bektaş, Ahi Evran, Şeyh Süleyman, Mevlâna and Yunus Emre. From this point of view, Âşık Pasha's mystical views appear as a research question. In a research to be done on this subject, the question of the importance of Âşık Pasha in mystical culture in the context of his mystical views will be able to be answered. In the literature review conducted in this context, it is understood that there are many independent studies on the life and works of Âşık Pasha, but there is not enough research in terms of Âşık Pasha's mystical views. Conducting a study in which Âşık Pasha's mystical views will be examined will also make an original contribution to the relevant literature. The aim of this research, which is planned to be carried out with this thought, is to examine the historical personality, works and contents of Âşık Pasha, to reveal what his understanding of Sufism is, to introduce his scientific and mystical personality, the Islamic Sufi culture of the region where he lived, to today's people. The research, the problem and general purpose of which is stated above, is planned to examine and convey the mystic understanding and thoughts of Âşık Pasha, based on the information in his works and his poems in his works. While making a conceptual analysis in the research, the ideas of Sufis in the previous and following periods, especially the Sufis of Âşık Pasha's own period, will also be discussed. For this reason, comparative research method will be applied. In addition, during our research, analyzes will be made by considering the socio-cultural characteristics of the time and place where Âşık Pasha lived.

Keywords: Âşık Pasha, religious-mystical elements, view.

YENİDEN İNSAN MERKEZLİ BİR HAYAT İÇİN: AHİLİKTE İKTİSAT ve AHLAK

Doç. Dr. Hüseyin KURT

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

ORCID: 0000-0002-4264-4192

ÖZET

Bugün bütün dünyada ve ülkemizde büyük sarsıntılara sebep olan küresel ekonomik krizle ilgili yapılan değerlendirmelere bakıldığında, krizin ekonomik alanlardan başka ontolojik, sosyo-politik, felsefi, dini ve ideolojik birçok alana işaret ettiği görülür. Bu nedenle, kalıcı çözümler bulabilmek için, krizin temel nedenlerinin de buralarda aranması gerekir. İnsanlık tarihi boyunca yaşanan dramatik değişikliklerin ve krizlerin temelinde, insanın bitmeyen hırsının ve sınır tanımayan hazcılığının yattığı, bu hırsın dünyayı daha derin krizlere sürüklediği görülmektedir. Bunun yanında modernizmin insana vaat ettiği güvenlik, refah ve mutluluk söylemlerini gerçekleştiremediği bu krizle iyice anlaşılmıştır.

Bir toplumun sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için, fertlerin topluma karşı bazı sorumlulukları vardır. Toplum varlığının sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi için de, toplumsal denge ve barışın sağlanması, fertler arasında duygusal gerilime yol açabilecek etkenlerin giderilmesi gereklidir. Toplumlar arasında ekonomik hayatın düzenini bozan iki önemli unsur vardır. Bunlardan biri maddi imkânların ihtiyaçlara göre kullanılmamasından doğan israfın önlenememesi; ikincisi de, her zaman beraberinde potansiyel bir gerilim taşıyan sınıflar arasındaki ekonomik dengenin muhafaza edilememesidir. Ahilik, iktisadî hayatı altüst eden bu temel unsurlara referans olarak Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu üç esastan söz etmektedir. Bunlar; israf, zekât ve faiz yasasıdır.

Arapça "iktisad" kavramı lügatte, "amelde itidal/orta yol" olarak geçer ve "kasd" kökünden türetilmiştir. Çünkü maksadını ve talep ettiği şeyi iyi bilen kimse, doğrudan doğruya ona yönelir. Maksadının yerini ve anlamını bilmeyen kimse ise, ifrat ve tefrit içinde kalır ve sağa sola doğru bocalar. İşte bu nedenle iktisad, maksada yönelik olan eylem/fiil anlamındadır.

İktisat, "orta yolu tutmak, itidal ile hareket etmek, tutumlu olmak, gereğinden az veya çok harcamaktan kaçınmak" anlamlarına gelmektedir. İktisadın karşıtı israftır. İsfraf aşırı gitmek, gereğinden fazla yemek-içmek ve harcamaktır. İktisatlı ve tutumlu olmak dinimiz tarafından önemle tavsiye edilirken, israf yasaklanmış, müsriflerin de Allah'ın sevgisinden mahrum oldukları vurgulanmıştır.

21. yüzyıl bilimin hâkim olduğu bilgi toplumlarından meydana gelen yüzyıl olacaktır. Toplumların ve insanların yalnız iktisadî konulara eğilerek ve yalnız ekonomik yapıyı ele alarak geliştirecekleri ve huzurlu olacakları anlayışı geçerliliğini kaybetmiş durumdadır. Bilgi toplumunda, bilimin ışığında insan gerçek tanımını buluyor. İnsan, maddi ve manevi olmak üzere iki cephesi olan bir varlıktır. İnsanın bu iki yönünün de tatmin edilmesi gerekmektedir.

Bilimin hedefi, insanın maddi ve manevi refahını sağlamaktır. Maddi refah, zenginlik ve teknoloji ile manevi refah ise ruh, kalp ve gönül huzuru, estetik, sanat ve edebiyatla kazanılır. Bu yüzden, bilime her iki cephesi ile sahip olmak gereklidir. Birini diğerine tercih etmek, insanlığın gerçek medeniyet yarışında derin yaralar almasına yol açabilir.

Bugün artık iktisadi açıdan kabul gören husus, toplumların iktisadi kalkınması, maddi ve manevi yönleriyle eğitim, sosyal, kültürel, ahlaki ve hukuki gelişmenin bir sonucudur. Manevi ve ahlaki yönü ile kültürel ve sosyal yönü gelişmemiş bir toplumu, yalnız iktisadi bakımdan geliştirerek kalkındırmak ve insanları huzurlu kılmak mümkün değildir. Yaşanan bütün ekonomik krizlerin temelinde bu gerçekler yatmaktadır.

Kapitalizmin insanlığa yaşattığı kriz ortadadır ve bu anlayışın terkedilmesi, yerine insanı merkeze alan bir sistemin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bu da ancak İslam'ın öngördüğü, Ahilik sisteminde uygulanan iktisat anlayışıyla mümkün olacaktır.

Kur'an temelli bu yeni iktisat anlayışına göre, malın ve servetin Allah tarafından verilmiş bir emanet olarak kabul edildiği, ekonomik gücün (sermayenin) belirli ellerde toplanmasının engellenip, biriken sermayenin herkesin refahına hizmet edecek şekilde adaletli dağılımının sağlandığı, çalışmanın dünyevi saadet vesilesi olup, tembelliğin işsizliğe, işsizliğin de ıstıraba medar olduğu, zekâtın verilmesi ve faize engel konulması ile sömürünün engellenmesi yoluyla sosyal tabakalaşmanın önlenip kardeşlik ruhunun öne çıkarıldığı bir sistem ortaya çıkacaktır. Yine bu sistem, bencilliğin yerine diğerkâmlığın, hırs yerine kanaatin, haz yerine iman saadetinin, tüketim toplumu yerine ubudiyet ve şükür toplumunun öne çıkarıldığı, arzular yerine fitri ihtiyaçların esas alındığı, helal ve haram hassasiyetlerinin gözetildiği, israfın yasaklandığı, sanayi ve teknolojinin ilâ-yı Kelimetullah ve insana hizmetin bir vesilesi olarak görülüp, bunların ahlaki ilkeler çerçevesinde, fakirliğin izalesi yolunda, insanlığın hayırına olarak kullanıldığı, ailenin dünya saadetinin medarı olarak kabul edildiği, zulüm ve haksızlığın ortadan kaldırıldığı, hayali ve sanal unsurlarla insanların uyuşturulmadığı, ebedi hayatın varlığını önceleyen, hayatın gayesini Allah'a kulluk olarak kabul eden bir iktisat görüşünü öngörmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, ahlâk, iktisat, insan, israf, zekât.

FOR A HUMAN-CENTERED LIFE AGAIN: ECONOMICS and ETHICS IN AKHISM

Summary

When we look at the evaluations made about the global economic crisis, which has caused great shocks all over the world and in our country, it is seen that the crisis points to many ontological, socio-political, philosophical, religious and ideological areas other than economic areas. Therefore, in order to find permanent solutions, the root causes of the crisis should be sought here. It is seen that the basis of the dramatic changes and crises experienced throughout the history of humanity lies in the endless greed and hedonism of human beings, and that this greed drags the world into deeper crises. In addition, it has been well understood with this crisis that modernism has not been able to realize the promises of security, welfare and happiness.

In order for a society to survive in a healthy way, individuals have some responsibilities towards the society. In order to maintain the existence of society in a healthy way, it is necessary to ensure social balance and peace, and to eliminate the factors that may cause emotional tension among individuals. There are two important factors that disrupt the order of economic life in societies. One of them is the inability to prevent the waste arising from not using the financial means according to the needs; and secondly, the failure to maintain the economic balance between classes, which always carries with it a potential tension. Akhism refers to three principles that the Qur'an emphasizes, as a reference to these basic elements that upset economic life. These; Prohibition of waste, zakat and interest.

The concept of "economics" in Arabic is used in the dictionary as "moderate/middle way in deeds" and is derived from the root "kasd". Because a person who knows his purpose and what he is asking for will go directly to it. A person who does not know the place and meaning of his purpose remains in exaggeration and understatement and falters to the right and left. For this reason, economics means action/act directed towards the purpose.

Economics means “to keep the middle way, to act with restraint, to be frugal, to avoid spending more or less than necessary”. The opposite of economics is waste. Waste is to go excessively, to eat, drink and spend more than necessary. While being economical and frugal is highly recommended by our religion, waste is prohibited and it is emphasized that prodigals are deprived of Allah's love.

The 21st century will be the century of knowledge societies dominated by science. The understanding that societies and people will develop and be peaceful only by focusing on economic issues and only by dealing with the economic structure has lost its validity. In the information society, in the light of science, man finds his true definition. Man is a creature that has two aspects, material and spiritual. Both of these aspects of man need to be satisfied.

The aim of science is to ensure the material and spiritual well-being of man. Material well-being, wealth and technology, and spiritual well-being are gained through soul, heart and peace of mind, aesthetics, art and literature. Therefore, it is necessary to have science on both sides. Preferring one over the other can cause humanity to suffer deep wounds in the real civilizational race.

The economic development of societies is the result of educational, social, cultural, moral and legal development with its material and spiritual aspects. It is not possible to develop a society that has not developed spiritually and morally, as well as culturally and socially, by developing it only economically, and to make people peaceful. These facts lie at the root of all economic crises. The crisis that capitalism has caused humanity is obvious, and it is important to abandon this understanding and to implement a system that puts people in the center instead. This will only be possible with the understanding of economics envisaged by Islam and applied in the Akhism system.

According to this new understanding of economics based on the Qur'an, in which goods and wealth are accepted as a trust given by Allah, the accumulation of economic power (capital) in certain hands is prevented, the equitable distribution of the accumulated capital is ensured to serve the welfare of everyone, work is a means of worldly happiness, and laziness is prevented. A system will emerge in which unemployment is a source of suffering and unemployment is a source of suffering, social stratification is prevented and the spirit of brotherhood is emphasized by giving zakat, preventing interest and preventing exploitation. Again, this system is characterized by altruism instead of selfishness, contentment instead of greed, bliss of faith instead of pleasure, worship and gratitude instead of consumption society, innate needs instead of desires, halal and haram sensitivities are observed, waste is prohibited, industry and technology are the good word of the word. and as a means of service to humanity, where these are used within the framework of moral principles, for the elimination of poverty, for the benefit of humanity, where the family is accepted as the source of world happiness, where cruelty and injustice are eliminated, people are not drugged with imaginary and virtual elements, which prioritizes the existence of eternal life, It envisages an economic view that accepts it as a servitude to Allah.

Keywords: Akhism, morality, economics, human, waste, zakat.

RAZİ TEFSİRİNDE HUCURAT SURESİ'NİN BELAGAT İNCELİKLERİ

Derya HOCAOĞLU

Atatürk Üniversitesi Arap Dili Ve Belagatı

ORCID: 0000-0001-9290-571X

Dr.Öğr.Üyesi Yusuf AKÇAKOCA

Atatürk Üniversitesi

ORCID: 0000-0003-2448-3871

Özet

Kuran'ı Kerim hem içerdiği konular hem de dili ile günümüze kadar gelen eşsiz mucize bir kitaptır. Allah çeşitli ayetlerde inanmayanlara ve dil anlamında kendine güvenen insanlara Kur'an-ı Kerimde meydan okumuştur. Lakin hiç kimse değil bir sure, bir ayetin dahi benzerini getirememiştir. Bu acziyet Kur'an'ı Kerimin icazının ne kadar kuvvetli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Her bir ayet insanı hayran bırakan çeşitli üsluplara sahiptir.

Razi tefsiri diye bilinen "Mefatih'ul Gayb" tefsiri dirayet tefsirlerinin önde gelenlerindedir. Bugüne kadar yazılmış en önemli ve en büyük tefsirlerden biri sayılmaktadır. Razi, tefsirinde öncesinde yazılan tefsirlerden farklı olarak ayetleri dilbilimsel açılardan da incelemiştir.

Müfessir, tefsirine ayetlerin önceki ayetlerle münasebetiyle başlar ve devamında çeşitli yönleriyle ayetleri tefsir eder. Daha sonra belagat yönünden ayeti inceleyerek tefsirini tamamlar.

Çalışmamızda 'adab-ı muaşeret' kurallarının yoğun olarak yer aldığı Hucurat Suresi'nin Razi Tefsiri'ndeki dilbilimsel ve belagat incelikleri ele alınacak ve anlam incelikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Razi, Mefâtihu'l-Ghayb, Belâgat, Hucûrat Suresi

RHETORIC SUBTLITIES OF SURAH HUCURAT IN RAZI'S TAFSIR SUMMARY

ABSTRACT

The Qur'an is a unique miracle book that has survived to the present day with its content and language. Allah has challenged those who do not believe in various verses and people who are self-confident in terms of language in the Qur'an. However, no one has been able to bring a similar verse, not even a sura. This inability once again reveals how powerful the ijaz of the Qur'an is. Each verse has a variety of styles that fascinate people.

The commentary of "Mafatih'ul Gayb", known as Razi's commentary, is one of the leading interpretations of wisdom. It is considered one of the most important and greatest tafsirs ever written.

In his tafsir, Razi also examined the verses from linguistic perspectives, unlike the previous tafsir. The exegete begins his tafsir with the relation of the verses to the previous verses and then interprets the verses in various aspects. Then he completes his interpretation by examining the verse in terms of eloquence.

In our study, linguistic and rhetorical details in Razi Tafsir of Surah Hucurat, in which the rules of etiquette are intense, will be discussed and the subtleties of meaning will be tried to be determined.

Keywords: Razi, Mefâtihu'l-Ghayb, Belâgat, Surah Hucurat

Giriş

Yüce Allah'ın insanları doğru yola sevk etmek gönderdiği aziz kelamı Kur'an-ı Kerim her bakımdan kendi döneminde ve bugünden kıyamete kadar muciz bir kitaptır. Bu mucizliğin en güzel göstergelerinden biri dilidir. İndirildiği toplum dil bakımından zamanın en önde gelen toplumlarından biriydi. Düşük okuma yazma oranına rağmen insanlar yazdıkları şiirlerle dinleyenleri etkilerlerdi. Üstünlüklerini yazdıkları şiirlerle belirler, şiir yarışmaları düzenlerlerdi. En beğenilen şiirler Kabe'nin duvarına asılırdı. İşte Kur'an-ı Kerim böyle bir topluma indirilmişti.

Kur'an-ı Kerim'in her ayeti hem lafzıyla hem manasıyla insanları kendine hayran bırakmıştı. Allah'ın defalarca ayetlerinde meydan okumasına rağmen hiç kimse onun ne bir suresi ne de bir ayeti gibisini getirememiştir.

Kuran'ı Kerim 'in bu güzelliği belagat ilmine konu olmuştur." Allah'ın kitabındaki i'cazın bilinmesini sağlayan belagat ilmi ve fesahat bilgisidir. Bu sebeple belagat ilmini bilmeyen kimse, Kur'an-ı Kerim'in i'cazını anlayamaz".¹ Bizde bu çalışmamızla Kur'an'ın belagi güzelliğini bir nebze olsun sizlere sunmayı amaçlamaktayız.

Belagat lafzı, Arapça “بلغ” fiilinden türemiş bir mastar olup, sözdaki açıklık ve güzellik, maksadı tam olarak ifade edebilmek anlamlarına gelmektedir. Belagat mastarının, ulaşmak, ulaştırmak, sona ermek, ergenliğe girmek, yaklaşmak, olgunlaşmak, kaliteli olmak vb. anlamlara gelen bülûğ ve belâğ mastarlarıyla da anlam ilişkisi bulunmaktadır. Çünkü belâğatte de kişinin, yer ve zamanı da gözeterek, maksadını açık bir şekilde muhatabına ulaştırması söz konusudur.²

Kur'an-ı Kerim'de “ulaşmak, erişmek” anlamı { وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ } “ Olgunluk çağına erişince”³ ayetinde gelmiştir.

Cahız'a göre belagat, lafızla mananın güzellikte birbiriyle yarışması, manadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mananın kalbe hızlıca ulaşmasıdır. O, bu tarifi topladığı tariflerin en güzeli olarak niteler.⁴

Rummani'ye göre ise belagat, manayı lafzın en güzel şekliyle kalbe ulaştırmaktır.⁵

Burada bir miktar belagat bahsine değindikten sonra bu konuya burada iktifa edip müfessirimizi ve kitabını tanıyıp, tefsirinde kullandığı belagat inceliklerine geçelim.

1. Fahreddin Razi

Tam adı Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. El-Hasan b. Ali el-Kureşî et-Teymî et-Taberistanî'dir. Kazanmış olduğu ilim ve elde ettiği şöhret sebebiyle «Fahruddin er-Razi», «el-Fahr er-Razi» gibi lakaplarla tanınmıştır. Hatta bu lakapları o kadar çok kullanılıp yaygınlaşmış ki, müfessirimiz bu lakaplarıyla tanınır olmuş, gerçek adı nerdeyse unutulmuştur.

Aslen Taberistanlı olan Razi, 25 Ramazan 543-44/1149-50 tarihinde Büyük Selçuklu Devleti'nin başşehri olan Rey şehrinde doğmuştur.

¹ Ali Bulut, Belağat Meani-Beyan-Bedi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2021

² El-Halil b. Ahmed el-Ferahidi, Kitabu'l -Ayn, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut ts., s.88; Ebu'l-Feth Nasuriddin b. Abdisseyid b. Ali b. el-Mutarrizi, *el-Muğrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, nşr. Mahmud Fahuri, Abdulhamid Muhtar, Mektebetu Usame b. Zeyd, Halep, 1979, I, 85-86; İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Daru Sadır, Beyrut ts., VIII, 419-421; Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdilkadir er-Razi, *Muhta'ru-Sihah*, nşr. Mahmud Hatır, Mektebetu Lubnan, Beyrut 1995, I, 26; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyumi, *el-Misbahu'l-Munir*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut ts., I, 61; Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, *el-Kamus el-Muhit*, yy. ts., s.1007

³ Yusuf Suresi (12):22; Kasas suresi (22):14.

⁴ Cahız, Beyan, I, 113.

⁵ Rummani, *en-Nüket fi İcazi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed Zaglul Selam, Daru'l-Mearif, Mısır 1976, s.75-76

İlk eğitimini babasından aldı. Hafızlığını tamamlayıp hadis, kelim, tasavvuf, tıp, matematik, astronomi gibi birçok ilim dalına yönelmiştir. Bu ilimleri öğrenmek için çok çeşitli ülkelere ve şehirlere gitmiştir. Ömrünün sonlarına doğru tefsir ilmiyle ilgilenip konumuza kaynak olan tefsirini yazmıştır.

606/1209 tarihinde bugün Afganistan sınırları içinde olan Herat'ta arkasında pek çok eser bırakarak vefat etmiştir.⁶

2. Mefatihü'l Gayb

Tefsir, "Mefatihü'l Gayb", "et-Tefsiru'l Kebir" ve "Tefsiru'l el-Fahr er-Razi" gibi isimlerle anılmaktadır.⁷

Kur'an ayetlerini dil, edebiyat, felsefe ve doğa bilimlerinin verileriyle açıklama yönteminin (dirayet) en başarılı örneklerinden biridir. Ayetlerin açıklanmasında farklı ilimlerden faydalanması sebebiyle bazı alimler tarafından eleştirilmiş olmakla birlikte onun tefsiri daha sonra yazılan tefsirlerin vazgeçilmez kaynaklarından biri olmuştur ve bu özelliğini hala korumaktadır. Tefsir alanında yazılan en tanınmış eserlerinden biridir. En belirgin özelliği, ayetleri Arap dili ve edebiyatının yanı sıra kendi kendi çağındaki felsefe ve doğa bilimlerinden faydalanarak açıklama konusundaki başarısı ve etkisidir.⁸

3. Hucurat Suresi ve Belagat İncelikleri

Hucurat Suresi Medine döneminde inmiştir. 18 ayetten oluşmaktadır. Sure, adını dördüncü âyette geçen "Hucurât" kelimesinden almıştır. Hucurât "odalar" demektir. Burada Hz. Peygamber'in ailesiyle birlikte kaldığı odalar kastedilmektedir. Sûre'nin başlıca konusu, mü'minlerin, hem Hz. Peygamber'e yönelik, hem de kendi aralarında uymaları gereken bazı görgü ve ahlâk kurallarıdır.

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ تَسْمَعُونَ»

Ey iman edenler! Allah ve resulünün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının! Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir. (1. ayet)

Ey iman edenler! Seslerinizi peygamberin sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize bağırdığınız gibi ona bağırmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider (2. ayetler)

• **Tekrar** : Bir şeyi iki kere ya da daha fazla tekrar etmektir. Tekrarın yapılmasındaki amaç konunun zihinlerde iyice yerleşmesini hedeflemektedir.

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Bu iki ayetin başlarında ayrı ayrı nida edatının tekrarlanmasından maksat nedir? Neden ilk ayette nida edildikten sonra ikinci ayette de yeniden nida etme ihtiyacı hasıl olmuş?

• Burada ayete hitap alınan kitleye şefkatli bir şekilde yol gösterme söz konusudur, Konuya Lokman'ın, oğluna, "Evladım! Allah'a ortak koşma. Evladım! (Yaptığın şey), bir hardal tanesi kadar olsa dahi..." (Lokman, 13, 16) demesi örneğini de eklemiştir. Çünkü nida, dikkati söylenene çekmek ve kalbi ona yöneltmek ve dikkatini çekmek için söylenir.

⁶ Hidayet Aydar, *Tefsir Metinleri 1*, s. 220

⁷ A.g.e.

⁸ "Fahredden Razi", Temel İslam Ansiklopedisi, İSAM Yayınları, İstanbul, 2020

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾

«Ey iman edenler! *Allah ve resulünün önüne* geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının! Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte ve bilmektedir» (1.ayet)

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Ayetteki , *اللَّهُ وَرَسُولِهِ* ifadesi, "Allah ve Resulünün huzurunda..." demektir. Çünkü, bir şeyin insanın huzurunda olması, onun gözünün önünde, yani iki eli arasında olmasıdır; insan ona bakmaktadır; ve o şey adeta o insanın iki gözünün önüne hazırdır..

﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

«Onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. *Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.* » (5.ayet)

Burada takdim ve te'hir söz konusudur.Belli lafızları önce söyleyip bazı lafızları daha sonra zikretmektedir.Belli amaçlarla yapılmıştır:

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenab-ı Allah "gufrân-bağışlama" kelimelerini , bazen "rahmet, şefkat" kelimesinden önce zikretmiştir, bu surede böyledir, bazı yerlerde de, "rahmet" kelimesini, mağfiret kelimesinden önce zikretmiştir, Sebe Suresi'nde «وهو الرحيم الغفور»(Sebe, 34) ifadesi böyledir , «غفور رحيم» buyurduğu yerlerde çıkarılabilecek anlam şöyledir: "Allah, o kişinin günahlarını bağışlar.. Sonra kuluna bakar , o adeta çıplak ve rahmete muhtaç olduğunu görür. Bunun üzerine ona merhamet eder ve ona ikram ve izzet elbisesini giydirebilir... Bazen de o kulu , kötülükler içinde boğulmuş görür de, onun masiyetini örter.. Bağışladıktan sonra da ona merhamet eder.. Binaenaleyh bazen, mağfiretten sonra gelen rahmete dikkat çekilir de, mağfiret başa alınır; bazen de rahmet mağfiretten önce zikredilir de, onu geri bırakır. Rahmeti geniş ve sınırsız olunca, mağfiretten önce de gelebilir sonra da. Böylece Cenab-ı Allah onu, mağfiretten hem önce zikretmiş, hem de sonra..

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾

«Ey iman edenler! Bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın.» (6.ayet)

• **Şartla sınırlandırılması:**Müsnedin (fiil) şart edatlarıyla sınırlandırılmasıdır. **أَنَّ** : Şart ifade eder, genelde gelecek zaman için kullanılır. Meydana gelmesi kesin olan veya şüpheli olan durumlarda kullanılır ve peşinden kesinlik ifade etmediği için genelde muzari fiil gelir.⁹

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Ayette zikredilen, "Eğer bir fasık size bir haber getirirse..." ifadesi, şöyle bir noktaya işaret etmektedir: Mü'min kimse, kâfire kimseye karşı son derece vakur, sert ve tedbirdir/böyle olmalıdır.. Böyle olunca, fasık bir kişinin, önemli bir haber konusunda onu kandırması mümkün değildir. Eğer bu mümkün olsa bile, bu çok nadirdir. İşte bu nedenle Cenâb-ı Allah, bu ifadenin başına, sadece olması beklenen, ama henüz oluo bitmemiş olan bir anlamı ifade eden şart edatını getirerek, "size ... getirirse..." buyurmuştur. Çünkü Arapça'da, her zaman olan bir şey için şart edatları kullanılmaz.

⁹ Ali Bulut,Belağat Meani-Beyan-Bedi,Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları,İstanbul,Eylül 2021

«...فتصبحوا على ما فعلتم نادمين»

«Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırınız da sonra yaptığınızdan pişman olursunuz » (6.ayet)

Müfessirimiz bu ayetteki belagatı açıklarken şöyle söylemektedir:

• Ayetteki, « نادمين » ifadesi , "nedm" sürekli bir keder ve üzüntü demek olup, nun, dâl ve mîm harflerinden oluşan değişik kelime kalıplarının hepsinde devam manası bulunur. Bu tıpkı birisinin, "sürdüdü, devam ettirdi" manasında, "Falanca içkiyi sürdürdü" demesi gibidir. "Medine" kelimesinde de bu mana vardır.¹⁰

« وَاعْلَمُوا أَن فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لِيُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعْنَتُهُ »

Bilin ki, aranızda Allah'ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. (7.ayet)

• Şart cümlesinin kullanılması

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Allah, "Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, muhakkak ki sıkıntıya düşersiniz" ifadesi ile, Peygamber (s.a.s)'in (yanlış hususta) hiç kimseye uymayacağını kastedilmiş olduğunun kanıtı şudur: Şart cümleleri çoğu yerde, cezâ'nın (şartın konusunun) imkânsız olmasından dolayı, şartın da imkânsız olacağına işaret edilmek için zikredilmiştir. Bu tıpkı, Cenâb-ı Allah'ın, "Eğer gökte ve yerde Allah'tan başka Tanrılar olsaydı onların ikisi de muhakkak ki harab olup gitmişti« (Enbiyâ,22) ayetiyle, "Eğer Kur'ân, Allah'tan başkası tarafından olsaydı elbet içinde birbirini tutmayan birçok (şeyler) bulurlardı.." (Nisa,82) ayetlerinde bu şekildedir. Çünkü, bu ayetler, yer ile gökte, Allah'tan başka ilahın bulunmadığını ve Kur'ân'ın, Allah'tan başkasının katından olmadığını beyan etmektedirler.¹¹

«وَأَنَّ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا»

Eğer o Rasûl, birçok işte size uyacak olsa, başımız derde girer. (7.ayet)

Müfessirimiz bu ayetteki belagatı açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Allah, neden يقتلوا dememiş de, اقتتلوا demiştir?. Çünkü, muzarî fiil kalıbı, (maziye kıyasla devamı ve devamlılığı gösterir. Bu durumda da bundan, "Şayet, iki mü'min cemaat arasındaki savaşı uzun süre devam ettirirlerse, o zaman aralarını ıslah edin..." manası çıkardı.. Böylece, muzari (istikbal) kalıbı, bu manayı ifade eder. Çünkü Arapça'da, devamlılık ifade etmek anlamında, "Falanca, devamlı teheccüt namazı kılar, oruç tutar" denilir.¹²

«أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ...»

«وَأَنَّ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا»

«Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse...» (6.ayet)

« Eğer müminlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa..» (9.ayet)

¹⁰ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/209

¹¹ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/209-211

¹² Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/218

• **İltifat** : Bir beyitte veya bir sözde beklenmedik şekilde şahıs , zaman ve üslup bakımından değişiklik yapılmasıdır.Yani hitabın yönünü bir varlıktan başka bir varlığa dönmesidir.İltifat, muhatabı canlı tutmak ve dikkatini çekmek gibi gayelerle yapılır.¹³

Müfessirimiz bu ayetteki belagatı açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Allah, "Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse..." ayetiyle, ilk önce mü'minlere hitap edildiği halde,ayette bahsedilen işin kötülüğüne dikkat çekmek ve müminleri ondan uzaklaştırmak için, «sizden» dememiş, «müminlerden» demiştir.

«وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا

«أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ

«Ey iman edenler, eğer bir fâsık size bir haber getirirse...» (6.ayet)
«Eğer müminlerden iki grup birbiriyle vuruşurlarsa..» (9.ayet)

Müfessirimiz bu ayetteki belagatı açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Hak, ان edatının, fiil ile birlikte getirilmesinin daha uygun olmasına rağmen, «وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» demiş de, «ان اقْتَتَل طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» dememiştir. Bu, söze savaşa mani olan şeyle başlamak ve böylece, ان edatıyla kendisine işaret edilen nekre anlamını pekiştirmekten dolayıdır. Zira, her iki taratın da mü'min iki taife, grup olması, aralarında bir savaş ve vuruşmanın meydana gelmemesini gerektirir. Buna göre eğer, Cenâb-ı Allah, fâsığın sözüne kulak vermeye engel olacak şeyle, yani onun fâsık oluşu ile başlamakta ama niçin sözüne «أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ» veya «أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ» şeklinde başlamamıştır?" Çünkü yalan haber getirmek kişinin fâsık olmasına veya bu nedenle fiskının artmasına neden olur. Bu yüzden, onun o haberi getirmesi, fiskına neden olur. İşte bundan dolayı bunu zikretmiştir. Fakat, iki taife arasındaki savaş, imanın ya da, onun artmasının nedeni olamaz... İşte bu yüzden, "ister fâsık olsun isterse olmasın, isterse o haberi getirsin de böylece fâsık olsun" anlamında buyurulmuştur. Eğer Cenâb-ı Allah, "Fâsiklardan birisi size gelirse..." demiş olsaydı, bu ifâde, örneğin o haberi getirdiğinde, o şahsın gelmesinden önce, fiskının tanındığı ve bilindiğine işaret ederdi.¹⁴

«فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ»

«Bu, Allah tarafından büyük bir lutuf ve nimettir.» (8.ayet)

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Lütuf İle Nimetin Farkı
• Ayetteki, "fadl" ile "nimet" arasındaki fark nedir? "Allah'tan gelen fadl" ifâdesi, Allah'ın yanındaki güzel şeylere, hayırlara, iyiliklere ve Allah'ın da, bunlardan müstağni olduğuna; "nimet'in ise, kula galip olmasına ve onu, gelip bulana, kulun da kendisine muhtaç olduğu şeylere bir işarettir. Çünkü "fadl", aslında, bir fazlalık manasına delalet eder. Çünkü, Allah'ın katında, kendisinin ihtiyaç duymadığı rahmet hazineleri vardır. Ve O, oradan, kullarına, kulların hiçbir şekilde ihtiyaç duymayacakları şeyler gönderir. Nimet ise, bir acıma ve merhameti ifade eder ki bu, kul olması nedeniyle olmuştur.

¹³ Ali Bulut, Belağat Meani-Beyan-Bedi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, Eylül 2021

¹⁴ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/218

Burada, bu bağış ve verme durumunu pekiştiren şöyle bir ince anlamı gizlemektedir : Binaenaleyh: Muhtaç olan kişi, zengin kimseye, "Bana, senin yanında bulunan ya da artan, kendisine de ihtiyaç duymadığın; kendisi sayesinde de ayakta durabileceğim şeyi ver!.." der. O halde, ayetteki, "Allah'tan bir fadl olmak üzere" ifadesi, ganî olan Allah tarafında olana; "nimet" ifadesi de, kul tarafında olan hususa, yani kulun ihtiyacının giderilmesine bir dalalettir.¹⁵

«وَأَنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا»

‘Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin ‘ (9.ayet)

• **Müfessir** : Cenâb-ı Allah, bahsettiğimiz konuda, "az olur" meselesini ifâde etmek için «taifetani», buyurmuş da «eğer iki fırka...» dememiştir. Çünkü, "taife" fırkadan daha azdır. İşte bu yüzden Cenâb-ı Allah, "Mü'minlerin hepsinin savaşa çıkmaları layık değildir..." (Tevbe, 122) buyurmuştur.¹⁶

«وَأَنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلَحُوا بَيْنَهُمَا»

«Eğer müminlerden iki grup vuruşurlarsa..» (9.ayet)

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Allah, bu ayette neden اقْتَتَلُوا demiş , ama اُقْتَتَلَا buyurmamış ve yine, بَيْنَهُمَا demiş, ama بَيْنَهُمْ buyurmamış? Çünkü, savaş sırasında, fitne devam etmektedir. Ve herkes, kendi başına müstakilce bir iş yapmaktadır. İşte bu nedenle Cenâb-ı Allah bu şekilde buyurmuştur. Ama, sulhe ve barışa dönüldüğünde, her grubun sözbirliği söz konusudur. Aksi durumda, böyle olmasaydı, barış zaten gerçekleşmezdi. İşte bu yüzden, o iki grup adeta iki şahıs gibi olduğu için, اُقْتَتَلَا buyurmamış da اقْتَتَلُوا buyurulmuştur.¹⁷

«فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ»

«Buna rağmen biri ötekine saldırırsa, saldırıda bulunan taraf Allah'ın hükmüne boyun eğinceye kadar onlarla savaşın.» (9.ayet)

• Şart cümlesinin kullanılması

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

• Cenâb-ı Allah, başka bir nâdirata, yani mü'minin haddi aşmasına, -zira bu beklenilmeyen bir husustur- işaret etmek için de, yine اِنْ edatı ile başlayarak, "Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüzde bulunuyorsa..." buyurmuştur.¹⁸

«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»

«Bütün mü'minler kardeşler» (10.ayet)

¹⁵ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/216

¹⁶ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/218

¹⁷ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/219

¹⁸ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/218

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

- **ان** edatı, hasr (sadece-ancak) anlamına gelip, "Söz konusu hu kardeşlik, sadece mü'minler arasındadır. Ama mü'min ile kâfir arasında kardeşlik söz konusu olamaz" demektir. Çünkü burada cihet-i camia (toplayıcı unsur), İslâm'dır.¹⁹

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» (12.ayet)

Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının; çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini ve kusurlarını araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a gönülden saygı besleyip O'na karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokça kabul edendir, engin merhamet sahibidir.» (12.ayet)

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

- Allah Teâlâ bu ayette, art arda sıralanmış şu üç şeyden bahsetmiştir: Önce "Zarının çoğundan kaçınınız" demiştir ki bu, "Mü'minler hakkında, işi zannınıza dayandırarak onlarda olduğunu kesin bilmediğiniz/emin olduğunuz şeyleri söylemeyiniz. Sonra size o tahmin edilen/zannedilen şeyler sorulduğunda, "Biz onları ortaya dökmeden önce, iyice bilip anlayalım diye, "mü'minlerin işlerini araştıralım" da söylemeyin. Sonra eğer, o işlerden bazılarını, tecessüs etmeden görmüş bilmişseniz, yine de bunları söyleyip yaymayınız ve bunlardan dolayı «mü'minleri ayıplamayınız» demektir. Bu yüzden Cenâb-ı Allah birinci ifade, insanı bilmediği/emin olmadığı şeyleri söylemekten, ikinci ifade de, böyle bir konuyu araştırmaktan, üçüncüsünde ise, bu hususlarda bildiklerini söylemekten nehyetmiştir.²⁰

«وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا»

« Soyunuz sopunuzla birbirinize karşı övünesiniz diye değil, birbirinizi tanıyıp kaynaşasınız diye sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.» (13.ayet)

Müfessirimiz bu konuyu açıklarken şöyle söylemektedir:

- Cenâb-ı Hak'ın, "birbirinizle tanışasınız diye,.. " ifâdesi gizli bir kıyasa (kıyas-ı hafî) işaret olup, bunun açıklanması şu şekildedir: Cenâb-ı Hak sanki "Biz sizi, birbirinizle tanışasınız diye, cemiyetler ve kabileler halinde yarattık.. Sizler soy bakımından, daha üstün olan bir kimseye daha yakın olduğunuz zaman, bununla övünüp böbürleniyorsunuz... Oysaki Allah sizi, Rabbinizi tanıyıp bilirsiniz diye yaratmıştır.. Şayet bütün mahlukat içinde en değerli en şerefli mahluk olan "Rabbinize yakın iken, bütün kâinatta övünmeye en layık sebebin bu yakınlık olduğunu bilmeniz gerekir" buyurmuştur.²¹

Sonuç

Belagat konusu son dönemlerde üzerinde çalışmaların artmasına rağmen hala hakettiği mevkiyi bulamamıştır.Kur'an ayetlerinin açıklanmasında da belagat çok fazla rastlanan bir konu değildir.Oysa ki okuyucuda yepyeni ufuklar açan bir alandır.

Belagat muhatabın durumuna ve muktezayı hale uygun sözü ifade etmenin temelini oluşturur.Söylenen bir söz veya şiirde mutlaka bir edebi hedef ve incelik vardır.İltifat, şart cümlesinin kullanılması,tekrar,takdim ve te'hir bunlardan bazılarıdır.

¹⁹ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/222

²⁰ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/232

²¹ Fahreddin Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları:20/235

Bu çalışmamızda Razi tefsirinde Hucurat Suresinin belagat inceliklerinden bahsettik.Oralarda geçen kuralları açıklayıp,müfessirin bu konuyu ayette nasıl ifade ettiğini nazarlarınıza sunduk.Dileriz bu tarz çalışmalar daha sık yapıp belagat konusu üzerinde çalışmalar daha da artar

Kaynakça

- Fahredden Razi , Tefsiru'l Kebir Mefatihü'l Gayb, Akçağ Yayınları
El-Halil b. Ahmed el-Ferahidi, Kitabu'l -Ayn,Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi,Beyrut
Ali Bulut,Belağat Meani-Beyan-Bedi,Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yayınları,İstanbul,Eylül 2021
Cahız,Beyan, I.
Rummani, *en-Nüket fi İcazi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Halefullah – Muhammed
Zaglul Selam, Daru'l-Mearif, Mısır 1976
Hidayet Aydar, *Tefsir Metinleri 1*,2015
“Fahredden Razi” , Temel İslam Ansiklopedisi , İSAM Yayınları ,İstanbul ,2020
Diyanet Meali

THE CHALLENGES IN TEACHING IN ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES

Huseynova Turane Musa qizi

National Aviation Academy

ABSTRACT

English for Special (or Specific) Purposes (ESP), as opposed to General English, is dedicated to the teaching of English, including Business English, Technical English, Scientific English, English for Medical Professionals, English for Waiters, English for Tourism, English for the Arts and so on.

It has some characteristics [2], which can be called absolute. The ESP is determined according to the specific needs of the students (Maslow's Hierarchy of Needs). The hierarchy is based on the methodology of the disciplines it serves. It also focuses on the language corresponding to each activity in terms of grammar, vocabulary, learning skills, discourse, and genre.

Along with absolute characteristics, there are variable characteristics. They include relationships to specific disciplines or use in specific learning situations and different methodologies in comparison with General English. The ESP is intended for adult students, although it may be applicable to students at the high school level. One of the important features of the ESP is that it is intended for intermediate or advanced students because most ESP courses assume some basic knowledge of the language system.

We can now turn to learn needs to find effective ways to master skills and language. Effective language teaching requires an understanding of how language and skills are used in the target situation. The latter means linguistic analysis, discourse analysis, and genre analysis.

Thus, general English has nothing to do here, although it is indispensable. Grammatical functions, skill acquisition, terminology, and specific content functions are an important part of the ESP course. At the same time, the content of general English should be integrated into the course, since the language of the target orientation cannot function without the content of general English [10].

The findings reveal that the evident challenges encountered by ESP teachers were: a lack of knowledge of students' field of study, lacking ESP training, lacking proper needs analysis, large classes, and various learners' English competencies.

The results of this research indicated that teachers faced problems in teaching English, including 1) *Lack of student interest in learning, especially English language lessons*, 2) *Limited school facilities to support learning media*, 3) *Lack of focus or concentration of students in learning*, 4) *limited hours*, and 5) *classroom condition is boring*.

Keywords: hierarchy, methodology, disciplines, terms of grammar, vocabulary, learning skills, discourse.

About three decades ago there was no English for special purposes in Azerbaijan. Universities taught general English, and even this language was used by a small number of "lucky ones" due to the difficulties of free movement and communication in the Soviet era. However, along with global changes in the mid-80s of the 20th century, the need to learn and study some of the features of communication that became the language after the Second World War forced us to turn to ESP.

What are we seeing in our classrooms? We pride ourselves on the fact that our students do their homework flawlessly. The seminars look the same as they did decades ago. It is easier for a student to say "I agree with him" than to join the discussion.

School often teaches you to argue, to deny. It is time to understand the importance of personality: the student is not a robot, he must analyze, and take part in the discussion, not because the teacher makes him do it, but because he wants to be heard, to have a separate point of view. To achieve this, the student must be able to take part in the planning of the educational process.

English for Special (or Specific) Purposes (ESP), as opposed to General English, is dedicated to the teaching of English, including Business English, Technical English, Scientific English, English for Medical Professionals, English for Waiters, English for Tourism, English for the Arts and so on.

It has some characteristics [2], which can be called absolute. The ESP is determined according to the specific needs of the students (Maslow's Hierarchy of Needs). The hierarchy is based on the methodology of the disciplines it serves. It also focuses on the language corresponding to each activity in terms of grammar, vocabulary, learning skills, discourse, and genre.

Along with absolute characteristics, there are variable characteristics. They include relationships to specific disciplines or use in specific learning situations and different methodologies in comparison with General English. The ESP is intended for adult students, although it may apply to students at the high school level. One of the important features of the ESP is that it is intended for intermediate or advanced students because most ESP courses assume some basic knowledge of the language system.

English is one of the most widely spoken foreign languages. Since the 1960s, the teaching of General English did not meet the demands of students or entrepreneurs, which gave rise to the concept of teaching English for specific purposes. Teaching English for special purposes is the teaching and learning of English for use in specific areas.

Teaching English with specific goals is a new language teaching that is formed as a result of the influence of the language on various fields of specialization. English for Special Purposes is also called English for Special Purposes. This program includes courses related to various specializations. These specialized language courses include English Course for Managers, English for Science and Technology, English for Medical Purposes, Legal English, Diplomatic English (Diplomatic English, English for Aviation, English for Academic Purposes, English for Tourism, Business English, English for International Auditors (English Course for International Auditors), English Course for Human Resources and so on.

Diplomatic English is taught in many countries of the world as part of the teaching of English for special purposes. Earlier, other languages were used in the diplomatic sphere, but later the use of English became widespread. Diplomatic English includes a certain level of English language knowledge, as well as topics that develop the correct choice of expression, diplomatic speaking, writing, reading, listening, and comprehension skills. Students participating in the Diplomatic English program can speak English with special accents and tones, express themselves clearly, and develop effective public speaking skills with confidence. A diplomat who wants to make successful speeches in fields such as practical diplomacy, diplomatic simulations, public diplomacy, international relations, politics, and ideology must master Diplomatic English.

Teaching English for specific purposes involves a broader understanding than teaching grammar and language structures. English for special purposes covers computer science, economics, medical science, business administration, civil and military aviation, tourism, and other such socio-academic fields related to and different subjects.

That is why people studying and working in those fields are required to pass the English language according to their specialization. In such cases, English is taught with specific goals, so that those employees or students can successfully meet the needs of the specific field. In this regard, teaching English for specific purposes is a broad concept and may include other terminology such as English for vocational purposes and English for educational purposes. Several sources state that the objectives of an English for Specific Purposes course are determined based on the needs of a specific group of students. Teaching English for specific purposes is usually divided into Professional English and Academic English. Professional English is divided into Business English, Specialized English (for doctors, lawyers, etc.), and Service English (English for tourism, nursing, aviation, and construction). Here, the vocabulary and terminology suitable for each field are used. [7].

Teaching English for special purposes is the study of English for application in special fields. Thus, the emergence of specific goals in language teaching formed the classification of teaching English with specific goals. Hutchinson and Waters, David Carver, Robinson, Tony Dudley-Evans, Jeremy Harmer, and several other authors have described the classification of teaching English for specific purposes in their way. Teaching English for special purposes is traditionally divided into 2 main areas: English for Academic Purposes and English for Occupational Purposes.

In the book "The Practice of English Language Teaching", Jeremy Harmer pointed out that teaching English with specific objectives is one of the reasons for learning the language. He refers to the term English language teaching for special purposes to refer to situations where students have specific reasons for wanting to learn the language. For example, the special English language is used at the international level in the fields of air service, business, and tourism. The use of English in such fields refers to the Vocational purposes of English. Students who wish to study in the United States, Great Britain, Australia, Canada, or other foreign countries must be able to write essays or reports in English. For these reasons, the English language studied is called Academic English. Students and specialists of medical and technical sciences should learn Scientific and Technical English according to their fields of specialization to be able to read literature, articles, and books in English. Thus, the teaching of English for special purposes can be grouped into Vocational English, Academic English, and Scientific and Technical English. [2].

This is a key point of our goal, we divide students into groups where they will choose their professions (this will be taught in the English language) as they want to study for their future careers.

Another significant point is a little information about the student himself. But let's be clear: this is not personal data at all. Here we include previous experience of learning a foreign language, the amount of cultural information, goals, and objectives, and attitudes towards the English language. In general, we are interested in the subjective needs of students. Having received information about the needs and goals of the students, we can move on to information about the level of the candidate's English: his skills in using the language. Having learned about the goals and existing skills of the student, we can address the possible problems of the student: to understand if there are discrepancies among them.

We can now turn to the learning needs to find effective ways to master skills and language. Effective language teaching requires an understanding of how language and skills are used in the target situation. The latter means linguistic analysis, discourse analysis, and genre analysis.

The instructor must know what is required of the course. He/she then needs information about the environment in which the course will be taught. For example, it can be in jurisprudence, which covers various areas (courtroom, defense, human rights, contracts, arbitration, and many others).

Thus, general English has nothing to do here, although it is indispensable. Grammatical functions, skill acquisition, terminology, and specific content functions are important parts of the ESP course. At the same time, the content of general English should be integrated into the course, since the language of the target orientation cannot function without the content of general English [10].

Goals and objectives

Our goal is to provide senior students with their future careers, because after graduation they work in a company where English is widely spoken, or they will use it as a means of communication with their colleagues. Now foreign language is means of international communication, you need to learn how to think in English, and not just connect relations by speaking it.

What are our goals:

Listening: be able to understand professional topics of conversation, news, and broadcasts.

Speaking: be able to communicate effectively with native speakers during an interview, as well as conduct conversations with clients on legal issues,

Reading: be able to understand various texts such as court literature, documents, and newspaper articles.

Writing: be able to write official and electronic notes, and resumes, and be able to convincingly convince the client.

The goals and objectives of the course can be determined based on the needs of the learners to use the language in the future. It is a process that includes specific grammatical functions, understanding of terminology, and the ability to communicate in the workplace. To achieve the goals and objectives, analysis and evaluation must be included in the process of drawing up a study plan. To evaluate our work, we need feedback from students. To do this, you can either conduct a questionnaire or try to understand your student in private conversations, which, unfortunately, is not always possible.

Conclusions

From the point of view that “students know exactly why they are learning a language” [14], it is believed that students are more motivated to classes in English for professional purposes than in others, which, it would seem, have more advantages in the learning process, while this advantage can make it easier to achieve educational goals. Moreover, students in English classes achieve the same goal for the same time, which allows teachers to meet the needs and expectations of students faster by saving time and effort. Thus, the main factors in English classes for professional goals are students and teaching methods or the approach and what made researchers emphasize that English for professional purposes is a method, not a product, which means that learning a language is not using it. From this point they turn their attention to an oriented approach to learning, "in which all decisions are about content and method are based on demand from the students themselves" [2].

Fixed and variable characteristics have received great attention not only in the writings of Strevens, the definition of the English language for professional purposes mentioned earlier, but Evans and Maggie used these characteristics when they shared characteristic features of English for professional targets into two groups (constant features are as follows):

1. English for professional purposes is about meeting the specific needs of students and the desire to learn.

2. English for professional purposes uses everything the methodology of the discipline he serves. For example, English language for engineers, the teaching methodology can be used when

studying other disciplines. English for professional purposes does not focus on all language skills but some essential workplace skills such as grammar, vocabulary, and, writing [10].

Changing characteristics are observed in the following five paragraphs:

– English for professional purposes may be related to or intended for specific disciplines (engineering, medicine, tourism, etc.).

– English for professional purposes has its national approaches, methods, and, tasks that are not can always be applied in teaching general English.

– English for professional purposes is intended for studying by those students who aspire to get a specific profession, so it is quite suitable for teaching an adult audience.

– English for professional purposes, is usually designed for intermediate or advanced students who have a good command of English.

– Most courses assume some basic knowledge of language systems, but they can also be used by beginners [2].

In Azerbaijan, the teacher, as a rule, is poorly equipped with modern materials on ESP. He conducts classes based on the method of grammatically correct translation. Everything that can be listed is reading, translating, and checking homework.

The most important thing to do when teaching ESP students is to make an effort to understand each student's unique set of goals and expectations. Once you've got an idea of why your students are learning English, you can design better lessons that help them build upon their strengths and overcome any weaknesses.

The findings reveal that the evident challenges encountered by ESP teachers were: a lack of knowledge of students' field of study, lacking ESP training, lacking proper needs analysis, large classes, and various learners' English competencies.

The results of this research indicated that teachers faced problems in teaching English, including 1) *Lack of student interest in learning, especially English language lessons*, 2) *Limited school facilities to support learning media*, 3) *Lack of focus or concentration of students in learning*, 4) *limited hours*, and 5) *classroom condition is boring*.

Literature

1. Carver D. Some propositions about ACI (ESP) // The ESP Journal. – 1983. – № 2. – P. 131-137.

2. Dudley Evans T. & St John M.J. Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

3. Graves K. Teachers as course developers. England: Cambridge University Press, 1996.

4. Hutchinson Tom & Waters Alan. English for Specific Purposes: A learner-centered approach. Cambridge University Press, 1987.

5. Kristen Gatehouse. Key Issues in English for Specific Purposes (ESP) Curriculum Development. – URL: <http://iteslj.org/Articles/Gatehouse-ESP.html> (дата обращения 13.12.2013).

6. Mackay R. and Mountford A. (eds.) English for Specific Purposes. London: Longman, 1978.

7. Martin Hewings. A HISTORY OF ACІ (ESP) THROUGH ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES. – URL: http://www.ESP-world.info/Articles_3/Hewings_paper.htm (дата обращения 13.12.2013).

8. Nunan D. Syllabus Design. Oxford: Oxford University Press, 1988.

9. Pavel V. Sysoyev. Developing an English for Specific Purposes Course Using a Learner-Centered Approach: A Russian Experience. – URL: <http://iteslj.org/Techniques/Sysoyev-ESP.html> (дата обращения 13.12. 2013).

10. URL: <http://www.usingenglish.com/articles/teaching-english-for-specific-purposes-ESP.html> (дата обращения 13.12.2013).

11. URL: <http://web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/index.php?id=945&p=24405> (дата обращения 13.12. 2013).